

S

s *ksz* A. mondatrészek/szavak kapcsolására; leagă părți de propoziții/cuvinte; Verbindung von Satzglieder/Wörter. 1. egyenlő rangú mondatrészek kapcsolására; leagă două părți de același fel ale unei propoziții; Verbindung von koordinierten Satzgliedern: és, meg, azonkívül; și; und. 1592: mynkeot ... myndenik fel ez dologban megh biraluan: s kezünk fogdosuan [Impérfa Cs; BCs]. 1596: Zolgalatomot s magam Ayanlasat Jrom tw kteknék [Galac BN; WLt]. 1600: Hogy valamikor hatar hasitas leött volna Atthia kezdőt s lenlaka kezdőt ne(m) tudom [UszT 15/270]. 1631: Ez fassiomat töttem illyen böcnyolletes io akaro Úraim s kedves atyamfiai előtt [Szentmargita SzD; Told. 26]. 1699: az Ablak tablai vas pantocskakon s horgocskakon forgok [Boroskrakkó AF; BN dobozolt anyag VI]. 1708 k.: harmad fel hold szólott ki karoztunk a' többi magh karozatlan, s mivelletlen [Harangláb KK; SLT AK. 36 Hosszu Demeter P. Horváth Miklóshoz]. 1748: volt két Lova, s, egy szekeretskéje [Torda; Borb.]. 1769: A' Szőlőkben Nyúlásztni, mikor káros ő Nga soha, s most sem küldött [Mv; Told. 19/45]. 1812: légy nekem 's Bentzinek segélőnk [Kv; LLt Csáky-per L. 13 gr. Lázár Benedek lev.].

Sz. 1672: Várjon Istentől s az időtől, bízzuk az Istenre az bosszúállást, bizony megbünteti az Isten az gonosz embereket [TML VI, 379 Bánfi Dienes Teleki Mihályhoz].

2. rokon értelmű szavak kapcsolására; leagă cuvinte cu sensuri înrudite; Verbindung von sinnverwandten Wörtern: és, valamint; și, precum; und. 1662: Jo s — ditsiretes volt Mozesben a' szeleedség [KJ]. 1668: az pénznek az szépi s' az dereka oda vagyon el veszet [Imecsfa Hsz; HSzjP Demetrius Sido de Szent Katolna (28) vall.]. 1672: az kúkeölőnek arradasi, s ki utesi penig akkor uoltak mikor az Ur ... malmanak semmi hire nem volt [Ádamos KK; JHbK XXI/16]. 1724: az az hely, melyet mondanak, hogj á Kis Küküllőnek réghi folyását s járását tartotta, mindenkor Viz állotta iszopos ... hely volt [Körödszt Márton KK; Ks 12/II Mich. Sigmond (86) jb vall.]. 1755: monda nekem ő Nga úgyan meg keném, 's meg verém két kézre Asztalos alias Bereknéry Ferenczet [Gernyeszeg MT; TGsz 33]. 1782: édes Annáról maradt Jozságotskája, s vagjonkája ne pusztuljon el [Torda; KW]. 1794: eleget jártam, s utoztam véle [Déva; Ks 79. XXVI. 10]. 1796: halálosan ellenzette s tilalmazta [Ilencfa MT; Dlev. 4. XLA. 1801: A Cziheres Rész Erdőbbe pedig a ki hol Eleitől s régtől fogva orotványának fel fogta éli s használja [Nagynyulas K; Dlev. 5].

Szk: bú ~ bánat. 1833: bár ne Sokáig élénk, mert nagyon meg untam élni, Senkinek haszna<ra> nem élhetvén — tsak bu 's bánat életem [Hadad Sz; Borb. II Árva Kendeffi Rákhel lev.]. * *határt ~ napot mond.* 1665/1754: Ha valamely legény Tártaságbéli felekezetinek avagy Mesterének jelenti határt s napot mondván hogy fel két mű helyből, és akkorrá fel nem kél, büntetése egy heti bér

[Kv; ACart. 19] * *enni ~ inni.* 1630: azt tudom hogi az vra betegsegeben enni s innia eleget adott [Kv; RDL I. 20]. 1784: Tudom jól hogy Balás Deákot Lánconzon meg kötve tartották Mátyus Uramnál enni 's inja adtanak [Kovácsna Hsz; HSzjP Anna Erdős (65) vall.]. * *hímez ~ hámoz.* 1810: Stefán el magyarázta, s hímezte, s hámozta a' dolgot [KLev.]. * *hire ~ akarata ellen/kívül/nélkül.* 1628: hirem s akaratom ellen ot iart á hol kedve tartotta [Szjk 32]. 1734: az Inctus az én Szénámat malitiosé hirem s akaratom ellen distrahalta s maga ususara fordította [Branyicska H; JHb XXXV/51. 24]. 1793: Fejér Lisztet küldözgetett Csernaton Urnak, és mind ezen küldözgetések a' N. Gróf Urnak híre 's akarata nélkül estenek [Koronka MT; Told.]. 1835: sokaknak hírek, tudtak s akarataján kívül [Zsibó Sz; WLt]. * *két ~ három.* 1671: A' melyi jóságot két s' három több személyek impetráltak volna, az elsőbb adomány állyon meg [CC 69–70]. * *kétszer ~ háromszor.* 1631: (Szalontaj Gergely) kétszer s háromszor is ment oda s halgatozotis ot az keőniöklön [Mv; MvLt 290. 239a]. * *vminek az útja ~ módja.* 1625: ha uersegetet tagadna, az toruinnek uttia s mogia zerint hitesse megh uelem mit adot irta s deponalom [UszT 177].

3. felsorolásban; in enumerări; in Aufzählungen: továbbá, azon kívül; apoi, pe lângă asta, și încă; außerdem, dazu. 1587: Margit Bernard doctor Zolgaloia vallia Azt sem hallottam, hogy Kowach Imrehet ezzel feniegette volna Igyarto Georgy: Ha ez varosrol vgmond el Ne(m) vized leaniodat, hat megh fogtatom, meg S(enten)ciaztatom s meg Eoletem [Kv; Tjk IV/1. 593]. 1639: En Szakmari marton Segesvar mellett Szent Lazlon lako ... Kapiro Istuan Sogorom ... arra kerem hogy adnanak nekem az szegeny Batiam ruhaiban, egy mentet, egy dolmant, egy paplant, es gyolczot s vaznat [Kv; RDL I. 117]. 1656: Tiz Hordoba(n), Oczu, Korpa, s holmi hitvansagh [Doboka; Mk Inv. 4]. 1693: conprobalya Kovacz Ferenczne Kovacz Janos ellen hogy kurvanak s ornak laponak s tikozlonak szidta [Zabola Hsz; HSzjP]. 1702: Néhai Barcsai Istvánné Josika Borbála avitcalis bonumai között Egy paplant, Egy kilimet s egy székely szőnjet [Marossolymos H; Told. 22]. 1714: sem(m)i tovább valo veszekedésekre Törvénykezésre, költésre s fáradtságra egymásnak okott nem Szolgálatnak [Asz; JHb XLV gub.]. 1805: Csináltattam az Zsugyának Kadárnak Kertésznek s egy gyermeknek a ki Minister volt egy egy bőr mejre valott 4 Rf 32 x [Tresztia H; Ks 109 Vegyes ir.]. 1833: nehogy magam, Feleségem 's sok apro neveletlen Gyermekeim éhel halásra jussunk [M.zsombor K; SLk]. 1843: Kocsis Márton, Kocsis György 's nőjek [Máskó K; RAK].

4. toldásként csatlakoztatott mondatrészek nyomatékos kapcsolására; ca conjuncția unei părți de propoziție care se adaugă ca anexă; zur Verbindung von zugefügten Satzgliedern: és még, sőt; și încă, chiar; noch mehr, noch. 1568: Petrus Zeqch ... fassus est ... Hazucsz bestye verül te Zoch

mihaly abba mert vagiok en olyan ember mynt, the s meg Jobbis [Kv; Tjk III/1. 219]. 1630: hallamis hogy Nagy Gergely Meztelenseget emleget vala, s kardot de nem erthettem mi dologh [Mv; MvLt 290. 196b]. 1639: ha Orosz Elekes el talalna budosni az megh irt kezesekhez hozzajok Niulhassanak, es Niultathassanak, mind magokhoz s marhajokhoz [Tötör SzD; Ks 42. F.]. 1730: a' Lelkit eléggé mocskolták hogy mitt csinálnak neki s a' Lelkinek [Türe K; Told. 28]. 1744: Kis Pavelnek egy Marhá-ját igen meg kintotta 's meg is vagdalta [Szentgyed SzD; WassLt]. 1789: Magyarosi Beniamin Ur ... azokat az szőlőket az mellyek maradtanak, az első és utolszori feleségeivel szerette s építette [Asszonynépe AF; DobLev. III/657. 9b]. 1806: ezen Szalona kereskedésbe semmi társaság és Czéh nem volt, s most Sints [Szu; UszLt ComGub. 1753u]. 1824: néhai férjemnek az édes Attya is belső ember volt s még a Néhai Uramnak az Nagy Attya is [Lécfvá Hsz; HSzJP].

Szk: *vkivmi ~ egyéb/egyebek*. 1688: az Kolosi Nemetek egy Baratomat meghis fösztottak, köpenyjét kísit el vontak s egjebetis [Kv; UtI]. 1761: Pál Sámuel Uram azt mondotta tudgyuk hogj jött ki kend Bihar Vármegyéből onnatis azért lapadáltak ki hogj rosszul viselte magát Pappokkal, s egyebekkel [Kv; PolgK 46]. 1764: Azt tudom 's láttam hogy Néhai Szilágyiné Asszonyomn(ak) ételt kenyert gabonat 's egyebet vittének [Hidalmás K; RLt O. 2 Lad(islaus) Korda (26) ns vall.]. 1833 k.: Férjem a kezén levő jovaimat, két borjus Tehenemet 7 darab Sertésemet s még egyebeket is Fizesse ki [Usz; Borb. II].

5. megismételt szavak közötti folytonosság/fokozás kifejező: leagă cuvintele dintr-o repetiție pentru a exprima intensitatea/succesiunea; zur Verbindung von wiederholten Wörtern, um die Reihenfolge auszudrücken: és; și; und. 1593: mi okbol leot s hogy leot megh mondom [Szu; UszT]. 1604: ket darab feoldeket hatalmasul ki foglalja kezünkbeol ... es az olta az felesége byrta s byrya [i.h. 18/13]. 1735: Nalácz Josef Vramnak vagyon nállam három száz forint adósága, mellyértis őt jo Jobbágyomat akarta s akarja el foglaltatni [Vajdakamarás K; WassLt Bethlen József lev.]. 1763: sok gyűlevész Jobbágyai voltak, s vadnak máigis [Udvarfva MT; Told. 44/15]. 1765: a munkában nem igen izzadtak 's izzadnak [Fintóág H; Ks 113 Vegyes ir.]. 1766/1809: métáztassák ki, és distingválják s distingváltságis a két egyben folyo határt egymástól [BSz; JHb LXVII/3. 13]. 1789: (A házak) mit értenek s mit érnek meg nem ítéldhetem [Asszonynépe AF; DobLev. III/657. 2b] | estvén kint eleget járt s jár mostis az uttzákon [Dés; DLt]. 1830: irtozatos fő fájásal kinlodtam, 's kinlodam majd minden nap [Kv; Pk 6 Pékei Krisztina anyósához].

Szk: *mind ... ~ mind*. 1584: Chizar Ianos vallia Hallottam mind eggik feltől s mind másik feltől a' haborusagot a' czebennis [Kv; Tjk IV/1. 301]. 1600: az en vram fogva wolt, futottam mind azzoniomat s mi(n)d Matthiast, hogy megh zabadithassa(m) vramat [UszT 15/4 Balas Miklosne Duruttia Betle(n) falui vall.]. 1630: en mind az Orszagnak s mind az en kglis Aszoniomnak hites vagiok [Mv; MvLt 290. 196a]. 1723: bizony még holnap meg indulnek, csak hogy mind a lovaim el romlottak s mind magam [Kóródszt-márton KK; ApLt I Apor Péter feleségéhez].

6. ellentétes jelentésű szavak közti kapcsolat jelölésére: leagă cuvinte cu sensuri opuse; zur Verbindung von Antonymen: és; și; und. 1684: Az idei s Réghi, öreg s milliora

gyapju vagyon nro. 7880 [Ebesfva; UtI]. 1689: Eöreg s milliora juh van jellen No 327 Eöreg s milliora Berbét No 75. Eöreg s milliora Ketske No 12. Eöreg s milliora czáp No 13 [Almakerék NK; UtI]. 1732: edgj nagj Gyűmöltsős kert Bőngör Hoszsza 's széllye meg nem mérethetett, minthogj 'a Hely Homlokos és Vápás [Szentjakab SzD; Told. 11/67].

Szk: *alá ~ fel*. 1570: Nala zolgalt az lean es lattha Rezege-seget es alasfel valo Jarasat [Kv; Tjk III/2. 66b]. 1626: sokatis iartam azo(n) ala s fel ualamint akartam szabad ut uolt szekeruul s ekeuel [BLt 3 Antal Janos Kozmassy* (40) vall. — *Cs] * *egy ~ más*. 1823–1830: Ez a Gyarmathi Furulyával, egy s más pepecselésekkel rekeálja az uraságokat [FogE 141–2] * *elé ~ hátra*. 1829: a mind jartam elé s hatra a sotétbe egy tőkén keresztül estem [Told. 7a] * *ide ~ tova*. 1570: Borbel Demeterne Jlonavallya, hogy ew Nala zolgalt az lean es lattha Rezege-seget es Jdestowa walo hewereset [Kv; Tjk III/2. 87]. 1592: Kardar Boldisar vallia, Tudom hogi az Ceklas Mihali halalakor idestova budosot felteben es ne(m) mert ez varosra jwni [Kv; Tjk V/1. 209]. 1751: az irt Gondviselő M. Ur tsak ide s tova haszontalan jár, Betzei Házát bujja inkább [Marossztkirály AF; Told. 29]. 1768: most dolog üdö vagyon ide s tova nem járhat az ember [Szentlélek Cs; BLt 7] * *ilyen ~ amolyan*. 1642: Hallottam amaz Országh Ilonátul, hogy nem jó asszony, s nem jámbor asszony — de én nem láttam, csak hallottam mástul, hogy milyen s amolyan [Mv; MvLt 291. 318 átírásban] * *jött ~ ment*. 1757: Hát azt tudgyae ... hogy ... Szász János a Tolvajoknak szállást adott, azokkal járt és jött s ment, és imit amat lappangott volna, s mikor s hol? [Fejér m.; TL vk] * *ki ~ be*. 1570: Latta hogy az haz atyayan kisbe Jart az Trombitas [Kv; Tjk III/2. 24]. 1683: itültük hogy sok helylyeken szabadoson ki s be járhattak az marhák [Radnót KK; UtI]. 1820: Drégán Jánosnak a Feleségit Máriot láttam hogy ott forgolodatt az Urak között ő főzött, ő járt kisbé az Urakhoz [Aranyosrákos TA; JHb 48 Gán Juon (40) zs vall.]. * *kisebb ~ nagyobb*. 1679: ablakfiokok is vannak itt, ki kisebb s ki nagyub [Uzdisztpéter K; TL. Bajomi János inv. 80].

Sz. 1710 k.: Én, mint Noé részeges cápja, ugrottam mentem elé s hátra [BÖN. 628].

7. kérdő nm-ok kapcsolására: leagă pronume interrogative; zur Verbindung von fragenden Fürwörtern: és; și; und. 1637: Nagod kegelmesen irassa le modalitasat, had erthessük, Ngod mint, s miczoda modalitással, s kivel akaria Colaltatnj* [Torockó; TLv. 8/2. — *A torockói ezüst- és ónbányákat]. 1662: Telek nevű falut mikor Lengyel orszagbul haza jüt Rakocz György Vrnk eo Nga mint s hogy foglalták el nem tudom [Vajdasztiván MT; BálLt 52]. 1678: cedulát boczátt az kössegh közü, s mikor, s mi formán [Somlyó Cs; LLt Fasc. 120]. 1729: miczoda húzás vonás vecturázás volt a fen említett Falukb(an) mit s hova kinek mit dolgoztak [Ksz; ApLt 3 vk]. 1738: Abrahami Kovács Istvánné ő kglme doceállyon hitelesen arról ... Ökröt, mennyin adtal el, és hova 's mire erogálta azon ökör árrát [Dés; Jk, 502b]. 1763: Mányika Juon mig a' Biroságat^a viselte Jobbagyait az Ex(pensens) Assz(on)y(na)k Kiket mivel s miképpen taxalta Szántó földeket, kaszálo réteket adatoké el ha igen hol, ki Vincinitassiban, kinek adta el mi formálag s mennyiben? [T; Mk V VII/1–2 vk. — *Az udvarbírótságot]. 1798: huva s kik házakhoz hordatták és vitték [Adámos KK; JHb

XIX/58]. 1843: Pekárik József ki ? miért ? és mi módon, 's mitsoda Eszközzel kinozta légyen meg ? [Dés; DLt 586. 2].

Szk: *ki ~ mi* milyen rendű-rangú személy. 1794: Hon vane Ked Botránközi Ur Ismerem ked ki, 's mi ked [Eresztevény Hsz; HSzjp Márton László komollai Reformatus Mester (48) ns vall.].

8. a pontos megnevezés helyett használt kif-ben; in expresii folosite in locul unor exprimări exacte; in Ausdrücken statt genauen Benennungen: *igy ~ így* így és így; *asa și așa*; so und so. 1639: az Milos felesége mondotta hogi ed etette megh az Uramat, de ha megh nem gogyettia így s így jar ugi mond [Mv; MvLt 291. 190b].

B. mondatok kapcsolására; leagá propositiij; für Satzverbindungen. 1. egyenrangú mondatok közötti kapcsolat jelölésére; leagá două propositiij de același fel; zur Verbindung von koordinierten Sätzen: és; și; und. 1596: Vaida Sera von koordinierten Sätzen: és; și; und. 1596: Vaida Sera fogá be az éokret s eó ada kezemben az ezient s ugi hozok el Vaida Peterneuel^a [UszT 11/9. — ^aA körtét]. 1629: Lakatos Gaspar vehessen penzt fel az hazra hogy had epithesse megh az házat s mielgessen adgya megh aztan [Kv; TanJk II/1. 45]. 1630: s monda hogy ki ment az aito(n) s mindgiart haniatta esset s onnat felkeölt s az masik aitora ment, s ugi let oztan, az giernek [Mv; MvLt 290. 191a]. 1668: Drullya Mihály fel veová az puskát á feoldról s el süle, s el esék egy oláh mihent á leoves leon [Diós K/Kv; Ks 65. 43. 10]. 1749: vettem szölet az Ur eó Nga szolejából s, öttem [Szentbenedek SzD; Ks]. 1754: a Várhegy alljiaiknak ezen heljség régtől fogva valo munkás heljek ok vágván itten le minden fákot s a mi pusztulás vagon aztis ok irították (!) [Ditró Cs; LLt]. 1758: betűletes jámbor, jo emberek volta(n)k a' mi értünkre, 's mostis azok(na)k tartatnak [Betlensztimklós KK; BK]. 1759: meg kötötték magokat s nem akartak menni [Hosszútelke AF; Kath.].

Szk: *~ mondja ...* 1568: Christina Ambrosi more, itet(n), Zebeben az zallason az felesége kerdy s m<onda>? vala hwl wötte azt a penzt, es s monda sok adosim vadnak neke(m) mit te bele melik atta [Kv; Tjk III/1. 188]. 1585: Orsolia Kis Martonne leania vallia Eleo leowe Az Danch leorincz fia, es panazolkodek hogy igen bantanak, S monda a' leany, Ne banchatok [Kv; Tjk IV/1. 496]. 1631: Az mikor ezek az Kadar Istuanek az teób Atiafiakkal megh oztozanak, akkor tudom hogi igen futtia vala az dologott Kadar Istua(n) s mondom hogi mi dologh [Mv; MvLt 290. 51b]. 1767: aluttam egy Vasárnap a' tsúr odorba, s Anyám ki jó s mondja hogy kelly fel [Uzon Hsz; Kp IV. 243 G. Kovács (20) lovas kat. vall.].

2. egymást követő történetet vagy következményt kif. mondatok kapcsolására; leagá propositiij in care sint descise întimplări succesive sau rezultatul unei acțiuni; zur Verbindung von Sätzen, die nacheinander folgende Geschehnisse oder Folge ausdrücken: és, azután; și, apoi, după aceea; und, dann. 1598: el yedek hogy az eleott(is) megh zidott uolt s en el futék onna(n), haza menek [UszT 13/14 Dorothea relicta Andreae Barchaj vall.]. 1619: Tudom azt hogi gwtéó Peter el lopta vala az Beczj Jmreh Vra(m) giapiat s megh fogata Beczj Jmreh s ugi kéote feyet [BLt 3 Boczjkor Janos Zent Giörgj^a (40) ns vall. — ^aCs]. 1638: en ittas uoltam s el aluttam [Mv; MvLt 291. 139b]. 1765: Számadásra ele hívának s számot adék [Csobotfva Cs; Ks Bartalis János (81) vall.]. 1773: miellyt a' sütségből ki esek, s falukrol falukra járván ugi

élt holtáig [Szárhegy Cs; LLt Fasc. 151]. 1796: az Exp(one)ns Gitzi Jósi mindenüt utana ment és hozzája fent, ütet, 's meg is ütette egy néhányszor [Mocs K; Eszt-Mk]. 1818: Tamásit itt meg nem kaphattuk 's nem jött el a' vásárra már ennél fogva Belső Szolnokba küldők s onnan citáltattuk [Sülelmed Sz; IB]. 1829: a' Szöllőm karozatlan marad s el pusztul [Asszonynepe AF; DobLev. V/1154].

3. ellentétes vagy váratlan fordulatot kif. mondatok kapcsolására; leagá propositiij adversative; zur Verbindung von entgegengesetzten Sätzen: de, noha; dar, însă, deși; aber, obwohl. 1629: miert edes aszonjom eöreh ember vagy s nem mondasz igazat [Mv; MvLt 290. 160a]. 1631: Czetri Giöriél eczer eözue ueztek Uala Uarga Menyhart fegieuerreis keölték vala az mi vduarunko(n) volt Czetri Giörgi s mi nem eretzettük ki [Mv; i.h. 56a]. 1771: a Lugosianusok^a tsak a' Forrai határban párticipáldjanak s nem másutt [Fejér m.; DobLev. II/1. 428. 7b. — ^aA Lugosi familiabeliek]. 1772: a' Groff Kun István Vr Királyfalvi Malom Mestere Atym a' két also kereket fellyül akarta tenni, és térdig a' Malmot fel emelni, s én félttem hogy így ki mégjen a' Viz a' Dombai Rétre [Ádamos KK; JHb LXVII/2. 343]. 1778: a' Leányom Boritza monda de bizony Csanán György Semmit Sem ivutt s mégis hajánál fogva viszik s verik Flora Jákob és Berár Mitre [Egerbegy TA; JF Anna Beretzki libertini Michaelis Varga cons. (50) vall.]. 1784: Csáki György senkit az én tudtomra ki nem nevezet hogy a tolvaj ki volna, s mégis tsak hurtzoltak Csáki Györgyöt [Béta U; IB. Agilis Szejes Péter (57) vall.]. 1807: majd tsak nevendék fitzko volt, s még is már sok jelét adta vérengző természetének [M.fenes K; KLev.].

4. az előzményt fokozó, nyomósító/helyreigazító mondat kapcsolására; întrebuințat înaintea unei propoziții explicative, subliniază legătura cu cele spuse anterior; für die Verbindung von erklärenden Sätzen: mégpedig; și anume; und zwar. 1767: Szekaturát is azon Ketzestyék foglalták el kurutziaib(an), és igaz, hogy ok is irítottak benne, s nagyobbitották [Galgó Sz; JHbK LIV/1. 8]. 1778: Berár Mitre az honnya alatt lévő nagy bottyával mind a' Fogado körül járt, s leselkedet hogy valakit meg verhessen [Egerbegy TA; JF Turgyán Petre (65) zs vall.]. 1791: a Kólosvárra ki rendelt szekér elé állat, s itt az Udvarba találtom [Bencenc H; BK. Bara Ferenc lev.]. 1804: Dosá Tamás a' maga Malmát edgyrészeben a' Balogh László Malmából építette 's a maga Malmának tsinálásával 's építésével vesztette el a' Balogh Laszlo Malma helyét [Makfva MT; DLev. 5]. 1807: azután egy más hajába keredednek s mind addig huzák egy más haját mig mind ketten a' földreis esének [Tarcsafva U; Pf]. 1813: a Gáspár fiát be hoztam koltsárnak s haza jövelemmel mindjárt, be is eskettem [Percsen Sz; Szentk. Botos Péter gr. Korda Annához].

sábesz szombat, a zsidók heti ünnepe; sabat, şabás; Sabbat. 1840: az arendator sidonak Husvétii sabesse volt [Dés; DLt 771].

sacc, sanc, sarc 1. pénzadó; impozit, dare; Geldsteuer. 1580: Az my az Dezmalast illety Miért hogy ez Ideig az dezmanal Idegen es Nemes deakok voltak vgya(n) az quartasok ekedig is az zegeny keóssege(n) sok kwlen kwlen sarc esset kewannyak azert eó kegmek hogy ennek vtanna, e ne legien hane(m) Jambor varassunkbely fiaikat is találnak eo kegmek ... kik igazan a' dologba elő mehetnek es az

varossi zegeneket ne(m) sacioltattya mod nelkwl [Kv; TanJk V/3. 228b]. 1592: Erttven varosul eo kegmei Birank vrunktol, hogy vrunk feiedelmwnk eo Nga, Nagy szwkseget mutogatwa(n) ez Zegenj orzagnak, Nem engedte Alab a Saccot harmadfel ezer f(or)intnal [Kv; i.h. I/1. 183]. 1611: Mihálj Deak vra(m) Az harmincz Forintos saczba(n) ados f. 6 [Kv; RDL I. 88]. 1659: Mondd szolgálatomat asszonyom anyámnak ő kegyelmének; ha az békésiek felhozzák az sanczot, vétesen árpát ő kegyelme vagy harmincz köblöt ... megadom ő kegyelmének [TML I, 445 Teleki Mihály feleségéhez, Pekri Sófiahöz] | Az kériek napot is preafigáltak vala az feljövésre az sanczczal együtt, de hallván ezt a hírt, nem jüttek fel, napjuk rég elmúlt. A komlosiak is s basarabiak is egy pénzt sem hoztak még [i.h. 463 Teleki Jánosné fiához, Teleki Mihályhoz]. 1660: Azt írja Kegyelmed ... hogy az jobbágyokra küldjünk katonákat. Talám nem kell; immár az sonkolyosiak szolgálának. Az ptegedi jobbágyok is be fognak jüni; az oda való jobbágyok még fel nem hozták az sanczot [i.h. 486 Pekri Sófia Teleki Mihályhoz]. 1671: levén olyak kik nem hogy Sanczok meg szerzesében igyekezzenek, de seőt inkább bujdokolnak [Radnót KK; DLev. 3. XXXA. 14] | A melj dolgokrol Gyarmathi Ur(am)at justificáljuk így következ(ne)k Sanczanak befizetéseiről Hogy tavalis egjietmassat sancza(na)k fizetere vitte Holot az elöt még ott Varsanb(an) laktaban sanczat bé fizette [SzJk 114].

Szk: ~ot vesz vkin pénzadót vet ki vkire. 1580: Amy az Nemes embere(n) valo ado vetel Rwdég legényeke(n) leanzoka(n) kik senkyt Nem zolgalnak hane(m) it elnek Az varasso(n) vgya(n) azon előbby mod tartassek, hogy a mykor talallya (!) vegyenek sarchyot es kantor pénzt raytok [Kv; TanJk V/3. 209a].

2. pénzváltás; sumă de răscumpărare; Ablösung. 1590: Chyakany Balasne, Egy Zent Abrani Jobbagio(m)nak wzette Be Negy Eokret, Az kereszturffalwy hatarbol, meollyet teorwenre, kezesre kerett(em) ky Nem atta, Bechwel Saczialis kenaltatta(m) Ne(m) atta [UszT]. 1665: Vöttm más kertet is Salamontól, az hidelvi embertől. Az Salamon háza, földei is az kerthez való, mert letettem az sarcot: f. 8 [Kv; KvE 201 LJ].

3. (megszállóknak fizetendő) hadisarc; tribut; bir; Kriegsschatzung. 1660: Mw Feiervári Benedek Colosvári fő Biro es Linczegh Janos Kiraly Biro recognoscailiuk, hogy Varosunkban lako betsülletes Bwki Miklosne asz(ony) Hatalmas Buday Zezer eo Ngától varosunkra imonalt rettenetes nagy Sáczban ereje szertent beösegesen adott alkalmas Summa penzt [Kv; KvLt I/176 Steph. Luts not. kezével]. 1662: Az tavalyi restántia adoban, mely illette az Teoreok, s tatárnak való saczot, fizettünk f 165 [Kv; SzCLEv.]. 1664: fizettek volt eo kglmek a B: Céh akaratyából az teoreok satzában valo summában (:65 forintot:) [Kv; i.h.].

4. rabságból való váltás, váltásdíj; sumă de răscumpărare pentru un rob/in schimbul eliberării unei persoane din captivitate; Lösegeld, Auslösung aus der Gefangenschaft. 1651: Kére költsön Béli Pál ur ő kegyelme Sattzáb(an) 445 Öreg Tallérakat [Árapatak Hsz; BLt]. 1657: midőn én az én erőm és értékem szerint való sancot emlegetem, az az felelet reá, hogy az ország és a fejedelem váltsanak ki [Kemlr. 324]. 1658: Szegény Kemény János uramnak sancza száztizenhat ezer tallér, Kornis Ferencz uramnak ötven ezer, Nagy Tamás uramon harmincz ezeret kérek ...

Reménységek olyan, hogy az kik az urral kimentek volt az sanczból, az ur sancza alatt azok is kiszabadulhatnak. Szegény Apaffi Mihály uramnak sanczczát nem akarják havan ezemél alább engedni [TML I, 437 Rhédei Ferenc Teleki Mihályhoz]. 1659: Az fűkes kanczát hagyom az Kaycza Péter fiam sanczában [Kozmás Cs; SzO VI, 223 Kaycza Mihályné Orsolya végr.]. 1670: egy Tatar rab ... Saczcza két száz egész Tallér [Bodola Hsz; BLt]. 1679 k.: mikor saczommal bé jöttél volt Jászvásárra hivattalak szállásomra, hogy mutasd meg magadot és saczomat ... nem jövel, sem saczomat meg nem mutatad, tsak budogáll vala [A.csermáton Hsz; HSzJP]. 1683: Zóltaj István ala(za)tos supplicatioja Na(gysa)godhoz ! az Tatarok keziből Sullyos Rabságából Szancz (!) nélkül szabadultam [Borb. II]. 1699/1724: az én Sanczam és haza jöveelem nyolczvan két Tallérokban tölt [Backamadaras MT; Told. 76]. 1723: Rabsagba esett, Sattza volt őt Száz Tallér [Szu; Pf]. 1747: azon Nems Udvarházat és Joszágot, holmi Pogány Satz miatt adta volna el [Sszgy; LLt].

Szk: a ~ végbe/véghez megy. 1603: az Sattznak minden haladeknél kyl veghez kell mennye [Kv; TanJk I/1. 460]. 1662: akik közönséges tatárok kezében vannak, azok közül sokan csak könnyű sarcczak is fognak megszabadulni, de valameddig a mi sarcunk végbe nem megyen, addig sarcok felől, bár megalkuván is, de addig senki meg ne szabadulhasson [SKr 386] * leteszi érette a ~ot. 1658: nem érdemli meg Sigmond azt a falut*, mivel az úr ő nagysága letette érette a sanczot [TML I, 149 Teleki Jánosné fiához, Teleki Mihályhoz. — *Nádast].

Ha. 1659: szaczaba [Altörja Hsz; Borb. I]. 1663: Sanczon [UszLt IX. 75/50 fej.]. 1666: Sanczából [Kökös Hsz; HSzJP]. 1667: sanczat [Martonfva Hsz; HSzJP Tusa Jakab vall.]. 1668: szacza [Imecsfva Hsz; i.h. Thomas Imecs (35) vall.]. 1669: sanczaban [Kvh; i.h.]. 1699: saczcaban [Vaja MT; VH]. 1705: sancokban [WIN I, 441]. 1710: saccot [CsH 98].

saccadás pénzadó-fizetés; plata impozitului; Geldsteuerzahlung. 1663: akarwan eo kglme Mikola ur(am), mind minket az országgal olya(n) busulástol es magatis megfizethetlen sancz adastol oltalmazni, eo kglme ez hazabol ki menve(n), Assecurailiuk sem szemeljében sem josszagában, sem egieb semmi nemű jovaiba(n) meg nem haborttatik [JHbK XIX/21 fej.].

saccadó pénzadó; impozit, dare; Geldsteuer | megszállóknak fizetendő adó/hadisarc; tribut; bir; Tribut. 1592: Janos Kiraly lewele, melyben dichiri ez warost az meg tartott Hywsegeben kiert engedte meg ez varosnak Sattz adaiath [Kv; Diósynd. 19] | Talaltanak ez ezendeo altal az Ado Zedesben defectust, az Satz adonak hertelen Zedese miath f 9/58 [Kv; Szám. 5/XI. 8]. 1595: Ez ezendeoben az minemo saczadot ket vttal az orzag ez warosa vetet fizetwnk meg benne f 1120 [Kv; i.h. 6/XI. 8]. 1603: szorgalmatosson zedgyek mind az Satz adot, mind penig az fel vetet adot és az Saffar Wrainknak penzt administrallyanak | minden ember az Satz Adoiat be hozza és meg adgya | aztis egész varosul megertettek eo kegek hogy az harmincz ezer forint Sattcz adonak fel zedeseben meny Jeott be es meny restalna [Kv; TanJk I/1. 450–1, 458]. 1659: Gialu várában Az Sacz adoba(n) vagy Summa-ba(n) ados f. 17 [Kv; RDL I. 143]. 1666: fizettem meg Almos Györgynének sarcadaját f. 17 d. 50 ... Szolgált le róla

f. 4 ... szőlő munkájával fizettem meg Stomp Jánosnak sarcadáját f. 10 [Kv; KvE 201–2 LJ].

saccadó-szedő pénzadó-behajtó; perceptor, birar; Steuereinneher. 1603: az Satz ado fel szedesse felől nagy panaszkodas vagy(n), hogy nemjia Emberek meg ez ideiglen meg ne(m) attak volna, Egyenlő akarattal czo kacert telyes aüthoritat attanak ő kme az Satz Ado szedő Wrainknak, hogy azokat az kik meg adossok, mind magok személyekben meg tartoztathassak [Kv; TanJk I/1. 448].

saccfelszedés pénzadó/hadisarc behajtás; perceptor impozitului/birului; Steuer/Tributeinnahme. 1657: Kegyelmedet kérem azon is, hogy mondja meg Sütő György uramnak, az mikor az sancz felszedésnek ideje leszen, szorgalmatoskodjék az felszedésen [TML I, 77 Bornemisza Susanna Teleki Mihályhoz].

saccfizető pénzadóra köteles; birnic, dajnic; zur Bezahlung der Geldsteuer verpflichtet. 1677: Az hódolt falukon lako Jobbágyoknak fel-kérése, s' mind pedig meg-adása légyen a' közönséges végezesek szerint, az olyan helyekről, a' melyekről Földes Uroknak fel-szolgálnak, 's nem távul lako, és csak Sancz fizető emberek [AC 192].

saccol 1. pénzadót kiró/behajt; a stabili/percepe birul/impozitul; Geldsteuer einnehmen. 1582: Az lewelek walsaga feleol penigh az eleombe rendelt instructio felet <az> Zegeny keosseget Nem Sacczolom^a [Kv; TanJk V/3. 256b. — ^aA not. esküjéből]. 1765: Borbándon lakos Sárdi Szabó Samuka nevezetu Executor Commissarius felet-^{ebb} abutált kötelességivel, mert pogány módon kötözvén, sacczolván minden uton modon kénozván a szegénységet [Vajdas AF; Eszt-Mk Vall. 202].

2. kirótt adót megfizet; a pláti impozitul; Geldsteuer bezahlen. 1712 k.: Boldisár Vajda én töllems vont el erővel az adon fellyül egy nehézék aranyat és három izlotat fogva is tartatt és megis kintzött hogy sacczallyak [T; Törzs. Kanta Cika (42) cigány vall.].

3. hadisarcot/váltságdíjat vesz a legyőzöttől; a lua/percepe tribut/sumă de răscumpărare; Tribut/Lösegeld von dem Besiegten nehmen. 1774/1775: a Kurutz világ el telése után a Veres Danusok bé jövőn és az embereket a pénzért kötözvén sacczolván adták volt által^a Egrestői Néhai Mihátz Ferencz uraimék(na)k elő kglmek(ne)k Zalog jusson [Szövérd MT; Told. 78. — ^aAz erdőt].

4. kirótt hadisarcot megfizet; a pláti tributul impus; Tribut bezahlen. 1658: a Tatároks az iszonyu rablastol, egetestől megh nem szüntenek E mellett Csaszár Vitézi Lovok es magok faratsagokra, kellett szanczolni es igimi Eöt szaz Ezer Erszeny Penzt ugy szüntenek megh ... a rettenetes egetestől es rablastol a Tatarok [Mv; MvLt Contrib. 26. 9].

saccolás 1. pénzárandóság fizetés; plata birului; Geldsteuerzahlung. 1572: Myert hogj hallo(m) hogj kte ktek fele nem igen termet az Mak: Jt az vr haúassan nagj bowsegl termet: az onnat az felöl az kik Disno barmot akarnak rea haytani, semmi desmat egiebet nem wesnek, hane(m) p(er) sing: d. 2. egieb sarczolasok annal töb nincze(n) [Hunyad; BesztLt 3693 Nic. Bodog falú prov. arcis Hvniad ac vice comes Gr. Timar beszti bírőhoz]. 1658: külön külön valo sacczolásra maradtott állapottyok, kik között nemelylek meg sacczoltanak [KJ].

2. hadisarc fizetés; plata tributului impus; Tributzahlung. 1660: az törökök öt hétig lévén az város^a mellett táborban az melyeket az hetvenötezer tallérokön kívül adott ez szegény város, jó lélekkel megérték volna huszonötezer tallérokat. Summa: százezer tallérta ment akkori saccolása is az városnak [Kv; KvE 183–4 LJ. — ^aKv].

saccoltat 1. pénzadót fizettet, pénzadóval sújt; a obliga pe cineva la plata unui impozit; Geldsteuer bezahlen lassen. 1580: Az my az Dezmalast illety ekedig is az zegeny keossege(n) sok kwlen kwlen sarc esset kewannyak azert elő kegmek hog ennek vtanna, e ne legien, hanem Jambor varassunkbely fiaat is találnak elő kegmek ... kik az varosi zegenyseget ne(m) saciolattya mod nelkwl [Kv; TanJk V/3. 228b]. 1590: Az prokatorok dolgarol eo keglmeket vgy dirigialik hogy az szegeny keosseget ne saccoltassak [Kv; i.h. I/1. 136]. 1626/1681: Hadgyuk azert es serió parancsolyuk is hüsegeteknek szabadosink taxajokat bé szolgáltatva(n) őket ne haborgassák, háborgattassák, sarczoltassák [Vh; VhU 227 fej.]. 1677: A' Szászág között Pasztorkodo külső embereknek Jobbágyit, se cirkálásnak idején, se egyébkör ártatlanul, és a' törvény uttya kívül, se a' Tisztek, se utánok lévők ne sanczoltassák és taxállyák, az eddig némely helyeken követet abusos szerint [AC 242]. 1683: (A tisztek) annak előtte egykor az Zalakmaj Jozzagot akartak sacczoltatni, s Batizi ur(am) nem fogta engedni hogy karosítsák magok hasznokert, mert az adot is csak alig <szed>hetik be [Balázsva AF; Ut]. 1758: ezen Nemes Kóvár vidékén lako osztatlan Czigány Jobbágyait a' Mlgs Teleki Familiának nem más Taxalja Sacczoltattya huzza vonnya és szolgáltattya, hanem az Mlgs Groff Generalis Teleki Sámuel Ur elő Nga Czigány Vajdája az elő Nga parantsolattya [Nagysomkút Szt; TKI]. 1793: a Dominiumhoz tartozando embereknek Causait minden szombaton ki folytatam, az embereket nem sacczolom, nem sacczoltattam [Drassó AF; TSb 24]. — L. még AC 14, 71, 269; CsH 358, 411, 473; TML I, 313.

2. hadisarcot fizettet; a impune tribut; Tribut bezahlen lassen. 1619: Az kapitán pasa addig saccoltatta az szegény Insulabélieket^a, hogy szinte az két várnál érte egy szélvész és négy vagy öt hajóját az szélvész az közsziklához verte [BTN² 191. — ^aA krétaikat]. 1657: ha énevelem kereskedést kezdenek indítani, esztendőnkint nem egyszer önagyságát és az országot sanczoltatni Isten és világ előtt oka nem leszék [Kemlr. 326]. 1710: a német officérek szokások szerint saccoltatni kezdvén a boórokat, mind a vajda, mind az oláh urak megidegenedének tőle^a [CsH 214. — ^aHajszler generálistól].

3. váltságdíjat fizettet; a obliga pe cineva la plata sumei de răscumpărare; Lösegeld/Auslöse bezahlen lassen. 1679: Az mely szt. jóbi agát Kállóban vitt az kutya Salánky Ezer forintra mondják hogy sacczoltatják [TML VIII, 432 Ispán Ferenc Teleki Mihályhoz].

4. pénzt csikar ki vkitől; a storce/smulge bani de la cineva; von jm unrechtmäßig Geld verlangen. 1579: (Biro vram) Inchie az kenyer swteoket hogy az buzának Arrahoz kepest swsse Az kenyeret es az zegeny Nepet ekeppe(n) ne hagyjak sacczoltatny [Kv; TanJk V/3. 199a]. 1591: Galffi Istua(n) deak haza menteben pereset megh fogta fogsagba tartotta sacczoltatta [Uszt]. 1598: Chiany Janos ... wallia ket vtambais harbogatot megh Thúri Janos zolgaia eggiet mas aprolekomat fel hanta amit zeretet el veotte, sacczoltatot [Kv; TJK V/1. 183]. 1668: az Várad

vitézek minden meg határozás nélkül akarják az Szegénységet Saccoltatni, kenozni, már lopvais ki csapnak az szegenysegre, rabsagrais vitték mostansag benne [KJ. Székely Mózes lev. Drinápolyból]. 1678: Eskuszem hogy az Desj Rationistasagban az kereskedő rendeket ne(m) saccoltato(m) [Gyf; KaLt Apor István ir. Palogiai Mihály kezével]. 1703: egy oláh magurai Girda András nevű Jobbágy bírját ... ki fogtatta kötöztette meg, ki sanztoltatta, es mortificalta eöket [O. magura SzD; Told. 24 vk]. 1707: az I Deesen lako Szöcs alias Laskai Andra<s> hazara ... Complices Tarsaival rea menve(n) hurczolta, taglotta, Szancoltata [Dés; Jk 353a]. 1763: Dénes Antal exponállya, hogj Strasa Mester Székely László Zágonban Kálnoki Sándor urhoz akarta küldeni, satzoltatván, jesztetett [Egerpatak Hsz; HSzjp].

saccoltatás 1. pénzbeli vagy természetbeni szolgáltatás (erőszakos) behajtása; perceperea/stringerea (cu forță) a dării; (gewaltsame) Einnahme von Geld- oder Naturalbezügen. 1578: egez varasul keryk eo kegmtet biro vramat hogy az bör gywtet⁴ Inchie hogy Instructioia zeren iarion el az bör zedesbe, es effele kwlenk (!) kwlenb valo saccoltatást ne tegye(n) a varoso(n) [Kv; TanJk V/3. 172a. — ⁴Olv.: börgyűjtőt]. 1591 k.: Az zegin megh romlot atiankfai el fottanak akar my kichin Contributio(is) Nagy saccoltatással es fogsagal exigálnak [Dés; DLt 233]. 1620: az hosdatban leweő Capitansagok alat valo emberek valakit megh kaphatnak az kobilason, es az kertek, majorok fel teoresen megh foglyak, el ne bocziassak Saccoltatás alat [Kv; TanJk II/1. 297]. 1654: midőn hwsegd kezéhez iutott azon falu, nem eledeue(n) megh hwsegtek, szokott adaiokkal, dezmaikkal, keptelen saccoltatással terhelné az ott lakos szegénységet marhaiokat, iauokat el praedaltatta az birot negy holnapig foghua tartua(n) meg saccoltatta, szaz Tallert, s hat Tulkot ueue(n) rayta [IB fej. rend.] | Jobbágyunknak mind azon átal törvenytelen, és szokatlan saccoltatásokban magokot ne elegycsék [UF II, 90 Lorántffy Zsuzsanna ut.]. 1746: Tudjáe a Tanu, hogy sokkal többre ment Eltötő Ferentz Uram(na)k a Szegény emberek ellen tett kártétele, Marhajok levagdálása, egy egy Mariásig s felljebb is lett törvenytelen Saccoltatása mint az ott valo háza esett ő ki-gyelmének ... ? [Szentegedy SzD; WassLt vk]. 1758: Mi Rézmíves Mester Emberek vagyunk eleget dolgozunk a' Groff Teleki Sámuel Vmak ... a' Taxa Pénzt is rajtunk meg veteti e' felett ... sok különös Sattzoltatasaink vadenak most is a szegény Boldisár Gábornak egy Lovat el vétette [Nagysomkút Szt; TKI].

2. hadisarc kivetés/behajtás; impunerea/stringerea tributului; Tributeinnahme. 1659: Mi uram félünk minden nap az újabban reánk vetendő summának saccoltatásától, Bánfi Sigmond uramnak Nagy-Pénteken jövőn szolgálai az Jeddikulában akarták vinni mivel az bevitt summa korántsem telt csak százezer tallérrel is félek nagyobb saccoltatástól ki miatt Isten óhat meg egy rebelliótól [TML I, 387 Rhédei Ferenc Teleki Mihályhoz]. 1662: Barcsai Ákos ellen súlyos articulús, annak mi okai? Barcsai Ákos executioja. Nagybanaiak saccoltatásokba botlása [SKr 649 Tartalomjelző fejezetcíméből]. 1667: hova tovább penigh annál inkább nevekédet az Pogansagnak saccoltatása ... nemis levén hazánk megh maradasara remenyünk egyeb Jsten uta(n) az penzbelj Complacation [Kv; KvLt I/179]. 1710 k.: Rabutin ráküldte egy nagy lovas companiát ... Szomorú keserves példa volt mindennek, executio sine prosecutione; ölés, vágás ugyan nem volt, de egy-néhány napig tartó vendégség, saccoltatás [BÖn. 931]. 1711: Mert a Rákóczi pártján levő magyarok, elunván a kurucságnak elviselhetetlen igáját, saccoltatását, ingyen való quartélytartását, rettenetes portióztatását, mely a német directioja alatt sem volt olyan mértékben [CsH 454].

3. pénzbeli vagy természetbeni szolgáltatás jogtalan követelése/kicsikarása; a pune/percepe dări în mod samavolnic; unberechtigtes Verlangen von Geld- oder Naturalbezügen. 1671: a' Postálkodoknak, és egyéb rendbélieknek saccoltatások, sok rendben meg-tiltatott [CC 31]. 1677: a' kik az Haza közönséges dolgában, vagy Fejedelmek szolgáltattyában jární comperialtatnak, azoknak gazdálkodni tartozzanak illendő módon, tékozlás, részegeskedés, és a' szegénységnek sarcoltatása nélkül [AC 159].

saccoltatik hadisarc fizetésére köteleztetik; a fi obligat să plătească tribut; zu Tributbezahlung gezwungen sein. 1661: az tatár chám bejövetelekör az derekasabb várasak annyéra saccoltattak, hogy még abból az fizetésből ki nem feselhettek [Kemlr. 342].

saccoltató I. mn pénzbeli vagy természetbeni szolgáltatást (jogtalanul) követelő; care pretinde dări (în mod samavolnic); Geld- oder Naturbezüge (unberechtigt) verlangend. 1677: A' residentialan Nemesség, Fejedelmek, Urak, vagy Főrendek szolgai, és egyebek-is, ha kik effele dolgot attentionának⁴, az ollyanoknak meg-fogattatások, büntetetések a' szerint légyen, a' mint a' Generale és Publicum Edictumban világossan exprimalván vagyon afféle lézzegő saccoltato embereknek állapottok | A' Lézzegő, csavargo, és bujdoso, szegénységet sancoltato, és egyéb insolentiaikat cselekedő embereknek meg-fogások, büntetések felől, az Országának közönséges afféle emberekről való végezési observáltassanak a' Szászágón-is [AC 158, 242. — ⁴Ti. ingyenes gazdálkodást, ellátást és fuvarozást jogtalanul követelnének].

II. fn pénzbeli és természetbeni szolgáltatást (jogtalanul) követelő személy; persoană care pretinde dări (în mod samavolnic); Geld- oder Naturbezüge (unberechtigt) Verlangender. 1655: bizonyos légy benne ha a' szegénységet contentatiojokkal éppen helybe nem szállítod s az szegén Betlen Istvan idejébéli mód szerent nem szolgáltatod a' szegenség meltatlan satzoltatoján oly esik, másokis tanulhatnak rola [IB X. 2 a fej. I. Bethlen Domokoshoz]. 1677: a' szegénységet ne sancoltassák ha a' sancoltato Nemes ember lészen, flor. 200. ha nemtelen, floren. 100. büntetessék [AC 78].

saccpénz váltásádj; sumă de răscumpărare (pentru eliberarea unei persoane din captivitate); Auslösegeld. 1604/1675: Bernald Ferencz addegh megh hazasodot volt Borosnyai Simonnéval miglen az elsőszöri felesége ell nem holt volt és megh nem váltotta Török orszagbol holot tutta hol vagyon és megh attak volna valtsagon annak felette az Truszkai Uraktól az sacz penzt fel vötte azt ell költötte volt [A.csernaton Hsz; HSzjp Illyés István pp de Futasfalva vall.].

sacc-restancia sarcadó-elmaradás; restanță în plata dării; Verspätung in der Steuerbezahlung. 1602: varosul intyk eo kgmek mind az Sattz restancia Ado zedeo Vraimatt

hogy zorgalmatossággal zedgyek az restantiat [Kv; TanJk V/1. 410].

sádtrok aranytisztításnál használt kis választó teknő; covatá folosítá la separarea aurului de impurități; kleiner beim Goldputzen gebrauchter Trog. 1757: az illyen látható Aranyós kőveket mosárokbán meg törjük, s ahoz való választó teknőskével, mellynek Sádtrok neve, ki választjuk meg szárazstván a' vizes por aranyat vas serpenyőtskében [Zalatna AF; JHb Borsai István nyil.].

sáfar 1. városgazda, a város bevételeinek és kiadásainak elszámolásra kötelezett kezelője, sáfárpolgár; functionar ales al orașului avînd sarcina de a ține evidența încasărilor și cheltuielilor; Schaffner, Wirtschafter der Stadt. 1571: Az Sáfár vram dolgát vyzontagh hattak eo K. varoswl Az zamweowe (!) vramra [Kv; TanJk V/3. 35b]. 1572: eo k. varoswl ky adot regula az Sáfár vramnak, hogy keolcek az eo reyaioi Byzot varas Jeowedelmet az hova Byro vram(m) az feyedelemnek es keoezonseges zwksegnek Meg zeresere paranchollya | az Sáfár vram mikor penznelkwl zwkeosek volnanak, Az Byro vram Izenetyre Ne tegienek alkolmatlan es Tyztessegh kywl valo Bozswsagos valazt, hane(m) Jo Bezedel erteny agyak biro vramnak az penzbely zwkseget [Kv; i.h. 54b, 55a]. 1575: eo K. voxot adwan Rea Nagiob Resre Tecczet eo kgnek hogy Nem az Sáfár vram zedgiek az adot, hanem Mas ket polgar valasztassek Mikeppen tawaly Eztendeoben [Kv; i.h. 109a]. 1576: Az postaknak zallastartasat es gazdalkodazat (!) Rendeltek eo k. az Sáfár vramhoz hagi biro vram haza zabad legien teollek, Az Sáfár vram Rendel visellie gongiat Alkwgianak meg rayta [Kv; i.h. 135a]. 1590: Az felseo Espotaly mesternek Az megh latot foliam Asasra Adassanak Az Sáfár vram Altal tiz ftot [Kv; i.h. V/1. 148]. 1603: Vegeztek o kk egez Varossul e maj Naptol fogua mindenik Saffar egy mast ertve(n) mindenik kölczene(n). Ha mellyik Saffar penig vakmerősegből holnapot választua(n) maganak úgy akar költenj az olly(a)n Registumat az Zam veved Wraim be ne vegye(n)ek hogy meg tapasztalogyek mindenik Saffarnak naponke(n)t valo szolgaltatya és költsége Ezt ky vedu(n) hogy az hoo penzeseknek egyiky fizesse(n), az masik az Cantorosoknak [Kv; i.h. 449]. 1604: Az marhas emberek feleol az ket Sáfár vram tarchanak registumat [Kv; i.h. 471]. 1650: Tohrdaj (!) Jstuanak Az Magyar Nation levő Sáfarnak, Az 1649 Esztendő bely Decemberről ualo Szam Ado Fiok Regestruma, lgy következik [Kv; Szám. 26/VI. 343].

2. uradalmi intéző, gazdatiszt; administrator de moșie; Verwalter. 1592/1609: My oda menek hogyi megh fogjuk eoket es megh monduk hogy ki allianak beleolte, merth Vrunk Saffarit Peter nem engedti, eok ki menenek beleölle [Mezöbánd MT; WassLt]. 1618: Ezen nap vétetett pénzen valami kevés abrakot Kamuti uram Ez nap estve felé Péter deákkal, az sáfárával ez felől beszélgeték vala [BTN² 88]. 1638 k.: Iohannes Swlic eos iobbagi vamos most, alias sáfár volt [Km; GyU 29]. 1646: Tordai Kamora Ispanis erkezek. Iffiu Vrunk Sáfara is erkezek [Mv; AAll. 6]. 1674: administrait Fogarasi sáfár András deák Uram Szin mézet Ur. 3 1/2 [Utl]. 1701: Abrancsoknak valo veszőket is a sáfárral p(rae)stáltasson [H; Utl].

Szk: várbeli ~. 1640: Jdegen legeni varbéli saphar, Boer Gaspar hazat veven ell. Maga Boersagabul szakasztott nekj reszt [Fog.; UF I, 737].

3. kulcsár; chelar; Schließer | szakács; bucătar; Koch. 1582: 25. April(is) Sos Janos ... vizey negy lowan az Lengyel keowet filipoczky Konyha zekeret fizettem Tordaig f. 1. Temeswary Andras wyzy harom lowan az lengyelek portekaiat Tordara ... d. 75 Kalmar Albert vizey harom lowan az filipoczky Sáfarat Tordara d. 75 [Kv; Szám. 3/V. 40 Lederer Mihály sp kezével]. 1585: 25. octo: Vrunk o Nagsa Jowe be B. Vram es Tanach Vegezesebol Attam Aiandokot mint kouetkezik Gabriel deaknak az Kochnia Mesternek Atta(m) egy veres Zonieget f 4. Az ket Sáfarnak Atta(m) egy egy hiuely pragay kest ... d 56 Es egy egy posony Súuegetet d. 28. Josa Deaknak az Kolcharnak Atta(m) 1 3/4 szing scarlatot ... f. 3 d. 15 [Kv; i.h. 3/XVIII. 28b, 30b, 31a Gellien Imre sp kezével]. 1587: Sakachinak sapharnak meserre szalatserre attam — 14 [Kv; i.h. 3/XXX. 25 Seres István sp kezével]. 1591: 21 die Jüly ... Battory Boldysar eo Nadsaga Jwot Byro vram akaratyabol attam Az Konyha Mesternek Saffarnak Zakachyoknak Trombyttasoknak 12 Eytelt f — d 36 [Kv; i.h. 5/I. 30–1]. 1625: az koniha szekerral el erkezwén, Az vrunk eo felge Feő Szakacza es Saffara, attam(m) Etlét es Jtalt Ebedre [Kv; i.h. 16/XXXIV. 134]. 1677: Sáfárok s konyha Ajton állók [Utl].

4. felügyelő; supraveghetor; Aufseher. 1572: az Baniaj saphar Köszma (!) gergelt itt croszen meg perlette, es 18 forintot irt ell rajta, mj annyual kett okörrel s eg loval Nag kerelem szerint elegytettwk meg [Lápos]; BeszLt 3687 lsmertlen a besz-i biróhoz. — "Valószínűleg Hagymáslápos Szt]. 1679/1681: Udvarbiro Vramtol fűgő minden Tisztek(ne)k, Sőt hamorokbéli mesterek(ne)k, Sáfárok(na)k, és egyéb műveseknek es terminálván idejek ... mivel eo kglmere biztam a Tisztek állatását, vagi le tételét [Vh; VhU 677]. 1681: Minden banyarol az Sáfárok tartoz(na)k adni anuatim ket ket Karulyt vagi azert fizetni per f. 2 [Vh; VhU 64].

5. átv gondviselő; protector, curator; Protektor. 1599: En Ferenczy Mathe ex Vachi ... Tezek en testame(n)tumot az en iauaimrol, melliet lste(n) eo zent felsege safarul kezembizot [Kv; RDL I. 5].

◊ Szn. 1530: Demetrio Saphar [DomH 69]. 1531: Demetrio Saaphaar [i.h. 94]. 1572: Saphar Pallal [Aranyosrend TA; BK]. 1579: Saffar peter o Naga saffara [Kv; Szám. 1/XVIII. 18]. 1625: Saphar Janos deak [BLT 5] | Sáfár Andras [Kv; Szám. 16/XXXIV. 213]. 1629: sáfár Andrasne [Kv; TJK VII/3. 90]. 1657: Sáfár Margit [SzJk 82–3]. 1668: Sáfár peterne [Kv; SzCJk I. 106b]. 1689: Saffar Mihály [Gyf; Utl]. 1690: Sáfár Peter [Kv; Dica VI. 83]. 1694: Sáfár peterne [Kv; i.h. XXI. 70]. 1723 k.: Sáfár Péterné HbEk]. 1845: Sáfár János [Kv; ACJk IV. 10]. 1864: Sáfár János [Kv; i.h. 66].

◊ Hn. 1891: Sáfárg(ödör) [Váralmás K; KHn 318].

sáfárház 1. raktárház/helyiség; depozit; Lager. 1682: Sáfár ház Egy eőregh ... vas rud No 1 Egy eőregh beliegező vas N 1 | Egy Egetbor feozeő rez fazek N 1 luegh Czwrhez ualo uas szerszamok N. 6 [UC 14/38. 125–6] | Also Porumbaki Uduar ház Sáfár ház Zwrt miz vagion Ur N 11 Dizno oria N. 2* [A.porumbák F; i.h. 178. — "Folyt. a fels.]. 1681: Sáfár házak előtt léuő nagi széles Tornác, ennek keőből rakott gradicsa a' Kapolna ajtajanal kezdetik; Lepcsői, deszkaval buritattak Lapos sindelyezese igen el sorvatt Vagyon: Régi kopott só őrlő Nro 1 Kád fal csinalashoz valo Gyalu, vasaval egyűtt [Vh; VhU 559].

1753: A Sáfár ház heján vadnak Két rendbeli szakadozott három [Marossztkirály AF; Told. 18].

Szk: *belső* ~. 1676: Nyilik innen az belső sáfarházra egy fel szer ajto. Vagyon belől eoregh hus tarto fogas gyümölcs tarto deszkás allo ászok Üvegh tarto eoregh ros láda Nro. 2 [Fog.; UF II, 712]. 1681: Belső Sáfár ház Vagyon itt Ez idei Diszno Lab Nro 6 oldalas pecsenye Nro 2 | Belső Sáfár ház Vagyon itt ... Aszszu Pisztrangh, ket csomob(an) Nro 150 | Belső Sáfár ház Vagyon itt Fenyő Uj Csebrecke No 2 Uj, Mazas Tál Nro 1 | Belső Sáfár ház Vagyon itt Kereszt Labas hosszu Asztal Nro 1 [Vh; VhU 562-3] * *hústartó* ~. 1656: Innen nilik az hus tarto saffar hazra job kez fele egy reghi felszer ayto. Ezen belől vagyon 2 fa labon allo hus tarto reghi ros fogas egy 4 labon allo husvagho szek [Fog.; UF II, 113] * *külső* ~. 1676: Az udvarbirak házából ki menven ... nyilik az külső sáfár házra czapo ... ajto ... Az külső sáfár házban be menven vagyon bal felől egy kis deszkás rekesz ... Az rekeszből ki jöven vagion az külső safar házban egy paraszt fogasaczka [Fog.; UF II, 712]. 1681: Vajda Hunyad Vára. Külső Sáfár Ház kő boltos [Vh; VhU 560].

2. a sáfár lakóháza; casa/locuința administratorului; Wohnung des Schaffners. 1594: Az Varbeli hazakban ualo Inuentarium Az Saffar hazban Nozolia uagion No. 1 Karos zek wagion No. 1 Kutra ualo vasatlan veder No. 1. Konderra ualo was foghantho No 2^a [Somlyó Sz; UC 78/7. 22, 25. — *Folyt. a fels.]. 1632: Saffar ház Az felső hazakra uagion egy fa gradicz, ket felől ualo oldala deszkazatt, az feli Sindelies. Az hazak előtt, egy hozzu folioso padimentomos [Komána F; UC 14/38. 125-6]. 1656: vagyon azon saffar hazban egy paraszt nioszollia [Fog.; UF II, 113].

sáfarházacska kis raktárház/helyiség; depozit mic; kleines Lager. 1753: Ezen árnyék szék mellett bal kézre vagyon egy Sáfár házatska melyben nyilik egy Vas Sorkokon és pántokon forgo deszka ajtotska [Marossztkirály AF; Told. 18].

safarina kurva, ágyas; tífű; Hure. 1662: Azonban pedig a nyirt papság, kik az ő háló safarinájukkal nagy gyengén és kényesen élnek az ország oltalmazói ellen, titkon minden gonoszt forralnak, tisztokról emlékeztessenek [SKr 118].

Szk: *~nak mond.* 1679: mondgya vala Körösi János, hogy te Kovács Ferenczre bűvös bajosokat gyűjtesz az házadhoz s azokkal czimborárodol de, hogy magat Kovacs Ferencznet Safarinának mondotta volna, olyant nem hallottam [Mv; MvLev.].

safarináz kurvának/safarinának mond; a spune/zice despre cineva că este tífű; jn Hure nennen. 1711: Ez okon kellett az Dna Inctat in jus attrahalom, nem tudatik mi oktol viseltetvén, engemet igaz és jámbor személyt kurvazott, safarinázott ... meg kívánom, hogy juxta Constitutione(m) Nobilis Oppidi, in emenda lingvae convinctassék ~ in fl. 33. hungicalibus [Dés; Jk 364a. — *Ti. Nobilis Maria Pásztor cons. Nobilis Georgy Medgyesi de Déés-nek].

sáfárkodás intézés, gazdálkodás; gospodărie; Wirtschafung. 1605: megh ruminalúan annak okaert eo kgmek ez dolgot felette igen veszedelmessnek iteltek elseoben az sok kwlcomb kwlcomb fele Sáfárkodást [Kv; TanJk I/1. 509].

sáfárkodik 1. (a város javaival) gazdálkodik, intézkedik; a se gospodări (cu bunurile orașului); wirtschaften (mit den Gütern der Stadt). 1579: Az 10 september Az piacz zedők es az saffarok ózwe weztenek wala az zwksek (!) Igen kywanya vg kellett En nekem safarokodny es az zekeresseknek fizetny [Kv; Szám. 1/XVIII. 33]. 1588: 2. Decem(bris) Somogy Boldisart B(yro) v(ram) el kywldotte Megyessre hogy ott Saffarkodyek egyet mast Az vrameknak [Kv; i.h. 4/III. 38].

2. (egyháznak) adományoz; a dona (bisericii); (der Kirche) spenden. 1807: 1807-ben Isten ditsősegire az H Bodoni Refor Eccla ujj kö Templamának, Tornyának s Harangjainak építésekre a terhes költségnek ki potlására nézve az Eccla Tagjai között kegyes és istenes indulattyakból kik mennyit sáfárkodtak kész pénzü, nevek után megtetszik* [HbEk. — *Köv. a fels.].

3. (vagyonával) rendelkezik; a dispune (de averea sa); über sein Vermögen verfügen. 1679: a mennyivel Isten engem megáldott, annyiból tudok sáfárkodni, Istenem akaratján felül nem uralkodhatom [TML VIII, 505 Wesselényi Pál Teleki Mihályhoz].

sáfárlás 1. sáfárkodás, gazdálkodás; gospodărie; Wirtschafung. 1579: Vegeztek eztsi hogy Az Saffar polgarok Az varas pinzinek el vasarlassat senkire ne byzzak hane(m) eo magok vegienek mindent es az saffarlasba eo magok forogjon [Kv; TanJk V/3. 205a].

2. intézés; administrare; Verwalten. 1782: Mi modon az olyan nyomorult özevgy, és más tsak nem Alamisnával elő személyeket kikhez ennek előtte az Groff Ur Gratiaját mutatta, vagy némelyeknek Jobbágyi szolgáltyátt hívséges Tisztjeinek Sáfárlására bizván azzal consentalodott, de azokatis mostan az említett Praefectus Ur(am) expiscalvan, mind el viselhetetlen szolgálat alá szoritotta [Torockó; Thor. XX/4].

sáfárol sáfárkodik, gazdálkodik; a se gospodări cu ceva; wirtschaften. 1589: Kysz Janos es Veoreos Pal wasar Byrak Saffarlattanak Az vrunk N. Kochnyaiaira. Geombezet Majost p(ro) f l d. 65 Soldort f l d. 69^a [Kv; Szám. 4/VI. 62 Stenzely András sp kezével. — *Folyt. a fels.].

sáfároltatik alamizsna intéztetik; a fi dat pomană; Almosen gespendet werden. 1662: Az két ispotályokra két jó gondviselők állítottak vala, az ispotályokhoz tartozó mindenféle jövedelmek be is azok által szedettek, s az érdemes, istenes koldusoknak is azok által sáfároltatnak vala, kik az ispotályokban lakóknak életekre is vigyázzván eszkebe vevén, kicsodák lehessenek méltók s kicsodák nem az ispotályokba való befogadtatásokra és az alamizsnán való tartatásra [SKr 423].

sáfárpolgár (kolozsvári) választott tisztségviselő a város bevételeinek és kiadásainak kezelésére és nyilvántartására; funcționar ales al orașului avînd sarcina de a ține evidența încasărilor și cheltuielilor; (von der Stadt gewählter) Schaffner, Wirtschafter. 1570: Az Eppel Janos Saffar polgar keolcegerol azt Mongyak eo k. hogy az zam veoweo vram Jol megh hantak vetetek, Az My Illet keolchyegebe Es Meltan leot, azt Beh veottek, varoswlis Jowa hattak, Az my Nem meltan keolt egy azt megh kewannyak Theole [Kv; TanJk V/3. 6a]. 1582: Az ado zedeok ... Lederer Mihalnak

az eggik Saffar polgarnak kweleom kweleomb wdeokbe Attanak, eg Summaba ki teze(n) f. 1810/79. Eotweos Andrasnak az második Saffar polgarnak attanak f 991/17 [Kv; Szám. 3/VI. 8 Diósy Gergely not. kezével]. 1584: Ertik varosul Biro vramtol hogy sok zeoksegek leolienek eleo holot vrunk eo Ngais ide akarna leony, az keoltsegh penig zewkeon volna a' Saffar polgar vrainnal [Kv; TanJk V/3. 286b]. 1588: Inche megh Biro vra(m) a' Saphar polgar vrainat hogy Az keozep kaput a' kilseo torniot Epittessek megh [Kv; i.h. V/1. 75]. 1592: effele dolgoknak gondúiseletet nem az zaz vrainra, hanem az Saffar polgarokra zoktak biznj miertthogi az varos pinzeis eo kezekben jar, az keossegnekis nagioib felelme, tartasa vagion eo kegmekteol hogy nem mint az zaz vraintol [Kv; i.h. 190]. 1621: Az Aczioknak az kapun hogi dolgoztak az keozepkapun Nyreo Janos az Taulaj saffar polgar eo keme adot kez liuggatot vasakat [Kv; Szám. 15b/IX. 239-40]. 1631: 26 Decembris. Tötték az ecsémet, Segesvári Lőrincet városul sáfárpolgárrá az szász natió, melléje penig magyar natió Török János deákot [Kv; KvE 162 SB]. 1649: Saffar Polgar Ur(am) ket szál padló fát szegeztetett az Fördőház kútiának Agassához [Kv; Szám. 26/VI. 559].

sáfárpolgárság sáfárpolgári tiszttség; funcția de șafar; Funktion des Schaffners. 1649: Anno 1649 esztendőben is meghagyattam az sáfárpolgárságnak tisztben. Ez hivatalom alatt háromszor fejedelmnek gazdálkodtam, nagy hatalmas legátusoknak német császártól őfelségétől, török császártól, lengyel királytól, nagy rendű embereknek [Kv; KvE 175 LJ].

sáfárság 1. sáfárpolgári tevékenység; activitate de șafar; Aktivität des Schaffners. 1579: Az Saffarok hon nem voltak mynd enekem kellett fizetnem az pencz zedők menykepen ne(m) akarok gondgyat vyseln az saffarsagnak [Kv; Szám. 1/XVIII. 26]. 1586: Gelien Jmre Saffarsagorol ualo Regiestrum [Kv; i.h. 3/XXVII. 1]. 1589: Az en zam adasom utan kit en Tehetsegem Zerint Jgazan irtam marad az en zam adasomtol Saffarsagomtol az Varosnak illien marhai kit kez uagiok mingiarast kezemteol ky mutatni [Kv; i.h. 4/X. 87]. 1621: marat uolna meg nallam Szab Cub. 35. M. 2 melibeől disponaltam az mint Saffarsago(m)rol ualo Regiestru(m)bol ki latzik [Kv; i.h. 15b/VII].

2. sáfárpolgári tiszttség; funcția de șafar; Funktion des Schaffners. 1650: az reformata religio levő sáfár, Ágoston Péter megnyomorodván az gutaütésben, érette viselven az sáfárságot az város impositiójából, nem akarván felvenni az sáfárságot az magam házánál hogy gazdálkodnám ... az számvevőknek is egy hónap alatt gazdálkodnom kellett, noha az magam sáfárságában is azelőtt egy hónapig gazdálkodtam [Kv; KvE 175 LJ].

3. vki sáfárpolgári tiszttségének ideje; timpul cît este în funcție un șafar; Amtszeit des Schaffners. 1591: Az Ado Zedeo vrain az meny pinzt kezemhez attak Saffarsagomban [Kv; Szám. 5/X. 2. — "Köv. a fels.].

4. gondviselés; grija; Sorge. 1677/1778: Testem felett énekellyenek, praedicallyanak, engem ne dicsirjenek: dicsirjek Istent, hogy énvis amaz hű szolgálva dicsirjen megh Isten, nem az én hűv sáfárságomért hanem az ő ingyen való ki beszélhetetlen kegyelmességéből, irgalmaságából [Ne; DobLev. II/386. 2a Samariai Lőkös Péter végr.].

sáfárságbeli sáfári tisztiségbeli; de șafar; vom Schaffner. 1596: Saffarsagombali keöltchegem igj keöltetkezik summa zerent [Kv; Szám. 6/XXIX. 181 Bachi Tamas sp kezével].

sáfártárs a két választott sáfárpolgár egyike; coleg de serviciu care îndeplinește tot funcția de șafar; einer der Schaffner. 1650: Linczegh Janosnak Saffar Tarsomnak kellett három Nap Gazdalkodnj keglmes Vrunknak beőutelekor, mellynek napja Decemberben esett [Kv; Szám. 26/VI. 343].

sáfely zafir; safir; Saphir. 1627: Más fwggöis, meliben uagio(n) Egy termes Rubint az keozepiben, allatta Egy meczetlen Sáfely [Kv; RDL I. 131]. 1629: Wicely Janosnak, es az neninienek, Wicely Margit Asszonnak ... hadtunk Egy fwggeot Az mely fwggeőnek az keozepiben uagio(n) Egy Eőregh Sáfely az S. Orsolya kepe felliwl raita [Kv; i.h. 132]. 1637/1639: Egi Sima arany gyűrű ... nyom safeljosot Aran(yat) 3 ortot 3. acst(imaltuk) f. 12 d. 60 [Kv; i.h. 111].

Szk: *kék* ~. 1634: 3 Kék safely 3 Rubint 3 Eőregh Smaragd [Kv; JHbK XVII/15].

Vö. a *zafir* címszóval.

sáfelygyűrű zafirgyűrű; inel cu piatră de safir; Saphiring. 1629: Egi eoregh meczet Sáfely gyűrű [Gysz; LLT Fasc. 155].

sáfelyos zafiros; cu piatră de safir; mit Saphir. 1627: Egy feyr szabasu safilyos Arany giwrw tt 7 [Kv; RDL I. 132]. 1629: egi safilos gyűrűt az ki az Aszonie volt attak vala az haz arraban [Mv; MvLt 290. 180b]. 1633: Attam egy regi modo(n) czinalt safilos arani föggött kiblen lehet tizen eött arani [Ks Vesselényi Kata kel.]. 1637/1639: Egy Eőregh safelyos regi forma gyűrű, nyom Ara(nyat) 3 f. 40 d. — Egy Safelyos olasz forma gyűrű, nyom Ara(nyat) 1. ort(ot) 3 f. 35 — Egy negjszegű safelyos gyűrű nyom Aran(yat) 1. ortot 3. f. 25 [RDL I. 111]. 1645: Aran Gyűrűket is lattam asszoniommal az tobbi között egy Mezcetlen kek Safeljos köű vala az aszonj azt mondgia vala hogi Jegi Gyűrű az [Szárhegy Cs; LLT Fasc. 120].

sáfrány fűszernövény; Crocus sativus; șofran; Safran. 1582: 3 January Jwta Pistaky Lwkach B.V. hagyasabol keoltottem reaya veottem három font Karazt d. 9 Bors Safrany d. 4 [Kv; Szám. 3/V. 3 Lederer Mihály sp kezével]. 1585: Mas talra boryuhus Suffaual tyukmony ment rea 32 Saffrany ment rea d. 12 Bors ment rea d. 7 [Kv; i.h. 3/XXII. 56]. 1590: veottem 1 fertaly Saphrant p(ro) f. 2 Gyeongybert veottem 1 fontot f. 3 d. 20 Egy font Borssot d. 90 [Kv; i.h. 4/XXI. 11 Kis István sp kezével]. 1594: Aztis tudom hogy Vayda Antal megh fizete Buda Janosnak asz maradsagoth Borsal, Saphrannial [Dés; DLT 246]. 1605: En ott valek mikor Zeoczj Georgyne ki raka az Zakaczne ladajabul valami bors saphranja kezeneő giolchia vala [UstZ 20/134 Haelena consors Agil(is) Joan(n)is Pap In Vdúar hely vall.]. 1640: Az Brassaiak ... Uy Esztendő napian tartoztanak Fogaras varahoz ... f. 60. Item Koniha szuksegere Edgy Eőregh tal borsal. Saphrannial szek füvel Geomberrel mandulaval, Malosa es Tengeri szőlővel [Holbak F; UC 14/48. 45]. 1650: Süttettem ket puikat ... Czjnalattat(m) alaja Malosa leuett, Attam

tragjainak Malosa szőlőt ... Mondolat ... Fa heiat, Szekfűvet ... Safrant Tragajához [Kv; Szám. 26/VI. 248]. 1678: hozott ... Jo fele Safránt libr.1. f. 34 [Utl]. 1741: Colonelus Uram honyhajara ... szekfűvet szerencsen divot, borsot safrant d. 29 [Kvh; HSzJP].

Vö. a kaluger-, köz- és pogácsasáfrány címszóval.

Szn. 1768: Safran Kis Anna [Kv; KvRLt 60].

Hn. 1772/1869: In loco a Lugos kert meget, a Sáfrány Kertben sz [Balázsfa AF; EHA].

Szk: bécsi ~. 1585: witem az vtra 1/4 font bechy safrant, f2 [Kv; Szám. 3/XVIII]. 1599: Tempe Michlos Hozot Bechy Marhatt 6. Fonn Bechy Safrant 1/20 [Kv; i.h. 8/XIV. 25 Hjj]. 1669: Kegyelmed jó szép tiszta rózsacetzben töressen egy csupor étekben valónyi jóféle bécsi sáfránt, egy kis szerencsendió virágot és szekfűvet, jól megtörvén, keverjék jól az eczetben s veres skállát posztót mind untalan mártogatván bele, tegyék ő kegyelmének az szíve aránt [TML IV, 457 Bornemisza Anna Teleki Mihályhoz]. 1676: Safrany Libr. 1. Bécsi Safrany Libr. 1 [Utl] * *erdélyi* ~. 1620: Feű szerszamlul Egy font Beczi Safrantul f —/20 Egy font Erdeli Safrantul f —/8 [KvLt II/69 Vectr 12]. 1688: Egy font viaszos vagy Erdélyi safratol (!) f —/12. Egy font Port poray (?) safrantol f —/24 [BfR Vect.] * *kerti* ~. 1721: Kerti Sáfránt nem kaphattom [Ks Bornemisza Imre lev. Nsz-ből] * *pogácsás* ~ pogácsa alakú sáfrány. 1598: 1/4 font pogaccziass Safrant f 1 d 56 1/2 [Kv; Szám. 7/XVIII. 75 Masass Tamás sp kezével] * *török* ~. 1592: 1 Lott Terök Safrant ... d 20 ... 1 Lott bechy Safrant ... d 40 [Kv; i.h. 5/XIV. 368 Eppel Péter sp kezével]. 1599: Vacey Gaspar Hozot Moldvabol Zaz f(ont) terek Safrant [Kv; i.h. 8/XIV. 21 Hjj] * *viaszos* ~ → *erdélyi* ~.

Sz. 1662: Érezvén az sáfrány illatját, mind igaz hívei már Nagyságodnak [Sszgy; SzO VI, 269].

sáfránybúz sáfrányillat; miros de safran; Safranduft. Sz. 1657: Az én ide járásom alatt az hátrébb említett gyűlés Meggyesen meglőn; de imé az sáfránybúzt megérezvén Csáki uram, nemcsak nem merészlett menni azon gyűlésre, de Erdélyben is nem mert maradni; hanem kirándult Magyarországon [KemÖn. 123].

sáfrányillat sáfránybúz; miros de safran; Safrangeruch. Sz: szubodorálja a ~ot érzi a sáfrányillatot. 1745: Szarka Jóséff subodorálván az sáfrány illatot, titkon kezdet lapangoni, s hol légyen, vagy merre mént, azt nem tudhatni [Ks 101 Haller János Nsz-ből] * *tart a ~tól*. 1761: Ezt eszre vévén Gombos Kristof, s tartván a sáfrány illattal be-tegge tézsi magát s a szőlő hegyből a Pasztorság mellől el szökik [Koronka MT; Told. 20].

sáfránymag sámintă de sofran; Safrankorn. 1621: Kerekes Mihaly Fogarasi zolga ... Nagi Zombatbol hozua(n) egy zekeren Niers Safran magot ... attam nekie hust Libr 2 | Kerekes Mihali Azzoniunk(na)k hozua(n) egy zekeren Nyes Safrany magot, B. V. adata alayak, Zekeli Jakob hat Eokret szekeret Enyedigh fizettem nekj f 1 87 1/2 [Kv; Szám. 15b/XI. 91, 248].

sáfrányos I. mn 1. sáfrányt termő, sáfránnyal beültetett; insámintat cu sofran; mit Safran bepflanzt. 1627: Tudom aztis hogy alol az falu vegen uala egy Safranios kertj Pal

Deaknak [Filetelke KK; Bállt I] | Az falu vegen az felső szeren vala egy Safranios kertek [Kelementelke MT; EHA]. 1700: Kelementelken. Az Sáfrányos kertnek az mező felől való részze [Szökefva KK; LLt].

2. sáfránnyal ízesített; sofránit, condimentat/colorat cu sofran; mit Safran gewürzt. 1639: eccer ismét odafuta hozzám s mondá: ides Csaszár Jánosné asszonyom, ha az uram ideküld, hát mondjad, hogy te adtad az káposztát. Én kérdém, miért, s mondá, hogy az piacról hozaték igen szép sáfrányos káposztát, azt hintém meg merkuriommal [Mv; MvLt 291. 195 átírásban]. 1719: Az Pestisről Minden Reggel kiválképpen az Gyermekek Dio belet, vagy Mando-la belet, vagy Magyarot, és Fűget egyenek elsőben, vagy valami Safranyos Fa hájas, fa olajos boros Cibret [Ks 54. 84 Medica instructio].

II. fn sáfrányáros/kereskedő; vnzător/negustor de sofrani; Safranverkäufer. 1678: Vöttem egy Sáfranyostul egy veg Abroszt huszonket forinton pro f. 22 [Utl]. 1757: egy Safranyosnak Kolosvart meg fizettem [TL. Teleki Ádám költségnaplója 110a]. 1810: Nyikulae Georgye a' nevem ... Szebeni vagyok Manikatti Safrányosnak embere vagyok [Déva; Ks 117 Vegyes ir.].

Szn. 1782: Sáfrányos Palko Gábor [Koronka MT; Told. 4]. 1794: Sáfrányos Jutzi [uo.; i.h. 42/1].

sáfrányoz sáfránnyal ízesít; a sofráni; mit Safran würzen. 1595: Borsoltam Safranyosza(m) az Varosebol [Kv; Szám. 6/XVIIa. 64 ifj. Heltai Gáspár sp kezével].

sáfrányszín sáfránysárga, élénk sárga; sofraniu, de culoarea sofranului; safrangelb. 1714: Mezzei Safran Szin Posztobul Pistolyok Tokjara való fedél aranj fonallal ki varrot fl. Hung. 5 [AH 5].

sáfránytörő mozsár piuă de pisat sofranul; Safranmörser. 1753: Egy Safrány törő Sarga réz mosár törő nélkül [Marossztkirály AF; Told. 18].

sagmelszín. 1816: Schagmel szín köntes 10 Rf 87 xr [Kv; Born. IV. 41].

sah perzsa uralkodó; şah; Schah. 1619: eddig ezek^a az perzsiai király nevére, kit ök sahnak hinak, hitták az pénzeket [BTN² 376. — ^aA törökök].

sahin régi török pénznem; veché monedă turcească; alte türkische Münze. 1585: Az penznek kyth be keöldeönk summaya az Zaz ezer forintot megh halagya, My mynd ynkab Sahynból es Ozporabol constal [BáthoryErdLev. 271]. 1592: Merai Tamasse, Anna azzoni vallia Eottues Matias Inassa egy erzenbe hoza oda vgmint niolez forint arra sahint [Kv; TJK V/1. 244]. 1619: 25 die Novembris változék meg az pénz dolga itt Konstantinápolyban újat adának ki az sahin helyébe azmelyet nevezének ... ozmaninnak, azaz ozmán nemzet pénze, mint-hogy a sahin nevű perzsiai nevű volt [BTN² 376].

sáhos, sávós I. mn kockamintás, saktáblaszerű; cadri-lat, cu modele în formă de carouri; kariert wie Schachbrett | csikos mintás; värgat, cu dungii; mit Streifen. 1576: Wagon ket kezkenyeo, Egyk gallos giolch, masik feyrytlen (!) wazon Sahos [Szamosfva K; JHBK XVIII/7. 11]. 1586: Margit Sos Istwanne vallia hogy ... Masas Peterne ... ez

leány vendelet fel Nita, Es ot egy Egher eotte Sahos ruhat talala [Kv; TJK IV/1. 571]. 1588: Niolcz Abroz veres fonalosok es feyer sahosek [Kv; KvLt Vegyes I/2. 14]. 1595: valanak patiolat, giolch ingh, sahose, parna hy, pozto [UszT 10/14]. 1628: Ket vy uazon aztal kezkeneo sahose [Bodola Hsz; BLt]. 1645: Ket Abroz egygy Lengiel masik Sahos [LLt Fasc. 125]. 1683: Abroz Ur Asztalara valo nro 3. Edgyik Krakikai masik Sáhose. Harmadik Fejeres Rosás [Krasznahorvát Sz; SzVJK]. 1703 u.: Hat jeles Abrozok, reczések, varrottak Sahosek [Somlyó Sz; i.h.]. 1705: Edgy Zöld Sáhose aranyas materia tsipkésen szűtt allyu szoknya [Cege SzD; WassLt Vas Dánielné lelt. Rettegi György kezével]. 1788: Kékesen szőtt sáhose Diktéj Derékaj tok kettő [Mv; Tsb 47].

Szk: ~ abroz. 1589: Ket Temerdek sahose Abroz [Kv; KvLt Vegyes I/2. 36]. 1627: Egy Sáhose Abroz, feyr keotes az keozepin tt f. 1 d. 25 [Kv; RDL I. 132]. 1676: Négy Saos abroz [Gyf; JHb XXXI/2]. 1694: Két saos abroznak aestim. den. 96 Ujian egy Saos abroz aestim. den. 72 [Kilyén Hsz; BLt 4]. 1698/1770 k.: Jo Samuel conferalt Ekla számára egy bojtos Sáhose fejér selyemmel szőtt végű abroz [Málom SzD; SzConscr. 203]. 1703: Az egjik ladaban savos abroz, valor flor. 2 [Páva Hsz; HSzJP]. 1729: Adot az Aszszony eő kegyelme Sajos Abrozokot [Árapatak Hsz; HSzJP]. 1787: Egy sáhose abroz Dr. 60 [Mv; MvLev. Nagy György hagy. 4]. 1806: Edgy jotska Sáhose abroz [Ne; DobLev. IV/897. 1b] * ~ asztalkeszkendő. 1703: Három uj sáhose asztal keskenő [Zabola Hsz; HSzJP]. 1754: valami igen szép nagj széjjes Sáhose Asztal Keszenőket szegtenek bé [Felfalu MT; TGsz 33]. 1837: Egy Sáhose asztal Keszenő [Várfva TA; Borb.]. 1845: elvivén orzásképpen Hét sáhose uj asztalkeszenőimet [Dés; DLt 591] * ~ asztalnemű. 1805: Egy Vég Sáhose Asztal Nemű [Szamosfva K; BLt 9] * ~ gyolcs. 1752: Egy Sáhose gyolcs, melly(en) vagyon nyoltz abroz [Marosztikirály AF; Told. 19] * ~ gyolcsabroz. 1643 u./1770 k.: Egy gyóltis Sáhose abroz [Szásznyíres SzD; SzConscr. 215] * ~ kender/kenderszál abroz. 1623: Egy kender sahose Abroz f — d. 45 [Kv; RDL I. 122]. 1640: Egi kender szál sahose Abroz [Kv; i.h. 123]. 1687 k.: Egy éneklő székre valo ... vászon kendőt hagyott a Sz. Benedeki templomhoz egy kender Sáhose abrozszal egyútt Ferenczi Sophia [MMatr. 12] * ~ kendő/keszenő. 1712: egi sahose abroz egy sahose keszenő [Nagyfalu Sz; SzVJK 52]. 1744: Lengiel Gyoltsbol' valo Sáhose keszenő nro 1 [Szentdemeter U; LLt Fasc. 67]. 1833: egy sahose kendő [Dés; DLt 750]. 1849: egy Túrólköző 'sajos kendő [Dés; DLt] * ~ lenabroz. 1643/1687 k.: a Haraszkereki Ecclab(an) ... Egy sahose karakai len abroz is vagyon [MMatr. 116]. 1749 e.: Ntzes Koczis Istvánné Biro Ersébeth Aszszony Conferalt az Ur asztalara egy Sáhose len abroz [Sóvárád MT; i.h. 206] * ~ lepedő. 1627: Egy Sáhose szakadozt lepedő tt f. — d. 40. Jtem, Egy Sáhose lepedeo tt f. — d. 80 [Kv; RDL I. 132] * ~ materia. 1759: Hat sing tarka sáhose duffla materiát [Nsz; Tsb 7] * ~ szőszabroz. 1611: Harom vy zeöz sahose Abroz | Negj vy zeöz sahose Abrozok [Kv; RDL I. 88]. 1629: Egy sáhose szeosz abroz ér tt f. — d. 70 [Kv; i.h. 143]. 1673: Vagion egi sahose szősz Abroz [WassLt Borsai István hagy.] * ~ vászon. 1628/1635: Egi uegh abroznak ualo zeles sahose uazon [Bodola Hsz; BLt 5 néhai Béli Kelemen inv.]. 1687: vadnak aprolek Abrasznak valo uj Sáhose vaszon [Csapó KK; Berz. 1. 21/11]. 1848: Egy vég sáhose vászon [KLev.] * ~

vászonabroz. 1652: Két vászon sahose abroz [Nsz; IB X. 2]. 1709 k.: Vagion egy Sáhose háro(m) szél vászon abroz Özdi Ersok adta [Szentmiklós MT; MMatr. 58] * almás ~ abroz. 1734: Egy vj Almas Sáhose Abroz [Kv; Pk 6] * borshimes ~ abroz. 1728: Istenhez s az Ecclahoz valo jó indulattyabol adott Silester Borbara Veres Mihalyne edgy sahose bors himes abroz [Nyárádszereda MT; MMatr. 250] * erdélyi ~ abroz. 1627: Egy Erdelyi Sáhose Abroz Recze az közepin [Hr 1/20] * fejéres ~ abroz. 1687 k.: A' Filialisban Cserefalvánis vagion egy harang. Daczo Istvanne hagyott ugyan ahoz a Kápolnához edgy fejéres sahose abroz [MMatr. 93. — *Ti. a Nyárádszibenekekiben] * gyapottal bélelt/gyapotos ~ abroz. 1588: Egy gyapottal bellet Sáhose Abroz [Kv; KvLt Inv. I/2. 18]. 1611: Vagion 3. giapotos sahose Abroz iok noha uiselték [Kv; RDL I. 88]. 1629: Egy Gyapotos sahose abroz feyr keotese ér tt f. 1 d. 50 [Kv; i.h. 143] * himbe szőtt ~ abroz. 1739: 1 vég Sáhose himbe szőtt Abrozsz darabba Nro 1 [Szászkered K; LLt Fasc. 96] * kilenc ~ abroz. 1820: Tizenket Személyre valo Kilentz sahose abrozok [Felső SzD; BetLt 5 Fráter Theresia kel.] * kockás ~ abroz. 1637: Egy koczkas Sáhose haromszel abroz f. — d. 75 [Kv; RDL I. 24]. 1693: egy koczkas sahose abroz, mas uj Sáhose igen szép abroz [Ne; DobLev. I/38. 8b]. 1811: Egy fejér fáin Sáhose, kotzkás abroz, igen finum kötött [A.ilosva SzD; EMLt] * krakkói/krakkói módra szőtt ~ abroz. 1589: Ket Krakay Modra zeot sahose Abroz [Kv; KvLt Vegyes I/2. 36]. 1615: Egi krakaj vj Sáhose Abroz f 1 [Kv; RDL I. 97 Junck András kezével]. 1637/1639: 1 vy czafrangos, kekes, vezeos, krakaj sahose abroz f. 2 [Kv; i.h. 111]. 1714/1770 k.: Anno 1714. 7. Martii Fejér Istvánné Homonna Aszszony conferalt a' Batzai Refor Ekla számára, egy Krakikai Sáhose Abroz, melly(ne)k a közepin vagyon töltött retze [Baca MT; SzConscr.] * lengeteg ~ abroz. 1588: Ket veresses és egy sahose lengetek Abroz f. 1 [Kv; KvLt Vegyes I/2. 14]. 1610: Egi zakadozt lengetek sahose Abroz [Kv; RDL I. 6]. 1693: egy lengetegh Sáhose abroz [Sárpatak NK; UnVJK]. 1810: Hat Sáhose Abroz lengeteg [Mv; DLev. 2. XIXA] * lengyel/lengyelországi ~ abroz. 1628: Kett asztalara valo lengyel-orzaghy sahose abroz [Bodola Hsz; BLt]. 1717/1770 k.: adott egy igen szép Lengyel Sáhose Abroz [Ördögösfűzes SzD; SzConscr. 190]. 1728: Egy sahose lengyel abroz [Réty Hsz; SVJK]. 1744: Sáhose bojtos szellju Lengiel Abroz majd uj [Szentdemeter U; LLt Fasc. 67] * paraszt ~ abroz. 1623: Egi paraszt sahose Abroz f. — d. 32 [Kv; RDL I. 122] * székel ~ abroz. 1723: Székely Sáhose abroz ulnae 6tod fél. Más Székely Sáhose abroz ulnae 5 [Koronka MT; Told. 292] * temérdek ~ abroz nagykokás abroz. 1629: Egy temerdek sáhose abroz ér tt f 1 d. 50 [Kv; RDL I. 143] * török ~ 1586: 1 Torok Sáhose Ruha [Kv; Szám. 6/IV 47]. 1628: Egy uegh teoreők sahose kendeő [Gyalu K/Kv; JHbK XII/44. 8] * vastag ~ (vászon)abroz. 1657: vagion kett Sáhose vastagh vaszo(n) Abroz [Mihályfva NK; JHb XXII/42]. 1818: egy tsinalatlan vastag sáhose abroz [Kv; Pk 3] * vereses ~ abroz. 1615: Egi veresses sahose es egi mas sahose abrozok mindenik lengettek, egywt f — d. 25 [Kv; RDL I. 97 Junck András kezével] * virágos/virágzással szőtt ~ abroz. 1615: Egi io uiragos Sáhose abroz f 1 [Kv; RDL I. 97]. 1803: Sáhose virágzással szőtt Abroz [Adámos KK; UnVJK].

II. *fn* sáhos mintájú anyag/kelme; *tesătură cu modele în formă de carouri*/cu dungii; *kariertes/gestreiftes Tuch*. 1620: Egy Bal Bagaziatul f. 3. Egy uegh niers vaszontul f —/3 Negi giapotosul f —/3. Egy uegh Sahostul f —/3 [KvLt II/69 Vectr 11–2]. 1688: Egy Gyapottas keszkenyötöl f —/04 1/2 Egy Végh Savostol Egy Végh Hatostol f —/04 1/2 [MvRKLev. Vect. 17]. 1743: Baraczk magos Sahos [Nagyercse MT; Told. 29/30].

sáhosan 1. sakktáblaszerű mintázatúan; *cu un model în carouri mari*; mit Schachbrettmuster | csíkosan; *värgat*, *cu dungii*; mit Streifen. 1634: attak egy trebelles sáhosan aranyzat pohart [Kv; RDL I. 105]. 1670: Csinaltam egy bellet ayat szöldön festve sayoson giontarosson [Kv; ACJK 70a]. 1699: Egy kisded Sáhosan aranyozott udvari pohár nyom 43 nehezéket ... Egy Sahoson aranyozott Sima udvari pohár nyom egy girat 39 nehezéket [Kv; KvRLt X. 1. 43b].

2. ~ *szótt* kockásan szótt; *tesut cu un model în carouri mari*; kariert gewebt. 1656: Harmincz ket sing Abrozok-(na)k valo sáhoson szótt vaszon egy darabba(n) [Doboka; Mk Inv. 2]. 1700: Két vég Sáhoson Erdelyben szótt Abrosz [Hr 1/20]. 1803: Egy sélyből álló, szép virággal sáhoson szótt széles Toth Abrosz [Harangláb KK; Palotay 21].

sáhosos kockamintás, *cadrlat*; kariert | csíkos; *värgat*, *cu dungii*; mit Streifen. 1673: Wagion egy sáhos Abrosz Vagion(n) mas tablas sáhosos Abrosz Vagion egy sáhos szósz Abrosz. Item egy tablas sáhosos Abrosz, kiben vagion fejer kötes [WassLt Borsai István hagy.]. 1712: Vas-tag Sáhosos abroszt nro 8 [Szentdemeter U; LLt 24. C].

sája finom gyapjúszövet; *stofă de lână de calitate superioară*; *feiner Wollstoff*. 1584: idegen Wagy kyweol walo kereskedeo ember, vagy kalmar Syweget Aggion hordoval ... Giolchot Ballal Granathot, Skarlatot, Sayat, Londist es egieb fele olaz pozot mindent veggel [Kv; KvLt Vegyes III/4]. 1585: Ez Napokban erössen kert mind az Azzony, mind az Vra hogy el Mennek az városrol igrtek mind zoknianak valo sayat mind tallerokat [Kv; TJK IV/1. 493]. 1587: orbannak egy Nadragnak valo saiat az arra f. 1/70 [Kv; Szám. 3/XXX. 40 Seres István sp kezével]. 1590: 1 1/2 Sing veoros Sayat ezt orbanak az kolchiarnak attak tt f. 1 d. 92 [Kv; i.h. 4/XX. 32 Hooz Lörinc sp kezével]. 1596: Egy veres skarlat keopenyegh Zeold sayawal bellett ér ... f 19/50 [Kv; RDL I. 65]. 1611: Egy uiselt granath felső ruha oh veres sajauval merreön belet ... f 11 [Kv; i.h. 88]. 1629: Egy Darab zeold saya aestimáltuk. tt f. 18 [Kv; i.h. 132]. 1632: varadi Miklos hozott ... 2 Fel vegh sayatt ... 3 Fel vegh Rassatt [Kv; KvLt II/69 Vectr].

sája-cafrag sája szövetből készült nyeregtakaró; *valtrap din stofă de lână de calitate superioară*; *Satteldecke* aus Wollstoff. 1719 k.: Egy veres Salya Cafrag Egy testszin marha hajto Salya Cafrag fejer es Sarga Schofiumbol töltöt három négy virág rajta hozza hasonló üstök nyomtatoja [LLt Fasc. 115].

sája-mente sája szövetből készült mente; *mintean din stofă de lână de calitate superioară*; *Mantel* aus Wollstoff. 1693: Edgi viola szín Salya keskeny tsipkés, ezüst apro gombos rokamállal béllet mente flo. 13 [Ne; DobLev. I/37. 4]. 1715/1720: Edgi tettzin Salya mente ... rókával béllet [Cege SzD; WassLt Vas György hagy.].

sája-nadrág sája szövetből készült nadrág; *pantalón din stofă de lână de calitate superioară*; *Hose* aus Wollstoff. 1596: Egy wy Saya nadrag f 3/25 [Kv; RDL I. 65].

sája-posztó sája szövet; *stofă/postav de lână*; Wollstoff. 1736: Hosszu szín volt az gyalui vár előtt csinálva ... az szín belől mindenütt be volt vonva díván szőnyegekkel egészen az padimentumot s az grádicsokat tecczin (test-szin) sálya posztóval vonták bé [MetTr 394].

sája-szoknya sája szövetből készített szoknya; *fustă din stofă de lână de calitate superioară*; *Rock* aus Wollstoff. 1596: Egy Saya zeold zoknya [Mihályfva NK; JHb XXIII/3]. 1640: Egi Veres Saya szokniat Aestimáltunk f. 10 [Kv; RDL I. 123].

saját I. nm 1. tulajdon, vki tulajdonát képező; *propriu, care aparține cuiva în mod exclusiv*; *eigen*. 1573: Anna Zentlazlay gergelne, latta hagi Balasy gergel az haz eleot al volt es kyalt volt Imre deaknenak Nem az kwrwafy ageb attatok veot volt (!) az chatornat hagi Ely vittetek az azzonis Mond volt hagi sem az te kwrwafy ageb batiad veotte volt hane(m) sayat penzemen veottem [Kv; TJK III/3. 232]. 1580: Ada be magath, Kozarwary gergelnek, *racz* peter *c*évrék lobagúl ... ha penet (!) tevértinik el budosa-sa, mynden newezetes helicken hozia nülhason mykpen w saját Jobagiahoz [Melegföldvár SzD; SLt EF. 1]. 1584: Daroczy Balint vallia hogy haza Sayattia volt es ket kerthy [Kv; TJK IV/1. 230]. 1590 k.: Ludaym fiaywal Egyeteomben ot Jarwa(n) az En saiat feoldeme(n), rea meont es ketteot vagy harmatis megh vteot benneok es el vittek | te penig zagony ferencz vgy kerestel engemeth hogy az el vöth ket tulyok saiat tied lött [UszT]. 1608: valamelyek volt, vagy keues vagy sok, de mind azok sayat keresmeniek volt, mert mind egíwt ... magok Industriaiokkal kerestek [Kv; RDL I. 85]. 1662: hozza nyulhasson Gergelj Deak ... mindennemű bonomihoz, mint siat (!) Jobbagiahoz [Zetelaka U; Berz. 12. 92/16]. 1767: eo Nga mint Saját ő s örökös jussát visza váltótván birja [Mocs K; JHbK LI-II/18]. 1784: Tudam világosan hogy az az Bánya a Gálaknak saját Bányája [Torockó; Bosla Joh. Szabo (54) j b vall.].

Szk: ~ *tulajdon*. 1589/XVII. sz. *eleje*: az migh az ki szabot Mester Remeket eppen el nem vegezi, Eo ez alat az eo mesterseget kwlömben be giakorolhassa: Hanem cziaik saját tulaido(n) kezeul valo koczogatasaul ellien [Kv; KömCArt. 9–10]. 1747: az J. saját tulajdon majorsagaim közzül edgi kurta gulya tyukot meg fogott [Torda; TJKt III. 151] * *maga* ~. 1610: az megh neuzet retett ... mas ember penzeul megh ne valthassa, hanem magunk saiat penzönkkel [BálLt 62]. 1632: (A föld) Az Monostorzegei hatarban melj az patak Mellet Az Erdo fele dol fell. Az is maga saját Irotvanja volt [BSz; Born. V. 4]. 1726: Eztet pedig az Borjukertet husz esztendő mulva a falu maga saját pénzével, ugymint falu számára ... válthassa ki [Taploca Cs; SándorO 274]. 1749: (A földeket) magok siat Kerestet penzekkel magok birodalomokra kiválthassák [Etéd U; Nkf] * *maga* ~ *költségén* ellenszolgáltatás nélkül, ingyen. 1604: Az Innepekre es egyeb varossy keozeonseges harangozascert, melyeket az haragozo sayat keolchegeen vizen üeghez Adnak buzat Cub: 4 [Kv; RDL I. 77]. 1621: Kalaczuteo Istua(n) Vramek ... meg igyrek magok saját keoltsegeken es faratsagokon Crajczar Andras Vramat ...

sajáti tulajdonosi; de proprietar; Eigentümer. 1852: ki oly dolgot ad el, mi nem tulajdona a' Törvény az ily Tényt csalásnak nevezi, 's a' rászedőt büntetni szokta. Én magam mi kezembe jött meg oltalmazom, de miről éppen azt állítják mi szerént nem az el adóje, magának az el adónak kell sajátí Jogát bé bizonyítani [Nagylak AF; DobLev. V/1351 Dobolyi Bálint nyil.].

sajátkezüleg a maga kezével; cu mina proprie; mit eigener Hand. 1852: Mi végre azt illeti mi szerént követlett bizonyítványaimat simplexeknek nevezi, csak azt felelhetem, mi szerént azok közt férje saját kezüleg írt levelei vagynak [Nagylak AF; DobLev. V/1351]. 1856: ezen végrendelet általam sajátkezüleg iratott alá [Kv; Végr.] | Méltóztasson a' kéréseket saját kezüleg aláírni [Mv; DobLev. V/1401 Kovács Samu lev.]. 1863: Alább neveinket sajátkezüleg alá írt házas felek tesszük a következő költsónós végrendeletet [Kv; Végr.]. 1864: Alol nevemet saját kezüleg aláírt Somogyi János végrendelkezésem következőkben teszem meg [Kv; Végr.].

sajátság 1. tulajdon; proprietate; Eigentum. 1594: Tuggia hogy ez peres feoldben harmad Iden volth buzaia Zeoke Matenak, de saitsaga feoleol éo semmith Nem tud. Azt éo Nem tuggia hogy senkinek saittia leotth volna [M. fráta K; Told. 27].

2. tulajdonság; characteristic; Eigenschaft. 1847: Ezek igen böcses sajátságok, mellyek az Általom eddig anyira méltotat Járóványban és annak fájában a Gyöngyszőlőben hiányoznak [KCsl 13 Kemény Dénes kezével].

sajdít, sejdít 1. rémlik neki, elmosódottan lát/hall; a i se näzäri; ahnen. 1574: Orsolia zeoch gergine Azt vallia hogi ... estve kilench horakor volt hogi Eo vduaran giermeket fektety volt leh, Azomba az zeoweny altal zayditotta hogi valami ferfy Ment volt Be az Albert deak hazaba [Kv; TJK III/3. 356]. 1657: estve sokkal megtoöbbule az ellenség táborának tüze, és éjjel az sánchoz gyalog is közelítvén, sajditottam mint valami szekerek zörgésének és lovaknak lassan alattomban hajtásának jelenségét [KemOn. 241]. 1662: szintén hajnal előtt, az ostromhoz is majd legalkalmatosb üdöben, hogy a virradta is jelen volna, a Tinnus sátorában világot sajditván, azonban mint három lövészerszámokat egyszersmind a sátorra sütögeték [SKr 329].

2. (meg)sejt/öront; a presimti; vorausahnen. 1659: Hiszem, édes Feleségem, ha én olyat sajditok, megírom [TML I, 459 Teleki Mihály Pekri Söfiához]. 1662: midön a szegény haza dolgai így veszekelnének, a török nemzet a jó alkalmatosságot ... sajditván s látván, elsőben a budai vezér s azonnal a portai fővezér is Jenőt kezdék kívánni [SKr 399]. 1667: Bár Kegyelmed maga mellől el ne bocsátta volna ... mert lehetetlen, valamit ne sejdített volna [TML IV, 106 Bánfi Dienes Teleki Mihályhoz]. 1693: Elekesen^a az mint Sajdittya Borbereki Ur(ám) egj jo darab majorság réi is (vagyon) [Ne; DobLev. I/37. — ^aAF]. 1709: kötelességemnek esmérvén hogy az hul nadgyod tekinteti elő mozdittását esmérém vadgy az miben remoráján Sajdittaná(m) meg jelencsem [BK. Lugasi Ferenc Bethlen Ferenchez Bukarestből]. 1743: Tavalaly esztendőben én sajditottam azt hogy az szánto vasaimot ... el akarja lopni [Szásznyíres SzD; Ks]. 1762: hogy Krajnik Kába László Uram háromszáz véka vert kukurizát maga Számára vitt volna én is Dominalis Biro lévén, Sejditettem volna abban valamit

[Roskány H; Ks 113 Vegyes ir.]. 1775: jó Relatoriánkot sajditván magais az praetendens, a' Causat in pendentí félben hagyta [Torockó; Bosla].

3. gyanít vmit, gyanakszik vkire; a bänui ceva; verdächtigen. 1678–1683: ha kiket pedig saiditnok Urakhoz közelíteni s Uraknok is ahöz kedvit hailanj annak nogi szerenjen arulo hirit dühös nevit, Urok előtt hiven alitjak [Ks Kornis Gáspár kezével]. 1711: Hon(n)an mit Sajditottak irantam nem tudom [Gyf; Ks 95]. 1747: én Semmi hamiságát nem láttam nemis Sejditettem [Déva; Ks 112 Vegyes ir.]. 1748: Soha pedig nem tapasztaltam nemis Sajditattam valamit Moldován Marton és felesége Illona felől hogy szeginy Telegdi Péternek halálát vagy élete el fogyását munkálodtak volna [uo.; i.h.]. 1754: Tudgyaé a Tanu itt Marokházán valami ki terített kender vaszon lett volna vané hirivel a Tanunak hogy elveszett volna, mi képpen Sajditott iránta ki lopta és miképpen veszett ell ... ? [Dob. Ks 5. IX. 4 vk.]. 1755: Mégé eddig leg kisebbet is nem saiditottam, hogy valaki abban munkás [BfN Benök Mihály lev. Bécsből]. 1761: az oláh Deák sejdítvén a' dolgot firította és megis verte a' Feleségét s ugy vallotta meg neki [Gyeke K; Ks 4. V. 20]. 1803: Csegezi Antal, a' mint sajditottam, a' Lakadalmos Háztol bé jövőn a' Gyülekezetben ... ujra ezis meg ragadja hajánál fogva [Berekeresztúr MT; Berz. 3. 5. B. 1].

sajdíthat 1. látni vélhet; a i se putea näzäri; ahnen können. 1662: ha valami világot sejdíthatnának a Tinnus sátorában, csak azt vigyázak vala | csak valami mozdulást sajdíthatnának is akármilyen helyeken is a bástyákon, ottan az olly helyekre tíz-tizenkét jancsárpuska sül vala [SKr 329, 612].

2. sejtethet; a putea presupune; sich vorstellen können. 1672: Kegyelmeteknek azon kell lenni, az urat Bánfi Dienes uratot reconciliálják jobban-jobban ... mert aligha, az mint sajdíthatom, mostanában is némelyektől újolgat meg nem bántódott ő kegyelme [TML VI, 221 Teleki Mihály Bánfi Ferenchez]. 1677: A mint én sejdíthatom, a portai kövek is útban vannak eddig [TML VII, 515 ua. Baló Lászlóhoz]. 1784: a' prédálásra 's pusztításra fél támadat Oláhokkal egyenlő categoriában hasonlítván ... ezen vádnak pedig fundamentumát a' mint sajdíthatjuk extorquéálták abból ... hogy ... a' rontásban, prédálásban olyanok voltunk mint szintén ők [Torockó; TLev. 4/12. — ^aTorockó lakosait].

3. gyaníthat; a putea bänui; verdächtigen können. 1731: én Kovács Maria Aszszonj(na)k özvegiségében is mellette laktam csak sajdíthattam s vehettem volna észre ha nehezkessé lett volna [Szelistye K; Born. XXXIX. 16].

sajdíthatik sejtethetik; a putea fi presupus; vorausgeahnt werden können. 1673: akkor azon az vegh helyen meg eset siralmas romlás az naponként valo szomorú siralmas állapotokból sajdíthatik vala [Szentpál KK; Ks 90].

sajdíthatattik sejtethetetik; a putea fi presupus; vorausgeahnt werden können. 1662: Mikos Mihály cancellárius is a titkos követségben vett válasszal megérkezett vala, az honnan mint sajdíthatattik ... segítség felől nagy jó reménységnyújtást hozott vala [SKr 492].

sajdíttathatik sejtethetetik; a putea fi presupus; vorausgeahnt werden können. 1662: itt mindenek a fejedelemnek

nagy mértékletességére ... vigyázzván, olly modeste, mértékletesen tartják és viselik vala magokat hogy részegre való kívánságnak még csak nyoma sem sajdíthatatnék [SKr 269].

sajgó I. mn 1. csillogó, ragyogó; scilpitor, strálucitor; glitzernd. Szn. 1614: Sajgo Marton szolga [Szenttamás Cs; BethU 480] | Saygo Janos Ar(vaia) zs [Szárhegy Cs; i.h. 489]. 1637: Saigo Gal [Ditró Cs; LLt Fasc. 69]. 1800: Sajgo Borbára [Seprőd MT; BalLev.]. 1806: Sajgó Ignác [Szárhegy Cs; RSZF 264]. 1888: Sajgó Márton pápa [Györgyfa K; RAK 342].

2. verőfényes; insorit, situat în bătaia soarelui; strahlend. 1614: az dalnoki hatarban az vapa keloben azmeli saigo holgia feolde volt [Dálnok Hsz; HSzJP]. 1685/1792: Az Vapa kelobe vagon három saigo hold egy borozdán [uo. i.h.].

II. *fn* verőfényes terület; loc insorit/situat în bătaia soarelui; von Sonnenschein beschienener Platz. Hn. 1666/1753: Az Saigo vallya között (sz) [Dálnok Hsz]. 1711: a Dálnoki reten a Sajgoba [uo.]. 1718/1793: a' Sajgoban (k) [Albis Hsz]. 1737: Sajgoban [Bh; KHn 14]. 1751: Sajgó nevű helyben [Dálnok Hsz]. 1790: Sajgo Lokan nagy patak patakán alol (sz) [Etéd U]. 1794: a Sajgo berteze, a Falu bokros marha legelő helje [M.bece AF]. 1823: a Sajgo oldalában (sz) [uo.]. 1834: Sajgo oldalában (sz) [Etéd U]. 1853: Etéd és Kőrspatak közt, Sajgo nevű helyen [uo.]. 1878: Sajgo oldala alát a palag [uo.]. 1889: saigo észke [Etéd U]. — A jelzet nélküli adalékok az EHA-ból valók.

sajgóbeli Sajgó nevű helybeli; din porțiunea de hotar denumit Sajgó; aus dem Ort Sajgó. 1878: Sajgobali molnár [Etéd U; EHA].

sajgói a Sajgó (SzD) tn -i képzős szárm.; derivatul format cu sufixul -i al toponimului Sajgó/Şigău; mit dem Ableitungssuffix -i gebildete Form des ON Sajgó. I. *mn* 1. Sajgón levő; din Sajgó; aus Sajgó. 1768: Szökereki és Sajgai Portiói eő Ngának részéb(e) jutott vala [Dob.; Ks 39. XXV. 13]. 1801: azon ... Sajgai és Totfalusi Jozságotkat általadta volt Szilvási János Urnak [Sajgó SzD; Ks 39. XXVI. 4].

2. Sajgón lakó; care locuieşte în Sajgó; in Sajgó wohnend. 1693: Sajgay emberek [Dob.; WassLt].

II. *fn* Sajgó lakosa; locuitor din Sajgó; Bewohner von Sajgó. 1573: Kendj Janos Jobbagia Saigaiak Pap Peter Nagy Janos [Szilkerék SzD; JHbK XLIV/11]. 1593: Gorban Miklos Pathochy georgy Jobbagia Saygay Jwga Janos gorban Janos ... Saygayak [i.h. IX/26]. 1667: 1 Ucaza Peter 2 Ucaza Szavully 3 Görbe Fülöp Saygaiak Görbe Miklos Saygai [Sajgó SzD; WassLt].

sajka 1. kisebb hajó; luntre, şaică; kleines Schiff. 1618: az minap két rossz sajkat hozának 30 kozákkal | 2 die Novembris jutának haza az Fekete-tengerről az gályák és sajká. Ugyanazon nap jöve hozzánk Balázs jancsár ... és igen nagy bizonynal mondá, hogy ... két kozák sajkanál több ez esztendőn a Fekete-tengerre ki nem jött | Két kozák rossz sajkat is mint<egy> 16 kozákkal együtt hozának, az sajkájakat Tóth Mihály uramnak meg is mutattam | 26 die Martii adának 8 csorbacsiára 8 kaftant, kiket az Fekete-tengerre bocsátának die 28 Martii 10 gályával és 25 sajkával [BTN² 126, 150, 170, 261]. 1809: Egy Sajkához, és Hajo-

hoz kívántato 1180. Négy Vas szegekért f. 59 [Déva; Ks 99].

Vö. a *fenyőszajka* címszóval.

2. '?' Hn. 1820/1851: Sajka hát (sz) [Mezőkölpény MT; EHA]. 1859: A' Csajka hátan (k) [uo.; EHA].

sajlódás fájdalmas kínlódás; chinuire, suferinţă; schmerzhaft Qual. 1662: az istenes életű méltóságos öreg Bethlen István életének sajlódsái, törődési, sok szenvedési után minémű keserűségére lehetett, nem látván fiúágon való posteritást maradékokat csak egyet is [SKr 284–5]. 1705: Ma ... az én édes szép kisleányom, Katica sok keserves sajlódsái után ártatlan lelkét életének kétesztendő és hathónapos korában teremő Istenének kezébe adá [WIN I, 562]. 1710 k.: én sem terheltem szegént s átolattam erőltetni^a hosszas Sajlódsái után avalis hagi hosszabb szókkel s világosobban erőlkögyék ki mondani [CsV. — ^aTi. a haldoklót].

sajlódik kínlódik; a se chinui; sich quälen. 1663: az hazának boldogtalanul, rendetlenül folyó dolgai szintén elipesztenek, de hiában, mert mindezek meglévén is, csak törődöm, sajlódom, de nem orvosolhatom [TML II, 583 Bánfi Dienes Teleki Mihályhoz].

sajlott elkínzott; chinuit; gequält. 1662: a tisztviselők állítván, hogy az éhség miatt is már sajlóttabbak és kényszerettebbek lévén, ha derekas ostrommal kezdenék őket nyughatatlankodtatni kényszeritnének a magok megadására [SKr 328].

sajnál 1. bánkodik vmin/vmi miatt; a se întrista/mihni de ceva; traurig sein. 1636: Azt sajnálá leg keservesben az Isten az David két szarvas vétkeiben, hogy az ártatlan Uriásnak kegyetlenül való megöletetésevel megkáromlatatá az ő nevét az Ammonitákkal [ÖGr Aj. 7]. 1662: még ez elmúlt télen vöttem eszemben tökéletlenségeket ő kegyelmeknek, de minthogy nem gázoltak így megbecsületekben, nem sajnáltam így, de ezt már bizony nem állhatom [TML II, 360 Teleki Mihály Lónyai Annához]. 1756: Édes Leányom! egészségben való létedet valamint szivesen örvendek, úgy kedves Fiam Vra(m) változását s szenvedését valob(an) sajnálom [Ks 28. VII Árva Daniel Zsófia lev.]. 1802: Hozzám küldett leveliből Ötsém Uramnak sajnálva értetlen sokféle bajoskodásait [Dés; Ks 34. Szásznyíres I. 10 Kornis Zsigmond lev.].

Szk: *szívéből* ~ 1765: szívemből sajnálom hogy az jo harmonia közöttünk fel fog bomlani [Borbánd AF; Eszt-Mk Vall. 316]. 1820: halálát szívemből sajnálom [M.zsombor K; Somb.].

2. kellemetlen, bántó érzése van; a regreta; bedauern. 1716: mondta az Feleségének; sajnálom hogy ilyen jo iffú Aszszony vagj, es nem tehetem ugj dolgamott veled, az mint kívántatnék [Nagyida K; Told. 22]. 1760: Bizony magam is sajnálom, hogy B. Kordáné Leányom^a iránt annyi próbákon mégyek által [Igenpataka AF; TL gr. Teleki Ádám lev. — ^aGr. Teleki Zsuzsa]. 1772: Ezen mostani férje, Simon György Tudománya, írása, magaviselete iránt nincs panaszmom, hanem éppencsak azt sajnálom, hogy unitárius [RetE 278]. 1786: (Leveledből) sajnálva szemléltet, hogy igaz barátságomban kételkedel [M.regen MT; DobLev. III/615. 1a]. 1793: Felettébb sajnálom a'

Mikházi Seminárium pénzének Dolgát Sajnálja ezt a' Mlgs Báro Fő-Ispány Ur is [Torda; DLev. IV. 715]. 1805: Sajnálom hogy minden tzealom s akaratom ellen is nyughatatlanságot látztzatik okoznam Ngodnak [KCsl 15]. 1823–1830: Örvedtettem, hogy magyarral találkoztam de sajnálottam, hogy rajta nem segíthettem [FogE 262].

3. bánja vmi megtörténtét, ill. elmaradását; a-i párea ráu de ceva; jm um etw. leid tun. 1593: Nagi Benedek, Vincze deak ... valliak ket olahot az Benedek vram hagiása zement mikor kerdeznwk miért ne(m) akarnak zolgalni Ádam Deakot, nekwnk ezt mondak, hagi eok igen sainalliak az zolgalatot Coloswarra anny mezze feoldre [Kv; TanJk V/1. 396]. 1652: Munera Balog' Peter mind(en) Uy esztendeőb(en) egy, egy Tallert veőt a' Falun rajtok; de az eleőt soha sem volt, az mellyet felette saina(na)k nyavalyasok [Visa K; GyU 137]. 1723: az egész Sövényfalva Sajnálja hogy kötik <az> Pallo véginel való gátot [Királyfva KK; MbK 162]. 1762: Sajnálom hogy a' Venitzei Jozzagrol valo Literalekot Mlgs Groff Teleki Pal Ur(am) eő nsga altal nem küldötte [Fejéregyháza NK; Borb. II]. 1772: Vissza kellett menni, melyet mindnyáján sajnálottunk [RettE 264]. 1800: mind a Ketskék mind a Vágo marhak eleitől fogva a Sarju és nevedéken erdőbe igen nagy károkat tettek, azt az Communitásunk ezen része Sajnálva nézte [Torockó; TLev. 9/31]. 1843: a' Tutaj fák el kezdett passussat követi — mert nékem nem csak azokra, de többre is lenne szükségem [Veresegyháza AF; DobLev. V/1245 Dobolyi Sigmund öccséhez, Bálinthoz].

4. kérés/ajánlat (udvari) visszautasításának bevezetéseként; pentru a introduce un refuz (politicos); als (höfliche) Einleitung einer Abweisung. 1671: Bizony valóban sajnálánám ha feleségemmel nem mehetnék az keresztlőre s nagy fáradsággal leszen, ha Fogarashul még vissza kell ügetnem Sorostélyra [TML V, 464 Bánfi Dienes Teleki Mihályhoz Boncidáról]. 1759: noha igen sajnálom, hogy ezúttal Ngod kívánságát be nem tellyesíthetem [TL. Zagoni Aranka György ref. esp. gr. Teleki Ádámhoz]. 1801: Én Mlgs Horváth János Urat Mlgs Ifjú Aszszonyával egy a Mlgs Kis Aszszonyt, sajnálva hogy Compagnia-jokban nem lehettem, a' leg szivesebb köszönettel tisztelvény, állandoul vagyok alázatos 's igaz tisztelője [Kv; SLt 17 Lázár István P. Horváth Ferenchez]. 1827: Sajnálom, hogy most az egyszer kíván maga helyett szolgáltatni engemet, és mégis nem ígérkezhettem [Nagykadács U; Pf].

5. részvétet/szánalmat érez vki iránt; a compătimi pe cineva; Mitleid fühlen. 1737: Meg vallom, sajnálom azon iffiat, mivel kétség kívül, ha el kezdett passussat követi jo kimenetele nem lehet [Darlac KK; ApLt 4 Joannes Haller aláírásával]. 1741: hallottam hogy két izben is meg verte Kíndai Ferencz ... azt is mondották az kezessi inkább két két ökrat adnak érette tsak mennjen el ... mert nekünk atyánk fia s Salynálllyak [M.fráta K; BLt Szóts Stéfán (40) zs vall.]. 1764: a nevezet hamis lelkű Arulo ... aki az emberséges embert nem Sajnálotta ok nélkül meg bántani [Középlak K; Bfr]. 1783: Ládd vén ördög, mit árulkodol megvermelek, de sajnálatta őt [Szökefva KK; Ks 92]. 1800: A Vass Ládák ki tisztítások aránt valo fáradságra tsupán tsak azért nem kértém volt Tiszteletes Profesor Uramat hogy gyenge egészségével sajnálottam farsztani [Gerend TA; DE 4]. 1810: Blás Mihaila háza tselédgyeire meg haragudván, hallottam ezen szókat mondani: ha nem sajnálánám a' Szomszédaimat, a' magam Házaamat fel gyujtani éppen Nem sajnálánám [Adorján MT; Born. XIV.

1 Mojszin Konsztántin (70) vall.]. 1814: A Szegeény Konnert halálával, az kit is ugyan sajnállak hogy olj véletlenül esett, az Contractusunk megváltazat [Apanagyfalu SzD; TKhf gr. Bethlen Sámuelné Fekete Klára Bartalis János inspektorhoz]. 1825: lehetetlen volt még az ellenségnéki nem sajnállani [Szentdemeter U; Told. Conscr. 173].

6. félt, kímél; a fi îngrijorat; um etw. Angst haben. 184: a Juhok most jo féle fajtájú s feles számbol álllok, sajnálottam el senyvedni engedni [Bencenc H; BK. Bara Ferenc lev.]. 1811: Ezen Kápolnának egyik oldalára Szent László képe volt festve egy Táblára Hosszas idő mulva, a' le-irt Kápolna Végső pusztuláshoz midőn közel volna, Sajnálván ama' szent Képet az Oláhok Templomjokhoz vitték [ÁrE 63–4].

7. fájlal; a avea dureri; Schmerzen haben. 1815: A' bal hátulsó Lábát a Kemény Járás mián nagyon sajnálja, és Sántit főképpen forgásba [Dés; DLt. — "A ló].

8. nem szívesen ad, megvon vmit vkitől; a nu da ceva cu plăcere; nicht gern geben. 1670: E kettő közül akármelyiket adják ő nagyságok, kész szolga leszek; ha pedig ő nagyságok sajnálják én ... magamat nem kötelezem [TML V, 375 Rosnay Dávid Teleki Mihályhoz]. 1731: Apor Péterné Aszszonyom kérte, hogy adja neki a jóságát és ugy tartya mint édes Apját, de már egy abrak tzipojátis sallnyálja tőlle [Szentlélek Hsz; HSzJP Catharina Márton Agilis Primpili Martini Voloncs consors (52) vall.]. XVIII. sz. köz.: Hogy azokkal ne vádoltassunk hogy mi oly atyafi-sagtanlan Atyafiak volnánk, hogy mink kedves kis Klára Hugunk(na)k hagyott első Testamentumbeli jokat sajnállanok [Nsz; Told. 2]. 1752: Solymosi Vr(am) indignantodott ... mutatván egy írást melyben a volt írva; a M. Tótfalusi Kis Miklós és felesége Székely Mária nevek alatt: hogy Gróff Bánff György Ur eő Nagais ne sajnalja tőlők a még kezeknél meg maradt portiótskát hogy bírassak [Bálványosváralja SzD; Ks 43]. 1808: ne sajnálljátok azért azokból Udvari, és más Tisztek(ne)k apránként kedveskedni [Kemény, CollMss Tom. XXX. Varia XII]. 1828: a' Mészárosokis a' képzeltető kis nyereségetis sajnálván a' Timá-rokto! nem tsak a' magok által vágatt Marhák bőrért vágják ki szöres Botskornak, ha a' más Mészárosokét is elfog-laljak a' Timárok előll [Torockó; TLev. 13/3]. 1848: miota a' burenbum főnököm lett mind Pákei Uramnak szóllit, még a tks czímet is sajnálja tölem [Kv; Pk 7].

Sz. 1779: Én, ha királynak volnék, jó fizetést adnék s jó szívvel elmenne nemcsak a contribuens, hanem mások is, mert valami bizonyosért nemcsak elmenne, de életét is nem sajnálná kockára vetni a szegényember [RettE 394].

9. pénzzel túlzottan takarékoskodik; a face economii exagerate; geizen. 1671: az huszti dolgokrol, ahhoz való vérekről sokat discuraltunk úgy látom, a fejedelem saj-nálja a pénzt kiadni [TML V, 612 Nalácz István Teleki Mihályhoz]. 1710: ne kíméljük a pénzt, holott a török porta előtt többet használ a pénz, mint az igazság, bőrt bőrért adjunk, életünk megmaradásáért azt, amink vagyon, ne sajnáljuk [CsH 134–5]. 1757: az Tiz forintott ne Sajnálja megadni kglđ, mert ha meg nem fizeti az Tiz forintott, Tőb kárt val kglđ az Tiz forintnál [Mutos Sz; WLt]. 1762: Azon 300. Magyar Forintokat ne sajnálja Kegyelmed Szabo Ferentznek, és Nyikulájnak keziben adni [F.zsuk K; SLt XLVI. 7. 45 Suki János Ferentzi Györgyhöz]. 1764: Senki nem gondolhatya olyan nagy Gazda Urrol, hogy egy ilyen atyafiaért ne sajnállat volna annyi költséget tétetni [Középlak K; Bfr]. 1774: ha nem 15, hanem százezer forintot

fizettem volna is az édesatyáért, soha nem sajnálnám [RetE 320].

10. (nem) rest vmire/vmit megtenni; a (nu) fi lenes sa facă ceva; (nicht) faul sein etw. zu tun. 1678: bizony oda ki való menésemet is nem sajnállottam volna, nem is sajnállanám, ha mind Kegyelmednek mind énnekem kiváltképpen ez mai bajos időbe nagy akadály nélkül lehetne [TML VIII, 109–10 Bethlen Miklós Teleki Mihályhoz]. 1760: szürtem a köblösi szőlőmből 30 veder olyan bort, hogy ha minden esztendőben olyat teremne, nem sajnállanám kapálni a tövít [RetE 115]. 1775: szomorán értettem Ngd nékem illy sulyos betegségében is iratni nem sajnállott [Szárhegy Cs; LLt Fasc. 78]. 1822: tudositani nem sajnállott arról, hogy a' 'Sogorom ... a' nagy Anyai rész Jozságot-is kezdette el adogatni [Ne; DLev. 3. XXVIII.].

Szék: *nem -ja a fáradtságát*. 1674: Ha lehetne, ne sajnálná Kegyelmed ide való fáradtságát [TML VI, 634 Bánfi Dienes Teleki Mihályhoz]. 1748: Nemes vitézlő Ifjabbik Vdvári János Uram kére is bennünket, hogy ne Sajnálnók fáradtságunkat egy kis írásban le téjendő Testamentaria dispositiot annotálnok [Vh; WassLt]. 1834: Tiszteletes Papjaink, és betűletes Lévitáink s oskola mestereink is nem fogjuk sajnállani fáradságokat [Vaja MT; HbEk] * *sem költséget, sem fáradtságát nem -ja*. 1826: se költséget se fáradtságát nem sajnállotta volna [F. rákos U; Falujk 142 Barabás Aron pap-not. kezével]. 1829: csak nem minden renden lévő Lakosai^a sem költséget, sem fáradtságát nem sajnállanak az Intézet elő segéllésére [Kv; BLt 12 a kv-i dolgozóház nyomt. szám. — *Kv-nak].

11. *tagadó formában* udvarias kérés/kívánság kif.; in rugá-minte/doleantia politicoasă; in Bitte/Wunsch: ne vonakodjék vmitől; nu ezitai sa ...; zögern Sie nicht ... 1677: Kérem, ne sajnáljon Kegyelmed egy-két szóval tudositani kívált ha boldogtalan személyemet illető dolgok interveniálnának [TML VII, 381 Bethlen Miklós Teleki Mihályhoz]. 1706: remenkedem megint az elő l(ste)n(er)t Ngk tekencsen l(sten)t es ettem ne sajnálja egy ket szavat Mtszs Gralis vr(am) előtt [ApLt Apor Péter lev.]. 1757: Azt monda Kratsun hogy feles Medve Vagyon a fálu vegire ... bé járnak a törögbuzára, a Puskasokat kopokkal együtt fel küldeni minel hamarab ne Sajnálja Ngd [Retteg/Kendilőna SzD; TKI Perlaki András Teleki Ádámhoz]. 1775: Janosi Uram ... ha le nem mehetne ne sajnállja az Ur Szenmiklosi Ádám Uramot fel fogni és el küldeni [Mikefva KK; Ks 66. 45. 17b]. 1796: bizonyos elénkbe állítandó Tanút ... meg esketvén, meg kérdezvén azok(na)k hiték után teendő vallástételeket le írván a' szokott mód szerint ki adni is ne sajnállanak [Panit Sz; TSb 2]. 1800: ne sajnálja mind a kettőt^a fel nyitani a Leveleket ki vévén bé tsináltatni [Aranyosgerend TA; DE 4. — *A ládákat].

sajnálándó bánatot, szánalmát ébresztő; de compätimit; zu bedauern. 1775: Igen siralmas és keresztény embertől sajnálándó dolog jött világosságra két úri házban nagy bűn és abból következett holtig tartó keveltség és gyalázat^a [RetE 357. — *Bánffii György Wesselényi Farkasnéval egybeszűrte a levét].

sajnálát részvét, szánalom; compätimire, milä; Mitleid. 1776: estve ütötte meg az Isten nyila szegény Ladányi János öcsém csürét, mely gabonásával, istállójával, pajtáival ... porig égett. Méltó a sajnálata és szánakozásra ez is [RetE 370]. 1872: A gyűlés sajnálatát fejezi ki gondnokafia betegeskedése felett [M. bikal K; RAK 295].

sajnálhat 1. szánhat; a putea compätimi; Mitleid fühlen können. 1672: senki ő kegyelmek közül az magyar nemzet és abban levő Isten anyaszentegyháza keserves szenvedését jobban nem sajnálhatja [TML VI, 100 Bánfi Dienes Teleki Mihályhoz].

2. bánhatja vmi megtörténtét, ill. elmaradását; a putea regreta; etw. bedauern können. 1669: Mi ok viszi Kegyelmedet arra, hogy tisztemtől búcsuznom jovalja? mert tiszteimnek haszon nélkül való súlyos terhek azoktól irtóztatott, unalmazott, sokszor nagy zúgolódásokra kényszerített, s mit sajnálhatnék hát benne, hanem hogy haszon nélkül való súlyos szolgálatomért talán Keresztesi Ferencz módjára akarnak ő nagyságok velem tenni? [TML VI, 406–7 Bánfi Dienes Teleki Mihályhoz].

sajnálkozás részvét, szánalom; compätimire, milä; Mitleid. 1672: Édes Komám uram ... rúlam való nem feletkezését Kegyelmednek megszolgálom, sajnálkozását Kegyelmednek megszolgálom [TML VI, 142 Teleki Mihály Naláci Istvánhoz].

sajnálkozik sajnál, bánkodik; a regreta ceva; bedauern. 1843: sajnálkozva panaszomat bácsinak kitárom — mi szerént az egyik Csikom a Kehe mihán ... meg romlot [Bözödjfalu U; Pf Kovács Sándor lev.]. 1879: sajnálkozik azon a krachon, mely érte az én múlt századbeli művelődéstörténelmi tanulmányomat [PLev. 51 Petelei István Jakab Ödönhöz].

sajnálódik sajnálkozik, bánkodik; a regreta ceva; sich beklagen. 1785: hallottam sajnálodni az első Feleségim, hogy mit sem élhetet véle meg holt [Gagy U; Pf].

sajnálott udvariassági formulaként; ca formulă de politete; als Höflichkeitsform: *nem ~ kb.* nem restellt; făcut fără jenă; nicht gezögert. 1800: hozzáam utasítani nem Sajnállott betses Levelét a' Betsületes közönségnek Szeretettel vévén azonnal Szorgalmatos voltam, hogy a' Felsősság Montanisticus Thesauráriátusrol a' Resolutiot kikaphassam és elküldhessem [Nsz; TLv. 5/17 Köpetzi Nagy Iosef lev.].

sajnhakni sarokvas; colțar; Scheinhaken. 1852: Az Istáló Ablakaihoz 5 uj vinklihaknit 5 sainhaknit 6 kéglit 1 Gombot 4 forairbert tsináltam es felszegeztem 5 Rf [Kv; SLt Vegyes perir. Géng Ádám lakatosmester szám.].

sajnos sajnálatos; regretabil; bedauernswert. 1824/1826: Házassági életre lett lépésemmel házomnak hanyatlo állapotját nem csak az hogy állandó jo rendben hozta ... hanem a mely a sajnos tapasztalás szerént a máj Világban ritka, személyem betegeskedése, gyengékedésében velem úgy dajkálkodott, hogy az Ur Isten után Feleségem fenn tartotta Világi életemet [Maroskoppánd AF; DobLev. V/1092. 4b Kőkösi Dobolyi István végr.]. 1828: A' mi sajnosabb azt se tudhatom mi modon informáltatott a Mlgs Ur, az Uj Plenipotentiarius Urnak miket Committált légyen, hogy minden nap ujjabb ujjabb praetensiokkal mortificaltatom [Martonfva Hsz; BetLt].

sajnosan sajnálatosan; in mod regretabil; bedauerndeweise. 1792: noha Városunk ... Lakossai is a Ső árulás es előtti usussában voltanak, Sajnoson kell mind azon által ézenünk, hogy ... a Ső Árulhatásnak Beneficiumával ...

Hazánk fiai közzül égy is nem élhet [Zilah; Borb. II hiv.]. 1794: sajnoson tapasztalják, hogy a Tutor Ur az Árkvárnak Kielegítettét huzni halasztani, s egyben zurni zavarni ügykezik [Kv; CsS]. 1796: Sajnoson kéntelenítettünk Exád előtt felfedezni, Papunk állapottya iránt Ecclesiánkban történt Változásunkat [Récsé Sz; KemLev.]. 1808: sajnoson érezzük, hogy ámbár Czéhunk erőss Privilegiumon fundáltak, mégis annak nagy romlására Kontár Mester Emberek támadtanak [Kv; ACLev.]. 1815: (Az) Altzinai Közönség Leveléből sajnoson tapasztalni kéntelenítettünk azt: hogy annak abban le tett Kinyilatkoztatása az Igazságnak meg nem felel [F.gezés AF; Told. 30].

sajog fáj; a durea surd/ñabusit; weh tun. 1823–1830: amint egy professzortól fogva a másikig nyargal az ember, a vékony talpu papucsát úgy veri a kövekhez, hogy ugyan sajog az ember lába talpa belé [FogE 236].

sajt cas; Káse. 1546: az kecskéhez majort költem, ki mind sajtját, ordáját, berenczeit vaját meg tudja csinálnia [Fog.; NádTLV. 187 Nádasy Anna Nádasy Tamáshoz]. 1550: az Cyllan w neky Joha volt es otth maiorkodot es walkora örwth es saytot adot föld vamban [Damos K; MNy XXIV, 358 Relicta Symonis Bac de eadem jb vall.]. 1590: Vagion Az Haznal Saytok 14. Egy Bódolyben vagion Túro 24 Saytbol Chinalt ... 2 kychyn Beodolyoüel Turo kyben volt 20 Sayt mind el kolt [Kv; Szám. 4/XVII. 14]. 1604: egi io egez saitot, el viué [UszT 16/28 Jacob Lukacz de Fenyed lib. vall.]. 1609: veottem vaznot az Saythoz hogy benne Niomtattak attam Toelle d 12 [Kv; Szám. 12b/IV 86]. 1669: Lázár Istua(n) Vram Beoge Janost eltette saythal, ordauai giapiuual [Alfalu Cs; LLt 9. A]. 1697: osztán küldötte füstre A' saytot Szabo Györgynéhez Az után kér vala engemet Petér Deakné Aszszonyo(m) hogy vinnem el az Sajtot az Páternek [CsJk 2 Bálint Péterné Erzsébet (60) pp vall.]. 1717: 8 Vakaru forma kis sajt [Abafája MT; JHbK XXXIV/20. 2]. 1784: Szász vramis a turonak és sajtnak nem adott egy edényt vagy Sákot [Bencenc H; BK. Bara Ferenc lev.]. 1823: A Kőmiveseknek Sajtát vett [Mezőmadaras MT; MvRLt].

Vö. a fenyő-, juh-, kászu-sajt címszóval.

Hn. 1843: a' Bogátban a' Sajtutan fellyül [Bágyon TA; EHA].

Szk: A. ~ csinálni. 1590: Veottem az Juhaznak Saith chinalni 3 singh üaznoth fl. — d. 24 [Kv; Szám. 4/XIX. 15] * ~ nyomni. 1621: Veottwnk Sayt Nyomni 3 sing Vasznót p(ro) d 22 Esmet Vyobba(n) kelletet sayt Nyomni valo vasznót vennwnk 3 singet d 21 [Kv; i.h. 15b/VII. 25] * ~ tartani való rács. 1594: Az Somlioy maior hazban ... Sajt tartani walo Rach wagion Nr. 1^a [Somlyó Sz; UC 78/7. 16–8. — "Folyt. a fels.] * ~ alá való deszka. 1681: Sajt alá való fenyő szál deszka Nro 16 [Vh; VhU 562] * ~ dolog. 1568: az sayt es az vay doltot Kalmar Janosnak hattak [Kv; TJK III/1. 182] * ~ hoz való sajtó. 1777: A' Bátis Házában találatott So Resnyicze Nro 1 ... Sajthoz való Sajto Nro 1 [Mezőmehes TA; WassLt] * ~nak való káva. 1587: Zent Antal Napian veottem Sajtnak valo kawatth d. 35 [Kv; Szám. 3/XXXIV. 16 Zabo György isp.m. kezével] * ~ot csinál. 1549: az Johaszoknak Ezy fogaras felden Mykorth Ideye lezewen Eleozewre, Napyaban Egy saytoth Annak vthana Napyaban keth keth saytoth kel chynalny [Fog.; NyIRK

VI, 375–6 Daczó Máté fog-i várnagy Nádasy Tamáshoz]. 1623: Zekely feoldy modon Czynaliak az Saytokot teömlökeött ne ollian Vtalatos gialazattira valo saytokot az menemweket Aztalwnkra fell attak mostis [Törzs. Bethlen Gábor gazd. ut.]. 1856: Duma Vaszília pakulár tartozik

hogy a keze alá adott juh nyáját jól őrzi. gondozza ... a sajtot csinálja és a strungát változtatja [Torockó; Bosla] * ~ot csinálhat. 1658: Ez nyaron, mivel felelembe(n) s mind penigh futas(an) az Orszagh, az Juhokall a' Pakular Idejen el budosot a' Havasokra saitot teobot Nem csinálhatt [Borberek AF; WassLt Perc. 42] * ~ot csináltat. 1697: En egy Sajtót csináltattam hanem uigye el Kegyelmed az Páternek [Kotormány Cs; CsJk 2–3 Peter Janos (37) vall.] * ~ot nyom. 1589: veottem egy kirentat kyben az Saytot Niomyak p(ro) f. — d. 45 [Kv; Szám. 4/XII. 19]. 1749: Die 30 May El kezdven az Maior az Saytot Niomni első kett hetben Niomot kett kett saytott Eosz Tayban utolliara igen el apadu(n) az teje az Juhnak Napiaban Niomott saytott Eggiet Eggiet [Kv; i.h. 26/VI. 479].

B. apró ~. 1589: Apro Saytokat Attünk el 23 p(ro) f.3 d.45 [Kv; Szám. 4/XII. 10]. 1647: Apro Eoszi Sait No. 21 [Drassó AF; BK 48/16]. 1656: Apro eoszi sajt nro. 5 [Fog.; UF II, 99] * déli ~. 1851: Felesége ... az Juh gyűjtemény őszve Takarítására különösen a' Déli sajt csálására ügyelvén Tisztán gyűjtse [Nagyalk AF; DobLev. V/1322 Dobolyi Bálint ut. — "A tisztartóé] * édes ~. 1788: Akarván az itt valo koltár hazájáb(a) N. Sinkre fordulni, ő általa küldtettem konyhára valót egy tsono édes sajtot [Bencenc H; BK. Bara Ferenc lev.]. * ért ~. 1625: Tikmoniat adtam 75. ert saitoth kit az meszben chinalt az kepiro [Kv; Szám. 16/XXX. 18] * ezidei ~. 1642: Ez idei maiorsagban czinalt saitok [Porumbák F; UF I, 820]. 1674: Ez ideji sajt harmincz [Fog.; UF II, 582]. 1685: Ez idei uj sajtok nro 91 [uo.; Ut] * friss ~. 1733: első(en) hogy igen szip volt (Igy!) igen firis Sajtót csinaltam [Noszolyi SzD; ApLt 4 Hatházi Kristóf Apor Péternéhez] * füstös ~. 1635: saittott attak Fistós saitot kettőt [Körispatak U; Pf] * közönséges ~. 1830: Juh Gyűjtemény 1o Közönséges Sajt vagyon in Nro 34 [Nagyikland TA; TLT Köz. ir. 1748] * lágy ~. 1600: Lagy Sajtót etekhez d 5. Tey Felt ueottem d 11 Jros vayat weottem az aztalra d 8 [Kv; Szám. 9/III. 3 Szabó András sp kezével] * nyári ~. 1633: Niari saitok talaltak ielen No 89 [Ebesfva; Ut]. 1674: Tavalji nyári Sait nro 45 [Törzs]. 1700: Nyári sajt nro 36 [Katona K; Ut] * ó ~. 1788: Akarván az itt valo koltár hazájába N. Sinkre fordulni, ő általa küldtettem egy Ó Sajtát [Bencenc H; BK. Bara Ferenc lev.] * öreg ~. 1681: a fő Gornyik maga számára szokot venni minden Esztenatul egi egi öreg Sajtót | minden havastól tartoznak haro(m) haro(m) jó öreg Sajtót adni [JHb XXXII. 56] * ősz ~. 1589: Nyreó Danitol veottem vrunk Zamara egy kys Eozy Saytot p(ro) f — d. 12 [Kv; Szám. 4/VI. 64 Stenzely András sp kezével]. 1688: Eösi Sajt no 6 [A.porumbák F; Ut]. 1724: Kolosvarra küldöttem Ösi Sajtót huszon egyet [TKI]. 1841: ősz sajt sem küldöttetek [Kv; Pk 6 Pákai Krisztina férjéhez] * sós ~. 1590: minden husz luh wtan kett Sos sajtott ket teomleot egy vider ordatt ad [UszT II/1. F. 13]. 1788: most két lovon küldek: egy désa fris vaját 80 tojást, egy Sos Sajtát [Bencenc H; BK. Bara Ferenc lev.] * svájcer ~. 1811: Ollyan jó Turó lett belőlle, mondhatom, Hogy a' Csiki sem jobb, a' mely leg hiresebb, S ennél még a' Svájtzter sajt-is nem kedvesebb [ArE 81] * szebeni ~. 1798: 1 Szebeni sajt 15 xr [DobLev. IV/800] * tavalji ~.

1587: Az Tavalýi Saytbol Arwltattam keez pinz f. 1 d. 50 [Kv; Szám. 3/XXXIV. 28 Zabo György isp. m. szám.]. 1632: Taulay saitok N. 39 [Fog.; UF I, 174]. 1685: Juh Gyűjtemény Tavalýi Sajtok nro. 57 [uo.; Ut] * *tavaszi* ~. 1623: Tauazall pwnkeöst vtan valo vasarnapigh zep tauazy saytokot niomyanak [Törzs. Bethlen Gábor gazd. ut.]. 1654: ada neki egy eőregh tauaszi es egy eősi szep saytott [Msz; LLt].

Sz. 1775: Bánffi György Wesselényi Farkasnéval egybe-szúrte a levét ... Mindaddig járván a szegény Bánffi György a pap sajttjára, míg valaki valamit sugott a feleségének [RettE 357].

sajtár, sejtar 1. fejőedény, rocska; şiştar, doniță; Schaf-fel, Melkeimer. 1567: Catherina uxor petri Farkas^a Jlla Elizabeth, voce alta acclamasset, Bwşok (!), az en sayta-romba teyway (!) zarom a' ty saitarotokba [Kv; TJK III/1. 82. — *Vallja]. 1591: Vay kepwlled 1. Saitar III [Kv; AggmLt A. 53]. 1594: Az Somlyoy maior hazban ... Saithar vagion No. 2 [Somlyó Sz; UC 78/7. 16–8]. 1629: Egi liu fa rosta három Saytar három [Szentdemeter U; LLt]. 1744: Bölönbén Zállagolni mentünk valaha Damokos András-hoz az Adoér, és ott Damokos Andrásné igen kemenykedvén, még a Sétárt a fejibeis ütötte a hűtös Embernek [Bölön Hsz; lNyR 34 Mikó András (40) vall.]. 1756: Tėj verő Désa 1 Sejtár 1 [Piskinc H; JHb XXXV/35. 37]. 1775: 1 Soitar. 1 kartyos, és 1 kalanytarto [Déva; Ks 76. IX. 18 1/4]. 1808: egy Jo fejő Tejes vedrén, és egy Sajtárján kívül egyéb Házi Eszközzeit az exponens ur el nem vette [Szászkerék K; LLt Bretfelyán Gavril (35) vall.].

Szk: *tehenfejő* ~. 1687: Egy Légelly, Egy Tehen fejő saj-tár [Veresmar; CU]. 1736: Tehen fejő Sejtár [A.idecs MT; CU]. 1754: Ezen házak(na)k a Tornácza-b(an) vagion ... egi alma törő valu ... egi Tehén fejő Sajtár [Kincsi KK; JHbK XVIII/10]. 1778: adtam által Tehém (!) Fejő saytárt egyet [Agárd MT; Told. 8] * *tejfejő* ~. 1680: Tej fejő sajtarok no 3 [A.porumbák F; ALt Inv. 28]. 1788: Egy tej fejő Sajtár, és egy kised cseber [Mv; Tsb 47] * *űőfejő* ~. 1647: egy Űő feiő Saitár [Sólyomkő K; SLt GH. 5].

2. merítő és ivóedény; cāus; Trinkgefaß. 1600: latom hogy Hegyi Balint a' pince alatt az pincze ereszebe egy saitarbul izik uala, ne(m) tudo(m) serte uagy borte [UszT 15/27 Steph. Hoggiai de Hoggia ns vall.]. 1788: Ivo Korso 2 ... Sétár 1 [Mv; Told. 9a]. 1838: A Ser és pálinka főző házhoz Inventáltattván, ezekben transponáltatnak 3 Saj-tárak nyelcl, és nyel nélkül 4^a [Km; KmULev. 2. — *Fels-ből kiemelve].

Szk: *mergető/merengető* ~. 1656: vagyon 3 njeles merengető (!) sajtar [Fog.; UF II, 97]. 1669: ket merege-to sajtar [Királyhalma NK; Ks 67. 46. 24a]. 1761: Mere-gető Sajtár 1 [Szentmargita SzD; Ks CII. 16] * *merítő* ~. 1650: Az konyhara attak az kadar Iffiu Mesterek ket Eőregh Czebrett d 50 Fő hordo Czebrett Nro 4 d 40. Egy Miritő Saitart ... d 8 [Kv; Szám. 26/VI. 376] * *serme-rő* ~. 1699: Ser Szűrő kosarocská Nro 1 Ser merő Sajtár Nro 1 Ser merő paraszt fazék [O.csesztve AF; LLt Gyulafi László inv.]. * *vizmergető* ~. 1745: Viz mergető Sajtár nro 1 [Marossztkirály AF; Told. 18] * *vizmerő* ~. 1591: 1 Viz mereo Saitarra attam a Drabantnak f — d 4 [Kv; Szám. 4/X. 14]. 1772: Viz merő sétár vas abrantsal 1 [Backama-daras MT; LLt 336. B].

3. főként folyadék tárolására/szállítására szolgáló (fa)-edény; doniță, cofă; Holzgefaß für Getränke. 1593: 20 die Marty Az Alphbetariüssoknak Auditoriúmiaba Vettunk 4 chebret es 4 saytart kibeol iganak es wiszet tarchanak Kadar Mihalytol p(ro) f — d 36 [Kv; Szám. 5/XX. 121–2]. 1595: Biro W. czjinaltatot az kochnyakra ... Jeghez: Tizta vízhez, Apro és örög csőbröket es Sajtár [Kv; i.h. 6/XVIIa. 134 ifj. Heltai Gáspár sp kezével]. 1770: Egy Felkez Csőbör. Egy Lugos Csőbör. Egy Sejtár [Usz; Pf].

Szk: *fogantó* ~ fogantyús/füles sajtar. 1597: Kadar Ja-kab ... két foganto Saitarokat chinalt p(er) f 2 [Kv; Szám. 7/XII. 148 Filstich Lőrinc sp kezével] * *fületlen* ~. 1688: Fületlen sajtar nro 2. az harmadik füles [Kozmás Cs; Eszt. Inv. 3] * *nyeles* ~. 1679: vagy(o)n ezen eresz alatt: ház tölteset töröklő (!) nyeles Sulyok no 5 nyeles Saitar nro 1 | Ló hūgi hordo nyeles Sajtár nro 1 [Uzdizsptér K; TL. Bajomi János inv. 12, 88].

4. *serfőző* ~ sörfőzéshez használt edény; vas de fiert berea; Gefäß zum Bierbrauen. 1697: Egi ser főző sajtar [Borberek AF; Mk Alvinczi Péter inv. 5].

5. vmiből egy sajtarányi mennyiség; cantitatea de material conținută într-o doniță; eine Menge von einem Schaf-fel. 1591: Az Ispannok hozttanak az falukból 11 Tawaly Baranyt egy kys zalonachkatt egy kys Sattar (!) Twrott [Kv; Szám. 5/I. 57]. 1596: Vay vetel ... veőttem Bosi Demien petemetől egi eőregh sajtarral f — d 58 [Kv; i.h. 6/XXIX. 156 Bachi Tamas sp kezével].

sajtbeli szk-ban; în construcții; in Wortkonstruktion: ~ *adó* az esztenák sajtzolgáltatása; dare în caş percepută după fiicare stînă; Käsebezüge der Schafhürde. 1679/1681: Az Esztenákrol az e(n) szamomra aszt Berbecz és Sajtbeli adó szabadságomba(n) álvan sajtar ha pinzúl végyem-e bé avagi marhajul [Vh; VhU 673].

sajtesinálás sajtkészítés; prepararea caşului; Käsema-chen. 1597: Vettem Az Saitt Chynalasshoz Sott p(er) f — d 40. Weconi waznot az Saytt Chynalasshoz 3 Singet f — d 21 [Kv; Szám. 7/VIII. 26 Steffen Lützen kezével]. 1621: az Sayt chynalast az Teynek keueseb voltayert kellett szállitanunk, Napyaba(n) ket ket saytra feyték ... Ez fellywl meg irt Juhok keőzeőtt az Majornak Juha feyeős N 43 Eozwe feyetw(en) chynaltak mindennap három, három say-tot [Kv; i.h. 15b/VII. 8].

sajtesináló 1. *mn* sajtkészítéséhez való; folosit la prepa-rarea caşului; zum Käsemachen gebraucht. Szk: ~ *sajtó* a savó kiperéselésére, a sajtkészítésre szolgáló prés. 1594: Az Somlyoy maior hazban Saith chinalo Saitho vagion No 1^a [Somlyó Sz; UC 78/7. 16–8. — *Fels-ből kiemelve].

II. *fn* sajtkészítő juhász, bács; cioban care face caş la stînă, căşar; käsemachender Schäfer. 1792: (A románoktól) is tsusztak némely szók a' Magyarokhoz, mint p.o. Báts, Sajt tsináló [Eder, BenkőNyMunk. 179].

sajtgyúró sajtkészítésre való; folosit la prepararea brân-zeturilor; zum Käsemachen. Szk: ~ *teknőcske*. 1792: Sajt Gyuro Teknőcske [CU].

sajtin-olaj olajféleség; un fel de ulei; Art Öl. 1688: Egy Mása Sajtin olajtol f — //50 [BfN Vect. Tömösvári és tömösi vectigal].

sajtkéregető katonák számára sajtot igénylő/gyűjtő hivatalos személy; persoană oficială care colectează caş pentru militari; für die Soldaten Käse sammelnde Person. 1662: annak a tábornak otléte alatt ... Isten tudná megmondani, mennyi szüntelen jövő-menő bor-, kenyér-, sajt-, méz-, vajkéregetőknek kedvek töltése mennyi summa költésbe került vala [SKr 571].

sajtnyomás a savó kipréselése a tejből; presarea caşului în teasc; Auspressen des Käses. 1591: Ispotalybely keöltseg 4 Sing vasznót az Saitniomashoz f — d 12 [Kv; Szám. 5/VII. 9]. 1679: Esztenák Első Szent Péteri külső Eszténa Vagyo(n) ezen Pitvarba(n) ... Krinta (:avagi Sajt nyomashoz való keredeg csatornás tekenő.) [Uzdizstpéter K; TL. Bajomi János inv. 123]. 1749: Vasznót vött(em) sayt Niomashoz 3 singet ... d 30 [Kv; Szám. 26/VI. 483].

sajtnyomó I. mn a savó kipréselésére/sajtfőmálásra szolgáló; care este folosit la presarea caşului; zum Käseformen gebraucht. Szk: ~ *abrosz*. 1778: adtam által Sajt nyomó Abrost egyget [Agárd MT; Told. 8] * ~ *deszka*. 1594: Az Somlioy maior hazban Sait niomo dezka vagion No 1 [Somlyó Sz; UC 78/7. 16–8] * ~ *dézsza*. 1594: Az Somlioy maior hazban ... Sait Niomo desa vagyon No. 1 [uo.; i.h.] * ~ *fasajtó*. 1679: Esztenák. Első Szent Péteri külső Eszténa Vagyo(n) ezen Pitvarba(n): Sajt nyomó fa Sajt minden eszközeivel jo nro 1 [Uzdizstpéter K; TL. Bajomi János inv. 123] * ~ *káva*. 1679: Vagyo(n) ezen Pitvarban Sajt nyomó káva nro 2 [uo.; i.h.] * ~ *kirinta/krinta/klenta* sajtpréseléshez használt kerek, csatornás teknő. 1656: Ezen tornacz alat vagyon Egy sajt niomo klenta [Fog; UF II, 151]. 1753: Az Báts kezínél valo Sajt nyomó krinta [Mezőház TA; Told. 11]. 1770: 2 Sajt nyomó Kirinta [Rücs MT; Ks 21. XV. 24] * ~ *ruha*. 1679: Sajt nyomó ruha nro 2 [Uzdizstpéter K; TL. Bajomi János inv. 123].

II. fn sajtprés; teasc, presă pentru caş; Käsepresse. 1591: Az filej Hazrol valo Regestrum ... Vagion Egy Saitt Nyomo* [Kv; Szám. 5/IV. 11. — *Folyt. a fels.].

sajtó I. szőlőprés; teasc/presă de struguri; Traubenpresse, Kelter. 1568: Joannes barbel de gyalw, iuratus fas-s(us) e(st) hogy az mely zoloth En zabo gorgnek attam vgy atta (!) hogy arrol az földrol zabo gorg el vige az Saytot az q földere ... grwz Philepne zoleyc alat ne maragyon a sayto [Kv; Tjk III/1. 204]. 1573: Bakos Mihál azt vallia hogi Barbel Iános Mongia volt Neky hogi Trebeliet az eo Saitoiara vinne [Kv; Tjk III/3. 302]. 1608: hagia Ghellien Jmreh vram az eo keme zerelmes hazas tarsanak Kalachsweto Katha azzonnak az Fenesy hegyen valo zeleőketis mind Saytoyaval, Kadgyaiual, es az uy hazzal eggiwtt [Kv; RDL I. 85]. 1762: A Sajtohoz vittének nagy darab Cserefat őtöt, ugy mint Kadgyat, Orsoját, Agyát, Ágassát ... farago ember dolgozott azokon numero 35 [Mv; Told. 15/57]. 1802: Egy Sajto tsak a Medvéje ros [Benedek AF; SLev.]. 1843: Ezután szüretkor minden szőlőmet is dümücsköletlenül tétettem sajtoha s' ami leve, könnyű nyomással ki folyt, azt külön veszem [KCs 13 Kemény Dénes kezével].

Vö. a cserefa-, fa- és gyalogsajtó címszóval.

Szk: *aszúszőlő* ~. 1823: Egy kis Asszuszőlő Sajto [Nsz; DobLev. VI/1080. 6b Demény György hagy.] * *bálványos*

~ bálványfás szőlőprés. 1819: A Nagy Hegyi szőlőben egy Balványos sajto es sajto szín [Bajom KK; Berz. 8. 72] * *bornyomó* ~. 1732: a Sajto szín mely alatt vagyon a Bor nyomó, viasz, és olaj ütő réghi Sajto [Erdőszengyel MT/ Szászsztyakab SzD; TSb 51] * *nagy* ~. 1750: az Szőlő Labjan valo Nagi Sajtonak az Sroff háza [Szamosfva K; JHbK LVIII/4. 4]. 1754: A Kis Oldal Pinczében vagion egy egész gyalog Sajto, és egy más nagy Sajtonak a Deszkai [Kincsi KK; i.h. XXVIII/10]. 1786: A Szőlőben lévő nagy Sajto, Szinnyével Hasznaival közön maradt* [Udvarfva MT; Told. 44/56. — *Ti. a testvérek között] * *őreg* ~. 1654: Egy nagy cőreőgh Sajto [Vajola K; Ks Bánffy Anna urb.]. 1688: a' Derek hegyen egy cőregh Saitomnak egy agassa(n) kívül Orsojat mindennemű eszközt, tűzsel meg egettek [Kv; Utl]. 1709: egy gyalog sajto Egy őreg sajto [Kv; Pk 6].

2. présház; cramă, clădirea unde este instalată presa de struguri; Preßhaus. 1574: Kwpa Antal Azt vallia hogi vagion 16 Eztendeie hogi Eo zelewtt Bir az gellien Saytoianal Azoknak volt zabad vtok es Nyomo helyek Ide ky az Sayto fele [Kv; Tjk III/3. 361b]. 1592: Ach Gergeli vallia: Engemet hiuanak ... ki az saitoit hogy megh lassúk, es megh bechwilliuk, miert hogi az saito vezendeo felbe vala, egyik sem eppiti vala [Kv; Tjk V/1. 234]. 1596: Az zeoleoknek newek az Kayantho vthban ahol Marthon deak Saytoya vagion [Kv; RDL I. 65]. 1636: attu(n)k keőzeőnseseg akarathol egy darab szeőlleő épülete valo feőldet Sajtonak ualo helyell eggiütt, eőt magyar forinton [Kv; RDL I. 108]. 1665: vagyon Fenesen az Kontban két hold szőlőm ... ez szőlőm alatt sajtot is építettem [Kv; KvE 198 LJ]. 1798: tavaszal meg gyulván sajtoja* arról minden épületei elégtének [Asszonynépe AF; DobLev. III/657. 3a J. Kováts (58) ns vall. — *Magyarosi Beniaminnak].

3. olajprés; presa/teasc de ulei; Ölprese. 1594: Olai verni ualo Saito vagion No. 1 [Somlyó Sz; UC 78/7. 17–8]. 1698: edgi sajto armyekostol hozzá valo olaj ütő szer-számával [Köröd KK; LLt Fasc. 72]. 1714: Mandola olajra valo Sajto fl. Hung. 4 [AH 50]. 1721: 1 Sajto minden ke-születivel, 1 külüvel valluival együt, olaj sütő benne [Körispatak U; Told. 19]. 1815/1817: Az Olaj sajtoól Deszkából való Ház a benne lévő sajtoával [Szu; TSb 47].

Vö. az olajtörő- és olajütő-sajtó címszóval.

4. viaszprés; teasc de stors ceară; Wachsprese. 1745: vagion egy Sendelyes Sajto szín ezen Sendelyes Szin alatt van törköly(ne)k és viasznak való sajto cum requisitis [Marossztkirály AF; Told. 18].

5. sajt/túróprés; teasc/presă pentru caş; Quarkpresse. 1647: Vagion egy Sajto Tehen Turonak valo [Marosillye H; Vlt 55/5415].

Szk: *oláh* ~. 1785: Egy Olah Sajto vas pléhestől Kemen-tzéstől [Borosbenedek AF; SLev.] * *sajticsindló* ~. 1594: Az Somlioy maior hazban ... Saith chinalo Saitho vagion No 1 [Somlyó Sz; UC 78/7. 16–8] * *sajthoz való* ~. 1777: A' Bács Házában találtatt So Resnyicze Nro 1 Sajthoz való Sajto Nro 1 [Mezőmehes TA; WassLt].

6. papírpres; presa de hirtie; Papierpresse. 1842: A papíros malom van egy Sajtó, mely két felfelé álló vastag tölgyfa oszlopokból, és három keresztül álló tölgyfa darabokból áll van ezen sajtohoz egy rúgó vagy is tartó, mely egy kurta fából áll, két végein vas karikák a Sajtó mellett egy tölgyfa Csiga melynél fogva a' Sajtó srófoltatik [Km; KmUlev. 2].

Szk: *papirossajtoltó* ~. 1692: Vagyon ebben a mivelő hazban egy Papiros sajtoló Sajto, ennek a sajtonak orsoján, vagyon ket öreg vaskarika, az Sajto minden keszsegevel jo [Görgénysztimre MT; JHB Inv.].

7. emelő szerkezet; dispoztív de ridicare; Gerät zum Heben. 1587: az saito Jde hozzasatol kiuel fel emeltek az egesz konjhat, az fel emeleo achioknak fizettem —/82 [Kv; Szám. 3/XXX. 28 Seres István sp kezével]. 1597: Lwkacz Mester ... Emelte fel az keszeb kapwt Saytowal [Kv; i.h. 7/XIV. 108 Masass Thomas sp kezével].

8. posztóprés; presă pentru postav; Tuchpresse. 1701: az Szederjes köz Posztot ne légyen szabad az meleg Sajtoban tenni, és kétszerványolt Posztó gyanánt el adni, azon Posztónak el vesztése büntetése alatt [Kv; PosztCart. 10].

9. kelmére mintát préselő szerkezet; presă pentru modele; Musterpresse für Tuch. 1733: edgy fatyol nyomtato Srofos Saito [Marossztkirály AF; Told. 25].

10. (könyv)nyomtatás; tipar, tipárre; Buchdruck. 1809: szükség, hogy az ezen Tartományban Sajto alá bocsátando Ujságok, vagy egyéb más közönséges napi- vagy honapi folyo Irások — a mostani környűállások folyamattjával ellenkező vagy azokat sértegető kepezeleteket ne foglaljanak [UszLti ComGub. 1670 gub.]. 1862: Aljánja a' Mlgs F.T. Püspök a' Dévai pap Keresztýen Tanuját, mely a nyomtatásra vár, de a részvétlenség mián még sajto alá nem került [Gyalu K; RAK 75 esp. kl].

Hn. 1683: A Sajto parlagban [Bh; KHn 7]. 1693: Sajto Patakbeli [Ne]. 1746: a Saito szerben (k) [Póka MT]. 1765: az Alsó Sajtonál lévő láb szőlő [Csávás KK]. 1760: a Felső Forduloban a sajto patak árkában (sz) [Ne]. 1797: a Sajton felyül (szó) [Csombord AF]. 1804: A Sajtonál (sz) [Mezőveresegyháza SzD]. 1823: A Sajtonál (sz) [Abosfva MT] | Kemény Anna Sajtojánál (szó) [Szépkényerűszmárton SzD]. 1826: Az alsó Sajtó teribe (sz) [Kercsed TA]. 1891: Sajtó [Farnas K; KHn 287]. — A jelzet nélküli adalékok az EHA-ból valók].

◊ **Sz.** 1678: az én büntetésemnek árja naponként nevedik, az Úr Istennek haragjának sajtoja nyomton nyom [TML VIII, 124 Kapi Györgyné Teleki Mihályhoz].

sajtóágas szőlőprés ágasfája; crăcană la presă de struguri; Bestandteil der Traubenpresse. 1765: Regius Perceptor Uram ket Sajto ágastis innen kutfalvára vontatott velünk maga számára [Konca AF; Eszt-Mk Vall. 274]. 1778: Nagy Sajtó ágas, egyéb hozzá való nem találtatott [Csapó KK; Berz. 4. 8. G. 18].

sajtóárnyék sajtoszín; şopron unde este instalat teascul; Preßhaus. 1730: Tiboldi Istvan Ur(am) Csinyaltatot Szaz harmincz harom Csere karoval, födellet valo kertet. Haznak, Sütő Arnyek(na)k, Sajto Arnyek(na)k födelit Curalta födette [Usz; Pf]. 1772: ki-mutatatták a' Konyha Kő Falán hátul-lévő rész Jozság, rajta lévő minden épületekkel egygyütt, a' Sajtó Arnyéknak hátulsó Csepegéséig [Mv; DLev. 5. XVII. 4].

sajtocska kis méretű sajt; caş mic; kleiner Käse. 1596: 1. Sajtoczkat vöttem vala p(er) d 14 hogy az el kele hosszú lanos Wram küldöt. 1. Saitot [Kv; Szám. 6/XXV. 8]. 1609: veottem ... Egi Saitoczkat ... d 16 [Kv; i.h. 12b/IV. 296].

Szk: *ősz* ~. 1596: 1 ősz Saitoczkat vöttem, kibe(n) fel attam(p(er) d. 14 [Kv; i.h. 6/XVII. 13–4 ifj. Heltai Gáspár sp kezével]. 1716: elküldöttem két ősz sajtotkát [Méhes

TA; ApLt 2 Makkai Mihály Apor Péterhez] * *tavalyi* ~. 1660: Taualyi kis cősz sajtoczka nro 3 [Lázárfva Cs; LLt Fasc. 117].

sajtócska kis sajtolószervezet; teas mic; kleine Presse. 1788: Dio olaj sajtoló Sajtotska [Mv; TSb 47]. 1789: Wgy Füvek Sajtolásához alkalmaztatott fából tsinalt Sajtotska pléh Fészkével 's Csatomájával Rft 2 xr [Mv; ConscrAp. 8].

Szk: *paraszt* ~. 1736: Tseréfából készült, nem is tzifra, hanem paraszt Sajtotska tsak akkora a' Kádja hogy alig jöhet le belőlle harom veder must Szűrt bor [CU].

sajtódézma szőlőprés után fizetett dézma; dijmă percepută/plătită pentru teas; nach der Traubenpresse bezahlter Zehent. 1802: Sajtó Dézma [SLev. 2].

sajtófa 1. présfa, a prés nyomófája; grinda presei; Druckholz der Presse. 1647: Az Istallok vegeben vagion egy szekér szín Abban egi őregh sajto fák (!) [Marosillye H; VLT 55/5415].

2. zsilip emelőszervezetének gerendája; grinda porții ecluzei; Balken des Hebegeäts beim Schleusen. 1781: viz eresztő és el rekesztő táblákat, melyeknek gerendáit, Sajto fáit, ágassait Makán Urszu meg tette — bár azokat lenenek emberei el végezni, lántzokkal a' Táblákat le s fel a' viz eleiben fel tenni [Mihálcfa AF; Eszt-Mk].

sajtógerenda szőlőprés nyomófája; grinda presei; Balken der Traubenpresse. 1851: sövény oldalú sajto szín Van benne egy cserefa sajto — egy derék sajto gerenda cserefából bütübe lévő cserefa sasba vésvé [Erdősztygyörgy MT; TSb 34].

sajtóhely szőlőprés-hely; cramă, clădirea unde este instalată presa de struguri; Platz für die Traubenpresse. 1694/1794: A régi Sajto helyben való pusztá Szőlő hely allyában való Gyumóltssal edjütt [M.fülpös MT; EHA]. 1696: A Nagy hegybeli Szőlők ... ősből állók lévén Kovács Istvan Ur(am) es Kovács Ersebet osztozzanak velle ketten, az Sajto helyet is ketten birjak egy aránt [Mv; MbK 80].

Hn. 1891: Sajtóhely [Bogártelke K; KHn 187].

sajtóhiba nyomtatási hiba; greşală de tipar; Druckfehler. 1879: Nemes Ödönnek felmondtam a barátságot. Semmi ok nem készített rá egyéb, mint vastag sajtohibák, melyekkel utoljára megjelent egypár tárcámat elborították [PLev. 40 Petelei István Jakab Ödönhöz].

sajtókő (szőlő)prés sajtoló köve; piatra de la presă (de struguri); Druckstein (der Traubenpresse). 1841: egy el pusztult sajtonak négy el rothadt talpfái, egy használható Gerendej, egy haszon vehetetlen medve egy haszon vehető sajto kövel [Borosbenedek AF; MkG].

sajtol 1. szőlőt présel; a presa/tescui/stoarcé struguri; Trauben pressen. 1573: Chirbes Balk es Kerekes pal Azt valliak hogy Barbel lanos ha zaytolny akar az comaga zeoleyenek gepwyen Beleol Saytolion [Kv; TJK III/3. 301]. 1598: 2 Ember (!) az ki az maradék zeolet le zettek Mustot teoltettek es sajtoltanak, attunk az ketteonek f —/24 [Kv; Szám. 7/XVI. 67]. 1806: a' sajtolássalób is mellyet az én Udvaraman es Sajtoman satoltunk más fél vedret [M.sáros KK; DLev. 4. XXXVIII. — *Hazahoztam].

2. olajat présel; a presa ulei; Öl pressen. 1789: Egy szál jo vastag Cserefa Deszka Rft — xr. 20 Olaj saltolni valo [Mv; ConscrAp. 7].

sajtolás¹ 1. szőlőpréselés; presarea/storsul strugurilor; Traubenpressen. 1568: Joannes barbel de gyalw, iuratus fass(us) e(st) ez grwz Philepne zpleye alat ne maragyon a sayto es a myg elwnk szabad Saytolaswnk legyen [Kv; Tjk III/1. 204]. 1573: Aztalos Leorinch, Lakatos peter Molnar Marthon hitek vtan azt valliak hogi Ez elymwlt Zwretkor Zabo lenart az Saytolas veget Egybe haborodot volt Barbel lanosol [Kv; Tjk III/3. 300a]. 1797: Csere gerendákra padolt Házacska közepin egy Sajto Színecske Sajtólásra alkalmaztatott minden készüléttel [Hosszúasó KK; JHb XX/35].

2. sajtolásbor, sajtol mustból készített bor; vin obținut prin presare; Wein aus dem gepreßten Most. 1745: Hatulso szőlőlób Szin bor ürmös Ur. 10 Sajtolas Urmae 7 mustárnak Ur 1 [Szászkerked K; LLt]. 1761: Branyitskai Szőlős Kertben termet majorsag bor sajtolással együtt [Branyicska H; JHb XXXV/39. 25]. 1783: Fel mervén a Mustot külön külön Hordo Szám Szerént Szin Mustot Sajtólást [Mv; Told. 20/5]. 1832: Gyogyi színbor 47 Veder 3 Kupa ... Sajtolás 46 veder [Algyógy H; Born. F. II]. 1843: 1841-beli sajtolás; melybe 8 löt viola-gyökér volt bé függesztve, tisztácska, és édes kedvű kevés számatossággal [KCsl 13 Kemény Dénes kezével]. 1850: 1850-ben termett a' Vápa béli Szőlőbe Szin és Sajtolas, Seprős [Cikmántor KK; KCsl].

Szk: első ~. 1774: ezen Szőlőnek borat négy felé Szokták Szürni vgy mint: első, és második Szin Bor mellynek egy árta, harmadik az első Sajtolas, melly Lészen Közép termeskor 50. Veder ennek kupája el mégyen minden üdőben 8. poltrán az negyedik féle második Sajtolas ennek kupáját 2. Petákon szokták adni [Szépkényerüsztmárton SzD; KS Conscr. 100] * második ~ → első ~.

3. gyógyfűpréselés; presarea plantelor medicinale; Heilkräuterpressen. 1789: Egy Füvek Sajtólásához alkalmaztatott, fábo tsinált Sajtotska pléh Fészkevel 's Csatomájával Rft 2 [Mv; ConscrAp. 8].

sajtolás² sajtsinálás; prepararea caşului; Käsemachen. 1681: Mikor a' havasoko(n) a' Sajtolásnak ideje vago(n), a' Sajtok(na)k es Turok(na)k le hozasara a mennyi lo kevantatik annak felét Hunyad varasa; felét penigh Haczagh varasa szokta meg adni [VhU 56].

sajtolásbor sajtol mustból készített bor; vin făcut din mustul obținut prin presare; Wein aus dem gepreßten Most. 1755: Ó Borok a' Pinczeben Seprőjén lévő Veress Bor Cir. 40 Seprőjéről le vett Gyöngyi Majorság (!) Uln. 280 Seprőjén lévő Sajtolt Bor Uln. 27 Másb(an) ugyan le vett Sajtolas Bor Uln 21 [Bábolna H; BK 1020 Nalácsi conscr.]. 1796: Szin bor ... Sajtolas Bor [Doboka; MkG]. 1819: 818ba termett uj szőlőlöbi színbor 816ba termett sajtolás bor [Baca SzD; Tsb 6].

sajtolatlan kiperésletlenül; nepresat; ungepreßt. 1592: Bathory Istvan donatioia hogi a' Trebelt zabad legien Saytolatlanis haza hozny minden dezma fizetesnelkwl, de vgy hogy ighen mustos ne legien [Kv; DiósyInd. 60].

sajtolék-bor sajtol mustból készített bor; vin făcut din mustul obținut prin presare; Wein aus dem gepreßten Most.

1794: Sajtólék Bor, Sajtálék Bor, Szin Bor [Egrespataka Sz; MkG]. 1797: Szin Bor Sajtálék Bor [Doboka; MkG].

sajtoló I. mn préselő; de presat/tescuit; pressend. Szk: dióolaj ~ sajtolcska. 1788: Dio olaj sajtoló Sajtotska [Mv; Tsb 47] * papiros ~ sajto. 1692: Vagyon ebben a mivelő hazban egy Papiros sajtoló Sajto [Görgényszimre MT; JHb Inv.].

Hn. 1794: A Sajtoló Hegyen (sz) [Búrjánosóbuda K; BHn 44].

II. fn sajtoló szerkezet, prés; presă, teasc; Presse. 1627: Az hol most az Kelemen telkj malom vagion Pal Deaknakis ott vala volna, hazis vala ott, s egy Saytolo [Balavásár MT; Bállt 1]. 1692: Majorsagh Szőlő ... ennek Del felől valo részében vagyon egy őregh Saitoló [Mezőbodon TA; BK Inv. 15]. 1744: Az Allyan^a ... vagyon valami regi szalmas fedelű Kötör (!) vagi is Sajtolo [Pipe KK; LLt Fasc. 67. — *A szőlőnek].

sajtólódik nyomja a lelkét, sajog a lelke; a avea ceva pe suflet, a fi chinuit de ceva; etw. auf dem Herzen haben. 1797: azért fáj az én Lelkem, és szüntelen Sajtólódik Josságainkat el adogattuk, nevezetesen a vadasi Josságomat mejnek ára job részént a Kolosvári Kollégium adoságának érdekessében fizetődék [Mezőcsávás MT; Kp II. 52 Máthé János özv. Újfalvi Sámuelné Sombori Borbálához].

sajtoló ház préház; cramă, clădirea unde este instalat presa de struguri; Preßhaus. 1745: ezen Sajtolo házban ránto katlan 1 // ebben ránto üst 1 [Alfalu Cs; LLt Fasc. 149].

sajtoló szín préház, sajtoszín; cramă, clădirea unde este instalată presa de struguri; Preßhaus/Scheune. 1679/1681: Mindenütt valo Majorsagh Szőlőkre es Sajtolo színeire vigiaztatván^a, a vinczelerek(ne)k serinyseggel meghadgya, ők is szorgalmatosson reajok vigyazza(na)k [Vh; VhU 670. — *Az ub]. 1692: Mind a megh-irt Szőlő körül való kert, mind a Sajtoló Szin restauralast kívánnak [Mezőbodon TA; BK Inv. 15]. 1699: Nyolcz Agu soson allo Sajtolo szin [Szentdemeter U; LLt].

sajtol préselt; presat; gepreßt. Szk: ~ bor sajtol mustból készített bor. 1724: Koronkai fel hegy Szőlő Sajtol Bora jotska Ur. 29 [Koronka MT; Told. 29/12]. 1745: 1744beli Betzei Majorság szőlőnek sajtol bora urn(arum) 24amslogra vétetvén, töltelek ment hozzá urn(ae) 1 [Marossztkirály AF; i.h. 18]. 1755: Ó Borok a' Pinczeben Seprőjén lévő Sajtol Bor Uln. 27 [Bábolna K; BK 1020 Nalácsi conscr.]. 1779: sajtol borokkal edgyütt vették 'a szin bort [Szentdemeter U; LLt Vall. 15] * ~ must. 1717: tapasztaltatott olyan fraudulentia is hogy az szőlőt jól ki nem nyomottyk mellyre nézve némellyek(ne)k csak nem annyi sajtol mustya esik, mint a Nyomo kádrul [Sárd KK; Ut] * ~ új bor. 1724: B. Madarasi Vrak hegjeben termett Sajtol Uj Bor Urn 26 // 4 | Szin es Sajtol uj bor [Koronka MT; Told. 29/12, 27] * aslógos ~ bor asnlágtolt, kénezett préselt bor. 1753: 9Vas 1752-ben termett M.Sz. Királyi egész szőlőnek Sajtol Aslogos bora [Marossztkirály AF; i.h. 18].

sajtomust kisajtol must; must presat/obținut prin presare; ausgepreßter Most. 1590: Jutot esmet egi hordo Saito

Must, melljet az Zeölő takarítására ki arultattam fl 12 d. [Kv; Szám. 4/XIX. 3].

sajtós 1. kazeinos, kazeintartalmú; cu conținut de caseină; mit Käsestoff. 1789: A vajnak ki vert édes tej savója, ha minekelőtte magában megsavanyodnék, sajtos részéből főzés által ki-tisztul és jól szűretetik ... Nálunk Erdélyben a majorházaknál oláhsernek hívják [MNY XVII, 48].

2. sajt készítő; care prepară cașul; Käser. Szn. 1573: Sajt Tamas [O.bikal K; KCs]. 1592: Paulus Saythos jb [Kozárvár SzD; DLt 235]. 1602: Sajtós Lőrincz [Köpec Hsz; SzO V, 213]. 1603: Joan Sajtós szab. [Bere MT; SzO V, 254] | St.Sajtós szab. [Maroskeresztúr MT; i.h. 263]. 1614: Sytos Leórinicz pix [Köpec Hsz; BethU 204] | Saitos Istvan pix [Oltszem Hsz; i.h. 267] | Saytos Mihály zs [Pálfa U; i.h. 139]. 1637: Sajtós Simon Oláh Bikali [KCs 138]. 1638: Hendrich Saitós János kisebbik [Szászfenek K; GyU 32]. 1662: Sajtós Péter szab [Oltszem Hsz; SzO V, 209]. 1690: Saytos Janos [Kv; Dica VI. 25]. 1694: Sajtós Balog György. Sajtós Kis Anna [Kv; Dica XXI. 36–7]. 1722: Sajtós Peter [Kv; SzCLEv.]. 1814: Sajtós Mátyás [Kv; CsCjk 261]. 1825: Kőmives Sajtós György [Dés; DLt 1080].

sajtós 1. mn szőlő- vagy más sajtó közelében levő; care se află în apropierea presei/teascului; in der Nähe einer Presse. Hn. 1581/1762: silvae ad viam usque Saytos ut [Méra K; KHn 240]. 1648: az Saytos ut mellett (sz) [Csoma-fája K; BHn 61]. 1729: Az Sajtós hegyben (szó) [Csávás KK; EHA]. 1754: a Sajtós parlag [Bh K; KHn 17]. 1804: A Sajtós Szőlő (szó) [Mezőveresegyháza SzD; EHA].

II. fn 1. sajtoló szőlőmunkás; muncitor la presa de stors struguri; Kelterarbeiter. 1573: Lenart Istvan es Ladas Ianos Azt valliak hogy az ely Mwlt zwretkor eok Borbel Ianosnak zolgálnak volt egyk Nymo (!) Maszik Saytos volt [Kv; TJK III/3. 300]. 1600: kezdettwk el az szőlőt szedni 27 Octobris ... Az Saytosnak Gal Georgynek attam d 72 [Kv; Szám. 9/XII. 87] gyártó Simon isp. m. kezével].

2. sajtó helye; locul unde este instalat presa/teascul; Platz für die Presse. Hn. 1726: Az Sajtós(an) [Vajdasztván MT; EHA]. 1767: Sajtós [Póka MT; EHA].

sajtós mester szőlősajtoló mester; meșter angajat la presa de stors struguri; traubenpressender Meister. 1590: Az Zwreth keouetkezik Volth 2 Niomom fizettem fl. — d. 24 ... Az Saitos mesternek Gal Georginek fl. — d. 60 [Kv; Szám. 4/XIX. 11].

sajtószin prés tartására szolgáló szin; șopron pentru presa/teasc; Preßhaus/Scheune. 1679: Másik veteményes kert 23 táblara vago(n) Sajtó szin ezen kertben [Uzdizsípéter K; TL. Bajomi János inv. 139]. 1681: Kincses szőlő vago(n) ezen szőlő allyab(an), szalmával fedet, oszlopon allo Sajtó szin Nro 1 Ebben öreg Sajtó, minden hozza valo [Vh; VhU 585]. 1732: talál az ember egy jo sendelj fedél alatt, cserefa lábokon álló jó Sajtó szint, alatta lévő jól elkészült must, és olaj Sajtó, készületivel edgyütt [Kóród KK; Ks 12. L]. 1756: vagion 10 Cserefa ágasokra épített Sajtó szin ... A Sajtó szinnyel által ellenben ... vagion hat ágas a földben bé ásva [Branyicska H; JHb LXX/2]. 1762: esni kezd az eső be futék eő Nga Sajtó színye ala [Kóródsztrmárton KK; Ks 17 LXXXI. 21]. 1777/1781: vagion egy Avatig és romladozott Statusban

lévő Ki faragott Barana oldalú Sajtó Szin [Alparét SzD; JHbK LII/4. 13]. 1786: Szűret lévén én is ott dolgoztam a Sajtó Szénbe [Nagypacal Sz; Berz. 17]. 1851: Az alsó nagy Szőlő hegyben találtattott egy sövény oldalú, tapaszos falu, jó állapotban lévő sajtó szin [Erdősztyörgy MT; TSB 34].

Szk: fedeletlen ~. 1685: ágasokra fel szarvazott fedeletlen új Sajtó szin egy [Borberek AF; MvRKLev. 11] * *szalmafedeles/fedelű ~.* 1736: Ezen Szőlő Lábján van egy rongyolt szalma fedelű avatag ágason álló dib dab fásertesen (!) Létzet Sajtó szin, vagy árnyék [CU]. 1738: jo Tölgyfa, és földben ázott ágas fákra erigalt jo kötéses, de rossz szalma fedeles Sajtó Szin, mely színben találtattott egy Sajtó, melynek Ágya, orsaja nyomtatott ágossa Tölgy fából faragtottak, viseltesek [Szászveszöd NK; Born. XX. 12] * *venyige fedelű ~.* 1810: Vagyon egy Csere fa Szaru-fájú ... venike fedelű Sajtó Szin [Pacal Sz; Ks 76 Conscr. 385–6].

sajtószínecske kis sajtószin; șopron mic pentru presă; kleines Preßhaus. 1775: azon Állodialis Szőlő alatt egy jo forma Sajtó Szinetske [LLt Csáky-per 106. L. 13]. 1797: tanáltattik egy Szalma fedél alatt valo parasztonon készített épület, melynek a Kapu felől valo résziben vagion fenyő deszkákkal Csere gerendákra padolt Házacska közepin ezen épületnek vagion egy Sajtó Színecske a tulso végiben négy Márhákra valo istállócska [Hosszúasó KK; JHb XX/35].

sajtóvályú a prés vályúszerű része, ahova a préselnivaló szőlőt teszik; partea presei de forma unui jgheab; Bestandteil der Presse. 1692: ezen Sajtó szin hijan vagion ket öreg must ala valo kad, sajtó valuban valo hevederekkel össze foglaló trebel serpenyő [Görgénysztrime MT; JHb Inv.].

sajtsajtó sajtprés; presă pentru caș; Käsepresse. 1758: egy Sajt-Sajtó [Nagyak AF; KGy].

sajtszorító 1. mn sajtpréselő; de apăsat cașul pentru a se scurge zerul; käsepressend. Szk: ~ *sajtó.* 1830: Sajtár Nro 1 Egy Tejes Dása Nro 1 Juh Fejő Veder vagy Galáta — egy Nagy Cseber, és egy Sajt szorító Sajtó in Nro 4 [Nagyikland TA; TLt Közig. ir. 174].

II. fn sajtprés; presă pentru caș; Käsepresse. 1783: Metőlő Deszka 1 Sajt Szorító 1 [Náznánfva MT; Berz. 13. VII/24]. 1842: egy Sajt szorító [Csekela AF; KCs 3].

sakk 1. sakkjáték, sakkozás; șah, jocul de șah; Schachspiel. 1710 k.: nem vesztég ülő, mint a kocka, kártya, száksakk, micsoda, hanem a testnek ingatásával járó játékokban gyönyörködtem [BÖn. 501].

2. országos ~ országos politikai játszma; joc politic național; staatliches politisches Spiel. 1710 k.: Amint a város tractált a hódolásra, egy szegény trombitás, a városé, hordozta ki s bé a tractáról való leveleket; egyszer Teleki, nem tudom micsoda hirtelen furorból, az ott vigyázó kész muskatélyosokkal meglövdözteté Veteraninak híre nélkül és felette nagy disgustusával Nem is férének el sokáig egy nagy országos sakkban ketten [BÖn. 805].

sakkasztal sakkkozó asztal; masă de șah; Schachisch. 1816: Régi Sak asztal ... 7 Rf 8 xr [Kv; Born. IV. 41].

sakkjáték sakkozás; jocul de şah; Schachspiel. 1788: Sach játékhoz való készület egy Iskaltulyába [Mv; TSb 47].

sakkozik a juca şah; Schach spielen. 1807: kártyáztunk, asónáltunk, Schakkoztunk vatsoráig [Dés; KMN 265].

sakli szoknyához való felsőrész; obiect de îmbrăcăminte pentru partea superioară a corpului asortat la fustă; zum Rock passender Oberteil. 1793: Egy Moldon Szoknya Saklistól együt [M.köblös SzD; RLt Kolosi Krisztina kel.].

sál¹ nyaksál; fular; Schal. Szk: *anglus* ~. 1830: Nagy Anglus Sawl egy [Nyárádsztbenedek MT; Told. 19] * *selyem* *petinét* ~. 1816: Selyem petinét sál 70 Rt [Kv; Born. IV 41].

sál² felsál, a borjú- v. marhacomb felső részéből való színhús; pulpă (de vită); Keulenfleisch. 1593: 3 Sal boryú hús f — d 15 [Kv; Szám. 5/XXIII. 21 Caspar Schemel sp kezével]. 1595: uagion 2 sal egj boriuban tezen az keth sal d. 25. tezen igj az boryu arra f 2/35 [Kv; i.h. 6/XIV. 11]. 1599: 1 Sal boryu hust feőzttek meg sufaua d 23 [Kv; i.h. 8/XIII. 8 Szabó András sp kezével]. 1621: Beldi Keleme(n) erkezu(n) kwlte(m) nekie ... Hust egy salt Libr 15 d 15 | kwltem az Szebeni kiraly bironak ayandekot. Hust egy salt Libr. 11 d 11 [Kv; i.h. 15b/XI. 203, 299]. 1625: Borjú Hus kett sal d 26 [Kv; i.h. 16/XXXIV 249]. 1650: Főzettem Nro. 4. Sal Borju hust d 40 | Süttette(m) Negy Sal Boriu hust d 40 [Kv; i.h. 26/VI. 412, 425].

salak 1. érc olvasztásakor keletkező melléktermék; zgură; Schlacke. 1558 k.: Mikor az Ezwstöt ky vezy az koh altal Marad valamý defectus az slakkokban [Nsz; MKsz 1896. 392]. 1681: Az vas futatásnak alkalmatosságával salak is szokot esni. Mint hogy azért mi az miveseknek meg fizettettünk, az salakot is hitelesen mi hasznunkra fordicsa az üszögében kiveretlen maradék vassal egygyütt [Szűv; CsVh 107–8]. 1687: Ex scorris etiam (vulgo salak et vaspur) conflatos percipit ferri ... cent. 4/36 [Fog.; CsVh 110]. 1785: Német Nemzetből való Eredetekre Citallyuk az Familiak(na)k névéket, 'a Bányákban lévő Mineráknak Ugy nem külömben a kohokban verőkben lévő Műszereknek 's eszközöknek Pest, Slak Solban etc. nevezeteket, melyek mais ennek az igazságnak mint egy meg annyi bizonyosságok [Torockó; Thor. XX9].

2. vmely közösség alja/sőpredéke; pleavă; Abschaum. 1789: Nem el hiszem (így!) hogy Nsgodnak telyes contentuma lehessen ebbe a székely asszony gazdasszonyosság(ban), mert ha a kezeis olyan lenne mint a nyelve, ugy sokat érne de el hiszem hogy a székely asszonyok(na)k tsak a Salakja [Bencenc H; BK. Bana Ferenc lev.].

◊ Sz.n.: 1602: Salak Mihály szab. [Páké Hsz; SzO V, 194]. 1749: Salak Ersok. Salak Mihály. Salak Pista [Szász-nyires SzD; MvRKLev.].

Kázmér, RMCsSz a Sámuel név becőző alakjaként tartja számon.

salakbocsátó salak kibocsátó; pentru/de evacua a zgurii; schlackenbildend. 1681: Bánya. Nedráb nevű Salak bocsátó koh nyárs [Vh; VhU 583].

salakeresztés salak kibocsátás; evacuarea zgurii; schlackenziehend. 1681: Limpert Banya Vagyo(n) á Koh mesternel Salak ereszteshz valo koh nyárs Nro 1 [Vh; VhU 584–5].

salaklyukasztó salakeresztő; pentru evacuarea zgurii; schlackenziehen. Szk: ~ *koh nyárs*. 1681: Ploszka Bánya Koh mester keze alatt Vagyon itt Salak lyukasztó koh nyárs, fa nyelestől Nro 1 [Vh; VhU 578].

salakos 1. salakkal vegyült (arany); amestecat cu zgură, cu continut de zgură; mit Schlacke gemischt. 1572: (Az arany) rezes es felette slakos es az Massaban öttesben sokat apadot [Nsz; MKsz 1896. 359]. 1662: ezüstje salyakos, bora zagyvállott [SKr 707].

2. üledékes; sedimentar, cu sedimentație/depuneri; sedimentár. 1851: a' zsírt ki kel frisibe olvasztani ... előbb le kel szürni ha meg főt, és mikor meg szállot akkor kel az álando edénybe szürni (!) mert ha sal(a)kos meg avasodik [Kv; Pk 6 Pákei Krisztina férjéhez].

salapol jön-megy/jár vki után; a umbla după cineva; nach jm gehen. 1679: egykor Vásárhelt valánk az szek giuleseb(en), ez az Olah László ket napis mind Biro Ferencz Uram után salapala^a hogy ő ollyon feleséget vett hogy az kire Jobbadgiok szokattanak segellyen ki keresni, ő kégielmetis megh reszelteti belőlle [Sóvárad MT; Ks 18/LXXXVIII. 1. — ^aA szó sahapala alakban is olvasható].

salarizál megfizeti vkinek a díját; a plăti (diurna cuiva); (js Lohn) bezahlen. 1798: egy versen Sz Biro Uram ki jött volt ide, hogy meg tekintvén a kereset alá vett helyet a Felek közt el igazítsa a Contraversiát, de Nyikulaj nem engedvén ezen Contraversiában, hogy szolgabiro Ur(am) belé ereszkedgyék Sallarizálta Sz Biro Uramot, és innen Iritzán (!) Ignátot el tiltotta [Nagykristolc SzD; JHB Bornemisza Anna lev.].

saláta 1. salátá; Salat. 1578: Az kertekre fő gongia legyen mindenfele wetement bew(e)n) wettessen wgy(m)int) petreselmet, hagymat minden felet, kapoztat, repat, salatat, dynnet, wgorkat, es egyebet mindenfelet [Kisfalud AF; OL M.Kamara Instr. E–136 Inreg. Fasc. 34 Fol. 104–6 V. Kovachocz ut. Mathias Niary gondv-höz]. 1595: Paret, Salatat ... vöttem ... d 18 [Kv; Szám. 6/XXVII. 215 ifj. Heltai Gáspár sp kezével]. 1597: 4 lat Nadmyszet Salatahoz 12 [Kv; i.h. 7/XIV. 16 Masass Tamás sp kezével]. 1598: petriselymeth d 4 Salatatath d 3 [Kv; i.h. 8/V. 15]. 1621: Az olah keouetek megis it leue(n) B. V. h. attam konjhajokra ... ket Tiukot d. 12 salatat d. 2 [Kv; i.h. 15b/IX. 57]. 1740: Mlgos Groff Uram Szerencsejere ki küldven vadászni kaptanak egj vad Káprát küldöttem peczet alat ugj mint Salátát es barabolyt, Tojást 12töt [Kercesora F; TKI Mohai Mózes Teleki Ádámhoz]. 1744: Mikor a Bakantosok Zászlo tartoja volt Pap Ist-vannit salatat de. 3 [Kvh; HSzjP].

L. még a *galambbegy-saláta* címszót.

Szk: *apró* ~. 1596: Apro salatat veottem esmet d 37 [Kv; Szám. 6/XXIX. 129 Bachi Tamás sp kezével].

2. salátavetés/ágyás; strat cu salată; Salatbeet. 1692: Közepső Puszpang tabla vegeben egy tabla salata körül plan-talva basa rosaval [Görgénysztimre MT; JHB Inv.]. 1851: két ágyás saláta, egy ágyás foghagyma, négy ágy murok, és egy ágyás petre'selyem [Erdősztygörgy MT; TSb 34].

3. salátából készült hideg étel; preparat culinar făcut din salată; kalte Speise aus Salat. 1672: Enchusáb(an) csi-náltattam két tál salatat eczettel fa olajjal [PatN Ia]. 1710 k.: Mint akármely gyermek, a gyümölcsöt, salátát, retket,

káposztát és akármilyen fűből, gyümölcsből való ételt igen szerettem [BÖn. 513]. 1711/XVIII. sz.: meg adni Tartozik^a 1 tiszteletes sült kövér Ludot, és a melé T: T: hus sült salátát, vagy ugorkát és retket, tyukmónos pereczet, diot, Magyarot [Kv; FésCJk 16. — ^aA remekezett legény a legényavató céh lakomára]. 1752: Két Tsipkés. Tesze Salatanak valo [Marosszékirály AF; Told. 19].

Szk: *faolajos* ~. 1823–1830: Második vacsora neme volt a faolajos salátá^a [FogE 229. — ^aGöttingában] * *öntött* ~. 1840: Molnár Tamás hozzám jöve ... jól ett puliszkát, Rátottát és öntött salátát [Homoródsztrmton U; KLev. Szász István (30) szabad székely vall.].

Sz. 1670: Az magyar salátá is, tudod Koma, hogy monón jó [TML V, 38 ua. Nálaczi Istvánhoz].

salátamag sámință de salată; Salatsamen. 1656: Ezen hazban vagion egi deszka rekesz Ezen rekeszben vagion egy saczkoban ... 2 spinar salata mag, 3 saczkoban salata magh [Fog.; UF II, 155]. 1789: Salata Mag 1 Loth s 1 Könting Rf — xr 2 [Mv; ConscrAp. 49].

Szk: *fejes* ~. 1656: egy keves fejes salata maghis vagion [Fog.; UF II, 177] * *vinter* ~. 1789: Vinter Salata Mag 4 Loth Rf — xr 8 [Mv; ConscrAp. 49].

salátaolaj (salátának való) étolaj; ulei pentru salată; Öl für Salat. 1588: 15 May Jutta 3 Postha, Az warady Ember Janos, es Symon Janos Negied Magaual 16 May Kolt Ebedre vgian Azon Postakra Zallata olay p(ro) f. — d. 2^a [Kv; Szám. 4/III. 17 Leonardus Renner sp kezével. — ^aFels-ből kiemelve].

salátauborka uborkasalátá; salată de castraveți; Gursesalat. 1722: egy kis Salata ugorkat magam sosztam be s azt küldöttem el [Tóvis AF; Ks 96 Kálnoki Borbára lev.].

salavári buggyos (szövet)nadrág; šalvari; Art Hose | (gyapjú)harisnya; ciorapi (de lână); Strumpfhose aus Wolle. 1596: Kappa Gasparne tartozik ket salawarinak az arraban f. — d. 50 [Kv; RDL I. 65]. 1597: Zeky Istwan deak wallya. Vagion teob nyolcz ezteendeienel hogy egizer ide be leottem wala ez varosra ... ezottem wala penigh egy salawarit magamnak [Kv; TJK V/1. 112]. 1599: Brassay Gergey Hozot Crakay Marhatt ... 15. bokor. Salawaryt —//15 | Zilagy Andras. Hozot ... 3 Tuczin Salauarit —//7. 5 tuczin Apro Salauarit —//10 | Achy János. Hozot 2 tuczin Salauaryt —//42 [Kv; Szám. 8/XIV 38, 41, 44 Hj]. 1627: Istoknak Az kalmar Marhab(ol) Jutot Egi salauarj f. — d. 50 [Kv; RDL I. 134]. 1630: Thordaj Borbeli Istvan Hozot becziheől ... 2. Tuczin Salauareit p(ro) f. 16 [Kv; Szám. 18b/IV. 43 Hj]. 1683: Csináltattam Istoknak egy aba nadragot, item dolmánt s salavarit [Torda; SzZs 238]. 1732: egy pár kávé szín poszto papucsra valo Salavári [Kv; Ks Kornis Zsigmond lelt. 9]. 1735: Négy gyoics keszkenyő, három Salavári [Sv; Hr]. 1736 u.: Salavarit is viseltenek az ifju legények, mind urfiak, mind nemesek; a nadrag hasítékáig ért a salavári, ott belől a nadragon ezüst vagy selyem sinór lévén varrva két renddel a sinórok ben fél újjnyi ezüst vastag tők, azokat sinórostól átalvonták a salavári lyukain s úgy kötötték a salavárin a nadraghoz; az hol a lyukak voltak, oda szíjformára csinált s galanddal vagy sinórral körül megvarrott volt, az ezüst tők onnan fityegtenek le [MetTrCs 462]. — L. még BÖn. 584; TML I, 444, V, 95].

Szk: *anglia posztóból való* ~. 1732: Egy pár Vas Siny anglia posztobol valo Salavári [Kv; Ks Kornis Zsigmond lelt. 8] * *berkebárány gyapjúból való* ~. 1732: Egy pár berke bárány gyapjubol valo Salavári [Kv; Ks ua. 15] * *gyermeknek való* ~. 1711: 2 Pár Gyermekek(nek) való Salavári —//68 [ApL 5 Apor Péter inv.] * *rövid* ~. 1800: Hamú Szin botos égy pár, a' salévári Fejer Rövid salévári [Sáromberke MT; TGsz 52].

salavári-kötő salavári-készítő; care face ciorapi (de lână); Strumpfhosenfertiger. 1649: Vöttenek Eő kigmek Salauarj keötő Danyeltőlis Bort, Egy Altalaggal [Kv; Szám. 26/VI. 435]. 1659: mideőn mentunk volna az B.T. commissoiabol szappan utczaiban Sallauari keötőő Hász Daniel Uram Instantiaiaira [Kv; RDL I. 143].

salaváris (gyapjú)harisnyás; cu ciorapi (de lână); mit Wollstrumpfhose. 1732: Egy pár fejer poszto Salaváris kapcza | Egy fekete jo féle bársony majd uý Salaváris papucs pegymettel bélet. Más sötét kávé Szin poszto Salaváris papucs [Kv; Ks Kornis Zsigmond lelt. 9].

salétrom (lőporkészítéshez használt) fehérés színű, nitrogén tartalmú kristályos anyag; salpetru; Salpeter. 1569: Kwlthem eo felsege hazabol thyz masa saletromot kegielmetekhez es egy masa keny koweth [Gyalu K; BeszLt 31 Haraklyany Lazlo gyalay Wduarbyro a beszt-i bírőhoz es polgárokhoz]. 1585: 18. Octob: Hozanak 2 Hordo Saletromot fedyedele(m) zamara 2 zeker vywe el [Kv; Szám. 3/XXII. 18]. 1586: az Korczioliasnak atta(m) hogy le wonta es Jsmet fel wonta az 8 hordo saletromot f. — d. 50 [Kv; i.h. 3/XXVII. 13b]. 1620: Egy Masa Saletrumtol f.—/25 [Kv; KvLt II/69 VectTr 13]. 1667: Vagyon ez Czejt ház hiján eresztett jo féle Saletrom földes hordokkal in vasis nro 14 1/2 [Fog.; UF II, 340]. 1676/1681: A mi golyobis, por, Tüzes szerszám Saletrom Kén kö, Lámpások, várban valo dardak szám szer ijak, Puskak, es egyeb ehez hasonló eszközök á várban vannak, megh lassa hogi azokat jo gondviselés alatt száraz helyen tarcza^a [Vh; VhU 666. — ^aA porkoláb]. 1677: Saletrumot az Országbol ki iktatni prohibitum sub poena flo 200 [AC 267]. 1714: Mineraliumok Kényesső 53 lb. 9/54 Salitrom 24+lb 4//80 [AH 58]. 1807: 2 lb Salitram 3 Rf 12 xr [Déva; Ks 120. 4/5]. 1852: ha sonkát akarsz páztolatni tsak Salétrom kel egyébb van a' kis fekete almáriomba [Kv; Pk 6]. — L. még MKsz 1896. 356, 369, 370; SKr 143, 298; TML VII, 175, 193; UF II, 102.

salétromfőzetés salétrom-készíttetés; prepararea salpetrului; Salpeterkochen. 1639: Anno 1639 esztendőben választattam az becstületes várostól az portörő malomnak, tornyokban lévő poroknak és saletrumfőzetésnek (!) gondviselésére [Kv; KvE 174 LJ]. 1677: A' Fiscus számára valo Saletrum főzetés a' Regius fundusokon, a' Fiscalis határokon, az eddig valo Usus szerint, continuáltassék [AC 134].

salétromfőző I. mn salétromfőzéshez használt; folosit la prepararea salpetrului, de preparat salpetru; zum Salpeterkochen gebraucht. Szk: ~ *kád*. 1659: Lővő szerszámok. Szakallosok Nro 21 Vagy(on) edgy Eőreg Saletrom főző Kád Nro. 1 [Uti] * ~ *üst*. 1632: Ezen Bastian^a leucő fedel alatt uagion Egy saletrom főzőző wst ... N. 1 [Fog.; UF I, 132. — ^aA Báthori-bástyán]. 1637: Az másik szin alatt

uagyon egy nagy szelyes seletrom (!) feőző wst [uo.; i.h. 398]. 1667: Vagyon 3 cöreg h foldozott saletrom főző lyukatos üst [uo.; UF II, 337].

II. fn salétromkészítő; preparator de salpetru; Salpetermacher. 1640: Gridy Istuan Saletro(m) főző [uo. UC 14/48. 8].

Szn. 1614: Saletrum feőző Peter [Szu; BethU 188].

salgói a Salgó (Nógrád m.) tn -i képzős szárm.; derivatul format cu sufixul -i al toponimului Salgó; mit dem Ableitungssuffix -i gebildete Form des ON Salgó. Szn. 1453: Nicolaus Salgay [Kv; TT 1882. 536]. 1554: Salgay Ferencz [Kv; Szám. 1/IV. 20].

sál-hús felsál; pulpă (de vită); Keulensfleisch. 1597: kwltm Aiandekot Egi eoreog schal hust f — d 16 [Kv; Szám. 7/XII. 93 Filstich Lörinc sp kezével]. 1625: Vidany Ferencz az Colosvari harminczriadott el akarva(n) foghlaln, kwldottem nekj B.V. h. ajandekot Egi Sal Hust lib:8 [Kv; i.h. 16/XXXIV. 15].

sallang szljakból, rojtokból álló cifraság/lelógó dísz (lőszerszámon); strägálii, podoabe la hamuri; Schmuck am Pferdegesschirr. 1841/1845: 4. lovak hámjaira ujj sarlangokat kesztettem Rft 25 [Ne; DobLev. V/1254]. 1849: Tizenégy darab Sallank Hat darab czigliszár [Somkerék SzD; Ks 73/55].

Szk: *aranyos* ~. 1568: Anna famula Joannis Wicey fassa est, En attam esz leannak, Egy aranyas sallangoth p(ro) d. 65 [Kv; TJK III/1. 208].

sallangos rojtos; împodobit cu ciucuri; fransig. 1615: Egi krakaj salangos abroz f 1 [Kv; RDL I. 97 Junck András kezével]. 1845: egy Sarlangos dohányos magyar országi zatskot üressel el takarították³ [KLev. — ³A tolvajok].

sallárista fizetéses dolgozó; salariat; Lohnarbeiter. 1692: mivel eddig is sok egyenetlenség volt a két véka miatt, ez után edgy véka legyen, a' mellyel Qvartás Uramék bé vészik, ugyan azzal adgyák ki Salarista Uraimek buzabéli fizetését [Kv; SRE 3]. 1695: (A bor) bé hozatásban ... a' régi jó rend observaltassek ... salarista Uraimek(na)k hazokhoz az Ecclesia hordaiában vigyék ugyan a' mustot, de mingyárt azokbul ki üritvén, salarista Uraim magok edenyibe tölcsek [Kv; SRE 36]. 1700: Következik Sallaristáknak Jobbagioknak Szőlő Pasztorok(na)k Vinczereknek Erogalt Buza [Kv; Szám. 40/I. 21]. 1704: forditassék az Ecclesia Bolyában lévő Dézma és egieb buza is pénzbeli fizetésekre a Salaristáknak [Kv; SRE 89]. 1717: csak Salaristák fizetéséreis proventus nem prosperalodhatott [Sárd AF; Ut]. 1870 k/1914: Salláristák: a tanárok, senior és classis praeceptorok, a sütő és szekeres⁴ [MvÉrt. 41. — ⁴Köv. a fizetések fels.].

Szk: *ekléziasztikus* ~. 1695: Ecclesiasticus salarista Uraimek(na)k a' dezma csürben buza fizetések mérésakor ki adassék, nem valami utolyas buzából hanem a' buzának javabul [Kv; SRE 36].

sallárium 1. fizetés, járandóság; salariu; Lohn. 1579: Megh értettek eo kegmek Az Eppel Janos kewansagat az eo sallariumanak meg fizetesse felol [Kv; TanJk V/3. 199a]. 1584: Balogy Farkas Zam adassa Annak vthanna, Az Warmegiere, malomra es az Malomra valo egy Jo vtnak Ir-

tasara, Zolga Birakra hathar latogatasra es egieb Zwkseges keoltsegekre, az eo Sallariumauaal egietembe, Menth f 107/88 [Kv; Szám. 3/XIV 15–6]. 1596: Az Notariusnak sallariumaba f 100 [Kv; i.h. 6/XX. 3]. 1597: Jmreh deaknak waross procuratoranak Selariumiaban f 10 [Kv; i.h. 7/XIV. 37 Masass Tamás sp kezével]. 1601: Janos vramnak az zaz p(rae)dicatornak az eo sallariumiara fizettem f 25 [Kv; i.h. 9/XV. 38 Jeremias Nekel sp kezével]. 1614/1616: az Colossj praedicatoroknak sallariumokban az Feiedelmek prouisiouiabol esztendönket (!) rendeltetett nyoltz nyoltz szaz Só [Kv; RDL I. 100]. 1622: A Praedicator Sallariuma Jovedelme minden haszas embertől egy egi kalondgia Busza [Ördöngösfűzes SzD; SzJk 1]. 1625: Az harangozo sallariuma teszen f 28 [Kv; Szám. 16/XXX. 33]. 1727: Az szebeni productionora valo Alkalmatosságra kívántato színárol, Abrakrol, Borrol; Es Tisztességes Asztalul providéálnak, Túzi fárol. Hár(om) elfoglalt prókator(na)k sáláriumárol, szebeni subsistenciájárol [H; JHb XLII]. 1741: (Az erdőpásztoroknak) Máléből valo sallariumok az mint a' Málé vetésnek quantiaása lészen, ahoz képest fog determináltna a' Nms Várostop [Dés; Jk 549b].

Szk: *~át felveszi*. 1640: Michael Szekj Rector Scholae Bettleninae Cegeben mesteresen lakuan sallariumat fel vötte, es kapu feltől vötte Buczuját melliert az Patronus is Vas Görgh kergette, de nem kaphatta [SzJk 52] * *szokott* ~. 1677: A' Dézmások residentias és állapottokhoz képest elégséges zálagu emberek legyenek, szokot sallariumok meg-adassék [AC 52]. 1754: Szokott Sallariumamat meg küldvén [Mezőszítmárton MT; JHb VIII/10]. 1767: Enis azért szakat Sallariumamat Fel veven el mentem ... lőspánlakára ő Nattságát ammonéaltam s a kezembem levő Csomó penzel meg kinaltam [JHb XXVIII/50]. 1816: Veres János Uram szokot Sallariumunkat létévén ki hivata az Falusi Birákkal Egygyüt [Budatelve K; IB] * *tiszte szerint járandó* ~. 1687: Tisztem szerent járandó sallariumamat meg küldvén [lőspánlaka AF; JHb XXVIII/4].

2. díj, fizetség; plată; Bezahlung. 1810: Anno 1810ben Junius 3Dikán Bé állat a B: Chzébá Binder Joseff Sallarium nélkül mind Városért vot Insurgens meljre az Isten Segelje | bé állott a Betsülletes kádár Czéhban Néb István mint Insurgens Sallarium nélkül [Kv; KCJk 104a, 105a]. 1832: Jelentete Magát Esztergárus Legény Szabo Josef Remek Esztendőre fizetet Sallariumat 1 Rf [Kv; ACLev. Kül. Perc. 1]. 1835: Lakatos Beniámi Sallariumot tet le és Budai Jánosal valo baját investigálni Kérte [Kv; i.h. 19]. 1846: Mutatta fel Szigeti János a rajz tábláját és fizetet Sallariumat 2 Rf 30 xr a raiz meg nézésérért (!) 1 Rf [Kv; i.h. 47].

salláriumocska fizetéscske; salar mic; kleiner Lohn. 1664: ha kicsiny sallariumocskánk kiszolgáltatása dolgába való supplicationkat ő nagysága méltósága előtt való törekedésével promoveálni igyekezi, Kegyelmednek mind a hárman megszolgálni igyekeztünk [TML III, 184–5 Szalárdi János Teleki Mihályhoz].

sálon kelmefajta; un fel de stofă; Art Stoff. 1796: 5 sing schalon [Mv; DE 3]. 1821: 153 Sing fekete Schálon [NkF].

sál-pecsenye felsál; pulpă (de vită); Keulensfleisch. 1589: Kyultem Lenchyes Georgynek Ayandekot ... 1 Sál pechenyet p(ro) f — d. 16 | 1 Sál pechenye d. 16 [Kv; Szám. 4/VI. 12, 82 Stenzely András sp kezével]. 1590: 25

July Byro (!) Akaratiabol kyuldottem Ayandekot, az Horwat Mihalnak es Lugaszy Bannak egy Lúdat melyeztet d. 12 egy Saal pechyeniet ... d. 12 4 kupa bort d. 12 egy feel kobol zabot warosset [Kv; i.h. 4/XX. 13 Hooz Lörinc sp kezével]. 1591: wyttem egy Saal pechyeniet d. 13 [Kv; i.h. 5/I. 7]. 1595: 1 Sál pechieniet veottem p(ro) f — d 12 [Kv; i.h. 6/XVI. 6]. 1597: attam Egy Schal pechieniet p(er) f — d 22 [Kv; i.h. 7/XII. 29 Filstich Lörinc sp kezével]. 1609: Az Bezterczei Plebanosnak kwltm Egy Saly peczeniet mely Niomot lib: 14 f — d. 28 [Kv; i.h. 12b/IV. 299]. 1625: Juta Kenderesi Tamas haro(m) Tized allja lengjel. 32. mag(aval) Varad feleol az poturat keserue(n) attam nekik Hust ket sal peczenjet [Kv; i.h. 16/XXXV 36].

sál-tehénpecsenye marhafelsál; pulpă de vacă; Rinderkeulenfleisch. 1589: 1 Sal tehen pechylene d 16 [Kv; Szám. 4/VI. 19 Stenzely András sp kezével].

sálya l. sája

sályom halotti emelvény; catafalco; Leichengerüst. 1736: A háznál az hol az temetés volt, szín volt elkészítve, az szín közepin jó magos sályom, hol az testet és keserveket az nép megláthassa, az fekete posztóval bé volt vonva egészen [MetTr 404–5].

samedli zsámoly; taburet; Schemel. 1845: Egy Samedli [Kv; M&G Conscr.].

Szk: töltött ~. 1849: egy töltött 'Samelli, kékes virágu massával bé huzva [Szentbenedek SzD; Ks 73/55].

samelszín világos drapp; bej; hellbeige. 1816: Schammel szín gyapattas keszkenyő 5 Rf [Kv; Born. IV 41]. 1850: Egy sammel szín, lilaszín streifos piquet lájbli [Mv; DE 2].

sámfa šan, šamfă, calapod; Schuhleisten. 1756: Sámffa — pár — 2 [Nagyrápolyt H; JHb XXXV/35. 22]. 1788: Csizmadia mű szerhez valo portékák Sámfa pár Nro 7 [Mv; MvRKLev. 6]. 1814: egy pár Sánfáért 4 Rf [Dob. BetLt 1].

Szk: stiblibe való ~. 1782: Egy Stiblibe valo sánfa egy pár [Mv; NKf].

samis kelmefajta; un fel de stofă; Art Tuch. 1803: egy fekete samis elő ruha [Dés; DLt].

samoa világos drapp; šamoa, galben-deschis; chamois. 1823: Schamoa viseltes karton köntös Schamoa szín viseltes Merino köntös [LLt Csáky-per 601. L. 1].

samoa-szín világos drapp színű; šamoa, galben-deschis; chamoisfarbig. 1797: Egy Sámoa Szín Kreditor Szoknya vállastol, a vállán ezüst poszománt [Mv; Told. 19]. 1823: Schamoa szín viseltes Merino köntös [LLt Csáky-per 601. L. 1].

sampányer pezsgő; šampanie; Sekt. 1808: 1 B. Punts Eszencia 2 B. sampaner [Mv; Told. 22]. 1839: Miklos nap előtti este nagy vendégséget csptünk mily vigság közt töltöttük azon kedves estét, képzelhető abból, hogy őtön a Miklos egészségéért egy Üveg Sánfánert (!), és egy más üveg Simény bort, utolsó cseppig megittunk | Anyám

ekkor ivott legelőbb sánfánert, 's jocskán csuszott [Kv; Pk 7]. 1848: Champagner tizen egy butella 55 rft [Görgénysztimre MT; Born. G. XXIVd]. 1849: Sámpaner Rozsols és Borok [Dés; DLt].

Szk: ~nek való pohár. 1816: Metztet talpas Sámpanernek valo poharak 4 Rf 5 xr [Kv; Born. IV 41].

sampányeres pezsgős; de šampanie; mit Sekt. **Szk: pohár.** 1832: 22 Schampaneres pohár | Tizenegy briliantirozott Schampaneres pohár [LLt]. 1849: Schampagneres poharak [Széplak KK; SLt 17] | Öt sampányeres poharak [Szentbenedek SzD; Ks 73/55]. 1860: Hat champagneres pohár [Kv; Végr.] * ~ üveg. 1816: Sámpaneres Üvegek 24 xr [Kv; Born. IV 41] * ~ üvegpohár. 1849: 24. Schámpaneres üveg pohár 20 Rf [Görgénysztimre MT; i.h. G. XXIVd].

sámpél ? vmilyen (fűvós) hangszer; un fel de instrument (de suflat); Art Blasinstrument. 1732: Egy pár flauta, és egy Sámpél [Kv; Ks Kornis Zsigmond lelt. 14].

samuel-szín ' 1842: Egy samuel szín pergált által meg bérelt paplan [Dés; DLt 1202].

Talán a *samoa-szín* eltorzított változatáról van szó.

sanc l. sacc

sánc 1. árok; šanč; Graben. 1715: a Felső Peterkeb(en) a Csere alatt egy Szély föld vic(inusa) az erdő felől a Sánč [Étfva Hsz; Borb. II]. 1744: A Curián alol a' Szekás felől vagon egy füves kert, melyet rész szerint a' Szekás folyamattya, rész szerint Sánč kerit bé [Székásbesenyő AF]. 1756: ezen helyét alol és az büttöyn kertel avagy sántzal birják [Aldoboly Hsz; LLt]. 1767: Szántzol környül vett kaszáló rettyinek észök felöl valo végiben [Mocs K; JHbK LV 28]. 1776: Műkis halottuk hogy az Circumvicinált helyből nehai Simon Gábor Uram Curiajához egy darabot el Sántzoltak Simon Gábor özvegye egy darab sántzat a Csűrös kertvények végében az Exponens Ur elő Nagysága földgye felet fel ásatott [Marossztyörgy MT; M&G 36. 5/3.]. 1786: A Mező Csáni Tanarokom Sántza ki hányásaért 50 Hf fiztettem [Nagylak AF; DobLev. III/616. 2a]. 1790: az hol a' kérdett Sertés meg lötetett jo Sántz, jo kert volt [Dés; DLt]. 1837: In gura Lupoji lévő Tonorok egészen körül vagon Sántzolv a sántz is takarítást kíván sok helyen bé lévén omladozva [A. szöcs SzD; BetLt 5].

Szk: ~ba fogott körülárkolt. 1843: Elöláb aljann sánčba fogott darab föltörve őszszel egészen vizenyösse is angóftu alá [Csekelaka AF; KCsl 3] * ~ba vesz körülárkol. 1772: Emékezik é a Tanu hogy azt az darabb helyet melyet az Exponens Sántzba vett a mostani Météi szerint Rédei részre birták? [Káptalan AF; DobLev. II/439. 2b vk]. 1820: vagon a Falu mellett egy szénás tonorog körülűdes körül sántzba véve [M.lapád AF; BLt] * ~ba vétet. 1772: (A) helyet az Titt. Exponens Ur elő Kegyelme sok és erős Munkaval, hogy jobb moddal usualhassa Sántzba vetette [Káptalan AF; DobLev. II/439. 3b]. 1780: nádal tellyes és sepedékes rét helyeit Sántzba vétetvén [Buza SzD; LLt Csáky-per 148 L. 12] * ~cal bekerít. 1784: Erdős és bokros hely ... korűdes körül Sántzal levén be kerítve [Galambod MT; Told. 42] * ~cal bekerített. 1843: az ilyes szabad legelésű erdőkben béplántált foltokat, azok, akiknek

marháik ottan legelnek, az illető tiszt elintézése szerént sáncsal és haszontalan ágboggal kerítettnek bé [VKp 124] * *-cal kerekken vesz.* 1828: ismet 4dik Februari határozattal hogy az hagyományos mezőn Lévdő agyag helyet kerekken kell Venni santzal [ZFaz. — *Ti. a céh gyűlésében] * *-cal körülkerített.* 1817: A' Gróf Ur ő Nagysága két Rettyit a' Grófné ő Nagyságának, meljeket az Iszop sokszor elrontott a' Hedérfáji Czigányokkal jó Sántzal környül kerítettette [Banyica K; Bfr 117/1 Kotoj Mátéj (50) col. vall.] * *-cal körülvesz.* 1792: A Seppendékes és haszonvehetetlen helyeket Sántczokkal körül véve haszon vehetőkké tette [Szász-erkek K; LLt 67/1843]. 1814: A' Vetemenyes kért Sántzal körülvéve és Akászakkal be ültetve [Mezősályi TA; RLt Rettegi Sámuel kúriája]. 1823: Az Udvar felett való Livágya sántzal körül véve [Mezősályi TA; Told. 73] * *-cal körülvetet.* 1765: A Bárdosi torokban egy nagy darab Kaszalo Réte, melyet Sántzal vetetett környül [Mv]. 1782: fogatott fel eő Excellenciaja egy darab Tanorokot Czigányokkal ásatott Sántczal, tövissel, és gjakran vert s ültetett fűzfakkal körül vétetve [Dombó KK; JHb XIX/22. 30]. XVIII. sz. v.: a Dobrogon lévő Földek közül az első mag cserélte el B. Josika Daniel ur ... mindeniket pedig Sántzot körülvetette [H; JHb XXXI/12] * *-cal körülvetetik.* 1787: A Tilalmas Porgalat kerekre (!) mihelyt a' Helység Vétéshez kezd fel alitassanak a' hol a' Helységek erdőtlene ottan a' Tilalmasok jó Sántzokkal vétessenek körül [Torockó; TLev. 3/2. 2b]. 1799: (A) bé foglalt kender földek végeinek nagyobb része forrás és Sülyedékes hely lévén eleitől fogva miveletlenül állott, és rossz Sánténál egyebet nem termett, mind addig míg sántzal körül vétetvén, a' viz a' Sántzba kezdett belőle ki szivárogni [Gyérnessz királyi TA; Ks 89] * *-cal körülvétetődik.* 1785: ezen Tő helyen ebben az esztendőben Sántzal körül vétetődött [Szamosfva K; Born. XXIX b. 20/35 Kornis Krisztina conscr.] * *-cal körülvelt.* 1782: (A) Fogado házis körüllettel fel fogott Czigányokkal ásatott Sántzal Tövissel és fűzfakkal körül vett Tanorokkal edgyütt [Dombó KK; JHb XIX/22. 14] * *-ot ás.* 1839: Petele Gyalogossai Sántzot ástak a szalankásba [Msz; Born. G. XXIVb] * *-ot ásat.* 1768: miolta ... eő Nga a Sántzot ástotta, míg ezek annyira meg nem telnek, hogy az árkat a viz meg nem haladgya, addig mind udvara, mind pinczéje Szározzabb [Nagyajta Hsz; JHb XVIII/29] * *-ot csinál.* 1805: énis Arkaltam Sántzat tsináltam a' több Városiakkal együtt [Dés; DLt az 1825. évi iratok közt] * *-ot hanyat.* 1831: az erdő felől sántzot kellett hanyatni, hogy a viz s a Marhák el ne gazollyák, a mit bele vet az ember [A.csernáton Hsz; HSzJP Oláh Miklós (54) jb vall.] * *-ot vágat.* 1813: a Lo oskola mellett leg elsőben is Ngod vágatott Sántzot [Peressen Sz; IB. Botos Péter gr. Korda Annához] * *kertes* ~ kerítéses árok. 1797: Az Udvar körül Kertes sántz [Mezőbodon MT; MkG Consr.] * *megújítja a* ~ *-ot.* 1817: A harmadik héten a' gyalogosok a' Malom Berkét tisztgatták, a' Czigányoknak egy része e alatt a' Sántzokat ujjították még, más része pedig a kert szőlőnek also Tábláját terítették bé Trágyával [Héderfája KK; IB. Veress István tt kezével] * *törvényes* ~ *cal oltalmaz* (szántóföldet) törvény által engedélyezett árokkal véd. 1799 k.: Szükségesképen kellett volna maga földgyit vagy, kertel vagy Sántzal oltalmazni a kártekon Marháktól, a mint hogy az immediátus Vitzinus Szemes és jo Gazda maga földinek végit jo és Törvényes Sántzokkal oltalmazza [Albis Hsz; BLev.].

2. patak/folyómeder; albie, matcá; Flußbett | malomárok; canalul/iazul morii; Mühlengraben. 1772: meg mikor a Kis Küküllő régi folyását változtatván, asatott volt Fekete Josef Vram egy nagy Sántzat, melyet a Küküllő vizét Malomára vissza vehetné [Ádamos KK; JHb LXVII. 380]. 1800: ezen Pataknak maga veteményező kertjén keresztül nyulo árkat, Sántzát ki ne ássa [Berz. 5. 45. S. 85]. 1801: (A) Patak régi Dugásánál meg tettzik a Viz Sántza és foljamattya [Nagynyulas K; DLev. 5]. 1852: Egy Pataki Malmom is vagyon a' Sántzát meg készítő Czigányok meg is vagynak alkuva [Nagylak AF; DobLev. V/1341 Dobolyi Bálint keze írása].

3. (vár/település köré) védelmül emelt sáncárok és töltés; sánc (cu rol de fortificație); Schuttschanze. 1618: Az várost^a Mihály vajda mind elégette volt, még most is nem épült jól meg, az várat is megtörtette volt egy darab helyen; volt az sáncza az szőlőhegy felől nagy helyen [BTN² 67. — *Nikápolyt]. 1621: fel menuen Rima Zombatba(n), talalua(n) Bukfalui Janost hoo penzes darabantot, melinek az keze feiet el leottek volt az Sanczba(n) Fwlek alatt Attam neki f 2 [Kv; Szám. 15b/XI. 292]. 1653: Kétezer volt száma a kozáknak Azokban is elgen vesztenek, mert a hetmánjok is, a nagy kozák hetmán öcsce ott veszett lövés miá a sánczban [ETA I, 156 NSz]. 1657: Azután menénk az sáncban, hol az lövészerszámok valának, és az honnan az várat^a lövik vala, az hová is az várból sűrű lövéseket tőnek [KemOn. 279. — *Brno várát]. 1662: az lengyelek a sáncok felső kapujánál menőven ostromnak, nagyon emberkedvén, a sánc kapuján felesen be is ütötték vala [SKr 329]. 1704: Ugyan ma vittének ki a sáncba négy nagy faltörő ágyúkat, tarackokat és egynehány mozsarakat [WIN I, 237]. 1710: Az ötezer jancsár oly nagy dühösséggel és vakmerőséggel megyen, hogy a német sáncát meghágván, és az egész táboron harcolván keresztülmegyen, ott is vész majd négyezerig való benne, a többi mégis bemennek Budára^a [CsH 194. — *1686-ban, Budavára visszafoglalásakor]. 1776: az Flintaknak Sarkányát fel hűzták, s egyenesen tzelőzták ő Naga Prefectussát és Tisztartóját azt mondván nagy agyargással, hogy ugy menyenek közel az Sántzhoz hogy ők mindgyárt agyon lövik a ki oda megyen [Marossztyörgy MT; MkG 36. 5/4].

Szk: ~ *ásni.* 1704: ma hozának két kuruc rabokat az ebben az utcában lévő profuszházhoz, és amint mindennap ki szokták hordozni őket sánc ásní, hetvenet olvasék meg csak aki kiment [WIN I, 289]. 1710: Rákóczi pedig a Karika útján, fen a szoros erdőben erős sáncot kezdé ásatni, a földnépit mindenfelől ráhajtván sáncásni [CsH 363] * *-ba ássa magát.* 1565: Onnat király^a indula a Szakmár alá; melyet a németek hogy megértének, Szakmárból kiszálának a Tisza mellé egy szigethe, és a németek ott sánczba ástak magokat [ETA I, 24 BS. — *János Zsigmond] * *-ban telel.* 1667: Az fővezér minden bizonynyal sánczban telel [TML IV, 240 Rosnay Dávid Teleki Mihályhoz Drinápolyból] * *-ba száll.* 1657: De előjáró hadai Tokajnál általköltözvén és Rakamaznál sáncban szállván, holott az vicegenerális Bornemisza János Botyáni Ádámmal és több nevezetes úri s főrendek vitélő emberekkel és szép hadakkal ifjú gróf Bethlen István és Zólyomi Dáviddal lévő erdélyi hadak által felverettének vitézi módon [KemOn. 136-7] * *-ba szorít.* 1710: Thökölynek pedig az erdélyiek jóvállják vala, hogy minden dolognak hagyjon békít, és a hadakkal Vaskapuhoz menjen le, ott levő három regiment németet dissipálván, menjen Lándorfejevárra felé, ott

coniungálván magát a fővezér táborával, bádensis herceg táborát szorítsák sáncban és profligálván, azután szerencsésen instilláltathatja magát az erdélyi fejedelemségben [CsH 230] * *~ba ver.* 1710: a török császár újban nagy erővel s készüllettel való táborát készített, és a fővezér commendója alá adván, oly orderrel expedálja, hogy semmiképpen a némettel meg ne harcoljon, hanem sáncban vevén a hadat s muniálván, tartóztassa a németet Péterváradtól s Lándorfejevárra obsidiójától [CsH 202] * *~ba veri magát.* 1614: Báthori Zsigmond kijöve Brassóból és megégyezék az török haddal, melyet látván Básta György, hogy az székelység is nem állt melléje, nem meré megvárni, hanem felkelvén Nyárádtól kiméne minden hadával Dészhez és ott sáncba veré magát [BTN² 51] * *~ba veszi magát.* 1662: a generálok és az armádabéli fő-fő tisztviselők állítván, hogy ellenkezéssel derék harcra is rávehetnék, az armádát Aszaló várasára és mezejére, az Hernád mellé szállítván, magokat igen-igen erős sáncban vették vala [SKr 251] * *~cal bekerít.* 1710: a francia és bávár conjungálván armádájokat, Donavum mellett való hegyet erős sánccal bekerítik és számtalan lövészszámmal megerősítik [CsH 354] * *~cal körülvesz.* 1823–1830: Göttinga igen szép helyt fekszik, sánccal körülvéve, melynek töltésén szép sétálóhely vagyon [FogE 230] * *~ot ás.* 1661: Annak utána némelyeknek házait elpusztítván, az városban sánccokat ásván, minden embernek hordait, tonnait, szeszékeit, kassait, épületre való fáit: fenyőt és tölgyfát mindentől elhordottak^a [Kv; KvE 185 LJ. — ^aA németek] * *~ot csinál.* 1705: Vay László uram Berethalomban van quartélyban, és sánccot csináltának körülötte [WIN I, 385] * *~ot csináltat.* 1710: a német armáda mindenfelől erős sánccot csináltatván, nemcsak Budát löleti vala^a, sőt a maga táborát is mindenfelől úgy bekerítette s fortificálta vala, hogy mikor a fővezér százezer törökkel elérkeznék, semmiképpen a német sáncához nem férhete [CsH 194. — ^a1686-ban] * *~ot hanyat.* 1612: Forgacz mind Taborostól nagy hirtelen leöve varosok alá, es mielt érkezék keorlvéven eoket Sancziott haniatot [Kv; PLPr 27]. 1662: mindent nagy erős töltéssel való sánccot hanyattak vala^a [SKr 483. — ^aA váradi várban] * *~ot jár.* 1704: A generálnak ugyan megizenék vala az urak betegségét, de kinn volt, odakinn, a lovon a sánccot jární [WIN I, 151] * *~ot vet.* 1676: Strasoldo ... Bételkre ment Ott dolgát végezvén, hallatik, hogy Erdőszádánál is sánccot akarna vetni [TML VII, 151 Teleki Mihály Béli Pálhoz Kövərből] * *~ot vettet.* 1662: egy éjszakára alkalmas sánccot vettetvén és abban néhány falkonyokat állatván, jó hajnalban nagyon kezdtek vala löteni^a [SKr 231. — ^aA szerencsi várat] * *felveri a ~ot.* 1673: Az este érkezék újban az beszercei bíró levele, ki is azt írja, hogy úgy értette, az lengyelek felverték az sánccot s az benne való törököket levágták [TML VI, 537–8 Székely László Teleki Mihályhoz] * *kiút a ~ból.* 1657: Egy éjjel kiútván az sánccból az ellenség, az honnat valami felemelt sánccöltésből löttek rájok, kicsiben mind az ott lévő lövészszámmakat el nem nyérék [KmÖn. 47] * *külső ~.* 1665: Mi, Uram, mindaddig, valamaddig mindent ki nem költöztetünk innet, az belső várnak töréséhez nem kezdhetünk, hanem az külső sánccoknak hanyásához [TML III, 395 Bánfi Sigmund Teleki Mihályhoz] * *megveszi a ~ot.* 1710: Marleoburg herceg az ánglusokkal, minden veszedelmet contemnálván noha sok ezren elhullának közülük, csak megvevé a sánccot [CsH 423] * *verestoronnyi ~.* 1705: Ma jött a híre bizonyo-

san, hogy tegnapra virradóra a verestoronnyi sánccot felverték volna a kurucok [WIN I, 477].

Sz. 1668: Tartok attúl, Kegyelmed az tánczban s én az sánczban; Kegyelmed iszik s én vívok [TML IV, 314–5 Bánfi Dienes Teleki Mihályhoz].

◊ Hn. 1671: az Patak sánczába(n) (sz) [Aldoboly Hsz]. 1676: Varos Sánczán Kiuül (telek) [Gyula K]. 1712: a' Sáncz pataka [Sebesvár K]. 1728: A tölgy erdő alatt Sancz mellett (sz) [Étfalva-Zoltán Hsz]. 1732/1793: a' Csomosok kerteken kívül a' Sántz mellett (sz) [Albis Hsz]. 1741/1754: a Sáncz mellet [Vajdasztván MT]. 1754: A' Közép-ső Sántz közü (sz) [Germesgrub MT]. 1761: a Sántzban (sz) [Nagyiklód SzD]. 1781: A Sántz mellett (k) [Backamadaras MT]. 1786: a Porgolat Kapun alott a' Sántz mellett [Mezőbánd MT]. 1791: A Toldalagi Sántzan alott (k) [Magyaró MT]. 1795: A Sanczok között (sz) [Malomfva MT]. 1797: a' Sántz köze (sz) [Ajton K]. 1803: A Kerek sántznál (sz) [Ákosfva MT] | A' Kerek Sántz Szezinél (sz) [Harsztkerék MT]. 1804: A' Falu mellett való Sántzban (sz). A' Sántzok között a' Felső Falu végén (k) [M.dersze SzD]. 1807: a' Nagy Sántz mellett [Fejérd K]. 1808: Sántz nevű Törögbuzás és kaszáló [Alvinc AF]. 1810: az Sántzok között (k) [Jedd MT]. 1810 k.: a Sántz mellett (ku) [Tür AF]. 1818: A' Sántznál a' Nyirre menőben (sz) [Angyalos Hsz]. 1824: A Sántz között (sz) [Cikmántor KK]. 1826: A' Sántz megett [Magyaró MT]. 1830: a' S Szentgyörgyre járo ut Sántza mellé [Hidvéz Hsz]. 1831: Sántz [M.berete SzD]. 1833: a' Sántzba (k) [Bh]. 1834: Az Erdő farkán a sánczok között (k) [Csekelaka AF]. 1850: A Sántznál vagy strásánál (sz) [Gyérnessztkirály TA].

A címszó forrásjelzet nélküli adalékai az EHA-ból valók.

sáncásás sáncárok/védelmi töltés ásása; sáparea şanţului de apărare; Schuttschanz engrabung. 1710: Tudode láttade hallottade nyilvá(n) bizonyoson 1708. Esztendőben mikor az Rákosiak meg fogatták Cspikés Jánost Soldosnak az Szebeni Csitedella sants ásására, hany forintokba(n) fogatta meg az Falu és hany véka buzába [Aranyosrákos TA; Borb. I vk]. 1711: Sémmi Extraordinariakba ugj mint fű, fa hordásb(an), Száncz ásásban particepek nem voltak eő kglmek [Csikszereda; Borm. XXXIX. 50]. 1768: a Sáncz ásás iránt azt mondhatjuk, hogy a Ns széke investigaltatvan az eő Nga excessussai iránt, azzal az alkalmatossággal adatot fel [Nagyajta Hsz; JHb XVIII/29].

sáncásó árkot ásó; persoană care lucrează la săparea unui şanţ; Schanze grabend. 1845: A Sántz áso Czigányok-(na)k 89 öl sántzért ölitöl 4xr 5 ft 56 x [Dés; KvNJ 20].

sáncbéli I. mn 1. a sáncárokban levő; din şanţul de apărare; im Schanzgraben befindlich. 1705: egy lovas német jüvén be nyargalvást, hozá hírt, hogy Kistorony felől mintegy másfélszáz kurucok jöttek volna és a strázsákat behajtották, egy strázsát meg is lütenek, őbennek is pedig egy kurucot a sáncbéli tarackból ellütenek [WIN I, 509–10]. 1708: a' varbéli Ivokis ig(en) a sánczbéli Korcsomára avocaltattanak, nappal [Fog.; KJ. Fogarasi János lev.].

2. az árokparton levő; de pe malul unui şanţ; sich am Grabenufer befindend. 1737: A Sánczbéli Rétet gyalog kertel veszik körül mikor nyomásba esik [Nagyiklód SzD; Told. 27].

Hn. 1816: a Sántzbéli Török buza Föld (sz) [Gyula K; BHn 128]. 1846: A Sántzbéli rét (k) [Kisesküllő K; BHn 74].

II. fn a sáncárokban levő személy; persoană din șanțul de apărare; Person in Schutzschanze. 1657–1658: Midőn azért az személyek passust nyitottak volna, elől s hátul is az tő sárján általnyomakodott az ellenség, kit mindazáltal erős harccal visszavágtak. De az személyek útján az nagy erő bétódulván, hátul vette az sáncbélieket és úgy ugratta ki [Kemlr. 319]. 1662: Nem esék nagy kár nélkül az ostrom egyik félnek is, a sáncbélieknek annyival inkább, hogy generálok is az álgylölvés miatt elveszett volna, már azért több ostromot a kapitányok nem próbáltának [SKr 330].

sáncforma sáncárokszerű; de forma unui șanț; wie eine Schanze. 1662: Ez valamikor régenten volt valami sáncforma, de nem nagy, sem reguláris, hanem csak egy lineában levő, de már megavult és omlott gyepes hely [SKr 381].

sánchely sáncárok; șanț; Schanze. 1657: Vala hátunk megett egy régi sánchely az tő mellett; besütétedvén, abban retiráltattam az seregeket [Kemlr. 317]. 1662: Az hidas tő felé való részt hátunk megé hagytuk, a seregeket úgy rendelém, hogy háromfelől való defenzió lehetne, negyedfelől a víz secundálván bennünket, négy apró tarackot a négy szegeletben, a kevés gyalogságot, a székely puskást, lovas sánchelyen felől ... állítván | Arad azért die 5-a Julii neki-gyújtatván, s annak tüze Lippára megláttatván, az vezér is hadait azonnal általszállítván, jancsárját a szoros toroknak elein való oldalocskába, egy romlott pusztá köfal és valami bokrok között való sánchelybe valahány könnyű lövész-számmal állatta vala [SKr 377, 411].

sánckas sánckosár; gabion; Schanzkorb. 1662: Azmint hogy annak is, hogy néhány sánckasokat kenderkötelekkel mentül sürűbben megfonyattatván, földdel úgy megtöltet-nének [SKr 601].

sánckert árokkert; grădină înconjurată cu un șanț; Schanzgarten. Hn. 1756: Sántz kertben (k) [Szentimre Cs; EHA]. 1813: A' Beden Kutnál Sántz Kertben (k) [Méra K; KHN 243]. 1830: Felső olt mellett Sánck Kertben (k) [Szentimre Cs; EHA].

sánckészület erődítés készítés; săparea/tăierea unui șanț; Schanzfertigung. 1710: Rákóczi pedig a Karika útján, fen a szoros erdőben erős sánckot kezdé ásatni a földnépit mindenfelől ráhajtván sánckási, egy francia generális lévén Rákóczi mellett, az igazgatja vala sánckészületit [CsH 363].

sánckihányatás ároktakarítás; curățirea șanțului; Schanzensäubern. 1835: az Exponens Dobolyi Ur a Midőn is Udvara körül Czigánnyival a maga Météiban Sántzot akart ki takarítani az Urnak mind két fiai erő hatalommal előbb Czigánnyait, annakutanna magát az Exponens Urat minekutánna le piszkolták úgy ahogy Szájakra jött magának is Sántz ki hanyatásban ellent állottanak [Fejér m.; DobLev. V/1212].

sánclövő sáncárokból lövő; care trage din șanțul de apărare; aus der Schanze schießend. 1782: az apám a sibai* Sántzlövő ütközetben jelen volt mint kurutz [Paptelke SzD; JHbT VIII/18 Pétrán Togyer Senior (72) jv vall. — *Értsd: zsiói].

sáncmellék sáncárok melléke; preajma șanțului; Umgebung der Schanze. 1705: Ugyan ma jötenek a hegy alá valami kurucok, de a marhákat békápván a sáncmellékiről, el nem vihetének benne [WIN I, 430].

sáncmester sáncárok építésére felügyelő tiszt; ofițer în-sărcinat cu supravegherea lucrărilor de fortificație; den Schanzbau bewachender Offizier. 1704: Die 20 Maii sző-kött ki a várból a német sáncmester [Kv; KvE 290 SzF].

sáncol 1. körül-sáncol, sánccal véd; a șanțui, a înconjura cu șanțuri/fortificații; umschanzen. 1705: (A) szebeni szá-las erdő ahol a fejedelemszöny mulatóhelye is va-gyon, most palizátokkal erősítik, sáncolják [WIN I, 482–3].

2. árokkal vki birtokához csatol; a lipi de posesiunea/te-renul cuiva prin șanțuire; mit Schanze dem Besitz anschlie-ßen. 1813: Kegyelmed erő hatalommal az Exponens Ur-nak hire nélkül ezen darabb helyet mely vagyon az ajtaja előtt az Csiki fundusnak az Ur eő Nga helyéhez sántzolta az Exponens Urnak p(rae)judiciumára [Nagylyak AF; DobLev. V/955].

3. ~ja magát védelmi állásba vonul; a se adăposti în șanțuri; sich verschanzen. 1657: Noha azért másodnapján az hír mindjárt érkezék az ellenségnek hátraszállása felől; mindazáltal az megfáradott s éhezett Manszfild hadát meg kelle valahány napokig nyugodtni s proviantolni, és azután indulánk, az ellenség pedig szállott Galgóchoz az Vág vize mellé, azon való hidnak túlsó végihez sánclólván magokat [KemÖn. 74].

sáncolás 1. árokásás/készítés; săpare de șanțuri; Schanzengrabung. 1799: ezen hely ... kender földeknek végiből szakaszatott el a' sántzolás által [Gyéressztkirály TA; Ks 89]. 1819: az egész Lapály nevezet alatt lévő helyet ez előtt 17. esztendőkkél Gróff Wass Dániel el fog-lalta, és ki sántzoltatta volna a sántzolás üdejének sok-kal! sokkal több esztendeje 17 esztendőknél [Császári SzD; WassLi]. 1841: kaszáloját, minek az erge a szomszédgya ki sántzoltatta, és az ergéből felinél — némely helyt a sántzolásal többet bé fogott a magáéhoz [Dés; Dlt az 1844. évi iratok közt].

2. körülárkolás; înconjura cu șanțuri; Einfassen mit Graben. 1794: ha Erdő volna vagy pediglen Sántzolás, vagy pénzbe került melioratio volna, az pénzel a p(ro)por-tione váltottassék meg és a' Nyilazás úgy legyen [M.bagó AF; DobLev. IV/379. 5a]. 1820: azon helyet, mely most Sántzálással van, és Tanorok(na)k hivatik birja [M.sáros KK; EHA].

sáncoló eke árkoló/árokészítő eke; plug pentru exe-cutat canale; Pflug zum Grabenziehen. 1792: Sántzalo eke hosz(sz)u és Lapas vassával edjüt [F.oroszfalu MT; Told. 71].

sánclóság sánccal körülvelt erősség; fortificație înconju-rată cu șanțuri; mit Schanze umgebene Festung. 1679: En ... jovallám, ha ugyan csak ki akarják tudni, ha az jenei és gyulai sánclóság mégis valamennyire alkalmasabb len-ne. Erre még válasz nincsen az tihátul [TML VIII, 567 Ruszkai András Teleki Mihályhoz, Konstantinápolyból].

sánclolt körülárkolt; înconjurat cu șanțuri; mit Graben eingefaßt. Hn. 1812: A sántzolt rét (k) [Buza SzD; EHA].

1834: A szállók között, a sánczolt kis tanárok végébe (sz) [Csekelaka AF; EHA]. 1845: Az Udvar feletti sáncolt Tanorokon folyó (sz) [Doboka; DHn 19]. 1856: a halastónál Sanczoló retek [Torockósztygyörgy TA; EHA].

sáncoltat 1. körülárlkoltat; a pune pe cineva la săpatul șanțurilor de jur împrejur; mit Graben einfassen lassen. 1792: A Seppedékes és haszonvehetetlen helyeket Sánckokkal körül véve haszon vehetőkké tette, és idegen országai Mecczendorfi emberekkel Sánckoltattja a Seppedékes helyeket [Szászkerked K; LLt 67/1843].

2. védelmi sánccal körülvetet; a dispune să fie înconjurat cu șanțuri (de apărare); mit Schutzgraben umfassen lassen. 1710: Az armáda vévén esziben, mit akar hátok megett Károlyi, amely sok száz szekerek vele valának, egy-néhány rendben állítá s sánckoltatá a maga háta megé [CsH 364].

sáncoltatás árckoltatás; săpare de șanțuri; Einfassung mit Graben. 1776: kívánt ugyan az Exponens Mlgs Groff Aszszony ő Excellja némely költséges Melioratiokat, Rétek körül való Sántzoltatásokat tétetni, de a Proprietarius által, a leg kisebb épület vagy Melioratio tételtől is Törvényesen el-tiltatott [Kv; JHb VI/33]. 1780: kaszálo Rétyeit körül-tette tett Sántzoltatásokkal kívánta jobbitani [LLt Csáki-per 148. L. 12]. 1825/1826: Ezen nagy sérelmünk orvoslása és szenvedhetetlen további kárunk elkerülése tekintetéből Instálunk alázatosan a Tekintetes Nemes Tiszttségnek, méltóztatásnak ezen fenn már nevezett Csulokáj völgyiből^a lefolyó víz veszedelmeit, kártételeit oculaltatni, ezen ahoz illő sánckoltatással oda a' hová illik vétettetni határozni illő [Msz; GyL. — ^aGyalakuta és Kelemtelke határában].

sáncos körülárlkolt; înconjurat cu șanțuri; mit Graben eingefasst. 1792: onnat fel az ház tsepegését érte éppen a veres szőlő fákön fel azon Curianak Santszos határáig [Mezőcsásás MT; Kp II. 31].

Hn. 1715: az Sántzos rét(en) lévő ret [Alvinc AF; EHA]. 1768: a Sántzos Kert (k) [Gyalu K; EHA]. 1799: Sántzos patak [Mv; MvHn]. 1845: A' Sántzos Réten (ke) [Doboka; DHn 19].

Szk: ~ *kerítés*. 1810: Fogado hely a' Veszsző kerítés is el romlott — Sántzos kerítése jo [Kisjenő SzD; Ks 77. 20 Conscr. 134] * ~ *tanorok*. 1808: A' Falu végén egy sántzos Tanorok nagyobb része fűz fákkal bé-ültetve [Rücs MT; IB. Kovács István ub vall.] * ~ *tövisgyepű*. 1735: edgj darabján ezen kertnek vagyon sövényből csinált támaszos Leszas kert, egy reszin, Sántzos tövis Gyepű [Mezősztjakab TA; JHb XI/9. 10] * ~ *út*. 1830: a Bölőnből S. Sz: Györgyre jövő sántzos ut déli része felől | a nagy lik fejen a hol a hidvégi szálas ki rug az Bölőni sántzos utba [Hidvég Hsz; EHA].

sánczolás árckolás; săpare de șanțuri; Grabenziehen. 1799 k.: a praetendens predecessoriis Mig birták Mind adig Sántzal oltalmazták^a a mint ki tetzik Mostis a régi Sántzozásról [Albis Hsz; BLev. — ^aSzántó földjüket].

sáncoltítás védelmi töltés; șanț, val de pământ făcut în scopul de apărare; Schutzdamm. 1657: Egy éjjel kiüttén az sánckból az ellenség, az honnat valami felemelt sáncoltításból lőttek rájuk, kicsinben mind az ott lévő lövészszerzőmokat el nem nyerék [KemÖn. 47].

sancug ? adókievítés; stabilirea impozitului; Steuerveranlagung. 1656: úgy reménlem, hogy az pótura Lengyelországban ötödfélpenzen jár s talám jobb volna, ha pótura pénzt vinnél be. Ennekem ígért ugyan egy jó emberem, hogy ad aranyat is. Úgy reménlném, hogy jöendő sanczugig az békésieknek elébb meg nem adhatom [TML I, 22 Teleki Jánosné fiához, Teleki Mihályhoz].

sándorfalvi a Sándorfalva (U) tn -i képzős szárm.; derivatul format cu sufixul -i al toponimului Sándorfalva/Alexandrița; mit dem Ableitungssuffix -i gebildete Form des ON Sándorfalva: Sándorfalván élő/működő; din Sándorfalva; aus Sándorfalva. 1589: Az kezések ezek Thelekffalj Bwryan Leorinczj Mester Ferenczj Sándorfalj Mester Balint vgia(n) Sándorfalj es Mester Gergelj Sándorfalj [Uszt]. 1591: Sándorfalj biro Miklos Antal | Mester Gergelj Sándorfalwj vrunk Jobba(gia) [i.h.]. 1600: En Sándorfalwj fiw vagyok, tudom hogy meegh az reghi zabadsagkoris az Vgron fiay az peöres helen lowokat tartottak, hogy az barommal oda menteönk méégis wz benneönket [i.h. 15/57].

sánkér lágyfekély; șancru; Schanker. 1794: a néhai Groff volte olyan nyavalyábann Dobban Sankerben és Kankoban [Koranka MT; Told. 42/1].

sánta 1. *mn* 1. hibás lábú, sántító; schiop; lahm, hinkend | lesántult; care a devenit schiop; hinkend geworden. A. emberre von. 1540: Kegyelmes wram. Igen eremest mennek the k: ha mehetnek. De jól latya Isthen hogy nem mehetnek, merth igen santha vagyok; ez elmwl pentheken az lo esék welem, az labom ky menywlt [Kv; LevT I, 8–9 Petrus Literatus Nic. Thelegdyhez]. 1573: Martha Zigiarto Iacabne, azt vallia hogi az Santa azzonjt kerette mynt leot volna dolgok kerestwrywal [Kv; TJK III/3. 64]. 1585: Sophia eg' Santa leany vallia' [Kv; TJK IV/1. 451. — "Köv. a nyil.]. 1614: Horuat Miklos santa nem jarhat [Csejd MT; BethU 29] | Székely Mojsesnek az lábát ellövék, kibe — azmég éle — sánta lön [BTN² 42]. 1651: Esmerem egy Istvan nevű kerteszt Thöthörben, ki santa vala masoktol hallottam hogy az vezetekneve is Santa volt [Esztény SzD; Ks 42. G]. 1713: Vala edgj Aszszonyi állat Vikários Péter házánál Santa Aszszonyinak hívták, ez poklul jára, lenek két fiai [Sepsiköröspatak Hsz; HSzjP Petrus Szabo (70) col. vall.]. 1725: Santa lévén említett Nagj István nem viselhette el a Biroságot, hanem lévén egy Nagj János nevű Fia, azzal viseltette el a Biroságot [Szilágycseh; TKI Sipos János (95) jb vall.]. 1762: Maga valya az l(nct)a hogi az Nyártol fogva egy sánta katonával barátkozik, s utánna jár [Torda; TJKt V. 140–1]. 1791: érkezett Türből ide egy özvegy Papné öreg Asszonynak, ezelőtt volt Magyar Brettyén a B. Bornemisza Joseff Ur udvarába gazdasszony; emberséges jo Asszonynak láttzik, de erőtelen, mert nagyon sánta [Bencenc H; BK. Bara Ferenc lev.].

Szn. 1453: Santha palne. Santha Thamas [Kv; TT 1882. 537]. 1482: Petro Santha [O.zsuk K; TelO II, 149]. 1536: Demien Santa [Mny X, 375]. 1568: Marta santa Janosne [Kv; TJK III/1. 232]. 1570: Santa Gal. Zanta Cristina [Kv; TJK III/2. 54, 146]. 1572: Santha gawyrta (!) beodeoley [Torockósztygyörgy TA; Thor. XII/7]. 1573: Santa Orsolia [Kv; TJK III/3. 242]. 1582: Santa Ersebet [Kv; TJK IV/1. 108]. 1600: Santa Lazlone vidua Jlona Ilkey [Uszt 15/115]. 1602: Santa Miklós szab. [Kozmás Cs; SzO V,

236] | Sánta Jakab [Bereck Hsz; i.h. 184]. 1614: Santa Mihály pix [A.csermátion Hsz; BethU 297] | Santa Gergely zs [Koronka MT; i.h. 44] | Sánta Janos jb [Vadasd MT; i.h. 67] | Santa Georgy jb [Farkaslaka U; i.h. 138]. 1630: Santa Mihály [Mv; MvLt 290. 202b]. 1634: Kis Santa Istvan [Tusnád Cs; BálLt 53]. 1640: Santa Mattias [Hévszamos K; GyU 58]. 1651: Santa Istuanth [Eszmény SzD; Ks 90]. 1700: Sánta Péter [Mindszent Cs; BálLt 85]. 1714: Santa Pap György [Dés; DLt 496]. 1720: Santa Márton [Koronka MT; Told. 26]. 1794: Sánta Ferencz [Kv; KovCLev.]. 1822: Sánta Josi [M.bölkény MT; Born. G.XIII. 22]. 1849: Sánta Vaszi [Héjasfva NK; CsZ].

B. állatra von. 1591 u.: Thudom azt monda Sofalui Ferenc, latom santa az lo [Bogártfva U; UszT]. 1595: Egi santa agh lowat attam el p(ro) f 4 [Kv; Szám. 6/XV 37]. 1602: Veott vala ... Bornemiza Jstuanth egy lowat Azert mihelt megh hozták Az lowat mingiart megh esmertek hogy santa [Kv; RDL I. 73]. 1604: egy hitvány santa lowat arult el [UszT 18/142 Michael Gergiy de Jlike vall.]. 1672: ha valahol oly Santa vagy laba kitorott marha találkoznék senkiis a' Mesterek között Czeh Mester hire nélkül meg ne vehesse [Dés; Jk]. 1710: En uram turöt jo szivel küldöttem volna ... en uram az postatol is el küldöm vala dé el nem vihete mivel az lova santa vala [Kásonújfalú Cs; BCs]. 1738: Ezen kívül bé kerített borju kertben annya szopo bornyuknak, Tinok(na)k, beteg és Sánta Marhák(na)k Legeltetése mindeneknek meg engetetik [Nagyernye MT; EHA]. 1771: most az közölsébb el mult tavasszal egykor a midön itattam volna, es dörgölődvén egy csutakhoz le esvén az ökr odaszorította az csutak az lábát és azolta mind Sánta [Mezőmadaras MT; BK. Szöcs Vonya (41) zs vall.]. 1849: Nyári barna kanca santa 22 éves [Kvh; CsS].

Sz: könnyebb egy hazugot megfogni, mint egy ~ ebet elérni. 1811: Könnyeb egy Hazugot meg-fogni szavába, Mint egy sánta ebet el-érni futtába [ÁrÉ] * messze ~ ebnek Buda. 1838: messze sánta ebnek Buda [Csákgörbő SzD; JHb br. Jósika Jánosné gr. Csáky Rozalia fiához, Jósika Samuhoz].

2. sántító; schiop; hinkend. 1806: (A sertéseken) ütésnek verésnek helyeit nem láttam, hanem a' martzongástól^a mindenik(ne)k edgyik edgyik lába Sánta volt [Dés; DLt 82/1810. — ^aTi. kutyamarástól]. 1819: mindenkor le katzagta öket Lizi, hogy mint tizbikkal a Sánta lábával [KLev.].

Szk: ~ lábú. 1757: vett ugyan egy fako szörü forma sánta lábú ökröt [HSzj kajlaszarvú al.].

3. besm. 1803: nem férhetnek el Fodor Sigmondné és a Léánya a' Leányatol tsak sántának nevezik az övé pedig nem Sánta mert meg egyenesítették a' Kövendi Huszárok a' tizfira pintze torkában meg nyomták és meg egyenesítették és salva venia megis baszták [Aranyosrákos TA; Borb.].

Szk: ~ picsájú. 1803: ugyan nem nyughatik ez a' Viga az én Leányomtól hogy tiszteséggel légyen mondva sánta pítájának mondotta [Aranyosrákos TA; Borb.].

4. 'Hn. 1682: Sánta szeg [Kozmás Cs; EHA]. XVIII. sz. m. f.: Santo hovas alat le menő Föld (sz) [Bibarcfva U; EHA]. 1760: edgyik végen a Sánta patak [M.bükkös AF; EHA]. 1796: a Sánta havas tetején [Bodos Hsz; RSzF 297]. 1810: Sánta Havas alatt (sz) [Barót Hsz; EHA].

II. fn hibás lábú/sántító személy; om schiop; Hinkende(r). 1573: Kalmar Illesne aziesz Mongia hogi mykor fogva vyssik volt az Santat Mond volt Noh en valom Ennek kissebseget de awhl en Syrok Mas otth beonbelis (!) |

Zylassy Myhal es Beke Gergely valliak, hogy Eeket biro vram kwlte volt be az Thoromba zolt az az legennek ky Jllen vallast teot, hogi Eotet Kapene (!) az Santawal hywatta haza [Kv; Tjk III/3. 68–9]. 1670: Rettenetes az eb leánya, ez a Járainé, a mint felült és biztatja magát Tököllyi urammal. Egyátaljánban, úgy hiszem, akarnak is valamit moveálni, holott eddig ennek a sántának, Barkóczi Sándornak az volt az akaratja, hogy csak a feleségét hagyja itt [TML V, 36 Teleki Mihály Naláczi Istvánhoz]. 1777: itt az Bűdös patak mellett a' Bűdös Forrásnál, hasznos Forrásnak gondolván valamely Vakok és Sánták magok Orvasítások végett öszve gyűlvén meg szállottak [Szakatura SzD; TL. Bot Ursz (60) prov. vall.].

santaficertes sánta; schiop; lahm. 1693: ram tamadot vert az földre is le nyomot vert is töt rajtam szidot santaficertesnek ket aghnenak [Páva Hsz; HSzjP].

sántál I. sántít; a schiopáta; hinken. 1570: Eotthues Ambrws hithy zarent vallya Azonkeppen Mynt Borbel Marton, Ezzel teobithy hogy Ez Kadas Myhalnet azkories Esmerte Mykor kichin gyermek koraba az Darw vagta volt ky az egyk zemet, hogy penigh zantal az Dayka eytette volt leh az Aztalrol [Kv; Tjk III/2. 180]. 1631: en immar Ualasz uton megh szállotta(m) uala az Baczi Peter Ura(m) majora-ba(n) lata(m) azt hogi santal uala az lo [Mv; MvLt 290. 57–8]. 1659: Az Kegyelmed lova bizony még sántál, az török lónak semmi gondja nincs [TML I, 461 Pekri Sófia Teleki Mihályhoz]. 1665: Írhatom Kegyelmednek, az mi aján-dékban való lovaink igen selejtek ... ki lúdtalpú, megtörödött az talpa, sántál, kinek az pófája lyukas [TML III, 494 Paskó Kristóf ua-hoz Drinápolyból]. 1680 k.: Az mely Gyermek lovakat Görgényből meg hoztak, ezek. Egy vércse metzett Gyermek lo, mellyen Csont inpok lévén sántál [Utl]. 1776: lovát ugy meg ütötték, hogy Máigis Sántál belé [H; Ks 114 Vegyes ir.]. 1806: (A süldők) az Ház előtt Sántálva jártanak [Dés; DLt 82/1810].

Szk: egyik lábára/lábával ~. 1591 u.: (A ló) az eggik lábával mikor megh mozdul santal [UszT]. 1695: a' Fekete ugja(n) szép paripa Termetire nézve szép Testü, de Szopor-nyiczas, s edgyik Lábára Sántál is [Gyf; KaLt Apor István ir. Récsy István lev.] * mind a két eleire ~ mind a két első lábára sántít. 1688: Heréltettem meg az fakó lovat, igen sántál mind az két eleire, nyavalyáját ki nem tanulhatjuk [SZzs 521] * az utoljával ~ hátsó lábaira sántít. 1563: veottem Egi lowat Bwzaban Bestercey Kerekes Balaztol melj lowat Ennekem nagi Ereos Eskwessel ada hwrtie Tyz-tessegereis keoteotte Enneke(m) Magat hogi az lonak semi santasaga nincze(n) ... de Meegh az vttban Jeowet Megh Esmemer hogi az vtoliaival santal [Vécs MT; BeszLt 16 Horwat Kozma ub a besz-i bíróhoz].

2. (csúfságból) sántítást utánoz; a schiopáta imitínd pe cineva (din batjocurá); (spottend) Hinken nachahmen. 1689: Szikszai Gjorgj ... még sánta lévén műis hogi utanna mentunk gyermekek lévén ugj sántáltunk utánna, s ugj csu-foltuk [Bh; Ks 957].

sántáló sántító; schiop; hinkend. 1721: a lo ... az mikor el veszetis Sántáló volt, mivel mig meg nem patkolták Sántikált [Kv; Tjk XV/3. 43–4].

sántán sántítva, bicegve; schiopátínd; hinkend. 1657: öszveveszvé, Pettényi Szatmárinak lábát meglóvé, Petté-

nyínek egy éjjel sütétben egyik szemét kivágták, és így egyiket vakon, másikat sántán vivék el [KemÖn. 135].
1773: az Oreg László Márton ökre ... Santán jöven onnan haza vá tette, 's miként pusztult ki belőlle nem tudom [M.léta TA: Jhb II/13].

Szk: ~ *bénán*. 1838: Csőtörtőken fel is rontá a' Csizma
lábomat a' sok kasmatlásban, 's azóta sántán bennán a'
házban kuttogok [Kv; Pk 7].

sántaság sántítás, sántítva járás; schiopătare; Hinken.
1563: hwire Tyztesssegereis keoteotte Enneke(m) Magat
hogi az lonak semi santasaga nincze(n) [Vécs MT; BesztLt
16 Horwat Kozma ub a beszt-i bróhoz]. 1568: Gregori(us)
Nyro fassus est, tudom hogy az leannak semy santasaga
ne(m) volt, hane(m) az nap eset Rayta mely nap zabo Ba-
laintal vala [Kv; Tjk III/1. 201]. 1591 u.: Thudom hogy az
santasagh búneül véve el az louat So<fal>ui Ferench,
Zente Istua(n) ne(m) feelt feleölle [Bogártfva U; UszT].
1625: (A) szolga me(n)ten el ne(m) mehetet, az Lonak san-
tasaganak miatta [Kv; Szám. 16/XXXIV. 100]. 1630: an-
nak az Philep Pal lovanak en semmi santasagat sem ben-
nasagat nem latta(m) [Mv; MvLt 290. 217a]. 1729: Honnét
szarmoztak légyen ide Salomonnek ... bizonyosson nem
tudom, hanem ennek előtte mint egy 55 esztendővel, jöve
Salamon az Sánta, az kit is Sánta Istvannak Sántaságáról
hitták, másként Salamon Istvánnak hitták [Apáca Br;
BrAlt Stenner IV 15 Jok. Oláh sen. (86) vall. — Binder
Pál kijegyzése].

sántáz sántának mond/csőfol; a spune despre cineva că este schiop; als Hinkenden verspotten. 1803: Hát te ebatta nagy Pitsjü Kurvája miért sántázod az én Léányomat, meny által Kövendre ebatta nagy Valaguja | fogja meg a szájját a Léányomat ne Sántázza 's ne tsufallya [Aranyos-rákos TA; Borb.1.

sántikál 1. egy kissé sántít; a şchiopăta un pic; ein bißchen hinken. 1694: Sokadalom celebráltatt. Itt láttam Egy lovat, ki Az órát a lábával megjelentette ... a török császárhoz penig sántikálva ment, és magát, ledőlven a földre, holttá tette [Kv; KVe 231–2 VBGy]. 1721: a lo mig meg nem patkoltak Sántikált [Kv; TJK XV/3. 44]. 1788: job Labán kapot Plezura mian egy kevesse sántikál járásában [Dés; DLT]. 1800: Pajor János 'a jobb lábával meg-lövetetvén sántikál [DLT nyomt. kl]. 1806: az 3. Suldőt láttam, hogy az Ház előtt Sántikálva járnak | a Kotzának édgyk hátulso Lába még volt martzangva, de nem ug, hogy abból veszedelme következhetet volna, mivel sántikálva járhatott [Dés; DLT 82/1810]. 1839 k.: 'en a' lovat annyira meg gyogítottam (!), hogy mikor el viték, tsak egy keveset sántikált [Dés; DLT]. 1841: hirt tettem a tulajdonos urnak, és sántikálva haza hajtodott — s így történt a tsiko lába eltörése, aminek en semmi leg kisebbé is oka nem vagyok [Dés; DLT 1541].

2. ravaszkodva próbál vmit; a íncerca ceva cu viclenie; etw. mit Schlaueit zu erreichen versuchen. 1752: az én Personamal inkább hiszem az alatom való Tisztek igen keveset gondolnak tsak inkább hiszem sántikálnak s másolt várnak, nemis lesz(e)n ebben az Jozsagb(an) jo directio még valamellyikünkde de toto nem cassaltattyak [Mocs K; Ks 83 Borbándi Szabó György lev.]. 1840 k.: Ez a macska ... Egeret lé, sántikál [EML XX. 513].

Szk: kétfelé ~. 1659: Ha azért Kegyelmetek oly contumax embereket talál, kik ennek előtte ez hazának annak veszedelmével magokat opponálták és még most is kétfelé sántikálnak, ha az olyak akarnák is homagiumokat praestálni, Kegyelmetek fel ne vegye [EOE XII, 232–3 fej.]. **1816:** miltoztassik Nagyságod magais a' dologba bele tekinteni: ne hogy jövődőben azt mondhassa valaki: hogy talám két felé Sántikáltam [Mv; Ks id. V. Filep József lev.]

3. vmi dőcögve halad, akadozik; a schiopáta, a se potcni; etw. hinkend fortgehen. 1850: a' gazdaság folytatása sántikálni kezdett, mivel csakis égy bérésre maradtam, — bajos az élet, de mégis elni kell [Széplak KK; SLt évr. Sipos Miklós P. Horváth Ferenczel].

sántít 1. *tlan sántál, sántítva jár; a sčhiopáta; hinken.* 1666: Az Kegyelmed paripája, az kit alám nagy jó akarat-jából adott, sántít [TML II, 562 Csuti Benedek Teleki Mihályhoz]. 1815: (A ló) A' bal hátulso Lábát a Kemény Járas mian nagyon sajnállya, és Sántít, főképpen forgásba [Dés; DLt].

Szk: *egyik első lábával* ~. 1843: pej kanca egyik első lábával ottan ottan sántít [DLT 85 nyomt. kl] * *a jobb lábával* ~. 1705: Ma vöttük eszünkbe, hogy a mi kis leányunk, Katica a jobb lábával sántítana [WIN I, 543].

2. Is vmelyik lábát sántítva húzza; a schiopatá (de un picior); mit einem Fuß hinken. 1832: Harmad füre lépendő fekete szőrű Kantza Tsitkó kisdéd termetű és a' hátulso bal-lába kaptzás lévén sántittya [DLT 840 nyomt. kl].

Szak: *első és hatálos lábát* –ja. 1721: Szempeteri tarka.
Gyermek lo fél ülő (!) felől való első és hatálos lábát nagy-
gyon santitya ide ugy hoztak az olta mosatot an lábait par-
lugal szina murvat is főzették [Szentpál K; TKI Mihály
Deák lev.].

sántító *bab* vkit megsántító/sántává tevő; care face pe-
cineva sz devinǎ **ŝ**chiop; jn lahm machen. 1670: az captiva
felől hallatik, és mondatik rettenetes l(ste)n és világh-
emberek elle(n) valo gonosz czelekedeti, hogy tudnyillik
odo, kőteo, varaslo bűjos bajos, hitegeteo, sántító, vakító
[Kv: TanJk II/1. 769].

sántul lesántul; a deveni șchiop; lahm werden. 1665: Az lovaink is bajosan juhetnek, sántulnak, köhögnek, betegesznek [TML III, 461 Bánfi Dienes Teleki Mihályhoz Eperiesről].

sanyarán szükösen, nyomorúságosan; in condiții mizerebile; in Armut. Szjk: ~ *tart.* 1683: Satzko Istvanne Kis Gergely Anna Uratol való szabadittatasat solicitalia, Mert igen sanyaran tartotta [Szjk 2006]. 1684: Sütő Istvanne ... diuortalatasat kivannyia ferjétől s mert eklelen karomkodo sanyara(n) tartia, s veri | Kalmany Anna ferjétől Szőts Mihálytól diuortalatni kíván | Mert sanyaran tartotta [i.h. 20. 203].

sanyargás nyomorúság, nyomorgás; mizerie, situácie mizerabilná; Armut. 1667: Vegyek kegyelmes szemei eleiben ő nagyságod ennyi időtől fogván való sanyargásomat [TML IV. 14 Rosnyai Dávid Teleki Mihályhoz Drinápolyból]. 1672: Ez méltatlan szenvedésem bizony csak meg nem epedek, azonkívül is elég búsulás, nyomorúság, sanyargás lévén rajtam [TML VI. 298 Baló László ua-hoz].

sanyargat 1. kinez, nyomorgat; a chinui/tortura; quälén. 1570: Catalin Kys Andras leanya, Rosa Zas Albert Leanya Ezt vallyak hogy ezt hallottak az geres New leanthwl ky karachon Eleot zolgalta kys myhalt hogi felette zanyargatta verte [Kv; TJK III/2. 128]. 1697: mostis az meg fizet-hetetlen adossagert embereinket s marhainkat mikeppen szanyargattak az Creditoroc (!) keptelen csak hallaniis [BK]. 1699: Edes gyermekit attyara vagy egyebekre valo bosszuszujabol ne(m) veri s nem sanyargattya, hanem minde(n) tisztseges jo erkolcsekb(en) és az könyörgesb(en) fel neveli [SzJk 315]. 1723: Nemasági ur(am) a birotis Luka Vasziit ... erősen megh verte elsőben ithon a feleségit

a maga szállására lánczra vetette, ot sanyargatta [Hodák MT; VGy. Prekup Juon (26) jö vall.]. 1744: Eltető Uram Marháinkat Sokat Sanyargatta, bé hajtogatta [Szentegedy SzD; WassLt]. 1782: De az nem volt elég, hanem Szebenbe vitték^a s azóta mind ott sanyargatják s amint mondják, csak kétszer méltóztatott a püspök Battányi Ignác hozzája menni [RettE 417. — *Wesselényi Miklósné Cserei Ilonát]. 1786: (A népet) az Mlgs Uraság Sanyargattya és terhesen szolgaltattya [Torockó; TLev. 4/13. 28].

Szk: *testében* ~. 1671: az mi dolgunk annyival könynyebb, az lelkünkben nem bántanak, de az adó be nem küldéseért testünk(ben) sanyargatnak [TML V, 641 Teleki Mihály Székely Lászlóhoz].

2. (betegség) gyötör; (o boala) chinuie pe cineva; (Krankheit) jn quälén. 1684: Kegdnél nyilván vagio(n) már alkalmas üdötül fogva köszvény miatt valo nyomorodás(m), most kivaltkeppen Egi nehány napoktul fogva rettenetes keppen sanyargat [Diód AF; Incz. V 27 Cserej Farkas lev.].

3. árny kinez; a chinui; foltern. Szk: ~ a szükség. 1883: Kevés az ambicióm, s nem sanyargat a szükség [PLev. 109 Petelei István Jakab Ódonhoz].

sanyargatás kínzás; chinuire; Folter. 1657: fordítsd már a' Te ítéletedet azokra a' pogány nemzetekre, kik a' Te ismereted kívül vadnak: kik nem a' Te bosszúdat, hanem az ő istentelen indulatjoknak végét nézik a' Te népeidnek sanyargatásokban [Kemlr. 334]. 1829: az Erdőket Conserválom, Magam Sanyargatásával reves Fűz fa és Erdő tisztítás rontsolékkal tüzelek hogy az Erdőlére nézve panasz alá ne jöjjenek [Ne; DobLev. V/1155. 8b].

Szk: *atyai* ~. 1710 k.: Dűcsőség légyen, én Istenem, Fel-ségednek minden énrajtam elkövetett atyai sanyargatási-dért és vesszeidért [Bím. 989].

sanyargathat gyötörhet; a putea chinui; foltern könnyen. 1636: (Az Úristen) azok ellen-is kik a kegyelmetek lelki ismeretén erővel akarnának uralkodni, védelmezze ugy kegyelmeteket, hogy azoknak-is igyekezeteket, tartoztassa, zabolázza, avagy lelkek ismeretiben győzze, és rettentse meg őket, ne sanyargathassák az Istennek Anyaszentegyházát kegyelmetekbe(n) [ÖGr Aj. 4 I. Rákóczi György aláírásával].

sanyargattatás kínoztatás; chinuire; Folter. 1671: Sok panaszolkodások vadnak ... az Tatár és Török rabságából ki-szabadult némelly atyánkfiai felől, kik minden kereszténységet hátra hagyván, szegény rab atyánkfiait érettek valo nagy kezességben, sok keserves sanyargattatásokra és vereségekre hadgyák [CC 64]. 1738: Groff Székely László Urfi ... edgy Puskás Todor nevű Puskásot Mlgs Baro

Apor Péturam által meg fogat (igy!) Báro Apor Péter Uramot requiráltam hogy kétt száz forint kezességén bocsátassa el sem az magam meg bantodásátt, sem a Pus-kásom(na)k ártatlan és ok nélkül valo sonyorgatását el nem szenvedem [ApLt 5 Kálnoki Mihály a gub-hoz]. 1841: fájdalom, egynémely előre nem néző vagy látó tisztnek felőlők tett bal tisztí tudósítása, s az azáltal okozott zenebo-nában talán csak gyönyörűségét s kedve teltét keresése által mennyi szegény hív jobbágy sanyargattatása, sőt néme-lyeknek abból vagy abban történt halála is következett [VKp 61–2].

sanyargattatik nyomorgattatik; a fi chinuit; gefoltert werden. 1739: Mivel hogi ezen nyomorult város utban vag-jan passus lévén bé az Bánátusba szüntelen az alá s fel járó ő Felsége vitézeinek szánokra (!) Forspant adással igen erősen terhelhetünk az hol mit találnak Sokszor erővelis el vészik, De kivált szena és fű dolgából igen terhesen Sanyargattatunk [Hátszeg; Ks 83].

Sz. 1700: az igaz kereszttyén annál többet buzog, mentül inkább sanyargattatik [MVJk II/1. 203].

sanyari sanyarú; miserabil; schrecklich. 1787: A Juho-kis eddig elé jól vagynak, a metely ugyan közönséges ezen a helyen, de a Nsgtok juhái eddig tőrhetőleg vagynak, igaz dolog hogy szénát sokat ettek meg már szintén három hol-nap alatt, de ha az Isten ez után valami sanyari idővel meg nem látogat, kevés kárt reménlek [Bencenc H; BK. Bara Ferenc lev.].

sanyarkodtat nyomorogtat; a ține în mizerie; quälén. 1639: az fogoly kere azon engemet hogi mennek el s mondanam megh neki hogi ha megh fogtatta, küldene enni valot mert meg hal ehel ha ot saniarkottattia, megh megh szida rutul, hogy bizoni megh bantattia vele azt az saniaru-sagot ha ki szabadulhat [Mv; MvLt 291. 192–3].

sanyarog nyomorog, kínlódik; a trăi în mizerie; im Elend leben. 1703: Reménységünk lehet is, mivel valamint a szegény zsidóság a római birodalom alatt sanyargott, amikor Isten (noha nem testi, de lelki szabadítót küldött), úgy mű is ugyanazon birodalom alatt nyomorogván, con-numeratiót indít, mint szintén Zsidóországban [Kv; KvE 275 SzJ]. 1758: Reméllyük tudva vagyon Excellentiád előtt, hogy csak most közelebbis mennyi üdötül fogva So-nyorgottunk az Excellentiád Szőljében, a' holott igen meg rongyosodtunk [Szőkefva KK; Ks 72. 54].

sanyarú 1. vészterhes; miserabil; elend. 1586: Elseobe amy az Vrnk eő Nga kewansagat Nezy hogy sok kileomb kileomb fele Sullios zwksegenek be telliesitese Ostor Adoba Negy ezer forintot kewan es ker az Varoson, Eo kgmek varosul nem itilik hogy ez Vrnk Akarattia semminelkw el muliek, noha lattiak az Wdeonek Saniaru Allapattiat [Kv; TanJk I/1. 31]. 1595: Regestum az szolgak Szolgalok es az Mies legeniek szedetet penzreol Melliet eo kegk varasul az Jdeonek saniaru voltaiert vetet volt raioik [Kv; Szám. 6/XVII. 1]. 1602: Megh erettek eo kgmek esegz varosul biro vramtol be gyeotesnek okat pro-ponalvan eo kgme az plebania haznak plebanos nekewl valo vacalasat mind az zegeny bodogh emlekezetheo Eras-mus Vramnak halalalat fogwa, mely tiztre valo valasztas az eődeonek az eo sanyarw nyawalias mywolta miat haladot |

Noha ennek eleotte az Júhnak az hataron valo lete tilalmas volt, mostan mindazatal az ewdeonek saniaru volta miat az sok dulo koborloknak naponkenth varosunk keornieol nyargalasa miat, Amegh az Vrysten ezt teollewnk nem tagittyta, addig it zenuedik [Kv; TanJk I/1. 404. 412].

Szk: ~ *idő*. 1594: illie(n) saniarw Wdeokben zwksegeken, Az penzneke megh Adasanak varakodasa, hozzu terminussa az zegheny varosnak ighen Artalmasnak tapaztalatott [Kv; TanJk I/1. 228–9]. 1595: Eo kegmek ez mostani saniaru wdeohoz kepest, vetettetenek Adot Egi vonasra f 3 [Kv; i.h. 255]. 1662: Kornis Zsigmond az urakkal látván a sanyarú időt, és hogy a török nemzet is harcot nem állna, az Ali csauz levelét ottan megküldék a vezérnek [SKr 189].

2. keserves; amar, plin de suferințe; bitter. 1590: Egy olah Jobagiom Leaniat Dobra neüett (!) fogot volt meg, Varga Miklos nevő Legeny uerte es meg lanchozta sanyaru fogsagban vitte [UszT]. 1622: Kowach gergely maga gondolatlanisagabol talta (!) wolt el hozny egy zegédett wranak tett lowatt Beldy Kelemen Vram Harom Zeky Capitan tztz liwin fogatta wolt meg Kowach gergelyt mint az fele Malefactort Kiert wtett nagy Sokaigh Sanyarw fogsagban Vasban tartatta [Hsz; Kp I]. 1659: Kornis Ferencz Ur eő Nagais Tatar kezben, rabsagbha ésvén, es ott hoszas ideighlen való saniaru rabsagbha tartatua(n), most adatott modgya megh szabadulasában [Dés; Ks G. 32]. 1663: Nemzetes Szamosfalvi Mikola Sigmond Ur(am) is ... Lengiel országba(n) az Tatarok sanyaru rabsagaba(n) eset volt, es sokaigh szenvedetis [JHbK XIX/21 fej.]. 1686: az mi Kglis Assz(onyun)k nga hol mi excessusimért kiváltképpen Istentelen fajtalan éneklesemért meg fogatott, és sanyaru fogság(b)an tartatott [Uti]. 1693: engemet megh fogtanak sonyoru Rabsagot szenvedven onnan Isten megh szabaditott [Kovácsna Hsz; HSzJP]. 1715: Cserei János Ur(am) Német Militiaval hazunkra jövé, es magunkot Csik szeredai vár(b)an) vasb(an) vetéven sonjoru fogság(b)an) tartván egieb ingo bingo bonuminkot is el takarította [Csatószege Cs; Eszt-Mk].

3. nehéz; greu; schwierig. 1607: Keöniedreög eő keme ... Az Erdelj Feiedelemnek, hogy eő naga ... Az eő keme giernekesgeteöl foguant valo sok saniaru zolgalattiat meg tekintuen ... legien gond viselőie es p(ro)rectora Az eő keme zerelmes Attiafianak czeffej margit Azzonnak [Ks NN. 30]. 1663: én egynehányszor megírtam, hogy az mit sok sanyarú szolgálatoddal kerestél, azt kicsinért el ne veszedd [TML II 449 Teleki Jánosné fiához, Teleki Mihályhoz]. 1758: a szegény Ördög István bátyám addig incselkedék utánam, míg ott^a maradék három esztendeig. Elég sanyarú szolgálatom volt [RettE 64. — ^aA Rhédei-családnál Dobokán].

4. elviselhetetlen; insupportabil; unerträglich. 1571: midéon az ur isten országunk allapatiat es fejedelmunket kit eleonkben kell vennunk meg mutatia, az utan az meg nagy el zenvedhetetlen sanyaru niomorosaginkat el fogiatkozasunkat ty kegielmetek eleyben es erctessere agyuk [SzO II, 322 a székelység folyamodása az ország rendeihez].

5. szűkös; sărăcăcios; ärmlich. 1736: amaz székelý földiről jött szegény deákoknak semmi módjok táplálásokban nem volt, hanem koldulni mentenek az catholicus urakhoz, fő emberekhez s ugy éltenek az szegény deákok, s az nagy sonyoru kényeren úgy tanoltanak [MetTr 425].

6. örömtelen; lipsit de bucurii; freudenlos. 1773: szegény hugom, ha esze lészen maga dolgai folytatására, úri

módon élélhet s az eddig urával töltött sanyarú életét kipótolhatja [RettE 299].

7. pusztító; pustiitor, devastator; zerstörend. 1593: Myert hogy az Vrysten eo felsege Bywneynkert határunkat Sanyarw Izonyw es halhatatlan Jeg Eseoewl ely Veué Buza es Bor Dezma Nem leon Annyera, hogy az predikatoroknak meg fizethessywnk [Kv; Szám. 5/XVII. 25].

8. zord, kemény; aspru; rauh, streng. 1589: Restal a' dizonkba 14. Myerthog a' sanyarú telbe az etlenseg es hidegseg mya megh vehemeztének uolt, sem(m)it nem zaporotanak [Kv; Szám. 4/XI. 13]. 1653: az egész tábor Kolosvár alá menyen felette hideg idő lett vala, hogy annál inkább nem lehet, mely sanyaru hideg volt [ETA I, 65 Nsz]. 1763: Jantso Ferentz két ökrit szerkit igen sanyoru időben az Oh-Sántzig el hajtotta [Magyaros Hsz; HSzJP]. 1767: az egész Szent Mártoni szőlő Hegy metztetlen, fedetlen künn maradván, ugi telet, 's az akkori Sanyaru hideg ugi meg rontotta Fajait, hogy Tavaszal Tőkéjéről mind le kellett vágatni [Kóród KK; Ks 19/I. 8]. 1794: Burgye Vonutz nem a verés mián holt meg, hanem a rend kívül valo sok ital mián, nem külömb(en) a Sonyoru hideg is eotett le nyomván meg ölte [Letka SzD; TSb 5]. 1854: Ezen vetések a tavasz elejin mind jók voltak, — de az azután bé következett hideg szelek és szarazság miatt meg gyérültek, mind azonálta a sanyaru időkhöz kepest nagyobb része jo állapotba van [M.köblös SzD; Torma].

9. fáradságos; obositor; ermüdend. 1753: Orbán Miklóstól hallottam aztotis, hogj ha senki melléje nem állis, eő kész kételen hogj vissza mennyen Bétsbe, holott a mint tudgya azon Sonyoru utat, annyi fizetesert a mennyit igrnek fel nem menne [Árkos Hsz; Törzs. Mich. Barabás (32) pp 11.].

10. szigorú; sever; streng. 1595: Eghez Varosul solemniter egybe gywlwen az Mezarosokrol illien p(er)petuumot vegheztenek Elseoben Noha eő kgmeknek eghez varosul az eleobbi eros saniarw veghezeseok eleottoek volna, kiben Nem engedenek semmi teoserseget chyere-berét Azert mostis kegieseget veznek eghez varosul es tana-chül eleo és az Bodogh emlekezetw Istwan kiraly Adiudicataia melle Allottanak [Kv; TanJk I/1. 258].

11. bajos; dificil; problematisch. 1796: méltoztassék Sanyaru Úgyünket méltó tekintetbe venni [Déva; Ks 75. VIIIb. 146].

sanyarúcska meglehetősen kedvezőtlen; nefavorabil, neprielnic; ungünstig. 1834: A' kerti Szőlő megszedésekor Anyám teméntelen vendéget hívott Az üdő sanyarutska volta mellettis vigan múltattunk, a Tracta állot Czipoka, és lágy kenyérből [Kv; Pk 7 Pákei Krisztina lev.].

sanyarúság 1. szenvedés; suferință; Qual. 1639: az fogoly megh szida rutul, hogy bizoni megh bantattia vele azt az saniarusagot ha ki szabadul [Mv; MvLt 291. 192–3]. 1657: Val az ruszkai Kornis familia is ezen ágazatból, kiből Zsigmond, híres vitéz úr, nemrégén hala meg; exstál még azonból Ferenc, ez mostani sanyarúságban vitéz úr-rabtársom és gyermeki [KemÖn. 14]. 1662: a latrok napul napra szaporodnak vala, s a várbán annyira megnevekednek számok, a tömlőcben sem fűvén, törvény előtt is a haladék és tömlőc sanyarúsága miatt sokan meghalának [SKr 308–9].

Szk: *rabi* ~. 1658: efféle munka^a csendes elmét, szívet, jó eszközöket és alkalmatosságokat kívánván, mindazokat

Isten elrekeszteté mostan éntőlem a' rabi sanyarúság és azt nevelt sokféle gyötrődések által [Kemlr. 330. — "Az irodalmi tevékenység].

2. fáradtság, gyötrődés; främintare; Bemühung, Leiden. 1637: csak az Nagj sanjarusagot szenuedtem vele eggjűt sokaigh [Mv; MvLt 291. 94a]. 1660: Engemet pronuntialván az város porkolábnak — királybíró lévén —, nem gondolván meg ez haza előbbi sok sanyarúságimat és szenvedésimet, újólag ismét Váradra expedialának [Kv; KvE 184 LJ]. 1697: faratsagomrol, Kölcsigemről es Sanyarusagomrol Solemniter protestalok [Dés; Jk]. 1704: lattja mar Pater Györgyi Peter Vram hogy mind az éoregseg mind Pedig sok sanyarusagibol szarmazot fogyatkozások naponkent inkab érdeklik életinek pedig határát nem tudhattja [Szárhegy Cs; LLt Fasc. 71]. 1710: Ott^a nyomorgék majd két esztendeig, nagy sanyorúsággal, szenvedéssel [CsH 197. — "Teleki Mihály udvarában"]. 1758: Vettem egy Tehenet az Feleségem(ne)k az Attya mellett valo sok Szanyaruságáért [Asz; Borb. I]. 1795: Berár Juvont olly Conditiokkal fogadták volt meg itthon az Allperesek az Marhák mellé Pásztornak, hogy négy Tulkamát és 21 Darabokból álló Juhaimat ki teltetetik, 's ennek felette Sanyaruságáért fizetnek 6 Forintokat [Msz; MbK 104]. 1799: a' Bán György Uram Lányá Sánta Úrtól egy éjtszaka el jött meg unván ott a' Sanyaruságot [Mv; MvLev. Vall. 4]. 1821: idegen helységekben hanyodásban Sanyorúságban elődvén [Tarcsva U; Pf].

3. ínség; mizerie, sārācie mare; Elend. 1745: az édes Ájámról semmim sem maradt, hanem igen Sok formájú szegénységgel és nagj Sanjarusággal nevelkedhettem [Torda; TJKt II. 11]. 1832: a drága Csitkoknak nints mit enni ha jo Legelön fognak lenni — ugy osztán a téli sanyaruságot inkább kifogják állani [uo.; IB. Demény János tt lev.].

sanyarúságos keserves; amarnic; hart. 1666: Ha azért Uram, ennyi idők alatt való sanyarúságos szolgálatomra nincs annyi tekintet, hogy két esztendeig való költségemül az ötszáz taller béküldessék, legyen Istenért az ő nagyságok ebbeli kegyelmességek, csak eddig látott sokszori szükségimtől lehessem megmenekedésem [TML III, 638 Rosnay Dávid Teleki Mihályhoz Drinápolyból].

sápadt halvány arcú; palid; blaß. 1831: az ember közép természetű, sápadt Himlő hejjes kék szemű sárga bajuszu [Dés; DLt 332a]. 1843: Varga Katalint láttam Abrudbányán Göndöl Ferencnél, ki is középtermetű, mintegy 48–49 évesnek néz ki, szőke, sápadt, volt öltöztve szoknyába cicből és egy fehér férficondrába [VKp 109 Balog József (28) jegyző vall.].

Szk: ~ ábrázatú. 1844: Kemény Pál ... máros szemű, sápadt széles ábrázatú [DLt 960 nyomt. ki]. 1846: Nagy István ... szőke kipódrótt bajuszu, hosszuko sápadt ábrázatú [DLt 1200 ua.]. 1847: Kádár Márton ... most serkedező gesztenyeszin bajuszu, pofótyos, sápadt ábrázatú [DLt 118 ua.] * ~ képu. 1830: Zoller József ... sas órrú, sárgás sápadt képu [DLt 667 ua.].

sápadtacska kissé sápadt; puřin palid; ein bißchen blaß. Szk: ~ ábrázatú. 1833: Cservenka József sápadtcska ábrázatú [DLt 278 nyomt. ki].

sápfat panaszkodik, sápfatozik; a se tinguu/jeli; sich beklagen. 1584: Anna Maradek peter felesége valla Hallottam

az Daroczy Ianos feleségeol ezt: Im vgmond ha az Vramnak holta teortenik, meeg az hammas fazakunk sem marad, ezen keppe(n) sokat sapitot es teorte magat minth Azzony allat [Kv; TJK IV/1. 309]. 1591: Zeoch Pal valla, Hallottam Susannatol hogi sapitot hogi az vra Araniat es o penzt adot volt neki, es el loptak teolle [Kv; TJK V/1. 179]. 1633: hallam hogi Kouacz Georgyne igen sapit vala es mondgia vala nem tudom mi lelte az en Leaniomat de ver iar ki beleölle [Mv; MvLt 290. 133a]. 1851: nem ijesztgetik szegény fejét mindegyre ez vagy amaz bajban létével, 's nem sápfatnak annyit a' fülebe, mint édes kedves drágálatos leanya szokott [Kv; Pk 7] | eddig is csak azt jutalmazta Nságod a' ki jól tudot sápfatni [Széplak KK; SLt évr. Sípós Miklós P. Horváth Ferenchez].

sápfítás panaszkodás; tinguire, jelire; Klage. 1591: Zilahi Eottues Mihalne Dorottia Azzoni^a ... Hallotta azt Bornemizza Gergelnetol hogi egieb sapitasi keozot, kikre nem emlekezik annyra, mondotta azt hogi Jsten vgi algia megh eoket az meli igazan czelekettek velle | Barath Peterne azzoniom hallotta Bornemizza Gergelnenek sapitasat, hogi meltatlan zenuedi azt, az mit veotnenek raitok, es mondotta aztis hogi az Jsten ollian igazan aggia megh emezteniek, az meli igazan veottek | Kakas Andrasne azzoniom ... hallotta Bornemizza Gergelnenek sapitasat hogi az meli birsagott veottek raita, meltatlan zenvedj [Kv; TJK V/1. 61, 63]. — "Valjja].

sápfító panaszkodó, sápfítózó; tinguitor, jelitor; sich beklagend. 1672: Meg kell vallanunk, bizony ugyan szegyenljük már ez sok sápfító asszonyemberi obstationkat és félünk, dolgaink boldogul folyása után való reméltelenség következése ne mutassa, hogy annak megelőzésére cselekedtük [TML VI, 346 Szuhai Mátyás és Kende Gábor Teleki Mihályhoz].

sapka sapcá; Mütze. 1595: Mihály vargától küldtem két sapkát [SZO V, 160]. 1662: a fejedelem, a népet megtartóztatni akarván, maga is odafelé rugaszkodott vala. Azonban amelly patak Oláhfenestről a völgyről kijőne, annak árkan általugratni tanálván, a fejében levő pánccélból sok részben tödött sapkája fejéből kiesett vala [SKr 553]. 1736: Az kinek haja nem volt, hogy kopoc volt, szép fekete biborból vagy bársonyból való sapkát viselt [MetTr 350]. 1755: Magamnak két Sapkát Rh flr. 3 xr. 10 [TL. Teleki Ádám költségnaplója 44a]. 1799: fogattam meg udvari sütőnek Juon Martzit (?) léssen fizetese Egy Kalap egy sapka [Drassó AF; TSb 24]. 1823–1830: (A németországi Kasselen a fehérnépeknek) a fejeken egy kihagyozódó hosszú fekete sapkájok, melynek hegye hátulfelől lefityeg [FogE 247]. 1846: egyszer lattam hogy Virág László Darvasnak sapkáját egy kitsit a' szemire huzza [Dés; DLt 530/1847. 11]. 1848: Györbírő kápláramtól vettem meg a sapkát [Szentkatolna Hsz; HSzJP].

Vö. a gyolcs-, hárász-, kazimir-, laplósapka címszóval.

Szk: arancánklis ~ aranyzsinóros sapka. 1779: egy vi seltes veres Bárony Arany Czánklis Sapka [Nsz; CsS] * árnyéktartó bőrrel felkészített ~. 1828: Zecha Josef ... viselt ... árnyéktartó bőrrel felkészített sapkát [DLt 896 nyomt. ki] * asztrakán prémes ~. 1847: portubák szín asztrakánnal prémezett jo poszto bekes fekete asztrakán prémes sapka [Dés; DLt 562] * fejer ~. 1805: Egy Fejer

Sapka [Szamosfva K; BLt 9] * *fekete* ~. 1821: viselt egy fekete veres stráffos sapkát [DLt 631 nyomt. kl]. 1827: a' fejeken viseltek fekete sapkákat, és a' testeken kurta bundákat [DLt 417 ua.] * *házi* ~. 1866: Egy aranyal és kék bársony zsinelivel kötött házi sapka, és egy más egyszerűbb [RLt] * *kerek* ~. 1826: Übel Károly elszökésekor viselt egy kékes viseles (!) Röklit, Feketés Szürke Pantalon Nadrágot, otska kék Stráffos Laibit, kerek szürke posztóbéli sapkát [DLt 514 nyomt. kl] * *kisfiúnak való* ~. 1757: Egj Kis fiúnak valo Sapka, zöld, és veres Bársonybol valo [Jobbágyfva MT; Bállt 71] * *komód* ~. 1833: visell egy commod sapkát [DLt 453 nyomt. kl] * *paszamántos* ~. 1820: paszamántos sapka [DLt ua.] * *pillangós* ~. 1879: Ezért nem láttam idáig pillangós sapkádat, bojtos kaputodat [Plev. 58–9 Petelei István Jakab Ödönhöz. — "Mert el volt utazva] * *simléderes* ~. 1820: Szökött el ... egy szederjes: schirmléderes sapkába, szederjes kerek lábiba [DLt nyomt. kl]. 1839: Schirmléderes fekete sapka [DLt 789 ua.] * *sirmes* ~. 1837: Kereszturi Dávid Elszökött ... szederjes sirmes sapkába [DLt 111 ua.] * *szakács* ~. 1855: A szakácsi fehér sapka helyett vállközépig lecsüngő bozontos haját avas zsirral ... kikenve nagy cseppekben gördül le a zsír [Ujfe 179] * *vatirozott* ~. 1849: egy dr: vatirozott Sapka [Dés; DLt] * *veres* ~. 1770: látom hogy tavol töllem egy Lájberbe s veres Sapkába megyén nagy Sebesen eő Nga Quaestionalt Udvari Liberias Csizmadiája [Dés; JhBB 361 Mezei Alexa (23) jb vall.] * *zrínyi* ~. 1840: Rohán György mérszáros legény ruházattya fekete báránýbőr zrínyi sapka, a' tetején egy kis veres posztó, arany sujtással és bojtal kiczifrázva [DLt 859 nyomt. kl]. Sz. 1619: Így gondolkodjék nagyságod Magyarország felől, hogy immár úgy hozzányúlt az magyar az több országokkal együtt, hogy vagy egy lábíg elvész, vagy az sapkát teszi fel [BTN² 350].

sapkás sapkát viselő személy; persoană cu șapcă; Person mit Mütze. 1802: egy veres Sapkás köppenyegezen egy néhányod magával ott künn az Ucczán fenyegetődzve mondotta ... meg iszom a' véreket imilyen amolyan [Mv; Born. XXXIX. 53 Joh. Virág (74) vall.].

sapkásan sapkát viselve; cu șapcă; mit Mütze. 1808: a Betsülletes Czéh egyenlő akarattal végezte Hogy mikor Czéh gyűlés van, és temetési kíséreskor tisztességesen jelenyennek meg, sőt aki Surtzoson vagy Sapkásan menyen annakis 1. Mfor a büntetése minden engedelem nélkül [Kv; KCJk 21a].

sapkasüveg süveg alakú sapka; (un fel de) șapcă în formă conică; helmförmige Mütze. 1681: Ngos Urnak valo, sik fonallal czifrazot, fekete bársony viseltes Sapka süvegh Nro 1 [Vh; VhU 540].

sapkatető sapka teteje; partea de sus a șepcii; Mützenstizze. 1810: Egy Sapka tetőre valo arany rojt xr 33 [Mv; MvLev. Trintséni Mihály hagy. 1].

sápolódás sáptózás, panaszkodás; tinguire, jelire; Klage. 1573: Katalin Kowach Andrasne azt vallia hogy ... Eo semmyt Nem Thwd valky Georgy Marhaiah feleol, hallota Sapolodasat Zeok balasnak hogy perlyk erte [Kv; Tjk III/3. 94]. 1591: Beczj Thamasne azzoniam ... vallia.

Hallotta sapolodasat Bornemizzanének, de sem zitkot, semmi oly gonoz zot nem hallot teolle [Kv; Tjk V/1. 63]. 1600: Adamossy Balas vallya ... Az penz el vezese feleol semmith ne(m) thwd eo magatol Toth Istwantol hallotta sapolodasat [Kv; Tjk VI/1. 428]. 1638: Monar Martonnak az utba(n) valo sapolodasat sem hallotta(m) [Mv; MvLt 291. 165b].

sápolódik sáptózik, panaszkodik; a se tinguir/jeli; sich beklagen. 1567: Sophia vxor Antony Nagy fassa est dicta Anna Jacobi Erqs sic fuisset loquenta Hadd el cha (!) ne Sapolodial ilyen cressen byzony meg latod hogy ha Annal az Magiarorzag azonnal lezen az the marhad El nem weez ha ne(m) meg lezen [Kv; Tjk III/1. 120]. 1573: Iffyw Barat Istwan hity vtan vallia hogy Ment volt hozza Az Maradek peter zekeresse Es zapolodot eo eleote Illel zowal, Im Vramisten Mynemew kart vallota(m) zekere-reol [Kv; Tjk III/3. 118]. 1576/1577: Eztis hallotta, Egy nehazor Torozkay Gaspardol, hogy Sapolodoth, hogy eo neky Az eo Attia fijay semmit ne(m) hadnak Birny [Torda/Kv; Thor. VI/4 G. Bagamery de Also Jára ns vall.]. 1591: Zeoch Palne vallia A dayka Susanna kezde sapolodni, hagi az vra valami eokreoket adot volna el, es annak az arrat teotte volt az beolcezo feieben es el vitek [Kv; Tjk V/1. 179]. 1599: Bakos Caspar vallja ... az hazat megh nitwan, az ladat nytwa talaltuk vala, kyn igenys el ijtemm vala, vgy hittam vala ez Thamast oda, eo cressen sapolodek rajta [Kv; Tjk VI/1. 359]. 1638: hallam hogy sapolodik vala Szabo Giörgy, hagi Penz veszet volna el az szekerereol [Mv; MvLt 291. 147a]. 1650: Azo(n) kezde Mihalyi Istva(n) Sapolodni hogy eo soha nem tudgia mint vagio(n) az velb(en) [Uszt 8/64. 18b]. 1662: mikoron megh hallottuk volna hogy Teleket el foglaltak, sapolodtunk rajta hogy mi okon foglaltak el, miuel Törvenyt sem hallottak [Vajdasztván MT; Bállt 52]. 1748: egy hordo bor a rozsaszaság mián a Kortsomán veszett a Kortsomáros eleget sapolodott, hogy vitesse el onnan, mert az Uj bor be jott de o nem tselekedte [Marossztkirály AF; Told 56].

Szk: *magában* ~. 1582: Eothweos Mihaly vallia Egkor feyerwarrol leowe meg Ide Coloswarra Eothweos Orbanne, kerde engemet ha hon hatta volna az Vra az felseo haz kolchat, Mondek en hogy en Ne(m) tudom, Azonkeozben Sapolodek Magaban, es Mingiarast Az it valo piaczon valo boltban Mene, az boltbol Marhaiah ki hordata es zekerre Adata el Indita feyerwar fele [Kv; Tjk IV/1. 116].

sáponádel kalaptű; ac de pălărie; Hutnadel. 1814: Arany és Ezüst Köves pórtékák Két rend Schaponádel [Kv; Born. IV. 41].

sapotlis szabós; (impodobit) cu volănașe; mit Brustlatz. 1807: (Jár) Gyolts sapotlis Ingbe es mostani modi fejér laibliba | Sapotlis ingék, Trompész, Musulin Nyakra-való keszkenők [DLt 570, 623 nyomt. kl]. 1824: jár gyolts sapotlis ingbe [DLt 1104 ua.].

sapotlizott zsabóval díszített; (impodobit) cu volănașe; mit Brustlatz geschmückt. 1793: Báro Bánffí Esther Aszszony ő Nsga tsinaltatott, Slésiai gyoltsból hat fain bátizal tászlizott, és Sapolitizott Ingeket a' Csernátoni Antal ur számára [Koronka MT; Told.].

sár¹ 1. noroi; Schlamm. 1568: Marton s(ervi)tor Valentini Sala et, Jacobus, filius simonis mezersmyth se vidisse Q(uod) az emberek az sárba vezodnek wolt, Es az gyermekek az okroketh Meg indítottak Es meg ne(m) tart-hattak [Kv; Tjk III/1. 143]. 1577: az Monostor vczay fertaliba az vtokba sok fogiatkozás vagion, hogi az Nagy Sarbol az kochys elig mehet ky keryk eo kegmet Byro vramat, hog' arra is viseltetne gondot hogy epwlneken meg az vtak [Kv; TanJk V/3. 150a]. 1597: Az falun fel oztott sarak ualanak, kinek kinek eöreksegere az kinek pedigh eöreksegere ualo oztott sara ne(m) volt ... egy arant chenaltak faluul az sart Aztis tudom nemely fel oztott sartis az peresekis megh chinaltak de az peres sart ne(m) tudom mjert ne(m) chinaltak [UszT 12/81 Mihael Galfi de Kobatfalua jb vall.]. 1621: Az Theoreok keouetek ket Theoreok loat itt hagiuan az Labok mind felsebeseden az Sarnak myatta Keretessy (!) Jakab velle bannion es az Labat mosogasan, es kennyé [Kv; Szám. 15b/XI. 105]. 1631: Miklos niargal vala s latam hogy el ütette az sze-geny aszont az sarban en vonia(m) aztan fel az sarbol egy kü földi emberrel [Mv; MvLt 290. 50b]. 1716: az fákot az Nagy sárok miján 2 hétig sem tudják bé hordani [Szentdemeter U; Ks 95 Fodor Márton lev.]. 1726: alig mehet ki az ember az Nagy Sár mia Hazabol is [Alparét SzD; Ks 96 Dombi László lev.]. 1741: Páloson egy udvarból a másikig az Ember alig mehetet, de meg a marha az ucczán el is állot a Nagj sár(b)an [Pálos NK; Ks 99 Fagati János lev.]. 1805: a' Nyári és Őszi szerfelett valo essőzesek, az azokból következtet nagj arvizek, iszonyu sárak gátoltak bennünket Munkánk folytatásába [Toroc-kó; TLev. 9/42].

Szk: a ~ba beleránt. 1826: De ha megsértőleg szólott volna is, nem lesz vala szabad semmi esetre, sőt ha a felpere által megverettet volna is, az ellen feltámadni, annál inkább a felperest a sárba, pacsaljába belerántani [F. rákos U; RSzF 276] * a ~ba hajít. 1600: En ebbe(n) ezt tudom, hogy ... egy azzony ember mo(n)dais hogy megh akariak előlni Gergely Lazlot, ki menek, tahat Dekan Gergely megh fogta az me(n)tet raita, mygh oda iutek le zakazta rola es a sarba haita [UszT 15/138] * ~ba kever. 1583: hallotta(m) ezt Igiarto Georg feleől hogy azt monta volna, hogi ha az Zorosban talalna Igiarto Janosnet tahat az Sarban kewerne [Kv; Tjk IV/1. 137] * ~ba levon. 1788: több társaival edgyütt le vonván a sárba ott verték döffölték [BfN Zentelki cs.] * a ~ban hever. 1570: Taligas Gërgh azt vallya, hogy Mykor Latta volna az vchan hogi az Sarba hewer az Sos Balas haza eleot egy Mas haz keoz bely Marha, kérlette kye es ki hanta oda [Kv; Tjk III/2. 113]. 1759: A Marhák keze alatt azért nem igen szaporodtak hogy akikol nem volt, és tsak a Sárban heverték [Marosludas TA; TKI] * a ~ban megvondoz. 1573: Ilona Hegedws Janosne zolgaloya, Azt vallia hogy Hegedws Janos Nyenye panazolokody volt hogi az Trombitas azt Monta hogy Megh vondozza az Sarban [Kv; Tjk III/3. 74] * ~ba nyomod. 1751: ennek előtte négi esztendőekkel Vándor Juon és Thodor bizonyjosen emlékezem rea hogy egy Vonya Moles nevű embert itt az Faluban irtoztatoképpen megh vertenek le taglották Sárban nyomották [Balázstelke KK; IB. Petrus Déák (43) jb vall.] * ~ba tapod. 1737: (Az alperes) az uttza közepin egy szegény Idegen embert minden igaz és méltó ok kívül meg támadván a földre le vert, a sarban tapodatt [Torda; TjkT I. 140] * ~ba tapodtat. 1778: Dáda nevű Seller ... a Darabontnének kenderit szánszándékkal

boszuságból az hol még utya Sem volt járnai csak Maliciá-ból ökrit szekerit kenderire hajtotta a Sárba tapodtatata gázoltatta [Bethlen SzD; BK Bethleni szám.] * ~ba taszil. 1574: Dorothisa Zigarto Georgine Azt vallia hogi Zent Istwan Napian volt hogi ky leo ferdés es Indwl az So-ro-sba talalia otth az vrat es meg fogia hogi az Sarban tazicha Es vgi tazitia hogi az twlso falban tartozik meg [Kv; Tjk III/3. 318]. 1757: Szász János nem a Falu felé indula, hanem egy Tos hely és motsályos (!) felé és m-dön a Saron keresztül mentenek volna, Szász János Vonyát a Sárba taszitotta, és mind a két Lovával el szalada [Káptalan AF; TL. Bunde Triff (54) jb vall.] * ~hányini. 1599: Szeóczi Jstuantol az kapuhoz Sar hanni ueottem egy beczit asot keözep kapuhoz d 40 [Kv; Szám. 8/XIII. 6 Szabó András sp kezével] * ~hányini való lapát. 1627: Egi rosz ka-pa, es Egi sarhanj valo lapat, az orra(n) vas vagio(n) f— d. 26 [Kv; RDL I. 134] * ~nak eltaritása a sár felfogása/elvezetése. 1710/1792: Aranyas hegyenis vagyon fel hold örökös öt vékás, melyet Moyses Déák Ur(anna)k deferal-tak az Arannys hegy völgyben valo sárnak el tartásáért, mint hogy ez ez előtis ezen dologért birattatott [Albis Hsz; BLev. Transs. 29] * bokáig jár a ~ban. 1701 k.: az egesz öszön bokaig jartam a sarb(an) meg is bizony nekem semmit nem adot miolta hogi az Collegyiomb(an) ben vagjok három kenyermel egiebet es igi bizony el győzi vinni az kit ád [BLt 9 Toth István lev. Ne-ről édesanyjához Toth Balás-néhoz Angyalosra (Hsz)] * ló hasát érő ~. 1710 k.: A Haller-ház ellenebéli kapujától fogva a gubernátornak az új kapujáig és osztán kereken a templom felé nyíló ajtajáig ló hasát érő sár volt [BÖn. 895] * térdig áll a ~ban. 1631: halla(m) hogi nagi zaigas vagion azonban megh futamo-da(m) s latam hogi hamar Istua(n) terdigh al az sarba(n) az patakba(n) [Mv; MvLt 290. 233b].

Sz: a fazekas maga is ~, és talán néha a fazekas más fa-zekasból lött ~ból dolgozik. 1710 k.: Bár csak annyi hatal-mat engednél az Istennek a semmin, magadon, amennyit adsz a fazekasnak a sáron; noha hiszen a fazekas maga is sár, és talán néha a fazekas más fazekasból lött sárból dol-gozik [BÖn. 441] * ki/megállja a sarat. 1657: az feje-delem minden hadával nem meré az sárt megállani még To-kajnál is, hanem az Tiszán általszálla Rakomazhoz [KemÖn. 252]. 1737: En ki indulék Szebenből, és gon-dolván, hogy meg állya Ex(cel)(entiá)d a Sárt, ide jöttem Abosfalvára [Abosfva KK; Ks 99 Bálint György lev.]. 1832: Erezvén a nagy Terhet — és az alaton vadoskodá-sokat volt eszembe — hogy instályam elbotsáttatásomat de Szégyeltemem csak oly rövid ideig állani ki a sárt — 's oly hamar elébb állani [Torda; IB. Demény János ti lev.] * kivesz a ~ból. 1807: már egyszer ki vettelek a Sárból, 's mégis most belém kötelődzel [KLev.] * a másik csizmája is odamarad a ~ban. 1665: (A tatár és a muszka) vagy Ha-vasalföldében, vagy Erdélyben, vagy Magyarországhban egyeznek meg egymással, a mint Brassót igen emlegetik, mely ha úgy lenne, a másik csizmája is Kegyelmednek oda fog maradni az sárban, netalán az horvát köntös is [TML III, 481 Nalácz István Teleki Mihályhoz] * (meg) nem állhatja a sarat. 1671: Kende Márton, Ferencz, Belez-nay András, Sándorházy Ferencz, Körössy György s Ba-gossy László uramék feles jó katona nemesemberekkel s szegénylegényekkel jókkal, nem állhatván az sárt tovább, általmentek Debreczen felé ma negyednapja [TML V, 544 Ispán Ferenc Teleki Mihályhoz]. 1710 k.: praevideálám; avagy a hazában léssen rút vérengzés ... avagy ha Beldi a

sárt nem állhatja, a portára megyen, és úgy is fegyvert hoz az országra [BÖn. 708–9]. 1740: az elől járok oda disponált Commissariusinkkal rutul bántak, elég teremtetétt rebellist ruháztak réájok, veréssel is fenyegetvén meg nem állhatták a Sárt, hanem kentelelítették felre állani [Kéménd H; Ks 83 Zej István lev.]. * *olyan, mint az utcán való* ~. 1710: bizony olyan vagyunk, mint a pásztor nélkül való juhok, vagy mint az utcán való sár, akinek kell is, akinek nem kell is, szabadon tapad bennünket [CsH 414–5] * *olyan ~ba ugrik, amelyből lábát ki nem vonhatja*. 1710: Ez a nagylelkű pap*, elszörnnyülködven a Teleki Mihály istentelenségén textust vévén Jeremiásból, caput 31.: „*olyan sárban ugrottatok, melyből lábatokat ki nem vonhatjátok*” — olyan praediciátót tón, valaki hallotta álmélkodhatik rajta [CsH 190. — *Magyar József].

2. tapasztáshoz használt agyagos föld; lut, humá, pámlint; Lehm | vályog; chirpici, válugá; Lehmziegel. 1679: Ezen malom ház szegületib(en) vagy(n) az molnar(nak) egi kis háza, sövényes oldala tapasztos; fellyül hasábos deszkával padlott. Sarbul csinalt szenelő kis kemenczeje nro I [Uzdiszpéter K; TL. Bajomi János inv. 142]. 1744: ezen kemenczének az elején Cserefa vagyon, a lába kőből való, az sodgyát kőből és sárból rakták ki [HSzj sód al.]. 1763: néhült bükfából faragot falakból álló, s sárral, s agyaggal meg tapasztatott egy régi Ház [Hortobágyfva Sz; Born. XXIXa. 19 Hortobágyi Gergely György conscr. 12]. 1823–1830: A kemence alol széles, a tetején hegyes ... de nem téglából, sem kőből áll, hanem csupa földből kerekken nádat állítanak fel jó sűrűn. Ezt a felállított nádat kerekken sárral rakni kezdik olyan vastagon, mint a katlan fala, azután ha száraz, szűnőtlen sikárolják | a falak fa közé rakott táglákból vagy vályogforma kemény sárból vagynak rakva [FogE 116, 225]. 1825: A bontásra, a készitendő bolt oldalának sövennyel való bé fonására, sárral lejendő meg hányására, agyaggal való meg tapasztására, és végre meg sikárlására egy nap számolsnak 4 napi nap száma naponként p(e)r 30 xf [Dés; DLt 3]. 1879: Tavasz Józsit nem láttam nagy idő óta. Hogy most nem lakom benn a városban, s mert nem emeletes házbán lakom, hanem csak egy hitvány, sárból gyúrt, vesszőből font, zsendellyel fedett házacskában — hát megvet [PLEv. 56 Petelei István Jakab Ödönhoz].

Szk: *~ral megtapaszti*. 1595: Teczet ew kegmeknek hogy Byro vram be hiwatwa(n) az Capitanokat, megh paranchiollia nekyek hogy az kewlseo sarampokra zorgalmatoson vigiazwa(n) wgia(n) azon vczabelliek sarral megh thapazzak es illendeo helicken leoweo lykakak hagyának raytha [Kv; TanJk I/1. 278] * *~ral megvályogol*. 1844: Az lstatol tsak mi szolgálatban foldozgattuk, mostis tsak támogatva van fákkal, és az oldala deszkával és kerteléssel, a' kerteles pedig sárral meg van vájagolva tapasztva [Abafája MT; TSB 22] * *fövényes* ~. 1797: ezen pinczének oldalán lévő kőfalai füvényes Sárral vannak ki rakva [Kőrispatak U; Pf].

3. mocsár; mocirlá, mlaştinâ; Sumpf | mocsaras/vizenyös hely; loc mlaştinos; sumpfiger Ort. 1562: 1506. Budában az ifju Lajos király születik ez a sár vizébe merülte be, mikoron a török előli futna a mohács ütközetből [ETA I, 11 BS]. 1596: egy saron kellet altal mennek ot zantalan sokan tapottak egimast az sarba az Nemetek [Kv; BesztL 6034 Diósy Gergely not. kezével]. 1657: Az sáron túl rekedett had, gyalogság, munitiók, szekerek, megértvén elmenetelnket confundáltatik, és gyalázatos képpen fut |

elől s hátul is az tő sárján általnyomakodott az ellenség [Kemlr. 314, 319]. 1662: a hadak, kik a sáron általköltöztenek, eszekbe veszik a nagyságod elmenő-szándékát, felülnek és mindnyájan utánad vonódnak sietve [SKr 375]. 1710: a német praesidium kijő hirtelen, s ott vágják le a szegény magyarságot, maga^a mégis elszalad, és egy sárban dőlven a lova, gyalog esik, az egyik csizmája ott marada aranyas sarkantyúval együtt [CsH 155. — *Teleki Mihály].

Hn. 1600: az Sar hidnal egi tanorok [Mezőbodon TA; KvAkKt 343]. 1609: Sar mezeiebe (sz) [Kobátfva U]. 1622: Sár keozot (sz) [Szentimre Cs]. 1625: az Kereksar felet [Kercsed TA]. 1627: határ sártol fogua uárhegy allyán alol [Ditró Cs]. 1638: Sár közben (sz) [Szentimre Cs]. 1666: az Sárja jovob(en) (sz) [Illyefva Hsz]. 1670: Az halom alatt az Sárkutjanal (sz) [Borsa K; BHn 109]. 1671: Sár között (sz) [Szentimre Cs]. 1696: az Telek Sárán kiül (sz) [Gyergyóalfalu Cs]. 1701: Közepső határban Sár völgyben (sz) [Aldoboly Hsz]. 1712: Az Sár homlokban [Borsa K; BHn 111]. 1717: a Sarnal (sz) [M.gyermónostor K; KHn 77] | Kús kerek kert ... vagyon Kadás fele fordulo határban Sár mező felől [Kobátfva U]. 1728: Masik vagion azon fellyel a Sárnal (sz) [Uzon Hsz]. 1732: a Sár ösvenyin alol (sz) [Bikfva Hsz]. 1741: Kús Sárjárjó ut [Kissolymos U]. 1757: A Sarpataknal (sz) [M.gyermónostor K; KHn 79] | Sarnal (sz) [Nyikómalomfva U]. 1758: Buddós kut Sárja mellet (k) [Bh]. 1766: Sáron tul (sz) [Szentimre Cs]. 1772: Megye Sár Fejibe (k) [Kozmás Cs]. 1773: a Mintsor Keresztfájánál a Sár mellett (sz) [Szárhegy Cs]. 1775: Az Hi Patak Sáránál (sz) [Muzsna U]. 1780: A Sár Hidnál (sz) [Harasztkerék MT]. 1799: a Sár közben (sz) [Almás Hsz] | Gergelly Saraban [Lövéte U]. XVIII. sz. v. a' Dankósáránál (sz) [Zabola Hsz]. 1807: Sár fején (sz). Kus Sárban (sz) [Kissolymos U]. 1825: A Sárvár nevű helyen (sz) [Barátos Hsz]. 1826: A' Kerek sáron (sz) [Kercsed TA].

Szk: *szikkanó* ~. 1653: Egykor csak hallók, hogy Báthori Gábort — ki jött a vajda és — megverte, de elszaladt maga Szebenbe; de Imrefi János ott veszett vala — egy szikkanó sárba esett és ott ölték meg [ETA I, 105 NSz].

4. pokolsár, szénsavas (fekete) gyógyiszap; nämol; Heilschlamm. 1578: egy bwdes sar vagyon a' To farkaban [Pocstelke KK]. 1610: az Orban Janos kertj feoleoth olj Semleny Sar fokadoth, hogj Nem birhattiak kj mia [Uszt 50]. 1779: a Felső forduloban a Nagy széna töben a büdös Sárnál vicinussa északrol a büdös Sárnál lévő árok [Retteg SzD].

5. vki nyomából ~t vesz fel bab vki nyomának felvételével babonáskodik; a se ocupa cu vrăjitoria de a ridica urma piciorului cuiva; mit Aufheben der Fußspur Zauberei treiben. 1729: tudom azt hogy az Onya Nóvák két kosár Meheit ell lopták Sztojka Bárb Fiara Sztojka gyonakodat hogy eő lopta volna ell, azután ugyan az Dobrota fia Dobrota, mivel Szóts mester ember vit valami böreket az patakra meg mosni, s onnan haza fele jüttében az luon Novak Felesége Sztánka az nyomából Sárt vet volna fel s azt mondatta az után hogy valaki az ő Meheit ell lopta meg kel annak halmi [F.árpás F; TKI BB. XIII/15 Onya Móra (30) vall.].

6. választó ~ marhaepe; fiere/bilă de vită; Rindergalle. 1625: Moldouaj Georgiteol veottunk ket font valazto sart, az kepironak az festekben fontiat atta p(ro) d 20 [Kv; Szám. 16/XXX. 17].

7. cement sara ejtőpor, cement-habarc (aranytisztítás-hoz); cement/mortar pentru afinare a aurului; Absetzpulver.

1574: vagiok nagy panazolkodásban karuallas Mya karom nagy lön, de nem tudhatam, my legien az oka, hanem gianakodam az Cemment sarara [Nsz; MKsz 1896. 360].

8. okádék; vársáturá; Erbrochenes, Gespeie. 1710 k.: a kihányt, emésztett sár nem árt úgy, mint a megrekedett, száz dörgésnél nehezebb egy mennykő, ézemél is [BÖn. 498].

9. erkölcsileg bukott személy; destrábalatá, persoană desfrinată; moralisch gefallene Person. 1879: Egy asszonyt rajzolk, aki elbukik aztán, hogy bosszút álljon minden — az egész őt gyöttrő, kínozó világon — sár lesz. Egy bordélyházban beszéli el életének történetét [PLev. 42 Petelei István Jakab Ödönhoz].

◇ Szk: ~ba dob félredob; a arunca deoparte; wegwerfen. 1896: Ezt a kötetet nem akarom a sárba dobni, mert ha kell neked, ráteszem a két ujjamat a keresztre, hogy nem mocskolom többet a könyvpiacot könyvvel [PLev. 176 Petelei István Jakab Ödönhoz] * ~ba tapodás semmibehevés; ignorare, nesocotire; Mißachtung. 1740: Mely gonosz parázna-ságot subinferáló cselekedetiért, botrányoztató életéért, a' Tktes Nms Tanács ... jó, és atyai intésének Sarban tapodásáért, ítéltetett, hogj a Piaczon Vásári Nap a Pelengér-(en) Hóhér által, keményen, meg csapattassék az I. Lakatos Mária [Dés; Jk 343].

A címszó forrásjelzet nélküli adalékai az EHA-ból valók.

sár² sárge; galben; gelb. Szn. 1586: Sar Agoston [Feldoboly Hsz; HSzjP]. 1603: P Sár ns [Szentkirály MT; SzO V, 269]. 1614: Sar Janos pix [Páké Hsz; BethU 390].

sarapos kellemes ízű; cu gust plăcut, gustos; mit angenehmen Geschmack. 1815: (A szőlő) Bora elég jó íható egy kevésé Sarapos, Savanyu [Bálványosváralja SzD; Ks 77. 19 Consr. 902].

sárarany színarany; aur curat; Feingold. 1710: A szállás-sára menvén", mondja a feleségnek: „Valami sáraranyok vadnak a zsemben, vedd ki, lássad, mit csinálsz vele” [CsH 191. — *Magyar József elképáztor].

sárbeli a Sár nevű helybeli; din porțiunea de hotar denumit Sár; aus dem Ort Sár. 1832: a Kis Sarbalival^a edgyütt van Zalogba [Kissolyos U; Márkos lev. — *Ti. földel].

sárbíró az utak sármentesítéséért felelős biztos; persoană însărcinată cu îndepărtarea noroiului de pe drumuri; für das Säubern der Straßen vom Schlamm verantwortliche Person. 1666/1793: Az Utakat és Sárokat minden helyeken

a Falu közönségesen tsinálják minden hidakat és töltéseket ... egy vagy két Sárbíró legyen a kik meg lássák mint vizsik a gát ágat s mint kötik "Sár töltésbe és gátba [A.csermón Hsz; SzékFt 25].

sare l. sacc

sárcipő galoși; Galosche. 1849: egy pár Sár cipő [Dés; DLt].

sárcsinálás a vizek mentén keletkezett sár felfogása/elvezetése az utak sármentesítése céljából; adunarea/strângerea noroiului de pe marginea drumurilor; Schlammsäubern am Rand der Straßen. 1597: My az sarchenalsbol ket rezbe, tartiúk dolgoinkat az falún Kobatfalu(n), Az Viznek eggik fele az másik felere ne(m) megyen sar chinalny ...

annak eleötte migh az orzagh ne(m) wegeze affele sar chinalas felöll az falun mind fel oztott sar uala, de hogy az Articulusban ualo uegezes leön az uthan ne(m) tudom minth alkuttak feleölle az üiznek az mas felén a hol az peres sar uagion [Kobátfa U; UstZ 12/81 Michael Antalfi de Kobatfalva ns vall.]. 1720/1792: ha azon földért valaki azon sárnak csinálását örökösön magára vállalná szabadon el-adhassa akárkinek, ha hogy el nem adhattya, az Divisioig curállya, és akkor azon Földis mind sár csinálással együtt ad coequalitates subdividaltassék az Jozságo-kal [Albis Hsz; BLv. 31–2]. 1777: ezen jozságnak felső haszon felén ma actu lakik Pp(i)lus Bod István, melyet neki Tisztes Bartos Kelemen uram, az Etzken ház után járó Sár tsinálásért adott volt [uo.; i.h. Vall. 3].

sárcsináló-vas a salak leválasztásához használt eszköz; unealtă folosită la evacuarea zgurei; beim Entschlacken benutztes Gerät. 1681: Új-Bánya Sár csináló vas Nro 1 Szén vono vas gereblye Nro 1 [Vh; VhU 580].

sárdi a Sárd (AF) tn -i képzős szárm.; derivatul format cu sufixul -i al toponimului Sárd/Sard; mit dem Ableitungssuffix -i gebildete Form des ON Sárd. 1. Sárdon levő/található; din Sárd, care se găsește la Sárd; sich in Sárd befindend. 1755: Ezzen Karkai Sárdi, Czelnai, M. Orbai, és hozzá tartozó Portiok [Gemeszeg MT; TGsz 35]. 1815: légyenek meg nyugut elmével hogy én az Sardi Jozságotom birom [uo.; KmULev. 3 Szilágyi Ádám lev.].

Hn. 1684: az felső Kutnál az Sardi határ szélyben (k) [M.igen AF; EHA].

2. Sárdon lakó; care locuiește la Sárd; in Sárd wohnend. 1614: Sardi Makaj Janos ns [Mezőmadaras MT; BethU 28]. 1620/1754: Mi Debretzeni János Fejérvári egyik Kaptalan, Kaprontzai Márton, Nagy Péter Igeniek^a, Sebesi Boldisár Jeles Luka de (igyl) Sárdi Nemes személyek Adjuk emlékezetre [Told. 22. — *M.igen AF].

Szn. 1597: Sardy ige(n) megh verte wolt az felesegét [Kv; TJk VI/1. 101]. 1733: Sárda(n) lako Sárdi Joseph Uram [Nc; DE 2].

sárfalvi a Sárfalva (H v. Hsz) tn -i képzős szárm.; derivatul format cu sufixul -i al toponimului Sárfalva/Săulești sau Tinoasa; mit dem Ableitungssuffix -i gebildete Form des ON Sárfalva. 1. Sárfalván levő/található; care este/se găsește la Sárfalva; sich in Sárfalva befindend. 1750: A Sárfalvi Damban [Szentlélek Hsz; Hr]. 1759: Az Utrumb(a) inseralt Sziget a Sárfalvi határral Conterminalodik [Kéménd H; JHb XXXIII/14. 9].

2. Sárfalván lakó; care locuiește la Sárfalva; in Sárfalva wohnend. 1614: Sarfalvi Olah Janos zs [Szentiván MT; BethU 76]. 1778: az Sárfalvi Jobbágyok felöll, eo Nga azt praetendallya, hogy az Jozság Zállogban valo vettetésé után Jobbágyosították megh őket [JHbCs Árkosi Ferenc Csáki Katalinhoz].

3. Sárfalván tartott; care a avut loc la Sárfalva; in Sárfalva stattgefunden. 1641: mikor az 1635. esztendőbeli sárfalvi gyűleskor, en ellene(m) insurgaltak vala az hazas papok ... Intek Eö kgmek hogy miért movealnak affele egienetlenseget, na(m) senki ne(m) haborgatna Eöket [Gelence Hsz; BfR Petrus Kozma (45) Parochus vall.].

sárfelcsinálás ejtőpor/cementhabarcs-készítés; prepararea cementului/mortarului pentru afinare a aurului; Zemen-

tiermörtelbereitung. 1571: az Cemmentes Jelen legien az sarfcifinalasban es az valasztasban, hogy erche Meny arany legien az ewstben, ahöz tarcha magat [Nsz; MKsz 1896. 356].

sárfészek sáros terület; loc miserabil; dreckiger Ort. 1646: az Draghi hellie volna^a de az kiczinnis, és mereo sár fezekis [Bádok K; JHb III/72 Kézdiipolyáni Veres István apjához. — ^aTi. feleségének].

Hn. 1691: a Sár Feszek(en) (sz) [Harasztkerék MT; EHA]. 1754: Sárfészek nevű helyben (e) [uo. EHA]. 1795: A Sárfészekben (sz, k) [uo.; EHA].

sárfutó¹ 1782: Egy uj a Sár futójánál két Numerussal jegyzett rezes monderu flinta [Mv; NKF].

Esetleg a 'sugarágyú' jelű sárfutó szó torzult alakjának minősíthetjük. — L. TESz és Zolnai: MNy I, 172 kk.

sárga I. mn 1. sárga színű; galben; gelb | sárgára festett; vopsit in galben; gelb bemahlt. 1604: Komis Ferencz Vramtol az en Sarga niergemet zerezze megh kd, mikor itt vala ha az kd tekinteti nem obstalt volna louay nelkwl marattna volna erette [Gerend TA; Ks 38. 1/10 Sarmasagy Zsigmond Pettky Jánoshoz]. 1683: Christopholl két leuél szkofiommott öt levele sarga kettei feje [Utl]. 1691: Két papucs, magas sarku patkos, az edgyik veres, az másik sárga [Szentdemeter U; Ks 31. XXXa]. 1732: ezen Palotában találtunk Asztalt nro négiat, az edgyiken egy darab virágos viaszszos török vászon Sarga szeggel rá szegezve [Kv; Ks 40 Varia XXVIIIc]. 1811: lehetne ... Az embert az élő-fához hasonlítani Tavasszal virágzó fákat Ifjuságnak, A' nyárban terméket az emberkorságnak, Összel, mikor hulnak sárga levelei, Mondhatnám, hogy ezek a' venség jelei [ArÉ 31]. 1849: Hat szék fái sárgára politurazva a' leg izetesebbek [Szentbenedek SzD; Ks 73/55].

Szk: A. ágyvenmüre, varró- és szövökellékre von.: ~ aranyfonal. 1672: Im egy vég metrig sárga arany fonalt küldtem oda. Úgy értem, Kegyelmed is felesen vett most arany fonalat; kérem adjon vagy két öreg möringot az gombkötő kezében, hadd mind az háromból csináljon sinort nekem [TML VI, 266 Teleki Mihály Nalácz Istvánhoz] * ~ cérna. 1704: Nyolcz darab kék fejtőből kötött recze Sarga s fejez czémával töltött nro 8 [Kv; WassLtl] * ~ paplan. 1634: 1 Sarga rendezes paplan [Kv; JHbK XVII/15] * ~ selyem. 1799: Kebelei Tktes Nagy Dániel Ur élete párja B. Eröss Agnes aszszony adott kegyes indultatból, a' Kebelei Refor. Ekklának Ur Asztalára 10. Egy igen szép gyolts Abroszt, mely kereken kötésekkel, és Zöld Sarga Selyemmel varrott virágokkal van ékesítve [Kebele MT; MMatr. 302] * ~ selyemfonal. 1760: Edgy Sarga Selyem és ezüst fonallal elegjesen Szótt Lóra valo Török Czafra [Mv; TGsz] * ~ szkófiom. 1682/1687: Attam Sarga Szkofiommal uarott kez előtt, Es ezzel eggiutta(l) attam(m) harmad fel matring Sarga Szkofiomat [Fog.; Borb. II Rákosi Anna kel.]. 1740: Egi elegjes selyemmel Sarga szkofiommal varrott Lepedő szél [Ne; Told. 19] * ~ ször-selyem. 1723: Egy deszkátskára tekert Sarga ször selyem [Koronka MT; i. h. 29/2] * ~ zsinór. 1723: Sarga bogárhátú Sinór harmadfél sing [Koronka MT; i. h. 37/17].

B. edényvenmüre von.: ~ bokály. 1773: Sarga pléj fedelű Tötséres szájú kis bokály [LLt Fasc 149] * ~ findzsapohár. 1818: Egy sarga findzapohar xr. 1 [Mv; MvLev. öz. Nagy Antalné Szabadi Mária hagy. 8] * ~ kancsó. 1812:

Egy Par kék és Sarga kantsó Tordai xr 20 [Mv; i. h. Szűrtei József hagy. 7] * ~ medence. 1660: Vagion egi haz belső Közep uczaiban mellyet az Atiafiak az mostani üdöghöz kepest uelünk edgiut hagianak ezer forint becuiben egi nyuszolialual egi karszekkel, Egi sarga medenczeuel korsostol [Kv; RDL I. 145] * ~ porcelánedény. 1792: Sáro portzellány edény [CU] * ~ vinci tányér. 1795: Két Sarga, 's két fejez kék virágos Vintzi Tangyerok Dr. 48 [Mv; MvLev. Szabó Moses hagy. 4].

C. bútorzatra, berendezési tárgyakra, asztalosműre és tartozékaira von.: ~ almárium. 1805: Egy Sarga három Fiokos Almarium [A.jára TA; BLt 9] * ~ asztal. 1849: az áltánba egy kerek politúros sarga asztal [Szentbenedek SzD; Ks 73/55] * ~ búkkfakanapé. 1803: Egy Sarga posztos jo Bikfa kanapé minden hozzátartozó párnáival [Ne; DobLev. IV/858. 1] * ~ firhang. 1798: Sarga firhang 6 xr [Déva; Ks 73. 74. VII. 137 1/4] * ~ láda. 1574: Vagion ket fw keőteom az nagy sarga ladaban, az Eggiek gieőngieős gazdag [Gyf; JHbK XXI/12] * ~ mosdócska. 1615: Egi Teőrrödeőzeőtt Sarga mosdócska f — d. 12 [Kv; RDL I. 97 Junck András kezével] * ~ olaszfal. 1837: Egy sarga olaszfal a Grofinénál [Szentbenedek SzD; Ks 88. 14]. 1848: Két sarga olaszfalak — a hijuba [Szászkerked K; LLt] * ~ szőnyeg. 1590: 1 Sarga zeonyeget mellyet az Zalas oztonak Bornemyza Gaspárnak attak tt f. 5 [Kv; Szám. 4/XX. 32 Hooz Lőrinc sp kezével]. 1615: Egi Sarga uiselt zwniegh f 2 d 50. Egi Sarga kopot zwniegh f. — d. 50 [Kv; RDL I. 97]. 1694: A' Mező Bándi Ecclesia számára adott egy dufla viseltes szőnyeg, (mely kilencz forintára volt, es veres sárga szőnyeg): [Mezőbánd MT; MMatr. 367].

D. kelmére, ruházatra, lábbelire, öltözködésre von.: ~ anginét. 1813/1818: vásárlott 10. sing sárga anginétet Bujbénak valot Rf 15 [Mv; Told.] * ~ aranycsipke. 1694: vett volt Egy kék Aranyas Terczanella szoknyát ... elő kötőivel edgyüt egy rend sarga Arany csipke rajta az allyán [Homoródsztpál U; BálLtl 71] * ~ atlasz. 1628: Egy darab király zin Attlatz Mas darab Sarga Attlatz [Gyalu K/Kv; JHbK XII/44. 5]. 1687: Egy hoszu fejer lādaban egy paplant fejer Kaftanybol, kinek sarga atlacz ā körületi | Sarga virágos Atlaczot egy végben tiz singet ket ujnyi hyan [Déva; Szer.] * ~ atlaszoldomány. 1618: vöttem egy sarga atlac dolmánt, tizenkétszáz és ötven oszporán, ki teszen magyar fl 11 dr 75 [BTN² 85] * ~ atlaszfosztán oldomány. 1628/1635: Egi sarga atlacz fostan dolmanj, ezust fonalbol czenalt tizenket ezust gombok rajta, zeold kutujkalotta (!) [Bodola Hsz; BLt 5 néhai Béldi Kelemen inv.] * ~ borsosony. 1687: Egi régi, kék sima barsonj suba sarga bojtos bansonjal bellett 6. rend aranj premmel [Utl] * ~ borosz-lói. 1599: Garay Andras Hozot ... 3 Veg Sarga Barazlaytt —/36 [Kv; Szám. 8/XIV 20 H]. 1627: Egy vegh sarga Baraszljaj tt f. 6 [Kv; RDL I. 132] * ~ bőr. 1695: Kgls urunk eő Naga Bécsben indulása alkalm(máva)l fa palaczkok borítására valo három sarga bőrért, gyertya bél(ne)k valo egy gyapotért, egy kilimért, hét sing wázsonnért, és turbára valo két Lakatért f. 12/64 [Ebesfva; Utl]. 1816: Andronik Flore visel némelykor Sarga bőrből nadrágat Frakhaz valot [DLt 456 nyomt. kl 1582] * ~ bugyogó. 1805: Károlyért atyafiság jussán tartottam a Sarga bugyugomra 4 betsületes veszszőket pro appetitu, nékie 8 volt, s felét el vettem mert nekém egy sem volt [Dés; KMN 111] * ~ bunda. 1821: Egy szine hagyatt Sarga mellétes viseltes, fejez nép Matérja Bunda [Mv; MvLev.] * ~ cafrang. 1710: Egy fejer, ezüst s arany fonal-

lal fejer s karmasin szín selyemmel szőtt, sarga portai Czafrag [Told. 29] * ~ *cic*. 1825: 2 valisz iberok 1 uj citz köntös 1 sárga citz [Kv; Pk 5] * ~ *cimeres*. 1779: Az Hayduk házában Réz czimeres csáko 7 Sarga czimeres csáko 7 [Szu; UszL II. 87] * ~ *cipellus*. 1749: Két Pár fejer Strimfli három pár Sarga Czepélus [Szárhely Cs; LLt Fasc. 116] * ~ *csillagos*. 1728: Egi tarka szekfü szín sarga csillagos selyem keszkenő [Gidófy Hsz; SVJk] * ~ *csipke*. 1668: Tudósít édesem az szoknyára fejer vagy sarga csipkét vegyek-e? [TML IV, 962 Teleki Mihály feleségéhez, Veér Judithhoz] * ~ *csizma*. 1621: Gubernator vra(m) eo Nga Louaz mesterenek attak eo kgmek ayandekba(n) egy Sarga Csizmat [Kv; Szám. 15b/XI. 302]. 1629: Egy Sarga Csizma Nemes Aszszonak ualo [Kv; RDL I. 132]. 1673: adot megh Egy bokor uy sarga csizmátt [JHb Apaczay Cheri Tamás Hunyad Zaránd m. not. keze írása]. 1724: 28 Jan. Pista(n)ak az Inas(n)k Egi pár Sarga tszimat szattyánt [TKI Barcsai János tutorsága]. 1823–1830: Sopron tájéki Beke és Benedicti evangelicus deákok itt^a tanulnak medicinát. Magyar öltözetben, sarga csizmában járnak [FogE 193. — "Halleban"] * ~ *fersing*. 1803: egy sarga Fersing [Dés; DLt] * ~ *galand*. 1711: 83 Sing fejer és Sarga hátas Galand 71/42 [ApL 5 Apor Péter inv.] * ~ *gomb*. XVIII. sz. eleje: Egy Katona Verbualásra Dolmányhoz 18, mentéhez 15. pár kétszeres pikkelyű sarga gombokért, és a szarka lábokhoz kívántato 8. pikkelyekért Rf 1 xf. 47 [Kük.; JHbB]. 1802: sarga simma gombok [DLt nyomt. kl] * ~ *gombos*. 1747: Pap Mihály nevű katona házonnál járván, Láttam Tiszteséges sarga Gombos szederjes mundérban, veres hoszsu kalpagban [Csicsópoján SzD; Ks 27. XVII] * ~ *hajtokás*. 1802: visel ... sarga hajtokás stílibl [DLt nyomt. kl] * ~ *kamuka*. 1686: Derekalj hajak száma; 1. Edgy veres attlacz; 2. Más edgy sarga kamoka [BK. Bánfi Farkasné Bethlen Krisztina kel.] * ~ *kapca*. 1665: Sárgha kapczara Tall. 3 [Utl] * ~ *karmazsin*. 1684: Sem sárgha sem veres karmasinak soholt senkinél az sokadalomban nem voltanak [Utl]. 1690: Egy sarga Karmasin [WassL St. Miko de Bodok inv.]. 1701: Veres karmasin N. 3 Sarga karmasin N. 2 [Csicsókeresztúr SzD; LLt Fasc. 54] * ~ *karmazsin-csizma*. 1609: Az kohnia mesternek adtunk egi Sarga karmasin csizmat f 2 d 75 [Kv; Szám. 12b/IV. 297]. 1621: Ado zedeó vrain veottenek egy Sarga karmasin csizmat masfel forinton [Kv; i. h. 15b/XI. 303]. 1625: Rosas Istwa(n) Vramnak Egi sarga karmasin Csizmanak Az Arrat, melliet eo kglmek az Teszta mwvesnek Attak f 4 [Kv; i. h. 16/XXXIV. 285] * ~ *karmazsin kapca*. 1699: Egy bokor sarga karmasin kapcza nr 1 [Szárhely Cs; LLt Fasc. 150] * ~ *kazula*. 1585: Egy Sarga Casula himes keresztew Ad f 1 d 50 [Kv; Szám. 3/XIX. 4] * ~ *keszkenő*. 1843: Varga Katalint láttam ezelőtt valami hat vagy hét héttel, a vásárban Abrudbányán ... öltözve volt sárgás vigánába, feje sárga keszkenővel bekötve [VKp 87] * ~ *kordován*. 1708: Két veres bagaria bór. Sarga kordován 33 [Nsz; ApL 5 néhai gr. Apor István ingóságai]. 1755: Cselédeknek két sarga kordovánt vétettem Rf 10 xr 24 [TL. Teleki Ádám költségnaplója 9b] * ~ *köpenyeg*. 1836: Egy Sarga Köpenyeg [Kv; RKA] * ~ *kötő*. 1823: Egy kurta Damasztzerozot korabej sarga kötőjevel [BK Inv.] * ~ *köz-igler*. 1629: Het sing keoz igler tt f. 2 d. 80. Item, ket sing Sarga keoz igler tt f. 2 d. 80 [Kv; RDL I. 132] * ~ *lájbi*. 1790: Egy hitvan flanellel bérelt sárga Lájblit [Mv; MvLev. Kis Ferenc ács hagy. 4]. 1826: viselt ... fejer tsikos bö nadrágot, fekete pontotskákkal

tellyes sárga Lájblit, fejer pontotskákkal tellyes téglá színű Nyakravalot [DLt 1126 nyomt. kl] * ~ *matéria*. 1732: Vagyon egy Mariaczei B. S. M: Statuácskája, kis Jézuskával rajta Lévo Sarga Vont arany materiával [Kv; Ks Kornis Zsigmond lelt. 30] * ~ *moldon posztó*. 1838: Tordai Nagy Sara aszszony a' kopatz kő katedrára ajándékozott egy darab sárga moldon posztot, hogy a' Papok kezeik ne fázzanak [HbEk] * ~ *nadrág*. 1802: visel sötét kék Kaputot, sárga Nadrágot, fel-füzdő Stílibl, kerek Kalapot [DLt nyomt. kl] * ~ *nankin nadrág*. 1802: Koválovski Josef született Varlshauban (!) Burkus Lengyel Országban ... sárga Nanquin nadrágot visel [DLt ua.] * ~ *pája*. 1629: Egy wegh sárga paya tt f. 15 [Kv; RDL I. 132] * ~ *palatindli*. 1752: egy régi Viselt Sarga Palatindli, egy régi Stuczli [Esz. gr. Pekrin lelt.] * ~ *pántlikázás*. 1788: Festékes Csak egy vagyon, az Ur asztalára való, két szélyből álló lévén; veres, sárga, fekete, fejer és kék pántlikázással és a két vége rojtos [Sepsisztván és Laborfy Hsz; NNyv III, 59] * ~ *papucs*. 1657: Egi bokor Sarga papucz [Mihályfy NK; JHb XXII/42] * ~ *paszománt*. 1742: Egy mindennapi Kőkőrcsin szín Kamelot Szoknya, Sarga paszamánt az allyán [Kisesküllő K; Somb.] * ~ *posztó*. 1648: Ezen házból egy árnyék székre nylo zöld festekes ayto, mint az teobby, excepto, hogy nincz zár rayta, hanem vas kilincz, sarga poztovall buritot az seccussnak wloé székj [Komána F; UF I, 930]. 1759: A lamodi (!) Sóvegekre Sarga posztora Rhfl 5/ 30 [TL. Teleki Ádám költségnaplója 213a] * ~ *prém sárga szegély*. 1758: Egy kék Kamérlot Sarga prémmel meg hányt superlát [Nsz; TSb 21]. 1778: adtam által vállót Sarga premel egyet [Agárd MT; Told. 8] * ~ *selyem*. 1714: Tigris Bőr, Sarga Selmekkel bélelt fl. Hung. 70 [AH 12]. 1802: Két sárga selyem Török-keszkenő virágokkal [DLt nyomt. kl] * ~ *selyemöv*. 1788: Egy Sarga Selyem öv ezüst szkofiummal gombozva [Mv; TSb 47] * ~ *sújtásos*. 1816: Sarga Sújtásos pergált köntes 12 Rf 7 xr [Kv; Born. IV 41] * ~ *szarvasbőr*. 1748: láttam egy nagy Sarga Szarvas bőrből való satskót, melyb(en) feles pénz volt [Torda; Borb.] * ~ *szattyán*. 1669: Sarga veres es fekete Szattyánok No 12 [Fog., Utl] * ~ *szirony*. 1708/1755: két kék fejer szironyok, Egy darab fejer sárga szirony [Altörja Hsz; HSzjP] * ~ *szőrmateria*. XVIII. sz. köz.: conferált Szőts Andrásné Aszszonyon a' predikállo székre egi Sarga szőr materiát [Jedd MT; MMatr. 304] * ~ *tafota*. 1613: Filstech Petemetől Arany valto feleségetől Sarga Taffotát 64. singet f 22 d 40 [Kv; PLPr 127. 1612–15] * ~ *zsinóröv*. 1757: Groff Kornis Sigmund Vrnak Szabo Legény szolgaja el szokót, és Ivagyan Togyernél láttam Zöld báránybőrös Sarga gombos menteit, veres Melyrevalojat, Sarga Sinor övit [A. gyékényes SzD; Ks Jura Todor (36) ns vall.].

E. drágakőre von.: ~ *bernstein gyöngy*. 1834: Egy rend Sarga metzet Bernstein Gyöngy [TLt Praes ir. 1062 özv. br. Kemény Simonné elveszett ékszerinek lajstr.] * ~ *kő*. 1681: Egy fekete, fejer, zöld, kék zomanczos gyűrű sárga kő igen hasznos benne [WassLt].

F. pénzermére von.: ~ *aranyforint*. 1578: wgj Alkowa-nak meg hogy az Thorokhoz Tartozó Jozagért es az Kew-weol walo Jozagért mindenekert Adak frwsinazzonnak Pakochjabel^a es Kys Nywlasbely^b Rezekett, Annak felette kett hatás lowat Eott Ezewst pohart Egy Jokorw tallatt penzel Sarga Arany forintel Elegy Meg teoltenek Az attya-fiak es neky adak frwsinazzonnak [Kv; Thor. V/14. —

^aMezőpagocsán (MT) lévő. ^bKisnyulasi (MT) * (vert) ~ arany. 1618: Én tiszta sárga aranyat adtam érte^a bizony nem adom sem kezességen, sem papirosan [BTN² 168. — ^aEgy díszes botért]. 1635: Vitez Lazlone Azzoniom kert uolt Karoli Istvanne Azzoniomtól szaz sárga araniat keolcso(n) egy bizonios napigh [Hsz; LLt Fasc. 70]. 1659: Percipiáltunk Kornis Ferenczi Ur(am) elő Nga Sattzáb(an) valo penzt Imperialis egész Tallerokat négy száz elő Tallért Sárga Araniokat két száz negyven ketteőt [Fog; Ks 90]. 1661: Administrált Bojer Sigmund Uram az elő forintot Portaj Adoban garas penszt flo. 99/35 Eőt Geci Tallert, tizen három Sarga Araniot, facit flo in Summa 161/35 [Szád.]. 1674: (Seres László) toties quoties Szaz vert Sárga aranynjakon convincaltassek [Homoródsztrmáton U; Ks 90 Biró Gergely keze írása]. 1677: hogy ha valami Vér Atyafi találkoznak a Jobagy(na)k, szanto földnek, szena fűnek meg valtasara, elsőbben a Paterek(ne)k ő kglmek(ne)k deponalyon szaz sárga Aranyat [Csíkszereda; CsAlt F. 27 I. 28].

G. növényekre von.: ~ fuszujka. 1796: Sarga Fuszujka nagyobb féle [Déva; Ks 76. IX. 26]. 1811: Termesztud a kertész Fuszujkát Fejért Met. 6 1/2 Fejér kardos Fuszujka kupa 10 Sarga Fuszujka 4 [Hsz; Mk IX/109-hez]. 1813: Sarga Faszulyka 12 kupa [Veresegyháza AF; Told. 18] | Sarga Faszulyka 12 kupa [uo.; i. h. Toldalaji Kata lelt.] * ~ (fülemüle) virág. 1710 k.: monda nekem: Úrfi, csak erre menjünk, hiszen a sárga virág is mind látszik, a lónak a térdit sem éri a víz [BÖn. 567–8]. 1719: Kerti Fülemile Sarga Viragot ... három lotot meg szedven Szepen az virágát Eger fark fű Levelét virágával edgyüt ... tegyek ezeket edgy üvegben, melyre Toltsenek jo erőss eget bort edgy ejtelt ebből kell edgy, edgy kalannal adni az Cselednek innya Reggel [Ks 54. 84 Medicinai instructio] * ~ körtvélyfa. 1795: egy sárga Körtvéfa [Backamadaras MT; CsS]. 1820: Azonn a Jozságon edgy Fejér Alma fát, edgy Sarga körtvélyfát edgy Vadalma fát tudok lenni [Martonos U; Pf] * ~ murok. 1595: Weres hagymat ... vöttem p(er) d 28 ... Sarga Murkot ... d 3 [Kv; Szám. 6/XVIIa. 215 ifj. Heltai Gáspár sp kezével]. 1812: Quietantia kilenc véka szemes Törökbuzáról, hatt véka sárga Murokrol három véka pityókáról, egy véka retekrol [Kv; IB. Kis Ferenc számtartó kezével].

H. különböző dolgokra von.: ~ bajuszpomádé. 1789: Sarga Bajusz Pomádé 17 Loth Rf — xr 40 [Mv; ConscrAp. 44] * ~ hely agyagos, terméketlen hely. 1767: haszantalan Savány sárga helyen [Pete TA; LLt Fasc. 129] * ~ levecske sáfrányos leves. 1632: Annok hozza egy kis labasba(n) egy kis sarga leucetzket az piacra s azt ugia(n) sokan eueök ot megh [Mv; MvLt 290. 94b] * ~ kód. 1560: ez Jelről Meg esmered ... Mykor az cement pornak Ereye elmult, Midőn az 24 hora elközelgeth es latod, hogy a kemencheben egy sarga Vekony kód kezd fen labny az zayan ky Jöny, az a Jele, hogy Immar az cement pornak az ereye elkölth es toab az aranyban semmit Nem cheleközik [Nsz; MKsz 1896. 351] * ~ mázas flaskó. 1849: 17. ordináré cseréből sárga mázos Flaskok [Szentbenedek SzD; Ks 73/55] * ~ mázas kemence. 1648: kamorácza, szép tarkán, virágos, sárga, mázos, kiüöl fwteő kemenczével [Komaná F; UF I, 930].

2. sápadt, sárgás/fakó bőrű; palid; blaß. 1724: a Menyem kérlette Etseditől, Talám Etsedi Ur(am), enni sem ádkglmetek a Cselédnek, h(ogy) olyan Sargák es vajuttak, melyre Etsedi monda: bizony kéntelen véle, hogy Sarga

legyen, mert van néki dolga mivel minden éjjel Pékrirel hál [M.királyfa KK; BK. Szász Péterné (50) jb vall.] | (Pekri Ferencnek) Ezen kívül volt még egy Szolgálója az el múlt esztend(6)b(en) Radnóti Susi, ki is Sarga Vajutt volt mint a Viasz [Názánfyva MT; BK. Etsedi Sámuel (25) ns vall.]. 1774: Akkor olyan hitvány, sárga és gyenge ember volt^a, hogy sokszor mondtam az asszonynak, hogy esztendeig sem él, mégis 70 esztendőt kitöltött [RettE 326. — *Os-dolai Kun László].

Szk: ~ ábrázati. 1769: Sztán Czigány 35. Esztendő, középszerű termetű, sárga, ösztövré ábrázatu rebegő nyelvű, fél szemű, zekében harisnyában bocskorban van fél öltözve [UzLt XIII. 97]. 1810: hoszukó kerekdek valamennyire sovány, és sárga halovány ábrázatu [DLt 598 nyomt. kl].

3. szőke, szőkés; blond; blond. 1787: Sajnárr András közönséges Falusi Lakosnak Fia, Szász Nemzet, idejében mintegy 25 vagy 26 Esztendő, középszerű termetű kövér szép Ember, sárga haja vagyon [KLev.].

Szk: ~ bajuszú. 1745: Fő Biro Urt meg Szidá egy hoszu Sarga bajuszu katona mondván mit tsinyál magyarul az lelkének [Kiscég K; Ks 5. X. 6 Kerekes János (24) zs vall.]. 1747: Pap Mihály nevű katona fejérszeg Szőke, vas-tag sárga bajuszsza, bé font hajjal kevés ideig nálom mulatott [Csicsópoján SzD; Ks 27. XVII]. 1814: Ilie Sztán ... kitsin sárga bajuszsza, szőke piros pofotyos, és kevés hímő-hellyes ábrázatu [DLt 519 nyomt. kl] * ~ hajú. 1757: Gáspár János Staturájában és Fisognomijában (!) Szep magos szá, kövér, piros, és Sarga hajú ember volt [Szováta MT; IB]. 1769: Paludgyai Josef 21 vagy 22 esztendő Sarga hoszsza hajú bajuszsza [UzLt XIII. 97]. 1801: Nikuláj Vlád Musztázi kereken oláhoson nyírt sárga hajú [DLt nyomt. kl]. 1823–1830: A feleségem, mikor elvettem, magas szá, nem elhízott, de nem is sovány, sárga hajú, inkább betegesnek tetsző leány volt [FogE 304] * ~ pakonpartos. 1827: Ramatseck János nagy sárga veresses pakkanbartos — bajuszsza — tompa oru [DLt 687 nyomt. kl].

4. sárgás szőrű; sárg, cu páru galben deschis; mit gelbem Fell. 1641: aestimalta(na)k 2 Eokret Eggik veres tarcza, masik sárga holdos [Tompaháza AF; BálLt 40]. 1647: Miko Istuan moucal illien actiot ... Buni Mihálj elle(n) az Buzai hatarrol lopua uezet vala el két fiatalj eőkroő, egyik sárga es az masik kek szurke, fen allo szarvuak [Kv; TJK VIII/4. 237]. 1692: Harmadfü ünök 2 Sarga elé álló szarvu [Mezőbodon TA; BK Inv. 23–4]. 1697: Fejős Tehenek. Sarga bogár szarvu nro 1 [Borberek AF; Mk Alvinczi Péter inv.] | Béres ökrök Sarga hátra hajlott szarvaj [Almakerék NK; UtI]. 1711: azon mánhák Sarga fenn álló szarvuk valának, Tudom, hogy mindenik helyről ujjfalvi Kastaly György ur(am) hajtata el egy Kurucz Salvagvardiaval [Gyergyóremete Cs; WLt Franc. Csörtán (40) pix vall.] | nekemis adtak vala két ökröt tartani, egyik kek a' másik Sarga vala [uo.; WLt Joannes Szöcs (32) vall.]. 1820: Ménlo Csitko 6 azok közül egy fakko, egy sárga, egy világos pej három Sötét pej [Born. F. Ig].

Szk: ~ csikó. 1794: Szürke Kantza Sarga Csitkoja [Zentelke K; CU] * ~ (holdas) gyermeklő. 1681: Menesek Szama következ(i)k ez szerint Tavallyi Sarga hodos gyermek Lo no 1 [UtI]. 1729: Bodola György Uram edgy sárga gyermek Lovat tizenhét forinton ada el [Feldoboly Hsz; DobLev. I/141 Bitai Ferenc (40) pp vall.]. 1747: én meg osztóznán az ötsémmel Néhai Csipkés Katóval ...

attam 20 forintot, egy harmad fű tulkot, egy sárga Gyermekek lovat 21 juhott apostol [Aranyosrákos TA; Borb. II Csipkés Borbára Nehai Szekeli György ur(am) Özvegye (60) vall.]. 1755: edgy Csillag nevű ugyan Sárga hodos Gyermekek Lovat ... ada eő Nsga, alkuván akkor meg hat ökör bornyukba, hogy adgyon azon Zilai nevű Ember eő Ngk a' Loért

30 Mforintot adott érette [Gernyeszeg MT; TGSz 35] * ~ (holdas) kanca. 1717: Öreg sárga kancza [Múzbethlen]. 1737: 4 fű Sárga hodos kancza [Borsa K; Told. 53]. 1793: Egy Hodos Sárga kancza tsitkozo [Bodola Hsz; BLt]. 1820: (Adta) A' Tündér nevű sárga kantzát [Szászvevssződ NK; Told. 19] * ~ (holdas) ló. 1649: vedtem egy sárga holdos louat [Kv; Szám. 26/VI. 542]. 1686: Mén lovak. Egy holdos kehes sárga kised ló l [Utl]. 1713: egy Sárga Aran Szörű lovatt küldött az Ur eő kglme [Kv; BLt]. 1722: Sárga hodos Ló ötöd füre menő [Kv; TJK XV/3. 84] * ~ kancacsikó. 1656: Labos marhak Borsan Egy taualyi sárga Kancza czitko Nro 1 [Doboka; Mk Inv. 8–10]. 1765: Egy szép zsufa Fako kancza, mellette lévő sárga kis kancza Csikájával [Szászsztyakab SzD; Told. 8]. 1839: Egy az orrán egész holdu Sárga kancza Csiko Tavaszon 2 Esztendős [Nyárádszibenedek MT; Told.] * ~ kancaló. 1719: volt egy sárga kancza lóva; de hová tötte én azt nem tudom [Kszeg; BfN Bh-i cs.]. 1739: Sárga Kancza Ló [Kövend TA; LLt 31/27] * ~ magserítés. 1757: Iván Lukács Sárga mag Sertését itten lakó Tárca Makaria Nemes ember eő Kglme vágta le ... ez előtt egy néhány esztendővel [Garbonácsfa SzD; TL] * ~ ökör. 1670: két szép sárga Eökreketis ada [Borsa K; Mk III. XXXVIII. 1003a. 19]. 1711: Lázár Ferencz Ur(am) ... egy Sarga ökröt el hajtata, és adta a maga szolgájának [Gyszyn; WLt Petrus Török (40) pp vall.]. 1752: Egy pár Sarga, és Bogár szarvu ökör [Dob.; TL 42]. 1764: az nagy Sugár ökör s az Sarga ökör tsonka szarvu aestimaltattak 30 Rf [HSzj sugár al.] * ~ paripa. 1704: a sárga paripámot is in refusionem damnorum neki^a odaadtam [WIN I. 98. — "Szilágyi Lászlónak]. 1802: Egy Sarga paripa, és egy pej Mag lo [Ne; DobLev. IV/858. 10a]. 1815: Egy Sarga Paripa fel romlott hátú [DLT 929 nyomt. kl] * ~ paripacsikó. 1808: A Lonai Ar. Mire Togyer adott sárga paripa tsikot Lupsai Juonás Todor(na)k 50 vf [TVLt Köz. ir. vásári jk] * ~ paripaló. 1837: Egy sárga nyolcz esztendő forma paripa Ló, fakó serénnyel két hátulsó lába szártsa [DLT nyomt. kl] * ~ sertés. 1757: hogy pedig ezen egy Sarga Sertésnél többet károsított volna el valaki az irt Iván Lukács Sertéssei közül nem tudom [Garbonácsfa SzD; TL. Tárca luvon (60) ns vall.] * ~ tehen. 1638: adtunk eo kegelminek, Egy sárga Tehenet, fyáual Egy veres wszeo tinoiaual Eggiwt ... f. 5 [Kv; RDL I. 114]. 1682: Boncza János edgykor csipelni kereczvén el edgy sarga tehenet és edgy tulkat talyiga eleib(en) fogvan el vitte [M.köblös SzD; RLt 1 Zobor Istvan (60) jb vall.]. 1693: az Sarga Tehennek ... az ökör borja in fl. 3//. Boriczae, Jankoe [Ne; DobLev. I/38. 13]. 1737: Öreg kék Tehén 2. 3 fű Sarga Tehen [Borsa K; Told. 53] * ~ tulok. 1674: Negyedfű tulkok Sarga tulok fen allo szarvu [A.porumbák F; UF II, 612]. 1711: egy sárga Tulyok meg döglek nála [Ditró Cs; WLt]. 1755: Három eszt(en-dős) Sarga elő álló kised szarvu Tulok 1 [Batiz H; BK sub nr. 1020 Naláczai conscr.].

5. ~ paripa aranyépénz; galben, monedá de aur; Goldmünze. 1774: Egyszer láttam egy bécsi levelébe írta^a a többi között: „Az Aranyas széki főtisztseget megkapom vala, ha az Orbán lelke a sárga paripákkal előmbe nem nyargal

vala.” Ez az Orbán lelke Orbán Elek volt, a sárga paripák pedig az aranyak, melyekkel meg is szerezte volt magának az Aranyas széki főtisztseget [RettE 338. — "Kemény László]. 1796: Te sárga paripával nyargalo Biro vagy, s eből már nyilván ki hozhatom, hogy Valakinek a Biroságért ajándékát adott volna [Kv; AggmLt B. 15].

6. szittk Szk: ~ béka. 1803: hallottam Komjátzéginitől mondani Fodor Sigmondnének: te Sárga béka te Zöld béka pókdösvén nem mégyek hozzád buza kérni [Aranyosrákos TA; Borb.].

◇ Szn. 1598: Sarga Ianoss [Kv; Szám. 7/XVIII. 8]. 1714: Önya Sarga [Monor BN; Ks S. 11].

◇ Hn. 1792: A Sarga sásba (sz) [Bh; KHn 20].

◇ Sz: hátra van még a ~ leves. 1766: már a' ki más felé haladt, annak félő hogy több dolga lesz meg possessoriumba léphetik a' kívánt jószágának, mert ez non fit solum electione, hátra van még a' sárga leves [Kf Dálnoki Teleki Mihály gr. Kendefi Elekhez] * lehuáz a ~ földig. 1880: (Gyulai Pál) egy rajzomat, amelyiket lehúzott egész a sárga földig, a Bud. Szemle jövő füzeté hozza [PLv. 81 Petelei István Jakab Ödönhöz].

II. fr I. sárga szín; culoarea galbenă; gelbe Farbe. 1678: A sinort nagy alázatossággal köszönöm, de mivel a sárgán én nem igen kapok, Kegyelmednek küldöttem, az magájából csináltasson fejért Kegyelmed helyében nekem [TML VIII, 167 Teleki Mihály Naláczai Istvánhoz].

2. sárga színű fonál; fir galben; gelber Faden. 1674: pi-hen valo ször selyem recze azis sárgával varrott [Beszt.; WassLt 72/6]. 1750: zöld Selyem, "Sárgával Sponyol himmel varrott Lepedő, mind két végén varrás, Hozzá valo Vánkos hejával egyben [i.h. Wass Dánielén portékái]. 1850 k.: Egy megszines sárgával feketével szőtt ször szövött diván [Pk 2].

3. sárga ló; cal galben; gelbes Pferd. 1839: A' Kocsis a' szürkét viszi a' gondolom csikot is kapott a' Sarga pedig másodsor is felvette — a' mag kancza első hágatással ... Csikót vett [Veresegyháza AF; DobLev. V/1225. 2a].

4. aranyépénz; galben, monedá de aur; Goldmünze. 1733: én eleve még látván hogy ez uttal Szüksegem a' Procuratorra ném lesz, semmit ki nem tálaltam, es így ezuttal a' Sargais az Erszénybe marada [Kv; Ks 99 Ferenczi András lev.].

◇ Hn. 1781: A sárgában (sz) [Szucság K; KHn 254].

sárga agyag agyagfajta; un fel de lut; Art Lehm. 1675: Hozattam ... egy Szeker Sarga agyagat, fizettem tölle d 18 [Kv; Szám. 35/I. 29].

sárga cukor kevésbé finomított sárgás színű cukor; zahár brut, nerafinat; nicht verfeinerter gelber Zucker. 1851: Arpa Czukor Sarga Czukor [Dés; DLT 1749].

sárgacsíkos sárgával csikozott; cu dungi galbene; mit gelben Streifen. 1819: szókótt-el sárga tsikos Reithozli forma nadrágba [DLT 601 nyomt. kl].

sárgadinnye pepene galben; Zuckermelone. 1715: görög és Sarga dinye [Pálos NK; LLt Fasc. 140]. 1717: küldöttem be Sarga dinyét 26, görög dinyét 5 [O.csesztve AF; Ks 96 Szegedi János lev.]. 1718: ott szereztem Gyéresen 17 sárga Dinnye (!) igen szépek Görög Dinnyét 3, egy kevés baraczkát [Mezőmehes TA; ApLt 2 Pál György Apor Péterhez]. 1722: egy nihány nyomoru Dinnyet hozta-

nak nekem ajándékba, három görög Dinnyet es három sárga Dinnyet fel küldöttem hogy meg ne lágyulyon [Körös-patak Hsz; ApL 1 Apor Péterné Kálnoki Borbára férjéhez].

sárga-fakó sárgásszürke; sarg; gelbgrau. 1757: Egy Sarga fako 5 es(ten)dös Tágas szarvu^a [Pusztasztmiklós TA/Torda; Berz. 3. 1/9. — *Tehén].

Szk: ~ ló. 1649: Az mely Sarga fako louat veöttek uolt eo kegiel(me)k, posta ala aduan Szilah fele, holt megh az Topa Szent Kiraly to mellet [Kv; Szám. 26/VI. 552].

sárga-fekete szk-ban; in construcii; in Wortkonstruktion: ~ zászló osztrák zászló; drapelul austriac; österreichische Fahne. 1869: az igaz, hogy mi csak egy évig szolgá-lunk s akkor haza bocsátanak, de 10 évre esketnek fel a sárga fekete zászló alá és így a tíz év alatt, ha vész fenyegeti a gyönyörű osztrákokat visznek még 9 1/2 év mulva is, tehát ez a mostani sorozás sokkal rosszabb, mint mikor a német sorozott [Kv; Pf Pálffy Károly lev.].

sárga festék vopsea galbenă; gelbe Farbe. 1679: az egész Pohár székk, kék, zöld veres festéssel festet; Az Pohár szekek feli hajtott deszkabul valo menjezetes, Sarga festekkel csillagoso(n) Czifrázott [Uzdisztpéter K; TL. Bajomi János inv. 50]. 1738: egy olosz fal Sarga festéssel öt rámával [M.bikal K; MLev.]. 1750: vak Ablak gyalult fenyő deszkából, Sarga, veress és zöld festéssel, vass Zárral, vas Sarkakra, egy felé nyilo Ajtócskával Almáriumnak készített [Papolic Hsz; Hr].

sárga festékű sárgára festett; vopsit in galben; gelb bemahlt. 1656: Egy darab falra valo Tsujtar szeönyeg, sarga es veres festekw [Doboka; Mk Inv.]. 1756: a Kocsis és Lovász Ház ... Kementzéje elegies Zöld és Sarga festékű Paraszt kályhákból kemencze elő fájára rakatott, belső része egészen Téglából rakatott [Branyicska H; JHb LXX/5. 26–7]. 1815: Van benne Sarga festékű két Sipu kementze Vas Ajtajával épségben [Görgénysztimre MT, Born. G. II. 20]. 1816: Egy Sarga festékű, gyermeki kiti Hintotska [Bányabúkk TA; MkG]. 1817: Egy sarga Festékű Fenyő Fa és egy Bükfalábú ágy 10 Rf [Varsolc Sz; Born. IV. 41]. 1836: Egy Sarga festékű fíjakos Asztal, rajta lévő két felé nyilo ajtoju tekaival, és rajta lévő Záral edgyütt [Algyógy H; Born. F. VIb].

sárgaforma 1. sárgás; gálbui; gelblich. 1730: Látám Vasárnap délután Szakács Mátyás, Tála István az Utrumban fel tett jószágon valának s látám ugyan akkor, hogy Szakács Mátyás az Válláig nyult vala bé az godörbe, onnen ki vón egy ejteles égett boros forma korsót, a' kiben Sarga forma Viz vala, s — azt az földhoz csapák [Altörja Hsz; Borb. I Opra Istvánné Kata provida vall.].

2. szőkés; blond; blond. 1747: Vaszilia fekete bajuszú barna szeg ábrázatu vala kisdéd rend ember, az másik pedig feje szeg ábrázatu, sárga forma bajuszú [Alparét SzD; Ks 27. XVIIb].

sárga föld ércet tartalmazó sárga színű föld; pämint galben; Gelberde. 1795: A kastély festésére 7. darab sárga földért adatott 49 xr [Déva; Ks 95]. 1808: 6 Darab sárga föld 1 Rf 12 xr [uo.; Ks 120. 4/15]. 1840: Adoriány Marhasai fővenyet és sárga földet hordottak a pálinka főzéshez [Msz; Born. G. XXIVb].

Szk: ~ festék. 1789: Sarga Föld Festék 58 font Rf 3 xr 48 [Mv; ConscrAp. 11].

sárga krumpli burgonyafajta; un soi de cartofi; Art Karhoffel. 1814: (1798) esztendőben hozott O. Dr. Gyarmathi Samuel Göttingából két ujj, és akkorig ismeretlen fajtákat: a' tzukor- és levesbe való fajtákat, melyek sárga színűek lévén, sárga kromplinak nevezték [ETF 182. 44]. 1836: edgy tseberbe két véka sárga Hoszszu Krumplu [Borsa K; MNy XXXVIII, 55].

sárgalilium crin-galben; Gelblilie. **Szk: ~ vize sárga lilium főzete.** 1679: Sarga Lilium vize nro 1. Kék Lilium vize nro 1 [Uzdisztpéter K; TL. Bajomi János inv. 32].

sárgálló 1. szőkés; blond, gálbui; blond. **Szk: ~ hajú.** 1812: Simion István szöke ábrázatu, sárgálló haju [DLT 654 nyomt. kl] * ~ **szakállú.** 1802: Brettye Pintye sárgaslo (!) szakállu [DLT ua.].

2. sárgás; gálbui, gálbiu; gelblich. **Szk: ~ szőr.** 1805: Barna pej az Ora körül sárgálló Szörök vannak [DLT ua.] * ~ **szőrű.** 1806: Egy 3 esztendő sárgálló szőrű bé görbött szarvu Bika [DLT 348 ua.].

sárgán 1. sárga színűre; in galben; in gelber Farbe. 1673/1681: az minémű szegény Ember vagyok az én vékony tehetségem szerint Ngd(nak) alazatosan könyörgök kegyelmessen engedgye megh Ngd számara, akar sárgán, akar veressen, akar feketen esztendő által gyarcsam Tiz kordovany bőrt [Vh; VhU 464]. 1745: Az Pap ülő székin Szőnyeg, az háta megett Székely Szőnyeg, Eneklő Pulpitus ibidem veressen és Sargán meg festett cum Inscriptione 1744 [Újszékely U; UnVJK 116]. 1788: Sargán készült dírib darab Szarvas Bőrök | Egy darab sárgán festett vászon [Mv; Tsb 47]. 1830: Egy sárgán festett lenyeggel szekér, két vas féderes ülőseivel jó sarogájával, és vászony kovorterével, vesztőből kötött kassal [DLT 499 nyomt. kl]. 1849: két karatlan égyes székek gyöngy színre festettek, szélei pedig sárgán | Egy olosz fal kék virágokkal ki festve, foglalattya masszív, — sárgán politurazva [Szentbenedek SzD; Ks 73/55]. 1850 k.: égi asztalra való gombolyag tarto tál sárgán lakirozva [Pk 2]. 1858: Nagy kapu — fenyő pfosztén deszkából van készítve véssé sárgán van festve és fladerezve, belakkozva [Mv; Tsb 39].

2. ~ töltve sárfányosan töltve; umplut cu umplutură condimentată cu șofran; mit Safran gefüllt. 1621: Veottem Hat font Tar peczenjet sutnj masfel penzest f—/9 Ket Czirket melleje sargan teoltue .../7 [Kv; Szám. 15b/IX. 208]. 1625: sutue 2 Ludot Ket Czirketis sargan teoltue [Kv; i.h. 16/XXXV. 168].

sárgapej sárgás-vörösesbarna; roib; gelbrotbraun. 1695: Találtam az Generalisné Aszsz(ony)om ő Nga Istálloiba(n) edgy fekéte, edgy sárga pej, edgy derés, edgy Tarka, edgy szürke szeget^a [Gyf; KaLt Apor István ir. Recsey István kezével. — *Ti. lovat]. 1783: (Az egyik kanca) három Esztendő esy kevéssé Sarga pej [Dálya U; Sár.].

Szk: ~ csödörű csikó. 1676: Sarga pey csödör csiko farka serenye fekete [A.szombatfva F; UF II, 763] * ~ **kanca.** 1682: Egy sárga pej örög kancza csikkoja csödör, pej holdos | Egy sárga pej örög kancza [MNy XXXVIII, 56, 304]. 1794: Sarga Pej Kantza Setét Pej Csitkoja [Zentelke K; CU]. 1805: Egy sárga pej Kantza ... a' két hátulsó lába szár

lábú [DLt nyomt. kl] * ~ *kancaló*. 1807: Egy kisded fekete vén Sarga pej nagyon hitván Kantza Ló [DLt 856 ua.] * ~ *paripacsikó*. 1747: Tavaji Csillagos Sarga Pej Paripa Csitko 1 [Királyhalma NK; Ks 23. XXIIb].

sárgapej-forma sárgás-vörösesbarnaszerű; roibat, roib; gelbrotbraun. 1761: Sarga Pej forma szőré olyan forma farka serennje egy kevéssé számár oru forma a' Török Menlotol valo bellyeges* [Branyicska H; JHb XXXV/39. 15. — *Kanca].

sárgapej-szín sárgás-vörösesbarna színű; roib, cu pãrul (galben-) roșcat; mit gelbrotbrauner Farbe. 1834: Egy 5 esztendő sarga-pej szín piros-pej serényű és farkú, herélt ló inkább czingár, mint vastag testű [DLt 1007 nyomt. kl].

sárgaposztós sarga posztóval borított; acoperit cu postav galben; mit gelbem Tuch bedeckt. 1648: Árnýék székre is nyilik festékes vas sarku, pantu ayto ... Az szék sarga poztos, padimentuma teglás [Komána F; UF I, 926].

sárgaréz 1. alamã; Messing. 1561: Senky eg' mesteris hamis aranyat Es sarga rezet meg' ne merezlyen aranyazni [Kv; ÓCrt.]. 1635/1650: Zilahi Pal Vr(am) Inassais Darotzi Ferkeo, ebben az dologban reszes volt, miuel hogy az Sarga rezbeol valo Giurwt eo contótté, ki reszelte, annak vtanna hogj megh Somanczoltak [Kv; ÓCrt.]. 1789: Asztalnak a' két széllýin vagyon 2. oszlop, az allya és teteje arany és ezüst festékes, a közepe mérő sarga rézzel vagyon bé borítva | Sarga rézből kereken Serpenyő formálog tsinált Gyertyatarto Rf 5 [Mv; ConscrAp. 42–3, 88]. 1821: Gomba Fánk forma Sarga rézből vas nyellel [Backamadaras MT; CsS]. 1855: van egy ujab Glét mérő serpenyő sarga rézből [ZFaz.].

Szk: ~ *nek mutatja magát*. 1803: Kék tajték pipák kisdédek, mellyel közzül az edgyik(ne)k fedele Sarga réznek mutatja magát [Ne; DobLev. IV/858. 2a].

2. sárgarézből készült; de alamã, fãcut din alamã; aus Messing gefertigt. Szk: ~ *csap*. 1847: A' kevertes üst ennek alján van egy a' bráhát ki bocsátó sarga rézcsap hosszú vas nyelivel [M.fenes K; KLev. Pálinkaház felszerelése] * ~ *edény*. 1780/1821: Sarga Réz Edény ... Veres Rez Edény [Kv; Pk 5] * ~ *gomb*. 1801: Egy Zöld kurta kaput fekete hajtokával és Sarga Réz gombokkal együtt [Vargyas U; CsS] * ~ *gomb*. 1790: Egy Zatskoban holmi sarga réz gomb [Mv; MvLev. Kis Ferenc ács hagy. 3] * ~ *gyertyatartó*. 1747: Rázmán Samuelné Kis Borbára Aszszony maradván szomorú Árvaságra három gyermekeivel Jutot Pista(n)k 18. pár tekervényes gomb Vigának egy mérő nyelű ezüst kalán ... Samukának. Egy Sarga réz gyertya tarto [Kv; Pk 6]. 1842: Két sarga réz gyertya tarto, kettő bronzirozott, kettő ezüstel futatva [Dés; Ujf. 3 Újfalvi György hagy.] * ~ *gyűrű*. 1635/1650: Szigethi Thomas nevű Eotues Legenj ne mivelhessen addegh valamégh az beczülletes Cehet nem Contentallia, az rea jmonalt Egy Gira Ezüsttreol, Mivel eo volt fw oka az Sarga rez Gywronék megh faragasának és Somanczolasának [Kv; ÓCrt.] * ~ *kalán*. 1789: A' másik Fijokban 10 Sarga réz kettős kisded Kalányok, és egy néhány apro réz Gránok, és 3 hitván Cultellus Rft 4 [Mv; ConscrAp. 43] * ~ *komponamérő*. 1849: Sárgo réz kompona mérő 1 [WassLt.] * ~ *lánc*. 1834: volt néki továbbá arany órája, melyen talál-

tatott sarga réz bijouteriás lántz [DLt 781 nyomt. kl] * ~ *medence*. 1624: Egy Eoregh Sarga rez medenche, konoros az keozepj bechultek ad f. 1 d. 25 [Kv; RDL I. 123]. 1627: Egy Sarga Rez medence tt f 2 [Kv; i.h. 132] * ~ *mosdómedence*. 1658: Rez szerzam. Egy Eöreg h sarga rez mosdo medence teort szelű Mas közep Sarga rez medence kett testallas benne [Kv; KJ] * ~ *mozsár*. 1789: Két kisded Sarga réz Mosár réz törőivel 7 font Rf 7 [Mv; ConscrAp. 44] * ~ *serpenyő*. 1789: Ujj Sarga Réz Serpenyő nyél nélkül Rft. 3 [Mv; i.h. 22] * ~ *széntartó*. 1677: Egy sarga réz szén tartó v(a)l(e)t — f. —// 60 [Kv; RDL I. 155b] * ~ *üst*. 1615: Sarga rez wst [Kv; RDL I. 97 Juncck András kezével]. 1849: vittek el ház beli portékákat, üsteket egy sarga réz üstet, serpenyőket [Héjjasfva NK; CsZ].

sárgarezes sárgarézből való; de/fãcut din alamã; aus Messing. 1758: fal mellett álló Vászson nélkül való kis asztal Bécsből hozatott diófából való Sarga rezes pántokkal adomált két részben való Almárium [Déva; Ks 76. IX. 8].

sárgás 1. sárgába hajló színű; gálbui, gálbiu; gelblich | sarga mintás; cu modele galbene; mit gelbem Muster. 1747: egy Sárgás tarka szünyeg [Szökefva KK; UnVjk 143]. 1823–1830: Vagyon itt' saxoniai produktumokból egy kis kemence. Negyedik ház aranyos párkányú, tükrös. Ötödik ház sárgás tükrös, itt vagynak drágaköves portékák [FogE 185. — *1796. tájt a drezdai múzeumban]. 1849: Czérna és gyapatt siritő sárgás kitsi maschina [Szentbenedek SzD; Ks 73/55].

Szk: ~ *kanavász*. 1819: egy sárgás Kanavázt hajú két tsikos derekaly [Kv; Pk 3] * ~ *kancsó*. 1812: Egy pár aradi kantso xr 40 Egy Par két és Sarga kantso Tordai xr 20 Egy Par kek és Sargas kantso Tordai xr 12 [Mv; MvLev. Szürtei József hagy. 7] * ~ *kaput*. 1823: Egy viseltes sárgás kaput és egy Gehrok [Nsz; DobLev. V/1080. 2a] * ~ *keszkenő*. 1842: sárgás szemibe húzott keszkenyo a' fején [DLt 1019 nyomt. kl] * ~ *ujjas*. 1842: Kis Juliánának sárgás szemibe húzott keszkenyo a' fején, sárgás spanyalét kotzkás ujas [DLt 1019 ua.] * ~ *viganó*. 1843: Ezen asszony középkorú és —termetű, barnaszeg ábrázatú, volt öltözve sárgás viganába, ujjos reklivel vagy kosokkal, a feje keszkenővel hátrakötve [VKp 86] * ~ *zsakettli*. 1816: Sárgás Sakettli 3 Rf 15 xr [Kv; Born. IV. 41].

2. sápadt; palid; blaß | sárgás bőrű; gálbinicios; mit gelblicher Haut. 1830: Zoller Jo'sef sas örrű sárgás sápadt képű [DLt 667 nyomt. kl].

Szk: ~ *ábrázatú*. 1817: Czeika János sárgás ábrázatú, Kék szemű tonya orru [DLt 550 ua.].

3. szőkés; blond; blond. 1802: Szóts János alánéző, őszszel őszve elegyedet sárgás hajú [DLt ua.]. 1821: Virts Szintion kondor sárgás és kopatzodni kezdett hajú [DLt 452 ua.].

4. sárgába hajló szőré; cu pãrul gálbui/gálbeniu; mit gelblichem Fell. 1812: Egy világos pej vén Paripa, a' szája, 's szeme körül sárgás [DLt 383 gub-i nyomt. kl].

Szk: ~ *ememalac*. 1839: Az előmben állított sárgás eme malatzt jól esmerem [Dés; DLt] * ~ *fakó szőrű tinó*. 1769: találék elől egy Náznán falvi Embert hogy kötél-nél fogva vezet egy Sargas fako szőrű Bornyuzo Tinot [Mezőmadaras MT; BK. St. Nagy (50) pp vall.] * ~ *fakó szőrű ündítinó*. 1769: Egy Harmad füre menő Sargas fako szőrű kevesse fell álló kajlas szarvu Ünő Tinoja [Msz; BK

vk] * ~ kocasertés. 1839: Én az előmbbe állított sárgás kotza sertést esmérém [Dés; DLT] * ~ ökö. 1805: Fakoszőrű sárgás Ökör a bal fülle: ajos | Fakoszőrű sárgás Ökör, törpe rendű [DLT nyomt. kl] * pej kanca. 1810: hozott Gyermán Stéfán egy szép nagy sárgás pej kantzát [KLev.].

sárgaság májgyulladás; hepatitá, gálbinare; Gelbsucht. 1670: Az én fiam, Uram, igen elnyomorodék ... jártányi ereje sincs, elhervadt, sőt az sárgaság is látszik rajta [TML V, 407–8 Bánfi Dienes Teleki Mihályhoz]. 1676: Szuhai uram kéré hogy írjam meg Kegyelmednek, sárgaságból oly embert gyógyított meg, a kinek a doctorok sem tehettek semmit is* [TML VII, 164 Székely László ua-hoz. — *Az orvoslás leírását l. rozsliszt al.]. 1763: Nekem ezen esztendő egészségemre nézve elég szerencsétlen volt, mivel harmadidén a quartanába esvén, abból hirtelen kivéttem magamat, annak utána sok egy s más nyavalyák, úgy mint icterus, vagyis sárgaság, lenteria s egyéb spasmodica affectio, s csaknem hypocondriaca melancholiaba estem [RettE 157–8]. 1766: Mikor a nagyatyám Dobai Péter in anno 1728. 28-va aprilis megholt sárgaságban, vagy icterus nigerben, kihozatták volt Désről* [i.h. 203. — *Dr. Pataki Sámuel]. 1797: A jó, 's Jámbor Borbélyom is meg betegvék 's Sárgaságban esett [Héderfája KK; IB id. gr. I. Bethlen Sámuel lev.]. 1806: tegnap estve fél a 7re G. Kornis Gábor megholt Benedeken sárgaságba [Dés; KMN 211]. 1848: Betegség neve: sárgaság [Dés; RkHAK 112].

Szk: *fekete* ~. 1820: Mlgs Baro Branitskai Josika István Ur Halálát meg előzőtt az előtti két három esztendőben különösen igen sok nyavalyák terhelték a milyenek voltak a gyakort gyomor Sikulások melyek telhetetlen életéből következték máj dugulás, melybéli vízkóság, köszvény és Fekete sárgaság [Torda; JHb 48 Száknovits István Asz fungens physicuának nyil.].

sárgaságbeli sárgaságos; bolnav de gálbinare; gelbsüchtig. 1679: azt mondják, az sárgaságbeli ember sárgát szokott gyakrabban látni [TML VIII, 399 Bethlen Farkas Teleki Mihályhoz].

sárgásan sárgásra; in galben; in gelber Farbe. 1849: Egy kanapéj gyöngy színre festve, szélei pedig sárgásan, — ezen kanapé töött veress virágu anyaggal bé huzva a' főgye [Szentbenedek SzD; Ks 73/55].

sárgásbarna cáprui, de culoare cafenie-gálbuie; braun (Auge). 1812: Todor Györgyitzé világos sárgás barna szemű [DLT 698 nyomt. kl].

sárgastráfos sárgacsíkos; cu dungi galbene; gelb gestreift. 1850: Egy lazurkék, sárga streifos bársony ripsz lájbli [Mv; DE 2].

sárgaszabású sárgaszerű, sárgás; gálbui, gálbiu; gelblich. 1576: wagion ket Arany georo Egykbe wagio(n) gamako masykba walami Sargha zabassw keo [Szamosfva K; JHbK XVIII/7].

sárgaszeg sárgásbarna; de culoare cafenie-gálbuie; gelbraun. 1682: Sarga Szeg Török Men lo, négy laba Szár [Görgény MT; Ut]. 1685: Gyermek lovak Egy sárga Szeg, Kicsiny hód a homlokán no 1 [Ut]. 1805: Kisded

Termetű, sárga szeg Kantza-Ló | Egy sárga szeg Ló, igen tüzes vérű [DLT nyomt. kl]. 1807: Egy sárga szeg Ló [DLT 391 ua.]. 1815: Sarga szeg 4. Esztendőbe járo Paripa Csitkóját ... Kegyelmed Szamas Ujvára küldötte [Dés; DLT].

sárga szín 1. sárga színű; de culoare galbenă; von gelber Farbe. 1849: Négy töött székek veress virágu massával bé huzva — sárga színre politurozva [Szentbenedek SzD; Ks 73/55].

2. ~ *fakó* (ló) sárgásszürke; galben-cenușiu, șarg; gelbgrau. 1689: Sarga szín fakó tatár ló meczzet [Ut].

sárga színű 1. sárga; galben, de culoare galbenă; gelb. 1840: viselt ... a' fején sárga színű nagy fejér virágokkal elhintett keszkenyőt [DLT 843 nyomt. kl].

2. sápadt; palid; blaß. 1748: A verekedés előtt sem volt egészséges, sárga színű, kirpetelő hurutos Aszszony vala [Marossztkirály MT; Told. 56].

3. sárgás szőrű; cu părul gálbui; mit gelbem Fell. 1759: A hintó előtt két huszár-módra felöltöztetett legények ezüstös szerszámú, sárga színű lovakon ezüstös fecskefarkú cafraggal, kalpagosok, forgások s nyakokban régi módin farkas-bőrösön voltak [RettE 96].

sárgaszőke világossárga szőrű; cu părul băloii/bálan; mit hellgelbem Fell. 1627: Tuliok vagion negjed fw Nro 7. hata szeoke, az eggik sargha szeoke [Rücs MT; BLT 1 Inv.]. 1628: Az eokreoknek kettei zeoke, az harmadik zeoke holdos, az negiedik Sarga zeoke, mely eokreok ertek volna fl 60 [Torda; TJKT I. 264]. 1647: Bosba(n) lako Gierma(n) Tiador megh teörveniezue(n) it lako Vasarhely Samuelnel egy Sarga szeoke fen allo (!) eokreot heted magauat megh eskwue(n) magae(va) teszi az eokreot [Kv; TJK VIII/4. 208].

sárga szőrű sárgás szőrű; cu părul gálbui; mit gelbem Fell. 1761: Kantza Csitkok egy sárga szőrű^a a Homloka jotskan hodoss [Branyicska H; JHb XXXV/39. 16. — *Csikó] | Gyermek Mén Lovak vadnak e' szerent Két esztendő Sarga szőrű Nro 1 [Siménfva U; JHb XXIII/31. 15–6]. 1777: A lo lehet Circit(er) 18 Esztendő, egészszzen Sarga Szőrű [H; Ks 114 Vegyes ir.]. 1805: (A kanca) sárga szőrű, siklája, serénye farka kevésse világosabb [DLT nyomt. kl].

Szk: ~ *gyermeklő*. 1749: Sarga szőrű Gyermek Lovát, es ... egy barna kanczaját Tsitkostol mi üdö tajban lopták el [VK]. 1776: egj fejer szőrű nagj Kantza más Negjed füre menő Sarga szőrű metzet Gjermeke Lovait el lopták [Msz; Berz. 9. 74]. 1778: Sarga szőrű Három esztendő Gyermeklo [Szászzerked K; LLT Fasc. 110] * *gyermeklovacska*. 1741: egy harmadfü Sarga szőrű gyermek lovacska [Mocs K; JHbK XLIX/25] * ~ *kan*. 1748: Öreg Sarga szőrű tarka kan 1 [Aranykút K; Ks 23. XXIIb] * ~ *kanca*. 1766: a Réten lévén egy Sarga szőrű nagyon vemhező Kantzája és egy Pej szőrű Lova ... kik mitsoda Lovat fogtak meg [Kük.; BfR VI. 125/18 vk.]. 1808: Sarga szőrű, Kantza az edgyik Hátulso Lába pókos, a' másik bal körmű [DLT 270 nyomt. kl]. 1838: Egy sárga szőrű, hóka fejű kantza [DLT 93 ua.] * *kanca*. 1745: Mind az kezeken kapot szürke és Sarga szőrű két kanca Lovak mind az károsoktól való réa esküvése, mind pedig az magok szájak vallása is nyilván bizonyította, hogy azon említett két kanczákat magok lopták legyen el tolvajul ... mind ketten fel akasztas-

sanak és meg hallyanak [Torda; TJKT II. 49]. 1789: Egy sárga szőrű kantza Lo a' háta kisség hajlásos, mint egy nyerges hátú [HSzj *nyergeshátú* al.] * ~ *ló*. 1686: adott eö kglme egy sárga szőrű lovat [Mv; Told. 15/3]. 1691: Vettem egy sárga szőrű Lovat pro fl. 15 [HSzj *sárga* al.]. 1815: azon Szeg Sarga Szőrű Lovát tudakoltam; hogy eladná és mi lenne az alsó ára [Dés; DLt] * ~ *ökör*. 1711: Tudom hogi egj Kús András nevű kurucz Salvagvardia, adott vala Újfalvi Kozma Thamásnak, egj nestes süvegért, egj Sarga Szőrű ökröt [Gyergyóújfalu Cs; WLt Joannes Andras (35) ns vall.]. 1743: két sárga szőrű fel romlott Nyaku ökrököt hajtott volna Vuria Alexa Nagy Bunra [Szásznyires SzD; Ks] * ~ *tehén*. XVIII. sz. *eleje*: Sarga szőrű tehén [Pf]. 1761: Egy nagy Sarga szőrű, ökör forma fenn allo szarvu mind egy kilencz vagy tiz Esztendőss Bornyuzo Tehén [Branyicska H; JHb XXXV/39. 17] * ~ *tulok*. 1754: Egy Negyed füre menő Sarga szőrű Tulak [Kajla (BN) körny.; WassLt].

sárgatarcsa sárgatarca szőrű; báljat cu pete galbene; mit gelben Flecken. 1687: Sarga Tarcsa Tulok Veres tarcsa Tulok [Utl].

sárgatarca sárgatarca színű; báljat cu pete galbene; mit gelben Flecken. 1628: Egy közep szaros ladaban, ki ueres Sargha tarka, valami leuelek es poszto szely [Gyalu K/Kv; JHbK XII. 44. 3].

sárga-tarkás sárgás tarka színű; galben-pestriř; gelblich-bunt. 1731: bele Nezek abban az Zöld Sarga tarkás ladaban ... annyi pohárt láték azon ládanak az fenekin, soha annyit [Ne; DobLev. I/142 Ladislaus Úveges (37) ns vall.].

sárga viasz ceară galbenă; gelbes Wachs. 1628: Az Legh belseő tárházban, Vagion egy eőreogh Almariumban Sargha Viaz eőreogh kozep es kisseb darabok Nro. 46 [Gyalu K/Kv; JHbK XII/44. 1]. 1785: Sarga Szűrt viasz 4 darabban 32 font [Katona K; Born.]. 1797: Fél fontnyi Sarga viasz két darabban [M.igen AF; DobLev. IV/777. 9].

sárgaviola micșunea, șiboi; Goldlack. 1786: Az úveg Házban ... Sarga viola oltot Tő 19 [Nagyalmás K; JHbK XXIX/36]. 1840: Sarga teljes viola [Kv; Pk 7].

Szk: ~ *olaj*. 1683: Sarga Viola Olajra f. //60 [Utl]. 1685 k.: Zamoczi megh érkezett hozott ilyen Orvosságok (!) Sarg(a) Viola olajat p. f. 1 [Utl] * ~ *vize*. 1679: Sarga viola vize nro 1. Kek Lilium vize nro 1 [Uzdisztpéter K; TL. Bajomi János inv. 32].

sárgazsinóros sárga zsinórral díszített; împodobit cu găitan galbene; mit gelber Schnur geschmückt. 1747: jött által az szamoson két szederjesbéli sárga sinoros, és réz gombos kőtűsű katona az katonák pedig fegyveresen és czafragason valá(na)k [Mikeháza SzD; Ks 27. XVI].

sárgító sápasztó; care face să devină palid; blaß machend. 1662: kedveskedésnek szintén legfelsőbb grádcására való felhágásokban szoktad a sárgító szomorú halálnak mérget rájuk nagy kegyetlenül kiontani, miért lehetsz ily állhatatlan, kegyetlen és fene természetű, hogy ennyire csak játszódozni láttassál a szegény nyavalyás és halandó emberi nemzettel? [SKr 288].

sárhányó I. *mn* 1. utcatakarító; care curăță strada de noroi; Straße säubern. Szk: ~ *napszámos*. 1730: Egy Sárhánnyo napszamosnak Den. 18 [Kv; Szám. 56/XIX. 16].

2. sártakarító; de indepărtat noroiul (de pe ceva); zum Schlammsäubern. Szk: ~ (*fa*) *lapát*. 1598: Egy Saar hanyio lapatot d 25 [Kv; i.h. 7/XVIII. 35 Masass Thamas sp kezével]. 1679: Szoro lapat nro 92. Sár hanyio lapat nro. 64 | Sár-hanyio lapát nro 6 [Uzdisztpéter K; TL. Bajomi János inv. 11, 78]. 1681: Vajda Hunyad vára ... Vár emelcsős kapuja ... Vagyon ezen kapu között ... Sár hanyio fa Lapát Nro 3 [Vh; VhU 502, 508–9]. 1741: Sárhányio lapát 3 [Mezősályi TA; Ks 7. XVII. 10].

II. *fn* jármű kerekét a felcsapódó sártól védő lemez; apărătoare de noroi; Kotflügel. 1625: Szygyarto Janos az kuczit hogi beleől megh borította es az sarhaniojatis, Adtam f — d 75 [Kv; Szám. 16/XXXIV. 282] | Az Varos kuczianak az sarhaniojot Czinaltattam meg attam) az Czigannak f — d 15 [Kv; i.h. 16/XXXV. 171].

sárhányójú vmilyen sárhányóval ellátott; prevăzut cu un anumit fel de apărătoare de noroi; mit irgendeinem Kotflügel versehen. Szk: *bőr* ~ *kocsi*. 1647: Egy festekes kised, kased, de beor sarhanioju koczy, minden szerszamaial [M.királyfva KK; BK 48/16].

sárhányótartó sárhányót rögzítő lemez; suport pentru apărătoare de noroi; Platte zur Befestigung des Kotflügels. 1685 e.: Hinto bakja szjya tarto csath Nro 3 Sárhányo tarto Nro 3 [Borberek AF; MvRKLev. Urb. 5].

sárhatás folyathatás, üzekedhetés; călduri la iapă; Ros-sigsein der Stute. 1737: Igen szép kanczák vadnak az Menesben az kik meg Sarhotok bár ha ügyiben gongyat nem viselik Sarhatasnak idejen bizony Ngnak referalom ha az Kanczakot az pej loval meg engedik Sarhotni [Nsz; ApLt 4 Székely Elek Apor Péterhez].

sárhatik (kanca) folyathat/üzekedhetik; (despre iepe) a avea călduri; rossig sein (Stute). 1634: Ez mult 1633 ezendoben menek az holt Marosban egy kis reteczykem latnia, hat ot az maros mellett jar az menes, oda menek, es kerdem az pazorokat, az en kanczia lova(m) sarhotae? kire mondanak, mosta(n)nis utanna jar az menlo [Mv; MvLt 291. 296]. 1737: az Menes Pasztor ugy referála hogy vagyon az Menesben két kancza az ki most akar Sarhotni [Nsz; ApLt 4 Székely Elek Apor Péterhez]. 1786: Betegesen idejövök hogy láthassalak, de te el nem jövé, azért küldem ezen Levelet, tudósits mi bajod s mi az oka hogy el nem jöttél, tám a fejeér Kod Sárhatnék s azt lesed [Szászalmás NK; IB gr. Toldi Zsigmond tréfás lev. gr. Iktári Bethlen Sámuelhez].

sárható folyató/üzekedhető; (despre iepe) care este în perioada de călduri; (Stute) besteigungsfähig seiend. 1629: vagyon most lábos barnaink szépen, az mind pengi barom marhából borjúzó, vagy szeribe futosó-vonó tehenet hagyok nro 15, azok mellé hat tinó-binót; hagyok szeribe sárható kancát kilencet, és azmellé lovacska és kanca cső-döröket hatot [BTN² 423 Borsos Tamás végr.]. XVIII. sz. *eleje*: Ha lehet Örg Men Lovat ne vegy á Menesedbe, mert fáját (!) nem veheted, akar mint röhögjen eo, de tsak fejt sem emelíti á Sárhoto Kancza [JHb 17/10 lótarási ut.]. 1737: Igen szép kanczák vadnak az Menesben az kik meg Sarhatok [Nsz; ApLt 4 Székely Elek Apor Péterhez].

sárig, sárog I. *mn* 1. sárga; galben; gelb. Szn. 1583: Sarog Janos [Kv; TJK IV/1. 183]. 1595: Sarog Janos [Kv; Szám. 6/XVI. 18]. 1596: Sarogh Georgine [Kv; i.h. 6/XXIX. 117]. 1599: Sarogh Mihaline Cathalin azzony [Kv; TJK VI/1. 343]. 1623: Sarogh Istuan [JHb].

Hn. 1856: a Saroguthra faluvege [Torockósztygyörgy TA; EHA].

2. sárga szőrű; cu pãrul galben; mit gelbem Fell. Szk: ~ *kanca*. 1857: fél csipeű sárig kantza [HSzj félcsipőű al.] * ~ *ló*. 1857: sárig koros ló [HSzj sárig al.] * ~ *ökör*. 1701: Az marhakot osztottak ez szerent Balasi Boldisarnak két sárog eokrót edgy borjus tehennel [Kissolymos U; BLév.].

3. ~ *arany* aranypénz; galben, monedã de aur; Goldmünze. 1658: hagyok ... feleségemnek huson Eott sarga Aranyat Maradot volt en ream Zaz tiz Sarogh Arany [Mv; Nagy Szabó Ferenc végr.].

II. *fn* sárga fonal; fire galbene; gelber Faden. 1731: Egi vankos hej tarkan szótt veresből es sarigbol [Kvh; HSzjP].

sárig színű sárga; galben; gelb. 1821: Vagyon egy Sárig színű Rojtos Ruha 4.Rf. 16 xr. [Oroszfalu Hsz; HSzjP].

sárig szőrű sárga szőrű; cu pãrul galben/bãlan; mit gelbem Fell. 1733: Harmad Fű ökör Tino Sarog szőrű nro 1 [Szárhegy Cs; LLt].

Szk: ~ *tehén*. 1708: (Hagyok) egi sarig szürü téhenét és egi fejár soru bodachot [Kászonjakabfva Cs; LLt Fasc. 85].

sarj fiatal hajtás; lástar; Sproß. Hn. 1693: Patko sarja nevű hely(en) (k) [A.boldogfva U; EHA].

sarjadék 1. sarjú; otavã; Grummet. 1835: a kertekbe a hidegek miatt a le legelt fű helyett nem igen akar nőni sarjadék [Zsibó Sz; WLt Kelemen Benijámin lev.].

2. leszármazott, ivadék; urmaş, descendent; Nachkomme. 1899: a fiatal Gyalui sarjadékoknak barátságos baracokokat küldök [PLév. 201 Petelei István Gyalui Farkashoz].

sarjadzik sarjad; a încolți; sprießen. 1810: (Az erdőt) ő Nagysága a' malomra gát ágnak mind levágatta, most kezdetek gyertyán és Cserefiatalok benne Sarjadzni [Doboka; Ks 76 Conscri. 89].

sarjazik sarjad; a încolți/răsări; sprießen. 1797: A Lovak Istennek hála jól vad(nak) hanem már ezután Szénát adunk Nékik Mivel az Fű el fogyott tegnaptól fogva ebe a Szarzságba a hol Sarjazni kellett volna is mind ki sült ki pergelődött [Banyica K; IB. Gombos István lev.]. 1807: néhai ifiabb Rettégi Sigmond Ur az egyenesítés után meg szántatván hogy jo Szénának valo fűvet is teremjen esztendőnként ... jo féle fű magokkal vetette volt be — mellyet Bétsi fűnek hívnak, ezt pedig azért tselekedte — hogy gyakorta sarjazzék és bővön teremjen Szénát [Apahida K; RLt 0. 2].

sarjerdő kivágott fák gyökereiből sarjadó erdő; lástăriş, mladă; Niederwald. 1851: Sarj Erdők mely egymás folyamában lévő és így egy tagot tévő erdő részeket vagy is Nyilat a' más nyiltól elkülönít, a' kakuk pusztájától kezdve (:Pojáne Kukuluj:) le a' Tolvajok kutjáig (:Funtine Telhárlor:) [Bányabúkk TA; EHA]. 1862: Magyaros nevű dűlőben ... sarj erdő [Vaja MT; EHA].

sarjú 1. lekaszált fű újranoított hajtása; (iarbã de) otavã; Grummet. 1596: az sariuba eok(is) bele haitottak boriokot [Szu; UszT 11/39]. 1597: Valami sariú Vegett haborottak volt megh az ket peresek, mely sariú vegett megh perlekednek es az teórúeny Keleme(n)nek az felperesnek Vúúe a' sariút de az Veresegbe sem(m)it ne(m) tud [i.h. 12/78 Blasius Barla de Farkaslaka lib. vall.]. 1607: az fenio zeget eppen tudom hofi az regj zabadsagkoris Becz Pal birta az utan Becz Palne bekesegeesen, beis kerteltette nekemis atta sarliuiat [BLt 3 Laurentius Nagy de Tusnad* (60) pp vall. — *Cs]. 1630: Eysel az Juhot Eörizuk vala s Eg Viziolai Ember az Sariut Eörizuen ot fezik <val>a [Nagycég K; VLt 16/1527]. 1752: Tudgjátok hánj izb(en) tiltattam meg Falus Birák által, ugj általad is mint udvari Biró által az utrizált Tanorakbeli Sarjut [Abosfva KK; Ks 8. XXIX. 32]. 1767: Asztis tudják hogy azon Utrizált Rétnek Sarjúját Fűventibe vették meg Király halmiak is [Királyhalma NK; Ks 67. 46. 24c]. 1768: a Zabolai lakosok az ő kigyelmik Marhájokot a Zabolai Rétről a Sarjuból bé hajtották [Tamásfva Hsz; HSzjP Ladislaus Turi (57) vall.]. 1768: Valaki Más Ember Gabonáját Sarjúját és Szenáját orozva praedaltatya vagy gazoltatya az is 12 forintokon maradgyon [Zetelaka U; UszLt XII. 89]. 1852: a felsőbb nagy rétnek csak szénabeli termése fog két felé osztatni, a' sarjuja a' kivéő három feledések, részibe juttatván egészen [A.esküllő K; RLt 0. 4 Tusai László jegyző kezével].

Szk: ~ *t felfog* sarjút tilalomba helyez. 1710: Mikor az Sarjut egyező akarattal a határ birak felfogják senki lovát, tehenit barmát oda bocsátani ne merészeljen mig meg szabadtatya a határbiro sub poena flo 11 den. 50 [HSzj határbiro al.] * *kaszálni való* ~ 1749: it a Bala vasari hataron suholt is Kaszálni való Sarju nintsen [Balavásár KK; Ks 15. LXXVIII. 17] * *kaszálni* ~ 1591: Annak vtanna minth egy harmad nappal az Janos Balas boriaith wzi uala be az kazalo sarjuból Ferench Marthon [UszT]. 1780: A Toth György háza mellett lévő vető kert folyását, kik hanyták ki, gyakorta magok marhájokot kik hajtogatták, jo kaszálni Sarjúját kik éttettek meg ottan? [Tarcasfva U; Pf vk]. 1803: Váltolag kaszálni kaszálni Sarju volt [Váralmás K; KHn 313].

2. lekaszált sarjú; otavã cosită; gemähtes Grummet. 1632: Hat aztagh labon uagion sariu husz boglia ... Nro. 20 [Fog.; UF 1, 188]. 1685: Az Csüres kertbenis Kalangja szena 1 ... Sarju a szigetben kalangja no 1 [A.komána F; Ut]. 1761: Vagyon egy jo Nagj Tanorok, mellyet Annuatim kétszer szoktanak kaszálni és sarjúján kívül közep szerű üdöb(en) meg terem fűvet tizen hat Szekér szénára valot [Bolya NK; JHbK LXVIII/1. 304]. 1774: 'a Csürös kertben szoktak rakni 3. karó szénát, mely 3. karóban 15 szekerral menyen ... Sarjut különösen 'a Csür kertben raktak hol két hol 3. buglyát, egy egy buglyában csak raknak öt hat szekérral [Szentdemeter U; LLt Vall. 114]. 1808: Azon Esztendőben a midőn Kiszo luon el Szökött Gabonáját, Máléját, Szénáját Sarjúját Rusz Pávelhez raktae? [Szászkerked K; LLt vk]. 1836: A Szöllők mindenütt harmad izben ki vagynak darabolva, a' Sarjuis meg van szározatva [Vécke U; Ks 101 Varga György lev.]. 1844: Sarjut csináltunk a' pusztá udvarnál 1 Szekérral [Széplak KK; SLt évr. Sipos Miklós P. Horváth Ferenchez].

Szk: ~ *gyűjteni*. 1835: 6 cigány Sarju Gyűjteni voltak [Hosszúaszo KK; Born. F. Ib] * ~ *csinál*. 1844: Sarjut csináltunk a' pusztá udvarnál 1 Szekérral [Széplak KK; SLt évr. Sipos Miklós P. Horváth Ferenchez] * ~ *t gyűjt*.

1840: Kásóva^a ... Gyalagassai sarjut gyűjtöttek és szakaszokat hegyeztek [Born. G. XXIVb. — ^aMT] * ~t szárogat. 1825: a kertben Sarjut száragatván hallom etzer hogy nagy Sebensen kopogtatva Csizmába menyen Bodoni János nagy páltzáson [Havad MT; CsS] * ~t takariat. 1711: it Sarjut takartatok, S hordatok [Ks 96 Kornis István feleségéhez] * *vhány bokor* ~. XVII. sz. v.: igérvén az előtt egy Bokor Sarjút [LLt 19/6] * *vhány buglya* ~. 1758: két karotska széna. éjg bugja sarju [Sár.] * *vhány buglyácska* ~. 1771: egi bugjatska Sarju maradtott volt el nem adhattam [Eszmény SzD; Told. 5a] * *vhány csomó* ~. 1814: Vagyon a' Csűrös kertbe három kalongya Szena fűt Szena Vagyon ismet egy kis tsoomo Sarju [Mezősályi TA; RLt Rettegi Sámuel kúriája] * *vhány kalongyácska* ~. 1770: még vagyon egy réti kalangya, és egy kalangyácska sarju [Eszmény SzD; Told. 29] * *vhány karó* ~. 1791: Egy karo Sarju ... Szalma egy Szakasza [Nagyercse MT; Told. 36]. 1819: 1818ba termett egy Karo Sarju [Baca SzD; TSb 6] * *vhány szakasz* ~. 1812: egy szakasz Sarju Szalmával elegyítve [Marossztkirály MT; Berz. 8. 72] * *vhány szakaszcska* ~. 1802: Egy Szakaszska Sarju melyben vagyon három Szekeretske [MkG]. 1819: 1818ba termet és Szalmával össze rázatt egy szakaszatska sarju [Baca SzD; TSb 6] * *vhány szekér* ~. 1807: egy szekér Sarjú a Pakulárok-nak adatott 20 Rfkért [Dédács H; Ks 98] * *vhány szekérnyi* ~. 1744: A Csűr ... borna fábol rakott A fiaba 18 Szekernyi Sarju [Vécke U; LLt Fasc. 67].

3. ~ korában fiatal/sarjerdő korában; cind este încă lăstăriș/pădurice tinăre; im Alter eines Niederwaldes. 1786: nállunk és a' körül lévő helységekben annyira meg szaparadt a' ketske, hogy miána erdőt éppen nem nevelhetünk, mert ha tiltunk-is erdöket, azokat a' ketské még fiatal sarju korokban elpusztíttyák, és meg emészti [Torockó; TLev. 9/24].

sarjúbeli 1. a sarjúbán esett; care a fost produs(ă) în otavă; im Grummet gemacht. 1775: betsüllöttük mind összevességgel szena és sarjúbeli kárát az Ur(nak) tizen négy Mekerjére [Berekeresztúr MT; BetLt 6]. 1829: ezen viz fel tojlása miatt hány Szekér Széna, és Sarju beli kára fog okoztatni? [Mezőszengyel TA; MkG]. 1831: Vas Mihály-nak 6. portionyi Sarjúbeli kárt okozott a Gujabeli Marhák-nak [Dés; DLt 332. 5].

2. a sarjúból származó; care a fost obținut din otavă; aus Grummet stammend. 1767: az Utrizált Sertések s Marhák mián azon Rétből Semmi Sarjúbeli hasznót nem vett az Uraság [Királyhalma NK; Ks 67.46. 24c].

sarjúboglya sarjúkazal; clăie de otavă; Grummettschober. 1688: Széna Buglya no 16 Cont. Cur. 129 Sarju Buglya no 2. Cont. Cur. 7 [A.porumbák F; Ut]. 1689: Sarju Buglya no 3 Cont. Curs. 3 [uo.; Ut]. 1825: egy Sarju Bugját titkon tépte és orozva hordotta [Étfva Hsz; HSzJP].

sarjúcsinálás sarjúkészítés; stringerea otăvii; Grummet-sammeln. 1844: a' Horgas Nyilba le van kaszálva de időnk gyenge Sarju csinálásra, a' mit meg csináltunk bé is hordottuk, igen jó sarju [Széplak KK; SLt évr. Sipos Miklós P. Horváth Ferenchez].

sarjufű sarjú; (iarbă) de otavă; Grummet. 1592/1593: az peres feoldéon Jo sariu fw volt [Bálványosváralja SzD; Ks].

sarjúgyűjtemény felgyűjtött sarjú; otavă adunată (în grămadă); gesammelt Grummet. 1842: Telkén volt Sarju gyűteményét fel gyujtotta [Dés; DLt 762].

sarjú-kalangyácska kis sarjú kalangya; căpiță de otavă; kleiner Grummettschober. 1747: A Lunkában Találtatik Szena Kalongya Numero 5. Item Sarju Kalongyácska Nro 1 [Királyhalma NK; Ks 23. XXIIb].

sarjúkár a sarjúbán esett kártevés; pagubă produsă în otavă; Schaden im Grummet. 1837: A Gujabeli Marhák által tett széna, Sarju, és törökbuza kárra nézvé Dregan Vonutz azt reflectálja: hogy a Marhákat meg kell vala kötni, és en réám ugy betsültetni [Dés; DLt 332. 5].

sarjúkaszálás sarjú lekasztás/vágás; cositul otăvii; Grummetmähen. 1852: el veszték a' lovak őszszel sarju kasztálás után a' tájt [Dés; DLt 1066].

sarjúkaszás sarjúkaszáló; coșaș pentru cositul otăvii; Grummetmähend. 1687: Az Tiszta Zab 9710 czipokat nem az idegen mester emberekre Erogalta. Hanem nyarat Szaka Széna Sarju kasztásokra, gyűjtökre, buglyálokra. Busza Zab aratokra s, egyéb efele munkásokra kiknek Tiszta Zab czipot Szoktanak adni [Sziget Mm; Törzs].

sarjúkazal sarjúboglya; clăie de otavă; Grummettschober. 1688: Sarju Kazal no 2 [A.porumbák F; Ut]. 1689: Sarju Kazal no 2 Cont org. 14 [uo.; Ut].

sarjúpásztor meződör; pindar, paznic (la otavă); Wiesenhäuter. 1840: amely marhát szánzándékból való kártékonyságba való odahajtással megtapasztalnak s ott tanálnak, hajtásák bírókézre az ilyes marhát gazdástól; ez büntetődjék egy főre 1 forintig pengőbe; többszöri ott-tanálással többszörösen büntetődjék, s ezen büntetésnek fele a sarjúpásztorok-é, a más fele a falué [Taploca Cs; RSzF 175].

sarjús sarjút termő; unde crește otavă; Grummet erzeugend. Hn. 1754: A' Sarjus aj Völgye előtt (sz) [Farnas K; KHn 286]. 1854 k.: Baboba sarjus hely (k) [Málnás Hsz; EHA].

sarjús kert bekerített sarjús hely; teren îngrădit unde crește otavă; umzäunter Ort mit Grummet. 1591 u.: Bogartfalua(n) az sariu kertben vala az lo monda Jere ala Malomfaluară, ha meg Alkhatunk neked adom [Malomfva U; UszT].

sarjú-szabadulás sarjú tilalom alól való felszabadulása; ridicarea opreliștei la otavă; Erlassung des Grummetts aus Verbot. 1753: (Az) ökrököt Sarju szabadulás tájatt el vesztvén [Siklód U; Pf].

sarjúszéna sarjú; (fîn de) otavă; Grummet. 1648: Vagyon egy fwves kert, be kell kertelni. Vagyon sarju széna benne mint egy ket szekerral [Porumbák F; UF I, 855].

Szk: ~ kaszáló. 1600: Az Sariu széna kaszalonak kostal eoze attam f. 1 d 8 [Kv; Szám. 9/XIII. 9 Damakos Máté isp. m. kezével] * *idei* ~. 1766: Ideji Sarju Széna [Eszmény SzD; Told. 29].

sarjúszló szőlőhajtás/sarj; vlăstar de viță de vie; Wein-sproß. 1822: (A) Szöllött ... a' miveletlenség által el puszt-

tuini hagyták, a Szőlő Tők el romlottak, a Gyep fel vette, s Fű aratni jártak beléje azolta nagy munkával a Gyepből ki vette Tőveit takarította, sok sarju Szőlőket felbocsátott [Kv; Pk 4].

sarjütermesztő sarjút termő; unde crește/se produce otavă; Grummet erzeugend. 1820: a fű termő helyi ritkás, a Sarju termesztő Rétünk olyan hogy az árviz szinta (!) minden Esztendőben meg járja, úgy hogy a Sarjut 3.4. Esztendőbe alig tsinálhatunk égszer (így!) [Bogártelke K; KmULev. 2].

sarjütermő sarjút termő; unde crește/se produce otavă; Grummet erzeugend. 1807: vagyon a Szamos vize körül folyása között egy jo nagy darab Kaszálo helye, mely minden esztendőben széna, és sarju termő, midőn a Szamos ki ütese által okozott árviz miatt el nem iszaposodik [Apahida K; RLt O. 2 Jos. Farkas (47) ns provisor vall.].

sarjuzás sarjazás; lästärre, apariția lästarilor; Sprossen. 1714: Popa Jonásk ... Dédára telepedvén, mint idegen, másunnan jött kezdett kapdosni ezen deákok írtása nyomán, a sarjuzásokat vagolalta (!) tisztogatta mindaddig, míg kaszáltak is benne [Déda MT; MúzBf]. 1816: az egész szőlőbe az ujj Sarjuzáson, sarkon kívül sem jó fa sem termés nints több [Dés; DLT 358].

sarjuzik sarjadjzik; a lästări, a da lästari; sprießen. 1798: a' Könyörgök az erdők(ne)k pusztulására törekednek, midőn a' le vágott, és sarjuzni kezdett tilalmas erdőkben Csordájokat, az apróbb és fiatal fákból, s bokrokból allo Cserékben pedig, az erdők(ne)k leg nagyobb ellenségét, a' Ketskéket jártatni kívánn(ák)k [Déva; Ks 7b. VIIIc. 183].

sark I. sarok

sarkal vki nyomában van; a urmări pe cineva; jm folgen. 1599: Botha Janosne Marta azzony vallja azt mondotta azt az azzony elcotte, hogy vagyon harom ezteje amyolta az vra sarkalt vtanna es gyanakodot hozza [Kv; TJK VI/1. 364].

Szk: *orozkodólag* ~. 1840: Groff Haller János Ur eő Nagysága mészárszékbeli Legény Károly Szilindeke orozkodólag sarkolván 's majd le huzván bennünket [Dés; DLT 1087].

sarkalat 1. sarokvas; colțar; Eckeisen. 1804: lak háza ... két üveg ablaka egész épségben mind üvegiben mind Sarkalatjában, és zárójában [Marossolymos H; Ks 108 Vegyes ir.].

2. (erdő)szél; margine (de pădure); Waldrand. 1662: mi helyt a mezőről az erdő sarkalatjához érkezének, ott levő portörő-malomhoz, ottan azon lövések is semmit nem ártatnak vala [SKr 450]. 1676/XVIII. sz. eleje: a' Szilágy vizén az Erdő sarkalattjánál két kövű malom [Monó Sz; EHA]. 1699: Az befüggő cserék pedig egy egy forinttal tiltatnak Sorkolatig fel, és attól fogva az Övágásig megyen fel [Zalán Hsz; Barabás, SzO 389].

Hn. 1591: Sos viz keözbe az erdő sarkolatban (sz) [Szk; EHA]. 1639: Dank sárkalattjánál (sz) [M.köblös SzD; DHn 47]. 1681: Doborlo felé valo határbán az Sorkalatnál az utra jó ki lábbal (sz) [Bikfva Hsz; EHA]. 1715: az Sorkolatban ... az Olt felől (sz) [Étfva Hsz; Borb. II].

1737/1792: in Locis Sarkalat farban et Szilos (k) [Ördögösfüzes SzD; EHA].

3. sarkalatnyi/saroknyi (kenyér); o felie (de piine); Brot-ecke. 1823–1830: Ad a Kellner nekem is egy sarkalat kenyeret, eszem, s érzem valami csudálatos ízet | Eszem hát a sarkalat kenyeret, midőn szinte a végére jutottam, kettéválik, nézem, hát közbe vajjal meg van kenve [FogE 203].

sarkall 1. kerget, űz; a goni; anspornen. 1662: Az mieink az ármádát másnap s azután is, míg Szepesből kitakarodnának, mind késérgeték, s annyira is sarkallják, hogy kinszerítettének a táborok utoljára könnyű sebes tarackokkal táborokat oltalmazni [SKr 237].

2. biztat, ösztökél; a indemna/mboldi; aneifern. 1678: Paskó szállásomra jüvén, által látám, Zólyomival is igen öszve bocsátkoznak, igen is sarkallotta az ő nagysága ott való igaz jó akarói tetszésekből, jóvallásokból [TML VIII, 71 Kapi György Teleki Mihályhoz]. 1883: Kevés az ambícióm s nem sanyargat a szükség. Semmi se sarkall arra, hogy írjak [PLv. 109 Petelei István Jakab Ödönhoz].

sarkantyú 1. pinten; Sporn. 1585: En Mezaros Myklosne Orsolya azon Ember Emlkezem hogy Ennalam hagyott wolt az vytezeleő Tarchay Georgy Eg kis sarkatyutt [Kv; TJK IV/1. 526a. — "Fels-ből kiemelve]. 1589: Egy Bokor sarkanthyw [Kv; KvLt Vegyes I/2. 39]. 1600: Azonba az lowat wte az sarkantiuwal, s fel huza az chakant, hogy wagia Gergelt, en ragada(m) megh kezebe az chaka(n)t [Uzst 15/141 Fazekas Martonne Anna Wdwarhely vall.]. 1631: Fileki Gergely egizer egi Czizmat hozot vala hozzam hogj megh patkollia(m) s megh patkola(m) s uy sarkantiutis üteöttem vala rea [Mv; MvLt 290. 255b]. 1645: Sorkantjut is czinyaltam de nem emlekezem ra kit s miczoda eswstból czinyaltam [Szárhegy Cs; LLt]. 1646: Ugian azon czizmara sarkontura dr 15 [Mv; AAL. 6]. 1658: Vettem egy sarkantiutis eo keglmenek, per fl.—/30 [Borberek AF; WassLt Perc. 51]. 1665/1754: Ha valamely Legény a' B. Társaságnak bé-gyűlésekor mentéje fel-öltetlen, dolmányban, sarkantyúval, tsákánnyal, baltával, vagy akármínemű fegyverrel" büntetések két heti bér [Kv; ACAt. 13. — "Ti. jelenik meg]. 1690: Doccallya az Actrix Marti Ilona az I. Laszlo Mihály Uram ellen hogj azt mondotta hogj az szorkantjujával ki vagdallja az belit is [Kovácsna Hsz; HSzjP]. 1693: Dobai Janos Uramnak, egy veres kordovany csizmat sarkantyustol patkoston in f 2 [Ne; DobLev. I/38. 9]. 1743: A sorkontyu 8 lot harmad [Altoria Hsz; HSzjP].

Vö. az ezüst-, réz- és vassarkantyú címszóval.

Szk: *~ba szorítja a lovát.* 1778: sarkantyuba szorítottam a lovámot s egy hid fa bé törék alatta [Berekeresztúr MT; Berz. 15. XXXVI/14] * *~ranta lyukasztó.* 1741: Sarkantyu ranta Lyukasztó [Kv; TL 90 lak.] * *aranyos* ~. 1710: (Teleki Mihály) elszalad, és egy sárban dőlven a lova, gyalog esik, az egyik csizmája ott marada aranyas sarkantyúval együtt [CsH 155]. 1730: egy pár régi nagy aranyas Sorkantyu [Kv; Ks 15. LVIII. 6]. 1736 u. Mikor Mikes Elemetem eltemették Csikban a somlyai barátok templomában, Teleki Mihály csizmáján vas sarkantyú, noha egyéb időben aranyas sarkantyút viselt [MetTrCs 479] * *csudaforma* ~. 1737: Egi régi csuda forma sarkantyú [Brassó; ApLt 5 Apor Péter lelt.] * *ezüst-aranyos* ~. 1732: Egy pár régi nagy ezüst aranyos Sarkantyu talpalo lánczával [Kv;

Ks Kornis Zsigmond lelt. 36] * *ezüstös-aranyos* ~. 1595: Egy ezwsteos Aranas sarkanthy [Zsombor K; Somb. Sombori László reg.] * *felkötő* ~. 1815: egy comis fel kötő sorkantyú [DLT 862 nyomt. kl]. 1816: Egy pár fel kötő, és két pár fel verni valo Sarkantyú [Varsolc Sz; Born. IV 41 Bornemisza Krisztina conscr.] * *magyar* ~. 1637/1639: Egi bokor regi Scithyay forma magyar Sarkantju [Kv; RDL I. 111] * *rubintos* ~. 1673: Az Robintos sarkantyú csinálásaért f 5/20 [Utl] * *sásélű* ~. 1724: egy sás élű sarkantyúnak árta D 24 [KvLt 437 Series Limitationis Rerum venalium].

2. tésztaetető eszköz; rulettá/pinten de tăiat aluat; Gerät zum Teigschneiden. 1775: 1 Pankót vágó Sarkantyú x 1 [Déva; Ks 76. IX. 18 1/4]. 1791: Dévai Sokadalomba Udvár Számára ... Tészta vágó Sarkantyut s Spéklőt 21 xr [Ks 108 Vegyes ir.].

3. *div* serkentő; stimulens; stimul; Stimul. 1710 k.: a becsület, jó hírnév és a gyalázat vagy dícsíret a virtusnak sarkantyúja, a virtumnak, bűnnek, gonoszágnak pedig zabojája [BÖn. 425].

sarkantyú-csat cataramă la pinten; Sporenspace. 1578: Sarkantyw chiat Aranas [MúzRadák].

sarkantyús I. mn sarkantyúval ellátott; cu pinteni, pinte-nat; mit Sporn versehen. 1657: Kegyelmednek küldtem egy veres karmazsin csizmát, sarkantyust, viselje jó egészség-gel Kegyelmed [TML I, 47 Kövér Gábor Teleki Mihályhoz]. 1740: két pár fekete kordovány Csizma Sorkantyus [Novaj K; LLt 47/1216].

Szk: ~ *csizma*. 1618: Adtam ajándékon néki^a egy velen-cét, kit vöttem Józseftől 155 oszporán, az magam sarkantyús csizmámat lábába adtam [BTN² 155. — *Incze János-nak]. 1790: Egy pár kordovány Sorkantyus Csizma [Hf. 1 Dr 20 [Mv; MvLev. Kis Ferenc ács hagy. 4]. 1812: Székely Lajos 25. Esztendő visel sarkantyus bogárhátú sinoros csizmát [DLT 219 nyomt. kl]. 1839: viselt sarkantyus csizmát [DLt 891 ua.] * *ezüstös-aranyos* ~ *csizma*. 1628: Egy ezwstos arannias Sarkantius Czisma [Gyalu K/Kv; JHbK XII/44. 10].

II. *fn* 1. sarkantyúkészítő mester; meşter/meseriaş care face pinteni; Spornmachermeister. Szn. 1573: Sarkantius Balint [Kv; TJK III/3. 173].

2. sarkantyúvirággal benőtt terület; loc/teren cu pinte-naşi/nemţişori mulţi; mit Spornblumen bedecktes Gebiet. Hn. 1792: a Sarkantyusban (sz) [Derzs U; EHA].

sarkantyúszj sarkantyúkötő; curea care susţine pinte-nul; Spornriemen. 1560: Egy Emberre valo ezwth sarkan-tyw zyw mely kewz Nagy Andrassal [JHb QQ Temeswary Janos reg.]. 1809: Egy pár Sarkantyú Szijut attam 30 xr [Kv; SLev. 2 Ambrus János szijgyártomester szám.].

sarkantyútlan sarkantyú nélküli; fără pinteni; ohne Sporn. 1602: jött-el Sarkatyutlan (!) Stiblivél [DLt nyomt. kl].

sarkantyúz 1. (csizmát) sarkantyúval ellát; a pune pinteni (la cizme); mit Sporen (die Stiefel) versehen. 1755: Láttam benne^a hat pár fekete, sárga, és piros Csizmát készenn Sarkantyuzva [Germeszeg MT; TGsz 35. — *A lábában].

2. (lovat) sarkantyúval nyargalásra készítet; a da pinteni (calului); (Pferd) spornen. 1675: az I is Lovát veszteget-te, nyargalta, sarkantyuzta [Kv; TJK XII/1. 74].

3. (nőt) megerőszakol; a silui/viola (o femeie); (Frau) vergewaltigen. 1763: Király Danielné exponallja, hogi az Dragonos katonák Strása Mestere földre le nyomván sarkantyuzta [Bikfva Hsz; HSzjp].

sárkány 1. mesebeli szörnyeteg; balaur, zmeu; Drache. 1636: Ezen okon kénszergeti az buzgó Propheta az földi ál-latokat-is imillyen bizvást, hogy tiszték szerént az Istent ditsérjék; Ditsérjétek, vgy mond, az lehovát ti sárkányok, ti hegyek és halmok [ÖGr Aj. 6]. 1745: az Szöcs András leánya Katalin ijeszteni kezdte, hogy talám Sárkány lakik ott, és annak femlik a szeme [Ditró Cs; LLt D].

Szn. 1559: Az Sarkan reznek felereol Eo Reaiok weer ze-renth ... zallot volna [Mezőszengyel TA; BfR VI. 304/39]. 1569: Jacobus sarkany seruitor [Kv; TJK III/1. 250]. 1600: Sarkany Peter [Kv; TJK VI/1. 432]. 1603: Th. Sárkány jő [Egerszeg MT; SzO V, 269]. 1614: Sarkanj Istwa(n) ppix [Esztelnek Hsz; BethU 329] | Sarkanj Peter lib. [Ilencfva MT; i.h. 6]. 1615: Sarkanjy Peterne Piroska Aszsz(ony) [Kv; TJK VII/2. 276]. 1633: Vizi alias Sarkan Georgj [Mv; MvLt 290. 118a]. 1667: Sárkány György [AUt 3]. 1713: Sárkány Ferencz [Dés; DLt 493]. 1715: Sárkány Miklos [Szentgothárd SzD; WassLt]. 1764: Sárkány Togyer [Hidalmás K; RLt 0. 2]. 1857: Sárkán István [Dés; RHAK 90].

Án. 1785: Sárkány (paripa) [Bányabukk SzD; MkG]. 1850: Sárkány (ló) [Doboka; MkG].

Hn. 1646: hadad felelő az Sarkany arkaig [Bogdánd Sz; EHA]. 1656: Sarkany patakja [Fog.; UF II, 171]. 1704: Sárkány vize [WIN I, 192]. 1864: Külső és belső Sárkány reve [Mátisfva Hsz; Pesty, MgHnt 18. 164b].

Szk: *lelki-testi* ~. 1710 k.: Hová légyünk el, én édes Istenem, mind én, mind a feleségem, ha Felséged ebben a holt-eleven koporsóban tart, a lelki-testi sárkány, áspis és baziliskusok között mind a mű halálumkig [Blm. 1001] * *mesebeli* ~. 1879: Voltam Borszéken, onnan Gyergyóba ... Brassóba jó kicsi szekérrel, s olyan lovakkal, mint annyi mesebeli sárkány [Plev. 58 Petelei István Jakab Ödönhöz] * *szárnyas* ~. 1710: Egy estefelék Kecén az úrral kűn a kapunál állottunk sokan, s nagy hirtelenséggel az egen egy szárnyas sárkány szikrázva keresztülmene [CsH 323–4].

2. sárkány-ábrázolás; reprezentare a unui zmeu/dragon; Drachendarstellung. 1716: Egy Sárkányon ülő Karpido 8 gyémánt benne s egy rubint [WassLt]. 1811: Leg több jó-vedelmet pedig a' Festőknek Szolgálat a' képe a' Szent György Pöspöknek, Mert minden Templomra Pántzél-ban öltözve iratik, 's Lovával Tapodtat egy Sárkányt, a' melyet dárdával Által szurt és meg ölt | A' Szűzen érteik az Anyaszentegyház, Szent János-is erre ilyen nevet ruház Ezt mikor a' Sárkány halálra kergette, El szaggatván Szent György tölle megmentette [ÁrÉ 87–8].

3. lőfegyver kakasa; cocoş la o armă de foc; Hahn der Waffe. 1647: eő nalog volt fegyver puska, a mellet az sarkanniat rais uonua(n) hozza(m) cziapontotta a Tarsa, jo szerencziemmel nem sűlt el [Kv; TJK VIII/4. 231]. 1650: latam hogi az puszkayara uona az sarkanyat Kando Mihaly [UuszT 38b]. 1667: Szakalas sárkányában valo taplo egy tonnával [Fog.; UF II, 339]. 1679: Karabely, mely(ne)k 3 Sarkanya el torott nro 1 [Uzdisztpéter K; TL. Bajomi János inv. 62]. 1717: Hát az pistalyt az öviből kivévén, halljuk,

hogy egykor az sárkánya megpercen, azonban az németek csak megréaszknak, amint velünk jöttek [Taploca Cs; CsS]. 1776: kik huzták fel fegyvereket, s azok(na)k Sárkányát az ő Nsga Udvari Tisztjeire, és embereire? [Marossztygyörgy MT; MkG 36. 5/4 vk]. 1780: Egy Sárkanya nélkül való hitván Flinta [Ne; DobLev. III/546. 1b]. 1782: Praefectus vram Egy Pistalyt vett elé, és annak Sárkányát fel huzván azt felénk tartá hogy közüllünk Valamellyiket meg löjje [F.zsuk K; SLt XLII. 5. 9 Juráth Ignáth jb vall.].

Szk: *felvont* ~. 1739: a pistalyt a' mélyemben fel vont sárkányal tartván, szintén kétségben estem [Kézdisztélék Hsz; HSzJP Margareta Rádully Andreae Mészáros de K. Sz. Lélek Consors (50) ns vall.].

sárkány nyelv ? ékszerkapocs; copcă/copcie la o bijuterie; Schmuckklammer. 1560: Ket sarkany nyelv Egyyk Ezwsthen vagion foglalva keöz [JHb Temeswary János reg.].

sárkányos 1. sárkányalakkal díszített; împodobit/decorat cu o figură de zmeu; mit Drachengestalt geschmückt. 1651: Mas Egy fejer Oroszlanos es Sarkanios főgő, meliben Vagiön Apro gemant Tizen Egy Eőregjeb Eőt Harom Eőregh zem göngi [WasslT 72/2 Vaas Judit kel.].

2. ? Hn. 1696: az Sárkányos Terin (sz) [M.nádas K; KHn 222]. 1752: a Sárkányos, árkanak a véginél a Patak mellett (r) [uo.; KHn 222]. 1753: Sárkányos fejében egy nagy élő körtvély fa is van [uo.; RLt].

sárkányozás sárkánnyal való játék; joacă cu zmeie; Spiel mit Drachen. 1870 k./1914: Játékok sárkányozás, pockolás, űlőjáték [MvÉrt. 17–8].

sárkányszeg (lőfegyver) kakasa; cuiul cocoşului (la flintă); Hahn (der Waffe). XVIII. sz. v.: Hoszufittat (!) hozot a borbél Reszeltem kalapot és sörkányzeget tsinaltam 15 (kr.) [Szászváros; BK. Desi Ferentz kezével].

sárkány-természetű vad; feroce, crud; wild. 1710: A felesége penig, katonás úriasszony, gyakrabban férfi köntösben, paripán jár bizony kár olyan szép, vig kedvű asszony olyan sárkánytermészetű vad embernek [CsH 402. — Georgius Fridericus liber baro a Kriecpaumb].

sárkányú vmilyen kakasú (puska); (puščă) cu un anumit fel de cocoş; (Waffe) mit einer Art Hahn. 1824: Egy vasas ágyu Pangonet Csőjű alkalmas Szerszámú Kalap nélkül való Sárkányu Puska [Fugad AF; HG Mara lev.].

sárkányvér élénkvrőrs festék; vopsea de culoare roşie deschisă; rote Farbe. 1589: Lazur vagion Eőzweseggel à ki Niom p 24. Sarkanj ver vagion kj megh Eer f 2 [Kv; KvLt Inv. I/2. 46 Pekreczy Anna Dési János ötvös özv-nek lelt.].

sarkas, sarkos (fém)sarokkal ellátott; cu şarnieră/balama; mit (Metall) Angel versehen. 1632: Ezen hazbol ... fel menuen Vagion raita egy viseltes kiuwf beleöl festett bellett holiogos onas szeggel uert, eőregh hozzá sarkos pantos aito [Fog.; UF I, 161]. 1636: az málom haz ... három oldala bononafa, az eggik keő Jo syndelies, kett szakaszban valo. Aytaya felszer fa szegzeos sarkas es pantos [Siménfva U; JHb Inv.]. 1676: Nyilik az utczára fa zaros sarkos sendely fedel alatt egy kapuczka [Fog.; UF II, 741]. 1793: egy

6 1/2 fertály hoszszasagu dioszín festekű jo sarkos, zaros lada [TL CU]. 1824: A' Kortsomaros' lako Szobajában vagyon két ablak, két ajtó Zároston egy boritekkal és két koltsótól, mind a kettő pedig két-két sarkos, vonós [Kv; BetLt 2].

Szk: *bécsi* ~. 1637: Abbolis nyilik egy ayto gyantáros, Beczy sarkas pantos, parazt zaros [Fog.; UF I, 405] * *ónos* 1679: Onban foglalt, hat szegre meczett, negi fele nyilo, onas sarkos, foglalos vas hevederes, vas vesszős, kívül ket felé nyilo vas sarkos hevederes toljo zaros, festett deszka tablas, Kristaly üveges Öregh ablaka nro. 1 [Uzdiszt Péter K; TL. Bajomi János inv. 18]. 1758: Ezen szobának vadnak üveg Onba rakott táblákból fejer onas Sorkos pántos fordított ablakai 4 [Déva; Ks 76. IX. 8].

2. magas sarkú; cu tocuri înalte; mit hoheim Absatz. 1823–1830: Pillantok reá^a fél szemmel, hát szörnű magasnak látszik mellettem, mert ő egy magas fasarkú papucsban állott volt elő Sohasem is engedtem meg többé neki sarkas papucsot viselni [FogE 302. — ^aA menyasszonyára, Nagy Borbálára].

sarkatlan 1. ajtósarok nélküli; fără balama (la uşă); ohne Türangel. 1662: hat rosZ Zartalan, sarkatlan Ajtó [Miklósva U; Utl].

2. sarok nélküli (papucs); fără tocuri; ohne Absatz. 1823–1830: ő egy magas fasarku papucsban állott volt elő, pedig én neki a húgommal sarkatlan papucsot vétettem volt [FogE 302].

sarkazás (ajtó) sarok; balama (la uşă); (Tür) Angel. 1789: Egy Ajtonak zárja és Sarkazása Rft 3 [Mv; ConscrAp. 93].

sarkocska kis (ajtó) sarok; balama mică; kleine (Tür) Angel. 1724: az ajtaja(n) Ket Sarkacska [Koronka MT; Told. 27]. 1775: vagyon az nagy Udvarház, az melynek Stukaturus onba foglalt nyoltz Sarkatskákon forgo négy négy vas horgotskalkal zárodo üveg karikaju két ablakkal vilagoskodo Pitvarában, Kancellusos kö gráditson fel menven vagyon bé menetel [Nagyiklód SzD; CU].

sarkú 1. vmilyen sarkos; cu colţul ...; mit irgendeiner Ecke. 1789: Egy Bétsi réz el törött sarku Mérték [Mv; ConscrAp. 43].

2. vmilyen sarokkal készült; cu un anumit fel de tocuri; mit einer Art Absatz. Szk: *magas* ~. 1691: Két papucs, magas sarku patkos, az edgyik veres, az másik sarga [Szentdemeter U; Ks 31. XXXa]. 1699: Ket bokor magos sarku Aszony embernek valo czűpelűs [Szárhegy Cs; LLt Fasc. 150]. 1775: 1 paar fel viseltes magos Sarku Csizma Rf 1 [Déva; Ks 76. IX. 18 1/4]. 1812: Magas sorku tsidmára a' tsálásért, és felütésért 8 xr [F.rákos U; Falujk 74 Sebe János pap-not kezével. — ^aTi. a patkó felütéséért]. 1819: Egy Fejémépnek valo magoss sorku Csizmának meg készítettével el telik 1 és 2/4 nap meg készítése 3 Rf [Torda; TVLt Bírósági ir. szltan] * *rakott* ~. 1812: Egy pár rakot sorku tsidma patkolásért 6 xr [F.rákos U; Falujk 74 Sebe János pap-not. kezével].

sarló 1. seceră; Sichel. 1610 u.: mind addig engem az penzel megh ne(m) kinalt, miglen az buza megh ert igen zepen, akkor kinalt megh vele, mikor az sorloval az buzaba ment aratnj [UszT 4. 10]. 1620: Zaz Sarlotul f —/25. Zaz

Kazatul f—/50. [Kv; KvLt II/69 VectTr 17]. 1666/1793: Kasával, sorlóval és egyéb kárt tévő eszközzel az Falu tilalmas határába senki se menjen, miglen a takarodásnak ideje el nem jő [SzékFt 24]. 1677: vagyon az házban egy pating Két furo és egy sorló [Dés; Borb. II]. 1693: Andrisnak, egy üst lab. egy jo sarlo, egy tűz ala valo vas matska. Egy kötő fejsze es egy karozo szekerce [Ne; DobLev. I/38. 9]. 1752: egy jo farago Szekertzeit sallojat elvitte [Kál MT; Pf]. 1770: Egy par Gereben. Egy Sollo [Usz; Pf]. 1779: A Pénz szűke is majd olyan közés nállam is mind Fiam Uramnál, mert én is csak ugyanazon kut fejből meritem a Pénzt, ugy mint Istenünk Segedelméből a Sarlo kapa és kotzor után gyűjtegetünk [Ne; DobLev. IV/810 Szántó Sándor lev.]. 1814: Egy jo vas aso két roszt Sallo [Mezősályi TA; RLt Rettégi Sándor kúriája]. 1826: elvette egy kalapomot, sorlomot, egy Csizmát, egy friskomot vissza sem adta [Lisznyó Hsz; HSzJP Kováts Borbára (40) bikfalvi gy. kat. vall.].

Szn. 1590: Sarlo Janos jb [UszT]. 1602: Sallo Péter lófő [Zsögöd Cs; SzO V, 231]. 1690: Sorlo Istvan [Tarcsafva U; UszLt X. 78].

Szk: ~t vet aratást elkezdi. 1788: Az Aratás békövetkezett, ma kezdik itt, Árpásonis Ngd részeről a' Sarlót vetni a' Buzára és Rosra [Kercsesora F; TL. Málnási László főkonz. pap gr. Teleki Józsefhez].

Sz. 1710: hol vagynak az mi Papjaink, miért ne(m) allanak melle ez szegény Aszsz(onyna)k hogy imadkoztatnak, azonba(n) az Papok elő jöv(en) aszt mondák az Paternek mint veti az mi ért gabonankb(an) az eő sarlojat nám mi ne(m) vettyük az eő kglimekbe(en) [Marossztkirály MT; Told. 2].

2. ~val sarlóval végzett munkával jb-i szolgálatának eleget tesz; presteazá munci (ca iobag) cu seceră; mit Arbeit mit Sicheln den Frondienst leisten. 1694: Servitia: Ezek* Eökörel soha sem szolgálta(na)k; hanem gialog szerb(en), kaszával, sarlóval, kapával, es télb(en) fejszejekkel [Láz AF; BfR néhai ifj. Bálpataki János urb. — *Ti. a jb-ok]. 1732: Mikor a Sombori határon oeconomizáltatta(na)k az Vrak ezeket odais szolgáltatták, ekével, kaszával, s sarlóval [Dál K/Szászsztjakab SzD; Tsb 51]. 1736: Gyula Illye ... oblaglavan magát Esztendőnkent sellér szerben négy heti szolgálatra; ugj mint két hetet ide Császáriban kaszával, edgj hetet Zabban Salloval Sajjon [Császári SzD; WassLt]. 1756: Szolgálattyok ezen Heteknek annuatim 7 hét kaszával Sorlóval Ekével Szekérrel és a mivel, s mire kévántatnak [Branyicska H; JHB LXX/2. 58–9]. 1808: kentelenítették Venni hitelbe 100 Véka buzát a' jövo Sz. Miháj Napjáig melly summa gabonának a terminált napig valo el várásáért ígértének minden két Véka után egy egy nap számot sarlóval 20szat Kapával 20szat Kaszával 10 Napszámokat [Füzes SzD; BetLt 5].

Szk: ~val prestál. 1732: (A) Kalotaszegi Jobbágyok Nyárban két hetet kaszával, kettőt Sarlóval, három hetet Csípellel Maglaskor Idára praestálni tartozta(na)k [Szászsztjakab SzD; Tsb 51] * ~val szolgál. 1733: Ezen Jobbágyok Sz. Benedekre szoktak szolgálni ekével kaszával sóllóval a' mint az üdö hozza magával [Ragna SzD; Ks 40. XXVIIIc]. 1806: szolgál Salloval Kilentz napot [Barát-fva K; LLt].

Ha. 1694: sorlo [Kilyén Hsz; BLt 4]. 1771: Sorlo [Teke-rópatak Cs; LLt Fasc. 158]. 1823: Sollót [Firtosváralja U; Borb. II]. 1850: sollo [Tarcsafva U; Pf].

sarlócsinálás sarlókészítés; făcutul secerii; Sichelfertigung. 1792: Az árkosi közönséges falugyűlésiben feles panaszkodván elő magokat a kovácsoknak felettébb drágán való munkájokért, Mely szerint közönséges egyezéssel mindennemű munkáknak árok a régi usus szerint való árokra meghatározottatott eszerint egy sarlócsinálás den. 9, egynek fogazása den. 3 [Árkos Hsz; RSzF 292].

sarlóforma sarló alakú; în formă de seceră; sichelförmig. 1648: Az fwresznek agja, azon iaro szekere ep io, nem reghen czinaltak, fwreszsze uy az fel<s>ö vegheben egy vas sarlo forma georbe vas [F. porumbák F; UF I, 909].

sarlóhátú görbehátú; cu spinarea încovoiată; mit krummem Rücken. 1805: egy Sarlo hátú Kantza Vfr. 25 [M.köb-lös SzD; RLt]. 1832: Harmad füre lépendő, fekete szőrű, Kantza Tsitkó kisdéd termetű, sallóhátú [DLt 840 nyomt. kl].

sarlós 1. ~ vetés szemes gabona vetés; semănături; Getreidesaat. 1854: igazán látám az Isten áldását kivált a Sarlos vetésekre és fübe a mej már minden pertbe várja a kaszát [O.fodorháza SzD; BetLt 4 Vajda Elek lev.].

2. ~ vásár Sarlós Boldogasszony-napi vásár (júl 2); iarmarocul/tirgul din (ziua de) 2 iulie; Markt am 2. Juli. 1769/1778: melly napon Margitán a' Sarlos Vásár esett [Bagos Sz; BfN DDD.4 St. Küntses jun. (39) jb vall.].

Sarlós Boldogasszony-nap július második Mária ün-nep; Visitatio Mariae; sərbătoarea Maicii Domnului la începerea secerişului (2 iulie); Mariä Heimsuchung (2. Juli). 1598: hiuatam tóruenyhöz az Alperest melj dolg-yokot Az al peres czeleködöt en raytam az Eő Felsegiei haday Allat ez el mult eztendőben A(n)no 1597 eztendőben sarlos bodogj azzony nap tayat wallahonet valo Indulatia-bo (!) [UszT 13/1]. 1600: Ezert hittam az al peőrest teő-wenyre, hogy ez mostani ielen walo 1600 eztendőben Sarlos Bodogh azzony nap tyabyan feőldeimbe(n) walo eos buzamra tulaidon hatalmawal rea menwe(n), Zinten annit arattatot es hordot el benne, walamenit akart [i.h. 15/83]. 1625: In Anno 1625 Sarlos Bodogh Aszon nap taia [i.h. 109a]. 1649: Sarlos Bodogh aszony napba(n) Uyheliben celebralt sokadalombol jeoue(n) Keozep szolnok varmegie-ből izent be Berzeti Istuan(na)k ... hogy Bori Istuan rutul szidogattya [Kv; TJK VIII/4. 411]. 1769: Sz Háromság vásárnaptol¹ fogva Sarlos Boldogasszony napig ezen Táb-lán tractáltatnak illy színű Causák [UszLt XIII. 97a. — ¹Ebben az évben: jún. 1.].

Sarlós Boldogasszony-napi július második; din ziua de 2 iulie; am 2. Juli. Szk: ~ sokadalom. 1730: Szamosujvari Toder Márton Örmény az Alpareti Sarlos boldog Aszszony napi Sokadalombul jöven ejtett s veszített el egy néhány oka Matászt, melyet Felegihazi Varga Péter Felesége, Vas Martonneval együtt találván meg kit elis vesztegettenek [Dés; Jk 395a].

sarlós-gabona szemesgabona; păioase; Getreide. 1850: (A) kajántói lakosok sarlos gabana alá tartozó szántokat oly ki kötés mellett vették felibe: hogy miután azokat mag alá illetőleg elkészítették, bevetették, 's mindeniket külön külön két felé hasították, azokból fél részt az uradalom szabadon választhat [Kajántó K; KmULev. 2].

sármány a pintyek családjába tartozó sárga színű madár; presurá; Ammer. Hn. 1693: Az két Sarmany közot (e) [Szabéd MT; EHA].

sármás I. *mn* a sárma nevű növényvel benőtt; acoperit cu báluste; mit Milchstern bedeckt. Hn. 1686: Sarmas berek tetőn [Bálványosváralja SzD]. 1737/1792: Sármás oldal (sz) [Domokosfva SzD]. 1783: Sármás tetű [Perecsen Sz]. 1798: A' Sármás Berek előtt (sz) [Bálványosváralja SzD]. 1854: Im Riede Csere és Sarmás oldal [M.lápos SzD].

II. *fn* a sárma nevű növényvel benőtt terület; teren acoperit cu báluste; mit Milchstern bedeckter Ort. Hn. 1604: oda wagon az gagi hatarba saramasba [Gagy U]. 1607: martonosj hatarba(n) saramas Tetejeben walo Tanorokaba [Firtosmartonos U]. 1741: felső határban Seremás nevű helyben (sz) [Etéd U]. 1787: In loco Sarmasban (sz) [M.lápos SzD]. 1804: Saramásba (sz) [Etéd U]. 1808: a' Sármás nevű Bértz [Désakna]. 1856: Hoportsosba vagyis Saramás oldalába (e) [Medesér U].

A forrásjelzet nélküli adalékok az EHA-ból valók.

sárog I. sárig

saroglya I. a szekérdérk első v. hátsó végén levő kapcsolható rész; codírlá; Schragen. 1585: 22 Aprilis Az Waros Kuchia egik Kerekere Chinalt Kerekes Mihaly ket falt es egy Sarogliat fizettem f. — d. 26 [Kv; Szám. 3/XVIII. 21a Gellien Imre sp kezével] | Az Varos kuchya saroglyayat gyeplővel köttemmel fel az gyeplőye es fel kötesse d. 10 [Kv; i.h. 3/XXII. 72]. 1592: Kerekes Mathiasnak fizettem, hog' Egi sarwgliat chinalt az Eöregbik kuchihoz f 0 d 16 [Kv; i.h. 5/XIV. 115 Eppel Péter sp kezével]. 1594: Mindt hogi Az vaross kúchya mindt el bomolt vala Chynaltottam kerekess Matyassal az erog (!) kúchyhoz egy Sariglatt (!) d 20 [Kv; i.h. 6/VIII. 22 Caspar Semel sp kezével]. 1596: Biro vram tanacszauall egietembe, hagiak eő kegk hogi Kerekess Palnak fizesssek d 75 Miert hogi ez niarban valami ernieöt chinaltattak volt velle az Azsoniunk zekerere, es sarogliat es nem fizettek volt megh teölle [Kv; i.h. 6/XXIX. 82 Bachi Tamas sp kezével]. 1846: két Béres szekér ... három lajtoria-Tengellyei mind vasasok rudakkal sorogjakkal löcsöökkel Csatlásokkal jármakkal [Szászterked K; LLt]. 1849: Egy Székérhez való Sarogja két lántzotskával [Somkerék SzD; Ks 73/55].

Szk: ~ kötő. 1802: Két lo szekérhez való lánczok, az egyik Saroglya kötő, a más szekér kötő [Ne; DobLev. IV/104] * hátulsó ~. 1681: Kocsihoz való hatulso Saroghlya Nro I [VhU 505].

Sz. 1766/1802: Az Oculationak objectuma egyéb semmi nem lehetett, hanem csak amint a Mlgs Actorak Instantianakban feladtanak ... mert különben több lenne a sarogjában mint a Szekérben [BSz; JHb LXVII/3. 15].

2. rudakkal ellátott kézi szállítóeszköz; tárgy, şireglä; Trage. 1570: Borbely Marton ezt valya hogy ezienide Mwit Nagy penteken mykor fodor esthwan Byro hywatta volt hozzája, Es hat az wchan az Byro haza eleot fekyk Kowach Kalara haggya az Byro eo neky hogy Megh latna Nyawalyat (!) es gogitana, Ew egy zaroglyara tety (!) es az byro Kwldy az ew hazához [Kv; Tjk III/2. 56]. 1590: 13 May Keo hordani sarogliat vettünk 4 d. 20 Achy Palal chinalatunk 5 saroglyat d. 20 [Kv; Szám. 4/XIV. 9]. 1594: Az keömyweseknek ... fizettem f 24 d 44 ... Elsőbe ket

tekenött wötte(m) Es 2 saroglyat f — d 18 [Kv; i.h. 6/V. 45]. 1629: arul ieöue azonban safar Andrasne s hoza egy saroghlyat Vtanna ereössen ieö balogh Anna s meg ragada az sarogliat s mo(n)da hogi nem uized Jstentelen az en marhamat [Kv; Tjk VII/3. 90]. 1680: Vgyan ezen kertb(en) talaltunk Ebessfalvarol hozot saroglyakat no 13 [A.porumbák F; ALt Inv. 27]. 1726: (A hordó bort) sorogjara tetven be vonatak az Kovacs Peter ur(am) Pinczejeben [Mezőbánd MT; Berz. XV/19]. 1816: már ha Szöllött elta- karitatta egy hetig nyugtassa az embereket azutan az Ablaka alol azt a' Jo forgats Trágyát ásassa fel Saragjával hordassa a kerbe [Kv; IB gr. Korda Anna lev.]. 1835: adj nekem sorogját, meljel a' Ganét vigyem, mert én nem vagyok ökö, hogy szekeret húzzak [Zsibó Sz; Wlt].

Szk: *deszkás* ~. 1681: Mesz hordashoz valo deszkas saroglya Nro 1 [Vh; VhU 512] * *fahordó* ~. 1674: Egi fa hordo saroglya, es ot matola labak [A.porumbák F; UF II, 596] * *ganajhordó* ~. 1679: Ganaj hordo Saroglya Nro 1 [Uzdizstpéter K; TL. Bajomi János inv. 55]. 1681: Ezen Istálló padlasan vago(n) Ganaj hordo Saraglya Nro 1 [Vh; VhU 505] * *kőhordó* ~. 1587: 13 die Aprilis weotem 2 Keohordo Saroghliat p(ro) d. 8 [Kv; Szám. 3/XXVI. 65 Suweges Gergely isp. m. kezével]. 1598: 1 kwhordo sarogliat weotem f — d 12 [Kv; i.h. 8/III. 9] * *mészhordó* ~. 1652: Vagyon egy mész hordo Saroglya benne [Görgény MT; Törzs] * *szeméthordó* ~. 1679: Szemet hordo Saraglya [Uzdizstpéter K; TL. Bajomi János inv. 78].

3. rácsos szénatartó/etető (istállóban); gräter (la iesle); Heubehälter mit Gitter (im Stall). 1674: Az lovak előt az istállóban egy hoszu valu, egy soroglya [A.porumbák F; UF II, 607]. 1727: az Istállóban bik fa deszkából valo tölgy fa Sasokban eregettett jászolly vagion. Válu penig es Sorogja nincsen benne [Csákgörbő SzD; JHbK XXVI/13. 12]. 1745: ezen Istálló pedig fenyő gerendás és padlásos, tölgy fa hidlás, jó válu és jó Saraglya benne [Marossztkirály AF; Told. 18]. 1752: vagyon gerendás de nem padlasos, tizenkét Lonak valo, rekeszes két szakaszú, hidlásas Istalo benne lévő Valujával, es Saruglyával együtt [Pókafva AF; JHb XXV/73]. 1753: Egy hoszsú Saragia akiből a Lovak szoktak enni [Beresztelke MT; Told. 19]. 1761: Az harmadik Istáló ... állás nélkül csak két Lóra valo abrakolo válujával, és Sarogjájával [Szászveszöd NK; JHbK VIII/1. 199]. 1772: Hat Ablakai vadnak ezen ... Istállonak ... Jo Sorogja és vállu van benne [Kozmás Cs; BethKt Mikes conscr.]. 1797: Az Uj lo istálloba vagyon az ajtoval szembe egy nagy búkfa válo, azon feljül Sorogja, meljekből az lovak esznek [Körispatak U; Pf]. 1836: A' Lo pajtába találatik egy meg lehetős sorogja [M.péterlaka MT; TGsz 18]. 1852: A lo istáló jo jászollyal, sorogjával hidlásal, fenyő deszkaajtoval el látva [Marosfalu MT; DE 4].

Szk: ~ *tartani*. 1810: az Ujj Istálloba Sorogja tartani Három Vas Karikát tsináltatván fizettetett érette 9 xr [Szu; UszLt XII. 88] * *szénatartó* ~. 1677: Marhák istállói Vagyon az istállóban egy végig erő vállu es annak felette vagyon egy széna tartó saroglya [Madaras Cs; CsVh 52]. 1761: a Lovak előtt mindenikb(en) búkfából faragott, és vájt vállu, széna tartó sorogjájával [Siménfva U; JHbK LXVIII/1. 38]. 1821: Az Istállóban végig az ajtoval által ellenben lévő Fal mellett hoszsuan vagyon nyoltz láb fákra fel allított még jo állapotban lévő fenyő deszka Zabla Jaszoly felette vegig széna tartó saroglya [Koronka MT; Told.]. 1850: vagyon kétt jo szena tartó sorogja, kétt zablo váluk [Gyéressztkirály TA; DE 5].

◊ **Hn. 1651:** Az Saroglyan tul [Mv; MvHn]. 1667: Az Saroglja ket szele [Mv; MvH].

Ha. 1819: sorogja [Baca SzD; TSb 6]. 1824: Saraglya [Kv; BetLt 2]. 1827: Soroglya [Koronka MT; Told. 34]. 1843: Saragjájával [Borsa K; BetLt 1]. 1844: saragják [Abafája MT; TSb 35]. 1849: saragják [Szentbenedek SzD; Ks 73/55].

saroglyalánc saroglyát a kocsihoz erősítő lánc; cele două lanțuri cu care se leagă codița de car; den Schragen am Wagen befestigende Kette. 1787: egy Darab sorogja Lántz [Mv; MvLev.]. 1848: Szekérhez való sorogja láncz hat 2 rft [Görgénysztimre MT; Born. G. XXIVd].

saroglyás 1. ~ *targonca* saroglyával ellátott targonca; roabă tărașoană cu șireglă; Handwagen mit Schragen. 1775: Vet pediglen által Sarogias Targontzákat 5 [Kv; Told. 32].

2. rásos etetővel ellátott; (despre ieșle) care este prevăzută cu grătar; mit Heuhalter versehen(e). 1632: Also Porumbaki Udvar ház Vagio(n) egy mostan Sendeliezett Istallo meliben ket rend allas hat hat lora ualo mind a két felől valus es Saraglias [A.porumbák F; UC 14/38. 176].

sarok, sark 1. călcii; Ferse. 1573: az walkayak Erössen wgrlnak, werik az sarkokak az segiket wöltenek [KCs IV 39–40 pap Janos oláhbiikali jöb valt.]. 1710 k.: Apor azt monda: Macskásit két jó korbáccsal a nyakától fogva a sarkáig fel- s alá egynehányszor eregessék meg [BÖN. 976]. 1772: Gr. Lázár János úr is megholt. 4-ta Novembris Szebenben betegedett meg, amint mondják, egyik lába sarkán egy kis seb indult, melyet gyógyítottak a chyrurgusok [Rette 285]. 1806: tegnapp egy küsség meg Sértettem a sarkamat, és azzal kényeskedtem [Dés; KMN 209].

Szk: sarkon forgó kb. fűrge, gyors mozgású. 1661: az német asszonyok frissek, sarkon forgók, térd hajtók, igen szépek is [TML II, 178 Teleki Mihály feleségéhez, Veér Judithoz] * *sarkon követ* nyomában jár. 1854: (Bem) Urbánt sarkon követve s üldözve kikergete^a Bukovinába [ÚjFE 351. — ^a1849-ben].

2. cipősarok; toc (la pantofi); Absatz. 1658: Az minemű kaptára asszonyunknak cipellist csinálnak, nekem is jó lesz, csak az sarka legyen magos, az mint szokták csinálni [TML I, 148 Bornemisza Kata Teleki Mihályhoz]. 1729: Az Inqvartirizans Kapitanj Vr(am) Jagere ok nélkül Márton Györgyit az tüzről ragadot egy faval ugj meg verte, és a maga paputsá(na)k a sarkával a fejét ugj el paskolta, hogj az száján is ver jött de kivált a fuliból sok vér jött ki [Sóvényfva KK; TSb 51]. 1819: ha a dolgoztató Bört, talpat, Béliést, csíszlíket, Sinort, kérgert fonalat, czérmát, Szorkot, viaszat a' sorokra flekket egy szoval mindent a' mí a' Tön és Csirizen kívül egy csizmához meg kívántatik ád, a' csizma el készíttésének idejét ... a következőkben nyujtjuk bé [Torda; TVLt Bírósági ir.]. 1863: Egy pár talpallás sarok 2 f [Kv; LLt].

Szk: lengyel ~. 1787: azon nyomot a Csizmának Lengyen sarkórol, és a Láb ujnak bogosságáról ismertük a Csia László Uraménak lenni [Cőfva Hsz; HSzjP Georgius Kalotsai (64) gy.kat.vall.].

3. (ajtón/ablakon) fordítást eszközölő fa/vas alkatrész; balama, fűtő (la ușă/ferestra); Angel. 1582: foldoztattam megh az Tanacz hasznal mynd az keet kemencet Lakatos Jstwannak az Vasaknak igazitassatol, es be chynalassatol,

es hogj az felseo was Aytonak keet Sarkot chynalt, es wyobban be Eonteotte onnal fizettem d. 75 [Kv; Szám. 3/V 25]. 1593: lakatos balintnak attam hogj az also Tanachy haz kemenczeienek az aitaia 2 sarkat Czinalt, es az was aito fel Czinalta, az kwseo kemenj aitonak sarkat meg ereossitate f — d 20 [Kv; i.h. 5/XXI. 64]. 1596: Egy Bechy zar aythora walo pantol sarkal egygyewt [Kv; RDL I. 65] | Chynaltattunk a' scolaban az also gradich eleibe egy eoreg aito d 85 Annak hewedernek, sarknak, Retteznek es retez feonek vettunk 4 apro wassot d 32 [Kv; Szám. 7/II. 20]. 1609: Az dominus Martinusnak Aytaia ahol az tanulo leankak ky iarnak ket vas pantot sarkostol attham f — d 12 [Kv; i.h. 12b/IV 107]. 1621: Az Eleobi o sork^a kiczin es gienge leue(n), veotte(m) hozzáia Egy sing vasat p(ro) f — d 8 [Kv; i.h. 15b/XI. 286. — ^aA Farkas utcai klastrom kapujáé]. 1675: az pitvar ajtoja egiczeres fa zarjaval edgiút az sarkai vasbúl valok két pantiaival edgiút [Mezőmadaras MT; Borb. II]. 1679: Kapcsoson czinalt fejr láda, egyik toljo fedeles, masik Sark s heveder nélkül valo fel nyilo fedelő nro 2 [Uzdisztpéter K; TL Bajomi János inv. 55]. 1699: A belső udvarra bé menven edgy jo kö-tött nagj és kis kapukonn A nagy kapunak also Sarkan vas karika van [O.csesztve AF; LLt Gyulafi László inv.]. 1714: Ket öreg Hal Tarto Bárka Ajtajara Sarkakat, Pántokot, es Retezeket [Balázsfva AF; Ut]. 1784: Egy Almárium ezen két ajto, mindeniken két ket fain Sorok [Rucs MT; Ks 21. XV 22]. 1802: Egy falbeli almáriumra valo Zárrt és sorkokért fizettem 2 Rf 16 xr [Déva; Ks 120. 3/1]. 1850: itten van egy otska gyenge deszka simpla kapu minden sarak nélkül [Gyéressztkirály TA; DE 5].

Vö. a cserefa-, fa- és vasarok címszólal.

Szk: sarkából kihányja/veti az ajtót. 1644: hallam egikor hogi fel vertek Csiszar Mihalylenak az hazat, s oda menek mondak hogi az heubol erezkettek le az kis kamoraba(n), s az aito ki vetettek az sarkabol ... s el vitték az penzt [Mv; MvLt 291. 400b]. 1801: a vasvillakkal az Ajtot a Sarkából ki hanták [Kajántó K; Fislct Latzi Samu (50) vall.]. * *sarkon forduló*. 1800: Nádméz porazo, fedelestől.

Mustáros edény, sarkon forduló fedeles [Mv; TGsz 52] * ~ *tartó horog*. 1821: egy Sarak tarto horgot tsináltatván [Mezőmadaras MT; MvRLt] * *bécsi* ~. 1632: Azon hazból az mely bwdeös kis házra le jeönek. Vagion raita két aito festett partazott beczy sarka pantia boritot zaria, be uonoiaual wtkezojeuel [Fog; UF I, 165] * *felső* ~. 1677/1678: Czinaltatam az varbelj palank kapura felső szarkat d 45 [Mv; MvRLt] * *francia* ~. 1756: Második ajtó fordul Francia sarkakon [Déva; Ks 92. I. 32]. 1761: (A) Kamara Székekek Pitvarából Észak felé csere fűrés deszkákból parkányoson bérlett németes ajto mellékek között, ugyan hasonló csere deszkából parkányoson csinált frantzia Sorkakon fordulo ... ajto Nyilik bé egy házban [Szászvevssződ NK; JHb VIII/1. 205] * *megőnözött*

1785: az ajtók a rajtok lévő Frantzia Zárokak, kótsokkal, meg onazott sarkokkal, fordítottokkal, bé ránto, és fel taszito vasakkal edgyütt jo, es ép állapotban találtatnak [Szamosfva K; Born. XXIXb. 20 Kornis Krisztina conscr. 13] * *nőstény* ~. 1828: Két nyöstén sorokkal egy fél festett ajto [Szentdemeter U; Told. 39] * *ónos* ~. 1629: az háló-ház. Az szegelet-házból való ajtója, zöld festett pártás ajtó, hosszú ónas sarkokon, jó egész zár rajta [Szu; Szó VI, 98 Székelytámadt vár lett.]. 1756: Az Ur házában ... két nagy ablak, melyek(ne)k ónos bészároi, Sarkai, pán-

tyai, le és fel rúgo, a' vagy tojogato vasai, minden hiba nélkül [Déva; Ks 92. I. 32]. 1781: Almáriumra valo Onos Nagy Sorkok [Mv; Told. 9a] * *szegeletes* ~. 1764: Egy ablak rámaakra szegeletes Sorkokért, által foglaló vessző-kért, kivono gombocskákkal és bezáró fordítókkal I Rft. 8. xr [HSzj által-foglaló-vessző al.] * *vaskarikás* ~. 1680: Nyilik ki innen az Uczara sendely fedel alatt valo kötöt örögh Tölgy fa kapu, melyek között egy deszka kapu, mely fellyül fahorogb(a) allol penig perseljben vas csapon forog vas karikas Sarkával [A.porumbák F; Ált Inv. 26] * *vaspántos* ~. 1761: deszkával bérlett, vas pántos sorkakon, fenyő fűrés deszkából tsak paraszton tsnált, vas reteszű lakattal Zarodo Ajto [Spring AF; JHbK LVIII/1. 498] | (A) házba vas pántos sorkakon egy fenyő fűrés deszkából tsnált bérlett Ajton járnak ki Dél felé az Vdvarra [Pagocsa K; i.h. LXVIII/1. 14] | Ezen Házból füstös tsere Ajto láb-bak között fenyő deszkából valo, vas pantos sorkakon fordulo ... Ajton járnak bé a Léányok házába(a) [Siménfa U; i.h. LXVIII/1. 43]. 1820 k.: Ezen Telekre az Uttza felől bé menet van egy bérlett deszka, Fejes vas szegekkel meg vert ajto borított Zárral mely áll a Kő Falba bé tsnálva deszkával bé borított Ajto feleken, és vas pantos Sarkokon [Dés; RLt] * *virágos* ~. 1697: Vagyon ismét edgj paraszt ládáb(an) Vas szerszámok Ket ajtora valo virágos sarok [Borberek AF; Mk Alvinczi Péter inv. 5] * *zománcos* ~. 1756: (Az ajtó) nagy ablakja apro onba foglalt üveg kariká-ju, fekete Zamánczos sorkak, és rúd veszők fulciállják [Déva; Ks 92. I. 32].

4. (ajtó/kapu) széle/melléke; coltúl/marginea (usji/por-tii); Tür/Torrand. 1574: Thorma Janos zolgaya szepzegi (!) Pal, az en hitem zerent ezt vallom hagi ottwes ambr(us)-nak eg fija miclos estwe keszen Jw volt haza Lattia az miclos hog be akar volt bwnj az baranne hazához az ember de miert hog az Legenj esmet az aytto sarkanal meg vonta volt magát, nem lathattuk az Legent mert setet vala [Kv; Tjk III/3. 386c]. 1598/1635: (Feleségem) az meddigh az en neuemet uiseli, vagy az udvarbelji hazamba(n) akar lakni, vagy az kapu sarkanal valo hazamban szabadoson es bekesegeesen lakhassek [Mv; APol. I. 68/5]. 1635: Im kutos Janos az kapu sarkanal kerne egy haz helyet, de bizony ... cziai egy talpalatnet kerne sem adok [Mv; MvL 291. 54b]. 1674: jo leszás támaszos sövennyel be keritet csűrös kert, kinek udvarara nyilo kapuja fellyül fa, alol pedig vas sarkon forgo balra az sarkanal egy ros szal-más polyva tarto ol [A.porumbák F; UF II, 608]. 1734: Az Udvar kapun belől az Sarkánál egy palankfából csinált Sendelyes méhes kert [Datk NK; JHbB D.I gr. Bethlen Farkas inv.]. 1756: egy láb vetéskert a Vetéskapu sarkánál [Taploca Cs] | a kapu Nap kelet felől valo sarkánál a kert szegeletesen vitetett [Branyicska H; JHb LXX/2. 11]. 1777: a' Kapu Sarkánál levő Házacskában magát lakosul recipialhassa [Backamadaras MT; Hr 1/17]. 1812: a Goffné az ajto sorkához támasztott valami Borostyán Fa Husán-got [Héderfája KK; IB. Molnár György (58) ref. esp. vall.]. 5. vmely terület szélső része; marginea unui teren; Rand eines Gebiets | szegelet(föld); (parcellá); márginas(á); Rand-feld. 1600: Az belseő wez sorkarol, a ki edsweny be me-gye(n) a Feier Nikoba az Feier Nikobwl az mely edsweny ki hagh az Orozhegy kapuhoz, azon alol mind az kett fele Feier Nikonak Farkaslaki [UszT 15/103 Nagy Gergely Palfalui (70) zabad zekely vall.] | Tudom hogy az Jlidbeli zanto feoldeket az Orozhegyiek biriak, es a mygh akartak es lehetet belieb bellieb orottak az Jlid sorka fele de a Far-

aslakiaknak semmi byradalmokat ott ne(m) ertem [Úlke U; i.h. 15/113]. 1604: Kazaltam az szaldok zeg sarkaba Abastfalui Gal Pal Janosnak penzeért | Az Zaldok sorkany-s vaghtunk fat [Abásfva U]. 1606: az njres new helj mellet egy sorokban tudom, hogi az farcádj marhanak Zallasa otth volt az peres heljben [UszT 20/173 Antal Kouach medeserj (50) lofeő vall.]. 1623: Tudom aztis hogy az mikeppen az ket kikelleo eoszue szakad azon megien fel az hatar az kys Bwk Sorkára [JHb Valentinus Salat pix de Kibed^a (60) vall. — ^aMT]. 1693: Ki menván az sarokra Cseke Búke nevű helyben, nagy Kürűczön túl Galaczi Páll Szántó Föld-in kívül, az Kemenes Márton Szántó Földiig az két sarok Kőzi Falu számára marada | Menván onnat az Fejér Patak Sorkára egészen azon sorok marada a' Falu számára [Gyszm; CsAlt I/1]. 1761/1784: András ut a Sárkán egy bokros haszantalán föld [Makfva MT]. 1803: Ezen pásztro-roknak a communitás szénaheiyet is ada, az Havas láb sor-kát [M.hermány U; RSzF 193]. 1816: az egész szölöbe az ujj Sarjuzáson, sarkon kívül sem jó fa sem termés nints több [Dés; DLt 358].

Hn. 1600: Elíed sorkan (sz) [Oroszhegy U]. 1604: Kes-kenj sorkig [Kecsetkifalud U] | Szaldok zegh sorkan [Lövéte U]. 1605: az Tër bwk sorka [Abásfva U]. 1606: az Kesken sarok uttiagh [Kecsetkifalud U]. 1623: az Forrás Sorkon [Msz]. 1641: Sorkan (k) [Oroszhegy U]. 1650: Banya sorkan hegy oldalban (sz) [Gyszm]. 1687: Köz berek Sorkan [Menaság Cs]. 1690: Rege Sarkan (sz) [Szentimre Cs]. 1699: Gyépű sorokban (k) [Csőb U]. XVIII. sz. eleje: Szőlő Sorkán (sz) [Szentgyörgy Cs]. 1701: Horgas Sarkannal (sz) [Nagykend KK]. 1711: a Nagy Völgy Sorkan. szemés völgy Sorkán (k) [Menaság Cs]. 1720: Törmenj sorka tövin (k). Köz bérce Sorkán (sz) [uo.]. 1738: Fűves ági sorkán (sz) [Bözödújfalú U]. 1739: Kús István Sarkan (k) [Menaság Cs]. 1740: A' Csere Sarka alatt a Mákói utnál (sz) [Inaktelke K]. 1743: Jeszöl Bük Sorkan (sz) [Kézdímartonos Hsz]. 1744: Sorok árkaíba (sz) [Székelyszállás U]. 1746: a nagy Bökkös Saroknál [Nagy-ida K]. 1757: Az Órhegy Sorkán a Havásson (e) [Szentmi-hály Cs] | Keményes Sarka [Gyszm]. 1758: A Csere Sorka alatt (sz) [Inaktelke K]. 1759: A Nagy Mező Sorkán [Lá-zárfva Cs]. 1765: a Szaj Sorkán való hely [Szárhegy Cs] | az Csere Sorkon (e) [Tarcsafva U]. 1773: A Pál vesze sor-kán (sz) [Ditró Cs] | a Sövé Sorka tetején (sz). A Porték Cseréje alatt a Sorokban (sz). A Betze Sorkán (sz). A Köves Sorkon (sz) [Szárhegy Cs]. 1774: A Léány Mező Sorkán (sz) [Bözödújfalú U]. 1778: Hideg kut tsereje sor-kan (sz). Felső völgy sorkan [Kőrispatak U]. 1781: Sor-ok nevezetű Hellyben (e) [Székelyszállás U]. 1786: Rados sorkán [Kőrispatak U]. 1797: Csávás Sorkán (e) [Bencéd U] | Kétt Szilasály Sorkán (sz). Kis Völgy sorka Sűrűje alatt (sz) [Kőrispatak U] | Farkas Gyepű Sorka (e) [Tarcsafva U]. 1801: az Eperjes sarka vegibe a nagy patak uttya mellett az oldal alatt (sz) [A.üvegcsűr Hsz] | Köves-patak Sorkán (sz) [Szárzajta Hsz]. 1807: Gyepes hegy Sorkán (sz) [Tarcsafva U]. 1821: az Eperjes sorkán (k) [Mikóújfalú Hsz]. 1822: A' Sorok nevezetű Erdő [Székely-szállás U]. 1823: Magyaros Sorka (e) [M.bece AF]. 1840: a tetőről jó egy sorok bé az oltra nagy hajtás sorkának nevezetűdik [Bikszád Hsz; MkG]. 1849: Gyertyános Sorkán (k) [Kőrispatak U]. 1861: Szilas Sorkán (k). Vaska sorkán (k) [Pálfva U]. 1864: Éles sorok. Kovátsok sorka. Gálók sorka. Mezeiek sorka. Karófás sorok. Nyires sorok. Ordás Sorok [Ditró Cs]. 1865: le a' Szarhegy sorka tetejéig

[Mikóújfalú Hsz]. 1873: Gáspár Sorkán (sz) [Szováta MT]. 1882: Bozlikisorkán (k) [Etéd U].

6. vmely tárgy/eszköz sarokrésze; coltúl unui obiect/instrument; Ecke einer Sache. 1742: Érkezett Melgs groff Uram parancsolattja az Turoczi Uram Török paripájáról én mértékit vettem magasságáról hosszúságáról ... az első böge az Czernának az farkától fogva fel az Serenyiig az harmadik böge az patko sarkától fogva fel [A.árpás F; TKI Váradi Zsigmond Teleki Ádámhoz]. 1806: Más fél fontos Réz mérő, melynek a sorka hibázzik [Szu; UszLt XII. 87]. 1820: egy más hasonló Ferslagba az asztali ekesség egyik része egy arannyal futatott ezüst poharat, Egy ezüst kávé fa nyelű lörket egy ktsi ezüst borstartot egy törött sarokkal [Szászvezszöd NK; Told. 19].

7. könyvtábla (díszes) sarka; cotorul cărții; (verzierte) Ecke eines Buchdeckels. 1789: Könyvek Hieronimus Ludolf Bór marmorea Tábláb(an) áranys a' Sarka [Mv; ConscrAp. 88].

8. dív vminek a szilárd alapja; temelie; Basis. 1662: Báthori Zsigmond igazgatásának sarkából való kifordulása miatt az országra származott nagy romlások [SKr 81 Tartalomjelző fejezetéből].

Szk; törvényt a maga rendes sarkából kivet. 1760: nem lehet Törvényt maga rendes sarkából ki vetni, és a tiszta szívet ekképp(en) vexálni illetlen dolog [Igenpataka AF; TL. gr. Teleki Ádám aláírásával].

9. a Nap sarka/tengelye; axa soarelui; Sonnenachse. 1710 k.: Magammal együtt minden keresztény atyámfiai-nak azt adom tanácsul: megójjuk magunkat, úgy ne járjunk a curiositas mellett lelkünkkel mint Galileus nagy filozófus járt volt a szemével, mikor telescopicum által nézett a napba, hogy a makulákat kitanulhassa, azon szempillantásban kísült a szeme, mert nem elégedett meg azzal, hogy a telescopicum által bocsátván a napfényt a papirosra, mind a makulákat, mind a napnak a maga sarkán való forgását akáarki is kitanulhatja, amennyire kell [BÖn. 481].

◊ Szk: sarkából kiteker félremagyaráz; a răstălmăci; mißdeuten. 1662: e végezést is az ő mesterségökkel elfordítani és sarkából kitekeri nem veszteglék el [SKr 113] * kivet a sarkából felülmúl; a întrece; überwinden. 1811: van Czigányoknak egy Tárgya ezek^a felett: A' musika neki oly' Élémentuma, Mint Archimedesnek a' hires Punctuma, Melyben ha meg-veti lábát, más Nemzetet Felyül halad sokkal, 's a' sarkából ki veti [ÁRÉ 37–8. — ^aAz előbbieken felsorolt foglalkozások] * végében-sarkában végül is; la urma urmei; letztendlich. 1763: a' Biro ... szidni kezdi ... ennek végiben sarkában össze vesznek [Údvarfa MT; Told. 44/15].

A címszó forrásjelzet nélküli adalékai az EHA-ból valók.

sarokbeli vminek a szélén fekvő; de la margine; am Rande von etw. liegend. 1699: a Sorok beli Májorság föld [Székelyszállás U; EHA].

sarokcsináltatás ajtósarok-javíttatás; făcutul/reparatul balamalei; Angelreparierung. 1590: Attam Az Kouachynak Sark Chynaltatassert d. 50 [Kv; Szám. 4/XXI. 24 Kis István sp kezével].

sarokfa fasarok; stîlp de colț; Holzangel. 1596: Mikor az zaart le vonattam az maior kapuiarol vgian akkor chinaltattam meg az kapun valo vyab sark fat [Kv; Szám. 6/XXIX. 81 Bachi Tamás sp kezével].

sarokkarika vassarok része; inelul la balama; Teil der Eisenangel. 1681: Sarok karikának való vas libr. 141 | Sarok karikának való uj vasak az eöreg ülöre tartozók, négy darabban száz negyven egy fontosok [CsVh 93].

sarokpánt sarokfelerősítő vaspánt; fier-colțar, echer de metal; Eisenband für Angel. 1730: Egi par jo nagy Sarok pântot vöttem Den. 36. [Kv; Szám. 56/XIX. 9]. 1854: Dolgoztam Kovács munkát tsináltam egy Sorok pântot és 4. Plat Szeget hozzá fel Szegeztem 32 x | tsináltam a Istáló hiju ajtojara egy uj Sarok Pântot [Dés; BetLt 3].

sarokpipa ajtó/ablaksarok pipa alakú része; pipă (la ușă); pfeifenförmiger Teil der Angel. 1851: tyúk-ól ... ennek négy ajtócskái van két kis vas sarok, négy sarok pipa, és három reteszű [Erdősztyörgy MT; TSb 34].

sarokpléhecske sarokfelerősítő pléhdarabocská; colțar, vinclu; Metallstück zur Befestigung der Angel. 1695: ablakja sark vasacskaí es plehecskei meg vadnak [Boroskrakkó AF; BfN dobozott anyag VI].

sarokvas ajtó/ablaksarokra való csuklósan működő vaspánt, csuklópánt; șarnieră; Winkelband. 1676: Vagyon ezen haznak három ablaka kettei négy négy nyílásu 3-dik két nyílásu, három táblaja onban, az többi fában foglalt üvegekkel, hozzá valo sark vasokkal, pantokkal es egyéb requisitumokkal mostan jo alapattol vadnak [Fog.; UF II, 725]. 1681: Öregh Kapuhoz Kő falban valo Sark vas Nro 3 | Másik Csűrös kert. Uczarol valo két fele nyילו, Rámás, fényő deszka kapuja Nro 1 kapu ráájának az két oldal oszlopan Sark vas Par 4 [Vh; VhU 524, 571].

sarokvasacska ajtó/ablaksarokra való csuklósan működő vaspántocská; șarnieră mică; kleiner Winkelband. 1699: ablakja sark vasacskaí es plehecskei meg vadnak [Boroskrakkó AF; BfN dobozott anyag VI].

sáromberki a Sáromberke (MT) tn -i képzős szárm.; derivatul format cu sufixul -i al toponimului Sáromberke/Dumbrăvioara; mit dem Ableitungssuffix -i gebildete Form des ON Sáromberke: I. mn Sáromberkén levő; din Sáromberke; sich in Sáromberke befindend. 1757: vicinus-sa Fellyül a Sáromberki Határ Szély, Alol az Ér [Nagyernye MT; EHA].

Hn. 1671: Az Sáromberki Hatar szelyb(en) (sz) [Erdőszengyel MT; EHA]. 1757: A Sáromberki utt mellet a Kövecses alatt (sz) [Nagyernye MT; EHA]. 1759: A Sáromberki ösvenynél (sz) [uo.; EHA].

II. fn Sáromberke lakosa; locuitor din Sáromberke; Bewohner von Sáromberke. 1832: Két Contractusba a' Sáromberkieken régi Adosság [Sáromberke MT; TSb 26].

sáros I. mn I. sárral szennyezett, besározott; noroiós, murdar de noroi; kotig, dreckig. 1573: Berkezy Iános Azt vallia hogi mykor eo oda lwtot volna Saros volt Kelemen Es Zydia volt gergelnet, kwrwa vagi te Neste lelek [Kv; TJK III/3. 281]. 1600: Thyborczy Mihály ... vallia ker-dem myert saros vgj monda hogy az ludak kergetnj menth volt [Kv; TJK VI/1. 427]. 1748: Csudálkoztunk hogj jó bé az uttza ajton, különben láttuk hogj az uttza ajto kilintse mindenkor sáros, edgj alkalmatossággal rá lestük mi sároz-zá bé, hát a Tatár Uram sertesse tsak néki menjen s ki

nyitnya [Torda; TJKT III, 241]. 1762: az Anjám a Szerűn nőtt buza között a pénz (!) meg szározta, mivel Sáros és földes volt [Gyeke K; Ks].

2. felázott, pocsolás (út); (drum) noroios, innoiroit; (Straße) voll von Pfützen. 1592: Az orzagh vta sok helyeken saros. Az vice kiraly birakot Az Zek rah Adgia megh latasra. Az Arkot Azert Az eorekes Jóbbagj Arokollia az Regj foliasba [UszT]. 1593: Mielhogy az vt igen saros vala, az teorwenj akkor vgy Jtele valahol akarywk czinalnj ott czinalliuak az utatt [Bikafva U; i.h. 10/91]. 1668: Thor-da Vármegjében levő Zah nevű Falujának határán, országh uttyán valo alá s fel járó, szekeres és egjéb uti emberek akadajlozotato Mocsaros, Seppedékes, Sáros helyeket minemű sok bajjal, farátsággal, és költséggel eppítettendő hidakkal, töltésekkel tartani [Radnót KK; Told. Ia. II fej.]. 1677: Váradon lévő sáros uczáknak, gátáknak töltési módossal legyenek [AC 273]. 1757: A Koronkai felső Utza hogy meg igazittathassék, és oly Seppedett Sáros ne legyen, a minemű mostan itéltetett helyesnek, hogy két felől a' szellein ásattassék egy ölni, vagy leg alább két sing-nyi Szelességű, földlönyi Mélységű Árok és Sántz [Koronka MT]. 1759: igen sok helyeken az Alparéthi határon Seppedékes Motsáros és Sáros lévén az ut Hidakkal és Töltésekkel procuraltattyák az ... Vámnak Possessorai [Zápróc SzD; JHbK XL/8]. 1777: Tudgyaé az Tanu hogy ezen Nagj Bunyrol Illondára menő Ország Ut ez előtt nem régen fogattott fel, és hogj a' régi Ország Ut alkalmatlan sáros feljársára nézve el hagjattott ? [Révkörtvélyes SzD; TL vk].

Hn. 1793: Sáros köz [Koronka MT; Told.]. 1823–1830: Sáros utca [FogE 106].

3. ~ idő esős idő; vreme ploioasă; regnerisches Wetter. 1578: az zóleok közet valo vtrakia is visseltetne gondot eo kegmek Mert ha Saros vdeo leze(n) zwretbe, talam az Nagy sarokba es bomlot vtrakba, az kewes zeoleo haznat sem hordhatny el [Kv; TanJk V/3. 175a]. 1672: Rettenetes havas, hideg esős, sáros idők vadnak, Uram, erre [TML VI, 392 Baló László Teleki Mihályhoz]. 1705: Az elmúlt éjszaka kimenvén a németek és rákok, elmentenek annyira, aki mostani sáros időben térszen ötödfél mélyföldet, ahonnan hajtottanak circiter háromszáz marhákat, azonkívül egynéhány száz juhokat [WIN I, 552]. 1711: Visszamenék Zágonban, onnan a regimenttel megindulván, rettenetes alkalmatlan, esős, havas, sáros időben éppen Kövárig menék [CsH 477]. 1770: irtóztató árvizek, esős, sáros idők voltak a múlt novembertől fogva ezideig [RettE 231–2]. 1780: a Falun végig Borzás felé menő Ország uttya némelly helyen olly sáros sephedékes lévén, hogy saros időben kénteletnitetnek az uton járok a kertek megett a Falut meg kertülni [Ádamos KK; Pk 7]. 1814: esős sáros időbe vetvén nagyobbára számár tövissel vetett [Buza SzD; LLt Csáky-per 131. L. 38]. 1843: sáros és jégsíkos időben felmenni csaknem lehetetlen [Dés; DLt 424].

4. mocsaras, ingoványos; mocirlos, mlăstinos; sumpfig. 1597: égezer kyrtem wala az Alprety Biraktul karonak walo fíat es ennekem azon Saros erdobwl attak wala ammely felol most az wersenges wagio(n) [O.vásárhely SzD; Ks]. 1662: Midőn immár a vezér tábora hozzájuk csak olly közel szállott volna, hogy csak a Hortobágy, egy sáros, de meggázolható víz lévén előtők, másnap idején egymással szemben lehetnének [SKr 538–9]. 1698: a kettő között egj kis sáros patak vagion [Páncélcseh SzD; RLt O.

5]. 1717: A Polgárok Retin fellyül vagyon egy darab Sáros, vizes, gazos Rét [Dés]. 1726: Mikor ertem aszt a Tot igen nádos Saros hely volt Senki Sem kaszálta [A.detrehem TA; Born. IX. 5 Tonya Péter (60) j.b vall.] | az utruban fel tett To hely Gyermek koromban ollyan sáros nádas volt [uo.; i.h. Padurán Ignát (45) zs vall.]. 1759: a Sáros helyeket mind Padlásos hidakkal, és ág-töltésekkel vagyis gátlásokkal tartják [Désakna; JHbK XL/8] | ezenn Gorbai határon, mind Csemek mind Totszállás felől a Völgyön sok forrásos és Sáros helyeken vagynak ág töltések és Bodonok [Paptelke SzD; i.h.]. 1760: azon Nobilitaris Fundus igen alá-való el-ebbedett vizes Sáros hely volt, ugy hogj az uttzánál sokkal alatonabb volt [Mv; Told. 15/44]. 1764: a' Tó mellett a' fertős Sáros hely [Góc SzD; BfN Bánffy Farkas conscr.].

Hn. 1608: az Saros patak mellett (k) [Kalotasztkirály K; KHn 50]. 1636: Az Saros retb(en) kaszalo rett [Siménfva U]. 1646: Sarus Ay torokban [Mezőkirályfva K]. 1662: Saros uolgi neű helyben [Tarcsafva U]. 1667: az Saros revnel (k) [Körispatak U]. 1672: az Saras retnel (sz) [Kalotasztkirály K; KHn 50]. 1679: Az Saross Kutonn fellyül (sz) [Nagylak AF]. 1695/1717: Sáros Völgyben (sz) [Tarcsafva U]. 1697: Saros hidnal (sz) [Hidvég Hsz]. XVIII. sz. eleje: Az Sáros réth mind körül az halvánj az határa [Dés]. 1722: a' Sáros Patakra jövöb(en) (sz) [Feldoboly Hsz]. 1731: A Sáros tövisnel egy darab [Kásonújfalú Cs; BCs]. 1743: Saros völgy nevű helyben (sz) [Bözöd U]. 1744: Saros hidnal (sz) [Dés] | Saros Kutnál (sz) [Bordos U]. 1754: A Sáros patakban (sz) [Marossárpatak MT]. 1759: Sáros patak feljén (sz) [Etéd U]. 1760: a Sáros Kutnál (sz) [Malomfva MT]. 1769: Sáros oldalban (sz) [Lázárfva Cs]. 1781: A Sáros pataknál (sz) [Mákófva K]. 1784: A' Sáros Révbe (sz) [Szásznyires SzD]. 1829: Sáros révnél (sz) [Kibéd MT].

II. fn mocsaras, ingoványos terület; teren mlăstinos, mocirlă; sumpfiger Ort. Hn. 1737: Sárosson (sz) [Zentelke K; KHn 139]. 1773: A Sáros (sz) [Szárhegy Cs]. 1795: a' Sáros n. szőlő hegyben (Szó) [Szénaverős KK]. 1802: a Sárasnál (e) [Aranyosrákos TA].

A címszó forrásjelzet nélküli adalékai az EHA-ból valók.

sárosan besározva; plin de noroi; mit Schlamm bedeckt. 1574: Thot lanos Azi vallia, Lattha hogi Adam Sároson Nagy dwlwa fwa Ment haza, Es oth Ereossen zitkozodot hazaban [Kv; TJK III/3. 345]. 1793: ekkor Baratosi Josef kűnn a' Kapu előtt alvan Veresen Sároson és fel-szeme rutul meg-ítve, onnat Compitoltak szoval edgyütt [Dés; DLt az 1799. évi adatok közt].

Ha. 1832: sárasan [Kv; KLev.].

sárosbéli Sáros nevű helybeli; din porțiunea de hotar denumit Sáros; aus dem Ort Sáros. 1808: Sárosbéli kaszalo [Alvinc AF; EHA].

sároz sárral beszennyez; a murdări cu noroi; mit Schlamm verschmutzen. 1591: Doma Andras vallia lattam hogy az eo giepwien volt jele az barmok be menetelinek, mert az eo giepwiet teordeltek saroztak vala az barmok ahul be mentenek [Kv; TJK V/1. 168].

sárpapucs sárcipő; galosi; Galosche. 1850: Egy pár gumielasticum sárpaputs 7 vf [Algyógy H; Born. F. li].

sártéka irkafirka; scriere/text fără valoare; Gekritzel. 1610: amelj schartekat az kereskedesreol valo tarsasagnak zamvetesereol producal [Kv; RDL I. 5].

sártó iszapos tó; lac cu nămol; schlammiger See. 1780: ugyanyira meg tólt az a' to iszappal, hogy éppen tsak a' malomnál vagyon egy kevés mélysége, 's ezért nyárba keresztül melegedvén az hal el döglik naponként inkább iszaposodik, hogy végre tsak sár to lésson [Szamosfva K; Born. XXXIX. 51 Josintzi Sándor lev.].

sártöltés földtöltés/gát; dig de pământ; Erddamm. 1663/1793: Az Utakat és Sárokat minden helyeken a Falu közönségesen tsinálják minden hidakat és töltéseket egy vagy két Sárbíró legyen a kik meg lássák mint viszik a gát ágat s mint kötik ... 'Sár töltésbe és gátba [A.csemáton Hsz; SzékFt 25]. 1742/1792: azon Contractusban semmi mentio nem lévén két helyen lévő Határ sántzokrol, és két helyen lévő sár töltésekről a' száz forintbol defalcáltatik huszon öt forint az Onusok subportálásokért a' Contractusban introscibált Josszágra Szántóföldekre, és Templombeli álló helyekre, marad pure flor. Hetven öt idest 75 [Albis Hsz; BLev. 39].

saru 1. (bőr)lábbeli; sandală (de piele); Ledersandale/Schuhe. 1558: Pether Bernald Megh eskewen Azth walla, hogy ew adoth wolth zallasth Annosnak egy kys hazba Annak wthanna lattha hogy sok darabonthok oda menthek Annoshoz ees oth halthak Az Annosnal Azthys lattha Reggel hogy, Anna Az Annos ewchye wontha wolth fel az darabanth sarwyath [Kv; Tjk I/1]. 1568: Török Marta iurata fassa est, hogy eq ezt hallotta, hogy Andras Katho az Anyat bestye lelek kuruanak szytta, Eztyz latta hogy ... oda ment volt brassay Janos es latta hogy oth bezellettek Egy-mással, Azth vallia hogy Egy sarut, adot volt, Brassay Janos Katalin Azzonyynak [Kv; Tjk III/1. 233]. 1570: Frusina Myhal Stengel (így!) ... vallya, hogy twgia Mykor az Gergely nem legen ely zaladot volt Gywlay Myhal hazatwl, kesen Esthwe Jwtozt volt Be az ew hazaba, Es egyk Sarya nem volt lababa [Kv; Tjk III/2. 164]. 1572: Ilona hegedws Janosne zolgaloia, latta hegedws Janosnet Eolelette chio-kolta egy Jambor ky az araniaz Mellet lakyk Sarwt gywreotis adot neky [Kv; Tjk III/3. 33]. 1590: az Alperes Egj vy sarúth, egj fejelest adott [Szu; UszT]. 1598: Egi zegeni Varady meg nyomorodot Azzonnak sarura attünk f — d 25 [Kv; Szám. 7/XVI. 43]. 1637: ad minden Ezten-deore egj egj harisnyat, három három sarut [Maksa Hsz; HSzJP]. 1638: Miklos Mellette(m) wl vala le uete az sariat es futi uala az szaratt egj kor monda im minth Egete meg az Labomat, es könnivezni kezdte [Mv; MvLt 291. 133a]. 1670: Kulcsarnak Ködmene nro 1. Saruja par. 2 [A.komána F; Ut].

Vö. az asszonyember-, férj-, karmazsin-, kordovansaru címszóval.

Szk: ~ foltozni. 1596: Az Lamekre ualo költsegh ... attam sarú foldozni f — d 10 [Kv; Szám. 6/XXIX. 6 Bachi Tamás sp kezével] * ~t fejel. 1589 k.: en Zabo Thamasnak egy Zarut feyelttem [Szu; UszT] * ~t foltoz. 1630: Szabo Marton foldozot mind ennekem sarut ... Mind penigh az Jnasnak s mind Uramnak maganak s Aszoniomnakis fol-doza Czizmajat. de uy miuet en nem tudom hogj miuelt volna [Mv; MvLt 290. 221a] * ~val tart. 1633: az miolta en nallok lako(m), mind Abrugi Istua(n) tartotta Azzonio-

mat szaruual [Mv; i.h. 120b] * asszonyembernek való ~. 1625: Egy asszony-embernek való sarut, jót, juh, vagy czapbörből csináltatottat, verest feketét vagy szederjest, két talpút, 75 pénzen [Gyf; EOE VIII, 277–8 árszabályzatban]. 1683: Kocsis és Asszony Embernek való szaru vagy(n) paria nro 22 [Küküllővár KK; Ut]. * egyforintos ~. 1701: Az fono Inasok(na)k Esztendőre való fizetések ez légyen Karátsonkor edgy forintas Saru^a [Kv; PosztCART. 26. — *Fels-ből kiemelve] * fekete ~. 1632: Azzoni embernek ualo fekete saru N. 27 [Fog.; UF I, 144] * fél ~. 1652: a Felesege eyel ment el az Buxa Jstva(n) hazatul az nagi hidegb(en) fél saruba(n) Nagiubbik Fia vive utana^a [Bód SzD; BK nemes Mihaly (76) zs vall. — *Ti. a fél saruját] * hosszú ~. 1802: Schroft János származására nézve Mo-raviából Brünből való 19 esztendőz hosszú sarut visel [DLT nyomt. kl] * hosszú sarú ~. 1600: 23 Marcy veottem az Eoregh leginnek egy hozzu szaru sarut d 70 [Kv; Szám. 9/XII. 65 ígyártó Simon isp. m. kezével] * piros ~. 1584: Deak Adam vallia ezt(is) hogy az vton Az Jstwan biro ket fia es Sete Mateye chak kullagtak az vthon-nis, batorsagoson Ne(m) lartak az vton hallotta(m) hogy effele dologert felnek Hallomással elege hallottak ez gonoz chelekedetet az Andras feleol mely Andras egy Swteo Azzony fia leót volna Coloswarot, es hogy piros sarutis vit volna az Azzonnak segesuarat es vgy vitte ky [Kv; Tjk IV/1. 350] * rancos veres ~. 1736: még a fő asszonyok-ban is sokan nem csizmát viseltenek, hanem amaz rancos veres sarut szász módon; télben szorból botosok volt, az kit az csizmára vagy sarura húztak, hogy az lábok meg ne fázzon [MetTr 342] * szász ~. 1705: a kisfiannak fogad-tam ma egy dajkát, aki udvarhelyszéki leány volt és egy fendrik csinált volt neki egy fattyat | A gyermeke tartását fogadták karácsonyig hat véka búzáért, egy kétforintos szász saruért [WIN I, 537] * térdig való ~. 1582: Willag-thalon Jstuanak attam Thérdik walo zarútt d. 38 [Kv; Szám. 3/VII. 8] * veres ~. 1570: Erzebet Nagy Palne fely peres Byzonsagy Botha Casparne Ellen Ilona Kis De-meterne; Borbara Teglas gérgnch, Erzebet Kémyes Tha-masne, Orsolya Lérinch Deakne, hitek zerent valyak hogy hallotak Botha Casparne Nagy palnet Jlylen zokal zyda-lmazta, Or vagy Te kwrwa, vasatis korsotis egiebetis loptal, nem attak ennekem veres zarwa valo penzt az Lattrok mynt neked [Kv; Tjk III/2. 8].

Sz. 1769: (A testamentumhoz) Competentiajokot in Linea Veresiana mig meg nem mutatják adig sarujokat illyen kaptára nem üthetik [Hsz; Kp IV. 252].

2. **bab** vki saruját gánéval megkeni; a unge cu excrement sandalele cuiva; seine Schuhe mit Kot beschmieren. 1591: Sophia Azzoni, Veres Martonne vallia Zaz Borbolia monda nekem, Azt mondotta ennekem Boba Catus hogi ha az Teglas Janos ganeiaual megh kennek az Teglas Jánosne sariat, esmet az Azzoni ganeiaual az vra sariat, tudna hogi mingiarast megh giwleolnek egimast. En valtigh kerem hogi ne czelekednek ollian Jstentelen dolgott [Kv; Tjk VI/1. 133].

Ha. 1570: Saryatis [Kv; Tjk III/2. 164]. 1597: saryat [Kv; Tjk VI/1. 55]. 1599: Saryanak [Kv; Szám. 8/XIII. 3 Szabó András sp kezével]. 1600: sarujokat [Kv; i.h. 9/XII. 63 ígyártó Simon isp. m. kezével] | sarual [UszT 15/69]. 1629: sariat [Kv; Tjk VII/3. 38]. 1634: sarjat [Mv; MvLt 291. 32a].

sarucsinálás sarukészítés; fűcutil sandalei; Sandalen-verfertigung. 1588: Az Vargaüal Szam vetüen hogj ide az

Ispotalj hazhoz művevel zolgalt, mint hogj Sarv chinalasa, es Sarv foldozással (igy!) fizettem nekie f. 6 d. 47 [Kv; Szám. 4/V 47 gr. Veber sp kezével].

saru fejelés saruhoz új fej készítése; căputarea sandalei; Sandalenkopffertigung. 1596: 7 Die 8bris attunk egi zegeny deak gyermeknek egi sarw feyelesnek ki waltassara f — d 16 | attunk az zegeny bolond Jlonanak egi sarw feyelesre f — d 20 [Kv; Szám. 7/II. 28, 30].

saru fejeltetés saruhoz új fej készítettése; căputarea sandalei; Verfertigung des neuen Sandalenkopfes. 1600: Egi Saru fejeltetesert vgian azonn vinchellernek d 32 [Kv; Szám. 9/XIII. 5 Damakos Máté isp. m. kezével].

sarufoldozás sarujavítás; reparatia sandalei; Sandalen-reparierung. 1588: Az Vargañal Szam vetűen hogj ide az Jspotalj hazhoz művevel zolgalt Sarv foldozással fizettem nekie f. 6 d. 47 [Kv; Szám. 4/V. 47 Gr. Veber sp kezével]. 1595: Az zolgak sarwfoldozasara keoltete(m) f — d 18 [Kv; i.h. 6/XIII. 2].

sarulopás saru eltulajdonítása; furt de sandale; Sandalendiebstahl. 1614: Szabo Balint, ez iden egi saru lopasert^a [Vágás U; BethU 186. — ^aÉrtsd: jb-ul adta magát].

saruszár saru felső része; partea de sus a sandalei; oberteil der Sandale. 1644: Cziszar Mihaline az piaczon beszelli vala hogj az Annianak az saruszara az eő hazatul el veszett világosan azt hallottam volna tüle hogj nyilván-sagal, Szgyartone lopta el [Mv; MvLt 291. 400a].

saruszár-zacskó ? saruszárból készült zacskó; pungă făcută din partea de sus a sandalei; Säckchen aus dem Oberteil einer Sandale. 1655: az pénz Szavuj Peterhez vivők, es ott marada nálla, s mind uy poturák valának, egy saru szár sacskoban [Kv; CartTr II Mich. Literati alias Kis vall.].

sárvizes epesárral elegy; (amestecat) su sucuri digestive (vomitate); mit Gallendreck. 1829: (A tehén) Böre le huzatott, enyves sárvizes materjakkal tele lévén az egész Torok kerülete [Dés; DLt 1055].

sas 1. vultur; Adler. 1639: egi nagi Sas le szalla eleömbbe | azon helien talalam az Aszont az kereszt unal az hol az Sas eleömben jöt vala [Mv; MvLt 291. 188a]. 1657: Horvát Ferenc ... jelente ily dolgot: hogj ő nemrégén érkezett volna meg Bécsből, és végeztetett volna az el, hogj míglen az fejedelemség succedálhatna Csákinak, addig az erdélyieknek mint sas, úgy lenne fejek felett Munkácsból, Tokajból és az fejedelemszomnyak minden javaiból [KemÖn. 122–3]. 1710 k.: A nagy hír, nagy gazdagság, sőt sokszor a nagy virtus is veszedelmes az urának Felemeli, mint a sas, a kevélység, kelepcékbe vonja a telhetetlen fősvénység^a | ami a sas, ráró, sólyom fészke a kősziklákban s a fákön, az a cinege vagy ökörsemz fészke a mustár vagy egyéb kórón, csak fészkek mindenek, csak lakik s tojik benne [BÖn. 424, 509. — ^aBibliai idézet]. 1811: A' Sasok és Hollók repedtek felette^a [ArÉ 163. — ^aEgy kivágott cserefa fölött].

Szn. 1570: Sas Antal [Kv; Tjk III/2. 170]. 1589: Sass Dyenes [Kv; Szám. 4/XI. 39]. 1590: Sas Mattias [Uszt].

1593: sas andras [Kv; Szám. 5/XXIV 5]. 1600: Sass Antal [Uszt 15/200]. 1602: Sas Mihály darabont [Csatószeg Cs; SzO V. 234] | Sas Péter szab. [Szemerja Hsz; i.h. 207]. 1614: Sas Mihály jb [Szentmihály Cs; BethU 68] | Sas Geörgy ur [Sszgy; i.h. 251] | Sas Janos jb [Zágon Hsz; i.h. 405] | Sas Thamas pp [Gyalakuta MT; i.h. 68] | Sas Georgj pp [Rugonfva U; i.h. 167]. 1632: Sas Mate [Mv; MvLt 290. 63b]. 1660: Sas Balasne [Szárhegy Cs; LLt Fasc. 152]. 1671: Sas Peter [Kv; RLt 1]. 1763: Sass Ferencz [Ne; DobLev. II/341]. 1776: Sass János [RettE 371]. 1847: Sas Josef [Sszgy; HSzjP].

Hn. 1600: Sass oria neweö helle(n) [Uszt 15/211]. 1622 k.: egi darab Szena fsvue melliet Sas retinek hynak [Décsfva U; EHA]. 1685: Sas árnyekaba hagoban (sz) [Tarcsafva U; EHA]. 1713: Sas Luget nevű helyben (sz) [Backamadaras MT; EHA]. 1720: Sas verés nevű helyben egy szegelet darab hely [Parajd U; EHA]. 1747/1781: a' Sass völgybéli föld (sz) [Szamosfva K; Hr 1/25]. 1759: A Sas Ligeten (sz) [Backamadaras MT; EHA]. 1780: a Sasok Feredője n. kutt [Hidegzsamos K; EHA]. 1832: Sass patak-parlag (sz) [Száldobos U; EHA].

Sz. 1710: A császári sas nem fog legyeket, és a császári szent szókat szentül és helyesen kell magyarázni [CsH 86].

2. sas-ábrázolás; figurá (simbolică) care reprezintă un vultur; Adlerdarstellung. 1627: Egy Karniolos Arani Giwreö, az meli keoben vagion meczie Egi Sas, Az Orraban Egi koszoro az mely niom masfel Araniat aestimaltak f. 5 [Kv; RDL I. 135].

Szk: *kétféjű sas* kétféjű sas ábrázolás. 1789: Egy Cserefa Deszkából tsinoson készült árulo Asztal Felső részén a' két széllyin vagyon 2. oszlop a' le irt oszlopokon kettűl vagyon Vasbol készült, 's meg arannyazott virágok és Czirádák formájára készült Czifraság, mellynek közepében vagyon ugyantsak vasbol tsinált feketére festett ket fejű Sas Koronáson, ennek p(e)d(i)g közepében egy Rez Ora Rft 200 [Mv; ConscrAp. 42–3]. 1823: Egy bór sapka két fejű sas réz siddel [Nsz; DobLev. V/1080. 2b].

3. kétféjű ~ a Habsburg birodalom jelképe; vultur cu două capete ca simbol al Imperiului Habsburgic; Symbol des Habsburgerreiches. 1768: Sándor Ötsém ma holnap Betsi Ember lészen a' mint nekem írja, melyen én nagyon örvendek hogj szerentséje lészen a' két fejű sps Felsőnek Lako helyét nem maga költségén meg látni [Kv; DobLev. II/387]. 1848: Az, hogj a szegény nemest és nem nemest megnyúzzák elevenen, kapujára kiszegezik, a mellközepéig földbeássák és éhen halni kényszerítik, nyárson megsütik stb. mind ilyen regényes, de tényleges dolgok, holott a grófok és bárók pászurát kapnak Urbántól, azaz sauvegarde levelet, hogj senki se merje bántani, mivel alkalmasint nem ellenzői a kétféjű sasnak [Kv; RevRTr III, 20b Czetz örnagy a honvédelmi bizottmányhoz].

4. sasfa, faoszlop; stílp (de gard); Holzstock, Pfahl. 1632: Cziwres kerth Jobb kéz felől uy szín dezakabol sas keozze rakott sindeliezett kert [Fog; UF I, 186]. 1675: Egy fedel alat sassal kötött, ket keö hazak, az első keö ház falai-val edgy ros, pusztá padlasnelkül valo, az hatulsó keö ház jo padlásos [Dés; Borb.II]. 1692: (A) patak marton, vagyon egy tölgy fa talpokra, köteses fakra, sasokra epitet kovacslo haz | vagyon egy tölgyfa talpokra, sasokra csinalt sövényből felfont kis haz [Görgénysztimre MT; JHb Inv.]. 1715: Csűrös Kert Középin Jo szarvazás Uj Supozás alat, talpokon Sasokban rakó fábol ki rakot Jó hoszszu tágos ... Csűr Vagyon [Pálos NK; LLt Fasc. 140]. 1732: az

ujj Malom ... Huvarlot kő pad szemöldököt az egész kő paddal egyben sasokban kötött erős gerendák tartják, melyen a két Malomkő bátron forog [Nagyida K; Told. 11/70]. 1761: tsere talpakra sasok közé, sövényből font tapaszos oldalú, drányítja fedelű, alaton dereku, nem igen régi de gjenge Epület [Spring AF; JHbK LXVIII/1. 501] | Visznek vala Maros Vásár helyré ... gerendákat, sasakat [Magyaros MT; Berz. 15. XXXVI/14]. 1792: Ezen elé számlált alkalmatosságokat kerített bé 88. Szál fenyő Deszkák 25. Sasokba foglalva [Apahida K; RLt 0. 2]. 1804: az egész kert egy formán jo Nagy erős sasokra épüllyön vegig Sendellyel fedessek [Zágon Hsz; Szentk.]. 1809: M Portusra el adattatott 157. öll Fák, és 144.d. vékony Sasak árra ... 835 f 24 x [Déva; Ks 99].

Vö. a cserefa-, csere- és tölgyfasas címszóval.

Szk: cserefa kötéses ~. 1761: (Az) Epület előtt ... tserefa kötéses Sasok között egyebütt bérletlen keskeny folyaso vagyis Tornátz vagyon [Pagocsa K; JHbK LXVIII/1. 13] * **kertbeli ~.** 1794: A Blidár járásából 4. Szeker veszszöt, két Szeker Karot egy szeker pedig Kertbeli Sasokat hord Tamasz helyett [Szilagyecseh; IB. Fogarasi István lev.] * **négyszögre faragott ~.** 1648: Hal tarto ugian azon Udvar ház alatt és malom ellenében. Niolec eztendei épület négy szegre faragott sasokban álló borona, köreös keörrwl négy szegletw [Komána F; UF I, 935] * **nyolcágú ~.** 1699: Nyolcz Agu sosen allo Sajtolo szin [Szentdemeter U; LLt]. 5. horog; círlig; Haken | karika; inel; Ring, Kreis. 1779: Az egyik Loitorára fel vertem 2 Ui pléhet, és 2 otkát xr. 18. Két Lóts korikát is fel vertem Uiat, és öt Sast is tsináltam Uiat hozzáia xr. 21 [Szászváros; BK]. 1780 k.: Az Béres szekérre egy lóts varikát az lajtorjára xr. 3. ket Sastis hozzája az magam vasambol xr. 6. egy pléhetis hozzája otkát fel égettem xr. 3 [uo., BK].

Szk: kétágú ~. 1779: A Tengei hidlásra, egj Ui két ágo sost xr. 6 [uo.; BK. Kováts Mátyás kovács szám.].

sás 1. rogoz; Riedgras. 1573: Vadalma Gergel azt vallia hogi vagion három Extendeie hogy eo Ment volt lakny Sel-lerwl az hazba ky feleol Molnar Matenak perj vagion Es latta zent gergy Napba Meg fette volt az hazat Sassal [Kv; TJK III/3. 274]. 1584: Anna chanady Ianosne vallia, Bizonnial tudom hogy Amely Sassat mondot Eles Mate hogy cowe volna ... Az a' Sas Ne(m) eles Mateje volt, hanc(m) zememmel lata(m) hogy Danch Leorinczne az eo maga hazanal raka fel a' zekerbe az sassat wlesnek [Kv; TJK IV/1. 314]. 1630: egi kis ganes sasat vetet rea* [Mv; MvLt 290. 192a. — *A gyermek holttestére]. 1676: Semire kéllő sas mellyet karacson előtt ket hettel kaszaltak nro 3 1/2 [Komána F; Utl]. 1699: vagyon Tisztarto lova Jstállócskaja mellyis füz veszszöböl támasz nélkül Sással meg fedetve építettett [O. csesztve AF; LLt Gyulafi László inv.].

Szk: ~ tépni. 1764: Az hideg kuton alol volt egy da-rab Rettvek ... mikor az Inoskák sástépni oda mentenek, Mik-lós Deák Uram megkergette őket [Ne; EM XXXVIII, 228].

2. sással benőtt terület; rogozís; Gebiet mit Riedgras. 1724: az Sásba egy kaszalocska [Középlak K; JHb VU/3]. 1826: A Gálnás nevű Réti Sást a Falu el adta a Mólnarnak 5 Rf [M. kapus K].

Hn. 1632/1687 e.: Saás szegben (r) [Backamadaras MT; MMatr. 102]. 1652: Az Varju Saasb(an) is egy darab* [Visa K; GyU 136. — *Ti. búzaföld]. 1664: Búdes Sasban [Egerpatak Hsz; MNyTK 132. 54]. 1680: Varjú Sás oda-

lon (sz) [Visa K]. 1682: a Sás to szerben [Póka MT]. 1693: Pap sassa [Székelysztmiklós U]. 1712: az Sásban (sz) [Gelence Hsz]. 1717: A Sásban (k) [Kerlés SzD]. 1722: A' Sásban (sz) [Csomakörös Hsz] | Also Sásb(an) A felső Sásb(an) [Feldoboly Hsz]. 1727: Sásorja nevű helyben (sz) [Tarcsafva U]. 1758: A Sáss kutnál (sz) [Sztána K]. 1763: A Sás füben (sz) [Jákótelke K; KHn 39]. 1766: A' Sás Ligeten (sz) [Backamadaras MT]. 1781: A' Sásban (k) [Inaktelke K] | A Sás olba (sz) [Mákófvá K]. 1784: A Sasto Szerben (sz) [Póka MT]. 1792: A Sárge sásba (sz) [Bh; KHn 20]. 1801: A' Sásson (k) [Százazajta Hsz]. 1815/1817: Az Also Sásban (sz) [Miklósfva U]. 1834: Sás nevezett helybe (sz) [Küsmöd U]. 1863: Sás (k) [Nagyga-lambfvá U]. 1891: Sáskert [M. bikal K; KHn 72].

A címszó forrásjelzet nélküli adalékai az EHA-ból valók.

sása mártás; sos; Sauce. 1593: die 4 Januari az Vonas Igazito wraimnak feözetem diot Sasahoz weottem f — d 2 | die 6 Januari sasahoz eczetet fogjhagimát es diot f — d 4 [Kv; Szám. 5/XXI. 8, 9]. 1621: veottem Diot Sasa-hoz ... d 10 | Egi pypet feozettem sasaval f — /9 [Kv; i.h. 15b/IX. 48, 202].

Szk: gyömbéres ~. 1795: Az sült alat volt Gyömberes Sasa, ahoz és az Süffához attam 1 1/2 Eytel borth p(er) d 9 [Kv; i.h. 6/XVIIa. 15 ifj. Heltai Gáspár sp kezével].

sascfmerű sast ábrázoló cimerrű; cu stemá reprezentind un vultur; mit Wappen mit Adlerdarstellung. 1817: sas tziemerű írásatlan Kanna [Szabéd MT; UNVJK 292].

sáséltű (nagyon) éles; (foarte) ascuțit; (sehr) scharf. Szk: ~ hegyes tör. 1710: Kett ezüstös aranyos Czapas hivelyű saselű hegyes török [Told. 19] * ~ kard. 1588: Egy Regy Sas elew kard [Kv; KvLt Inv. I/2. 19] * ~ sarkantyű. 1724: egy sás élű sarkantyúnak árra D 24 [KvLt 437 Series Limitationis Rerum venalium].

sasfa fa tartóoszlop; stílp, parmac; Holzstock, Pfahl. 1638: vagi három sasfát vetet ki Czikor Giörgy oda hatra, hogi az teöltés miat ki rothadot [Mv; MvLt 291. 163b]. 1652: Vagyon Sas fakba fenyőo deszkakból csinált eoreg szuszekok N. 5 [Görgény MT; Törzs]. 1656: vagion az Olton altal sendeli hejazatt allatt valo, 62 köteses sas fakból allo regi hid [Fog., UF II, 144]. 1694: vagion a Sütő-ház, mellj-is talpakb(an) álló sas fáib(an) boronából rótt tapaszos falaival, szalma supos fedel alatt való [Kis-enyed AF; BfR néhai ifj. Bálpataki János urb.]. 1717: én az 20 szály sás fákot meg bárdoltatván ... pénzész székére-kén akartam alá vétetni [Szentdemeter U; Ks 96 Fodor Márton lev.]. 1732: a Majorsag oll Cserefa talpakb(an) veset Sas fak köziben veszszövel font, tapasz nélkül valo oldala, a Majorságok kedviért négy szakaszokba rekesztetett [Nagyida K; Told. 11/70]. 1794: Az Udvar körül lévő palánk kerteknek Sas Fái az Erdőből tölttek ki [Mezőmada-ras MT; BKG Kosztin Szavuj (40) col. vall.]. 1808: (A) Sasfatul kezdve az ujj Határban téjendő Köz Kertytét Pakci Jánosnak tulajdon magam költségemen jo moddal helyre-tétem rövid időn, és adok hozzá két ujj Sasfákatis [Kv; Pk 3]. 1815: a' Kukuritzás Kas nyoltz Sas Fák között álló sövényfonásból vagion [Bálványosvárálja SzD; Ks 77/19 Consr. 856].

Vö. a csere- és fenyűsasfa címszóval.

Szk: *épületre való* ~. 1677: *epületre valo talp fakat, sas fakat, rako fakat, Gerendakat, koszoru fakat, szaru fakat leceket, sindelyt, lecz szeget, sindely kellet pinzen uenne(m)* [Berz. 17. XII] * *faragott* ~. 1647: *Istallok eleot vagion 28 faragot sas fa* [Megykerék AF; BK 48/16].

sasfás sásfákra épült; cu stílpi/parmaci; auf Holzstöcken gebaut. 1656: Ezen malomnak uj sendeli hejazatia ala vott kotesses sasfas rako boronakbol allo tapasztatlan leuen az fala nilik az felső padlásarais egy bellett vas sarkon panton forgo fa zaros ajto [Fog.; UF II, 158].

Szk: ~ *boronakerítés*. 1662: Székelyhíd várának minden nagy bástyáit nagy öreg gerendákkal reguláris formára vonatván fel s tölttévén meg földdel, az vár hídja előtt pedig egy új várost építettvén, s azt is nagy mély árokkal s erős sas-fás boronakerítéssel vétetvén környül [SKr 149].

sasforma sasszerű; asemănător vulturului; adlerförmig. 1662: Azon toronynak^a négy szegletiben négy emberi formában, de emberi státúrákat, természetli mértéket meghaladó ördögképek valának kicsinálva igen nagy mesterséggel, némellyike sasforma lábaival, körmeivel, tátos-horgas orrával, hasonló körmös iszonyú kezeivel [SKr 262-3. — *Ti. Lichtenstein herceg kastélyában].

sasfő-kápa sasfejszerű pisztolyalkatrész; o anumită parte a pistolului avind forma unui cap de vultur; adlerkopfförmiger Pistolenbestandteil. 1805: Egy pár kék csőjű Carlsbadi Pistoly aranyozott Sasfő kápával [Mv; TGsz 52].

sas-hold sas alaku hold (ló homlokán); pată albă (pe fruntea unui animal) în formă de vultur; adlerförmiger Mond (Blesse des Pferdes). 1676: Sárga fako csődör csiko egy sás (l) holgya az homlokán [A.szombatfva F; UF II, 763].

sas-írás diákny vmilyen (társas)játék; un fel de joc de societate; ein Gruppenspiel. 1870 k./1914: minden iskolának meg voltak speciális játékaik sas-írás, bicsokvetés^a [MvÉrt. 17. — *Folyt. a fels.].

sáska lácustá; Heuschrecke. 1609: Eodem anno. Brassó, Fogaras és Szeben tájkán sásák járása [Kv; KvE 140 SB]. 1614: 1612 esztendőben azmely iszonyú sokaságú sáska Erdélybe jött vala azelőtt három esztendővel, ebben az esztendőben fogya ki az országból egy versen [BTN² 60]. 1653: 1610 esztendőben die 18 augusti délután jutának a sásák ide hozzánk nagysokaságú sásák, öregtestű állat — a mi sáskaínknál nagyobb [ETA I, 103 NSz]. 1690: Szeptemberben temérdeki sásáknak serege lepte el majd az egész Erdélyt [IIAMN 327]. 1748: d. 21 July Ekkor ment ki a Város a Sáska elejib(e) a Sztolnai határ Szélbe [Gyalu K; RAK 171]. 1749: Szolga Biro Batsfalusi Uram ... a héten ide jövéen mind a Falus Bírot, s mind a Matsukásokot Kalodába vetette én velem^a, semmi ok nem lévén reá egjéb hanem az hogj miért nem fogadták meg a porontsolatlyát s miért nem hajtották ki a Falut a Sásák ölésére [Besenyő AF; Told. 3. — *Ti. Vonya Vojk (50) zrel] | a Sásák érkezéséből Semmit Sem ertettem ha bizonyos Informatiot vehetek Ngodot mindgyárt tudositani el nem mulatom [Futásfva Hsz; ApL 1 Dombi János lev.]. 1828: előbster nem nagy tsoportol kezdett a' Sáska keresz-től menni [Kelementelke MT; CsS]. 1847: alább meg irt

Falusi Birákokkal az Sásák által tett károkat betsültet-ném meg [KLev.]. — L. még CsH 443, KvE 219; MNy IV, 233; SKr 107; TT 1891. 284.

Szn. 1602: Saska Tamás szab. [Zágon Hsz; SzO V, 192]. 1614: Saska Mihály ppix. Saska Miklos ppix [uo.; BethU 402-3]. 1675: Saska Mihali hwteos polgár [uo.; BLt 4]. 1745: Sáska Ilona [Torda; TJKt II. 30]. 1746: Sáska Sára [uo.; i.h. III. 99]. 1831: Sáska Mihály [Szentbenedek AF; DobLev. V/1175].

Hn. 1680 k.: rendeltünk gondviselőknék minden tizesből egyet-egyet Sáska Tizesből Andók Imrét [Zágon Hsz; Barabás, SzO 384].

Sz. 1823-1830: (Az árusok) egy 's más Portékával egy el borították Pestet, mint a' Sásák [FogEK 242].

sáskajárás sáskák pusztító vándorlása; invazie de lăcuste; Heuschreckenplage. 1761: Ádám Ádám, és Ádám Pásk egy Testvérek Nótelen korokban a sáska járáskor szökven, ugy hallatott Fel Pestesen Hunyod vár megyében laknának [Spring AF; JHBK LXVIII/1. 584].

sáskás sáskákban gazdag; cu multe lăcuste; reich an Heuschrecken. **Hn.** 1686: Sáskas volgib(en) [Fejérd K; EHA]. 1699: Sáskas ágib(an) (sz) [Kelementelke MT; EHA]. 1731: Sáskasban (k) [Kászónújfalú Cs; EHA]. 1747: Sáskas ágy oldalba (sz) [Kelementelke MT; EHA].

sáskavágó szecskavágó; tocătoare; mașină de tocat nutreț; Häckselmaschine. 1748: Szacska, vagy-is Sáska vágó egesz készülettel Nro 1 [Ks 8. XVIII. 5].

saskeselyű vultur; Geier. 1711: Közel a mezőben nagy öreg saskeselyűk sereggel gyűlvén össze, a barmokat kergették és ölték [CsH 474].

saskörmös saskarom alakú díszítés; cu motive decorative în formă de gheare de vultur; mit Adlerkrallenverzierung. 1637/1639: Egj nyolcz szegű Sofeljos gjűrű Sas kormes, beouen nyom harmadfel Aranj: aestimalt: -- f. 40 [Kv; RDL I. 111]. 1696: Egy Sas körmös Gyémántos arany gjűrű fl. 50 [Mv; MbK 80.6].

sasköröm 1. puskavessző horgas része; partea vergelei de pușcă; hakenförmiger Teil des Ladestocks. 1756: egj alkalmatossággal hozzánk hozá Erdő Ferentz Uram egj fél pár puskáját, hogj a gojibist kivegye belölle, saskörmöt kére és én adék is [Karatna Hsz; HSzjP Rebeka Fagjas consors Francisci Mihály (56) jb vall.]. 1808: Uj vessző Sas körömmel együtt Rfr 1 | A' két tsőjű Puskának Uj vessző Sas körömmel együtt két águval Rfr. 1 xr. 15 [Kv; TKhf puskaművesség].

Szk: *egyágú* ~. 1808: vessző egy águ Saskörömmel Rfr. 1 [Kv; i.h. ua.].

2. sasköröm alakú ékszer; bijuterie în formă de gheare de vultur; adlerkrallenförmiges Schmuckstück. 1724: egj Sasköröm jó féle gjöngjiből [Kál MT; Berz. 15. XXIX/4].

3. ? horog; círlig; Haken. 1782: Egy Sasköröm^a [Nalác H; CsS. — *Vasédenyek között].

sasköröm-forma saskarom alakú; în formă de gheare de vultur; adlerkrallenförmig. 1651: Edgy Sas köröm formara czinalt gyűrűczke, edgy vekoni Tabla Gyemant benne [WassLt 72/2 Vass Judit kel.].

sasocska kis horog; cirlig mic; kleiner Haken. 1842: (A konyhának) van három egy forma — két két figyelő ablaka — melyeken van két két vas sarok és egy egy bé horgoló kilints formájú sasotska [Oprakercsóra F; TSb 51].

sasoló fejsze sasfa-faragó fejsze; topor de cioplit stîlpi; holstockformende Axt. 1830: Két Sassolo Fejsze [Mákó K; Hr 5].

sasolt faragott; cioplit; gezimmert. 1736: Gomboson Sendellyezett ... földel alatt Négy szegre Csere talpokba álo, kilentz Sasolt Cserelábfákba, fenyő boronából ki rakott Nyári Gyümöls tartó [Sárpatak MT; CU XIII/1. 71].

sasorrú nagy hajlott orrú; cu nas coroiat/acviliu; mit Adlernase. 1815: Koros András Sas orru, fekete bajsuzu [DLt 149 nyomt. kl]. 1830: Zoller Jo'sef sas orru, sárgás sápadt képű [DLt 667 ua.]. 1847: Lapedát Juon kos vagy sas orru [DLt 1142 ua.].

sasos 1. sast ábrázoló; cu o figură de vultur; Adler darstellend. Szk: *egyfejú* ~. 1764: Egy ezüst Arannyas egy fejú sasos Médáj, három apro gyemántal, hét szem függő orientális gyöngyvel [Kál MT; Berz. 6. 54. L. 2]. 1774: Egy fejú Sasos Mátyás [Szászkerék K; LLt Fasc. 110].

2. sasfák közé rótt; cu stîlpi/parmaci; mit Holzstöcken/Pfählen. Szk: ~ *kert*. 1656: azt fogada Biro Pal vr(am), hogy az kertet eppen el tartya ... es oly kertb(e) czinallya ... hogy kárt Sos Pal rolla ne vallyo(n) nagy jo sasos kertb(e) nagy fedeles kertb(e) [Homoródsztrmárton U; Eszt-Mk Cseirei lev.].

sásos 1. mn 1. sással benőtt; cu (mult) rogoz, rogozos; mit Riedgras bedeckt. 1637: Az arok keőreös keőrwł keőfallal bellett mind a feöld szinigh fel benne szep tiszta tóó, nem sassas gazos [Fog.; UF I, 394]. 1642: Az biro retys egy ennyi de igen Sassas [Bh; GyU 73]. 1674: Fiu nil nevű helyben egy sásos rét [Köröd KK]. 1699/XVIII. sz. *eleje*: Ezen belől egy kerek Rét mely Budai Retnek hivatik az belső részén vadás és Sasas [Dés]. 1717: vagyon egy darab Sásos, vizes, gazos Rét [Dés; DLt 504]. 1724: Az Saros Hidnal valo sasas ret [Kide K; BHn 88]. 1735: az Kövárvidéki ember ... el buvék ot az Egeresb(en) valamelly Sásoss helyb(en) [Gáncs/Csicsógyörgyfva SzD; TKI Pintye Petre (22) jé vall.]. 1737: A Széna Rétek-is superalyák a Gorbai Széna réteket, de minthogy az Almási rétek többire sásos és alkalmatlanabak(na)k lenni reportaltattak, hagyattak annak Jobságoknak resarcialására [Kv; JHbK XXVI/1]. 1760: Henter nevezetű Széna Fű jó féle fűvet termő hely, némelly resziben ugyan Nádas és Sásas [Novaj K; BLt].

Hn. 1661: az Sasas utban (k) [Bádok K; BHn 23]. 1679: Az Sásos Tora járo [Vajdasztiván MT]. 1740: Kút fű Berken edgi darabb sásos Helly (k) [Győrőváshely K]. 1754: A Sásos Rétben (k) [Csomafája K; BHn 61]. 1758: a Falu Sásos Rétye [Nyárszó K]. 1778: A Sásos szegben (k) [Balavásár KK].

Szk: ~ kaszáló. 1740: Falu Sásos kaszálója [Sztána K] * ~ *tanorokkert*. 1714: vagjon egy kús sásos tanorok kertt meljen terem egy szekér széna [Kászonfelsőfalu Cs; LLt Fasc. 85].

2. sással elegyes; plin de rogoz; voll mit Riedgras. Szk: ~ *fű*. 1699: kevés rosz Sásos fű vagyon és pusztá toh hely

közre maradot | Az Csorots pataka mellet István hidgyaig kevés rosz Sásos fű vagyon [Nagykend KK] * ~ *széna*. 1674: Valami hitván Sásos széna lehet három szekettel Curr. 3 [Törzs. Dévai fej. udvarház]. 1740: Vagyon egy szekéderéknyi sásos széna [Algyógy H; ks 89 Inv. 62]. 1757: Buglyáb(an) Sásos Széna [Nagyercse MT; Told. 18]. 1864: kaszáló rét, mely folytonos vizenyös — seppedékes helyiségénél fogva nádat és sásos szénát terem [Magyarókerke K; KHn 94].

3. '? 1720: Recognoscalom per praesentes: Hogi az Erkedi Felnagj es Eskütt Uramek küldottenek nékem Két Mása Magos Kendert, kiis ighe(n) sasos vagj Hasábos volt az másán aval az Hasábjával ajomot annyit [Bögöz U; KaLt Korda Sigmund lev.].

II. fn sással benőtt terület; cîmp cu rogoz, rogoziş; mit Riedgras bedecktes Gebiet. **Hn. 1669:** az Sassasban [Migen AF]. 1717: A Sásos nevű Rét [Kerlés SzD]. 1781: A Sásos nevezetű helyben (k) [Mákófva K]. 1793: Sásas és Eh Mező n. bokros hely [M.kiskapus K; KHn 171]. 1807: A Sassasban (sz) [Póka MT]. 1826: A Sásosba (k) [Kercsed TA].

A címszó forrásjelzet nélküli adalékai az EHA-ból valók.

sasoszlop sasfa; stîlp; Pfahl. 1855: a Malom udvarába vezető Levél Kapu négy szál deszkából két sas oszlopok között (áll) [NNyv 344].

sásrét sásos rét; cîmp cu rogoz; Wiese mit Riedgras. 1658: Ugian az Tajon az Sás reteknel egy hold szántó feöld [Ne; EHA].

sasszín barnás; de culoare brună; bräunlich. 1770: Egy hoszszú Sas Szín Trokkét Selyem Mente [Mny XXXVIII, 385].

sastollas 1. sastollal díszített; împodobit cu pană de vultur; mit Adlerfeder geschmückt. Szk: ~ *forgó*. 1736: az urfiak nuszť farkas süveget, abban forgó vagy kerecsen vagy ráró toll volt némelyek sas tollas forgót, de az urfiak is többire mind egy pár ráró vagy kerecsen tollat, aranyból csinált és drága kövekkel megrakott forgóban [MetTr 346–7. — ^aViseltek].

2. sastollasan járó; care umblă cu pană de vultur în pălărie; mit Adlerfedern herumgehend. 1736: Némelyeknek volt tíz-tizenöt sastollas, forgós szolgái is utána, azoknak mint egy disznóverő nagy fa, olyan csomós botok voltak az hönjek alatt [i.h. 361].

saszla korán érő szőlőfajta; sasla; Art Trauben. 1843: Apro-szemű Vörös Chasselas ... sasla Oriás vagyis Szilva szőlő [KCsl 13 Kemény Dénes kezével].

sat, satt akna; ocnă, galerie; Mine. 1746: A' mint az hátár mégyen a pusztára, és az ottan tétt jegyre, onnan az Dongosiak(na)k légyen szabad pár utat vinni a Satra | A'mely viz utat az Istallyosok adta(na)k a Dongosiak(na)k a Szikrási rekesztisen allott az Istallyban, azon viz ut, a mint a satra mutat, és le száll három darab cső eleibe, a' feje felett a' fészen van egy kortz, vagy is ort, az Istallyosok, és Dongosiak között légyen az köz határ [Torockó; Bosla].

sátán 1. ördög, gonosz szellem; satană, diavol; Teufel, Satan. 1662: meg kell vallanunk, hogy valamennyi nyava-

lyáit, kárait, zúrzavarait, zenebonáit és nyomorúságait Magyarországnak a sátán után köszönhetjük egyedül csak a magyarországi nyírt papi rendnek, mert a hazug lélek sátán ennek szájában munkálkodik [SKr 101]. 1691: Deliberatum In Ca(us)a Annae Sos. Mivel hogy Relatoriaja Constál Orosz Mihály nevű Ferje hitetlenül el hadta már negyedik esztendeje, es hogy nagy hasas Leannyal ment el mikoron el ment absolvályuk feltven az Satánnak nagyob törítől noha meg fogot esni, de arrais az Ura infidelitassa adott okott [SzJk 251]. 1692: Mivel Daraban Istok sok lopásban valo maga elegyítése utá(n), feleségét minden ok nélkül már negyed fél esztendeje hitetlenül el hadta, (az asszony) rabságába(n) tovább nem maradhat, kivált ifju ember lévén, a Satá(n) kisértettilis féltük [i.h. 261]. 1705: Gyurkón, az úr fián mind csak jobban-jobban uralodik a melancholia, és Szentpálinak azt beszéli, hogy ötet a sátán holmikra kényszeríti [WIN I, 540]. 1710 k.: Nem emberi nyelv, penna és elmére való dolog az, az Istennek mely nagy dűcsőségére való alkalmatosságot szolgáltatott a sátán a bűn által [BÖn. 477]. 1711: in Anno 1697 Balog Mihályné nős paráznságba(n) Comperiáltatva(n) halálra sententiaztatott volt ... de az akkori nemes Tanács ... meg grátiaza ... az időktől fogva sok keserves szenvedéseket sőt az Sátány(na)k kemény kisertetit is szenvedte ... Iste(n)je ellen valo vétkes cselekedetit meg ésmerte [Dés; Jk 357b]. 1758: Éltem együtt nyolc esztendeig és nyolc hónapig szép csendes életet magunk között, jóllehet a sátán s az én gonoszakaróim eléggé igyekeztek megzavarni minden úton-módon [RetE 71. — "Első feleségével, Aczél Saloméval] | kelly Fel te Sátán, mert te nem egyéb va<gy> hanem Sátány [Ecsellő Szb; KvAkKt Mss. 11].

Szk: a ~ labdái. 1710 k.: végy ki engemet a körmök és hatalmokból, hogy sem ők sem én ne vétünk egymás miatt Felségednek többet ennél, ne legyünk a sátán labdái [Blm. 1019].

Sz: bemege a ~ varsájába. 1710 k.: A generális szászsebesi rendelésére én bemenék Szebenbe ad 11. octobris 1703. az Istentől énrém bocsátott sátán varsájába [BÖn. 942–3] * csoda volna, ha a ~ nyugodnék. 1670: Csuda volna az, ha az sátán nyugodnék [TML V, 390 Bethlen Farkas Teleki Mihályhoz].

2. erkölcselen nő; femeie de moravuri uşoare; unmordische Frau. 1849: szállást fogadtam a kis sátánnak^a és lakhatik ott mint egy kontesz [Kv; Végr. Vall. 15. — "Ti. a szeretőjének].

sáté, satej 1. sásféle vízinövény; bumburez; Art Schilfgras. 1726: Mikor értem aszt a Tot igen nádos Saros hely volt Senki Sem kaszála mikor szarazság vagon Sate terem rajta de mikor esős idő jár, tsak fedni való Nád [A.detrehem TA; Bom. IX. 5 Tonya Péter (60) jb vall.]. 1755: az idén az szarazság miján szőlő kötni való sátiljt nem lehetett kapni téhat szükséges képpen kellett kenderrel kötni [Kiskend KK; Ks 71/52 Szám.]. 1784: Hoszsan a Metális kövek mellett ezen kaszálo hely, nagyon vizes lévén, nem termett szénát, hanem tsak Sate és Nadat, és egyébb haszonra nem fordithatták, hanem tsak Házakat, asztagokat ... fedni [Kisrápolt H; JHb XXXI/51. 5]. 1794: ez nagyobbára Sate termő hely [Hari AF]. 1796: az midőn tsak a vizenyősségtől, és a Csatejnak haszanra valo letitől használni lehetett [LLt Csáky-per 295. L. 11]. 1799: forrásos és olly Seppedékes hely lévén mivelletlenül állott, és egyéb nem termett rajta hanem tsak valami ros sz sate

[Gyéressztkirály TA; Ks 89]. 1815/1817: Ezen egész kaszálo retnek fele része erőssen Tós, sate termő s füz és tsigója bokros [Szombatfva U; Tsb 47]. 1843: Ezen Tonak

Szélein egy kevés Nád terem, de az is gazos soha tiszta Nád nem termett hanem vad kákával Sateval elegyes Apro kurta Nád terem benne [Kötelen K; SLT Vegyes perir.]. 1864: sepedékes sován sate termő kaszálo [Kilyénfva Cs].

Szk: kaszálni való ~. 1784: a mi kaszálni való Nád es Sate volt, az eő Nságok számára kaszálták a mi pedig meg maradott tavaszszal tüzet adtak neki [Gyertyános H; JHb XXXI/51. 34] * tőszagú ~. 1812: ottan teremni szokot peshed Toszagu sate nek alább valo a szalmánál [Dés; DLT 369].

2. lekaszált/vágot sate; bumburea cosit; geschnittenen Schilfgras. 1742: adott egy bugja sate is [LLt Fasc. 109]. 1768: tsak egy malmot tudunk Sateval gyengén bé fedve [O.kocsárd KK; Ks 74/55]. 1778: Midőn a le kaszált Sate nek egy részét Kémendre bé vitte volna, ottan a Falu között ki esetette és kikkel ... ? [H; JHb XXXI/51. 6 vk]. 1784: feltünk az eő Nsgáiba menni, mikor vittünk is egyszer, mászszor a szekér lajtorjában Sate, lopva vittünk mikor rajta nem vesztettünk [Arany H; JHb XXXI/51. 24]. 1791: miolta a' Gáttját meg csinálták, ujra duggatták szalmával sateval, és földet hordottaké reá ? [Kük.; JHb LXVII/164 vk].

3. sateval benőtt hely; loc unde creşte mult bumburez; mit Schilfgras bewaschener Ort. 1840: Kotsisom ki eresztette a Lovakat az Sate közé a' Toba de Valosággal Senkinek még a' folygyre sem léptek [Dés; DLT 921].

Hn. 1736: A Satera jároban (sz) [Marossárpatak MT]. 1744: A' Berekbe az Sate közé a' Toba de Valosággal Senkinek még a' folygyre sem léptek [Dés; DLT 921]. 1754: A' Sate közinn (sz) [Marossárpatak MT]. 1797: Satejban (k) [Bordos U]. 1800: A Sateban a Felső Táblában (sz) [Gogánváralja KK]. 1832: a' Sate nevű hely (k) [Bordos U].

A címszó forrásjelzet nélküli adalékai az EHA-ból valók.

satejos sates; cu (mult) bumburea; mit Schilfgras. 1759: ez Satejos Szénát terem [Lázárfva Cs; BLt 9]. 1765: eő Nsaga nem olly régen pásintból fel vágot veteses szánto földének vége lévén: a' más pásintossal ki mégyen emez satejos árokig [Kémend H; JHb XXXIII/18]. 1784: (Egy embere) ezen eő Nsga Satejos helylyre jött volna Nadat vagy Sate vagni [Bánpataka H; JHb XXXI/51. 15]. 1792: e Semmire kellő Széna, Satejos az Uradalom füvellőjéből [Szászváros; Ks 75. VIIIb. 141]. 1822: Széna Rét vagon 15 — Szekérre valo, mely Satejos lévén [Backamadaras MT; CsS].

Hn. 1795: A Satejosba (k) [Nyárádbálintfva MT; EHA]. 1797: A Berekben Satejos (k) [Bordos U; EHA].

sates I. mn 1. sateval elegyes; cu mult bumburez; mit Schilfgras gemischt. 1748: a nagj réten negjed idei Sates, Iszapos széna [Koronka MT; Told. 11/95]. 1750: midőn Szaraz idők járnának tsak teremne húsz szekerecske sates széna, mely 40 Német forintokott talám importálhatna [O.csesztve AF; Ks 83]. 1757: A Ködben egy nyomásban forgo, Sates szénát termő hely [Szentmihály Cs] | A Baxa főkéban egy Sates szénát termő mindenkor tilalmas kaszálo [Taploca Cs]. 1764: imitt-amott Sates Szénát termik [Szamosfva K; Josintzi-osztozás (Mt)]. 1784: Sates szénát kaszáltatott egy egy bugjányit [Bánpataka H; JHb XXXI/51. 18]. 1788: Egy Karotska sates Széna [Mv; Tsb

47]. 1792: a Széna Sátés, drága, és igen kitsidek a Portiok [H; Ks 80. XLVII. 5 vk]. 1796: terem mint egy 3. szekérinyi Sátés széna [Szentgyed SzD; WassLt].

2. sátevál benőtt; unde crește mult bumburez; mit Schilfgras bewachsen. 1693: vago(n) Szöke Miklosnak egy darab sátés füve [Marossztygyörgy MT; MMatr. 311]. 1697: ada egy darab Sátés Rétet Zaloban [Székelykocsárd TA; JHb XXVIII/13]. 1715: Egy három szegeletű Sates ret va(gyo)n fel hagoban [Vadad MT]. 1724: az az helyly mindenkor Viz állotta, Nád termő Sátés helyly volt [Egrestő KK; Ks 12/III Sig. Török (50) jb vall.]. 1725: az Viz szelén egy darb sátés kaszálo [A.jára TA]. 1748: Ezen To hely felette Sátés, és eddig jo széna benne nem termet [Koronka MT]. 1766: I szekér szénára Valo Sátés Retecsket Tokai Ferencz Uram Miron Kozma Nevű Jobbágyais bir [M.köb-lös SzD; RLt]. 1769: a Fekete toba két hold quártás föld, melynek edgy része Sátés [Ne; DobLev. II/407. 2a]. 1815/1817: Kováts Gergely bokros sátés ingoványos Hellye ez egerfa tövis bokrot termő el súlydezett ingoványos Hely [Vágás U; Tsb 47 Conscr. 190].

Hn. 1694: Az sates Rét [Kál MT]. XVII. sz. v.: Varos Sates reteire rugo labban (sz) [Ne]. 1713: egy Sátés rét a halas kuton felyül (k) [Fejérd K]. 1754: A Sátés Tók között (sz) [Marossárpatok MT]. 1831: A' Sátés rét (k) [Szentháromság MT].

II. *fn* sátevál benőtt terület; loc unde crește mult bumburez; Ort mit vielem Schilfgras. Hn. 1703: a Rakottja végib(en) a Kender földek lábjan egj darabocza sátés (sz) [Adámos KK]. 1765: a végiben Lévo Sátés (k) [Csávás KK]. 1784: A Sátésba (k) [Udvarfa MT]. 1793 k.: A' Sátésba (sz) [Gógán KK]. 1802: A satesba valo kaszálo [Gógánváralja KK]. 1825: A' Tobeli Sátés (k) [Jedd MT; LLt].

A címszó forrásjelzet nélküli adalékai az EHA-ból valók.

sátészéna lekaszált és megszártított sáté; bumburez cosit și uscat; geschnitten und getrocknetes Schilfgras. 1775: A' Felső Tób(an) termett Sáté Széna [Csépán BN; Told. 56].

satinóber vmilyen festék; un fel de vopsea; eine Art Farbe. 1789: Satinober Festék Scatulyástol 1 font és 26. Loth Rf — xr 17 [Mv; ConscrAp. 26].

satíros satírozott, árnyékolt; umbrít, cu contur estompat de umbră; mit Schatten. 1762/1763: Egj fejr atlatz szoknya kék Satéros virágokkal [Hsz; Ks 23. XXIIb]. 1788: Egy Skatulyába satiros selyemből kötött Apátza virágok Skatulyástol | Minden fele satiros színű nagyobb és aprobb, fejr és fekete kása gyöngyök egy iskatulyába [Mv; Tsb 47].

satírozás árnyékolásos hímzés; broderie cu umbrire; Schattierung beim Sticken. 1743: Kék aranyal, ezüstel elegyes sejemel satírozással varrot nyakravalo keszkenő [Told. 29/30].

satírozott árnyékolásos varrással hímzett; brodat cu umbră; schattiert gestickt. 1750: Atlatz Varással Satérozott 'Selymekkel készült Lepedő, mind két végein Varrás, Hozzá valo két Vankos héjaival egyben | Satérozott selyemmel Troket Szoknya | Olaj Színű Satérozot Ezüstös Materia Szoknya | Citrom színű Satírozott Ezüstös matéria

[WassLt Wass Dánielné portékái]. 1768: Egy vont ezüst Szoknya, Satirozott Selyemmel arannyal varrott hozzá való vallával [Nsz; TGsz 51].

satka 1625: az Fabian Thamas fia szida meg halotomra az pap fiat satka lelek kurva fianak teóruen keozbe(n) [Korond U; UszT 180d].

sátor 1. cort; Zelt. 1588: 15 July Kezte el az Eorzest az Farkas Wczay Ember Lwkachy attam Egy hette neky Masfel kynyeret husra d. 6. Konkoly Demeter az ky annak eleotte az Satort, bort, es egyeb zezsamot ky witte wolt attam annak munkaiaba d. 50 [Kv; Szám. 4/I. 60]. 1593: Die 5 Nouembris batori boldisar satorat wizy Rudolff Georgj három lowon gjalug f — d 37 [Kv; i.h. 5/XXI. 120]. 1597: Mikor az Darabantokat az hadban kwidek B V Adata Az Satort vellek [Kv; i.h. 7/XII. 38 Filstich Lörinc sp kezével | Az waross Satorat B. wram w kegelme hagasabwl feoldosztadtam meg Az Teteyre chinalltatot 1 gombot [Kv; i.h. 7/XIV. 36 Masass Tamás sp kezével]. 1621: Jeoue Zabo Miklos Fejer uarrol K. V eo felsege satorial megien oda fel [Kv; i.h. 15b/IX. 65]. 1653: En magam a besztercezi hadnagygyal megtérék a szekerekhez. Minémü nagy félelemmel mentünk vissza a nagy sürü sátorok között olyan sötét éjjeli időben: gondolni való [ETA I, 129 NSz]. 1678: 20 May vöttem Sidó Abrahámtól Teleki Uram számára két Sátort Tall. 50 [Utl]. 1690: 17 Novembris mentem ki Apahidához látogatására az Baden-sisnek igen specialis affectatioval látott és meg is vendéglett az maga sátorában gazdagon [IIAMN 327]. 1778: leg alább az orra a szegény katonának meg nem fázik a sátorba, mivel már Házakba szállatt kgltek [Dédács H; Ks 96 Gyulai Ferenc lev.].

Vö. a *hagazia*-, *cserge*-, *kamaraszék*-, *konyha*-, *selyemsátor* címszóval.

Szk: ~ *alá száll*. 1662: hogy alkalmatosság ne adának a vezérnek s a török főrendeknek a várasón^a s a vár környül való speculatióra, szemlélésre csak a várasón is be nem téré^b, hanem igenest a várasón kívűl, dél felől a Pece mellett és Szálka között való rétekre, sátor alá szállott vala [SKr 567 — ^aVáradon. ^bBarcsai Ákos] * ~ *felvonni*. 1637/1639: 1. sator fel uonnj valo vas keptü --- f — d. 25 [Kv; RDL I. 111] * ~ *hoz való szabad*. 1621: Estwe keseeón erkeözven ide eo Fligének Vrunknak Satorhoz valo Zoboy Zabo Jstwan, es Zabo Janos Satorokat Viuen odaki Vrunkhoz [Kv; Szám. 15b/XI. 54] * ~ *vonat*. 1657: Mezöben satort vonyatván ott lönek szemben egymással^a [KemÖn. 290. — ^aI. Rákóczi György és a lengyel herceg]. 1662: satorokat vonatván, egy-egy halaszt tenni és a pisztrángok nagy bövségnek gyönyörűséges halásztájával ... magát gyönyörködtetni szokta vala^a [SKr 288. — ^aI. Rákóczi György]. 1779: tegnap s ma in facie loci szüntelen es-kettetett Szilágyi Sátorot vonatott a Viz martyára [Nagyalak AF; DobLev. III/528. 1b] * *audientia* ~. 1665: Lándorfejérvárról írja nekem Baló uram, az török császár micsoda ajándékot küld az római császárnak ő felségének. Az ajándékok ezek rendszerint: Egy új selyem sátor, császárnak valót kerítésével és minden rendbeli sátorokkal együtt, ebédülő, audientia, háló és egyéb sátorok, ötvenötezer tal-lérban készült fel [TML III, 440 Naláczi István Teleki Mihályhoz] * *ebédülő* ~ → *audientia* ~ * *fejedelmi* ~. 1662: szép fejedelmi sátorokkal, drága öltözettel ékesítettett, jeles fő lóval, kaftánnal megajándékozottat vala^a [SKr 665. —

*Ti. a törökök által Apafi Mihály fejedelemmé választatásakor] * *háló* ~ → *audiencia* ~ * *tábori* ~. 1697: Ezen boltb(an) ... Egi tabori Sátor Kék posztobol csinált párna sákb(an) [Alvinc AF; Mk Alvinczi Péter inv. 8] * *török* ~. 1714: Török Sátor, melljn(e)k oldalai 9 darab Vörös Pamuk vaszonybol, külömbfele szin hasonló vaszony darabokkal ékesitettek, fejár Pamuk Vászonnnyal bélelt [AH 47] * *üveges* ~. 1704: Az generál sátorit is ma kivonták egy dombra a kőfal mellé, egész készülettel Egyébiránt a pohárok sátora, maga üveges sátora, akiben hálai szokott, pádimentumával együtt, amely fával van kirakva, azonban kamara szék-sátor és egyéb még felvonatlan sátorok is voltak, kiket oda akartanak felvonni, azhol az Amadeus citadellája van [WIN I, 206].

2. árusító sátor; *șatra precupeților*; Zelt der Verkäufer | árusító bódé; *chiosc* (pentru desfacerea mărfurilor); Verkaufs-bude. 1570: Pesthy Zabo Lukachne ezt vallya, hogy Aztis Latta hogy Zeoch Jmrehne Muthogatta az Sathorok keozot Mindennek az Gywreot | Anna Jerney ferencz deakne, Hithy Zerent vallya, hogy ... eccher Megyesre Menth volt Zokadalomba, hatta volt Ez More Ambrwsnt Sathoraba wrzeny myglen eo maga Egyeb dolgayt zerzené [Kv; TJK III/2. 66, 146]. 1596: Az satorokat penig es az hitwa(n) kamorakat, kikteol semmit ne(m) fizetnek, ew kegeme el bontassa [Kv; TanJk I/1. 283]. 1644: Akkor el Mene oza(n) Georeogne, Jsmet egy keues vartatua hat Georeogne Erosse(n) Jw az Vraual, hogi eleo Jutanak az Georeogh El hallada az Czirarne Satorat [Mv; MvLt 291. 430a]. 1655/1754 k.: Senki penig az Sátorban gyontározatlan munkát a Mesterek közül ne árulyon, külömben büntetése léssen flor 1 [Kv; ACJk 17]. 1727: mikor a Falu Bánd sokadalomnak valo helyet jár Fogarasi uram(na)k akkor még a Sátoraknak va<ló> helyeketis ki járok, még kapával mind meg j<egy>ék hogi hol legjenek a Satarak [Mezőbánd MT; Berz. XV/21]. 1766: az említett napon esendő Országos Sokadalom ezen városunkban lévén, a' szokás szerent, a Circumspectus ide gyűlt Ormenyek meg fogadtak volt Szekelly Janost Etzakai Orzőnek Székelly János után mene Domokos Ferentznek, mondván mit keresz a' Satoroknál [Szilágysegh; BfR 104/2 Jos. Szabo (26) jé vall.]. 1777/1780: (Sokadalomkor) ha a meg kívántató Sátorok Csinálására az Udvarbol Deszka adattatik, minden Deszkátol Szottak fizetni D. 3 [Alparét SzD; JHBK LI/3. 27–8]. 1782/1799: Eleitől fogva ugy értük hogy Vászár pénzti avagy Vászár vámot vettenek a' mű Városunkb(an) egy szekértől egy Poltrát, egy lótol egy Krajtzárt, 's egy Sátoritólis egy Krajtzárt [Torockó; TLev. 5/16 Transm. 361].

Szk: ~t (fel)csinál. 1570: Sos Mathe hithy zerent vallya, hogy Latta azt hogy Ratz Balinthnet Zokadalomba hodozta More Ambrws, Aztis latta hogy lowawal Banth Sathorat fely chinalta [Kv; TJK III/2. 148]. 1572: Katalin Kadas Mihalne, Azt valia hogi cois Akart Satorot chinalny az helien hwl partha Zeowe katalin Arwl, De Nem Engettek az kamaras Azzoniok [Kv; TJK III/3. 20] * ~t von. 1673: Adgjuk tudtára mindeneknek az kiknek illik ez mi leve-lünknek rendjben, hogi bennünket aláztatos könyörgő supplicatiojok által találván megh itt Fogarasi városunkban lako bizonyos szamu görögök, hogi ennek előtte valo üdőkben mindenkoron nékiek szabados volt akar mely helyen az itt lévő piaczon árujoknak sátorot vonni és árulni [Fog; UF II, 534] * ~t vonhat. 1596: senkit az keozonse-ges helie(n) árulni ne engedgienek kewleombe(n) hane(m)

amely kalmarnak kamoraya nem leze(n), az vasarbirak helt mütassanak, ahol zereda(n) es Chieoteorteokeon satorot wohasson (!) es árulhasson, de egieb napokon ot ne árulhas-son hane(m) haza keolteozzek onna(n) es satorat le wonnya [Kv; TanJk I/1. 284] * *kufárkodó* ~. 1740: kufárkodó Sátorok vicinumába levő árultato helyemet elfoglalták [HSzj árultató hely al.] * *pálinkát áruló* ~. 1846: Csipkés Istvánné és Bentze Mosesné kérelem Levelek mellyben azt kériik hogy pálinkát áruló sátoroknak oldalait állittathas-sák rako fa közé és fedettethessék meg meg engettetett [Torda; TVLt 158] * *posztós* ~. 1746: az említett Ns Enje-di Gombkötő Czéhnak immediatē az Erdélyi posztós Satoroknak végiben szakaszszanak illendő helyet [uo.; TJK III. 105] * *posztót áruló* ~. 1746: Ez országban pedig minden Sokadalmas Czéhetlen helyeken, az eddig practizalt Czéhek(ne)k Szokása Szerint a posztot áruló Sátorok(na)k végiben mingyárt Szakaszszanak ezen Gombkötőknek mi-veknak alkalmas árulásnak való helyet [uo.; i.h. 104 egy-i végzés].

3. cigánysátor; *șatră de țigani*; Zigeunerzelt. 1647: az Captivus hatalmaso(n) inuadalu(n) az megh holt czi-gan(na)k satorat es Toluajul megh eolte [Kv; TJK VIII/4. 222]. 1736: Tudgya é a Tanu nyilván és bizonyoson értette é vagy hallotta é? hogy a' Nemes Közép Szolnok Várme-gyéb(en) lévő Kővári Dominiumhoz hány örökös czi-gány Jobbágy tartozott? hány kóval (!) és sátorral vol-ta(na)k [TKI vk]. 1746: laktanak némelykor Czigányok is rajta Sátorban, és kajibában [Kissajó BN; Ks 7. XX. 19]. 1749: az I. Enyedre érkezvén vitte ki a lovat holmi czigányok satori közzi két ut közé kópár helyre, a' hol semmi pascuatio nem volt [Torda; TJKt III. 263]. 1762: Mi Földvarat Lakat Vasmíves Giczi Czigant mind ketten ismerjük közel husz Esztendeje hogy mi közöttünk lakik M: Földvarat lakat mind Czigany ahova a Satarat vonta az volt az Lako helye [Melegföldvár SzD; Born. XL. 82]. 1804: még a Tziganyok is a havasokul Sátorokkal Serege-sen szottak volt az előtt meg telepedni [Sárd AF; TSb 51]. 1805: Tegnap elnyargalának itt a' Czigányok sátora előtt Palosi Gyurka és Gyurka Istok két jó derék lovakon [Szár-rajta Hsz; HSzjP D. Nagy Sándor (55) lib. vall.].

4. vmi fölé kifeszített ponyva; prelată întinsă deasupra unui lucru; Blache über etw. 1741: egy Vass Györgj nevű Ur szántasnak idejen ezen oldalra bé ereszkedő bérz alá Sátorot vonatol volna és ugy oltalmazta ezen helyet, hogi az Sájii más Urak emberei inkább ne szancsanak ott [Velkér TA; Ks].

Szk: *örmény* ~. 1823–1830: A nézőhely alatt volt a földön, ez is elől az urak feje felett örmény sátorral bevonna, székekkel, padokkal megrakva^a [FogE 106. — ^aMv-t, a kollégiumi színjátszás alkalmával].

5. sátorvászón; foaie de cort; Zeltbahn. 1681: Ezen hintokra valo burito Lepedő, eggik viselt Satorbol, másik nyers vászonbol csinált nro 2 [Vh; VhU 505].

6. szabad kemence fölötti csúcsosan/sátor alakban kiszélesedő kémény; horn larg în formă de cort/conică deasupra unui cămin; zeltförmiger Schornstein über dem Ofen. 1681: Elegyes, Lapos kalyhas, belül szelclő Sütő Kemenceje, mindenik teglabil rakott, es jó; egy Sator alatt [Vh; VhU 520]. 1725: A' Kalos Haza felehez Kémény Satora földny 150 sendely [Kv; Szám. 54/III. 15]. 1726: Ezen egész épületen vagyon edgy kémény ... mellynek Sugára jó, külömb(en) vakolást kíván, a' Sátorának edgy darabja be omlott, az alatta lévő tűzhely, vagi konyha el romlott [Ne;

DobLev. 1/124]. 1841: Konyhája padimentuma föld föl emelt rossz téglá főző helye felett nagy sátor 's a' felett a' kémény [Nsz; Told. 18 gr. Toldalagi Zsigmond lelt.].

7. (malom) teteje/fedeje; acoperiş (al morii); Dach (der Mühle). 1582: Balas Kowach az Alpreth Malom Bironak zamadasza Az Malom heazattianak awag Satoranak megh Epitesere, mellieth az Nagy zel zakasztot volt fel keoltheot f 23/51 [Kv; Szám. 3/VI. 12].

8. sövénykerítés (szalma) fedeje; streasina (de paie) la gardul de nuiele; Strohdach des Zauns. 1732: Méhes kert, mely széjlyesen Sátorozott fedet kertel vagyon be kerítve, melynek Satora alatt el fér 60 // Kosár méh [Szász-sztjakab SzD; Tsb 51]. 1851: A' luczernásnak a' Rhédei kert felőli oldala a fordulati jó sövény kert, sátorral, 's támaszokkal [Erdősztygyörgy MT; Tsb 34].

9. jelzői haszn-ban; cu valoare de atribut; in attributivem Gebrauch: (vhány) sátornyi; (de un anumit număr) de şatre; von einigen Zelten. 1736: egy pár pistoly volt Groff Ur(am) szolgainál; azzal oltalmazták magokat, úgy menekedtek meg a' Cziganyok keziből, és osztán azon potentiariuskodásért meg fogatta Groff Teleki Samuel Uram, és Facsi cigány, minthogy magának vendicálta a' Regius Fiscus vajdaságát minden sátor Czigánytól ígért egy sertést békesség-b(en) [Hosszúfalu Szt; TKI Fet Gligorie (42) jé vall.].

◊ Hn. 1357: in loco Saturheg [M.kiskapus K; KHn 170]. 1589/1783: montem Sátor hegye [M.kapus K; KHn 162]. 1589: montem Sathorhegye [M.kiskapus K; KHn 170]. 1643 u./1770 k.: in Almamező intra Sátorhalom (sz) [Almásalom SzD; EHA]. 1727: Sátor oldal [Egerbegy K; EHA]. 1740: az Sátor nevű Erdő [M.kiskapus K; EHA]. 1758: Erdő vagyon a' Sátor nevezetű helyen [uo.; EHA].

sátoralj láng/szikrafogó; parascintei; Funkenfänger. 1669: Az házban vagyon ket darab Sator aly [Kóhalom NK; Ks 66. 46. 24a].

sátorárbcőc sátorrúd; par de cort; Zeltstange. 1674: Egy sator árbcz hat főző kondér egy bor hűtő 1 cseber egy öreg rez mosár [Beszt.; WassLt 72/6]. 1681: Vajda Hunyad Vára ... Tár Ház ... Konyha Sator Nro 1 Sator árbcz faja (:egyike el torott:) darab Nro 4 [Vh; VhÜ 502, 553].

sátorbeli sátoros cigány; şătrar; wandernder Zigeuner. 1758: olyan rút, fekete ember a szegény Guthi, hogy a sátorbeliek között számba lehetne venni [RettE 75].

sátorcsi török sátorkészítő; meseriaş turc care face foi de cort; türkischer Zeltmachermeister. 1618: A maradék kénésből énnálam Eötves Mihálynak keze írása vagyon ezt az kénéső maradékot, ugyan az Kámuti uram hagyásából, adtam azt az cserge sátor árba az sátorcsinak | Mikor számot vetettem az sátorcsival, kitudván belőle az bőrtket, köteleket s egyéb accidentiákat, azmellert Osztrói uram 500 oszporával maradtott volt adósa skófium arany árba [BTN² 105–6, 121].

sátorcsináló sátorkészítő; croitor care face foi de cort; Zeltmachermeister. 1594: 1. Juny Zabo Gherghelth az Sathor czinaloth vrunk zamara vitte Zengel Istuan 4 louan zekeren Thord(a)ra attam f 1 [Kv; Szám. 6/IV. 30]. 1656: Édes Öcsém uram, kérem Kegyelmedet szeretettel, hogy az szegény Istenben elnyugodt uram adott volt az sátorcsinálónak egy sátort, hogy csinálja meg, az melyet meg is csi-

nált, csakhogy én eddig reá nem küldhettem, mivel sok dolgaim voltak [TML I, 8 Bornemisza Kata Teleki Mihályhoz].

Szn. 1590: Satorczinalo Virgilius [Szu; UszT].

sátorfa sátorrúd; par de cort; Zeltstange. Sz. 1815: vége legyen már az Ballavásári szőlőben valo sok korhelységdek, szedd fell az sátorfádat, 's Ledér Roszsz korhely Fatyu meny bé Wásáshelyér Iskolában [Kóród KK; Ks 101 Kornis Gáspár lev. fiához].

sátorhely (piaci) árusítóhely; loc pentru şatre într-o piaţă; Verkaufstelle auf dem Markt. 1728: Kolosvári Görög Györgj Déák Uram(na)k az a Sátorhely ahol most Desi Lucza napi sokadalomkor arult a Desi Piaczon eleteig meg hagyatik, illendő Taxajatt mindenkor meg adván [Dés; Jk 382a]. 1844: Esztergajos Kováts László kérelme melly-b(en) az O Tordai piazton Székelly Farkasnén alol edgy sátor helyet kér mivei el adhatására 3// Ezüst ft. Taxa fizetés ígérese mellett adattatni [Torda; TVLt 318].

Szk: ~ foglalni. 1639: ket s három mely febldeis el megjünk cleöl az szekerektől, sator hely foglalni [Mv; MvLt 291. 186a].

sátorkemence szabad kemence a tűzhely felett csúcsosan/sátor alakúan kiszélesedő kéménnyel; cămin cu horn în formă de cort; zeltförmiger Schornstein über dem offenen Ofen. 1851: A' szekérszin házzá van változtatva, még nints padlása — Van benne egy cserép sátor kemence Bivalyos lakháza Van cserépből készült sátor kemence A' Béres lakó háza Van benne cserépből és téglából készült sátor kemence [Erdősztygyörgy MT; Tsb 34].

sátorkötél sátorfelhúzó kötél; frînghie de cort; Zeltseil. 1562: Biro Vram es az Polgar Vraym maratak adossa wolwos Marthonnak Sator keothel arraba kyth Ew felesge zwksegeore adoth azyerth Polgar vraym az adobwl fizetek az Ew czedulayara fl 1 d 25 [Kv; Szám. 1/VIII. 46].

sátormester sátorkészítő; croitor care face foi de cort; Zeltmachermeister. 1582: 16. Oct. Vince Caspar massal eoosse fogot wyzy az fedyedelem Sator mesteret felesegesteol Thordaig Negy Lowon f. 1 [Kv; Szám. 3/V 49 Lederer Mihály sp kezével]. 1594: 7. Augusti. Maczolay Andrasne vitte vrunk Sathor Mestereth Neced maghauai 3. loua(n) zekeren Deesre attam f 1 d 50 [Kv; i.h. 6/IV 52].

sátorocska kisebb sátor; cort mic; kleineres Zelt. 1657: itt az sátorocskám hol volt, oly számtalan volt az fülbenmászó fereg, hogy csudálkozásra méltó Isten providentiájából maradtam meg [KemÖn. 238–9].

Szk: árnyékszéknek való ~. 1714: Pamuk vaszonybul arnyék székn(e)k valo Satorotska fl. Hung. 20 [AH 47] * szecesszusnak való ~ kis árnyékszék-sátor. 1714: secessus-n(a)k valo Török Satorotska, Pamuk Vaszonybul, már Szakadozott [AH 47].

sátoros I. mn 1. fedeles, fedett; cu streasina/acoperiş; mit Dach. Szk: ~ kerit fedett kerítés. 1597: az kert ... ige(n) maghos satoros kert vala [UszT 12/36]. 1669: Ezen Udvarház eleött vagjon egy öreg tanorok be kerteltette az elei Satoros, fedeles kertel [Királyhalma NK; Ks 66. 46. 24a].

1688: Ezen Udvarházat veszi körülül sövényből font fedeles sátoros kert | az Csűrös kert Sátoros kertel van körül veve [Kozmás Cs; Eszt. Inv. 1, 7]. 1699: ezen külső Udvar Cserefa támaszokkal körülül vétetett, Szalmával mediocriter meg fedett Sátoros kerti mellett veszzsöböl font parasztkapun, méntünk bé edgj akolb(a) [O.csesztve AF; LLt Gyulafi László inv.] | A Csűrös kert Jo szalma földel alatt sátoros kertel van bé kerítve [Szentdemeter U; LLt]. 1727: Ezen Szilvást és a' fenn említett Kerti szőlőt, az uttza felől körös körülül jo sátoros és fedett kert vésti körülül [Csákgigorb SzD; JHbK XXVI/13]. 1750: közönséges Sátoros kertel körül vett rüdeg Marhák(na)k készített okol [Papolt Hsz; Hr]. 1782: A' jóság körül emlékezem egy Sátoras vagy Lészás kertre | azon Sátoras kertet is azután ... le vágattanak és osztán egynehány Esztendőig pusztájában hevert [Galambod MT; Told. 29] * ~ *sövénykert*. 1732: egy darab hely a Sertések(ne)k enni ado helynek meg hulladozott sátoros sövénykertel be kerített [Nagyida K; Told. 11/70]. 1851: Több az erdő-pásztor lakhelye veteményezője elé a kapuig vagyon sátoros sövény kert cserefa karókkal, 's támaszokkal [Erdősztgyörgy MT; TSb 34] * ~ *vesszőkert*. 1851: Az udvarház megeit kis kert annak végében jó móddal épült sátoros vesszőkert [Erdősztgyörgy MT; TSb 34].

2. piaci sátorban árusító; care vinde ceva într-o satră; im Zelt auf dem Markt verkaufend. Szk: ~ *legény*. 1573: Kalara nehaj Hegedws Matene Twgia hogi puskar eleoszer Sarkantius Balintot kezte volt zolgalny Sátoros legénywl [Kv; TJK III/3. 173].

3. ~ *sokadalom* kirakóvásár; iarmaroc; Auslegemarkt, Jahrmarkt. 1685: Minden rendbeli Poszto mető vraimek(na)k ideghen országokból hozott posztokat szabad légy(en) arulniok, excepti tsak itt Erdélyb(en) csinált, meg hant vetett elegi belegi posztót Colosvárt csinált poszto gíant az városon Czehunk(ne)k p(rae)judiciumara ne arullya(na)k, az Sátoros Sokadalmakon kívül [Kv; TJK XIII/1. 255].

4. ~ *ünnp* nagy ünnp; sárbaőare mare; großes Fest. 1652: Educillatio. Valameny el kel az kortsomarias penig szzerrel jar rajtok Az reghi ideőb(en) czak a' harm satoros wdnepekb(en) attak 3 bort rajtok [Asszonyfva TA; GyU 142]. 1664: Oenopolium. Minden satoros jnnepben egy egy őregh bort avagy ket ket negyvenes bort kel ki korcsomarolni az falunak ő Nghok számára [Porumbák F; UF II, 293]. 1676/1681: Az Sátoros Innepekre a Falukrais bizonyos helyekre szoktanak hordos borokat ki adni az Urbanium szerint [Vh; VhU 672]. 1700: az egész falubeli iffiúság sátoros Innepeken, s vásámapokon is az Kertész házánaál tánczoltak [Szentdemeter U; Ks 90]. 1706: Annuatim a három Sátoros Innepen három hordo bort Tartoz(na)k ki korcsomarolni Fiscus számára, nem korcsomarolvan penig az szaraz korcsomat cum flo 3. fizetik meg [Adorján MT; Born. G. VII. 4]. 1720: Minden sátoros inepék előtt két Hétel lészén ő Kigyelmeknek Cse (!) Nap Gülések [Kv; KCJK 10]. 1760: a' három Sátoros innepeken tsak a' Novitius és Expectans Déákok praedikálnak, a' kiknek praedictiojok sokszor nevezetes defectusokkal esik meg [Kv; SRE 194]. 1769: Vasámapokon s más Innepeken ugy Sátoros Innepeken sohultis gyűlések Tanczra italra ne legyenek [UszLt XIII. 97]. 1781: Az három Sátoros Innepekre tartoznak az irt Mészárosok az Dominiumbéli Földes Uraknak ... 50 // 50 font Hust edgyik edgyik sátoros Innepen admi-

nistrálni, és fel osztani [Torockó; Thor. 21/22]. — L. meg FogE 239; MetTr 429, 432; UF II, 291.

5. ~ *cigány* sátorban lakó cigány; şătrar, corturar; wanderer Zigeuner. 1668: Az sátoros csizgányok (!) két vajdai esztendőnként tartoznak adni huszon öt öt forintot, de ezt nem az itt való udvarbiro veszi fel [Fog.; UF II, 441]. 1706: Rez művés, nyerges kalán csináló sátoros cigányokis vad(na)k, kikis most meg széledtek [Hsz; Törzs. Rákóczi inv.]. 1713: Hat Sátoros cigány vagion, öte vas művés [Orbó SzD; JHb XLI/2]. 1718: Hat Sátoras Cziganj vagian [Baca SzD; LLt Fasc. 3]. 1808: Rotár Bánko, sátoros Czigány, nagy fekete szakállu, burzokos hajju, egy nagy fekete condrával szokótt-el [DLt 880 nyomt. kl]. 1852: A' Czelengő, sátras, vagj kalányos Czigányokat a' város határán meg nem szenved [Dés; DLt 180]. 1887: Rostás Manoilla (és) Lakatos Aniko sátoros cigány [Bádok K; RAK 150].

Szk: ~ *cigánynak diffamál*. 1724: diffamalta szarka vagdalt, kurva sátoros cigánnak [Kvh; HSzjP].

6. ~ *újparaszt* sátoros cigány; şătrar, corturar; im Zelt wohnender Zigeuner. 1832: Faur Four (!) nevű sátoros Újiparaszt ... vasmives [DLt 722 nyomt. kl].

◇ Szn. 1591: Anna azzoni, Kadas Mihalne vallia ... Halottam hogi Veres Andrasnet mikor Baba Catus Sátoros Annanak zitta volna [Kv; TJK V/1. 125].

II. *fn* sátorban áruló piaci árus; persoană care vinde ceva la piață într-o satră; Verkäufer auf dem Markt (im Zelt). 1824: Nemes Torda Várossa Piaczán Azaknak az Árusaknak 's Kereskedőtskének Nevei, a' kik tartozznak fizetni ... Kun Arulo Sátorasak^a [Torda; TVLt szltan 1826–1829. — *Köv. a nevek és a taksaösszeg]. 1827: a' piaztan künn árulo Sátorasak — Pogátsasak — Pereteszek etc. etc. között a' Fel vett Taxák iránt ki mennyit vett fel alázatosan bé mutattyuk [uo.; i.h.].

sátoroz sátrat ver; a sta/locui în satră; Zelt aufschlagen. 1804: az havasi Kalányos és Sátoros Czigányokatis mind eddig ezen helyen, mind Szabad, és közönséges helyen minden ellenzés nélkül nyarolni, és Sátorozni tudom | gyakorta történt ezen Utumban ki tett Controversias helyen, hogy midőn sátoroztunk, és nyaroltunk volna, az Városi Pásztorok Disznojakat oda hozzánk ki hajtván, a Sertések Sátrainkban kárt tettek nekünk [Sárd AF; TSb 51].

sátorozás szalmával való befedés; acoperire cu paie; Bedeckung mit Stroh. 1755: (Az) Udvarháznak egész kerítése a' kapu vagy patak felől, veszzsöböl font, meg töviselt és szalmával sátorozott támaszos jo kertnek kerítése alatt a' Dél felől való szegeletéig. Onnan Nap kelet felé a' Kertet nem régiben, állították fel annyira, hogy tsak töviselés és sátorozás hijja [Ludesd H; BK sub nr. 1020].

sátorozott fedett (kerítés); (gard) acoperit; überdachter (Zaun). 1732: az udvarból ki szakasztott, Méhes kert Csere karokra, veszzsöböl sűrűn font, erősen támaszozott, széllyesen Sátorozott fedet kertel vagyon bé kerítve [Szász-sztjakab SzD; TSb 51] | A Csűrös-kertet mind körül egészen, Sűrűn támaszozott, Sátorozott fedett lészás kertel vagion bé kerítve, melly noha régi de jótska kert [Told. 11/67]. 1785: Az Utta felől a Gyümölcsös körül 85 Láb kert, melyn(e)k aija 3 szál deszkával, felyül Csere sövénnyel folyomtatva Sátorozott Tövisel és Szalmával fédve [Szu; Ks 73/55].

sátorszékér sátoros szekér; car acoperit cu o prelată; Planwagen. 1593: 29 die Septemb(ris) vrünk Sattor Zekere Megh Tereót volt, Biro vram kildet Bolday Gergyett 6 Lodal vtana, att(m) f — d 75 [Kv; Szám. 5/XXIII. 166 Caspar Schemel sp kezével].

sátorszerszám sátorhoz való felszerelés; garnitürä de cort; Zeltausrüstung. 1653: Egy tekerületbe szállítám őket onnat, és immár ott akartunk hálai az éjjel. De azonban hát a küldött jancsárok is oda érkezének, s úgy azokkal a császár tábori mestere is eljött, és azt a helyet a hol mi valánk, a császár sátorának rendelé, és minket elküldö onnat mindjárt. Mert a tevékkel oda futának, a kiken a sátorzserszám vala [ETA I, 133 NSz].

sátorú sátor alakú; în formă de cort; zeltförmig. Szk: *téglából rakott ~ kémény*. 1781: Udvarház ... jó bolt hajtásos téglából rakott Sátoru Kéménnyre [Korond U; Told. 18].

sátorvászson sátorponyva; foaie de cort; Zeltblahe. 1748: 5 darab sátor vászon Rhf 4 [Déva; Ks 73. 74. VII. 137 1/4]. 1823–1830: felül fedél helyett az örményektől kért sátorvászsonnal volt behúzuva^a, alatta, a földtől egy ölnyi magasságra a játékhely [FogE 106. — ^aA mv-i ref. kollégium diákjainak rögtönzött színházépülete].

satu szorító szerkezet; meghinā; Schraubstock. 1629: A mweliben lakatos Gergelinek volt három satuia [Gyf; EMAI VI. E. 2. 228b].

Vö. a *satu* címszóval.

satul, **satuj** szekrényke; dulāpior; Schränkchen. 1824: Egy regibb rakatt Záros Satul. Más uj Tiszafából siman készült ugyan Záros Satul [Fugad AF; HG Mara lev.]. 1850: fekete lackirozott, fenn álló tükörrel, fiokos záros, vagy schatül 15 vft [Algyógy H; Born. F. II].

Szk: *mahónifa ~*. 1816: Üres Schatuj 11 Rf 20 xr Tiszafa Satuj 9 Rf 6 xr Mahuni (!) fa Satuj 8 Rf 20 xr [Kv; i.h. IV. 41] * *tiszafa ~ → mahónifa ~*.

satulos szekrénykében levő; care este fixat/montat în dulāpior; sich im Schränkchen befindend. 1824: egy avult Schatulos tükör [Dés; DLt az 1826. évi adatok közt].

savajos savas; acidulat; sauer. Hn. 1683: A' Savalyos Kutnak az Folyamai mellett (k) [Kémer Sz; EHA]. 1832: A' Savajos csorogónál Rét [uo.; EHA].

savanyított savanyúvá tett; acrit (ușor); sauer gemacht. 1735: Ha az ételi appetitus nem igen akar megjőni, kelletlen éppen nem jó enni, hanem egy két féléből elég leszen enni egressel, sóskaival etc gyengén savanyított étkekből gondolom hogy ehetik Excellentiád; mint hogy az savanytska étkek által hamarabb appetitusra kap az ember [Ks Borosnyai N. Márton lev. Nsz-ből].

savanyodik savanyúvá válik; a se înăcri; gesäuert. 1836: későre savanyodván az idén a' Trébej czeke most főzik — fele van mintegy ki főzve még van hátra 12 Kád főzetlen — ha több nem 50 veder pálinka az eddigi eresztés szerint ki kerül belőle [TSB 20].

savanyú 1. acru, acrit; sauer. 1597: Marthon Deak vramtol Egj eitel bort kostolob(an) f — d 6 B vramnak 1 Eitel saüaniu bort f — d 4 [Kv; Szám. 7/XII. 28 Filstich Lörint sp kezével]. 1623: Búdds Niarlott, Eczetes Nyülos borokot kj ne vetesse(n) hanem a' menemwek Seges Var senky zekb(en) teremnek tizta Ezv Sauanio borokott arul-tasso(n) [Törzs. Bethlen Gábor gazd. ut.]. 1695: bizony Ngos Ura(m) az iden itt e Taja(n) is savanyuk lesznek a Borok, én mind az által jokat ügekezem Ngotok számára venni [Gyf; KaLt Apor Istávn ir. Récsey István lev.]. 1703: mi igen az jóvát az bornak nem kívánnjuk, Csak legyen jó italu, Savanyu, eczetes, vagy nyulos, ne legyen [Ks 96 Kornis István feleségéhez]. 1749: mindenütt savanyobbak az borok mind tavaj volt [Buzd AF; Ks 96 Mikó Ferenc feleségéhez]. 1759: elég borunk vagyon, és már mostan nem olyan Savanyok, alkalmas meg iható borok [Déva; Ks 94. 24. 2]. 1792: az nagy Hegyen is, a' Bakator szőlőnek volt termésé, de savanyu volt, mert egészen meg-nem-pirosodott, fejéresen maradt [Mocsolya Sz; JF 36 LevK 53 Kovács György lev.]. 1826: A' Tavaszi Borok nagyon savanyok [Mv; Told. 7]. 1829: 13om termő Almafa, melyek közül két édes, a többi Savanyo [Csekela AF; KCsl 6].

Szk: ~ *iz*. 1710 k.: Harmadik rendbéli kenyér Roggen-brot volt kóstoltam ugyan, és valami savanyú, sebes ízét érzettem, de soha reá nem szokhattam [BÖN. 575–6] * ~ *izű*. 1677: Martontelki Suma (!) borok Savanyú izűk Ngők itallara valok [Balázsfva AF; Utl] * ~ *pomagránát*. 1766: Az Nagy virag házban Savanyo Pomagranat 12 [Déva; Ks 76. IX. 16].

2. keserű, kellemetlen; amar, neplăcut; bitter, unangenehm. 1662: Kik közül sokak, akik lovakon indultak volna is, csak gyalog, sokak pedig igen nagy sebekkel szaladván, hogy most illy hirtelen a vitézi életet illy savanyúnak, az ő életüket pedig noha munkásnak, de nyugodalmasnak tapasztalnák, azkik őket elcsábították s olly szokatlan dologra felvették, lázasztották azokra nagy sok átkot kiáltván hazakövetkeztek nemeltyek, akik már azelőtt minde- nekkel ki Szentjőbba, s ki Székelyhídba elköltöztek volna s magok is azok után menni akarnának, ez dologt savanyú dolognak állítván, az gyűlésből, az népnek is nem jó példadásokkal, felköltek s kimentek vala [SKr 521, 579].

Szk: ~ *hideg*. 1768: A Szőlőről nagj örömmel irtunk volt mert olyan volt rajta a Gerezd mint a só, harmad napig tarto nagj szél támadván s edg Etszakai savanyu hideg, igen meg ártott [Told. 5a].

savanyúcska savanykás; acrisor, acriu; säuerlich. 1715: tiszta izu savanyucska jo bor [Ebesfva; Utl]. 1735: az savanyutska étkek által hamarabb appetitusra kap az ember [Ks Borosnyai Nagy Márton lev. Nsz-ből]. 1763: a' Borok a' mostani üdő szerent Savanyucskák [Szőkefva KK; BálLt 1]. 1815: Allodialis Szőlők A' bora Savanyutska, de jó iható [Bálványosvárálja SzD; Ks 77. 19 Consr. 849].

savanyú forrás ásványvíz-forrás; izvor de apă minerală; Mineralwasserquelle. 1770: Hogy David Josziv a Savanyu forásra menő Doszu nevezetű Cseres oldalt a Pataktól kezdvén keresztekkel el foglalta, vagy jedzette volna nem tudgyuk [Kéménd H; JHb XXXIII/25] | a Savanyú forrásra menő Doszu nevezetű Cseres oldalt, ahol a patak mellett kezdvén keresztekkel el jegyezte elő Nagysága Tisztartója [Vormága H; i.h.].

Hn. 1783: A Savanyu forrásra menő ut [Kéménd H; JHB XXXI/28].

savanyúság savanyú íz; acreală, acrimă; Säure. 1764: Ugy reménlem vala — hogy a Szüretnek ha tsak némely részit is együt töthetjük, de talám a szőlőnek reménytelen Savanyúsága ijesztette el Mlgos Ötsém Ur(ama)t [Borb. II Nic. Kendeffi lev.]. 1815: vegetabilis savanosággal bíró italt javallók [DLt 168 nyomt. kl].

savanyúságú savanyú ízű; cu gust acru; mit saurem Geschmack. Szk: *ecetes* ~. 1847: A Vápát szűrém meg ma — Az alján csaknem csupa sorvatag volt minden; még pedig ecetes savanyúsága, minthogy éretlen érte vala a dér [KCsI 13 Kemény Dénes kezével].

savanyúvíz 1. ásványvíz; apă minerală; Mineralwasser. 1730: az Savanyo Vízben nem volt kár Török meghis nezegette hogy meg jött Kolosvárról | mondottam mikor az Savanyo vizel megh indultak az Emberek(ne)k ha Tokaigh mennek is velle Csak mindenütt jól be legyen Csinálva [Abosfva KK; Ks 83 Bakó Josef lev.]. 1732: Találtunk három Savanju viznek valo pincze tokot, melljekben üveg három nro tizenjoltat [Kv; Ks 40. XXVIIIc] | ezen pincze torokba bé menvén, találtunk abban egy nagy hordo szoritto Srofos vas abroncsot, és három Sroftolan közönséges vas abroncsat, ismét két Savanju viznek való pinczetokot [Kóród KK; Ks 12. I]. 1737: Joseph az Vékonyátis keresztül erős fájtatyá most Savanyo Vízért küldöttem Számára [Szentlélek Hsz; ApLt 4 Apor Péterné férjéhez]. 1752: Pista kocsis készülődgyék, jövő Postával fog Feleségem parancsolni savanyó vízzel mikor indúllon [Ks 78. XIX. 14 gr. Haller János lev. Nsz-ből]. 1755: eo Excellentiájok a szent Innepekre Fogarash(a) mennek, onnan pedig Gyogyra feredőre, éppen ártalmasnak itilvén a Doctorok Klmes Uram eo Excelljának a Száll Dobosi Savanyó vizet [Nsz; Ks 96 Baló Antal lev.]. — L. még BOn. 514.

Szk: ~ *hordó pincetok*. 1733: A Kolosvári kertben Savanyo viz hordo pincze tok hosszu 40 uvegekkel vagyon 4 [Ks 40. Varia XXVIIIc].

2. ásványvíz-forrás; izvor de apă minerală; Mineralwasserquelle | ásványvizes fürdőhely; stajiune balneară; Kurort mit Mineralwasser. 1629: kellettuen mostan itt az Sauaniu viznel egi nehani napokigh egességünknek helire állata-saert mulatasunknak lenni [UzSLt VIII. 8/72 fej.]. 1719: adák ... Vajna István Uramnak az Also Savanyo viznél lévő Malom és Fürészbeli részeket [Kovácsna Hsz; HSzjP]. 1721: ha I(ste)n engedi a jövő Hetfűn az Savanyu Vízre Feredőre akarok menni [Bethlen SzD; BeszLt IIa. 478/35]. 1728: a Feleségem mar haromszor is el készült hogy csak bé mennyen a savanyo vizre [Darlac KK; ApLt 1 gr. Haller János gr. Kálnoki Borbárához]. 1753: ha Isten valami akadályt nem ad az innep után Savanyó vizre el menyek [JHBt Árv Bethlen Kata lev.]. 1769: én is az jövő héten savanyo vizre menyek, mert nem igen jól érzem magamat [Marosztgyörgy MT; Ks 99 Kornis István lev.]. 1770: ugy hazotta azon beteg által magát izt Gyogyra; hogy a' Savanyu vízhez közleb lehessen [Algyógy H; BK sub nro 1017 gr. Kun Susanna lev.]. 1782: tsak Két napja három héttől fogva hogy a Savanyu vizről haza érkeztem [Koronka MT; Told. 4] az Mlgos Ur az Radnai savanyó és sós vizek látogatására szándékozik [Szentmargita SzD; SLt

17 Nemes József P. Horváth Jánoshoz] | K. Biró Boros Uramot odahaza nem tanáltam a Fő K. Biró Urral edgyütt a Savanyo vizen voltak [Szu; Ks J. Ferenczi György lev.]. 1817: Visoli István Urmak beteges környűl állásai is azt kívánnyák, hogy a savanyo vízhez jóságai közel légyenek [Árkos Hsz/Mv; Kp V 318]. — L. még KemOn. 94, 224; SzO VII, 313; TML VII, 250.

Hn. 1711: az Savanyu vizre menő ut [Kéménd H; JHB XXXIII/2].

savanyúvizes ásványvizes; de/pentru apă minerală; mit Mineralwasser. Szk: ~ *ferslog*. 1797: Egy Savanyo vizes vasas Ferslog [Koronka MT; Told. 34] * ~ *láda*. 1779: Savanyó Vizes Láda [CsS] * ~ *üveg*. 1744: Ha savanyó vizes üvegek készülhettek Pista Kocsis indúllon fel [Déva; Ks 78. XIX. 24].

savanyúvízforma ásványvízszerű; ca apa minerală; mineralwasserartig. 1705: A Citadellában és kívül is rajta két forrás fakadott, aki olyan savanyúvíz-forma, csakhogy gyenge savanyúsága van, nem olyan, mint a finum savanyúvíznek [WIN I, 578].

savanyúvíz-forrás ásványvíz-forrás; izvor de apă minerală; Mineralwasserquelle. 1864: a Borszéki fürdő áldott savanyuvíz forrásaitól kapta el nevezését [Szárhely Cs; GyHn 54].

savó aludttejből kiváló savanykás folyadék; zer; Molke. 1584: Chaplar vinczene Orsolia vallia enys oda Menek twzert Eppel Krestelne penigh vayat kepwl vala, De ottan hamar vgia(n) azon Nap hozzam leowe Eppel Krestelne, Es ereosse(n) kezde panazolkodny, hogy soha vegheoz Ne(m) vihette dolgat, a' vayat meg Ne(m) chinalhatta, Sawoya volt es el kellett Eotteny [Kv; TJK IV/1. 251]. 1631: Mikor ezt az szalontaj Gergelyt ala hozak az iffiak, mi akkor czirkalok voltunk s kerde az Uaras szolgaja hogi ugyan lattatoke az uetken^a eöket ugimond az egik az legeniek kezűl azt monda hogi hallottak az loczogását hogj ugjan loczogh vala mint az kutia nylna (!) az sauoban [Mv; MvLt 290. 240a. — "Paráznszágon]. 1681: Tej felhez valo réz üst ... (ez arra valo, hogi a Tej felt ebb(en) töltvén a savoajatol itt valasztjak megh:) [Vh; VhU 567]. 1823–1830: Itt^a láttuk a sófőző házat A nagy katlanban köszénnel tüzelnek képzeltetetlen forrása vagyon a víznek. Osztan mikor annyira főtt, hányni kezdi fel a söt, mint a savó az ordát [FogE 191. — "Halában (Halléban) 1796-ban].

Szk: ~ *főzni*. 1646: Negi Aprob üstök Savo főzni valok [M.bükkös AF; KCsI 2].

Sz. 1642: Tüsi Mártontul hallottam azt, hogy kiáltja vala ucca hallatára, hogy „Fekete János, hűrböld fel az savóját, mert én az felit felnyaltam régen^a [Mv; MvLt 291. 349b–51a átírásban. — "A teljes szöveget l. *felnyal* 2. al.].

savófőző üst savó kifőzéséhez való üst; urdar, ceaun în care se fierbe zerul; Kessel zum Molkekochen. 1765: Nagj Savo Főző üst l [Mezőcsán TA; Ks 26. X].

savóhevíítő savómelegítő; în care se fierbe zerul; Molke wärmend. Szk: ~ *rézüst*. 1679: Savo hevető, vas perecztes, középszerű réz Üst nro 1 [Uzdiszpéter K; TL. Bajomi János inv. 115].

sávolyos sávós, csikos; dungat, vārgat; gestreift. 1849: egy tsipkés sávójos kendő 2 f [Dés; DLT].

sávós I. sáhós

se I. ksz A. egyszeres haszn-ban; întrebuinţat o singură dată; in einmaliger Verwendung. 1. egyenlő rangú mondatrészek tiltásának kif.; leagă două părţi de propoziţie de aceleiaşi rang unei propoziţii imperative prohibitive; in verbietenden gleichrangigen Satzteilen: ne ... szintén ne; nici nu; nicht ... auch nicht. 1570: Byro vram Eleybe hywassa az kenézt^a es megh hagia eo k. Neky hogi Az koloswary Emberk Nappal tegen Theorwent Neh estwe seh eyel [Kv; TanJk V/3. 100. — ^aA feleki kenézt]. 1574: Az zantás feleol vegeztek hogi ... ha ky ez vitanis azt mywelne eo K. Biro vram Neh engedie Bwntetetlen se hagia zantásatis ely foglalhassa [Kv; i.h. 102a]. 1576: Az halat Meretlen senky Neh aggya seh vegie [Kv; i.h. 138a]. 1616: Az falú eorizerth az tytzh senkyth ne haborthason se Banthasson, hanem chyak az falu búntesse [HSzj *falú-örzés* al.]. 1737: Senki Falu között Derék orszagh utján Kenderet ne tsinaljon se ne pozdorjazzon [Kálnok Hsz; HSzjP].

2. összetett m-ban megelőző tiltó m-hoz kapcsolódó tiltó m-ban; leagă două propoziţii imperative prohibitive, întărint în propoziţia a doua interdicţia din propoziţia întâi; verbindet zwei Verbotssätze eines zusammengesetzten Satzes: se szintén/ugyancsak ne; nici nu; nicht auch nicht. 1560: fellyeb azon vizen, molnor ne chynalhasson bamfi menyhart az gattyat se keothesse fellyeb annál, amint mostan vag'on [Mv; JhBk XII. 7]. 1580: Az bor egeoteoket hywassa be eo kegmek, Biro vram es fejere iozagara paranchiollya megh mindenkinek hogi idege(n) seprót ne merezellie(n) venny se az határba be hozny | senky kertek es Mayorok keozt puskawal ne loeye(n) se ot ne laryon puskawal, Mert valakyt ot talinak puskayat el wezyk annak felette tyz forintot veznek rayta [Kv; TanJk V/3. 210, 220b]. 1704: Ugyan az generál izené az úrnak, hogi Toroczkaíne és Teleki asszonyomékat vettessék oly kemény áristom alá, hogi senki hozzájuk ne küldhessen, se ők ne küldhessenek senkihez [WIN I, 157]. 1790: semmi féle ajándékkal vélek ne Colladályon, egy szoval egy szál fát se adgyan senkinek [Drassó AF; TSb 24]. 1792: Szegődtem meg magom mellé Moldován Jánost három Eszterdőre meg másolhatatlanul, hogi ő is el ne mehessen én se tsaphassom el [uo.; i.h.].

Szk: ne ~ pedig ne. 1742 k.: A' mig pedig valamely Causa a' Torotzkai forumon foly, tehát addig külső Tisztekkel vagy Assessorokkal Semminemű Literale Instrumentumokat ne expedialhasson, se pedig Inquisitiót ne peragaltathasson [Torockó; Tlev. 2/1].

B. páros v. többszörös haszn-ban; repetat, o dată sau de mai multe ori; zweimal oder mehrere Male verwendet. 1. egyenlő rangú mondatrészek párhuzamos tiltására; leagă două sau mai multe părţi de propoziţie de aceleiaşi rang unei propoziţii imperative prohibitive; in verbietenden gleichrangigen Satzteilen: ne ... szintén ne; nici ... nici ...; nicht ... auch nicht. 1573: Eo kegek Erchek Apaffy Akaratat es ha valamy lo Moddal Alkhatnak vele lo, hvl ne(m) lehet, se hyd chinalasra se Egeb fizetesre Az varast Ne keotelezsek [Kv; TanJk V/3. 81b]. 1578: e minap el wegeztek volt, hogi a' zokot mod kyweol senky ne fizetne teobbet, az zólomywesnek Etelt se adna se adatna senky [Kv; i.h. 167a]. 1588: Nagy bwntetes Alat varosul megh

tiltottak tiltiak is, hogi senki az hatarbely feoldet se berbe se penzen semmy zyn Alat az zonszed falubelielknek el Ne Aggya [Kv; i.h. I/1. 66]. 1593: Kovacz Miklosne Annos Azzo(n) es az leaniais Annok adak, my Eleotunk, mynden eőreőkségeket kezek be adva Bartalis Palnak es Bartalis Mihalnak, megh vohattatlanyvl (!) fywról. fywra vgh hogh Semmy teorve(n)nek Remedyomaval ellene ne Alhasso(n) se Inhybitjival se repulsioval [Szu; UszT 9/51]. 1595: Az kertek, zeoleok, koborlok, tarlozok feleol vegeztek, hogi se zwret vtan, se eleotte, se zent mihali nap vtan, senki kertekben zeoleokban, semmi wdeokban ne merezellien menni es ott tarlozni, mert valakit ot kaphatnak ereős bwntetessel megh bwntetnek [Kv; TanJk I/1. 263]. 1608: A korchoma haznal eyel senkjnek a korchomaros se borth se serth ne aggyon [Kovácsna Hsz; HSzjP]. 1631: (A) Malomhoz és Annak heliéhez mw Miniaian Attiafian semmi Jussunkot es birodalmunkot ne mondgiuk, es ne mondhasuk Se Fiaink, se Leanink se azoknak postérítasy, se semmi nemzetsegwnk [F.venice F; Szád.]. 1639: Szekely Istuan monda, hogi baratom, se keduert se baratsagert, megh ne tagad hanem mond megh igazan, hogi ki ieztet el tegedet innet [Mv; MvLt 291. 175b]. 1790: Akkár kiis ezen Szőlő Hegyekből Se maga Se Tseledje, egest á Varosba vagy akar hováis, hordani es eladni Szabad ne legyen [Karácsonfai MT; Told. 76]. 1817: (Öcséd) azt is tekintse, hogi mitsoda sok Gavalierok közt idegenek közt léven, se Hazájának, se Familiájának, se nékem Szégyent, but, bánatot ne tsináyan, hanem örömet [Kv; Ks 101 Kornis Imre fíához, Lajoshoz].

Szk: ~ órát ~ napot ne várjon. 1659: Kegyelmetek^a se órát se napot ne várjon, jőstset jűjjen onnét [EOE XII, 213 fej. — ^aII. Rákóczi György].

Sz. 1850: adjuk ezen el esmerő és meg nyugtato irasunkat arrol hogi: Bara Josef, és Tekintetes Dobollyi Balint ur meg edgyeztek egy más között oly forman: hogi edgyik a Masikon man tul semi követelesek semi-mi (!) bantások se utan se utfelen ne legyen [Nagyak AF; DobLev. V/1295 Koréh György kezével].

2. ellentétes jel-ű mondatrészek tiltásának kif.; leagă două sau mai multe părţi de propoziţie contradictorii ale aceleiaşi propoziţii imperative prohibitive; in verbietenden adversativen Satzteilen: ne ugyancsak ne; nici nici ...; nicht auch nicht. 1579: Az keonywek felől penigh, kik Az ket Natio p(rae)dicalo zekyheoz zerezettetek, Azrol igr vegeztek eo kegmek hogi Az keonyweket zam zeren, elo kereswe(n) Laistrom zeren Aggyak kezebe plebanos vramnak es az Zam legie(n) be írwa az Inue(n)tariumba, hogi ennek vtanna se teobbet se kewesbet senky ne kewetessen [Kv; TanJk V/3. 196b]. 1580: (A mezőpásztorok) senkit megh ne sarcoltassanak se idegent se ltwalot [Kv; i.h. 234a]. 1613: Nagi Orsolianak itt zasz Somboron^a lőn gyermeke, kerdeztük hogi kivel czinaltatta ... azt mondotta, hogi senki lelket se imezzel se amazal ne karhozassa, mert Czereny Gaspar czinalta ezt a' gyermekét [KJ. — ^aSzD]. 1697: se szekerrel, se lovon se gyalog szer senki vasarnap jarni es valami oly rabotas munkat mivelní ne mereszellyen [Dés; Jk]. 1711: az én mostoha Atya(m) adosságaért se egy, se más az én maga(m) és Bátya(m) Dési Szabo György Ur(am) örökös jóságához ne nyullyon [Dés; Jk 357–8]. XVIII. sz. v.: A ki jöendő kaptalan urak határozzák el Lélek szerént, hogi a Grofné mennyi Adosságot végyen magára, se sok, se kevés ne legyen [GyL. N.Solymosi Kontz József lev.]. 1846: figyelmeztette hogi

házát többre se egykor, se más kor ne gyakorolja [Kv; ACLev. Kül. Perc. 49].

Szk: ~ egy ~ más úton-módon. 1719/1761: A Nenyedi Piacz szerben lévő Hazat Néhaj Czeglédi Szabo Mihály Vr. Relictaja Nenyedi Sára Asz: se egy se más vtan módon abalincalni ne pertentálja, se semminemű p(rae)textus alatt [Ne; DobLev. II/329. 11a].

3. összetett mondat tagmondatainak a tiltásában; in propositiile frazei accentuind interdicția; verbinder zwei Verbotsätze eines zusammengefügten Satzes: ne szintén; ugyancsak ne; nici nici nu ...; nicht auch nicht. 1583: Eözüegy Meszarosne tulaidon maganak se legent ne tarttasson se ne meszarolhasson, hanem az Mesterek közzül, egyk tarsul legien uele az meszarlasban [Kv; MészCLEv.]. 1586: eo kgmek vegeztenek volt, hogy az Innepnek Napian se kaput Ne Nittatnanak, se semmit senkj ne Arulhatna, Emlekeznek penig hogy ez veghezis leot ez keserwes esztendeoben, melyben Az Vristen chapkottatott pestissel bennewnket [Kv; TanJk I/1. 40]. 1641/1687 k.: Meg hadtuk Visitatorok lévén hogy a melyi Templom erdeje vagyion a Sz. Lőrinczi^a határban, senki se fát benne ne vágjon, se fát belőle ne hozzon [DobLev. V/258. — ^aMT]. 1666/1701: Ezen dologhoz tartanak mar eő kgek^a magokat, hogy se magokat ne fárasztzák, se minket többé ne busittsának [KvLt I/188 fej. — ^aTi. a kv-iak az egy-i végzéshez]. 1747: Az leg szebb hizott Lábos marha husnak fontya négi pénzen méretni meg engedtetik, ugj mind az altal, hogy az alab valot se Mehászáros Vraimék mérni, se Huslato Vr(aim) méretni ne mérészellyé(ne)k azon az árron [Torda; TJKt III. 122]. XVIII. sz. v.: A ki jövődő kaptalan Urak határozzák el Lélek szerént, hogy a Grofné mennyi Adosságot végyen magára ... hogy se magának kárt ne tégyen se a' Világ előtt magát meg ne szégyellye, 's anyyi iratassék a' Contractusba [GyL. N.Solymosi Kontz József lev.].

Szk: ~ ne ... ~ pedig ne. 1770: ugy egyezénk hogy szegények Leven hejaban fizetünk még is Semmi haszna nem Leszén azért Sz embert ne küldgyünk, Se pedig Penzt ne adgyunk [Örményes Sz; BK].

II. hsz 1. nyomatékos tiltás kif. (hangsúlyos mondatrészt után); exprimā o interdicție accentuată (stă după partea propoziției care poartă accentul); als verstärktes Verbot (steht nach dem betonten Satzteil); egyáltalán/szintén ne; nici; auch nicht. 1561: Mydon az zwksegy mwtattya az mestherek zombatnap gwillyenek eg'be Mynden mester tarozzok el ielen lennj ha penig ualamellyknek olly zwksegy történnek ky mia ot nem lehetne. Ez illyen se merezlyen el maradni kwlomben hanem az ceh mestereknek hirre agg'a [Kv; ÓCART.]. 1568: Nem kel neke(m) mert egy bestye hires kurua, Meg ez vtan se loion en hozza(m) ne(m) akarok uelle lakni mint a fele kuruaual [Kv; TJK III/1. 148]. 1570: Koppány lérinch hity zerent vallia, hogy mykor Kys Myhal feleséget megh fogtatta volna, sok embernek volt ados ky kertek volt etotet hogy megh keresne rayta vgy kery volt Zeoch balasne hogy cothet seh hadna ky beleole Mert neky es ados volna [Kv; TJK III/2. 157]. 1571: nem erem az okat, my oka legien hogy az en kegielmes vram Jobagianok meegh az zabad vtonis se lenien zabad iarj [Berlād BN; BesztLt 3573]. 1577: Az evely lara felol, es Nappaly zankazas felool eo kgmek egez warosul wegeztek hogy a lamborat ... ky utat aggya az harangszo vtan se haborchyakh megh [Kv; TanJk V/3. 142a]. 1579: ezt penig Toldalagy ferenc es Theke gaspar Vg Vigeziuk hog eskut

embereket Vigenek reia kik egink Jobbagy se legenek azokat ozak fel keozteok Igazan ket fele [Néma MT; Told. 31/1]. 1699: Egeresbe(n) vad(na)k valami Zalagosított feoldek az oda jutot Jobbagyot ki akarjak hanni beleolle, kgld eszt se tselekettesse mert ha oda jutot ne(m) lehet meg haborgatni, ha akkor senki se(m) Controvertalla [Szókefva KK; Ks 96 Sárosi János Gyerőfi Borbálához]. 1755: az nehaj Atyánk meg halálozik, és azt mondot^a más Emberek(ne)k, el megyek a Mezőre, hogy még a Harang szot se hallyam mikor el temetik [Albis Hsz; BLv. — ^aA válófélben lévő feleség a férjével kapcs-ban]. 1814: az vraknak Se légyen bajak eretem [Sárd AF; KmULv. 3 Szilágyi Ádám lev.].

Szk: csak kétszer ~ 1813: Sogor! ezt tsak kétszer se mond; mert azt már el nem Szenvedem [Dés; DLt 71/1814]. 1825: Ne csalárdkodjanak hanem a' mit En parantsolok küldjék el 's a' mi az enyim. Ezt tsak kétszer se producalja mert meg nem engedem [Kv; IB. Korda Anna lev.].

2. igekötős ige tiltásában (a se az igekötő után áll); in cazul verbelor prefixate (cuvîntul se este intercalat între prefix verbal și verb); bei dem Verbot des Inhalts von Verben mit trennbarem Präfix (das Verbotswort se steht nach dem Präfix). 1573: Rosa azzony Medues palne, Azt vallia hogi ... Aztis bezellete Neky gergel deakne hogi az parazna kwrwafy lanos deak leot vala hozzam az Boltba en egy zingel ky haitam az Boltbol az parazna kwrwafiat, Isten oda seh hozta volna [Kv; TJK III/3. 154]. 1619: Mikor oztán hazajövének, úgy kezdék ott is ezeket beszélni, de én ott is megmondottam, hogy csak elő se vegyék, mert nem idevaló dolog, hozza sem akarok szólni [BTN² 201]. 1662: mindezekről azért Kegyelmed választételit elvárom, melyben meg se fogyatkoztasson, kérem [TML II, 394 Bánfi Dienes Teleki Mihályhoz]. 1676: iobagiom ökreit el vévén megh nyusztak^a Keglmedet azért kirem contentaltassa mingyárt iobagyomat ha annira valo iauok pedig nincz, maghokat raggattassa megh, s el se boczassa mind adigh valamigh iobagyomat ne(m) contentalyak ^aBonchida K; Born. XXXIX. 51. — ^aA szamosújvári darabontok]. 1680 k./1715 k.: Disznokkal kevertet kés nélkül ugy egyél Hogy szepen is egyél 's bé se keveredgyél [Rosnyai, HorTurc. 173]. 1776: a Grofné o Nga B. Hentert, mikor innen elindult, nagyon meg kérte, hogy itten maradgyon, bé se mennyen [GyL. Adalbertus Biro siculus ex Csik Kartzfalva nunc residens in Pago Csokfalva (MT) vall.]. 1807: A tiz Forint adossagrolis tsupán egy Fatens Pető Ferentz vall, már pedig vox unius, vox nullius azért meg kívánnya a Novizata hogy annak Fassioja bé se vétetessék [Aranyosrákos TA; Borb. II].

3. tagadó nm v. hsz után nyomatékos tiltás kif.; după un pronume negativ sau un adverb exprimā o interdicție accentuată; für verstärktes Verbot neben einem verneinenden Pronomen oder einem Adverb. a. senki ~ egyáltalán senki; nimeni, nici un om; niemand, kein Mensch. 1608: Ha penig ualajj teorwennyel akarna ki uetni Berei Martont az hazbol ugis Getzy Jstuan Vramnak iusson az haz penze utan, másnak senkinek se [Mezőbánd MT; MbK]. 1719: az én pénzemhez bizon senki se bizzék; ha volna is vagyion föld; hogy a rosda meg egye [BfN Bh-i cs.]. 1742: a' Kurutz világis bé következén, elé vetődött valahonnan Veres Samuel 's belé ült a' Jóságba, senki se kereste [Kisened AF; JHb Opra Oltyán (64) jb vall.].

b. semmi ~ egyáltalán semmi; nimic; überhaupt nichts. 1710 k.: énérettem semmit se cselekedjete [BÖN. 407].

1741: Accedat hat és méltán consideráltathatik ez is hogj a Bethlen Eva Aszszony földinek a közepe el tapottassék a más Possessor úré pedig Semmit Se érezzen [Retteg SzD; Ks 14. XXXVIII. 11]. 1744: ā Barothi Emberekis itt voltak marha hajtani vagy dűlni, azt mondd Kis Péter Mihály hogy Semmit Se adgyunk [Köpec Hsz; INyR 46 Bocz András (80) pp vall.]. 1847: helységünk lakosaival azon égyezésre léptem volt, hogy minden ember fizessen nékem két ezüstgarasokat, s azután minden ember szabadon vihet italt a maga házához. De Varga Kati megtiltotta az embereknek, hogy nékem semmit se fizessenek [VKp 226].

c. *sehol* ~ egyáltalán sehol; in nici un loc; nirgends. 1748: a' kerteket Sohult se nem fedette [Marossztkirály MT; Told. 56].

d. *sehova* ~ egyáltalán sehova; nicăieri; nirgendwohin. XVI. sz. v.: Az mestere hire nekül senki semit ollyant ne miellen, ki ellene volna, sohova se mennyen keretlzen [Kézdisztélek Hsz; HSzJP].

Sz. XVIII. sz. köz.: az meg holtakrol vagy semmit se, vagy jot, vagy jol szoljunk [Nsz; Told. 2].

4. (*csak*) *egy* ... ~ általánosító tiltásként; ca o interdicție generală; für verallgemeinerndes Verbot: semennyi; nimic, nici un pic, deloc; gar kein(e), gar nichts. 1571: kérem kdet hogy te kmned kwldene eg' Emberit az en Embereimmel oda petresfalwara, kj hadna megh az kmed zowawal az zeginsigne hogy chak eg' vedret se adgianak addig mig az vr w Naga dizmasa oda nem mygien [Kentelke SzD; BesztL 3572 Joan. Thorma provisor Casp. Zwch beszt-i főbíróhoz]. 1573: ha mely fely megh nem allana^a, addeg egyet seh zolhasson hane(m) fl 10 tegien leh az Byroie legen ket Reze harmada Az zerzeoke [Kv; TJK III/3. 73. — ^aAz egyezésget].

5. lefokozást jelentő felsőfokú mn mellett általánosító tiltásként; ca o interdicție generală lingă un adjectiv la gradul superlativ cu sensul de minimalizare; für verallgemeinerndes Verbot neben einem Adjektiv im Superlativ mit abschwächendem Sinne: semmilyen; nici un fel de ... keinerlei, gar kein(e). 1851: tartozom — a' Malom és zsilip elejét ... jászoly gátokkal 's más szükséges töltésekkel úgy elűlteti, megerősiteni, hogy annak elmulasztása által a' malomba zsilipbe és a' gátba leg kissebb kár se történhesen [Sáromberke MT; Tsb 31].

seb 1. (vágás/szúrás/ütés/golyó okozta vérző) sérülés; rană, plagă; Wunde. 1568: Tomas filius Stepha: Vuck fasus est az barbel Janos zolgaia, kergete, az zigarto lukachy lowat, es az lo le csek, az vtan vgy hagita az zekerceuel, es az zekerce vgan viza patana ide, a' sebet vg latam Rayta [Kv; TJK III/1. 171]. 1574: Molnar Demeter Azt wallia hogj mykor Meg vagta ferench az germek kezét Eo Nem latta Mint leot Mert hattal allot oda, chiak hogi az Sirasat hallotta vgi latta az Sebet kezen [Kv; TJK III/3. 338]. 1585: Borbely Peter ... vallia ... Ighen veressen hozak Egel Grusz petert, Az kariaba vala ket Izonyw Seb ... Azonkeppen A' Karyannis Nag kekek uoltak [Kv; TJK IV/1. 482]. 1591: Miklos egykor halla(m) kezdde mondani Tars bocsas be tars migh ez az gherezdes szarh az malo(m) haszo(n) megh nytam Addig az Malo(m) hasz eleott le vaghak, En keotem be az sebeth, en vym az lohoszis [UszT 13/70 Joannes Demeter de Thelekfalua jb vall.]. 1592: Barbeli Balint vallia Egi ven Azoni monda eztis, hogi az el mult ejel az felesagetis rutal gította volna, es feicis mind mereo seb volna [Kv; TJK V/1. 209]. 1597: Zagarich

Miklos wallia fel kelek menek az Borbelyhoz Kobzos lanoshoz hat az sogoromnak s Gieorgi deaknak immar variak wala az sebet [Kv; TJK VII/1. 50]. 1630: azon kezben egj kest kapek s ugi vagam homlokba(n) hogj ha az vsteoke megh nem tartotta volna megh nagjób sebis lét volna rajta [Mv; MvLt 290. 203b]. 1728: Mikor Serester Mihály a sebek és verések mia el nehezedet volna én oda menék látni [Szemerja Hsz; HSzJP Joannes Abrám (60) pp vall.]. 1761: Ferentz Lörintz nem tudam mi okból az őcsivel Andrással őszve veszvén, a' vékonyyába ütetete a' kést, nékem András azon estve mutatta a' Sebet es latam, hogy ha tsapanolag a' bőr alatt nem ment volna a' kés, meg kellett volna azon Seb mián halni [Szászsztván KK; BK.Martinus Kötélverő (36) jb vall.]. 1814: Mai napon a Meltsgos Gorgenyi N: Dominium jovullasara orvasi kötélesselem szerint meg tekintven es be kötöztem Dominalis Hajtás Fola Ilianak testi meg veretettett sebeit [Görgény MT; Born. G. IX. 7 Lad. Szekely chirurgus nyil.]. 1825: a' meg döglött ökörnek a' vékonyyába egy nagy seb volt [Zalán Hsz; HSzJP Vaska Mihály (66) gy. kat. vall.].

Szk: ~be ejt. 1619: ekkor hozták volt meg Landorfejérvárról Habil effenditől, hogy Boros megyét elvették éppen az jeneiek és az lippai eninget 12 sebbe ejtvén, mégis 550 talléron változott meg [BTN² 266]. 1660: Szejdi pasa magát is az fejedelmet halálos sebbe ejtvén, homlokba vágván, mely seb miá Váradra kiszaladván, ott meghala [Kv; KvE 179 LJ]. 1740/1785: Trauzner Sigmond Vram eő Kegyelme in propria persona keziben lévő Flintájával invadálván Titt. Détései István Vram eő Kegyelmet meg lötte, és élet, s halál között forgo Sebekben ejtette [Szentbenedek AF; DobLev. IV/596. 346]. 1764: Hegyi Ferenczet addig vertek, mig az udvaran halalos sebben ejtették, mely miat consequenter megis holt [Torda; TJKT V. 239] * ~be esik. 1678–1683: Rakoci ellene haddal be iüven utolljara, Gialunal, csak vgian, megh niómotatot, az temerdekj pógansagtol, es sok vitezkesdesi utan magais halalos sebben esven Varodon holt megh [Ks Kornis Gáspár kezével]. 1704: rácok is estek sebbe [Kv; KvE 285 SzF]. 1705: A németek pedig ugy mondják, hogy Károlyi maga is sebbe esett volna [WIN I, 426]. 1710: Gyárfás István is sebben esik, s elevenen elfogák, másnap Szebenben meghala [CsH 341] * ~be kever. 1662: a várasbéli gyermekek között való gyakor csatázások, kik egyfelől Rákoczi fejedelem, s másfelől Barcsai nevek alatt való fejedelmeket emelvén, magok között nagy rút verekedéseket tesznek vala, hol egyik, s hol a másik fél megfutamatván egymást üzik, verik, kergetik, sebbe keverik vala [SKr 629] * ~bel illet. 1588: Az en fiam jobagvat chyan Janos neweott Az Athyawal fegyweres kezzel Reya menwen ... halalos sebbel illette, kopyayawal által eőklele, holt eleweneol hatta [Somlyó Sz; WLT]. 1625: az piaczon az kalmar zek uicinitassaban ream tamada az J., az földre le wtte halalos sebbel jllette [UszT 17a] * ~bel jön haza harctérről sebesülten tér haza. 1585: Eniedi Barbely Jakab vallia mikor Hadad alatt meg uertek uala az meg holt masodik Janos kiraly hadat, Akor Werthi Thamas sebbel Jött haza nagi sok niomorusagokból giogitotta meg [GyK] * ~ben elmegy (vad) sebesülten elmegy/menekül. 1736: Az vadhoz akkor stuczából, tersényiből, pulykákból, egyes golyóibissal lönek vala, ha találta, ott maradtott, ha nem találta, ritkán ment el sebben [MetTr 372] * ~ben fekszik. 1621: Vizza teruen kiraly Vrontol^a Rima Zombatba(n) erkezuen, es ot talál-

ua(n) egi nehani varos^b Gialoghiat melliec Fwlekebeol ki wtuen az Sanczra, rutul megh leoueöldéoztek, es Sebben fekwuen, az Istenert remenkedue(n) hagi keoltseggel megh segiteneók [Kv; Szám. 15b/XI. 292. — ^aBethlen Gábortól. Kv]. 1677: az szegény Apámotis Bedő mathét megh vaghdalak s sebbe fekszik vala [Désfva KK; Ks 19/III. 6]. 1710: Rátoni amint a strásákot járta, a vár közepin nagy tűz lévén, annak viláosságánál a német sáncából hozzá arányozván a Kaltemplat jágere, s meglővén oldalban, sebben fekszik vala, amint csakhamar azután meg is hala [CsH 400] * *~ben lélel*. 1662: félelmesnek állíthatatnék, a vezértől a fejedelem^a sebben létele megértetvén nyomába jöni és Váradot rászállani ne kezdené [SKr 554. — ^aII. Rákóczi György] * *~ben meghal*. 1645: Szent Janos napian az meny keo megh utue(n) Monostor uczaban egy hazat, annak oltasan leueo tumultusban az fiat Simon Jstuant egy cziakannyal megh üteotte feoben ugy hogy azon sebben megh holt [Kv; TJK VIII/4. 19]. 1674: Vér András is Debrecezenben eddig sebben megholt [TML VI, 572 Bánfi Diennes Teleki Mihályhoz] * *~ben van*. 1591: Varga Janos vallia ... latam hagi sebben vagion Ceklas Mihali, es fel alot labara, zolekis neki, de czak aligh zolhata az vagdalas miatt [Kv; TJK V/1. 162]. 1705: azt beszélik, hogy Forgáchoz Medgyes alatt meglőtték volna és hogy sebben volna [WIN I, 445] * *~ekkel sebbet*. 1731: Tóki Gavrilát halálra verte, sok sebekkel sebbette es Isten ellen valo káromkodásokkal szidta [Dés; Jk] * *~et cselekedik/cselekeszik*. 1584: az Alperes meg eskeggiek hogy ez Nagy B(ene)dek inuadwan es rea tamadwa(n) s werwe(n) maga otalmaba vgian in flagranti crimine chelekette raita a' sebet [Kv; TJK IV/1. 213]. 1585: Az hatalmaskodo eoreokseges emberek ha valakinek vagy zemelyere, vagy hazara tamadnak, feokpepen Eyell, De wagy Semmy veresegeht vagy Sebesewlest vagi kichin verth es sebet vereseget hatalmawal chelekzik, Azt a Capitanok bewntetessel le chendezithessek [Kv; PolgK 17] * *~et ejt*. 1590: Albertott verte verett bocziatotta, az cozue kapchiolkodasban vgy ejtette az tizedesen Albertt az sebett veretis vgy bochiatotta [UszT]. 1619: Az lippai emirt ott találták, és azon 12 sebet ejtettek [BTN² 244]. 1662: rajta nagy sebeket ejtettek vala, főképen mezitelen fejen, úgy, hogy nagyon megszédülne miatta [SKr 553]. 1783: egy sebet ejtven Kálo Miskán, egy Pátzikoval, mellyet kutya ütni vett volt kezéb(en) [Koronka MT; Told. 19/81] * *~et kap*. 1821: egy Hajtásban 14 medve jött ki vagy 6 Sebet kapot de el ment kettő [A.porumbák F; RLt Kállay János lev.] * *~et tesz*. 1702: Az apádat úgy megverted, hogy sebet is töttél [Szentimre Cs; SZO VII, 96]. 1745: Sebet a' parasztokon a' katonák tettenek e', s mitsodást [K; Ks 5. x. 6 vk]. 1766: el tökéltet gyilkos, és halálos szándékból a Férjemet két Flinta lövésekkel által lövöldözték karján és ágyékán 44 Sebet tettek, holtig valo fél széggé, és nyomoriká tettek [Kökös Hsz; Kp I. 237]. 1767: Tudgyaé a' Tanu hogy Mélgos Groff iffjabb Bethlen Gergely Ur Bukur János nevű Jobbágyát meg verték es Taglattak volna, ha verték minemű verést vagy Sebet tettek rajta? [Betlensztmiklós KK; BK vk] * *~et vesz*. 1704: Ugyan ma olyan hírt hoztanak, hogy Pekri uram azmely sebet itt vett volt, nem volt halálos [WIN I, 194] * *~ (meg)esik*. 1588: dardat zabliat ragadozanak, hogy Immar Az Seb meg eset wala chyan Janosson [Perecsen Sz; WLt]. 1591: monda verjek megh chak megh ne eöllyek monda Barla Andras Vra(m) affélébe nem lehet hogy seb ne esnek raita az chapdosasba, monda Karacho(n)

Mihaly, Aszal se gondollyatok chak megh ne eöllyetek [UszT 13/72 Fr. Endes de Cyk zenth Simo(n) jb vall.]. 1592: latuk hagi Immar az seb meg esetet wala Nyreol Istuanon [Kv; TJK V/1. 260]. 1609 k.: Kolosi Miklos Deak megh Eskeouin Az mikor az Borbeli Janoson ualo seb eset en azkor kin Eoleok (!) az hazam eleot [Dés; DLt 311]. 1631: Mihaly deak(na)k az kezeben egj darab fa vala, Nagi Mihalyal Czakany s vgy uerneok uala Fileki Gergelyhez, Filekys legjez vala ereösse(n) az kardal, s ugi esek az seb oza(n) Mihaly Deakon [Mv; MvLt 290. 242a] * *~nek való vászon*. 1595: weóttom sebnak ualo waznoth pro f — //8 [Kv; Szám. 6/XIV 9] * *halálos ~*. 1590: Nemet Mihaly az chakannial valo hozza vaghas utan pallost raghadott es az mi atiamffiat által ewteotte, melly halalos seb mialth azon eyel meg holt [UszT]. 1599: Jobbagimra rea menth fegyueres kezzel eggyket vgy lwette zeornjw halallal holt megh, Az masik mostis halalos sebbe vagion [Dés; Eszt-Mk]. 1662: Rákóczi fejedelem állapota s továbbra való tanácsa felől bizonyosak mint lehetnének, kit noha Váradon lenni tudnának, de hogy halálos sebben volna, még sem tudhatják vala [SKr 555]. 1764: ez szerent vett halálos seb után rövid üdön megis holt [Torda; TJKT V. 237].

2. korábbi sebesülés; ränire, raná; Verwundung, Wunde. 1565: my clotwnk Jowenek Illyen egyenessegre es Beke-segre, hogy az Benche Imre az mely serelmet tot Barta Balynton, Jamborok meg lassak es meg Intezek myt tezen mynd seb es egyeb weresegys, es affelet az Borbelnak, Balynt myt fizetet hogy gyogytotta, azokat tellyesseggel Imre megj fizesse [Gyerömonostor K; KCs I. 49]. 1598: Törtent volt valamy habürüsagh eozeze veres, az Also Jaray hataron az luanfoluiok keözeoth es az Also Jariok (!) keözeoth mely haborusagba(n) valamy Sebekis teorten-tenek volt [A.jára TA; Berz. 7. LXV/8]. 1600: Borbely Illyes vallya az megh holt ember feye chyontyanak semmy gongya Nem volt Immaro(n) az sebyis zepen megh tiztult vala az fia raggatott valamy iros rwhat rea Annak vthanna vgy esetet az rothadas az sebre [Kv; TJK VI/1. 482] | mykor az Chyorgo kwt arokaba ala zallottam volna ketten ket ffarago feyzewel hatul zo nelkwl meg haytanak mynd ket feyze myat meg sebesedem Az harnadyk boldysar danyel Azon Chyorgo kut arokabol ky wont mezytelen zablyawal hozzam vaga zo nelkwl, mely myat meg sebesedem mely sebek myat eltemyg valo felgez vagyok, kyt serelmet felgezseget akaratom zerent negy zaz floryntet nem Akartam volna, es feyeket keowettem volna Erette [UszT 15/5]. 1635: az Borbely megh uaga az terdem kalacziat az olta el nehezedez(m) ha megh ne(m) uaghja vala az terde kalacziat megh gyogyul vála az sebboll [Mv; MvLt 291. 46a]. 1679: Kérdem, hogy ha vane merigye, melyre azt felelte hogy eő néki merigye nintsen, hanem ha meghal a miatt a seb miertől kell meghalni [Mv; MvLt AJud.].

3. (kezelés céljából tett) vágás; incizie, táieturā (fácuta cu scopul therapeutic); Schnitt (für Behandlung). 1657: (Bethlen Gábor) Váradrá indult volna ki Váradon pedig talán hárman alig maradtanak körülötte forgolódó bójárai, kik le nem betegedtenek Lőcsén lakott egy hóhér, ki doctoros ember is volt, ezt is odahozták vala, és curálá, lábain sebeket nyitván, hogy az benne lévő nedvesség azon szivárognék ki; de heában lön [KemOn. 96]. 1824: azon Milor (!) nevű Paripát Az öreg Paskutz ki metzti vagy heréli ... ezen Paripát minek utánna Paskutz ki metzette, és

a' ki mettség után sebe bé gyógyult ... bé küldjük [Perecsen Sz.; IB. Tamás Mózes lev.].

4. kisebesedés; ránituri; Verwundung, Wundwerden. 1644: aztis lattam hogy eleg h niúes volt az szegeni Aszszony ugian kifolt alola ... immar azon voltunk, hogy aszon nepekül az patakba vigjük ferezteni: Sos kapozta leukel raggatuk; Kerekes Andrasneual. De bizony ugi iőt ki beleöle az niú, mint az oktalan allatból Aztis monda szegeny hogj huniört s bolonditot feöznek, aval mossak az sebet [Mv; MvLt 291. 421b]. 1752: ugi oda hatta volt Marinka a gyermekeit, hogj az Sebek és tetvek el töltettek volt, hogj ā tetvekis meg egjék, vgj an(n)yira hogj nem szenvedhettem hanem ... meg mosogattuk őket kikitis tisztogatván meg kentünk kén esőben csinált kenővel, s' lassan meg gjoigultanak, de üdő nap előtt el vesztek volna [Abrudfva AF/Abrudbánya; Ks]. 1756: a sitár Jépuras Avram lá vallyia Tyngyijji egy oldalb(a) bé hajtotta az Exponens Aszszony sertéseit, és az férgektől tisztította meg kente, és szörts tépet a meg sebesitet sertésekből hogy dészcentálás altal meg kösse a fergeket, hogy a sebtől ki esenek [Lesnek H; Szer. Nyicza Petru zs vall.]. 1758: Az Diaetan el ért forrásnak reliqviai a S. v. edgyik száramon meg alkalmatlankodo sebet hagyván az teli utazástól ez is akadallyozna ha az praemittalt elégtelenségem nem volna [Kv; Ks 101 Pap Sámuel conv. reqv(isitor) lev.]. 1825: (Egy asszony) meg holt 60 Esztendő korába, Bal szeme végénél egy meg gyogyithatlan Seb támadván, mely miatt sinlett két Esztendőjig [Körösfő K; Rak 30].

5. kelevény, kelés, fekély; buboi, furuncul, abces; Furunkel, Eiterbeule, Geschwür. 1721: az Tavasz félt fogván én meg egy Tolvajt akkorj meg fogásnak utánna tsak hamar az jobb lábomra az Inamon alol ki kezdet Sebesedni (:kétség kívül az elő barátitól rontattam meg:) mely sebeket Cura alá adtam, de ha egy gjoigult a Sebek között eddig, kettő vjult helljette [Ne; Ks 95 Jenei Mihály lev.]. 1772: Gr. Lázár János ur is megholt. 4-ta Novembris Sezenben betegedett meg, amint mondják, egyik lába sarkán egy kis seb indult, melyet gyogyitgattak a chyrurgusok arra a sarkára ereszkedvén, melyen a seb volt, elesett [RetE 285]. 1804: En nem mozdulhatok egy feléis a' lábomra a' napokba valami pokol kelés esvén a' hidegre nem merek menni vele, mert sebe még bé nem gyógyult itten közöttünk járvány nyavalyává lett az efféle kelevény igen sokaknak volt és van baja mostis a kelevényekkel [M.palatka K; DLev. 1. II. 24].

6. -(e) helye heg, sebhely; cicatrice, urma unei răni; Narbe, Schmarre. 1704: Pekri uram nem volt ott^a mert neki, szintén sserencsijére, a sebe helye megújulván, vissza kellett jőni Fehérvárra [WIN I, 247. — ^aSzamosfalván (K)]. 1806: az lábán a' nagy huson ... lövés által kapott sebének helyei láttanak [DLT nyomt. kl].

7. sérülés (növényen); leziune, rană (la plante); Beschädigung, Verletzung (an Pflanzenen). 1811: Te-is szegény Som-fa ! melyet ma ültettem. Ne szomorkodj, hogy sok ágad le-mettségtem; Vagy talám most alszol, 's fájdalom nem érzed, Meg-fágytak ereid' 's sebedet nem vérzed [ArE 54].

8. (lelki) sérelem, bántódás; durere (suflitească), suferință; (seelische) Beleidigung/Verletzung. 1656: Jesus Christusnak ... ő Szent feleségnek, szent vére mosogattia, az en ondok sebeimet [Ádamos KK; BálIt 93]. 1668: Ezeket én Kegyelmednek azért írtam vala, hogy vegye eszében Kegyelmed az én sok szívbéli keserűségemet és orvosolja,

mint keresztyén vérenek, tagjának ily igen megundoklított sebeit [TML IV, 380 Paskó Kristóf Teleki Mihályhoz]. 1790: Vólt Szerentsém tisztelni Benedekb(en) Gróff Bethlen Sámuelné, F. Gyógyon Groff Bethlen Gergelyné Gr. Kendeffiné Őzvegy Mlgs Dámákot ... Bezzeg ezek nem trantsirozzák Ngd betsöletit, és tsak edgyet szóllanais valaki Ngd ellen ezek(ne)k hallatokra, mélységes 'Sebek' vétele nélkül ingyen bizony el nem vinnék [Celna AF; TL. Málnási László ref. főkonz. pap gr. Teleki Józsefhez]. 1816: siratta Nagyságod is egykor vigasztalhatatlanul a' jo Attyát, nem foradtak bé a' sebek azután is, s az érzékeny fájdalom örökesen maradt Nagyságod nemes szívében [Héderfája KK; IB. Molnár Sámuel lev.].

Sz. 1736: Hej Apaffi Mihály, Apaffi Mihály, miért nem fogadád szavát ... igaz hazafiai tanácsosidnak, bizony nem koppansz vala ki az erdélyi fejedelemségből és talám hazádnak Erdélynek is jobban esik vala ! De miért vakarjuk fel a beförrott sebek az ő turját ? [MetTr 340].

9. sorscsapás; lovitura a sorții; Schicksalsschlag. 1763: midőn az idegenektől meg Sebhetett szabadságunkot magunktól meg nem gyogyithatuk az egész Corpus Natio szabadságának is el kell veszni, mert a tagban esett Sebmaga magat addigh szokta rontani, míg az egészsz Corpust el rontya [Hsz; UszLt 16]. 1854: Balsorsunk sebére írt, a jövőre biztatást nem nyújt a búskomor jelen: a borúlt láthatárról reménysugár nem mosolyg [Újfe 3].

Sz. 1710 k.: Olaj is kellene a sebez, nemcsak bor és étet, bizony kiesik ennek a csebernek a feneke^a [BÖn. 966. — ^aApor István szavai].

10. hiba, fogyatékoság; defect, deficiență; Fehler, Mangel. 1792: Törvényeink Sebeinek bégyogyult friss Hártiyikait olyanok által újra Sértettetni és fell bontatni láttuk, kik magokis ... a' Sérelmek iránt Siránkozván azoknak orvososságát, ohajtvá várták [Déva; Ks 73. 74. VII. 98].

sebaj nem baj; nu face nimic, nu contează; macht nichts. 1847: Minthogy szinte semmiséggé szot szaporítani restellem, ámbár maga mindig áldozhat 50 xrt — a' 'mi kor én áldozok egy krajczárt — nó de se baj! másként lénd ezután [Csapó KK; DobLev. V/1265 Wízy Lajos Dobolyi Bálinthoz].

sebbel sebességgel, sietséggel; în grabă, repede; mit Geschwindigkeit. Szk: nagy ~. 1662: Hegyessy János a nemességné színével olly rettenetes impetussal, nagy sebbel rohannának a derekas nagy dandárjokra is, hogy egyelőbbszer az erős számos népből álló kopjás török seregek láttatának hátat adni nekik ! De a mieink azokra is nagy sebbel sietvén, hogy a lesben levő jancsársághoz és lövészszámokhoz nagy bizodalomk volna, ottan nagygon a szorosra tartani s a mieinket a lesre vinni igyekeznek vala [SKr 316, 411–2].

sebbel-lobbal nagy sietséggel; în grabă mare, cu repeziune; in großer Hast, in aller Eile. 1772: Láttam aztis szememmel sokszor hogy Gázmér Kriska szép fel öltözve ment a Huhu felé, még csudálkozttam rajta hogy hová megyen olyan Czfírn hát egy idő vártatva Tit. Zilahi István Uram Lo hátan sebes nyargalvást utánna, kérdém viszsza jövőt ... az akkori kortsomárostól Pataki Josefől hogy valyon Gázmér Kriska és Zilahi Uram olyan nagy Sebbel lobbál^a nem tudnáé ? [Dés; DLT 321. 79a St. Sárosi (46) ns vall. — ^aIgy, de nyilván tollban maradt: hova ment]. 1831: valami

Te mondán 's fel adáson építve sebbel-lobbal a parancsolatot ki adták [MNY XXXVIII, 305 Wesselényi Miklós kezével].

sebdermenet vmilyen betegség; un fel de boál; Art Krankheit. 1861: halt meg Tekintés Gyöngyösi Sándor Ur 38 éves korában sebdermenetben [Dés; RHAK 124].

sebecske kis seb; ranā micā; kleine Wunde. 1644: Az mint engemet Munkaczi Borbely Istua(n) el hiut vala, ennek az Baczio lanos fejének fel meczesere hagi sebes vala, ugia(n) en meczem fel az sebet, az melliet üteöttek volt ... hanem egy igen kicsiny sebeczike vala az fejen oldalt felt mint az körmöm feketeje [Mv; MvLt 291. 411b]. 1722: Az mely kis bür elmenes latzott az orczajan Nimeth Sigmondnak tudgyac az Tanu hogy ez így történt az nyavalya töres rea juven felen esven Sietséggel hogy meg nem tarthattak úgy üttötte meg valamiben az orczaját, s abból esett rajta azon kis Sebecske [Kük.; Szentk. vk]. 1749: a nyakán egy Sebeske lévén [Ohába AF; Told. 3]. 1756: a fejen volt egy Sebeske de ő attól meg nem halt volna, hanem a Nyaka törött volt ki neki [Bencenc H; BK Misc. 1143]. 1764: a bal felől való vékonyán egy kis sebeske láttatott [Illyefya Hsz; HSzJP].

sebes¹ I. mn 1. (verekedésben/harcban) megsebesült; rānit (in bātāie/bātālie); (bei Schlägerel/im Gefecht) verwundet. 1570: egy Santha chigannak felesége fely Ragod egy hazab fat es wgy wthy agion Peter New olahot Zylwassy Imreh Jobagiat kenezet, hogy azonnal Le essyk, Az Sebes embert vyzyk Byro vram eylebe vert Mwtatny [Kv; TJK III/2. 52]. 1574: Katalin Bala Imrehne vallya valaztig rongalliak zidiak az Sebes legent es vgian ky tazigaltak onnat [Kv; TJK III/3. 401]. 1596: ne(m) tudo(m) ha ala vetteke az erezbeöl az zegenj sebes legent uagy eo maga zeokett ki [UszT 11/53 Nicolaus Fulo de Ders pp vall.]. 1601: Brasaj Peter vallya az haborusagh minth indult keozteok nem thudom hanem ezt lattam hogy az sebes darabant ot az Janos vram kapuyaban hankodik vala [Kv; TJK VI/1. 546]. 1629: monda az Jnas hogy Jay ne banczatok mert ugj megh vagdala az Ura(m) hogy majd meg halok s latam azt hogy igen sebes vala [Mv; MvLt 290. 155b]. 1634: mint hogy Sebes ualek oda jarta(m) Borbely Georgyni [Mv; i.h. 291. 32a]. 1687: Halata hogy Raduly Hertseg vagta meg Komsa Markat egy lantsaval feben, lattam hogy Sebes volt [Huréz F; Szád. Pöpa Opra (50) falusi pap vall.]. 1710: A kurucok sok németeket levágtanak vala, de utóljára a német recolligálván magát, a kurucokat megverték Graven penig Szébenben visszaméne sok sebes németekkel együtt [CsH 343].

2. sebesült, sebekkel borított emberi testrés; rānit, acoperit de rāni; verwundet, mit Wunden bedeckt. 1584: Nyerges Peter vallya fazakas Boldisarnak Az Nyelwe oda be egy lnyire igen sebes volt ... valamikor hazam eleöl el me(n)t el Ne(m) mulatta hanem haromzor mindenkor peokeott [Kv; TJK IV/1. 215]. 1599: Legelőszer az Deak ket kezel az kozak sebes feyének essek és úgy kezdé trasolni huznj raznj az haiait feyet [Kv; TJK VI/1. 387]. 1631: be vala keötue az feölduari fianak az keze, lata(m) hogy az ruha altal ki serkedet vala az ver, de immar annak eleotte regen sebes volt az földvari fianak az keze [Mv; MvLt 290. 50a]. 1820: a' Báronét ... én bizony nem láttom Senkivel örké a' Báro mellett volt, ott üle kötözgette sebeit mikor

sebes volt a' lába [Aranyosrákos TA; JHB 48 Pantzi Jutzi Vitán Josefne (32) cigány zs vall.].

3. sebesült (állat); (despre animale) rānit; verletzt (Tiére). 1599: Apahidy Boros Gergelj vallya: Az napokban mikor Apa hydan az Caspar vram lowat megh leottek, en akkoron se a puska pattanast nem hallottam, se az embert nem lattam kj leott, hanem amikorra onnat vizza leowe engemetis oda hit vala az lo latny és enis lattam az sebes lowat [Kv; TJK VI/1. 319].

4. kisebesedett/sebekkel teli (állati testrés); (care este) acoperit de rāni; voll von Wunden. 1649: Az Posta lonak sebes hata es oldala mosogatni uetőtem egy for. zappa(n)t [Kv; Szám. 26/VI. 528]. 1682: Fejer Szürke fako szabásu gyermek lo hátullya az Sütőgetes miatt mostis rut sebes [Görgény MT; Utl]. XVIII. sz. eleje: Az melly lonak a lapoczkája Szárad, le döjtve ér vágó vassal meg kel a lapoczkáját vagdalni jo formában az után harapó fogoval fel kel Szedni a lapoczkája bőrit, apró tört sóval megh kell hinteni a föl Szakadot bőrt, az után fa Olajjal megh kell kenni a Sebes bőrt, bor eczetett kel ra tölteni, és így erőssen meg köll dörgelni [JHB 17/10 lótarási ut. — "Folyt. a kezelés leírása]. 1811: Azon vén fekete Kantza Lónak az háta ormoja nagyon sebes [DLT 146 nyomt. kl].

5. kb. hibás, gyarló; slab, supus greselii; schwach, fehlbar. 1710 k.: Nem a lábom, látod, sebes teéretted. Fejed vagyok én. Ó én Mátkám! Ó én Szépem! Ó én Galambom! Sebes lábom vagy te, ó ecclesia! Ó bűnös lélek! [Blm. 1035].

II. fn sebesült ember; om rānit; Verwundete(r). 1582: Fynta Andras wyzy negy Lowan az Lengyel Sebeseket Thordaigh f. 1. Zabo Janos wyzy Keet Lowan az Lengyel Ebeket Tordaigh fizettem d. 50 [Kv; Szám. 3/V. 40 Lederer Mihály sp kezével] | Barbell' Janost witte Gyaluba(n) Zabo Janos, kett louon az Sebesekkhöz kikett az tarazk meg Sertett volt fizette(m) d. 25 [Kv; i.h. 3/VIII. 7]. 1585: mikoron az Sebesekhez Jutank es ky hozok wketh az erdeoböl, Negj Juhazt hozanak vala, es eggijet en meg tapaztam az Morenak, Mondam Amborusnak ... ez vagdala tegedet [M.valkó K; KP. Nagiobbik Bott Myhally jb vall.]. 1657: szemeinkkel is látjuk az sok sebest, láttuk az sok elveszett pogányságot, úgy hogy annak száma meghaladta sokkal az miénket, az rabbá eseteken kívül [Kemlr. 321]. 1662: jó vitézek, olly nagy és erős harcon volt kegyelmek? azonban Istennek hála! im sebest nem látunk kegyelmek között [SKr 180]. 1704: A sebeseket szállásokra hazavitteté, és borbélyokat is küldött hozzájuk [WIN I, 170]. 1807: A Muszka úgy meg verte a Frantziát hogy 400 Szekereken vitték a Sebeseket, így irta a német újság [Dés; KMN 219].

Sz. 1672: bánjék úgy velek, mint az jó borbély az sebesel, mert ha csak kezekre adjuk, elvesznek magok is, elvesztik az egész magyar nemzetet is [TMI VI, 163–4 Bánfi Dienes Teleki Mihályhoz].

sebes² 1. gyors, gyorsan mozgó/futó; iute, sprinten; geschwind, schnell. 1657: paripáját is esmértem a' fejedelemnél, egy gesztenyeszőrű fakó, közép lónál kisebb valamivel, nem is apró, szinte, de oly hatalmas iramó, kinél jobb, sebesebb iramó lovat nem láttam, szép testű vala [KemÖn. 34. — "Egy Csongrádi nevű katonának]. 1672: úgy látszik, ha urunk valami jó sebes iramló lovakkal is kedveskedett volna, kedvet talált volna azzal is ő nagysága [TML VI, 317 Baló László Teleki Mihályhoz]. 1807: Az el-lopott Kantza Lo ... lépésben nem sebes, de kivált trop-

ba lábait jól szedi [DLT 674 nyomt. kl]. 1823–1830: Vettem volt már egy lovat egy odaváló gazdától 27 forintokon. E parasztocska kanca volt, de fiatal, sebes és iromló, szegény ifjú legénynek való [FogE 282].

Szk: ~ folyóban sebesen, sietve. 1603: Lattam hog' az malomnal allok vala, hogy sebes folytába ala jeoue^a az szorossan [UszT 17/51. — *Ti. Gegesy Menyhart] * ~ lépő. 1852: egy világos piros pely paripa nyereg alatt farkas lépő, hámba hasonlólaj jól szolgált nyereg alatt sebes lépő, hámba is használtatott [Dés; DLT 1066] * ~ lófutában. 1800: Sebes lofutába ide Detsebe lett meg érkezésivel a Tiszt ezen uton engemetis ki rendelt volt, hogy fognok el a kerdett Szemelyt, de Szerencsemre hon nem voltam [Décse SzD; Ks Vegyes ir. 92] * ~ nyargalvást. 1739: látam, hogy egy Csuholly forma legény meg kérdvén, hogy hon vagyon a' Lakodalmas ház sebes nyargalvást fel rugaszkodék [Szentlélek Hsz; HSzjP Martinus Molnár (50) prov. vall.]. 1749: az Utizált helyről vették el falunk Csoradját az Nagy oklosiak obruálván egyszersmind sebes nyargalvást csak fel hajták az hegyen [F. nádassd H; JHb XXXII/30]. 1772: (Jött) Tit. Zilahy István Uram Lo hátón sebes nyargalvást [Dés; DLT 321. 79a]. 1788: jött lo hátón Balas Mihály sebes nyargalvást [Nyáradkarácsonfva MT; Told. 76].

2. gyors folyású/sodrású; repede, care curge cu repeziune; schnellfließend, (Wasser) mit großer Geschwindigkeit. 1662: az havasokon, hegyeken, völgyeken igen nagy hó lévén, azonban csak hirtelen azon havat igen nagy eső ütven, olly árvi ze lőtt vala, melly azon vármegyében levő sok folyóvizeket megárasztván az erős sebes vizekben, nemcsak sok szekerek borítottának, hanem emberek is számosan veszték vala [SKr 352]. 1768: (A) Láb Földök(ne)k hasznára vagyon az ujj gát, ez okbol, hogy most nem moshottya azonn Földöket a víz olly sebes folyásával, mint ez előtt, most álljóványasabb lévén a víz [Abafája MT; Told. Huszár lev. 17a]. 1770: hihető azis, mint hogy az Ádamosi malomnak gáttya meg volt nyomulva, a viznek ereje ott ment el, a Silipre pedig kevés viz menvén, a gáton le menő Sebes viz hányhatta az parandat az Silip árkára [Dombó KK; JHb LXVII/2. 137–8]. 1807: a mikép a Malmokat építő 3 mesterek bizonyították, őt köven ottan a Szamos folyása menedéke nem segíthet, és nyilván tapasztaltatott, hogy a négy kövekkel lisztelő malom több hasznót téssen, mint sem mikor őt Kőre igazított, mert négy kőre sebesebb tsapása vagyon a viznek, de ha ötre igazítodik, mindenik nagyon még gyengiték [Apahida K; RLt O. 2 Jos. Farkas (47) ns provisor vall.]. 1814: A Gátok gyakor izben bomlást Szenvedvén a vizek áradások következőleg Sebes folyások miatt ... mikor a szükség kívánnya az el bomlott gátok igazítására köteleztetik az Arendator Molnárj Segedelemül mindenkori el küldeni [Déva; Ks 117 Vegyes ir.]. 1864: Csinod pataka el nevezését való színűleg onnan nyerte mivel esőző esetén ... gyakran Sebes folyamú Csinolansága nem reméltet károkat okoz [Szárhegy Cs; GyHn 53].

3. viharos, gyors; violent, furtnos; stürmisch. 1662: De minekutána mindkétfelől sűrű trombiták, dobszók zengedeztetésekkel az útközetre jel adni kezdetett volna az ég azonnal megháborodván, az ellenség felől arccal a mieinkkel nagy sebes forgószél szemközbe jönni kezdett vala [SKr 552]. 1771: a Sebes szél lá Dimbul Zundzi nevű Erdőből sok fát dőjtetti ki [Redulesty H; Ks 93. XIX. 6].

Sz. 1694: Ugyanez nap tiszteletes Buzinkai uram indult Hamburgumba Némethi uram után, kit Isten hogy békével a sebes szelek szárnyán hordozzon, kívánom [Kv; KvE 233–4 VBgy].

4. szapora; repede; schnell, ausgiebig | hirtelen keletkező; care pomește pe neașteptate; rasch. 1662: De hogy már az idő hideg őszre járna, Erdélyben s mindenütt az hegyeken, s itt kinn is nagy sűrű sebes esők kezdenek leszakadni, és az vizek mindenütt megnevekedni [SKr 184]. 1710: szörnyű árvizek, égszakadások, egynehány hetekig való szüntelen való sebes esők lőnek [CsH 424]. 1823: A Bagjosba régen szállót miveltek, de a sok sebes záporok miatt a termő föld le mosodván ma csak a kő láttzik [Szépkényerüsztmárton SzD; EHA].

Sz. 1811: Az Özevgy' sírása, mint a' sebes zápor Hamar jó és mulik [ÁrÉ 203].

5. heves; violent, puternic; heftig. 1662: az tűz az pöntekhelyi házaknál, hogy azoknak közel csak hálok megett volna, éjszaka érkezvén, olly rettenetes sebes lánggal ég vala, hogy annak sebes lángja az éjszakai sötétségben annál inkább az eget verdeklenni láttatnék [SKr 589]. 1710 k.: Hideget bizony sokat szenvedtünk^a, nem lévén ott a szokás szerént semmi tapaszos padlású házak, sem kemence, hanem csak kéményyaljak, sem fa, hanem csudálatos égni szokott föld, törfnék hívják az ő nyelveken, melynek másként igen sebes tüze vagyon, de büze, nagy szene nincsen, hanem csak mind lángba, hamuba, füstbe mégyen [BÖn. 576. — *Utrechtben]. 1811: minthogy vőlt száraz a' ki-kelet, 'S Az idő szél nélkül: a' Tűz veszen szelet: Terjed sebes árja alá és fel-felé, Harapozik 's pusztit mind hátra, mind elé; Lépten lép egy Házzól másra a' Tűz özön [ÁrÉ 17].

Szk: ~ tűz. 1710 k.: Felebarátomnak életét, jószágát, becsületit nem hogy úgy féltettem s őriztem volna, mint a magamét, sőt olyan messze voltam attól, amely messze vagyon éjszakai sötét a nappali világosságtól. Egtem inkább felebarátom aránt a mindenféle kívánságok tüzeiben, nem különben, mint ama köből üvegtesztát olvasztó sebes tűz [Blm. 1011]. 1711: Ungvari Andras (mint gonoszul mások meg csalására szerette hivattni magát, noha Leanyi neve Ersok volt:) reszegeskedő, cselszap, hazudozó lévén ... sebes tűzzel valo meg egesre itillették [Kv; TJK XV/1. 68–9]. 1744: Im Trojanak Minden kőfalait a' sebes Tűz langja Be fogta szomorú veszedelem árja [Usz; Pf].

6. nagy sebességű; de mare viteză; mit hoher Geschwindigkeit | messze hordó; cu bătaie lungă; fern/weittragend. 1662: De hogy az ostromot egyik vár alatt is hír nélkül ne cselekednék, igen meg lévén parancsolva, felőle a fejedelem tudósított vala. Arról is Jármí Ferenctől, ha sebesebb lövészszármok hozattatának, hogy a sáncok a vár hegyének sítusához képest közel nem vethettek volna, hogy a sebesebb faltörő golyóissal jobban rá érkezvén a belső épületek rontására is, amint már a benn valók megjietkeztek volna, állíttatnék, hogy ostrom nélkül is nem sok napok alatt a megadásra kényszeríthetnének [SKr 246].

Szk: ~ nyíl. 1710 k.: néha könyörgés vagy prédikáció hallgatás, vagy egyéb tisztességes foglalatosságod alatt, melyre rá is figyelmez az elméd, nem ütköznek-e elmédbe, mint a sebes nyilak, sokszor magadat is intőztató, rút, gonosz, néha Istent is káromló gondolatok? [BÖn. 471–2].

7. hadaró; iute; haspelnd. 1807: Száva Susánnának sebes a' beszéde, és hangos [DLT 391 nyomt. kl].

8. gyors/élénk gondolkozású; ager la minte; schnellenden. 1823–1830: Csakugyan feledékeny vagy igen sebes gondolkodású embernek kellett lennie [FogE 238].

Szk: ~ villám eszű. 1854: gróf Széchenyi ... sebes villám eszű és oly talpraesett észzrevételci, hogy a lángeszű férfiú már akkor is kiismerhető vala [Újfe 74–5].

9. ~ hazug hazudós; mincinos; lügnerisch. 1760: Eodem die temetetteti el a szegény végiai Horvát Gáspár úr, mivel is a múlt télen szemben lévén, friss állapotban vala. Ez szegény igen sebes-hazug volt, kivált eleintén, de már most igen lehangyott volt benne [RettE 105].

10. sürgős; urgent; dringend. 1668: Azért minthogy öki-gyelmeknek sebes volt az idegennek eladni az atyai házat az vejeknek károokra, tehát az én successorimnak is szabad lehet az atyai házat idegennek eladni, ha az szükség kívánja [Kv; KvE 208 LJ].

11. átv messze szálló; care zboară departe; in die Ferne wandernd. 1704: Hol vagyon magyarság szíved batorsága, Regi híred neved sebes solyom szárnya, Majdan el huldagol szép aranyas tolla [EM XXXV, 273 gyászének].

◊ Szn. 1761: egy Sebes nevű ember [Sztanisa H; JHb LXVIII/2. 15]. 1806: ezen birtokotskát Sebes Uram birta [Nagymon Sz; Bállt 68].

◊ An. 1676: Sebes (agár) [EM XLIX, 536].
◊ Hn. 1679: a Sebes torkában (sz) [Szováta MT; EHA].
1728: a Sebes ér [Sepsitzkirály Hs; EHA]. 1756: a 'Sebes árkon alól lévő kaszálo [Balavásár KK; Ks 17].

sebes¹ 1. savanyú; acru; sauer. 1710 k.: Harmadik rend-béli kenyér Roggenbrot volt, és színére nézve mint a szerdes vagy fekete posztó, nehéz mint a só, tömött mint a szappan, az ember nem is szelheti, hanem a késsel apró lepény vagy szeletekre reszeli. Ízét nem tudom, mert kóstoltam ugyan, és valami savanyú, sebes ízét érzettem, de soha reá nem szokhattam; ott⁴ igen eszik [BÖn. 575–6. — "Hollandiában]. 1844: Az írós vaját tegnap és ma szüntelen hordoztatta Anyám, de 30 xt sem ígért senki, mivel a' vaj kissé sebes [Kv; Pk 7].

2. csipős; iute, piščator; scharf. 1811: Közönséges hiba is ez az Országba, Hogy mind Oláh teng leng a' pakulás-gba, Kinek nints gustussa, és már hozzá szokott, Hogy egye a' sebes turót és sajtokot [ÁrE 80].

sebesebben, sebesben 1. gyorsabban; mai repede; schneller. 1771: eö Excellentiája ezen Malmának az also kerekei sebesebben forogtanak az felsőknél s jobb Lisztetis Csináltak mint a Felsők [Ádamos KK; JHb XX/26. 11]. 1772: az hol meg edgjeznek a' Gátrol le foljo Viz a' Silipről le menövel sebesebben nem megjen [uo.; JHb LXVII/2. 319] | a' silipről le folyo viz otis az hól a Gátrol le folyoval meg edgjezik, annál sebesebben láttatik menni [Sövényfa KK; i.h. 281].

Szk: mentől ~. 1760: Elvégezvén a búcsúzást, a vőfély a menyasszonyt kezére vévén kettőt-hármat vele fordult s mentől sebesebben lehetett kikaptak oda, az hol a vőlegény feküdt [RettE 100].

2. hevesebben; mai violent/puternic; heftiger, ungestümer. 1657: Kire az fejedelem felele ily példabeszéddel: Az kos minél hátrább mász, midőn mással harcol, annál sebesben és keményebben ütközik; én is azért nem elfutni, hanem hátrébb szállani az említett okokért akarok [KemÖn. 72].

sebesesckén hadarva; puțin cam repede; ein wenig haspelnd. 1799: Pap István beszél sebesetskén Magyar, és oláh nyelven-is [DLt nyomt. kl].

sebesedés sebesülés; rănire; Verwundung. 1600: Molnar Janosne Kis Sophia azzony ... vallya Meech minek eleotte az sebesedes es vagdalkozás nem esset vala az eggyk darabant az korchyomaras gazdanak igen mongya vala Im lad gazda vram hogy my semmyre okot Nem Adunk [Kv; Tjk VI/1. 455].

sebesedik¹ 1. megsebesül; a se răni; verwundet werden. 1599: Catalin Asszony D. Bernardus Jacobinusnak hazas tarsa vallya. Az verekedesnek indulattyat nem tudom, hanem halua(n) az nagy szzyet, hazamhoz fűtek, hat Som-bory Farkas szolgaj veresek, meg mosodanak, tehát úgy vadnak sebesedűe, hogy azt monda(m) hogy az borbelyhoz menyenek [Kv; Tjk VI/1. 330a]. 1662: a kapitány a mellette valókkal látván, hogy a mieinknek számok mind, főképpen az ostromon, de azelőtt is a naponként való szörnyű lövésekkel lett ellenkezésekben igen elhullottak, kevesedtek, sebesedtek volna | két becsületes tanácsbéli emberek ... lövés miatt elestek vala, s azon kívül is jámbor céhekbeli emberek mintegy tizennégven, de sokak sebesedtek vala [SKr 612–3, 684]. 1705: a rácos és a lovas németek felesen baron Tige commendója alatt elmentenek éppen Újegy-házra holmi kurucokat is találván, valami velitatiojók is volt, amelyben mind a kuruc, mind a rác részről maradtanak és sebesedtenek [WIN I, 453].

2. sebes lesz; a se răni; wund werden. 1657: az mi jüvedelmem lön nagybányaiaktól, szatmáriaktól, németiektől, azt az kapitányok keze által kiosztám az vitézlő rend közé, ki maga, kinek lova sebesedvén és veszvén, és az uram számára is száz gyalogot fogadék [KemÖn. 199].

sebesedik² gyorsul; a se accelera; schneller werden, sich beschleunigen. 1772: természet szerint mentől nagyobb a' Gát a' Viz ánnál Nagyobbát szökök; következőképpen sebesedik [Désfva KK; JHb XX/27. 20].

sebesen¹ 1. sebesülten; rănit; verwundet. 1591: Todor Ilies vallia ... latam hogi Kadar Balintot le wiettek, es sebesen haniota feckzik; Kis Mihali oda iuta egi csakannal es hozza huzuan az chakant hogi agion wsse, mint hogi Balint az seb mia fel ne(m) kelhet vala, hanem chak az fejet emelgeti vala [Kv; Tjk V/1. 149]. 1592: Forgach Dienesne, Sara Azzoni vallia. Az en hazamnal fekwet Ceklas Mihali sebesen [Kv; i.h. 213]. 1594: 6. Nouemb(ri)s Walkai Martont betegen, sebesen, vitte Thordaig kuczian, 6 loval Jacob Gassner f l d 50 [Kv; Szám. 6/III. 17]. 1598: Aytomat be uagttak en magamat adigh vagdaltagh az migh akarttak, sebesen holt eleuenwl ... hallal akarasnak terhen uagy erette [Uszt 13/33]. 1609 k.: Borbeli Janos sebesen monda hogi im lattatok Miklos vram mit czelekedet en raitam zantaj mihali [Dés; DLt 311]. 1634: az mikor sebesen oda hozak hazamhoz Dersi Georgiot, akkor monda en-neke(m) Anya el vertenek engemet [Mv; MvLt 291. 22b]. 1644: Baba Marton három loval szekerrel megien vala, sebesen ez giermeketis latam orran szajan bugiogot ki a ver [Mv; i.h. 414]. 1714: Nyisztor Miklos két véka Törögbuzát öröl volt egi lapitoval erőssen meg verték karját öszve rontották, ujait meg vagdalták, melyet ma-

gam is lattam sebesen [Berekszó H; Szer. Folta Togjer (70) j b vall.] | a lábamat igen még útvén séb vagyon rajta ... minap azon sebesen járván az hidég meg ártot néki [Szentdemeter U; Ks 86 Fodor Márton lev.].

2. megsebesedve, sérülten; ránit, vátámat; verwundet, verletzt. 1784: midőn 4 lovamat a ménes után hajtottam volna fel, a falun felyül, a csordajáró úton, az edgyik a négy közül, barna szőrű, hátramaradván a többtől, sebesen ment a többi után [Árkos Hsz; RSZF 278].

sebesen² 1. gyorsan, sietve, futva; repede, iute; schnell, eilig, laufend. 1620 k.: Arabia Petrát soha török császár meg nem vehette. Ebben terem az romedarius teve, kit én is láttam itt Konstantinápolyban; még az is oly csudás állat és oly sebesen járó marha tevéféleben [BTN² 416]. 1663: Mennyeinek, földnek hatalmas Úra az én reám törő gonoszakaróimnak és az engem gyűlölő ellenségimnek kinyitott szemmel néző és sebesen futó lábbal veszedelmemre igyekező gonosz cselekedetek között kegyelmesen megtartottál és megoltalmaztál [Kv; KvE 187 LJ]. 1765: látam, hogy Szaboszalai István vram az Emberek között megyen sebesen a pallo felé [Szépkényerüsztmárton SzD; Eszt-Mk Vall. 18]. 1791: vasárnap szerentsétlenül járt egj Dám vad egy kutya bē szökvén közikbe olly sebesen szaladhat hogy a hinto szinbe ahová másszor is szokták recipiálni magokat ugj meg ütközött egjik hogj minjárt el terült, vérét vétettem [Királyhalmi KK; Ks Jenei Dániel lev.]. 1799: Láttam hogy ifiabb Kiristájos Joseff harmad magával nagy rikojtozva szekeren sebesen nyargalnak vala [Nyújtód Hsz; HSzjP Bardotz György Szászfalvi (55) gy. kat. vall.]. 1802: a szomszéd Virág János Uramtól jön egy szolga sebesen aki hivta Lajost hogy menne hamar haza [Mv; Bom. Schreiber Jakob (28) vall.]. 1828: álló 11. Óráig Szakadaton mintha Puskából lötték volna ki oly Sebesen ment [Geges MT; CsS. — "A sáskahad". 1849: Ekkor jöve sebesen ki a Molnár fia és ki érkezve fel tartá a pистolyát s utánok löve [Héjasfva NK; CsZ. Fodor Márton (57) vall.].

Szk: nagy ~. 1770: látom hogy tavol töllem egy Lájberben s veres Sapkába megyen nagy Sebesen eő Nga Quaestionalt Udvari Liberias Csizmadiája [Dés; JHbB 361 Mezei Alexa (23) j b vall.]. 1825: a kertemben Sarjut szaragatván hallom etzer hogy nagy Sebesen kopogatva Csizmába menyen Bodoni János nagy páltázson a mint utánna mentem, Molnár Lászlóné is utánna tsak hamar pántolodva magába beszélve megyen vala [Havád MT; CsS].

2. gyorsan, gyors folyással; repede; schnell. 1652: Az Falu alat Colosvar feleől egy teolteőt molnos halas Tho melyben Czompo es Czuka terem. Itt(em) ezen felywl egy Czikos Tho nem regen czinaltak valami kis teoltest neki hog az masik Thora ne mennyen ollyan sebesen zertelen az viz [Kajántó K; GyU 126]. 1749: az Gátnak fel vetése miatt az Viz(ne)k dagosza es fel tojulása lészen az olta az Küküllő Vize Korod között is Lankásabban és nem olly Sebesen foly mint az gát fel vettése előtt [Zágor KK; Ks 15. LXXVII. 45]. 1757/1758: ezen Stompnak az Valuja a mint laczik a Jerugáb (a) szolgál, és mikor mosnak rajta meg tojtja a vizet, a Válun alol pedig a mint laczik micso-da Sebesen foly a viz a Jonás Pál Ur(am) Stompjára [Ab-rudbánya; Szer. Botár Jancsi (67) vall.]. 1772: a' silip árkárol régebben olly sebesen folyt a' Viz; mint ha kő szárlól csett volna, s Csekélyis volt, de most mélyl és lassu [Ádamos KK; JHb XX/27. 34]. 1816: egy löjtös Völgyre hajlo szélyyes, és meredek oldalairol sebesen le folyini

szokot esső vizek [Msz; LLt 72/7]. 1817: a tűz ugy folyt, és ugy láttatott a Nagy Szél miatt, mint a viz mikor tovább tovább Sebesen Harapodzik [Torda; KvAKKt Mss 363].

3. sietősen, sietve; rapid, grabnic; eilig, dringend. 1653: Azt a lövést meghallván a tatárság és a 40 ezer kopjás, rendelések szerént menten sebesen indultak [ETA I, 50 NSz]. 1662: Fejedelemlnek sebesen Váraddá kivitetése [SKr 548 Tartalomjelző fejezetcíméből]. 1710: elrendelvé a basa^a a hadakat és edictumot adván ki, hogy mindnyáján a lovok fejihez lehajoljanak s úgy menjenek sebesen az ellenségre [CsH 53. — "Kucsuk basa az 1662. jan. 22-i nagyszöllősi csata előtt]. 1736: Petki Farkas mint kocsis megindul sebesen, az ostorral megsujtja az lovakot, az kerék ki esik az szekérből, feldől az szekér az sok asszonyokkal együtt [MetTr 419. — "Lakodalmi tréfaként]. 1798: Elég kár, hogy a mi leveleink olly ritkán váltogatják fel egymást. De ennek látom az Erdélyi igen lassu lábomnjárol dolgok fojása az oka; holott, miellyt valami bé érkezik; akar melly sebesen nyargalt is az előt, mindjárt illendő méltósággal mérséklett lassu taktussal kezd lépegetni [MNy XLVI, 153 Gyarmati Sámuel Aranka Györgyhöz Göttingéből]. 1823–1830: a gazda kérésére megint felültem a szekérre, igérvén, hogy nem hajat olyan sebesen de nem állott fogadásának [FogE 265].

Szk: nagy ~. 1710: Kucsuk basa mind jobb s mind bal kézre levő seregeit nagy haragoston megtekintvén, azzal adván jelt, mind maga, mind a vele levő hadak az edictum szerint fejeket lovok nyakához lehajtván, nagy sebesen megrugaszkodának és minden tartózkodás nélkül Kemény János seregeire rohanának [CsH 53. — "Az 1662. jan. 22-i nagyszöllősi csatában]. 1776: Csizi Hadnagy azonban hogy Mlgs Gróff Lázár János Urffi ő Nga Legénnyit futtat-ta én utánna, azért őis nagy Sebesen tsak Szörin Lohá-ton, egy Katonáját utánna küldé [Kóród KK; GyL. Geor. Vizi (30) rk kántor vall.].

4. hirtelen egymás után, egyre-másra; repede unul după altul; in rascher Folge. 1710: A granatérosok penig az ágyúk után elől menének, és sebesen hanyák a tüzes gránátokat a hajdúságra [CsH 364]. 1860–1861: Nevezetes légkőhullás történt itt 1852-ben sept. 4-én délután 5 és 6 óra közt sebesen egymasután következett ágyulövéshez hasonló erős dördülés az emberek egészen megrémülve s mennykőhullást gyanítva az égre néztek, honnan süvöltés és zúgás közt több tüzes tárgyakat a földre lehullani láttak. Eddig 30 ilyen légkő találatott ... fél fontól tiz fontnyi nehézségűek [Benkő, Mszlsm. 8–9].

5. gyors ütemben; foarte repede; im Eiltempo. 1772: a hátulso két kerekék is forognak, de sebesen, vagy éppen a mint kellenék forogniak sohasem, tsak középszerű modon [Kük.; JHb LXVII/2. 389]. 1814: (A) Deliberatumat én mint akkori Szék Notariussa el kezdettem irni Szent Iványi Mihály Vr dictálván egy darabig; de hogy sebesen nem írhattam, maga vette kezére el végezni két darab Pappirosra [Dés; DLT 56. 4].

6. hadarva; repede; haspelnd. 1823–1830: az 25-ik szoltárnak első versét neki lediktáltam utunkban egy helyt a mezőn, ahol délben étettünk. Ő plajbással leirta deák betűkkel s egynehány szó resolútióját is lediktáltam neki, melyeket a színódusban elolvasott sebesen, de úgy, hogy senki sem értette mit mond, s ezzel a zsidó cenzurán átal-esett [FogE 288].

7. ~ repülő átv gyorsan szálló; care zboară repede; schnell fliegend/wandernd. 1811: Már a' gondok felett

sebessen repülő Ifju elmét, ama gondosságot szülő — Emberekor, a' Grófbán" fel-váltotta vala [ÁrÉ 133. — "Báró Bánfi Jánosban].

sebesi a (Szász)sebes (Szb) tn -i képzős szárm.; derivatul format cu sufixul -i al toponimului (Szász)sebes/Sebes; mit dem Ableitungssuffix -i gebildete Form des ON (Szász)sebes. 1. származási helyre utaló jelzőként; ca atribut indicînd locul de origine a persoanei respective; als Attribut den Herkunftsort bezeichnend. 1720: Sebessi Szabo György [Ne; DobLev. I/96].

Szn. 1596: Sebessi Miklos [UszT 11/48]. 1598: Sebesj Menihart [Gerend TA; Törzs. Gerendi Pál végr.]. 1620/1754: Sebessi Boldisar [Fejér m.; Told. 22]. 1699: Sebessi János [Kv; SRE 60]. 1704: Sebessi Jób [WIN I, 106]. 1741: Sebessi Janos [Kv; Bogdányi jk 56].

2. (Szász)sebesen gyártott; fabricat la (Szász)sebes; in (Szász)sebes erzeugt. Szk: ~ *harapokróc*. 1795: Két Ujj es edgy Avatag Sebessi es Három Vaszonnyal Berlet hara Pogrotzok ... edgy Ujj Sebessi és edgy Fejér és Három Hara Pokrotzok [Monostorszeg SzD; BetLt 5] * ~ *módra szótt* (pokróc). 1628: Egy nagy rakasba sebessi modra it zótt tarka Pokrocok. Circit(er) 100 [Gyalu K/Kv; JHbK XII/44. 13] * ~ *pokróc*. 1585: En Mezaros Myklosne orsolya azon Ember Emlékezem hogy Ennalam hagyott wolt az vyzetleo Tarchay Georgy Twdnj llyk 5 panchel vyatt, az derekra vallo panchelt 1 sebessy pokrochot [Kv; TJK IV/1. 526a]. 1594: vettem egy sebessy pokrozot d 65 [Kv; Szám. 6/VII. 8]. 1599: Damakos Katus Vizen Zilagiba(n) 10 Sebessy pokrochott —//10 Zaras Chismatt —//18 [Kv; i.h. 8/XIV. 32 Hj]. 1629: Sebessi pokroc 6 [Szentdemeter U; LLt]. 1630: adgia megh az rezes szerzammak s az nieregnek az arrat az sebessi pokroczal egiüt [Mv; MvLt 290. 208b]. 1637: Sebessi pokroc nr 26 [Fog; UF 1. 402]. 1668: egy sebessi Pokroc [Szentsimon Cs; CsÁlt F. 1. I/27]. 1726: Viseltes lóra való Sebessi pokrócz nr. 10 [Görgény MT; Born. G. VII. 23].

sebesít¹ megsebez; a ráni (pe cineva); verwunden, verletzen. 1570: Mywelhogy Az Alperes Zeoleye gepwyen ky Jewt Es otth vagassal vagy wtessel sebesitette az felyperest, Rayta Maradot az 20 f hatalmon mint az Byrak Talaltak [Kv; TJK III/2. 48]. 1629: eleb ragaduan chyeber rudat az J. wernj kezte agyat be teorte sebesitette, veres Ingetis mutata; melj factumert, hogj vrara tamadot meg sebhette azt kewannia hogj keze el vagattassek seot megis hallyon errete si Juris [Kv; TJK VII/3. 200].

sebesít² gyorsít; a accelera; beschleunigen. 1772: a' Si-lipről le foljo vizet a' kerekék láttatnak sebesíteni, a' Gátrol le foljot pedig a' Gátnak sűrűsége nevezetesen mikor csekélj a' viz, mint egy restitenni [Sóvényfva KK; JHb LXVII/2. 281].

sebesítés megsebzés; ränire; Verwundung, Verletzung. 1638: melliktől esett az sebesites nem tudom [Mv; MvLt 291. 138b].

sebesített megsebzett; a face să fie rănit; verwunden/verletzen lassen. 1573: Philep Ghereb zekely Jlyes Jobagy ... ezt walla, hogy Almady Andrast Senky nem Bántotta, Senky sem Menit Reays Estwe kesen Jeott oda az falwra, es az Azzony Nepett verettette Sebesitettett benne

az harangotis Twggy hogy felen wertek az Tolway weoltestyst hallotta az pwska Leowestyst hallotta, az Nyilakkal walo Leowesthys Twgya [Simontelke BN; RLt 0. 5].

sebesség¹ kisebesedés; aperiția unor plăgi/răni; Verwundung. 1710 k.: Az én atyám hatvanadik esztendőn felül való élete bizony egy hosszú halál volt, irtóztató hosszú vízkórás, súly, lábainak éktelen dagadása, sebessége, fuladás, csuklás le sem feketett, csak ülve kellett alunni, kinlódni [BÖn. 513].

sebesség² 1. gyorsaság, nagy sietség; vitezä mare, iuteală; Geschwindigkeit. 1582: Vida Miklos Barat Peter zolgaia vallia Az Azzonion mind Lovastol Altal esek vincze, mert az Nag zaguldasban megh nem tarthata az lonak sebessegeth [Kv; TJK IV/1. 16]. 1646: Tordai Kamorra Ispanis erkezek. Iffiu Vrnk Safarais erkezek. Az vak zabados ismet erkezek sebességgel [Mv; MvLt AAlI. 6]. 1657: sietve megyünk vala az khám sátorához; de az lövés, kiáltás és az tatárságnak mindenfelől sebességgel arra takarodása megmutatá végezett dolognak lenni [Kemlr. 318]. 1710: Lubkovicz fejedelem a keziben levő palcáját utána hanyítja az érseknek, az érsek megfordul és nagy sebességgel a palcát felvévén, visszahanyítja éppen a császár lába eleibe, s azzal lemegyen a szállására nagy szomorúsággal [CsH 89]. 1763: látom nagy Sebességgel jön hazul felől Kristoff Todor [Nagyida K; Told. 9]. 1767: Látam hogy az kapumon kívül meg indul nagy sebességgel Telegucza Juon [Bettlensztmiklós KK; BK]. 1802: Forro Lajos a' kezében levő Fát ... ki ejtven kezéből meg szalad az utzán keresztül nagy sebességgel [Mv; Born. XXXIX. 59 St. Buzási (29) vall.]. 1831: mind a' három három lora fel ülven, a' leg nagyobb sebességgel el nyargaltak a' Nemai Fogadok felé [Dés; DLt 332. 7].

2. gyors folyás/sodrás; curs rapid, repeziciune; schneller Lauf. 1662: a Sebes-Körös szép folyó vize Váradig mindenütt kövön nagy sebességgel alá jöven, a várat délről balra, a gyönyörűséges jó borterő szőlőhegyeket pedig északról, jobbra hágván, a várat ketté szakasztja [SKR 416]. 1768: Ezenn Gát nemis tolyla fel ugy a vizet hogy a felső Malom(na)k Árka hot vizet vonna, mert abban mostis olly sebességgel foly a viz mint ennek előtte [Abafája MT; Told. Huszár lev. 17a]. 1770: ezen Pataknak gyakor áradása, és sebesége miat gyakran el szaggatta a gáttait [H; JHb XXXI. 17. 3]. 1772: itt régebben derék Télben is a' Viz Sebessége miatt bé nem fagyván, a' Réczék mikor másunnan a' Jég miatt ki szorultak, ide jöttek [Ádamos KK; JHb LXVII/2. 298] | a' vízben belé mentem tapasztaltam hogj annak sebessége a' lábamrol majd le vert [Sóvényfva KK; i.h. 282]. 1782: tsináltattak vala egy Zugot hogy azzal az viz ne gatlodnék, de ... az Zugotis majd tsak egészen el nem temette az Iszap ... Sebessége az víznek nem volt, és ami ott le follyt, az az Gáton alol való árkotis meg Iszapolta ereje nem lévén annak el mosására [Déva; Ks 111 Vegyes ir.]. 1815: a' Nagy oldalokrol Zápor Esők idején áradó és nagy sebességgel rohanó viz alatt való helyeinket el iszapollja, követtsele megrakja [Szóváros SzD; HG Gr. Haller lev.].

3. heveség, erősség; intensitate, putere; Heftigkeit, Hitzigkeit. 1560: A fazakaknak a kemencheben való berakasarol. Először az kemenchet Egy Nehany orayg ftwteny kel Nysd meg az zayath es Hertelen Ne ragd bele az fazakakath ... Mertha Myngyarast be Rakod őket az twzes kemen-

chebe, tehát Nagy karth vallaz Mert az twznek hertelen sebessegenek Myatta az ewstnek nagyob reze, az cementh porban az fazakakban Megemeztetik es el vez [Nsz; MKsz 1896. 250–1]. 1662: Ezen esztendőben Kolosvárnak nagy romlása történt vala. A városban 1800 házak égvén el, a faépületeknek csak a telekjek maradt vala, a kőépületek is sok helyeken a tűznek sebessége miatt nagyon megomladoznának, szakadoznának | az rettenetes tűznek sebessége az vár előtt való nagy széles piacon s az várnak is széles árkan nagyon általsút vala [SKr 342, 589].

4. gyors ütemű mozgás; repeziciune, rapiditate; Eiltempo. 1662: a Szeben nevű gyönyörűséges folyó sebes víz a városnak alsó és napnyugot felől való részén az bástyák s kerítések között nagy szép alkalmatossággal, néhány kőmalmokat liszt, kása- és minden szűkségre valókat megszűnés nélkül nagy sebességgel forgatván vize és malmai is bőven volnának [SKr 523].

5. súlyosság, vminek súlyos volta; putere, vitezä; Schwere. 1802: Forro Lajos ... alig lépett kettőt nyomba találta a' Vasvillás kotsissa ... B. Bánffy Pál Ur eö Nagyságának, s olyant ütött edgyet réá hogy ha kalapja nem akadályoztatta volna az ütés sebességét ketté esett volna a' feje [Mv; Born. XXXIX. 53 Susanna Venus cons. Jacobi Schreiber cauponis (19) vall.].

sebes tarack ágyúféle; un fel de tun; Art Kanone. 1632: Az Bathori Bastiarol, az wduezwlvt Vrnk Bastiaiaira menuen, uagion raita négy falkony 5-dik egy hozzá sebes tarack niolcz masas ket fontos, Bekes Gaspar cimere alatt, agia, es kerekkei vasasok. 6-ik sebes tarackz niolcz masas kett fontos. Medue cimew, agia es kerekkej vasasok [Fog.; UF I, 133]. 1662: a fejedeleme egy német kapitányt Toldalagi Ferenczel, valahány lövészszámmal s vagy négyezer gyaloggal Szerencsnek megostromlására s megvételeire küldte vala, kik a város felől nagy oldalon, ahol a várhoz közelebb legalkalmasabb helyen ítélte vala, egy éjszakára alkalmatos sáncot vettetvén jó hajnalban nagyon kezdték vala lőtetni úgy, hogy azon félről való bástyáján amely jó sebes tarack vala, azt mindjárt hasznaltanák tennék | Az mieink az ármádát másnap s azután is, míg Szepesből kitakarodnának, mind késérgeték, s annyira is sarkallják, hogy kényszerítették a táborok utoljára könnyű sebes tarackokkal táborokat oltalmazni [SKr 230–1, 237].

L. RMFgyv. 166, 170.

sebesülés megsebesedés; ränire; Verwundung, Verletzung. 1583: Az vallahoz Akarek en Zengeo Miklos wthny, es Ne(m) talala(m) eotet hane(m) az wtes A Capitanon Nilas Somonon essék, Azert az eo Sebeswlessenek(is) ez Leorincz leon oka [Kv; TJK IV/1. 181]. 1585: Az hatalmaskodo eoreokseges emberek ha valakinek vagy zemelyere, vagy hazara tamadnak, feokeppen Eyell, De wagy Semmy veresegeth, vagy Sebesewlest vagj kichin verth es sebet vereseget hatalmawal chelekezik, Azt a Capitanok bewntetessel le chendezithessek, De wgy ha a' ket fel peres (így!) a' Capitanok itilletre, vagy le chendesiterese el igazitasara evezkednek [Kv; PolgK 17].

sebesvári a Sebesvár (K) tn -i képzős szárm.; derivatul format cu sufixul -i al toponimului Sebesvár/Bologa; mit dem Ableitungssuffix -i gebildete Form des ON Sebesvár. 1. Sebesváron levő; din/care se află la Sebesvár; in Sebes-

vár befindlich. 1661: Ugyan kies hely Sebes vára, mindazáltal oda én most nem mentem volna, noha olyan állapottal ha lett volna 13 esztendővel azelőtt az sebesvári ménes, az ura is, mint Bánfi nemzet, gyakrabban ment volna Sebesvárra látni [TML III, 475 Beldi Pál Teleki Mihályhoz].

2. Sebesváron lakó/működő; din/care locuiește în Sebesvár; in Sebesvár wohnhaft/tätig. 1665: Ebeni uram mondta volna, hogy az mely sebesvári németek az fejedelemehez mentek volt, ő nagysága oly váloszszal bocsátotta, hogy ő nagysága bizony nem fizet nekik, hanem az kié az vár, fizessen [TML III, 466 Bornemisza Kata Teleki Mihályhoz]. 1833: (Eskettem) Sebes-Vári Pappiros Meistert Özv. Albrecht Ferentzet Ev Lutheránust Krasznai születésű Nms Birtalan Lidia hajadon Leánnyal [Damos K; Rak 29].

3. Sebesváron gyártott; fabricat la Sebesvár; in Sebesvár erzeugt. Szk: ~ papiros. 1823: Egy kötés sebes vári papiros [BFN].

4. ár. Sebesvárral kapcsolatos; care este legat de Sebesvár; in Verbindung mit Sebesvár. 1661: édes Öcsém uram, az Bánfi Zsigmondné asszonyom levelét oda küldtem, megláthatja Kegyelmed, mit ír az sebesvári dolog felől [TML II, 67 Bornemisza Kata Teleki Mihályhoz].

sebész seborvos; chirurg; Wundarzt, Chirurg. 1834: 10 Juli Kolos Megye rendes Sebészse Tks Sofalvi Dániel által a N. és Kis Kapusi Ev: ref. Eklésiákban inoculáltattak összesen 53an NKapuson meg fogant összesen 25be [Nagykapus K; Rak 30]. 1845: Sebész Lengyel Josef Bözöd Ujfalvi bizonyos kisdédeknek oltas következtében el fekélyesedésekkel vádoltatott [Usz; UszL XI. 85/4. 103]. 1848: Kunovics István Ágoston okleveles sebész kiderült nagy homloku [DLT nyomt. kl]. 1852: Hümlött oltott Boyta Josef sebész ur 73 gyermeket [Gyalu K; Rak 12].

sebészsegéd seborvos segéd; felcer; Hilfwundarzt. 1861: halt meg Ignác Márton 18 éves sebészsegéd véletlen elsült puská lövés következtében [Dés; RHAK 125].

sebez sebesít; a ráni; verwunden, verletzen. 1879: Te nem képzeld azt, mennyire bántott engem az a sok rossz akarat, gyűlölködés, amellyel találkoztam azolta, hogy öngyilkos nem lévén, nevem mégis megjelen egyszer-mászor nyomtatásban. Akit sohasem bántottam is, úgy nézett rám, mintha halálosan sebeztem volna [PLev. 52 Petelei István Jakab Ódónhoz].

sebforradás heg, sebhely; cicatrice, urma unei răni; Narbe. 1846: Benky Samuelnek van a' nyakának bal felőli részén egy észrevehető veres sebforradás [DLT 1200 nyomt. kl].

sebforradásocska kicsiny heg/sebhely; cicatrice mică; kleine Narbe. 1805: a' bal Pofáján vagyon egy Seb forradásotska [DLT nyomt. kl].

sebhely heg; cicatrice, urma unei răni; Narbe. 1710 k.: Bethlen Farkas micsoda ember volt, és hogy harcokon, csatákon kapott tizenhét sebhellyel ment a koporsóba életének ötvennyolcadik esztendejében [BÖN. 488]. 1769: Gyermán Togyer és Gyermán Ignát mindenik(ne)k a Fejek bé volt rontva, és sok seb helyek vannak Fejekén [UszL XVII. 97]. 1838: egy hüvelyknyi távolságra vagyon

egy kistsiny sebhelye [DLt 1167 nyomt. kl]. 1850: Marusán Juon hegyes orrú, most serkedező fekete bajuszszu, fején haja között hordoz egy seb helyet, melyet régibb verekedésben kapott [DLt 505 ua].

sebhét megsebesít, sebet ejt vkn; a rāni pe cineva; ver-wunden, verletzen. 1667: Maroti Peter ... reá támadván, az ő Complices társával egjütt utjtát meg álván, le taglotta, és verte, sebhette, halálra, igaz utjtába(n), minde(n) igaz ok nélkül [Kv; Ks 65. 43. 10]. 1689: Doceallya Csusz Tamás, Kovács Péterne ellen, hogy ... ra tamadot, invadálta sephette [Kovácsna Hsz; HSzjP]. 1698/1699: eő klme jobbagyi tamottak megh jobbagyímot az maga(m) földömrre rea menvén verték taglattak sebhettek Jobbagyímot fiaival egjütt [Cege SzD; WassLt Vas Dániel vall.]. 1717: Sze-nyes Bukur támadott volna reája és sebhette volna [Taplo-ca Cs; SándorO 240]. 1721: el küldé bennünket hógy meg kérdenők eo kegyelmitt, hogy mi oktol viseltetvén verte, sebhette és rontotta eszsze Esztelneken lako Fá-bián István nevű Jobbagyát? [Esztelnek Hsz; HSzjP]. 1765: azzal egyben bonyolodván a Korodiak a Cziganyok-kal, ki melyik mi formáb(an) verte sebhette egymást bizo-nyoson eszre nem vehettem [Zágor KK; Ks 18/LXXXVIII. 8]. 1779: honnan és ki Parantsolatyabol todult nagy sok emberi sokaság Fustéjokkal botokkal, Vas villákkal és Fej-székkel azon eő Nga Embereire ... kik verték taglatták Seb-hettek, azon eo Nga Embereit? [Záh TA; Mk VII/12 vk]. 1805: Orbán Mártont hógy? miképpen? és minemű Esz-közzel verte, ütette és sebhette azon Személy? [Szentdeme-ter U; Told. 38 vk]. 1813: Dömsödi Gábor az Exponenst az Földhöz verte Tapadta pofozta ütötte, Potyolta a santz-(a) taszigálta vontzolta, sebhette [Dés; DLt 162a].

Szk: halálosan ~. 1764: Murvai János az házban öszve vészvén, az Inctusokkal egyik közüllek ugymint Imre György meg tépte, és azután kardott rántván, tsak nem mindnyájon á házól ki takarodván, ha kiket találhatott halálosan sebhettett, és az uttzárol sokakat az Inctusok kö-zül el kergetvén | Murvai János ... vissza ment olly véggel, hógy ottan ha kiket kaphatna, halálosan sebhetté [Torda; TJKt V. 227] * **halálra ~.** 1688: Ezaka(na)k idején halálra vert, sebhetté, veremet ki ontotta [Dés; Jk]. 1698: meg irt A. N. Kallai Janos u(ramna)k citatiojával emanalt és actiojában ellenem fel tett ellenem valo Sok fele czeleke-detekkel valo vadlasat és külömb külömb feleletit ugymint 's minemu helyeken ötet vertem volna rongalta(m) es halálra Sebhettém volna es hógy ha masok kezemből meg nem szabadítottak volna meg öltem volna mellyet minde-nekben en tagadok [Dés; JK 292]. 1735: ha az ház Gazdája hátul az Inek keziben lévő fejszejét ki nem ragadta volna ... és az It a házbul ki nem vetette volna egy átallyaban valakit halálra Sebhetté volna [Szentbenedek SzD; Ks 27/XVI]. 1759: Szigyártó István Agilis Primpipillust Pap Jánost eő kegyelmitt halálra verte, sephette és amia megis holt [Illye-fva Hsz; HSzjP] * **sebekkel ~.** 1731: Tóki Gavrillát halálra verte, sok sebekkel sebhette es Isten ellen valo károm-kodásokkal szidta [Dés; Jk].

sebhetés 1. megsebesítés; rānire; Verletzung, Verwundung. 1597: Borbely Benedek Kobzos Ianos legenye wallia az mikor az sebhettes eset az varos corizeoin, wittek wolt ceket az vram hazahoz akkor hon ne(m) woltam hane(m) haza hiwanak Borbely Imrehwel ketten my keoteozoek be az sebeseket [Kv; TJK VI/1. 50]. 1600:

egy tanu igyenesen azt vallya hógy Lazlonak keze miatt esett az sebhetés, de minthogy egy akarattal voltanak Az Actorok heted heted magokkal fejekre eskeowen annak vthanna mind az ketteonek feye essek el mindeneknek peldajara es tanusagara [Kv; i.h. 457]. 1652: En az vesze-kesnek indulatian ott sem voltam, hanem annak vtanna mikor az sebhettes megh eset [UszT 8/64. 60]. 1677: ez Or-szágban bujdoso és lézzegő emberek kiváltképpen a' kik uttyokat jámborol nem continuállyák, hanem a' szegíny-ség en elődnek affélék meg-fogattassanak szabadossan személyekben valo sebhetés és verés taglás nélkül [AC 216]. 1702: egy katona nemzetes Lázár Ferencz uram-nak egj jobbagyát megvagdalta annak is a sebhetés miá a karja meghorgasodott, ez is az ő fájaldalmáért es felszegse-giért praetendál flor. 12 [Gyszm; SzO VII, 110 a gyer-gyóiak panasza]. 1737: Eggy Onodi Mihály nevű nemes ember sok Excessusokat, ugy mint potentiosa invasio-kat, Vereseket, sebhetteseket szokott vala patrálni, melyeket most is minden tartozkodás nélkül continuál [Vh; Ks 83]. 1747: micsoda forma veszekedések támadások, verekedé-s és Sebhedések történetnek és micsoda nevezetű Szép-mezei es Szpini személyek mi formában Czivodtak, vere-kedtek? [Kük.; LLt 47/2 vk]. 1775: azon sebhétést a Fia csak annak köszöni, hógy a Falunak Tartsafalvanak^a határpásztorá lett [Pf. — ^aU].

2. seb, sebesülés; raná; Wunde. 1750: Én magam nem láttam hógy meg verte volna Györgj Triff Anát hanem masoktól hallottam, de én sem vérit, sem sebhétést nem láttam [Ohába AF; Told. 25]. 1751: kívánta hátulso lábát^a megsebhetni, hógy azon sebhetés által ne lenne gyors az emberek üldözésekre [MNy XXXVIII, 209. — ^aA biká-nak]. 1763: éppen az ajtoban hozzá üte az oláh, és főben éré a feleségemet mely nagy sebhettese miatt a Feleségem vagy négy napig felém sem jöhetett, nagyon meg dagadva lévén a feje [Mv; Told. 16/51]. 1765: a keze, mais nyomor-ék sebhettese miatt [Torda; TJKt V 254].

Szk: ~t mutat. 1798: leg kissebb sebhedést nem mutatott [Barót Hsz; HSzjP] * **~t tesz sebet ejt.** 1763: Dánér Mihály ki vont meztelen kardal invadalvan keserves sebhetteseket tön fejin [Uzon Hsz; i.h.] * **halálos ~.** 1758/1785: az Felséges Istennek bölcs és szabados hatal-mas akarattýából boldog emlékezetű Détéi István Uram véletlenül esett halálos sebhettese után ez világból ki mult volna [Szentbenedek AF; DobLev. III/596. 275–6].

sebhetik sebesíttetik; a fi rānit; verletzt werden. **Szk: halálra ~.** 1673: Csismadia Mihaly Colosvari az Inctust fogoly Kabai Danielt vadollya az Szk eleőt azzal, hógy részegen szállását invadalva(n), eőtet Nemes embert kenyér evedő szolgája leve(n) kezében leveő bottýával annyira invad-alta, hógy ha más emberekeől ne(m) oltalmaztatott volna, talán halálra sebhettett volna általla [Kv; TJK XI/1. 308].

sebláz febrá traumaticá; Wundfieber. 1857: halt meg Kerekes Mária ... seblázban [Dés; RHAK 91].

seborvos sebész; chirurg; Wundarzt. 1849: Beregszaszi Ferenc seborvos [Dés; RAK 154].

Ha. 1801: Seb orvosokat. Seborvosoknak [DLt nyomt. kl].

seborvosi sebészi; de chirurg; chirurgisch. **Szk: ~ mes-terség.** 1801: a' Seb Orvasi mesterség [DLt nyomt. kl].

seborvoslás sebészesség; chirurgia; Chirurgie. Szk: *tábori* 1801: a' Tábori Seb orvoslásnak fel vállalása [DLT nyomt. ki].

sebtében hirtelen; in grabā; eilends, flüchtig. 1703: Akik estve sebtében kiindulván, Désre menvén, ott csak közel sok kurucot találtak volna, de rá nem mervén útni, egy dési kertben, a töröküzében vonván meg magokat, ott lesték a magyariakat [Kv; KvE 277 SzF].

séd patak; pírú; Bach. 1228: iuxta ... rivulum, qui vocatur Osoio syd [Széplak K; BfO I, 5].

segéd 1. kisegítő személy; ajutor; Helfer. 1596: kwditem wala Rea zolga leaniomott teob segedimvel egytembe(n) egy egy keortowely famra, az al peres erre Rea uigyzawa(n) Rea tamadwa(n) szolgamra fayawal palchayawal. Nem hatta meg zednj [UszT 11/5]. 1831: Fogadtatt volt maga mellé segédnek Dragán Vonutz két hétre egy Gyermeket | segédtetis fogadtam a Guja mellé u. m. a Kántor Aniska fiát [Dés; DLT 332. 1]. 1843: Adoszedők Veres István és Pekárik József ... kérenek engemet mint meg fogadat volt Segédgyeket, hogy Kortsáros Bako Andrásához mennék bé [Dés; DLT 586. 22]. 1845: Nem hiszem hogy azokkal a' szakács süldőkkel is boldogulnék; most már csak várok, talám tavasz felé akad vagy egy kibben inkább lehet bízni; addig a' mostani zsikám mellé egy pár nyöstény segédet adván csak elbajmolódnak [WLT Wesselényi Miklós leveleskönyve]. 1862: Tisztességes szállás és koszt magamnak 's ha segéddel leszek mindketőnknek, figuransainkkal együtt [Kv; Ks 92 Malom Zsigmond mérnök kezével]. 1878: Kozma György magtárnok kéri, hogy mellé egy segéd rendeltessék, a ki egy a be-mint a kimerésnél jelen legyen s egyszer s mind ellenőrkép szerepeljen [M.bikal K; RAK 339].

Szk: *biztosi* ~. 1850: Benkő Károly mk MKövesdi Al-Kerületi Biztosi Segéd [DobLev. V/1286].

2. vmiben segítséget nyújtó személy; persoana care ajută pe cineva într-o activitate; Gehilfe. 1843: a' Batyám ezzel az ott lévő Embereknek, kik a' Szekér elfogásába segédek voltak vett egy fél veder Bort [Bágyon TA; KLev. Bottyán Gábris (28) vall.].

3. iparossegéd; calfă; Geselle. 1850: Pozler Lajos hosszas évek óta örökösön több segédekkel fuserkedett ennek következtetésére — hogy remekje is azok által készülték gyanu alá vetetvén hátra levő része meg készítésére Meszaros János Műhelyébe rendeltetett [Kv; ACProt].

Szk: *ezüstmíves* ~. 1852: Remekező ifju Benkő Josef ezüst mives segéd Remekét el-készítvén, kívánná bé-mutatni [Kv; ÖCJk]. 1854: Balo Péter ezüstmíves segéd [Kv; ÖCLev.].

4. pártfogó; protector, sprijinitor; Protektor, Unterstützer. 1678: Emlékezzék meg kérem mind közönségesen mind magánosan való sokszori szép assecuratióiról, biztatásiról és discursusiról az többi között nem hogy egy ember, de sokak személyét is méltó volna ilyen keresztény igaz ügyben az szomszéd égő háza tűzésnek megoltásában feltenni s minthogy láthatja tökéletes szívvel való indulatomat, legyenek keresztényen segédim, promotorim, jó kegyelmes uram, hazám mindenek előtt bizony így várhatja magára, szerelmessire Istene áldását dolgainak boldogíttatását [TML VIII, 164 Teleki Mihály az erdélyi tanácsurakhoz]. 1679: Én úgy tudom Uram, valamint azelőtt, úgy

most is nem akadály, hanem tehetségem szerint való segédje az én méltatlan személyem a magyar ügynek [i.h. 494 Wesselényi Pál Teleki Mihályhoz]. 1710 k.: egy nagy tudós, jóra igyekező és buzgó ember, kiváltképpen immár ebben a mind természeti, mind lelki tudományoknak megvilágosított údejében mit nem tudna csinálni, ha elméjét, és patrónusi, segédi lennének a méltóságok [BÖN. 541–2].

5. cinkos; complice, pártas la o faptă rea; Spießgeselle. 1823: a' Tolvajok hárman, 4 voltak, vagy idevalo segédi és Ör Gazdái vagy(na)k [Firtosvárálja U; Borb. II].

6. párbajsegéd, szekundáns; secundant; Sekundant. 1879: Az ügy, melynek befejezésére vártam, hogy megírhassam neked, abból áll, hogy kihívtam Sándor Kálmánt napokig bujkált, s az én segédeim egyszer, egy szép reggel az ágyban csípték nyakon. Hebegett, s egy ijedt hangu nyilatkozatot írt, minthogy: „ő nem párbajos ember” [PLev. 43 Petelei István Jakab Ödönhoz].

7. segítség; ajutor, sprijin; Hilfe. 1811: Mi a' Labirintus nézven mint segédet, Emlitsünk két három Erköltsi beszédet [ArE 91]. 1816: (Az) életben akárkinek is többre többre menni, s nagyokra törekedni, nem tsak hogy sok gondot ad; hanem más felebarátja segédgye nélkül némelykor lehetetlen is télt érni [Nagyak AF; DobLev. V/998].

8. ~ül segítőként; ca ajutor; als Helfer. 1851: Egy felől szerte lévő kevés Birtokomért, más felől egyéb házi környűlményeimért Mátyás Sándort Gazdaságom folytatásában magam mellé vettem segédül [Nagyak AF; DobLev. V/1322 Dobolyi Bálint ut.].

segédbába ajutor de moașă; Geburtshelferin. 1833: a' meg keresztelték(ne)k születése, és meg kereszteltetésének napja, úgy végre a' Segéd Bábának is neve jegyeztessék fel [Vaja MT; HbEk].

segédbíró albiró; ajutor de judecător; Vizerichter. Szk: *árvai* ~ árvaszéki albiró. 1837: Mi Kökösi Dobolyi Sigmond Nemes Also Fejér vár megye Marosi kerülete Arvai Székének H Elnöke és Zágrábi Horváth Sándor az irt vár megyének Hűtös Tábla Birája és segéd Arvai Biro [Ne; DobLev. V/1219].

segedelem 1. segítség, támogatás; ajutor, sprijin; Hilfe, Unterstützung. 1656: Az én jó akaró uram parancsolá Kamarásban lennem, mivel ő kegyelmének el köllő menni Szentmiklósrá nyavalyás keseredett Bethlen Mihályné asszonyomnak mind vigasztalására s mind pedig segedelmére [TML I, 39 Palásthy György Teleki Mihályhoz]. 1657: Uram megfösztal erőnktől s minden emberi segedelmektől [Kemlr. 332]. 1717: az osztazotlon jóságát is Conserválni és protegalni úgy a többibenis Contribuálni magam segedelmével kész leszek [Nagyrapólt H; JHb XLVII/18]. 1731: ezen Rotár Togyernek ... Fiai nékem Czimborásim Léven, velem együtt egy ideig Jobbágyképpen szolgálták a' néhai ifju Apaffi Mihályné Fejedelem Asszont, de az után mi okból, s ki segedelméből kezdettenek 'Sellérképpen szolgálni [Katona K; Born. XL. 79 Balog Juon (56) zs vall.]. 1782: K Biro Boros Uramot odahaza nem tanáltam a Fő Biro Urral edgyütt a Savanyo vizen voltak holott lett volna Sok dolgaim (!) az Urral melyeket el igazítani az Urak segedelme kívántatott volna [Usz; Ks 94 Vegyes lev.]. 1784: külgyen az Isten segedelmet a Ngtok Házáb(a) [Bencenc H; BK. Bara Ferenc lev.]. 1786: Esztendeje már hogy a' Tekintetes Ur' mind személyesen

mind Leveléb(en) igérni méltóztatott Gratiaja után várakozom tsak az Isten tudja mely sok bajjal foldoztam eddig is 'a sok romlás, de bizony tovább 'a Tekintetes Ur segedelmé nélkül nem lehet [Gernyeszeg MT; DobLev. III/613. I Fartzádi Gábor lev.]. 1794: mivel a' Mélt. Suprem. Consistorium ezen tészla¹ maga kegyes segedelmét ígérte, tehát úgy instantia által kerestessék meg [Kv; SRE 317. — "Ti. a templom fedele javítására]. 1798: mar el lévén fogottotva azon praevaricator ki Segedelmé által hol mitsoda nevezetes helyen szabadított meg hogi az udvarba be ne vitetthessék? [Kük.; JHb XIX/58. 6 vk]. 1803: most tsak annyi erőm 's tehettségem sintsen hogy mások segedelmé nélkül mozdulhassak, illy el-fogyatkozott állapotban [M.dellő TA; DobLev. IV/868]. 1804: Barthos Joseph Ur Özvegye olyan állapotban maradt, hogy sorsához képpst betsülettel mások segedelmé nélkül is holtáig élhetett [Marosszitimre AF; DobLev. IV/875. 3a]. 1817: kentelenek nemelly helyiségekben Törökbuza Csuszából, s az Erdőken tanálható Galaganya Gyümölcstől készítettett egészségtelen Kenyérrel gédelgetni magokat, erre nézve, hogy az éhel való halálozás el kerülhetődjék, mulhatatlanul szükséges a' hathatos segedelem [TLT 1095]. 1844: a Lövetei Község bé ad jelenleg két kérelem leveleket melyekben ezen tűz által történt káraiért Ó Felsőgtől Segedelmét esdéklik [UszLT XI. 85/1. 69–70]. 1863: (A) pénz tőkésítettén, annak évenként folyó kamatja a nevezett mindkét Ecclesia^a kebelében 's közvetlen felügyelete alatt fen álló szegény ápoló intézetben felvett legnyomorultabb szegények ápolására és élelmezésére fordítottassék ... hogy ezen segedelem azoknak havanként szolgáltatassék ki [Kv; Végr. — "A ref. és luth.].

Szk: ~mel van. 1800: Az Szomszéd Földes Vraságok által el foglalt Erdők iránt Communitásunk(na)k sok Tagjai már Törvény uttyában vadnak, ezekre nézve is igen foganatos volna ha ő Nagyságok azon perrel fázott Atyánk fiainak ott ahol illik segedelmekkel lennének [Torokó; TLev. 9/31]. 1803: mikor a Tolvajok Gerendi Rosu Péternek és Tyéj Szimán Nyikujnak házaikra bé ütötenek jelen voltanaké ezen személyiség ottan, vagy a praedalog(na)k akarmi Segedelmekkel voltanaké? [H; Ks 113 Vegyes ir. vk] * *segedelmét nyer*. 1825: hogyha az Exponeus Özvegségében az Urtol nártfogoltatást segedelmét nyerend, azért háládatos léssen [Ne; DobLev. V/1088. 2b] * *segedelmét nyújt*. 1668: hol vagy, ki támogassa igyemet? ... kicsoda nyújt ez inségben valami segedelmét? [TML IV, 381 Paskó Kristóf Teleki Mihályhoz] * *vkí segedelmére szorult*. 1823–1830: Balogh János nevű csizmadia felesége igen jóféle asszony volt, e sokáig dédelgetett minket utoljára elszegényedtek, s maga elhalálozván, a felesége mások segedelmére szorult [FogE 85] * *vkí segedelmével él*. 1742: en Mlgs Itilömester Ur Váradilntzédi Josef Uram(na)k sok rendbeli Joakarattyával és segedelmivel élvén ... feles adosságinak terhe alól nagjობára az említett Uram gratiaja és maga pinzinek 582. forintoknak és 30 pénznek anticipálása által szabadulhattam ki [Marossztkirály AF; Incz. X. 6a] * *vmire való* ~. 1806: de minthogy történetinek elegendő méntségére való segedelmét nem találván magának az inctus, tehát felvevén az nemes compagnia fóruma az actor urnak sérelmes kárát [Szárhegy Cs; RSzF 167].

2. rendkívüli adó (rendszerint a katonaság fenntartására); dare/contribuție specială (plătită de regulă pentru susținerea armatei); Sondersteuer. 1809: azon Haza és

Atyafiui szeretetből s szánakazásból tett Segedelmekből idővel terhes Adozás következett, melynek sullya alatt mű Hajdani Praedecessoraink és tös gyökeres Székely Successori nyögünk, nem tsak, sőt egyéb és tsak Parasztokat illető onusakra Praestatiokra szorítottunk, el annyéra hogy már ma sem Székely Privilegiumunkal Sem Nemesi Praerogativánkal éppen nem dítsekedhetünk [Asz; Borb. II]. 1834: A folyó 1834-ik esztendőben Pünköszt hova 17-ik napján egész falugyűlése tartotván holmi bajok eligazítása végett; és ezen gyűlés alkalmatosságában elvégezettvén az is, hogy vannak a mű falunkba sok idegény jövevények, kik itten tartózkodnak, sok marhátot, lovakot tartanak, egyszóval molnárok s több effélék, úgy hasonlóképpen sok újparasztok is, kik többnyire löfiakot tartnak; ellenben pedig, mind az ilyen lakosok, a közönséges falunak terheit sem a millitáris részről [nem viselik], sem pedig a provintziális részre segedellemmel nincsenek; a két részen lévő bfráinkot nem esmérük [Jenőfva Cs; RSzF 155–6].

Vö. a *hadisegedelem* címszóval.

3. adomány; contribuție, donație; Gabe, Donation. 1861: A' bégyulendő segedelem october közze péig bé küldendő [Gyalu K; RAK 62 esp. kl].

Szk: *gabonabeli* ~. 1842: jonak látnám gabonabeli Segedelmét gyűjteni, s az abból bé jöendő pénz majd hozzám bé küldeni [Nagykapus K; RAK 18 esp. rend.] * *garasos* ~. 1838: Fel kell jegyezni, hogy ... minden évben az Eklából mennyi garasos segedelem adatott bé ... hogy visitatio alkalmával ez is egy Summás ki mutatasba bé iratata^thassék [Nagykapus K; RAK 15].

4. (orvosi) kezelés, gyógyítás; ajutor medical, tratament; Heilung, Kur. 1816: Krotskevits Károly Ur az Orvosi tudományak Doctora és fel-eskütt Bétsi practicus, Szem orvos, ajánlja szenvedő felebarátyainak a' szemek minden nemű nyavaljaiban a' maga kész segedelmét a' vakan születetnek is vagy a' himlő által meg vakultak szemek világát az ő segedelmé után vissza nyerik [DLT 103 nyomt. kl].

5. vminek a segítsége/támazsa; ajutor, sprijin; Unterstützung, Hilfe. 1795: ha a mult esztendei nagy szárazságban a fell allittatott Gátnak Segedelmé a két felé ágadóz Vízét egy folyamatba nem szorította volna, a' Sós Hajók szászorta nehezebben szállíthatatának volna le [Déva; Ks 73–4. VII. 108]. 1846: Az Ó hid függő alkotmányának elbonthatása, és feszítettnek fel allithatása véget szükséges hogy a' hid alá állás készítettessen bé verendő fenyő Czövek Segedelmé által [Dés; DLT 858/1847]. 1852: a' lelkem Anyám egy átaljában gyenge ugyan, mind az által lábái crejét mégis vissza kapta annyira, hogy most páltza segedelmével magárais mozoghat, bajait végezheti [Kv; Pk 7].

6. segítő/segítségét nyújtó személy; ajutor; Helffer. 1692: Szeginy edés Feleségem, neháj nemzetes Meszaros Anna ... nekém erőten voltomkori nagy segedelmé(m), s egész Eletembeli Istapom ... lélikit az eo Teremtő Istenének meg adta [DLev. 5]. 1833 k.: Féjérem más is haragjába s ittason megtámadot az uton, hogy ha alkalmos Segedelem nem érkezett volna talám történetes esetbe ejtette volna magat is [Usz; Borb. II].

7. ~ül segítőként; ca ajutor; als Helffer. 1814: A Gatok gyakor izben bomlást Szenvedvén a vizek áradások következőleg Sebes folyások miatt, mikor a szükség kívánnya az el bomlot gátok igazítására köteleztetik az Arendator Molnártját Segedelmük mindenkor el küldeni [Déva; Ks 117 Vegyes ir.].

8. Isten segítsége; ajutorul lui Dumnezeu; Gottes Hilfe. 1681: Szükség azért gondviselőnk magát józan és istenes életben gyakorolja ... hogy az Ur Istennek segedelmit s áldását minden dolgainkon tapasztalhasa [Szűv; CsVh 106]. 1760: adjon az Ur Isten értelmes szívet és elegendő Segedelmet [ArJk 52–3].

Szk: *Isten segedelve által*. 1633 u.: a jó Isten segedelve által kezdők építeni a templom körül való törpe kerítést és kőfalat [Mv; EM XVIII, 449]. 1668/1799: A torony zsenyelyezését és a torony megvakolását és meszelését Isten segedelve által boldogul elvégezték [Mv; EM XVIII, 457]. 1678: Az summának ötvenezerit jó ideje el küldöttük, az huszonöt ezerit is Isten segedelve által az jövő héten megindítatjuk [TML VIII, 225 a fej. Teleki Mihályhoz]. 1737: igyekeztünk azon, hogy I(ste)n segedelve által személyekre abalienaltott szőna Réteinket rehabilitálhassuk [Dés; Jk 479a]. 1743/1799: Isten segedelve által kívántam némely emlékeztető dolgokat írásba tenni [EM XVIII, 448]. 1749: jövő Kedden vagj Szeredán I(ste)n segedelve által igyeközöm Mótsán lenni [Gagy U; Ks 83 Péterfi Sándor lev.]. 1806: Ezek es több apróságok, melyeket terhes környöl állásaim és sok adosság fizetéseim mellett is Sz(ent) Istenem K(egye)lmes Segedelve által Szerztem [Dés; Ks 14. XLIIIb gr. Teleki Károly végr.]. 1831: Isten Segedelve által Vándorló Esztendeimet eltöltöttem [Dés; DLt 451] * *Isten(nek) segedelméből*. 1654: Ez a jelen való esztendő Isten segedelméből elvégezteték nagy csendességben [ETA I, 158 NSz]. 1660: eltökéltem igyekeztem az, hogy közelebb és kegyelmek közé az haza szolgálatajára magamat több bocsúletes hazafiaival együtt bépraesentálni ne halasztanám Istennek ő szent fellegének szent segedelméből [Kemlr. 337]. 1666: Isten segedelméből az innep után negyed nappal Radnót felé megindulunk [TML III, 580 Bornemisza Anna Teleki Mihályhoz]. 1734: Jo Istenünk segedelméből holnap a Gát kötetéséhez fogatunk [Dés; Jk 451a]. 1756: az egész Jozsagot arra* fordította az mint hogy Isten Segedelméből fel is állította [Szakatura SzD; TKI. — "A huta felállítására]. 1770: En midőn minden dolgot jól diszponálhatok az Vr gratiajából haza menyek és Pünköszt után való héten az Isten Segedelméből ki jövek, s adig mindent biztam a mi oljas Kovács Vramra [Lekence BN; Ks 47. 87. 29 Simon Pál ti lev.] * *Isten segedelmével*. 1788: bizon kedves Samum magomis, tsak arra viszem gyermekeimet, s Napomat, az Ur Isten segedelmével, innen holnap estve felé vagy holnap után jo reggel el is indulunk [IB gr. Toldi Zsigmond gr. lkt. Bethlen Sámuelhez Szászalmásról (KK)]. 1810: Isten Segedelmével fogtunk a Joknak conscriptiojához, s azoknak fel osztásához [Kv; Borb. I].

segedelempénz pénzsegély; ajutor bănesc; Geldhilfe. 1833: a' Felsőbb Rendelések nyomán ki hirdett romlott Helységek számára gyűlt Segedelem pénz [Vaja MT; HbEk].

segedelmeskedik segédkezik, segít; a ajuta, a da o mină de ajutor; helfen, beistehen. 1805: Fogadtam meg Sütő Karátsont udvari Majorosnak Köteles lészén A Csűrös Kertre, 's abban találtato, Minden nemű Gyűjteményekre, Marha Kostra, igen jó gondot viselni, azok(na)k össze gyűjtésekben Rakásokban Segedelmeskedni [Erdőszengyel MT; TSb 43].

segedelmezés anyagi támogatás; ajutor material/bănesc; Geldunterstützung. 1820: a' Köteleni Kir: Provisoratus

nem idegen, sőt kész is hathatós igyekezettel iparkodik a mindjárt érdekelt Gátak meg tsináltatására kívántato áranyos Segedelmezést szolgáltatni [K; SLt évr. hiv.]. 1831: kéntelen vagyok az mások Műhelyeibe dolgozni akiknek segedelmezéseiből gédelgetem a Házamat [Dés; DLt 1176]. 1835: Az elme háborodottak számára Kolosvárt építendő intézet állítására fel szollittatnak mind a T. Papok, mind az Eklésiák a' segedelmezésre [Nagykapus K; RAK 9]. 1862: Közelebről egy újabb rendelkezést tisztelttem a' Fő Kormányának melyben arra szollittatom föl hogy ez a segedelmezés terjesztessék ki, az egész Birodalom minden részeiben árviz károsultak számára [Gyalu K; RAK 70].

Szk: *krajczáros ~*. 1862: a' T. Papok igyekezzenek oda művelődni, hogy a' már körözött krajczáros évi segedelmezés minden lélektől léphessen életbe [Gyalu K; RAK 68 esp. ki].

segedelmezhet segíthet; a putea ajuta; jm helfen können. 1843: kiket és akkoron nem segedelmezhetek [Dés; DLt 360].

segédkez segítség; ajutor; Hilfe. Szk: *segédkezet nyújt*. 1843: Ne vessétek bé ezen helyet, mert azt teljességgel el nem tűrhetjük, mivel osztán marhát nem tarthatunk különben, hanem ha a fiscus békerlített, melyre mi is nyújtánánk segédkezetek [VKp 76]. 1862: Mikor azért a' mi hiveink erre a' segélyre föl szollittatnak, nyujtsanak a' t. papok segédkezetek hogy a mi filléreink által is, mentül több szendők könnyei töröltessenek [Gyalu K; RAK 71].

segédkurátor egyházgondnoki segéd; ajutor al curatorului; Hilfskirchenvorsteher. 1844: A Tekintetes Curátor Ur Segéd Curátor társával es az egész Ecclesiával a szőkefalvi Papot elfogadgyáke következendő Papioknak ? erről engem ... sietve tudositani (igy!) [Bözöd U; Pf Arkosi Mihály esp. lev.].

segédpapság segédpapi hivatal; funcție de capelan; Hilfspriesteramt. 1863: A' Sz. László segéd Papság 150 f. o: ér fizetéssel, szállás kosztal köröztetik [Gyalu K; RAK 79].

segédség segítség; ajutor; Hilfe. 1691: Ez mostani Gyűlésünkben proponaltatván Nágd, hogy a' Váradgyai és Fogarasi hidak el-pusztultatnak, melyeknek meg-éppítések felől prospicialnánk úgy, hogy éppíttethetnének-meg, melyet consideratioban vévén concludaltunk úgy felölle, hogy mivel magunk-is, szegénységinkel edgyütt el-pusztultunk és el-romlottunk, a' kik eddig éppíttették, épülete való fákkal-is subleválták emberbéli segédséggel edgyütt, ez után-is azok épsíték [CC 35].

segédsuhanc kisbojtár; ciobănaș, ciobănel, mînător; Hütejunge. 1835–1845: manyator juhászok mellett segédsuhanc, bojtárfiú [MNYTK 107].

segédtanító invázator-ajutor, ajutor de invázator; Hilfslehrer. 1859: Kelemen Ferentz Segéd tanító [Bh; RAK 176].

segédvas vasrudacska; (mic) drug de fier; kleine Eisenstange. 1754: Egy kádározo kapots, segéd vassal [Borsa K;

Told. 5]. 1784: egy öreg eresztő gyalu meg ért volna 3 forintot, egy kapots nyoltz potra egy Segéd vas nyoltz potra [Berekeresztúr MT; BLt].

segél, segélt 1. (anyagilag) segít/támogat; a ajuta (materialicește); (jm mit Geld) helfen/unterstützen. 1549/1752: az Barátokot, az Apátzakotis segillyék a To hasznából a mennyire lehet [Szentanna MT; LLt]. 1569: ky ky Mind az ew Tehetzgye zerezt az Mywel lehet Eoremest zegellyk [Kv; TanJk V/3. 1b]. 1615: Mikor ahoz az hazhoz hoza akarok kezdenj Tartozek o kigelme mingarast Zegilyeny [Kérő SzD körny.; RLt 0.5]. 1650: az házat a hajzattyáig mind tapasztzával földelésivel együtt segéllék [HSzj épít al.]. 1665: tartozék azon gátat minden ahoz illendő dologgal segéleni s köttetni [Gyf; BLt]. 1677: ha ujobban a' lezállított helyeket meg-ülük, emberek telepedvén reá, a' megtelepedésnek idejétől fogva hat Esztendeig az adózástól őrseknek ne légyenek különben, hanem ... a' rovason maradtakot segéllék [AC 69]. 1705: az fia Tartsafalvi Ferentz segellette, s segéll minden kívántato dolgaiban [Székelysztmihály U; Pf]. 1710: Szabo Istvan uram soha egy tyuk fiat ki erc<o>t nem segetet [Kásonújfalú Cs; BCs]. 1737: a Gyergyai Clastromot szüntelen Segillék [Szárhegy Cs; LLt 60/1679]. 1739: Hogy Bika nélkül ne légyen Csordánk, facultályuk Csatani Ispan Ersekújvári Samuel atyánkfiát, hogi maga penzevelis segillye a Nmes Várost, a Bika árráb(an) [Dés; Jk 314a]. 1746: Susánna az első háznak meg építettét segillye 12 szál deszkákkal [Torda; TJKt III. 39]. 1755: Kabainak mint hogi télen által Uraság marhai mellett Dajkálódik holnaponként egy véka buzával segeltették [Kiskend KK; Ks 71. 52 Szám.]. 1777: egy szoval segeltette Rákosi László Uram Potsa Lázárné Aszszonyomat? [Kézdimaratonfva Hsz; HSzjP]. 1823: segillyen engemet az én nyomorúságomnak napjaiban, valami pénz, Gabona, vagy akármí féle nemű színű segedel-mekkel [Mocsolya Sz; SL].

2. (bajban/nehéz helyzetben) megsegít vkit/segítséget nyújt vkinek; a da ajutor cuiva/a ajuta pe cineva (intr-o situatie dificilă); (jm in Not) Hilfe leisten. 1573: Marta Zekel Antalné Azt vallia hogi az Azzonyaval Mennek volt zeolebe harsongartba, hogi az Bwday Tamas zeolos kertehez lwtottak volna Meg lattak hogi ott leselkedik az vra, Mond az azzonia fws ely mert ez teged les, Eo ely fwtamk azt latwan az vra Rayta azzonyara (így!) es az gereznaiat meg fogia addeg vonzza hogi az feoldre egyt, hogi eo azt lattia meg ter az azzoniahoz zegelleny [Kv; TJK III/3. 291].

3. segédkezik (vminek az elvégzésében); a ajuta (la ceva); beistehen: (meg)segít vkit (vmilyen munka elvégzésében); a ajuta pe cineva (in executarea unor munci); (jm bei einer Arbeit) helfen. 1589: Az harangozo legennek hogi segillet attunk d. 5 | Az Korzioliasnak attam hogi 2 Nap az hidaknal Segített attam(m) d. 40 Az zent georgy paloian Segilet 2 nap d. 40 [Kv; Szám. 4/IX, 19, 4/X. 60]. 1595: Egkik eo volt kezcs Konthj Janosert, vgy hogi visza Jeojen, illyen Conditioál hogi hazat chenallyon de segellye Antal hannagy az haz chenallasban [Szu; UszT 10/7]. 1637: eo ugj adja az hazat Mathenak hogi az haznak epiteseben, szaruazasaba(n) segellien tapazza s epicze az hazat [Mv; MvLt 291. 78b]. 1677: Az ot lakos Sövágok a' Városbélieket az Aranyason lévő hidaknak csinálásában, jég menéskor, és a' vizen edgyüt valo oltalmazásban segillyék [AC 245. — *Tordán]. 1736: Mikor az egész cere-móniának vége volt, ha fiai voltak és az közelebb való

atyafiai fogták a koporsót, noha mások is segéltettek, és azok vitték az testet az sirig [MetTr 410]. 1742: az edes Attya reménkedésére jött az Malomhoz, hogi segillyen az edes Attyának mint Fiu [Eszmény SzD; Told. 29]. 1748: Szöcs Andre hozzám jött, és azt mondja, a Szekere bé esett a hid alá, segiljek ki emelésib(en) [Szentegyed SzD; Wass-Lt Laboncz Gábor (40) zs vall.]. 1756: Sütő hazatis Maga építette magam is vittem bormajában, es a csenolasban is segelettem [F.csermátón Hsz; HSzjP Fegyverneki István (42) pp vall.]. 1762: az A. Néhai edes Anyát Bőjte Judith Aszsz(on)yt soha semmiben nem segéllette ... Nem hogi segéllette volna, sőt ellenben mikor betegségében ezeriben vagy egjczér oda mentis, nem egyébert ment hanem hogi az mie volt, attol meg fosztaná [Torda; TJKt V.77]. 1796: engemet a Molnár bé hivata a Malomba, hogi segiltenék neki [Hidvég Hsz; HSzjP Szebeni János (45) zs vall.]. | gyermekei mais beteges állapotjában körülette dajkálód-nak gazdasága folytatásában segillik [Lukafva MT; DLev. 4 XLA]. 1798: A Jozságha Lako Vassmives és Strása Czigányok Tiz huruba, azon kívül, hogi ottan ottan az Udvart kézi munkájokkal Segéltették 10 Rf [H; Ks 108 Vegyes ir. 50]. XIX. sz. eleje: én mondtam hogi ok is mint az étel-ben ugy a resnyitzálásban is segillyenek [O.horvát Sz; BR 88/18 Süle Szimion kérese gr. I. Bethlen Sámuelhez]. 1807 k.: Az üdö alatt is mig az Eskettető Attja élt ... a Leány Testverei hogi ez oeconomia folytatásb(an) Segellettek volna nem tudom nem tapasztaltam [Sinfva Ta; Borb. II Fodor István (50) a szék assz. vall.]. 1829: tsak azt instálom hogi most segillyen ebbe az erdő megvetelebe az Istenis meg aldja s meg fizeti [Asszonynépe AF; DobLev. V/1154 Zabolai Pál Kókosi Dobolyi Sigmondhoz].

Szk: víz ~eni vízfordásban segíteni. 1781: mig Jobbágy Aszszonya volt magam ottan, voltam viz segillyeni hívutt bé [Komolló Hsz; HSzjP Thomas Gáspár (40) jb vall.].

4. fn-i in mellett; inaintea unui infinitiv; vor einem Infinitiv: segít vmit megtenni/elvégezni; a ajuta pe cineva să facă ceva, a ajuta cuiva la ...; behilfflich sein. 1581: Az Alperety Malomnak Zwkssegere Gúsnak valo fat wottem p(ro) d. 32 Pal Mesthernek hogi Az nagy Gatot segellette meg kotny d. 12 [Kv; Szám. 3/I. 3-4]. 1584: Joannes Baptista ... fatetur Azt a' ladat az vallo segillette Razma(n) Palnak bevinni [Kv; TJK IV/1. 320]. 1598: Az Mely Aaszszony Segillet feoszny harmo Napra ... d 80 [Kv; Szám. 7/XVIII. 78 Th. Masass sp kezével]. 1603: Colowary Janos Deak vallia az Zwretkor kere engemet Vitez Menihart hogi conecky az Zent Georgy hegriere valami kadakat segellenek ky vinni [Kv; TJK VI/1. 642]. 1615: erigy Marthon Janos segely a kochisnak az kochit az Chyurbe vonny [HSzj csűr al.]. 1630: Horuat Simonne szauaua az Inassa el hiua az Leant hogi egy labra valo inget segillien megh czinalni [Mv; MvLt 290. 197b]. 1633: Bandi Ferencz azt monda hogi halat feozet szegillie(m) megh enni [Mv; i.h. 119a]. 1741: Kindai Ferencz azon alkalmatossággal Jerimastis pofon ütette hogi nem segilt Lántzat tenni [M.fráta K; BLt 1 Pap Makábé (60) lib. vall.]. 1742: segillyen az Malmat építeni [Eszmény SzD; Told. 29]. 1749: Damokos Peter ur(am) mondá nekünk no hajtások tús mő hajtani Segilletünk [Balavásár KK; Ks 15. LXXVIII. 17]. 1783: azt felelte a pásztor: külgjenek, aki segélje lehajtani [Arkos Hsz; RSzF 215]. 1784: Etzéken Mosest ismértem a Házát ... Barabás Joseff horda el, és en is segeltettem hordani kalakában többekkel együt [Albis Hsz; BLev.]. 1795: magamis segiltem fel hordani s

ugy építtette fel az Házat [Ozsdola Hsz; HSzjP Vajda László (60) lovas kat. vall.].

Szk: *vki fejére/vállára ~ felemelni/venni*. 1573: Almas Myhal azt vallia hogi Tawaly Aratas eleot Eorel volt eo esptali Molnaba, Azkor telman Benedeknek is ott érel volt hogi ely vegezte volna Eotet kerte hogi feyere zegellene fey Emelny az liztet Eo zegellet neky de azt Nem Twgia kye volt az Lyzt ha eomagae vagi Masse [Kv; Tjk III/3. 212]. 1826: a Felperes török buzáját a molnárné segéltette a vallára felvenni [F.rákos U; Falujk 137 Barabás Áron pap-not. kezével].

5. *fejére ~ vmit felsegít vmit vki fejére*; a ajuta pe cineva sá-si pună ceva (o povară) pe cap; etw. auf js Kopf setzen helfen. 1573: Josa Molnar vallia eo ky leo es meg allatya az Molnot kezdy kerny telmanne hogi zegellene feyere az lyztet [Kv; Tjk III/3. 213].

6. *pártfogol vkit, kiáll vkiért; a proteja pe cineva; beschützen, für jn eintreten*. 1586: Daroczy Balint vallia

Mikor en foris Ambrussal perlek vala, Egy koron megh zolita Igyarto Georgy az foris Ambrus procatora engemet, Monda, Balint vram segithetnek én teneked ha Akarne, es ha latna(m) hogy Moggya volna, Raita kapek es kerny kezdem hogy Job illien varossy felett segillene hogy sem mint ideghent ... Segitettis, es eo maga tanachlot mith chelekggyen [Kv; Tjk IV/1. 585]. 1670: Kigyelmed ez irant való mind jó tetszését, tanácsát, mit cselekedjem és oltalmában mit kövessék el és mennyire bátorokodjam cselekednem, udvarnál is ezen dolgot jó renddel disponáltatni, kérem, mind segélje, mind igyekezze [TML V, 350 Kapi György Teleki Mihályhoz]. 1678–1683: ő kigkis szegilljenek, az Feljeb denotál Varolljai iosagocskam ki váltására [Ks Kornis Gáspár kezével]. 1710: ha most Magyarországon történt meg a veszedelem, holnap, holnapután rajtunk történhetik meg, akkor osztán hova fussunk, kihez folyamodjunk, ha most, mikor mi boldogságban élünk, a mi megnyomorodott atyáinkfiat nem segítettük | Méltó volt, hogy a Magyarországból elbujdosott főrendeket befogadják s azokat táplálják, mert az keresztényi kötelesség, s ha tovább is itt akarnak nyugodni segítettük, protegáljuk s kézbe se adjuk, ha kéreti is a császár [CsH 106–7]. 1829: tsak azt instálom hogy most segillyen ebbe az erdő meg vetelben az Istenis meg aldja s meg fizeti [Asszonyfa AF; DobLev. V/1154 Zabolai Pál Kőkösi Dobolyi Sigmundhoz]. 1842: nagy csuda ha nints az ifiu Urnak az a' baja is, hogy könnyű szerrel jutván ahoz a' mije vagyon, azt a' maga ideiben meg nem kíméli — s magát azért idő nap előtt szükségbe hozza — az idén már jobbról balról a' mit lehet segillyünk rajta — mert külfömben mind békételen leszen [Veresegyháza AF; DobLev. V/1241. 2a Dobolyi Sigmund Dobolyi Bálinthoz]. 1848: Vannak emberek, kik a nemzetek szimpatiájára akarják bazirozni politikájokat. A szimpatia szép dolog de a nemzetek között igen mulandó. Olyan, mint egy áprilisi nap. Nézzük mennyi szimpatia létezett a francia és lengyel között. És mi lett a következés? Az, hogy a lengyelek ezen szimpatiában bizva merészen felléptek és a francia nem segélte őket [Közlöny 1848/45. 204 Kemény Domokos nyil.].

7. *Isten megsegít/oltalmaz; Dumnezeul ajutá pe cineva; Gott hilft/beschirmt (jm)*. 1661: Isten segélje minden jókra Kegyelmedet [TML II, 157 Kemény János Teleki Mihályhoz]. 1663: Isten elégelje meg az szegény nemzetünk romlását és segélje az ő felsége jó igyekezetit, fegyverét, bizony szívem szerint kívánom [TML II, 633 Teleki Mihály Ká-

szoni Mártonhoz]. 1667: Anno 1667 esztendőben die 12 Februarii. Az becsületes szöcscéhnek céhapjok és céhmesteri előtt, úgymint Verner Mihály és Fekete István, Makay Imre és Beel János uraimék előtt szabadítottam fel az én fiamot az szöcslegénységre, Jancsit, mely szöcslegénységnek hivataljában az Ur őfelsége áldja meg és segilje, hogy tisztességes életet élhessen [Kv; KvE 201 LJ]. 1709: (A quártás) tisztben hogi ő kglme hűséggel el járhasson segéllye l(ste)n ő kglmét [Kv; SRE 111]. 1741: Isten eo Kemet szerentsésen éltesse és a' teréhnék hordozására Kegyelmeivel segéllye [Kv; SRE 175]. 1756: Bloz Janos uram az maga edes fiat Bloz Janost be szegöttette mas fel esztendőig Isten ő szent felsege szegélje [Kv; KCJk 42]. 1761: Isten segilje minden jora [Kv; KCJk 52b]. 1768: az ősz buzák szépen marodtak ha Isten meg tartja még a Tavaszi vetéshez nem fogtunk mivel itten most nyilatkozik, de ezután ha Isten segélt rajta leszünk [Esztény SzD; Told. 5a]. 1797: Kovats Sigmund Uram beszegőtete Etliger Janost éges esztendőre hogy fog adni 52 vonas forintokat melyre szegélje az teremő szent isten [Kv; KCJk 70a].

Szk: *Isten úgy ~je*. 1582: <ÉN N> Eskeoze(m) az elo Istenre feoldnek Mennek Torempteoie<r>e hogy ... hwen el larok az wonas Igazetasnak Tytkiat ky nem Ielente(m) Isten enge(m) vgy segellie(n) [Kv; TanJk V/3. 256b Forma juramenti rectificatorum dicarum]. 1583: Orsolia Kendi Janos zolgaloia vallia Monda Vram, Az Isten vg segillie(n) hogy en sem ismerem, es lm latode miuvel karhozatnak [Kv; Tjk IV/1. 146]. 1584: Forma iuramenti Exactor(um) Rationu(m) Az eóréok mindenhato Isten, Mennek feoldnek terempteoie titeoket vgy seghillien hogy amy kis repositumot az vristen ez varosnak Adot es Adando, azt senkinek megh Nem Jelentyek Isten ktekét vgy segillie [Kv; Szám. 3/XIV. 1]. 1591: Magdalna Markos Benedeknek felesége vallia ... Janos a' Serfeozeo, Az Iannakis kezét fogha es eleottwnk Igy zola, Az hatalmas Isten vgy seghillie(n) hogy el veszelk [Kv; Tjk V/1. 96]. 1610: Isten eótet ugi segellie ne(m) tudgia [Énlaka U; UszT 33a]. 1630: elege feniegette az eótuébs legenieket, Zalaj Georghi hogi Isten eótet ugi segellie hogi nem ollia(n) irgalmoso(n) czelekedik eó veleik ha ketele(n) akad [Mv; MvLt 290. 203b. — *Értsd: kötélen]. 1644: Isten ugi segelien hogi fel egetem ezt az hazat [Mv; i.h. 291. 419b]. 1671: En Barsai Akos Erdély Országának Fejedelme, Magyar Ország hozzá tartozo Részeinek Ura, és Székelyek Ispánnya; Esküszöm az élő Istenre, ki Atya, Fiu, Sz. Lélek, Tellyes Szent Háromság edgy örök Isten^a Isten engemet úgy segéllyen és úgy adgya lelkem üdvességét [CC 11–2. — *Köv. a feji eskü részl.]. 1687: csiak Miklos Peter Uram eggikhez ütöt volna Isten ütöt ugi segéllye ugi ütte volna a chieppel hogi mindjárát es feje ketté hasadot volna [Kézdizstlélek Hsz; HSzjP]. 1711: Sogor Batizi Janos hagy békét az Demeterpataki Jobbágyokn(a)k, mert ha valami bajok leszen miatlat Isten úgy segéllyen valahol talállok meg lülek [Demeterpataka AF; JHb XXIX/68]. 1780: Isten Jéhova Teremtő ugi Segéllyén még is meg fizeti [Bözd U; Pf].

8. *úgy ~je Isten úgy segítse; așa să-l ajute Dumnezeul; so wahr (einem) Gott helfe*. 1710 k.: úgy segélje, ha elébb tudta volna, soha meg nem esküdtem volna véle ... Meg is izené: hozzam el, ha kell, mert úgy segélje, a szállásomra küldi [BÖn. 753].

9. *~i magát kisegíti magát, segít magán; a se ajuta; sich selbst helfen, sich zu helfen wissen*. 1736: Udvarhelyen az convictusban olyanformán voltanak mint Kolosváratt, az

szegény seminaristák is szintén úgy éltek, csak hogy itt közelebb voltak hazájukhoz s inkább segélytették magokat [MetTr 435].

segélget segítget, segédkezik; a ajuta cu cite ceva; jm helfen/beistehen. 1755: midőn az nehaj Groff Teleki Sándor Ur elő Ecclenciája Temettesenek ideje közelgetett volna a mitt töllunk (!) s holl lehetett segélygettünk [Gernyeszeg MT; TGsz 51].

segélhet 1. (anyagilag) segíthet/támogathat; a putea ajuta (materialicește); (mit Geld) helfen/unterstützen können. 1797: Tktes Szántó Elek Ur ... midőn majd minden Marha nélkül maradtott vala ... Csupa Atyafiságból oly feltétel alatt ... hogy Jobbulván állapata mind azokat viszaadgya adott vala által az Exponens Ur, Nagy Béres Ökröket hogy hogy azzakal aconomiaját segélhetné [Ne; DobLev. IV/804. 1a].

2. (munkával) kisegíthet; a putea ajuta pe cineva (în muncă); (jm mit einer Arbeit) helfen. 1714: méltos vram^a az mi falunkon csak szombati szolgálja az jóvában, az ki jobban szolgálhatna, vagyon nyolcz s jobbágy pedig huszonegy, az kik segélhetné az szegény falut postasággal s az vár építésével [Kozmás Cs; SzO VII, 200. — ^aGr. Kálnoki Ádám csiki főkapitány].

3. segítséget nyújthat; a putea ajuta/sprijini pe cineva (într-o acțiune); jm Hilfe leisten können. 1710: Látván az akkori magyar urak, úgy mint Zrínyi Miklós Wesselényi Ferenc Nádasdy Ferenc és többek, hogy Erdély, kinek fejedelemsége Kemény János veszedelme után Apafi Mihályra szállott vala, őket nem segélheti, mert magával is jöthetetlen [CsH 71. — 1665-re von. feljegyzés]. 1765: írja az Mlgős Groff Aszszony hogy a Jobbágyok tavasszal el akarnak szökni, vagy Magyar- vagy az olá országba ... azért én bizony tavasz előtt mind az Tömleczre hányatnám az régi Gazda Férfiakat, abban Tiszt uraimékis segélhetnek [Somogyom KK; Ks 8. XXIII Tolnai János öz. gr. Kornis Antalné Petki Annához].

4. Isten megsegíthet/oltalmazhat; Dumnezeul poate să ajute pe cineva; Gott kann helfen. 1691: Isten eo Kgt = hivatalos dolgaib(an) segélhesse [Kv; Törzs Instr.].

segélje »Isten segélje« mondás, esküdözés; Dumnezeul să-l ajute; Gottes Hilfe. 1708: Otta(n) otta(n) segílljevel valo esküvessel elegjette (!) merget szavait, ugj hogj senki le nem csendesíthette, mind addig mig el jöttünk, azomb(an) az Asztalra le dőlven alutt ha fel serkent koczkodott, egy szoval semmi mulaczzagunk tisztessége(n) nem folyhatott miatta [Kv; ACJk].

Szk: Isten úgy ~. 1772: Isten ugj segílljével beszéllette előttem Kindje Todor hogj néki pénzt ígirt Groff Kun István Ur, s adottis azért, hogj szolgáljon abban, hogy az irt Groff Vr Királyfalvi Malma meg maradhassan [Ádamos KK; JHb LXVII/2. 341].

segélő 1. mn vmit előidéz; care produce/pricinaiește ceva; etw. hervorruft. 1795: nem régen a Dombai határon fel épült különös négy kövű Malma közös gaton fejűll 125. lépésnyire hanyatott uj Malma árkában lőtt Küküllő vize bé vételivel s ahoz mérsékelt uj Malma, s annak szerszámai helyheztesével s ily távol lévő árokra szolgáló viz dugását segíllő közös gaton font ren kívül valo jászol gát fel emelesevel az egészsz Küküllő vizinek gaton le

folyni szokott ereje, erőszakos vissza nyomattatásával leg kisebb, mértékben lévő árviz idejenn is szer felett valo ki terjedésével azon Dombai közönség birtokában lévő Commune Terrenumban Szemben Tünd károkat ... okozott [Ádamos KK; JHb XIX/49].

II. fn vkit segítő/támogató személy; persoana care ajută pe cineva, ajutor; Helfer, Unterstützer. 1646: hogy ha penig ketek keozul valamellik hatreb marad ... hiheteo hogy bizony bantodasa busulasa elég lezen, akkoris mi lehetünk es akarunkis mind segellője, mind oltalmazoia lenni ketek(ne)k Isten után [Bádok K; JHb III/72]. 1812: légy nekem 's Bentzinek segéllőnk [Kv; LLt Csáky-per 19. L. 13].

segéltés segítés, segítségnyújtás; ajutare, ajutorare; Hilfeleistung. 1749: ki indulhatna fel a Szegény Ember(ne)k szanakodására, és segéltésére maga jelen valo nagy kárával [ApLt 5 Apor Péter aláírásával].

segéltet 1. (vmilyen munkát elvégezni) segített; a face/a dispune să ajute pe cineva (în efectuarea unor munci); (jn eine Arbeit beenden) helfen lassen. 1708: Az komanai aratást 20. husz aratokkal segéltetett(em) két hét alatt, a' Zab aratasátis segéltetem [Fog.; KJ Fogarasi János lev.].

2. vmit segéltet elvégezni; a dispune să dea ajutor la terminarea a ceva; etw. beenden helfen lassen. 1774: 'a Jobbágyokkal segéltesse a' hazat építeni, de Máigis csinálatlan [Vécke U; LLt Vall. 154].

3. ~ rajta segítséget nyújtat vkinek; a dispune să dea ajutor cuiva; jm Hilfe leisten lassen. 1817: az Gyomor görts agya Isten hogy ne járjan, s igyekezzél okot nem adni réá, s ha vgyan elő venne, abból fundamentaliter igyekezzél ki gyógyítani magadat, se azt practicald, hogy a mikor Eczaka réád jön magadba kinlogyál, hanem fel kötvén a legényt orvost hivatni, s segíteni rajtat [Kv; Ks 100 Kornis Imre fiához, Lajoshoz].

segéltetik 1. megsegíttetik/támogattatik; a fi ajutat/sprijinit; geholfen/unterstützt werden. 1702: edes Atyamnak üdvözült Banjai Istvan Uramnak keves Bonumi én holtom után adattatnának az T. Unitaria Ecclesiában, az vegre, hogy az Scholaban tanulo szegenj Iffiacskak azokból segéltessenek [Kv; KvTOKl. II, 458 Sárdi Mihály végr.].

2. (vmilyen munkával) helyrehozzatik; a fi îndreptat/repărat (într-un anumit fel); (mit Arbeit) zurechtgebracht werden. 1770: az Szőlő alatt valo Házak, és az Sajto szín anyira meg romlodaztak az fedelekben hogy ha jobbítással nem Segéltetnek az eső miatt, mivel penetralta már a fedeleit az eső és nagyon meg rodhottattja [Backamadaras MT; Ks 38/II. 28 Váro Gábor lev.].

segéltség segítség; ajutor; Hilfe. 1732: (Egyes jobbágyok) Szolgálnak három hétben egyszer holmi Segéltségre s doglora applicaltatnak avagi Levéllel valahova küldettek [Szentbenedek SzD; Ks 40. XXVIIIc].

segély 1. segítségnyújtás; ajutare, ajutorare; Hilfeleistung. 1705: Aminthogy legelső segélyét is birodalmának kegyelmességén akarván elkezdni, kegyelmesen ígiri öfelsége, hogy valamely diplomákat és oblatiókat a császár tött volt az országnak és a statusoknak, azokat sancte observálja öfelsége is [WIN I, 450–1. — ^aJózsef császár].

2. adomány; donatie; Gabe, Donation. 1863: A' T. Papok mutassanak jo példát a' segély adásban, a' bé gyült segélyt a' visitatio fogja számba venni [Gyalu K; RAK 83]. 1864: A Hátszegi elemi iskola nagyobbítása végett szükséges költségek iránt a Mlgs E. Főtanács segélyt gyűjteni rendel [Szászlóna K; RAK 148].

3. segítőtárs; ajutor, persoană care-și dă concursul alături de alții; Mithelfer. 1677: a gyűlés után kapának hamis tanút ellenem, a ki a segélyével esküdt meg, hogy a fejevári gyűlés alatt Sz(ent) Imre táján talált engemet az mű kegyelmes urunk bosszuságára practikáló munkában [TML VII, 341 Bethlen János Teleki Mihályhoz Nagyteremből].

segélyadás adakozás; donare; Spende. 1863: A' T. Papok mutassanak jo példát a' segély adásban, a' bé gyült segélyt a' visitatio fogja számba venni [Gyalu K; RAK 83].

segélygabona gabonasegély; cereală dată pentru ajutoarea cuiva; Getreidehilfe. 1861: A' szomszédos szegény Kis Fenesi oláhok szekérrel viszik a' segély gabonát az O.Fenesieknek, 's valyon mi engednők magyarok, Reformatusok, hogy az oláhok bennünket nemes jószívűségbe tul szárnyaljanak ? [Gyalu K; RAK 65].

segélygyűjtés adománygyűjtés; colectă (de donații); Spendensammlung. 1862: Bodrok oloszi Templom papi lak minden épületek tűz által elhamvadván, segély gyűjtés rendeltetik [Gyalu K; RAK 75]. 1864: A' Mlgs Eh. F. Tanács ... a Maros ujjvári napszámból élő 800 lélekre szaporodott Réf. hitsorsossaink omlo félben lévő fa Templom helyett építendő új Templomra segély gyűjtést engedélyezett [uo.; RAK 85].

segélykéregetés adománygyűjtés; colectă (de donații); Spendensammlung. 1864: a' M. K. Kormány a' szent czélok elősegéllésére eddig gyakorolt segély kéregetést, több vissza élesekert tapasztalván, azoknak meg gátlása tekintetéből meg szüntette, és a' hasonló segély gyűjtésnek saját hatás körökben hiveik közötti el intézését jövőre az illető Egyházi felekezeti Fő hatóságokra bízván, mi célra a' Mlgs Egyházi Fő Tanács egy szabály rendeletet nyomtatott [Gyalu K; RAK 85].

segélyszeg kb. segítőszeg; un fel de cui; Hilfsnagel. 1621: Az Varos Kucziahoz attam Mart(n) Kouaczjnak 4 Marok vasat 2 Apro vasat .../16 Az egyik beol Czinalt semeli karikat Az masikbol az rud zarnjara egi segily zeget [Kv; Szám. 15b/IX. 241].

segestyé l. sekrestye

segessvári a Segessvár tn -i képzős szárm.; derivatul format cu sufixul -i al toponimului Segessvár/Sighişoara, mit dem Ableitungssuffix -i gebildet Form des ON Segessvár/Schäßburg. I. mn 1. Segessváron lakó, működő; din Segessvár, care locuieşte/activează în Segessvár; in Segessvár/Schäßburg wohnhaft/tätig. 1570: Zolgalatomat ayanlom .k.-nek mindt byzot vramnak Vram eo N:ga meghagia ennekem hogy be kylgiek az Ablakokert, Azert kerem kedett hogy .k. vgian rea felelyen, mind az Rama chinalonak, mindt az Lakatasnak smindt penigh az segesswarj jwegh ablak chinalonak, hogy megh eleghityuk eokett [Nagysajó BN; Beszlt 58]. 1724: a Seges Vári Leány is el

únta a Pekri Ur(am) dolgát, el kellett Pekri Uram miatt Szökni [M.királyfa KK; BK. Fodor Péterné (40) ns vall.]. 1762: Az ben irt bitong Lovokra Segessvári introscibált emberek heten réa esküvén el vitték. fizettem az két Lovokért 6. Márijásokat. Az hét embern(e)k a hit fel adását D. 84 [Kóród KK; Ks 17. LXXXII. 4].

Szk: ~ polgármester. 1667: Im az levelet Kegyelmed kezhez küldtük, ha Kegyelmednek tetszik, küldje el az segessvári polgármesternek, küldjék oda [TML IV, 123–4 Bornemisza Anna Teleki Mihályhoz]. 1725: Segessvári Polgár Mester Uramat is requiraltam most igiretet nem töttek Ngd(na)k fa irant [Pálos NK; Ks 95 Hévízi István deák lev.].

2. származási helyre utaló jelzőként; ca atribut indicând locul de naştere a persoanei respective; den Herkunftsort bezeichnendes Attribut: Segessvárról való; din Segessvár; aus Segessvár/Schäßburg.

Szn. 1570: Segesswary Damakos [Kv; TJK III/2. 131]. 1571: Segesswarj Peter [Ne; Beszlt 3550]. 1573: Segesswarj Gaspar [Kv; TJK III/3. 277]. 1594: Segessuári Zabo Lörintz [Kv; Szám. III/6. 5].

3. Segessváron készült/gyártott; făcut/fabricat la Segessvár; in Segessvár/Schäßburg erzeugt. 1718: En tegnap Gyaluban az Dajkanal voltam az szolgálatra alkalmatosnak tilem lenni maga fizetisiben kiván ketser vanyolt mentet egy rendbeli vaszon ingeket egy Patyolat fürevalot egy segessvarit [Szentpál K; TKI Mihály Deák Teleki Adámhoz].

Szk: ~ általag. 1828: Öt vedres segessvári ujj fa abrontos átalag [Szentdemeter U; Told. 39] * ~ cserefa hordó. 1826: Segessvári Cserefa Hordok 50nesek 36 [uo.; i.h. 41]. 1828: husz vedres segessvári cserefa hordo — fa abrontos 1 Darab [u. o.; i.h.] * ~ csésze. 1812: Két kis Tarka füles Segessvari Csésze xr 4 [Mv; MvLev. Szürtei József hagy. 7–8] * ~ előruha. 1667: Egy Segessvari tarka elő ruha [Fog; UF II, 252] * ~ flanell. 1805/1818: 3 1/4 Sing Segessvari Flaner [Mv; Told.] * ~ flanell ujjas. 1829: Márton Dhlé szökött el kékcs Segessvári Flaner ujjasba [DLt 46 nyomt. kl] * ~ főrevaló. 1640: Segessuari feore ualo vegit p(er) d 40 ... f. l d. 20 [Kv; RDL I. 117b] * ~ gyapolfersing. 1831: Egy Fejer gyóltis fersing Egy Segessvári veres Csikos gyapot fersing [Körtvélyfája MT; LLt Katona Nyikuláj jb házában] * ~ gyolcs. 1738: hoztam öt kötés Segessvari gjoltsat adtam erette fl: 12/44 [Torockó; Bosla]. 1849: Egy vég Segessvári gyolcs [Dés; DLt] * ~ kupa. 1736: akkor egyest kezdettek innya ... vagy almási veres csuporból, vagy járai hólyagos csuporból, vagy segessvári fél ejteles, vagy kisebb szép új viaszas kupából | az színben^a volt segessvári viaszas új kupákból küsebb nagyobból álló pohárszék [MetTr 325–6, 383. — ^aGyaluban, ahol a főúri lakodalmat ülték] * ~ láda. 1824: Egy Nagy Segessvári láda zarostol [Szentdemeter U; Told. 39] * ~ nyakravaló. 1706: egy Segessvari nyakra valo [LLt Fasc. 108] * ~ tányér. 1812: Nagy Seges-Vári kopott Tányér xr 4 [Mv; MvLev. Szürtei József hagy. 7–8] * ~ üst. 1778: adtam által egy Kisdet Segessvári üstöt [Agárd MT; Told. 8].

4. Segessvárra jellemző; care este caracteristic pentru Segessvár; charakteristisch für Segessvár/Schäßburg. Szk: ~ forma. 1676: ezen házból az másik ajtóval szemközben nyilik tölgy fa mellyek között más gyalult padlásas házra egy felszer vás sarkon pánton forgo Segessvári forma tolio záros kilincses ütközös forditos es kolcsos ajto [Sárkány F;

UF II, 753] * ~ *formán*. 1676: az megh irt padlott pitvarra nyilik onnan jobra egy kis háza vás sarkon pánthon Segesvari formán záros kelincses útközös vás bé vanos fordító és kelencs nélkül egy ayto [uo.; i.h. 754].

II. *fn* Segesvár lakosa; locuitor din Segesvár; Bewohner von Segesvár/Schässburg. 1705: A segesváriakat mondják hogy kéredzettenek volna haza a generáltól, és azt felelte volna, hogy Szent Márton-napig várják el, ha a segítség addig eljő, jó, ha el nem jő, úgyis őket azután elbocsátja [WIN I, 578].

segg 1. ülepen, fenék; cur, fund, sezut, dos; Arsch. 1573: az walkayak Erössen wgralnak, werik az sarkokál az segiket wöltenek, azonban owze Rohannak Es az mi wraynk minket Erossen wernek vala wizza hog owze ne menionk Jgen meg hagiak hog senkinek gonozt ne mongionk senkit ne banczönk [KCs IV 39–40 pap Janos oláhbikali^a jb vall. — *K]. 1584: Boldis Jakab vallia kwíde Andras Leorinczhez ket penz Arra dioerth Monda Danch leorinczre, Adnak vgmond Aniad seggit [Kv; TJK IV/1. 360]. 1618: Balint aztis monda barátod az segged mert ha le szarod sem hagi el azon kezbe ugia(n) Arczjul czjapa Andrast [Kozmás Cs; BLt 3 Lestyan Janos ns vall.]. 1629: Balogh Giorgine ezen közben fel fordita szokniáját uerte az seggit s mondotta joietek ide ejgetek igjatok ebek [Mv; MvLt 290. 142b]. 1631: mond Beczkj Kata hogi ennekem az seggemis szeb hogi ne(m) neked az orczad [Mv; i.h. 232a]. 1651: Torda sigmo(n)d azt Mondgia vala Diosi Nagj Miklosnenak Baszom mind seged valagad esse kurva azzonj, es tob rut Ectelen szitkokkal szidalmazza [M.köblös SzD; RLt 1 Tot Istua(n) (22) ns vall.]. 1668: monda Drullya Mihály; De nem félek bizony én az eo puskajától, seggel deoleok réá, tudom én mitsioda puska az [Dios K/Kv; Ks 65. 43. 10]. 1705: Egy Malerva nevű Medgyesen lévő ingyicsnyér kapitányt seggben lűttenek a köfalón [WIN I, 454]. 1744: Flora Jionni ment egy alkalmasagat és a felesége csak hirtelen a Seggi alá dugot egy darab viasz gyertyát [Gyeke K; Ks Morár Vaszily (44) vall.]. 1749: (A kicsi Gyuri) jobban tanuljon. ha lsten ellet meg latom, ha tuggyva mondani Apo. ha nem, meg verem a seggit [Buzd AF; Ks Mikó Ferenc feleségéhez]. 1801: Elé vétetett a Templombéli Székek felett való Controversiájak aszt panasolta Pataki Iosefne hogy vgy a székhöz szoritotta Kolosi Iosefne asz(ony) hogy a segge^a fél felől meg szederjesedet s megis mutatta két Ecl(esi)a tagjának s vgy tanálták azokis [M.köblös SzD; RLt. — *Ki-húzza és föléje írva: az alfele]. 1803: Fodor Sigmondnének Komjattzei Mihályné a maga mezitelen seggit meg mutatván azt mondotta meg ütegetvén tenyerével tsak annyit félek mint a Segemtől így boszantatta [A.rakos NK; Borb.]. Szk: ~ *be öklel*. 1657: Ugyanitt Fráter Pál is seggben öklele egy német [KemÖn. 237] * ~ *be rugdos*. 1772: haza sem jött volna a Léány Szamos Ujvárról hanem az edgyik Verbunkos katoná segbe rugdosta és úgy jött haza [Dés; DLt 321. 50b Josef Lempeker Theresia cons Kömives András (31) vall.]. 1846: Meny el, mert ha sokat lármázol segbe rugdaslak [Kakasd MT; DE 2] * ~ *éhez töröl*. 1729: Tudgiae hallottae Kegj(e)(mete)k T. Király Biro Geréb Joseph Uram Hűtös Biro és Levele által midőn admonialta, azon Levelire ki monta hogy Salvum sit, törölye a seggihez a ki irta ? [Hsz; DobLev. V/141 vk] * ~ *el fordul vkire*. 1585: mikor Seggel fordula Igyarto Georgre ezt monda veses peterne, ezt wsd ugymond ... Curwafi Ageb [Kv; TJK

IV/512] * ~ *én ülő*. 1738: hallottam az maga szajából Maté(na)k hogi ha valami világ lesz olljant tsinál hogi s. v: seggén ülő(ne)k s maszkáló(na)k kell lenni [Adámos KK; Ks 17/LXXXII. 2] * ~ *ére való*. 1629: hallotta(m) azt Makaj Meszaros Istuannetül monda Bandi Ferenczre feleol, hogi az lustos farku kurva, nem megjek azert ki ebből az hazból, hanem adom az gjolcz felső ingemet, had lustokodjék benne, enis adhatok megh három forintot neki de megh sem vet az seggire valot vele, hanem meg itta s ki huddozta [Mv; MvLt 290. 8] * ~ *ét fordítja vkire*. 1631: Forraj Benedekne jü nem köszeone, hanem az seggit fordita reank s megh vakarjta monda Kutas Janosne hogi en rea(m) haragszik s azert czelekeszi de igiek eő maga beleble ha reank mutatia [Mv; i.h. 253b] * ~ *ét megtörli vmivel* értékelennek tart vmit. 1771: Pop Andrásné ezt monda fülem hallottára, hogy szarik az Hadnagy Uram petsétyében magáb(an)is hogi a Seggit meg törli a petsétell mit ér velle [Dés; DLt 321. 12b Eva Onaki Szabo cons. Alexandri Kis ns vall.] * ~ *ét rágia vkinek* zaklat vkit. 1630 k.: meny be te orczatlan ven aszony ugj mond, mind eltigh az en segge(m) ragod cois arra azt mondotta hogi ragja menyi eőrdőgh pokolba vagjon [Mv; MvLt 290. 43b] * ~ *re ejt*. 1819: az Exp(onen)s seggitégemre elé állván páltzájával meg ütő's segre ejtő [Déva; Ks 116 Vegyes ir.] * ~ *re ül*. 1638: En immar le is fekwtem uala az mikor kis karacson napia(n) estue Nagi rikoltas lön s ugi kelek fel, es ki tekintek s latam hogi ket legent hoznak, hogi az kalitkaban tegiek az eggiket ugian korcziolian Vonzak de hát segre wolt es labbal vonzak be az kalitkaban [Mv; MvLt 291. 139a] * ~ *elüti/vágja vki fejét/nyakát és a -éhez teszi/veti*. 1654: majd el vtóm az fejed s seggedhez tesztem [Ksz; BLt 7 Mihály Andrasne Katha Asz(ony) (32) pp. vall.] | az fejed nem szanna(m) el wtnj s az seggedhez uetnj [Ksz; i.h. Györgi Peter Imperfaluj (38) pp. vall.] | Mihály deak monda el uagom az njákat es az seggiehez tesztem [Ksz; i.h. Thamas Martonne Katha Asz(ony) (43) pp. vall.] * ~ *fejét -éhez téteti* fejét véteti, lenyakaztatja. 1640: Kádár György fassus est: Hallottam Asztalos Mártonul magátul azt hogi szidta az feleségét azzal, hogy „megládd esznek az lánya, hogy rövid nap a seggedhez tétetem az fejedet” — ugymond [Mv; MvLt 291. 212 átírában] * ~ *lófaszt/lófaszt ad a -ébe*. 1754: 'A' ma paraszt Director discretiob(an) töllem praetendál egy szép Mén Lovat, de adok lófaszt a' Seggibe [TGsz]. 1815: Kedves Barátom minden joknak kívánása mellett Lo-fasz az seggedben [Kóród KK; Ks 101] * ~ *vkinek a -ét nyalja*. 1629: monda Makai Istuanne hogi te Bandi Ferenczre mind eltigh csak az Birone segit Nyalod [Mv; MvLt 290. 177b] * ~ *vkinek -ébe bújik*. 1779: Könnyű neked ilyen-amolyan adta-teremtette a palotán sétálni, de hagynd el csak házadat, jószágosag, feleségedet, gyermekedet, megválne ki seggibe bújnál [RettE 396] * ~ *vkinek -e körül jár*. 1744: Azt is halottam hogy az őszszel Fülöp Feketelakon járt volna és ot ki seggi körül járt és topogatozot nem tudom [Gyeke K; Ks].

Sz. ~ *legyen, ha lóra akar ülni*. 1631: ugia(n) seggi legyen ha lóra akar ülni [Mv; MvLt 290. 52b] * ~ *jobb a kólikás ~ a fecsegő szájnál*. 1680 k./1715 k.: Jobb a' Kolyikás segg a fetsegő szájnál, Mert a' ritkán poszog, e' szaporán dajnál [Rosnyai HorTurc. 160] * ~ *kegyelmes tolvajnak nyárs a -ébe*. 1614: alighogy úgy nem járék azmint szokták mondani, hogy: Kegyelmes tolvajnak nyárs az seggibe, Ő kiszabadula, <én ?> belésem az nyomorúságba [BTN²

45] * *meggyúl vki ~én a gatyá*. 1619: Ne félj, várd meg csak egy kevéssé, bizony megládd, hogy leszen oly ember, hogy igen hamar meggyúl az seggin az gatyá Gáspár béknek [BTN² 373].

2. végbélnyílás (emberé); anus; Afteröffnung. 1629: Uarga Mihály ... monda Takacz Istvannak, hogy jer be ugj mond ha be jecosz ugj megh rugdoslak hogy mind seged valagod eozue szakadoz [Mv; MvLt 290. 171b]. 1754: Baszam az Huntzfut lelkedet ha oda mégyek ugj megh rugdask lak hogy Segged Valagad mind őszve szakadaz [Szentrontás MT; Sár.]. 1783: meg verlek meg rugodlak, hogy seged valagod mind egybe szakad [Uzon Hsz; HSzjP Fr. Szabo (42) Ludi magister vall.]. 1846: Ifj Imre Mihály azt mondja T: Dosa Imréné asszonyinak őszve rugdask ugj hogy Segged, Valagad őszve szakad [Kakasd MT; DLT 2].

3. far; feső, bucá; Steiß, Hinterteil. 1754: Cire onul egy nagy bolond görtsős bottal ugj úti főbe az lovát hogy mindgyárt segre esék [Grohot H; Ks 112 Vegyes ir.].

4. végbélnyílás (állaté); anus; Afteröffnung. 1820: a Vérár nyavalyaba a' meg döglött márhának a' ket füle meg vagon, dagadva, — a Száj ajakokkal edgyütt — ugj az Segge is ki van csöledve, vagy ki dagadva [F. rákos U; Falujk 104–5 Barrabás Áron pap-not. kezével]. 1826: (A tehén) szeme nem könyvezett, ajkaja, utoja (.s s.) segge, nem volt ki dagadva [uo.; i.h. 144 ua].

5. (kert) vége/büttje; fund, capát(ul) grädinii; Ende/Ecke (eines Gartens). 1628: én alá jövök az én kertem segíhez [Szentgyörgy Cs; SzO VI, 89].

◊ Szk: a ~ére ver vminek elfecsérel/prédál vmit; a toca/risipi ceva; etw. verschleudem. 1837: a részeges Magyar Gyuri másokkal nagyokat íszik, talán már az utolsó hordo bornak vernek a seggire [Ö-Torda; TLt Praes. ir. 380/1844 Kassai F. Mihály ügyvéd kezével] * ~re ül (épület) összeroskad; (despre construcții) a se dărîma/prăbuși/năru; (Gebäude) zusammensinken. 1698: a' Malom Hazat meg nem építik es ha a' Malomhaz Segre áll; en se most se ennek utanna ne okoztassam azon Solemniter protestalok [Dés; Jk].

◊ Hn. 1775: A Szurtz Segi nevű helyb(en) (sz) [Homoródmás U; EHA]. 1826: Az Ördög Seggben (k) [Pusztakamarás K; EHA]. 1898: Kovács segge vápája [Bálványosváralja SzD; SzDMon II, 134].

seggdugasz apró termetű; persoană de statură mică; kleiner Stöpsel. 1629: monda Balogh Giörgyne, hogy megh lad te segh dugasz Mathene de nem tudom ha az Uranak mondae vagy az Felesegenek | Hallotta(m) azt balogh Giörgjinetől hogy mondotta Uarbéli Mathenenak, te seg dugasz Varbéli Mathene tui magiar Orszagiak vattok, korczi porok cseren bokron hordoztak (így) tüdőkött, engem it fiaztak ollian Attiafiak vattok hogy eggitek az hegien szart, az mastok az hegi alat s eozue mosot az esseő benneteket [Mv; MvLt 290. 33b, 142a].

seggel hátrál; a se da înapoi; rückwärts gehen. 1636: latam azt hogy egy Embert az Cziganyok kórnul uóttének, nízni kezdem, hallani azt hogy az puska roppána azonba(n) az Cziganyok megh szendulenek, es az Ember seggeli kezdé, is az Czigannek megh rivalkodanak [Mv; MvLt 291. 68a]. 1819: arra az asszony egyszeribe hajomba tsi-peszkedék, én mejbe tasztván magamtól, egy széna kalangyáig seggeltem, míg fejemet kezéből kivévn egyszer hozzá ütöttem [Déva; Ks 116 Vegyes ir.].

seggett szk-ban; în construcții; in Wortkonstruktion: *hanyattá* ~ hátráltat; a forța/obliga pe cineva să dea înapoi; jn zwingen, sich zurückzuziehen. 1702: Kerekes Szabó György ki vont mezitelen Fegyverrel és fel porozot pus-kaval ream rohanvan illetlenül hozsam Csapkodvan me-zitelen fegyverrel, hanyatta seggeltetven földre ejtet, hasamra ült, tépét, szagattat, harapdosot, körmölt veremet ki ontot-ta, illetlen szitkok(na)k nemivel szidalmazot [Dés; Jk 324a].

segges 1. nagy ülepű; cu fundul mare; mit großem Arsch. Szn. 1453: Georgius Segges [Kv; TT 1882. 530].

2. '?' Hn. 1805: A Segges Földbe (sz) vicinussa egy fél-lől a Kut árka [Süketfa MT; EHA].

seggü vmilyen ülepű; cu un anumit fel de șezut/fund; mit einer bestimmten Form des Arsches. 1635: phulop Palne mondotta enneke(m) hizem borka kőzőnek uar-belinenak, s ne(m) fogada, hane(m) cziak az seggit vaka-rita, mellet az Isten engedgien hogy cziapjak megh az ki cziapo seggüt [Mv; MvLt 291. 56a Iffiu Palne Varga Bár-bála vall.].

seggvakaró csipkebogyó; máceasă; Hagebutte. 1785: E' mellett kell szednünk minden esztendőben s. v. Seg vakarót két kupát, vad almát négy vékát [O.zsákok KK; MvAlt].

seggvég ?vminek a vége; fundul/capătul unui lucrui; Ende eines Dinges. Hn. 1722: Segvégh Kuttyánál (sz) [Váralmás K; KHN 311].

seggvégðurka vastag hurka; singerete; dicke Leber-wurst. 1785: Májás 1 Segvéghurka 1 Gyöngyös hurka 3 [Berz. 9. 73].

segít 1. anyagilag támogat; a ajuta/sprijini material-cește; unterstützen. 1571: Az zegenyek, kyk foryntra nem rotatnak, morhayok zerenit segechyek a forintra rottakath [SzO III, 336]. 1585: Bonczhidai Gergeli, es felesége Anna, valliak hallottak kalachsuteo ferenchneteol, hog' Puskas Balas kerte halala oraian, hog' Ne hagia az feles-gett hanem legen segitsegel Tanachaua, es keolchegeuel, azert Meg Emlkezeuen arról, segitette Mind keoltsegeuel s mind Thanachaua [Kv; TJK IV/1. 401b]. 1600: Nyerges Peterne Margith azzony vallja, Az ven Razmannenak sok panazolkodasat hallotta hogy mondotta hogy eo azt az hazat mind az vra halala vtan epitette, mert mikor megh veottek volt borona haz volt az vasasok es Brasajak segitettek mert hitelben Attanak vasat es halat neky, az Arra megh fizetesere penigh sokaigy el vartak [Kv; TJK VI/1. 448]. 1614: Zilagy Jakab Ez megh sebesedet uolt nem uolt miuel gyogytani magat hanem Barabassy Ferencznek keotte magat de semmivel nem segetette, hanem inkab minden marhajatol megh foztotta [Ehed MT; BethU 60]. 1633: az emberek is segitetek valami Juhoczkaual [A.venice F; Szád.]. 1668: Kérem is az Istenért Nagyságo-dat, ne hagyja úgy magának az úrfiat, hanem segítse, a magáéból is adván bizonyos rész jószágot kezében [TML IV, 326 Teleki Mihály Lónyai Annához]. 1705: az vilagon mindennel segitette Tarczafalui Ferencz vram az szegen Tarczafalvi mihalnye Asszonjomot bizony nem is tudom hova löt volna el, ha Ferencz vram nem gyamolgatta volna [Pálfa U; Pf]. 1712: Ha szintén kgm(c)dért nem estem

volnais, ezen adosságban, mégis arra inducálhatná kgm(e)-d(é) lelki esmérési; s Atyafisága, hogy meg szorult Attya-fiat segitene [JHb Jósika István Jósika Imréhez]. 1723: Cselédnek valo fizetéssel pénzel és buzávalis Segítették [Ilencfva MT; DLv. I. IIB. 5]. 1730: Tiszabecsi István nevű Maros Vasarhelyi Collegiumból Akademiákra szandeko-ko Iffju Alázatos Instantiajával találván meg bennünket, hogi ezen szent szandekában amivel lehetne segitenők [Dés; Jk 394a]. 1734: azt sem Tudom Tüzi Fával honnan Segítették az urat az mikoron Kolosvárat Tanult [Kövár-hosszúfalu Szt; TKI]. 1754: ő Sitárkodott, Pásztoroskodott, a Falut se adóval nem segítette, annyival inkább közönsé-ges Falu szolgálattával [Tóhát AF; JHb Nyikula Muntyán (30) zs vall.]. 1789: Jobbágiai szegények lévén segítette minden uton modon őket hogy jo Gazdák légyenek kinek kereket, kinek lótsót adott, mert volt modgya azoknak meg szerzésiben, minthogy Város Hadnagya volt [Asszonynepe AF; DobLev. III/657. 2a Bumba Juon (50) col. vall.]. 1802: nem tsak az Apahidi Jozzággal segítette Csiky Isák Ur is^a, hanem mind készpénz költségeivel, mind az Tolnai részen birando Jozzága erejével [Apahida K; RLt O.2. — "Rettegi Sigmondot]. 1842: a' Sogor panaszzolya hogy néked Szénád, Szalmád elég vagyon — másoknak adsz — a Rosi marháit pedig éhen dölgien el nézed — segiteni nem akarsz [Veresegyháza AF; DobLev V/1241 Dobolyi Sigmond Dobolyi Bálinthoz].

2. bajban/nehez helyzetben megsegít vkit/segítséget nyújt vkinek; a ajuta pe cineva, a da cuiva ajutor; in Not Hilfe leisten. 1561: ides few nepek leg'enek kyk az mellettek ualo iffjakat okosságokkal es io thanachokkal segítsek [Kv; ÓCart.]. 1581: En hozzamis Jeottek mind az hawas alat lakozok mind az magam Jobbagy, kertenek hogy Segetenen ekeot ahoz, ne Bantatnak meg az ott walo meg zallass [Törzs. Szentpáli Kornis Mihály a fejhez]. 1592: Tudgyak aztis hogy az Attiahoz egy Nehanzor ment kj Al Eorbe segitenj az Attiat, mivelhogy ven Ember volt [Mikeháza SzD/Dés; DLt 235]. 1657–1658: Meg-kértem vala Szapiát is, kinek vala egynehány száz lovasa és dragonya is, hogy segítene [Kemlr. 315]. 1660: En is abban az hadban megyek, az mely Váradot segiti [TML I, 556 Bánfi Dienes Teleki Mihályhoz Nagybányáról]. 1671/1795: tartozzék eő Kglme az Harinnai Vr(am) részéről valo Jobbágvyokat egy erős ember adajával segiteni, 's közikb(en) adózni [Barátfva K; LLt 61/1686]. 1681: Ezek ketten czédulás szén égetők, edgyik-edgyik egy héten szolgál, ennek egy hétre fizetnek egy forintot. Az béreses is segitenek az illyeneknek [CsVh 101]. 1692: Megeshetik az is hogi az Szekelj Natio semmivel olljkor ne(m) segít bennünket, de akkoris az magok külön szakadasaua az mi nyomorusagunkat tauul néznek [Szókefva KK; Törzs. Sárosj János kezével]. 1727: az a csuda hogy meg nem bolondultam miatta, mikor lattam hogy nimellyek nem hogy segiteni akartak volna, sőt minden igyekezetekkel confundalni akartak [Albis Hsz; ApL 2 Bakori (!) István Apor Péternéhez]. 1838: rettentő így látni feje felett a' Szórszálon függő Kardot és még Sem Segitni [Hadad Sz; Borb. II Árva Kendeffi Rakhel lev.]. 1854: mindent meg fogok tenni az ő jóvára tsak hogy valamit tudgyak segiteni [Uzon Hsz; Kp 394 Kispál György özv. Kispál László-hoz].

Szk: kalákában/kalákával ~. 1633: Nagy Thamas, Vram az magok földében majorkodtatott, vettetet maganakis volt 2 Beres ekeje, Szekereis, es aual majorkodtatott, es

mys segítettünk eo kgnek, Clakaba jo akaratunkból [A.ko-mána F; Szád. Opra Morariul (65) vall.] | Nagy Thamas Vr(am)nak ket Ekeje jart, es kualtkeppen aual majorkodot, Jo! lehet Clacaua eokis segitetek, mind szantassal es Ara-tassal egieb dologhal is keremes szerint [A.venice F; i.h. Bukur Grekul (35) judex vall.].

3. segitten ~ sietve segít; a sári in ajutorul cuiva; jm schnell helfen. 1662: Rettenetes kopjatörés és erős harc tar-taték mindkét részül, úgy, hogy noha a törökök közel négy-annyi számmal is lévén, egyik sereg a másikat segitten se-gitené, de mégis mind a két részül nagy sokan hullaná-nak [SKr 553].

4. segédkezik (vkinek) vmiben; a ajuta pe cineva in efectuearea unei muncii; behilfflich sein. 1570: Latta More Ambrust hogy Eot Jwt egyywt Ratz Balintnewal, Es Zeke-ret keotezte segitet neky [Kv; Tjk III/2. 148–9]. 1592: hogy Mennel hamareb lehetne az wizez megh ereztén(n)k hogy az Molnarok az Achoknak segittetek hamareb vol-taert, Attam nekik f—d 52 [Kv; Szám. 5/XVI. 62 Eppel Péter sp kezével]. 1600: Az Zeoleos kerttnek Seowenienek epitesetol Az zekeresnek a' ki az szemetett hordogatta es az Leszat megh fette fizettem f 2 egyetembe az melj Emberekett az Zekeres melle Attam hogy segichyének fel rakni es le hanny [Kv; i.h. 9/XIII. Damakos Máté isp. m. kezével]. 1633: Asztis tudom, hogy az Tiukosiak es Hal-magiak, Paraijak, Reczeykis jötenek segiteny es segitetek az haz es malom epiteseben [F.venice F; UF I, 322]. 1643: A' kinek ökre nintse(n) fa vágással tartozik az ökrös ember mellett segiteni [Moson MT; MMatr. 262]. 1725: 43 nap-szamosnak ki fizetesire kik az jászoly gát csinálásán, s a' vegre a' vizen által, czövekek bé verésin dölgöztak az két tó partyát, menedékesen le vágták, s a' ket tó öszve vágásán is segittettek fl: hung. 8 den. 19 [Kv; Ks 15. LIII]. 1742: Ekárt Mihály megh koberolván a Gárgyásiak bányá-ját az kesz kortozt kettőt, egyik küssebb volt, egyik na-gyobbatska altal hozta, énis abban segéttettem ..., meljiet az Istaljon vittek ki [Torockó; Bosla Tóbiás Bótár (47) jb vall.]. 1756: Balog Uram ugar szántáskor s Tavasz szántáskoris eő kigyelmeis szántatot ugyan az maga ekej-vel de miis Segittettük [Szelnice, Kóvár vid.; TKI Kíngye Tanaszia (33) jb vall.]. 1851: a' borozda követ tsak nem a' Pityi által kitett kert mellé ásátá föl — ha neim lehet m'ég> annyit segijteni, hogy a' mikor Sogo<-> Ur oda menyen ki kel hanyatni [Héjjasfva NK; Pk Nagy Károly lev.].

5. fn-i in mellett; inaintea unui verb la infinitiv; mit einem Verb im Infinitiv zusammen: segít vmit (meg) ten-ni/(el)végezni; a ajuta pe cineva să facă ceva; jm etw. voll-bringen helfen. 1570: Margith Thakacz Isthwane, Margith Thakacz Balasne vallyak Az annyok azt Monta Ne-kyk hogy Zegithsenek dolgozny es megh Theobwl az Ma-ha [Kv; Tjk III/2. 139]. 1602: az zenafw földet segetőtte orotnj fodor martonnak falw földéből [UszT 17/37 Farkas matę Zent Abranj drabant (60) vall.]. 1605: Engem hiut uala el mattias kouaczj moczjar oldalba, hogi ei mehet ta-lalt es segeliek ki uagnj estue leon es kj nem veheteok estue hanem holual oda menenk es ugy segittek holual kj uenni [i.h. 18/144 Baiko Pal uargiasj zabad zekel keoz bizonia az ket fel peresnek]. 1655: Tudom hogy egyszer az szőlő alá jöve Sós Márton, kiálta bennünköt, hogy segeten-nők megh fogni az Oláhokat [Kv; CartTr II. Joan. Széki vall.]. 1679/1681: Hunyadon lako Racz Szabo Peter az mikor az siető szükségig kivanni fogia, mestersége szerintis Segéczen az Várban az több szabokkal együtt varrani [VhU

450 Thököly Imre vál.]. 1683 k.: Szanto Föld vagyon Nro 4 ..., melyeket az Falu ketszer ketszer meg szánt Praedikator magvaval be vét es az leanzok kiket Catechizal aratasb(an) segíteni az Pastor(na)k tartoznak [Varsolc Sz; SzVJk 72]. 1699: Az mikor peng az fákat fel vonszák, Circiter vagy hat embereket, vagy nap szamosokatt adasso(n) Bédj Ur(am), segitenj az fákat fel vonnj [Kv; BLt 7]. 1764: A mostoha Fiamtól ... hallattam hogy a nevezett Jnas egy Sákba vivén valamit eo Segejtette fel tenni a határa [Bögöz U; IB]. 1818: a huszonnégy-köböl gabonából, minthogy Gegő György segélytette volt hazaköltöztetni, ezen fáradságáért elmarad hat köből, tizennyolc köblöt pedig tartozik Gegő György István fiának megfizetni [Jenőfva Cs; RSzF 244].

6. pártfogol, kiáll vkiért; a proteja/ajuta pe cineva; beschützen, eintreten. 1662: Nem lévén azért l(ste)n uta(n) senki gyámolo(m) ki engemet ilyen hala<los> igyemben* segéttet volna folyamodta(m) az Nehai Tekéntes Ngos Barcsai Sigmondné Aszszonyomhoz, hogy eő Nga könyörölne rajtam és váltana meg a halálút [Monó Sz; BK — *A halálós ügy: istentelenség és latorság].

7. (Isten) megsegít; Dumezeu ajutá pe cineva; Gott helfe ihm. 1542: annak elotthe azt wzenthe wolth hog ew kegelme en thwlem semmyth ne tharchon, merth az Isten whet wg segeyche, hog ha eg kew hagythaswal megwehetthe* Fogarosth, sem wenne meg [Fog., LevT I, 16-7 Petrus Orozy Zalay Janoshoz. — *Olvasási v. sajtóhiba wehetthe h.]. 1600: En Geresi nagy Miclos Esküzeom hogy en az en vramnak, az vjztező Bathorj Peternek fiúrol fiúra üalo örökeős jobbaga lezek, seött meg a eő keglme maradekanakjs kjre az io Jsten Engemett segitthyen [Szsz; WLt]. 1636: Segitse az Vr Isten kegyelmeteket-is boldogul arra, hogy az melly pálya futásnak es nemes hartznak ereszkedet, azt idvössegesen es ditséretesen el vegezven amaz meg hervadhatatla(n) koronát el vehesse, mellyről emlékeztet vagyon Szent Janosnak Mennyei látásával irt könyvenek 2. részében ... Légy hü mind halálig, és néked adom az életnek koronáját, Amen [ÓGr Aj. I. Rákóczi György aláírásával]. 1653: A Kalendáriumban látok olyakat, hogy hibasan irták, melyet ha Isten segitt, ide alább meg fogom jobbitani [ETA I, 41 NSz]. 1754: Romlásban vagyon egészben e kis ekléziáscsákában a templom, ex fundamento újat akarnak építeni, néminemű képpen hozzá is fogtak, segítse Isten a maga dicsőségére, Amen [Unoka MT; ETF 107. 24]. 1763: elég dolog volna csak győznők, a' mire Isten segít, kötelességem szerént ügjekezem [Szőkefva KK; BálIt 1]. 1785: a Béres ekékkel kevertetek s holnap ha Isten segít magnakis bé ágyalok [Bencenc H; BK. Bara Ferenc lev.]. 1823–1830: papságomat is amennyire Isten segített, hiven folytattam [FogE 293].

8. használ, jót tesz; a ajuta, a folosi, a fi de folos; helfen, nützen. 1710 k.: A doktor mit adott osztán, s mit segített, nem tudom, de az Isten meggyógyítja, s felkelék egy hétre [BÖn. 526]. 1831: ha a' tavasz el jön, s ki megjek Ádamosra talám a' fris áer valamit segít [Kv; Pk 6 Pákei Krisztina férjéhez].

9. (gyógyulásban) segít; a ajuta (la vindecare); (bei Heilung) helfen. 1657: meg is betegedém vérhasbeli nyavalyával, kibem nyolcadnapig feküvém, lóra nem ülhethvén, de Isten után egy Ascanius nevű doctor curatiója hamar segít [KemÖn. 258]. 1771: Féjrem annakutánna olyan rosszszul lett, hogy ha a Papjaink nem segitének a szentelt Eszközök által el is veszet volna minden bizonynyal [Dés; DLT

321 Nob. Éva Szántó Georgii Hanc cons. 37 vall.]. 1778: Ezek a' Rendelések minden némű forro nyavallyákban, veres és hollyagos himlésekben, tüzes orbánczokban közönségesen hasznosok, és a' megtartásra igen szükségesek. Mellyre nézve commendátatik, hogy ezeket magoknak irassák le a' Birák, és magok Falus feleik közt gyakran olvassák fel, hogy a' mikor efféle nyavallyák adgyák elé magokat, addigis, a' mig ezekről, s' több effélékről bővebb oktatást vehetnének, tudhassák a' Betegeket mint eddig szoktak volt, nagyobb haszonnal segiteni [MvÁlt Mátyus, ConsSan. gub.]. 1811: Hét hétik (!) rós Lisztel kell elegyiteni Szokott darályakat, meg fogja menteni Sok betegségekől, tisztítván gyomrokat 'S A' meg-épülésre segiti azokat* [ArE 145. — *A kis csikókat].

10. táplál; a da sã mănince; ernähren. 1680: Az nyari malaczok valoban hitványok ha valami gabonával őket nem segittik nem sok marad meg benne [A.porumbák F; Ált. Inv. 37].

11. hozzájárul, növel; a înlesni/facilita ceva, a contribui la ceva; beitragen. 1793: mely romlást nagyon segitette azon Bothajtásnak nem egyenes, hanem fél fortsaku Circulussa [Kv; Pk 2]. 1803: Jollehet az üdő mostohaságais segitette ezt: De nagybárá az ilyen tanulatlan Kovátsok által hágot a' Vas könek arra ezen felső Grádusra [Torockó; TLv. 9/35].

12. (meg)erősít; a consolida/întări; unterstützen. 1755: a' describalt házok alatt lévő Pintzékbén a' külömben vékony gerendákat talpokra tsinált és rész szerint földbe vert ászkokkal segitették [Ludess H; BK 1020 Naláci conscr.]. 1814: valamit segitettek rajta, hogy ha megintlen nagy viz jőne, nagyobb rontást a' Gáton a viz ne tehessen [Km; KmULv. 3 Hintyován Juon (20) molnár vall.]. 1851: rövid időn ha rajta nem segitnénk el romlana* [DLT 1791. — *A hid].

13. ~ rajta változtat vmin; a schimba ceva spre bine; etw verändern. 1820: Rétes hely kevés van az árviznek erőssen ki vagyon tétetve, es nagy munkával sem lehet rajta segiteni [Jegenye K; KmULv. 2].

14. ~(i) magán/magának/magát személyre visszaható cselekvés kifejez; a se ajuta; sich helfen. 1673: Kemény János példáját kövesse (kiben maga Kegyelmed többet tud), az magnanimitással sokat segített magának [TML VI, 436 Bánfi Dienes Teleki Mihályhoz]. 1782: A Torotzkai határon lévő Erdőket házi Tüzelésre is el-élhetnök, de ... inkább szomszéd határokról segittük magunkat Tüzi fa dolgozásban [Torockó; Thor. XX/5.24]. 1804: Az All-peres Rabok önként tett meg-vallásokkal magokan annyit segitettének is, hogy ellenek elég kegyelmes ítélet mondattott [Déva; Ks 115 Vegyes ir.]. 1829: Ezen első egy pár esztendő alatt a Theatrumból befolyó jövedelem capitalissá válna, melyből azután a társaság, a Theatrum magát, segiténé, soutenérozná [Kv; Kv színházi lt].

Ha. 1582: Segytthenek [Kv; Szám. 3/VII. 9]. 1603: segette [Kv; Tjk VI/1. 648]. 1624: segittene [Szárhegy Cs; LLt 67]. 1643: segheczie [HSzj tanorok-kapu al.]. 1667: segétse [TML IV, 173 a fej. Teleki Mihályhoz]. 1671: segittik [Madaras Cs; LLt 125] | segitenők [TML VI, 54 Teleki Mihály Bethlen Miklóshoz]. 1710: segitteni [Bözödújfalú U; Pf]. 1716: Segitt [Kiskend KK; Ks 95 Bíró Sámuel lev.]. 1737: Segittene [Szárhegy Cs; LLt 60/1679]. 1754: Segitöttem [Usz; Pf]. 1758: segetet [Cintos AF; TKI 19/42 Gyirászán András (60) jb vall.]. 1763: segéjtették volna [Köpec Hsz; Köpeci lev.]. 1774: segijttem [O.zsá-

kod KK; LLt Vall. 197] | segítje [Bikfva Hsz; HSzjP]. 1793: segilytette [A.csernátón Hsz; HSzjP Paraszt Kádár István (42) vall.]. 1797: segítisen [Sszgy; HSzjP Nagy Mosesné Sára (54) vall.]. 1804: segíteni [Adámos KK; Pk 5]. 1814: segítették [Sszgy; HSzjP Providus Bordás Györgyné (24) vall.]. 1847: segíteni [Dés; DLt 792]. 1848: segíteni [Tarcsafva U; Pf Pálfi Lajos lev.].

segítés 1. (hadi) segítség/segítés; acordare de ajutor (armat); (Waffen)hilfe. 1657: palatinustól követ érkezék, Kiri János nevű úrember, békességnek tractájára, ki midőn tractálna, jüve hír az csatától, hogy hátán hozná az ellenséget, és segítés kívántatnék [KemÖn. 67]. 1662: Ekképpen azért Újlaki Lászlót, viceispánt, Türi Mihályt, egyik lovas hadnagyot, Diószegi Kristófot és a német óbester megfogván, hogy immár Jenő segítése késő volna, őket elől Váradá bevitetni parancsolta vala [SKR 432].

2. táplálékkal (való) segítés; ajutor (în asigurarea hranei); (Ernährungs)hilfe. 1796: a melly gyümölcs fák mind ez ideig szükséges házi eledeleink potlása és segítése végett tilalom alatt meg tartottak a magok ujj foglalásai környekeről úgy el pusztítottak és töbölis ki vagdaltak hogy azok sok szamu voltának szemlélese, a' közönséges jora, és előre nezd szívet serelemmel érdeklik (lgy!) [Torockó; TLv. 10/6].

segített szk-ban; in constructi; in Wortkonstruktionen: ~ nyil? kipótolt/kiegészítő osztályrész; parcella completa; ergänzender Feldstück. 1747: én meg osztován az ötsémmel Néhai Csipkés Katával tudom bizonyosan hogy az ötsem Csipkés Kata részére Retek jutottak a Harasztos oldalán egy nyil a Rakosi Kapus alatt lévő darabotska Rétnék fele, a bemenőben fel nyil, ismét a segített nyilnak fele [Aranyosrákos TA; Borb. II Csipkés Barbara Néhai Szekely György ur(am) Özvegye (60) vall.].

segítget rég segélget; a ajuta din cînd în cînd; nach und nach helfen. 1711: Gyermek koromb(an) magam jártam azon Bányáb(an) és segítetttem az Atyámnak [Nagyalmás H; Born. II senior Gálya Juon (70) vall.].

segíthet 1. (anyagilag) támogathat; a putea ajuta (materialcește); (finanziell) helfen können. 1705: A szász atyafiak a generálnak akarván complaceálni és magokat is akarván kímélni, egynéhány magyarokat beadtanak, hogy azoknak sok pénzek vagyon és a militiát segíthetik [WIN I, 574]. 1862: mindenkor rosszul esik nekem, hogy nints egy élő pénztár melyből el rongyolott templomaink, isk. házaink, szegény papjaink isk. mestereink sorsán segíthessünk [Gyalu K; RAK 69].

2. (veszedelemben) segítséget nyújthat; a putea ajuta pe cineva (în caz de pericol); (in Not) Hilfe leisten können. 1657: Golop tájékján estve felé megparancsolám, hogy csak készen tartva lovokat, úgy etetnének; de mint magyarai rossz szokás, azt kevesen cselekvődvén, hanem lovaikat kibocsátván az füre, azonban Isten ily látogatását bocsátá reánk, hogy ne segíthetnének az veszedelembre rendelt helyeknek [KemÖn. 218]. 1679: Az szegény viskieket igen körülvette az Tisza áradása miatt való veszedelem. Isten Fejérvára vivén, onnét visszahozván magam is kimegyek, hogy szegényeknek segíthessék [TML VIII, 463–4 Teleki Mihály Bornemisza Annához].

3. segítségül szolgálhat; a putea ajuta; helfen können. 1670: Kérem is szeretettel, ezt el ne mulassa, se ne halaszsa, mert annak informatioja most mind árthat s mind segíthet. [TML V, 381 Bánfi Dienes Teleki Mihályhoz]. 1673: De bizonynyal írom Kegyelmednek, mind ezekkel sem gondolnék, de midőn az közjónak nem segíthetek, magamra penig haragot hozok, miért kellene oda sietnem? [TML VI, 439 Teleki Mihály Bánfi Dieneshez].

4. pártfogolhat; a putea proteja; befürworten können. 1823–1830: Lementem Csernátóni Sámuel professzorhoz, kértem, hogy mivel philosophiae professornak inspekciója alatt vagyok, pártfogoljon, de ez azt felelte, hogy sajnál engemet, de nem segíthet [FogE 294].

5. (beteg) segíthet; a putea ajuta (unui bolnav); (einem Kranken) helfen können. 1823–1830: a grófnak száján folyni kezdett a víz A doktor nézte, de nem segíthetett legkisebbet is. Egyszer megszűnt a folyása, s azzal meg is holt [FogE 156].

6. ~i magát személyre visszahatható cselekvés kif-ére; a se putea ajuta; sich helfen. 1691: Mint hogy penigh ez szoros üdöben szorgalmatos gondviselés kívántatik, eo Kgle jo maga alkalmaztatásával igaz Hazafiuságát tapasztaltassa, az naponkent folyó dolgok difficultások, és egyéb ocurentiákis valóságáról az Commissariatustis tudositván, hogy ha mib(en) kívántatni fogh az eo kglk successorávalis magát és hivatallyátis segejthesse. Isten penigh eo Kgl = hivatalos dolgaib(an) segellhesse [Kv; Törzs Instr.].

7. (állapotot) jobbíthat; a putea îmbunătăți/ameliora (o anumită stare); aufbessern können. 1792: Ábrán Marton öregsege felé tsuszo mászo nyomorék ember volt; olyan pedig hogy az al felin tsusztatván két kis fa botikokot fogott a kezibe meljekkel maga erőltenségit segíthesse [Kő-rispatak U; Pf]. 1807: a mikép a Malmokat építő 3 mesterek bizonyítyák, őt köven otton a Szamos folyása menedékje nem segéjthet a négy kövekkel lisztelő malom több hasznót téssen, mint sem mikor őt köre igazítatott, mert négy köre sebesebb tsapása vagyon a víznek, de ha ötre igazítodik, mindenik nagyon még gyengítetik [Apahida K; RLt 0. 2 Jos. Farkas (47) ns prov. vall.].

8. pótolhat, kiegészíthet; a putea completa; ergänzen können. 1698: (A job-ok) mindenestől fogva Tizen haton vadnak de az Portiot igen vekonyan segíthetik [Szászkerked K; LLt Fasc. 154].

segíthető I. mn vki hasznára/javára lehető; care poate fi în folosul/beneficiul cuiva; helfend. 1710 k.: Nem azért becsüli az embert, hogy abban az Istennek becsületet érdemlő ajándékot látja, hanem magáért, hogy vagy fél, vagy valami hasznót reméni attól magának; és azt nem az Isten amabban feltaláltató ajándékinak, hanem az ő maga arra az emberre való szükségének, és annak önéki ártatható, vagy ötet segíthető tehetségének serpenyőjével, és az üdőknek alkalmatosságával méri [BÖn. 416].

II. fn támogatást nyújtható személy; persoană care poate să ajute pe cineva; Helfer. 1679: Közzel valók gonosz akaróink vagy ugyan ellenségeink, távul valók nevetőink vagy nem segíthetőink conclusiójától oltalmazzon Isten [TML VIII, 462 Bethlen Farkas Teleki Mihályhoz].

segítő I. mn 1. segédkező; ajutor, care ajută; helfend. 1693: A szász nácion levő Refrita Eccla supplicatior adván T. Petelei István Praedicatorok irant, hogy ő kime erőtelen és beteges lévén, állícson a' Tiszt Eccla ő kime mellé egy

segítő Atyafiát [Kv; SRE 16]. 1774: Ezen Faluban vagyan egy vas mivelő Jobbágy Czigány, mellette levő Segítő atyafiával [Mocs K; KS Conscr. 73]. 1780: Verőkbén segítő Munkások(na)k fizetések. Verőkbén Segítőnek, ki csak legyezővel segített, minden vastól két pénz fizetése legyen [Torockó; TLev. 8a].

2. kisegítő, erősítő; de întărire; unterstützend. Szk: ~ had. 1657: szegény Kornis Zsigmondot rendelék, hogy az hadak előtt generális lenne, és szállíták az Barcaságra hogy már az segítő hadakkal, Kapronczai Györgyöt pedig expedíálák Máté vajdához [KemÖn. 188]. * ~ sereg. 1662: Végre a mieinknek mindkét szárnya annyira meglankadni kezdett vala, hogy minden segítő seregeknek s magának a fejedelemnek is magamellé választott ónadi és udvari dandárbéli derékseregével segítségekre menni kellett vala [SKr 520]. 1710: Galga szultán Gyalu felé indula, a mezőben három lineában, de igen tágoson állítván ármádáját, semmi segítő seregeket a rend szerint hátul nem hagyván, hogy annál inkább nagyobbnak tetszenék táborá [CsH 236. — *1690-re von. feljegyzés].

3. támogató; protector, binevoitor; beistehend. 1688: Én továbbra is Kegyelmed jó atyafiságában, segítő jóakarátjában ajánlván magamat és minden dolgaimat maradok míg élek, Kegyelmed köteles joakaró szolgálja [TML IV, 269 Bethlen Domokos Teleki Mihályhoz].

4. előrevívő; propășitor, care face să propășească/progreseze; (jm Vorschub) leistend. 1710 k.: Becsületnek a tudósok, és akármely e világi életet segítő vagy gyönyörködtető mesterségekben nagyra mentek azért az ő tudósságokért [BÖn. 415].

5. üdvösséget ~ üdvözülést felkaroló; care contribuie la mintuirea cuiva; beim Seligwerden helfend. 1681: Esküszöm ezért az eleő Istenre, ki atya fiú és szent lélek engem úgy segéllyen, seőt az áldott szent szűz Mária ideuziteőnnnek szent anyja, minden szentek és uallásom szent üdvösségemet segéteő s dolgaimot eleb mozdítható boldogult lelkek érdeme nekem úgy használlyanak, hogy én az ő nagyóságok, méltóságok, életek, birodalmok ellen ... soha senkiuel nem tractalok [CsVh 86–7].

II. fn 1. segédkező, segéd; ajutor; Gehilfe. 1600: 28 Die Marty, hogy az nagy harangh wteoiel fel vontak, es az harangba fel fwggezettek, fizettwnk az segiteoknak d 12 [Kv; Szám 9/IX. 30]. 1780: Verőkbén segítő Munkások(na)k fizetések. Verőkbén Segítőnek, ki csak legyezővel segített, minden vastól két pénz fizetése legyen, a' melly segítő pedig a' Vasat felis szaggattya, egy vastól három pénz [Torockó; TLev. 8a]. 1791: a' külső Templombéli orgonáságra ... hárman is volnának a' kik vágyakoznak egy László János nevű Ifju Legény ... néhai Zoltán Pál ő gyklmének az orgonásságb(an) segítője volt [Kv; SRE 270].

2. támogató személy; susținător, sprijinitor; Unterstützer. 1734: én mellém nállanál senki több segítő, kereső és engemet vigasztalo nem akadt [Szárhegy Cs; LLt Fasc. 107]. 1736 u.: Vajha most élc, volna nekem is földi gyámolom, sokféle nyomoruságaim, kárvallásaim között segítőm [MetTrCs 482]. 1832: En I. Bartók Ádám meg szolítalak Tégedet elsősben is Dobolyi Klára Házos Társumot és köszönöm, hogy e világi élet terheinek hordozásában segítőm voltál [Szentbenedek AF; DobLev. V/1186 Bartók Ádám végr.].

3. pártfogó, segítőtárs; protector, Beschützer, Protektor. 1634: Aztatlos Marthonne és Aczy Mihalyne egy mas hajtat tepik huzzak, Kovaczy Janos is közöttők vagio(n) ne(m)

tudhata(m) ha vedeo valae, avagy segiteo Kovaczy Janos [Mv; MvAlt 291. 7a]. 1676: hazudnak benne, kik azont hirdetik, hogy Kegyelmed lött volna oka, s én is másokkal segítője az Béli uram ellen való vádnak [TML VII, 264 Mikes Kelemen Teleki Mihályhoz]. 1847: A 9. és 10. kérdőpontok oda voltak intézve, hogy Varga Katának az elősorolt büntényekbeni cimborái, büntársai világosságra jöjjenek, jelesen pedig, hogy kik voltak az ő azon helységekbe vezetői, ottan táplálói, pénzfelhajtói, a népség ámitásában segítői [VKp 297].

4. megsegítő (ország/fejedelem); (jară/dornitor) care ajută ...; helfend (Land/Fürst). 1620: ha ezt megérti az török^a, inkább s jobban is kezd confederálni az Magyarországgal is, hogy meglátja, mennyie nagy országok és fejedelmek segítői Magyarországnak [BTN^a 399. — *A cseh királynak a magyar királyság megszerzésére von. tervezgetését].

5. előmozdító személy; persoană care contribuie la realizarea unui lucru; Helfer. 1665: Nem kételkedünk mi abban is, hogy Rottal uram, mint keresztény méltóságos fejedelmi ember ... segítője leszen az ő felesége udvarában mind-ezeknek^a; de megbocsásson ő kegyelme, akkor úgy törekedhetik csak, mint római császár ő felesége egyik belső tanácsa [TML III, 389 a fej. Teleki Mihályhoz. — *A végzendő dolgoknak].

segítő-rúd ? (hintő-)pótrúd; (un fel de) proșap de rezervă; Ersatzdeichsel. 1780 k.: Tsináltam az Hammu szín hintóhoz rudat R. 1. x. 30 Megint az ham(m)uszin hintóhoz két segítő rudat R. 3 [Szászváros H; BK].

segítőszállás katonai kvártély; locuință ocazională (în caz de nevoie); Absteigequartier. 1746: Militaris Tisztek segítő Szállásai Placz Major Vram(na)k cseledi számara 3 Ober Lejtnantnakis 3 ... Strasa Mesternek 3^a [Kv; Ks 11. XLVI. 25. — *Folyt. a fels.].

segítő-szeg ? pótszeg; cui de rezervă; Ergänzungswinkel. 1591: Az oh Segitteh zegett es Marok wosatt hogy fel wert f—d. 15 Jstwan kowachy Chynialtt haro(m) Jtkezww karykat f—d. 9 [Kv; Szám. 5/1. 10–1].

segítőtárs 1. támogató/pártfogó társ; ajutor, partener; Unterstützungspartner. 1736: gróf Apor István végtire egész ország generálisa lett vala. Gróf Apor Istvánnak nagy segítő társa vala gróf Gyulai László^a [MetTr 440. — *Ti. a r. kat. hit védelmezésében].

2. (gyilkosságban) segítőtárs; complice (în comiterea omorului); Mithelfer (bei einem Mord). 1590: az másik Alperes ... meztelen szablíával wolt az mi atiankfian és lowai fekit el waghдалta, Si juris azt mo(n)giuk hogy ezis tarsa volt az Nemzet Mihálnak az homicidiumnak patrálában, Azt mo(n)giuk miért segheteo tarsa volt, reses halalaba(n), giolkos [UszT].

segítő-vas abroncsozásra való kádáreszköz; uncaltă de dogar; Eisen zum Reifenaufziehen. 1656: az Hoszu pincze előtt 3 vas abroncz kolczaiával együt waszatiual egy jo segiteő vas, hoza valo ezközzeivel együt [UF II, 117]. 1724: Egy kádározo kapots. Egy Segítő vas [Koronka MT; Told. 29/12]. 1753: A pinczeb(en) van egy kádarló kapocs ... Egi Segittő vas es egy Vas abrancs [Szentmargita SzD; Ks 18, CII]. 1754: Kádarlo vas kapots és Segítő vas [Borsa K;

Told. 53]. 1786: A Farago színben ... Donga tsináló Gyalu nro 1. Fenék Czirkalom nro 1. Egy Segítő vas nro 1 [Nagyalmás K; JHbK XXIX/36]. 1816: Egy abronts huzo vas ... Két Segítő vas [Varsolc Sz; Born. IV. 41].

segítő-vaskapocs kádárszerszám; unealtā de doga; Faßbinderwerkzeug. 1749: Az Korodi kádárnál Merk luonnál lévő Kádár miv Szerszámok ... Egiszen fábol valo Gyalu Agy nu: 1. Ahoz valo Gyalu Bak Vasával edgyut nu: 1 Deszka vago fűrsz nu: 1. Segítő Vas kapots nu: 1 [Kóród KK; Ks 10. XCII. 20].

segítség 1. támogatás; ajutor, sprijin; Unterstützung. 1566: Mijrt penig hog' ... gyűlisbe iúnek, az kőssigtől segítséges es költsigek mindenkor uag'on [SzO II, 187]. 1571: Az kyc penigh gyermekek volnanak hogy az Espotalba Nem fernek Azoknak eo k. Rendelienek Az quartabol segitset [Kv; TanJk V/3. 41a]. 1590: ha az professorok tartasa megh cheokeonik, az lol indult schola Allapattianak el bomlasat Ne Imputalliak amy (!) Negligentianknak hane(m) az orzagh meg Igerth segitsegenek meg vonasanak [Kv; i.h. I/1. 141]. 1598: Tetczet eo kegmeknek, hogy az szaz Nation valo vrainkis awagy Praedicator, tartany Akarnak, awagy penigh alunusokat tanitatny Akarnak tehat eo kgmek is zerettettel extraordinarie minden segitseggel igerik magokat az Magyar nation valo vrainkis, az varosnak keozseonseg penzebeol [Kv; Szám. 8/IV. 44]. 1662: az dicshiret emlékeztető fejedelemszony is, üdösbik Lorántffy Zsuzsanna azon oskola segitségére fogarasi jövedelméből egyszersmind háromezer forintot adatott vala [SKr 422]. 1699: Az Ajtoni Praedicatornak ... adasson a' T. Ecclesia buzát metr. nro. 6 ~ hat vékát ... a' mostani fogyatkozott állapotjába valo segitségére [Kv; SRE 58]. 1762: ástam részem szerint akkoris mikor a Nms Szék Segitségevel a Marost keresztül kötötték és azon arokra vettettek a Maros Vizit [Marossztygyörgy MT; Ks 67. 48. 31]. 1789: egy egyedül valo malomhoz értő mester ember ... azt^a tsak maga költséggel, és az udvarnak Segitsége nélkül megis indította [Abosfva KK; LL Toth Ferentz (45) árendátor vall. — ^aA malmot]. 1807: a Novizáns hogy Felsége Jozsága Segitségével tartotta légyen az Attyat azt teljességgel meg Semis bizonyithattya [Aranyosrákos TA; Borb. II].

Szk: ~et ad/tesz. 1600: Ő Kk tanaczul vegesztek hogy az hadban meg sebensülteknek Miriszlo mellet, ki miat haza kellettet jönniek egy egy ho penzt es segitset adgyúnk [Kv; Szám. 9/III. 41]. 1675: Az Várnak mikor oly derék szükséges eppítésének kellett lenni, akkor az Fagarasföldi donatariusok, donatioval birt jogszágból segitséget adni tartoztanak [Fog.; UF II, 664]. 1832: Ezen két darab Jozsá gaim ki váltását által engedem vérbeli Atyafisagomnal fogvais Kedves Sogorom ... Dobolyi Sigmond Urnak Kötelezven magamat ara, hogy annak ki váltásában Leveleimelis segitséget tészek [O.asszonynepe AF; DobLev. V/1187]. * ~gel lesz. 1551: kyrem Tw ke ze-rezzen egi hazad (!) az En Emberemnek es gyermekimnek Es Tw (igy!) ligen segitsiggel Nely az myben zwksig lyzen [Marosludas TA; BesztLt 70 Gr. Apaffy de apang-falwa^a Vincencius Zwcy besz-ti bíróhoz]. 1561: Ha vala mely az mesterek kozzwl hoozw ydeyg valo betegség mia a' vag' ualami modon meg' nyomorodek es az mesterek annak segitséggel akarnak lenny azt az egez Cehnek koz-seges iquedelmebol myellyek [Kv; ÓArt.]. * ~gel

van. 1595: Johannes Treffer Rottenbúrgús hogy az Tataroktól szabadult volna mostán: Könyerget ő knnek Tanaczul, hogy költségből segitséggel volnanak ő kn(e)k, miert hogy oda fel Nemet országban hazaiban akarna menni [Kv; Szám. 6/XVIIa. 129 ifj. Heltai Gáspár sp kezével]. 1678: Az mult esztendőben az várnak be dült edgyik bástyájának eppítésére egész Fagaras föld, s az donatariusok jóságis voltanak segitséggel [Fog.; UF II, 667] * pénzbeli ~. 1585: Lonner Mihály vallia ... ólaois Georgy Hoozw Martonnal Alkut meg En feddem vala Rea myert ment volna oly hamar ky hazabol, felele erre semmibe enge(m) hozzu Marton meg Ne(m) chalna ... Igit Hoozw Marton ... penzbely segitsetis [Kv; TJK IV/1. 412]. 1653: Báthori Sigmond is készülni kezdte hogy a bassára réa mennyen. Érkezik azonközben rudolphus császártól szép segitség, ugy mint gyalog és lovas német küldött vala pénzbeli segitséget is [ETA I, 43 NSz].

2. (katonai) segitségadás, megsegítés; accordare de ajutor (militar); (Waffen)hilfe. 1565: Király jó tavaszra kelve nagy szertelen indula, mert a török immár feljött vala király segitségére [ETA I, 23 BS]. 1575: az varmegye penzebeol, mellyet mi szamunkra fel szettel fog(adj) huszon ött drabantot magad oltalmara es hazadat epichy meg olly modon hogy hertelen vala kapdosoktu<I> magadat oltalmazhasd es mys segithsegedre erkezhessunk [BáthoryLev. I, 313-4 és hm. — A szatmári németek fenyegető készülődésével kapcsolatos fej-i intés]. 1605: Ladislaus Giulaffy de Ratoth kényszerítettén kölcsön pénzt kérni az vitézlő és böcsületes Mathius János uramtól csiki kapitánytól másfél ezor forintot urunk ő fölsége Erdélyországban lévő hadának fizetésére, de kiváltképpen azoknak fizetésekre, az mely nyolczszáz magyar vitéz katonák Havasalföldéből az mi segitségönkre kijöttek [Barabás, SzO 354. — Az oklevél Fejéregyházán (NK) kelt]. 1653: 1601 esztendőben Sigmond is megértette vala, hogy Mihály vajda és bástia készűl, és reája jönek: azért török császártól is kéret segitséget [ETA I, 60 NSz]. 1662: Barcsai minden maga mentése a portán helyesnek találattott, hogy a budai vezérhez is porta árnyékába folyamodott, s azon ellene való vád, hogy ő a török hadak segitségnek színe alatt csak becsalni s odaveszteni akarta volna, hamisnak találattott [SKr 505]. 1707: Ez alatt Rabutin két félre szakad, háromezeredmagával a Dunántúl tart, baron Tige jü Erdélybe 1800-ad, ezernyolczszázadmagával, ki is Szebenbe belopván és megerősítvén magát s lovait éléssel, hamar kijű, s megyen Kolozsvár segitségére [Kv; KvE 248-9 VBGy]. 1760: Dániel Tódor azt az újságot mondá, hogy a muszka kétszázezer embert küld a prussus ellen őfelsége segitségére [RettE 102]. — L. még CsH 216; ETA I, 43.

Szk: ~et ad/nyújt. 1619: valameddig Ferdinandus az ő királyságában benne lészen addig semmi módunk nincs, hogy övéle frigyet bontsunk, innet öellene segitséget adjunk mert az fri(gy)levélben nincs, hogy mű néki segitséggel tartozunk [BTN² 298]. 1661: Így lévén azért az nyomorult hazának állapotja, ökegyelme igen alázatosan esedezék császárnak őfelségének: szánja meg őfelsége utolsó veszedelméhez közelítő Erdélyt, 'és császári kegyelmességet mutatván ilyen nagy inségből igyekezzék kiszabadítani és kegyelmesen segitséget nyújtani [Kemlr. 344]. 1762: Nagy örömrünk volt, mivel amely segitséget adott volt a cár a prussus ellen felséges asszonyunknak, revocáltatott [RettE 143-4] * ~kérni. 1710: Azalatt Balásfi Sigmond beérkezik Havasalföldin által Szebenben, kit azelőtt a magyar

urak küldöttek vala a császárhoz Bécsben hoz segítségkérni [CsH 358. — 1705-re von. feljegyzés] * *emberbeli* ~. 1677: Az hadak immár ily nagy remintelenedett állapottal lévén az portárul jött levelekből is, mind az pénz és emberbeli segítség aránt meg kell azt vallani, hogy ez bujdosó magyarság az némettől megfélemltet [TML VII, 432 Teleki Mihály Absolon Dánielhez] * *erdélyi* ~. 1672: Nem kétem, hogy az táboron levő oratorit is eddig nem tudósították volna az magyarországi fennforgó dolgokról, annál inkább, ha azt hitették magokkal, hogy erdélyi segítséggel promoveálnák dolgokat az magyarok [TML VI, 340 Sárpataki Márton Teleki Mihályhoz] * *francia* ~. 1678: ha úgy látnák hasznosabbnak, hogy abba kell az dolgot hagyni, hagyának abban és úgy írának meg francia segítség uralmának [TML VIII, 264 Teleki Mihály Rhédei Ferenchez] * *külső* ~. 1615: Az kwlseo Segitsegekett az mi illeti az kett Olah Vaida, Cziazar eo Hatalmassaga parancziolattiból és velwnk ualo Confoederatioiokból oly kezen vadnak mint az magunk fizetet hadunk [Gyf; Törzs a fej. Usz-hez]. 1662: Ezek így lévén és már a külső segítséghez is semmi reménység nem lehetvén, die 27-a Augusti, a megszállásnak negyvenhatodik napján ... az veres zászlókat a toronyról és Szejdi passa hitlevelét is bevéteték, s fejez zászlót tétetvén ki, az lövést az egész várbán megszüntették [SKr 613] * *lengyel* ~. 1709: a Tiszántúl való német armáda lefelé nyomul generális Károlyi hivatik hadaival a fejedelemtől, s valami svecus és lengyel segítséggel összevacsatolván magokat, alább ide a németet nem eresztik [Kv; KvE 253–4 VBGy] * *lőbeli* ~. 1762: volt nálam a viceispán Keczeli Sándor Producálá a gubernium commissióját, melyben kér őfelsége lőbeli segítséget, hogy tudniillik a nemeség és uraság bizonyos számú magyar katona alá való lovakkal segítsék meg [RettE 135] * *magyar* ~. 1657: Lupul pedig immár négy nap járóföldön bėjűt országában, de mihién megértette az magyar segítségnek érkezését, mindjárt megtartózkodott [KemÖn. 186] * *muszka* ~. 1759: a muszka segítség most nem régiben elérkezett, de a prussus észrevévé, eleibe ment [RettE 82] * *német* ~. 1660: Az német segítség felől itt az hírek bizonyosan folynak, valóságát Isten tudja, mi, igaz magyarok, kívánnok [TML I, 555 Bánfi Dienes Teleki Mihályhoz Nagybányáról]. 1705: Aztis mondták, hogy ükötűk meg van tiltva, hogy a német segítséget ne beszéljék hogy jű, aminthogy azelőtt való nap is ötöt akasztottak fel érette [WIN, 589] * ~ *svecus* ~. → *lengyel* ~ * *török* ~. 1662: a Segesvárra várandó török segítség elérkezvén az új fejedelem mellé azonnal, hogy minden jó kimenetel mostan a szerencséhez helyhezteni kellene [SKr 670]. 1710: Kemény János hadaival együtt a török segítségnek beérkezése után Segesvárról elszállott és Nagyszőlős nevű szász faluban telepedett vala meg [CsH 52. — 1661–2-re von. feljegyzés].

3. segítségnyújtás, segédkezés (munkában, tevékenységben); ajutor (in muncă, într-o activitate); Hilfeleistung. 1767: Kevés lévén, és csak 28 a' Szolgáló Ember az oeconomia pedig nagj, még az idvezlőt Groff Életében, Főispánysága után, mingyárt az Segítésig rövidedett a' Szent Mártoni Majorság Szőlőnek Fájai metzetlen és fedetlen maradván [Kóródsztrmarton KK; Ks 19. I. 8]. 1829: a Szőlők hátra lévő Mettése, s ell fedése ezen osztályos köz massában lévő szolgáló emberek segítségével essék [Nagylak AF; DobLev. V/1150]. 1846: a' Gerendák behúzásokra, és illő helyekre leendő fel állításokra is segít-

ség kívántatik, tétetik még az egész hid fel állítására: 15 áts napszám Rft 12/00 [Dés; DLt 858/1847].

Szk: ~et ad/tesz. 1734: Tudom aszt nyilván és bizonyon hogy edgyszer megh kerestének bennünket hogy Segítség(e)t tennénk az Somkuti Házhoz fa hordással minnyájan fel is költünk klákában el is mentünk [Nagynylres Szt; TKI Kardos Laszo (50) lib. vall.]. 1774: én töllem küldött 1768ban egy Malom követ Egerbegyig^a hogy vigyem, amellyis (:hogy Szán se Szekér ut nem volt:) az Sárban maradt honnatis meg fordultam hogy Segítség-et adgyan meg irt Tisztarto Uram [Keszű K; KS Conscr. Barta János (40) jb vall. — ^aTA]. 1843: Hét évektől fogva vágnak a bucsumiak a fűrészmalomhoz 600 darab fát, s ezen fákat ugyanezen falu vectorázza a fűrészmalomhoz, ez ad segítséget a fák emelésére ... és helyhezeti bé a deszkákat a raktárba [VKp 129] * ~gel lenni. 1569: az haz Chinaltatasaban tartozik Minden hethen, Egy Egy nap Iztrigi Janos az Ew Ereye Zerint, az zegin neppel, minden Segytchyekekkel lenny [Mányik SzD; BfN VI. 225/13] * ~gel van. 1653: azt a kutat Borbély Lukács urammal a magunk költségén csináltattuk minden munkáját, senki abban egy pénzt is nem adott, sem semmi segítséggel nem volt [ETA I, 147 NSz]. 1754: En magam is voltam segítséggel ő Ngá(na)k, de kalákképpen szép szerént hivtanak [Gernyeszeg MT; TGsz]. * *emberi* ~. 1676: hogy ha pénz kívántatik az építésre, azt adnak, ha emberi segítség, azt is adnak [TML VII, 192 Bornemisza Anna Teleki Mihályhoz].

4. segítség; ajutare, ajutor; Hilfeleistung. 1734: tudom azt hogy én nekem akkoron parantsoltak mivel Ispány voltam hogy hajtjam az Ház Segítségére Somkutra az Uram Jobbágyit [Kővárhosszúfalu Szt; TKhf Kardos Kosztán (64) jb vall.]. 1742: az edes atyától hallottam hogy a Malom segítségére hitte, s reménkedett neki, mivel maga beteges [Esztyén SzD; Told. 29]. 1767: az Udvar Máté Korcsomáros Házánál midőn Magyar Legényekkel edgyütt mulottunk volna, réánk jövének Teleuczsa Juvon, Kis Vaszília és Lázár Mojszi, Kikis el akarván venni a Hegedűseinket abból kezdődött a verekedés, kiknek segítségekre érkezvén asztalos Horsa György ha ő oda nem jött volna nemis Lett volna ollyon nagy verekedés [Betlenszmiklós KK; BK. Solymosi Miháj (18) Udvar Máté conventios szolgája vall.]. 1770: bé jöven hozzám Szász Nyíresre edgyik kerülő és monda, hogy egy Kozárvari embert fogtak el az erdőben mennyek segétségekre [Szászníyres SzD; Ks 27. XVI.]. 1795: A Kolosvári Lakásnak könnyebbítésére, és segítségére Sztolnál tizenkét Gazda Ember rendeltetik, a kik tűzfát a Sztolnai Erdőből hordgyanak [Kv; JHb 1/36].

Szk: egymással ~gel legyenek. 1730: elegendő gyalog szerezsek legyenek és az Utb(an) edgyik az másikat meg varja s egy mással segítséggel legyenek [Dés; Jk 404a]. * *szász* ~. 1581: Aztis tudom kedigh mychioda segettség a féle záz segetsegh, mert 8 ora (!) Jwnek el, delig zantnak, déli wtan myngiarast mententh (!) mennek, azokath sem zydhatyak sem werhytek, hane(m) az w magok Akorathyok zerinth, akor s kel (igy!) el bochyatany, a mykor el Akarnak meny [Noszoly SzD; BesztLt Joan. Chyeffey prov. Albensis lev.]. * *vmire* ~gel igéri magát. 1577: az Monostor vczay fertaliba az vtokba sok fogiatkozás vagion keryk eo kegmet Byro vramat, hog' arra is viseltene gondot hogy epwlneken meg az vtak erre penig az fertalio kis minde(n) Segítséggel igyrik magokat [Kv; TanJk V/3].

150a]. * *vontató* ~. 1751: én az ő Naga Szekere nyomá(n) jötem lovaim el állottak. ha tsak Gálfalvaig kelet volna még mennem, az mezőn kelet volna rekednem, it érvén az boros Szekereket látván meg nyomorodásukat mind az emberek(ne)k, mind az morhák(na)k ... az Abasfalvi Jóság-ból disponaltam az Sz: Demeteriek(ne)k vantató Segítség-et [Abosfva KK; Ks 83 Borbándi Szabó György lev.].

5. kisegítés; ajutor; Aushilfe. 1586: Touaba emlékeztetik k. rea hogy az el mult napokba Bekes uram önagy leuelet kwltm uala oda .k. hogy zaz zekeret ada (!) ket napra segycsegemre [Buza SzD; BesztLt 74 Bornemyza Benedek Timar Gergely beszti-i bíróhoz]. 1792: Tegnap előtt vettem levélét a' Postelki Tisztartónak, melyben jelenli ... ma egy hete a' Sítárok vagy Erdő pásztörök mellé disponált volt segítségre még vagy 3. embereket [Sztrezakercesora F; TL. Wessényi Dániel jószágigazgató gr. Teleki Józsefhez]. 1800: a' parantsolat szerent, a' Bíróság házhoz bé tartoztatunk tizen nyoltz köz Embereket béis eskettyük a' Bírak mellé segítségnek [Torockó; TLev. 5].

6. segítő, segédkező; ajutor, persoană care ajută; Helfer, Gehilfe. 1507: Az Rew<d>y* Molnot hagyom ... Ilyen módon hog Cheh Janos fy<am>nak legyen zabad molna hog vamaual Egyetembe Erolly<eon> benne de lg hog Euyys legyen segetseg Az cynalassab<an> [Kv körny.; NyirK VI, 186 Cheh István végr. — Röd (K)]. 1570: Serfeozeo Marton vallya ... Markos Benedek Azt Monta hogy az Batianak Antalnak kel zegiteny mert Igen Appros Nincz zegitsege [Kv; TJK III/2. 138]. 1771: Gönczi János Inaskájától Enyedi Marczitol azt hallottam hogy ötlet Imbrefi Szöts Ferentz el kervén Kis Istvántól szántani Segidségnek ... el külte a Béla Hegy tetőre [Dés; DLt 321.21a]. 1791: Medgyet Cseresnyet Veres szöllöt szüntelen aszaltatnam kéne mig benne tart tsak hogy az Segítségem néha szükön vagyon [Szilágycseh; IB. Fogarasi István lev.]. 1800: Vennék magam mellé elegendő Segítséget, s a föld fenekibőlis keresnök fel a kérdett Aszszonyt [Décse; SzD; Ks Vegyes ir. 92]. 1809: a' Felperes azon intézettel, és edgyezséssel hagyta őket a' meg rekedett Tutajnál, hogy éleséget és Segítséget vigyen [Görgény MT; Borm. G. XVI. 2]. 1836: Mihály mint ithon lakos Szüleinknek örökségben minden dalgaikba segítsége lehető nyomorúságaikban kész gyámola lesz [Szentimre MT; BalLev.]. 1851: a' szél valami fedelet le ver, egy kalangyának vagy asztagnak fedelét, meg bontya segítség örökké elegendő nínst, leg alább réjá fel állani, s rá rázni (Igy!) [Nagyak AF; DobLev. V/1322 Dobolyi Bálint ut.].

Szk: ~et ad vki mellé. 1570: Hogy My az El vezet lwnak Nyomat wyweok az My hatharwnkból wermessy hatharra. Es otth az wermessyeketh ki hyvok, Nygh Embertth Erezzenek, kyk az Karos Emberek azt mondk, Jm kyzek vagyunk Segythsyget melled adnwnk Myndenwt [Bongarth BN; BesztLt 77 Vallató jel. Dob. m-hez]. 1703: Az Szamoson lévő Hidas alá valo egyik hajo roszt lévén; Hadnagy Cserepi Samuel Vramat authoraltuk hogy eökgle csináltatására expendiallyon, elegendő segítséget advan az Acsok mellé [Dés; Jk 341b] * ~et hiv. 1757: A Küküllő hertelen meg aradván és az Aszony eo Excellaja Kendere a vízbe lévén annak hamarab valo kivettetésere segítséget híván ... minden kár nélkül ki vetették [Kiskend KK; Ks 71 szám.]. * ~et kér. 1581: keryk eo kgmet biro vramat hogy kerie(n) segítséget? Az varos falanak epwletyre ky immar vgia(n) le romlo felbe At [Kv; TanJk V/3. 234a. — A fej-től] * ~et szolgálat. 1807: a város a gátok

kötésiben elegendő Materialét, szekeret, és Segítséget szolgáltatasson [Kv; KmULev. 3 gub.] * ~re tart vkit vki mellett. 1813: Tresi Kis Aszszony tsak egyedül dajkálta, 's tartottak egy Öreg Aszszonytis a' tisztelt Ur mellett segelytségre [Szgy; HSzjp Bogos Ignázt Asztalos felesége Keresztes Klára (40) vall.].

7. vki szolgálata vkinek; serviciu, ajutor; Dienst. 1798: ezen szegény Léány Száfta Bologoi nevezetű Vaszilianal be volt a Házba, Szamoila Mándánénak Szüksége leven ezen Léánynak Segítségére (:valami Bubot^a akarván osztovatára fel vetni.) [A.árpás F; TL. Mária conjunx prov. Michaelis Gosztája (45) vall. — ^aOlv.: Babót].

8. vkinek, vminek vmiben való együtt/közreműködése; ajutor, concurs; Mithilfe, Beitrag. 1657: A rend szerint valo mindennapi könyörgéseket is mentől hamarébb olahúl fordítván (melyben élylen az jól olahúl tudó embereknek segítségével is) maga mondgya el az olá templomban, avagy tsak addig mig a rend szerint valo olah pap meg tanulhattja és el tudgya mondani [Fog., UF II, 186]. 1786: nemis volt az itt eddig sohas szokásban hogy az Szolgabíró segítségével szedtek volna fel az Taxát [Torockó; TLev. 4/13. 15]. 1812: olly Czéllalis voltak hogy ha ki j^a azannal megfogván Rosi Fraj és Joseff Inas segítségével meg veressék [Héderfaja KK; IB. nemes Jánosi Ersebeth Takáts Joseffné (28) gr. I. Bethlen Sámuel tisztneje vall. — ^aA gróf]. 1843: Mondja meg a' Tanu, hogy ... kiknek felvételekkel, segítségekkel (!), turbáltatott az Exponens Ur^a, azon hely huzomos csendes birtoklásában [Bodola Hsz; BLt 12. — ^aBéldi Albert]. 1849: Bojánné is éjszaka Idein vitt el Törökbuzát a' Loger beli katonak segítségével [Héjasfva NK; CsZ. Vaszi Demeter (51) vall.].

Szk: ~gel lenni. 1741: Sipos István ennek előtte haragudott volt meg Balog Lászlora 's most akart boszszút állani ő rajta, gondolván azt hogy ... a Báltya is Segítségel lenne [Szilágycseh; IB III. 106/16 G. Balint (28) jb vall.]. * ~gel van. 1584: Azert ezen megh eskegygek vas Andras hogy eo nem a vegre ment oda, es hogy Segítséggel nem volt, Byro Gasparnak, az el zeokesben [Boncica K; Ks 42. B. 21] * a lélek ~e. 1710: az imádságot akkor, hogy a füled a pap szájából hallja, és a füled után a szád mondja, az a lélek segítsége által mégyen végbe, mert a lélek hallatja meg a fülel és ugyanaz szólaltalja ki a nyelvvel [BÖn. 435] * ördögi/ördögök ~e. 1746: Ilyen act(i)om vagyon az I^a ellen sokakat büvös bájos mestersegevel meg kuruslott, ördögök segittsegivel sok keresztény emberek(ne)k ártott [Torda; TJKt III. 48, 59. — ^aSophia Szakás Stephan Csukás cons.]. 1765: El felejtkezvén az I. maga emberi tartozásáról nem hogy lsteni félelemmel élt volna, hanem ördögi practikakat tartott, ördögi segítséget advocalt, s ezáltal böjes bajos boszorkanyi varas-lásokat vitt véghez [Torda; TJKt V. 284–5].

9. rászorulóknak segítségben részesítése; ajutor (dat unui om lipsit de putere); einem Bedürftigen Hilfe leisten. 1831: mivel a Feleségem nagyon terhes létre várandóban volt negyed Napra leis betegedett, s annál fogva hogy Feleségemnek segítségire lehessen, azzon éjtzaka el mentem volt Házamhaz [Dés; DLt 332. 7]. 1852: a' lelkem Anyám minden legkissebb mozdulatjára felebredek, 's felugrom segítségére [Kv; Pk 7].

10. gondoskodás; îngrijire, purtare de grijă; Fürsorge. 1753: a' Sz. Isten Sullyos, de igaz ostarai őt esztendőktől fogva, annyira obruáltanak, más ember Segítsége nélkül meg se mozdulhatok [Eszt. Mk Cserei lev. Cserei Mihály nyil.].

11. pártfogás, melléállítás; protejare; Protektorat. 1615: Maros Szekben Vaiban Iako Haydu Ferencz ielntuen mi elottwnk w aszt, hofi neki feöldes Vra nem volna, ada mi elottwnk szabad akarattya szerent magat oltalomnak es segitsegnek okaert Jobbagiul elteigh Vaci Miklosnak [MsZ; Törzs.]. 1672: mikor egész tanács egyetértő segítség volt is az atyafiak dolga mellett, mégis mely boldogtalanok voltunk sokszor, tudja [TML V, 217 Bánfi Dienes Teleki Mihályhoz].

Szk: ~gel lesz. 1578: Dálnokfalva pedig igiri magát, hogy az erdőnek megtartásába segétséggel lesznek ez feljűl megmondott dálnoky embereknek [Dálnok Hsz; SzO V, 111]. 1608: Itt Feyer varat Iako Zabo Mesterek Keőnieorgettenek azert mi nekűnk, hogy az w Chehekben ki Jrt, es feiedelmekhel Confirmaltatot Privilegiomokba(n) megh tartanak serio paranczyolluikis, hogy affele idegen szaboknak^a megh büntetisiben, az w irot Articulusok zerint minden segitsiggel otalom(m)al legyen [Törzs. Báthori Gábor rend. Gyf városához. — *Akik sértik a gyfi szabómesterek privilégiumait] *emberi ~. 1664: Noha mindeneket megpróbáltunk, Szatmárra generálisokhoz sokszor folyamodván, császárhoz öfelségéhez, minden emberi segitséghez folyamodván, de sohonnan vigasztalást nem vehetvén vártuk immár csak az Isten kegyelmét [KvE 188 LJ].

12. védelem, megvédés; apărare; Inschutznahme. 1592: Merten Gruz vallia Aztis latam hofi frilig Georgyheoz zabliaiaual chapa, Georgi egi arpa keueuel veue fel az chapaest es ha mi segitsigre ne(m) megiiwnk vala oda, Biro Mihali megis sertegeti vala Georgieott [Kv; TJK V/1. 288]. 1634: ezt latvan ugy futamanak Cherej Georgy segetsegere ... el vete(m) Szilagi varga Janos szabliajat es megh futamek [Mv; MvLt 291. 18b]. 1643 k.: Mivel az magyar orszaghi vrak, nemessek, feő nepek, Varasok, az nemettől szabadsagokban ighen megh bantodtanak már sok üdeőtől foghva ... talaltanak megh minket, hogy fel kelven, es fegyvertunket oldalunkra fel eővedzven seghitsegekre mennek, es eőket vennők az mj oltalmunk es gondviseletűnk ala az nemet kemeny birodalma ellen [Törzs. fej.]. 1751: a Mestert Vándor Juon rutul megh verte verit ki ontotta es ha mások oltalmazo segitsége által kezéből ki nem szaladhatott volna talam megis ölte volna [Balázstelke KK; IB. Petrus Deák (43) jb vall.]. 1767: Horsa Makavéjne Apati Jutka a Horsa Vaszilia Felesegivel Florával vanakodnak valami Ruhát akarván ki tekerni egy más kezéből melyre Domokos Mária is oda mene az Annyának Apáti Jutkának segitségire [Betlensztmiklós KK; BK]. 1801: Fiai eleiben állottak az ökre(k)nek hogy erőszokosan el vegyék tőllem, el is vették volna ha a Fogadoból a Birák segitségemre ki nem jöttenek volna [Koronka MT; Told. 10 Ginda János (19) sz vall.]. 1847: Varga Katalin a megnevezett kisbíró meg akarta verni. S midőn a kisbírónak egy férjnél lévő testvére segitségére ment volna, Varga Katalin pálcájával hozzája ütött [VKp 253].

Szk: ~et vesz. 1590: rank tamada Pribek Gergely ... mezitelen pallossal rutul cziapdossa hozzank cziakania-b(an) rutul vere hozzank, en vegre el futek hogy valamy segitséget vegiék [Szu; UszT] *vki ~re megy. 1792: Velemet, ha segitségere nem megyek, halálra verik a' részeg Pandárok [Déva; Ks 75. VIIIb. 142].

13. szk-ban; in constructiij; in Wortkonstruktionen: Is-tentől jövő/való megsegítés; ajutorul lui Dumnezeu; Gottes Hilfe: Isten ~et ad. 1610: az megh neuzet retett ... en

kwuőllen peniglen s giermekim kwuől se attiank fiay, se egy se mas ki ne valthassa, ha hul pedig Isten eő szent fel-sege erőt segitséget adna hogy megh valthatna(m) en ma-ga(m), uagi giermekim [Tövös AF; Bállt 62] *Isten ~ét hozzá megmutatja. 1655: Az urunk hadának a dézmája sem volt ott, hanem imitt-amott a megszállásra el volt szé-ledve, mikor Isten kevesek által erejét es segitséget hoz-zánk megmutatta [ETA I, 160 NSz] *Isten ~gel. 1570: Mind az által Enneke(m) wgy teczenek hogy Igaz mosthan (igy!) ez zekrwl wegnyek chyak haladekoth Masodik zekre Enys Jsten Seghythseggel rea Jerkezem, talam Job lezen [Wermes BN; BesztLt 68 Lucas Pisthaky a beszt-i bírőhoz és hites polgáraihoz] * (a jó/nagy/szent) Isten/Űr-isten (szent) ~e. 1569: el kellene mennwnk az Isteo mes-terhez de Nynchen hon pynteken awagy zombaton Jthon lezen, Kegd Ismet kwlgie ky akorra, es Jsten seghytsegewel Jora vygywk az dolgoth [Bongárth BN; BesztLt 61]. 1575: minket es az zegeny hazat el akartak rantany es vezteni, kyt veghezis wyttek volna, hogy ha az Vrsten segetsegeteol fegywerewnel eleit nem weottewk volna es meg nem wer-tewk volna eoket [Báthory Lev. I, 330–1 fej.]. 1600: Isten-nek zent Segitsegebwl kezdettwk el az szőlőt szedni 27 octobris [Kv; Szám. 9/XII. 87 Igyarto Simon isp. m. kezé-vel]. 1618: az szent Istennek szent segitsége vélem lévén meglátja Nagyságod, hogy sinceritással s fidelitással tractálom [BTN 156]. 1628: Istennek segitsige velwnk leue(n), az Diuisio keőzteők Isten szerent, es minden El-lenkezis nelkwl Egiessiggel vighez menuen [Kv; RDL I. 137]. 1653: Hozzája fogának ... a klastromhoz a nagy Istennek szent segitsége által 1602-k esztendőben [ETA I, 76 NSz]. 1788: már a lo Isten segitségéből a buza hordást el végeztük [Bencenc H; BK. Bara Ferenc lev.].

14. földi ~ evilági segítés; ajutor omenesc; irdische Hilfe. 1810: a kis Antim ugy vagyon hogy azon a földi se-gitség már késő a leg kedvesebb gyermekemet vesztém el benne; de ha az Isten ugy rendelte, halgatnunk kell [Buza SzD; JHb Levelezés Jósika János lev.].

15. vmi vminek a ~ére lesz vmi vminek a hasznára lesz; a fi de mare ajutor; Nutzen bringen. 1619: azmég Jenő ke-resztyén kézbe leszen, az Dunán innét az töröknek, pogánnak semmi derék ereje nem lehet, és ha Felséged az pogánnal hadat indít, igen nagy segitségére leszen az egész keresztyénségnek Jenő. De ha Jenő pogán kézbe akad, bizony nagy ártalmára leszen az egész keresztyénség hada-inak [BTN² 255].

16. hozzájárulás; contribuție; Beitrag. 1572: Eotthues Orban vallia Mykor p(er)leny akarna Zabo Georgne Zabo Myhalial az eo zomzedyawal Nemy viz foliasok feleol Illen Modon Igenessetek megh hogy igert az azzony 3 flot lgh hofi Zabo myhal egi chatomat vegien, Es ely fogya az eo heazatiarol leh zallo vyznek foliasat To-waba hogy az azzon kwtyanak vyzze foliasatis ... hatra ve-gek az vduaron az kert fele, egenleo zegitsegel egykes egy embert Masikes egiet fogion aznak megh chinalasara [Kv; TJK III/3. 17].

17. (ki)pótlás; completare; Ergänzung. 1802: vagyon olyan darab vizenyős berkes hely, mely a felső nagy gát-nak segitségére rástot vágni vagyon ki szakasztva [Apá-hida K; RLt 0. 2 Jos. Farkas (47) prov.].

Ha. 1568: segeczegel [Keresztényalmás H; BesztLt 67 Martinus Vayda Camerarius Almasiensis Gr. Thymar beszt-i bírőhoz] | segethsegel [Kumlód K; i.h. 72]. 1572: segetséggel [Szászszombor SzD; Ks]. 1579: Segitsegel

[Kv; Szám. 1/XVIII. 20]. 1585: seghechegghel [F.váralja U; UszT]. 1593: segítség [Kv; Szám. XXV/5. 112–3]. 1594: segítséggel [Dés; DLt 246]. 1620: segeczizel [Borb. I Nimetthy Gergelli usz-i kapitány Kv-ról]. 1699: segejcsege [Megyesfva MT; Bállt 93]. 1746: Segiccsizel [Radulest H; Ks LXII/23]. 1763: segítségekkel [Mv; Told. 16/51]. 1769: segejtsegevel [Kvh; HSzjP]. 1783: segítésekre [Grohot H; Ks 113 Vegyes ir.]. 1812: segítségül [Héderfája KK; IB. Molnár György (58) ref. esperes vall.]. 1814: segejtsege [Alcsemáton Hsz; HSzjP].

segítségadás segítségnyújtás; acordare de ajutor; Hilfeleistung. 1688: az segicség adást el kövessik [Dés; DLt 449]. 1710: Zrínyi Miklós ... nem jóvalja vala, hogy a török császárral teyenek confoederatiót tudván azt, hogy a török a maga kosárjában szokta az eperjét szedni és segítségadásnak színe alatt Magyarországot magának koporítja [CsH 71. — 1665-re von. feljegyzés]. 1762: Kegyelmedis ... maga személljesen, e' mostan meg kívántato Segicség adásban dicsíretes példát mutatni ell nem mulattja [Nsz; Ks 18/XCIII].

segítség hadi; oastea/oştirea trimisă în ajutorul cuiva; Hilfstruppe. 1662: Az fejedelem azért azonnal Boros János kapitánysága alatt, hogy annak sokat tulajdonítana, újban fizetett hadait beküldé, kit Foxinnál a Lupul kozák segítségáha igen megvere [SKr 325].

segítség-hozás (hadi) segítség behozása; aducerea ajuto-rului; Herbeiholen einer Hilfstruppe. 1657: Túl, római császár részéről az palatinus Forgács Zsigmond hadal reá jött, az említett Sorban vajda is újban; Szebenben szorulván reá szállottak, de elfutottak alóla, mert Bethlen Gábor török segítség-hozásának hírért hallván, meg nem várhatták [KemOn. 28–9].

segítség-ígéret segítő ígérés; promiterea ajutorului (armat); Versprechen der Hilfe. 1662: Az portáru azért arra való engedelmet és népbeli elegendő segítségígéretet nyervén, a fejedelem 1619-ben nagy haddal Erdélyből kiindulva ... nem sok idő telve az egész magyarországi státusok melléje állván, 1620. esztendőben magyar királlyá választatának [SKr 118–9].

segítségképpen segítségként; ca ajutor; als Hilfe. 1662: Ki, aminémű okokkal a koronának reménysége neki ajánlatott, noha azokban semmit magára nem vállalt, mégis már az országot mind írásban, beszédében magának tartván, azonban nem segítség-, hanem ellenségképpen az országra fegyverrel ment volna [SKr 360].

segítség-kívánás segítség-óhaj; doleanță de a primi ajutor (armat); Hilferuf. 1662: Szerdár intése az országhoz s a gyűlés eloszol. Csíkiak contumáciája, segítségkívánása [SKr 665 Tartalomjelző fejezet-címből].

segítség-küldés (hadi/katonai) segítség-küldés; trimitere de ajutor (armat); militärische Hilfeleistung. 1662: A szomszédságbeli vármegyék, urak, főrendek, nemesek, holdatlan városok, akik a szomszéd háza falának égését semminek tartván, az váradiaknak a segítségküldés felől való írásokat, reménkedéseket s az ő nagy romlásokat, a megírt

módon való veszékeléseket contemnálták, megvetették vala [SKr 619]. — L. még SKr 573.

~ül 1. segítségként, segítőként; ca ajutor; als Hilfe/Helfer. 1542: annak elothte azt zwenthe hog ew kegelme en thwlem semmyth ne tarchon, merth az Isten wthet wg segeyche, hog ha eg kew hagythaswal megwehetthe^a Foga-rasth, sem wenne meg, ha nem inkab chazartol meg walwa walaky ellene akarna lenny, kez volna segeychegwł mel-letthe meg halny [Fog., LevT I, 16–7 Petrus Orozy Zalay Janoszhoz. — ^aOlvadási v. sajtóhiba wehetne h.?). 1583: Az Aztalosokatis rea kenszeritettek eo kmeke varosul hogy az eo Torniokat meg epichek, Miwel hogi penigh zegen-seget Mutogattak, ezt tekinthwen hogi vgia(n) Jol meg chinaloggiek es epwllyeon varosul tiz forintot igirnek segít-segewł [Kv; TanJk V/3 275a]. 1611: májusban és június-ban jöve megint sok hajdú, török és tatár Báthori Gábor mellé segítségül az havasalföldi[ek] és molvaiaik ellen és Kendi István ellen [Kv; KvE 142 SB]. 1702: A' Dézmálás-nak jobb rendel valo véghez vitelére Brassai Spitz György Quartas Ur(am) mellé rendeltetett a' T. Consistorium tettze-seből Baranyai István Ur(am) segítségül [Kv; SRE 83]. 1789: oka ne légyen ha a Zsitárok mellé Segélycsegül rende-lendő értetlen Embereim által valakinek kedvetlenül történhe-tő baja, vagy kára következne [Déva; Ks 74. VII. 74 1/4].

Szk: ~ ad. 1599: Attünk a scholaba(n) egi zegeny beteg medicans gyermeknek segítsegül f—d 16 [Kv; Szám. 8/XVI. 37]. 1843: mikor ki kapáltottam a' Szöllőket 38 napszámot adtam segítsegül 13. Rftot [Nagylak AF; DobLev. V/1243 Dobolyi Bálint lev. * ~ lesz. 1570: Kyer-nek mynket kegyelmekekkel egyetembe hogy Legyunk Seghihtsegwl, kwlgwywnk oda az my feyeregyhazi Emberwn-ke reá, es Byzonultassek megh hogy az az orr [Meggyes; BesztL 3 Gaspar(us) Zeoch Judex Petrus Lanius Juratus lev.]. 1593: Jefe Az Neómet (!) Molnar gergy Biro vram-nak es az egez Tanachinak, kenyergeny, Mindt hogi Eo ke-gielmek neky Segiitsegül (!) Lenenek, Mert Eo varodra az feredöbe, wittetneye Magat, adatta velem B vram Neky f l d 50 [Kv; Szám. 5/XXIII. 35 Casp. Schemel sp kezével].

2. (isteni) (meg)segítésül; in ajutor; Gott als Helfer rufen/Gottes Hilfe rufen. Istent hívja ~. 1583: Az varost ille-ndeó theorweniekreol az Istent hiwa(n) segítsegwl vgj ve-gyezzenek ^a [Kv; TanJk V/3. 277a. — ^aKöv. a végzés]. 1653: az én feleségem ... a piacon ... lévén mirigye lé-szen é vagy egyéb nyavalyája? úgy hozám bé a pitvarba, és ott leülé és az Istent segítségül hívá imádkozván [ETA I, 151 NSz]. 1660: Sok rendbeli rossz hírek és alkalmatlansá-gok miatt mindeddig is én be nem mehettém Erdélyben, hanem Istent híván segítségül, ezen órában akarok indulni [TML I, 545 Rhédey Ferenc Teleki Mihályhoz]. 1675: Minden dolgokban Istent híván segítségül, az utan hivata-los dolgaidb(an) szorgalmatosan el iary [Borb. I. — Petki János regeszta szerű rájegyzése: „Csik Csicsai Vdvar hasznal lévő jobbagonnak, s Biram(na)k Farkas Matenak Instruc-tioja”].

Sz. 1667: Valamely ember az Istent segicégöl híjja, min-den kezinek munkáit megáldja [AUt 5 Bornemisza Anna fej.asszony kezével].

segített 1. segítséget adat; a dispune să fie ajutat (in ceva); Hilfe leisten lassen. 1551: the ke: Aggyon Egh Em-berth Velek, ky Mwtasa megh Az helyet holott Eöreg h fa-kat találnak ... ha myben swksygek Esky Az fa le zalcytas-

ban the k: segettesse [BesztLt 49 Joan. Dobai Vincencius swch besz-t-i bíróhoz].

2. megsegített; a face să fie ajutat; helfen lassen. 1677: az Isten micsoda végekre indította fel őket ily vakmerőképen az lengyel hadakkal való conjunctióra? meglehet hogy veszedelmekre, de az is meglehet, hogy javukra. Az Isten ellenkező alkalmatosságokkal is szokta az övéit segítettetni [TML VII, 475–6 Teleki Mihály Baló Lászlóhoz].

segíttetés megsegíttetés; ajutorare; Hilfeleistung. 1799: A Szolgáknak, vagy vgy nevezett Mendicansoknak vagy már Tehetetlen akár Idegen, akár Városi nevendék Gyermek Segítettésekre állandó fundusul testalok 300 az az Háromszáz MForintokot [Kv; KvRLt IV. 32/15 Zirczi Anna végr.]. 1802: Nagj Apold nevezetű Faluban veletlen tűz által meg karosítatot 37 Tselédes Gazdak Segítettésekre szolgáló Alamisnálkodásra Hataroztatot üdö a 1 ma 7 tembrí (!) a jelen valo 1802 dik Esztendő Februariusának utolsó napjaig [Enlaka U; Borb. II Galfalvi Pál esperes kezével].

segíttethetik megsegíttethetik; a putea fi ajutat de cineva; geholfen werden können. 1677: igen is ígérk magokat az keresztyének, az kik evangelicusok és ellenségi az ausztriai háznak, hogy megsegítenek, sőt ha ugyan ha nem segíttethetünk az portátul ... magunk urunk ő nagysága és mások segítségével hozzá fogni kéntelenítettünk [TML VII, 362 Keczer Menyhárt Teleki Mihályhoz Konstantinápolyból].

segíttetik 1. támogatatik; a fi sprijinit/ajutat; unterstützt werden. 1589/XVII. sz. eleje: Ha ki az Mesterek között, kiualtkeppen valo esetek miat, ugi mint: Nehez Vensegh, nagy szegenisegh, keő wtes, sérűes, es egieő hasonló niomorusagh miat, megh niomoroszik, keresztieni kegies indulatból tapliattassanak; segittessenek az Ceh iöuedelme által [Kv; KömCART. 25]. 1780: Valahányszor Stompokot kívantatik csinálni, egy különös Gazda is Birák hire nélkül azt fel vállalni ne merészelle sub poena flor. 12. hanem a Birák(na)k hírré tégye, és a Birák szegenyre, tehetősre egyaránt repartíálly a proportionatē, mivel ezzel az adó fizetésében a' szegénység nagyon segítettik [Torockó; TLev. 7a]. 1800: 'A Falu Erdeje oly fel tetel alatt maradt meg 'a Falusiak kezínél, hogy abból 'a tereh viselő szegény emberek építésekre meg kívántato fákkal segittessenek [M.bagó AF; DobLev. IV/837].

2. kiségtetik; a fi ajutat; ausgeholfen werden. 1706: Harmad idén őszszel Méltgs Generalis Rabbutin eő Excelentiaja, a' város kőfalának egj nagj darabját porral fel vetetvén, most annak reparatioját nékünk imponálta, amelyhez ugjan hozzá fogtunk alázatossan instálunk ezen is hogj segittessünk másunnét is ez munkában [Kv; KvLt I/193 a város a gubernátorhoz]. 1738: Mint hogj a mostani terhes állapothoz képest felette sok loval valo postálkodás kívántatik Concludáltott ... hogj azon kevés lovas Embereink, ollyas atjánkfiai által segittessenek, kik(ne)k tehetségek volna hogj lovakat tartanának [Dés; Jk 490. 490–1].

3. (Istentől) megsegítettik; a fi ajutat (de Dumnezeu); (von Gott) geholfen werden. 1710 k.: De mikor osztán azon túl mégyen a nyelv bezzeg már akkor kezd szenvedni, megilletetni az, akiről a szó vagon, amint a szőlők öröla jól avagy rosszul szólnak, és ő azáltal az ő Istentől adatott

állapotjában vagy segítettik, vagy akadályoztatik [BÖn. 410].

sehol(t), sohol(t), sohon(t) a ne, nem, se, sem tiltó-, ill. tagadószóval kapcsolva; împreună cu cuvintele *ne, nem, se, sem* exprimă o negatie categorică; mit den Negationswörtern *ne, nem, se, sem* zusammen l. egyetlen elképzelhető helyen sem; nicăieri, niciunde, în nici un loc; nirgendwo. A. sehol. 1659: En, Uram, ez héten itt leszek, hétfőn Isten akaratjából alá indulok, nem késven sehol, urunkhoz sietek [TML I, 453 Bánfi Dienes Teleki Mihályhoz]. 1699: a' meszarosok az husnak Erdelyi fontyát két Pénznel fellyőbb (!) adni sehol se mereszellyék, mert a' Militia is többet érte nem ad [UszLt IX. 76. 69 gub.]. 1773: Igazé az is, Hogy másut seholsem lehet Vádu Prihodistit kapni ...? [AF; WH vk.]. 1848: én pedig nem voltam sehol egyszeris, itthon Nagypáskodom [Kv; Pk 7]. 1852: sehol sem kaptam pémajáztint gyökereket [Kv; Pk 7]. 1854: A tények nyílt mozgalmái erősebb tollak által följegyzvék: de sehol sem látom a családi élet izgalmait 's metamorphosisait [Újfé E 4].

B. sohol, sohol, suhul. 1570: ezenis kerem kmedet ... hogy kmed tettettnie zerett walamy kowy halaknak mert mi sohwl szeretet ne(m) tehettivk [Balázsfva^a; BesztLt 104 Gasparus Chereni comes com. Tordensis Zcheoch (!) gaspar besz-t-i bíróhoz. — *Később: A.balázsfva (BN)]. 1572: tuggya azt hogy draguzlon az lapystak laktak, az arkon Inneth kemeny peter myerth hogy hatalmas ember volth espan volt reayok kuldoth onnat Ewketh el wzette, az vta(n) Ew Jrtatta es byrta, mostis az Ew maradeky byryak ..., de penzen voth foldekeh Ew sohuly Nem tuggya [Bedecs K; KP. Marta Mate jb vall.]. 1576: Anthos Balynt Retthj vrunk Jobagya azt felele nem tud egyebet Andoryas gyergynek hogy let volna sohol, hanem az Rety hatarban nalla vagon harom hold feold [Eresztevény Hsz; HSzjP]. 1586: smaegh (!) ... proentust nem chinal addig semmikeppen Exitut Sohol ne Jrhasson^a [Kv; PolgK. — *Az ispán]. 1590: sohol szállast nem találnak vala [Szu; UszT]. 1591: Kadar Balint ... monda Meni el bestie kurufia nem sohol megh nem maradhatok miattad [Kv; Tjk V/1. 150 Almadi Gaspar vall.]. 1612/13: mikor az első zolgalonak giermeke lőtt, hogy sohol nem hatlak lakni haza iött [F.balázsfva BN; KJ]. 1650: sohol nem foghnának my számunkra saletrumat készithetni [KJ]. 1657: Urunk, a nyár elérkezvén, a király után indula hadaival Danczka felé és Lithvániára; de a lengyel király Kazimirus harcrot sohol nem ada nékiek, hanem beállá Danczkába [ETA I, 161 NSz]. 1662: Pegymet, édes szívem, suhul sem találni [TML I, 383 Teleki Mihály Veér Judithoz]. 1672: Fekete Mihály felesagetül Szekely Margittul absolvátik, et ad 2da vota transmittál<a>tik, mivel őt esztendeje hűtötlenül valo el hagyasa, s mind eddigh is keresven sohol nem talalta (igy!) [SzJk 119]. 1710: noha a törökkel békessége van ugyan a német császárnak, de mivel a török kételenség alatt szerzett volt békességet avégre, hogy annál inkább hadait Kréta szigetibe vihesse Candia megvételire, már pedig Candiát megvén, és sohol most több ellensége nem lévén, csak a fejedelem akarja s a portát requirálja [CsH 105]. 1744: az ő kglme Felesége öröksége után való erdő Soha nem volt, 's nintsis Sohol tuttunkra [Szentegyed SzD; WassLt]. 1750: Czigány Jobbágyi malitiose el szöktek, és nem találtatnak sohol [Ne; DobLev. I/243. 1a]. 1797: az Ifiabbs Bartsai Mihály Successorai sohol más Jozságot nem birnak [Incz. XI. 26b]. 1807: a

szolgáló Legény ökemine jártába a kutját megütve a kutya sohol sem tanáltotik [Dés; DFaz.]. 1858: sohol és semmi szín alatt fát vágni jogosítva nem léssen [Kendilóna SzD; TKf 15. — A kövári uradalomra von.].

C. *soholt, sohult, suholt*. 1571: Az falws biro soholt meg ne rotassek [Gyf; SzO III, 335 Báthory István ut.]. 1594: Az keömywesnek Hogy allasnak valo Harsot soholt ne(m) talaltunk, kellet Jstrangot wennem 12 zalat f—d 24 [Kv; Szám. V/6. 45, 47]. 1600: Vgy kezd kett fele kapni, es penzt keresni, de hogy sohult ne(m) talalt, Chiki Miklost kezd vntatni sok zowal ... adg(ion) niolcz forintot [Utl Imreh Gyeorgy Feniedi zabad zekely vall.]. 1671: Ha mikor a' Puskások Fejedelmek szükségére vadászni kénszeritetnek menni, bor sohult-is nékiek, se Postafő ne adattassék [CC 32]. 1672: eö kgmek ellen senkivel nem Colludálok, sem Erdélyben, sem más országokba(n) sohult [Szárhegy Cs; LLt 146]. 1695: végezűk hogy sohult és senki az paraszt és idegen emberek közül (:az nemességet ide nem értvén:) afféle crematumot vagy gorolykát főzést ne gyakorolja [EOE XXI, 238 egy-i végzés]. 1701: o kglme mindgyárt ki küldötte az akkori Gondviselőjet s mindenütt ke-restette^a szabadsagot is adott hogy az hun kaphattak meg fogjak, de se magokat se feleségeket sohult nem kaphattak [Kereszténymás H; Szer. Luka Kirvána (80) jb vall. — ^aA jobbágyokat]. 1710: midőn investigálni kezdetek az Görögököt Sohult Sem találták [Illyefva Hsz; ApLt 2 Ghidoffalvi Gábor Apor Péterhez]. 1769: Vasárnapokon s más Innepeken ugy Satoros Innepeken sohultis gyűlesek Tanczra italra ne legyenek [UszLt XIII/97]. 1780: Sohult Sem az erszényt Sem pedig a benne lévő Aranyokat meg nem talál-tuk [BK. Joannes Kőrösi de Rettég (22) ns vall.]. 1785: Én sohult se kortsomarlottam egy kupa italit arra valo kortsomarusunk sintsen [Bencenc H; BK. Bara Ferenc lev.]. 1791: 9 Kosár Méheket meg öletett de Azok(na)k Mézét és Viaszát mire erogálta legyen Szám adasában So-hultis le (!) kisebb emlékezetett sé téssen [Kőrösbánya H; Ks 108. Vegyes ir.]. 1804: Szimulyészlik Juon neked szembe mongya, hogy ingét el vetted, kezdedbe fejszével egybe vagdaltad, azt mondván nékie, hogy ugy mennyen el Olá Országig, hogy sohult ne találhasd ötét mert te Hegyi Tolvaj vagy és ugy fogod egybe darabolni, mind az ingit [Déva; Ks 115. Vegyes ir.]. 1809: Meltotztatik az Ur asztott [Déva; Ks 115. Vegyes ir.]. 1809: Meltotztatik az Ur asztott vini hogy az által adott quitantiát Sohult nem találja [M.bikal K; BetLt 2]. 1811: Kár hogy oly' homályos színek, 's eredetek^a, És hogy úgy meg-vetik a' többi Nemzetek, Hogy senki nem emel előttök kalapot, És sohult nem látni Czi-gány Papot [ÁrE 36. — ^aA cigányoknak]. 1816: A miolta én a tisztelet Báro Ur Ö. Nságának Regiussa vagyok tudom bizonyosan hogy Sohult Magára az Exponens nem méretett gabonát [Mezőmadaras MT; Born. XVb]. 1826: a' praescriptiot a' törvény a' vizek járására sohult sem terjesztette ki [Msz; LLt]. 1851: én suholt sem jártam még ki nemis megyek mert nints a' nagy világba valo köntösöm [Kv; Pk 6 Pákei Krisztina férjéhez].

D. *sohun, suhun*. 1630: fekete Janost ... nem lathatok sohun [MvAlT 222a]. 1659: Én osztán mindjárt lúra ültem, de én az katonákat sohun nem értem [TML I, 443 Veér György Teleki Mihályhoz] | suhun élés nincs, ha el kellene mennünk, nem tudom, mivel élénk [TML I, 451 Pekri Sofia férjéhez, Teleki Mihályhoz].

E. *sohoni*. 1623: Ha pedig Mak mikor sohont nem lenne theat olyankor Tatarokauall zabbalis ketelen ky telet-tetny^a [BGU. — ^aA disznókat].

Szk: ~ a földön. 1879: mintha ő már számolt volna az egész világgal, s tisztában volna azzal, hogy sehol a földön jó dolog nem születik [PLev. 39 Petelei István Jakab Ödönhoz] * ~ ez világon. 1705: Már nekem egy bornyüm sincs sehol ez világon [WIN I, 591] * ~ nincsen(en). 1591: az fogolj penigh azt monda ennekem hogi esmegh az Gazdaia ados három napi zammal Annal teöb penze sohl ninchien [Kv; Tjk V/1. 145 Feleki Huzti Thamas vall.]. 1663: Jószágom sohl nincsen, az kibül jövedelmet várhat-nék [TML II, 569 Teleki Mihály Bánfi Dieneshez]. 1744: az ő kglme Felesege öröksége utann való Erdő Soha nem völt, 's nintsis Sohl tuttunkra [Szentegyed SzD; WassLt]. 1798: nints annak le irhatására alkalmas penna sohl [Dés; DLT] * ~ semmi (sincsen). 1573: Andras aztis Monta hogi attyatwl hallotta hogi sohult semmy attyafya Nem Maradot meg haltak [Kv; Tjk III/3. 151 Anna geobel Andrasne vall.]. 1610: sohl semi nem találkozot, sem attiamfiay sem vramnak regy io akaroy keözzolis, ky en raita(m) es arua giermekimen keöniörölt volna [BálLt 62]. 1663: Én most mindenemet, az mi kevés belső értékecském van, el-költöm, jószágom sehl semmi sincsen [TML II, 578 Teleki Mihály Bánfi Dieneshez]. 1725: Sohúnt Semmi Szalma-ja a szegenysegnek [Limba^a AF; Ks 95 Balogh János lev. — ^aLombfva] * ~ senki. 1610: sohl senki nem találkozot ..., ky en raita(m) keöniörölt volna [Tóvis AF; BálLt 62]. 1619: Ennél többet nekem sohl senki nem adott csak egy pénzt is [BTN² 249].

Sz. 1642: ennekem mind Urak Fő Emberek es minden rendek előtt oly böczületem volt, hogy sohult semmi törött Fazakam nem volt [Fog.; Told. I].

2. azon a (szóban forgó) helyen nem; nicáieri nu (pe locul respectiv); (am besagten Ort) nicht.

A. *sehol*. 1653: Én azt gondolám, hogy azt vélték, hogy a császár akarátja ellen a tatár Erdéybe bé akart az országba csapni rabolni. De a bolond gondolat volt, mert császárt haza kísérté a tatár a Novách havasságig közel; nem tágitot-ták sehol a császár táborát [ETA I, 137–8 NSz]. 1656: Varallyan lako Laszlo Kata prokatará által Murkus Istvan által proponallya hogy az Ura Veres Janos a miolta feleségül elvette huszszor is hagyta el. Vagyon ket esztendeje miolta hirt sem hallotta. Mostan Vasarhelyig Petelyeig ke-restette, de sehol nem találhatta [SzJk 79]. 1671: sehl kölcsön Máramarosban, nem tehetjük szerint [TML V, 585–6 Mm rendei Teleki Mihályhoz]. 1704: Azt is hozták, hogy Háromszéket mind felégették a harc után, embert ugyan sehl sem találtak az falukon, mert mind elszaladtak [WIN I, 82].

B. *seholt, sehult*. 1736: Leülnek az vendégek^a, keresik az kisasszonyt mindenütt sehl sem találják [MetTr 417–8. — ^aA lakodalomban]. 1765: A két ember bemegeyen Székre, s hirt tesznek, a varos kimegyen a helyre, megtalál-ják a gödröt, de holt embert seholt sem [RettE 187]. 1831: a Solymastotol, a Rétre le lovagoltam, s ottan a más két Lovaimat mindenfelé keresgéltem, de seholtis nyomokba nem akadhatván, vissza tértem a Gyertyánosra [Dés; DLT 392. 13]. 1843: mind tiszta mind jószágára nézve az azok-ban termő nádhoz hasonló sohult sem terem a vidékbe [F.szóvát K; SLt Vegyes perir. Szoporán Pável (60) col. vall.].

C. *sohol, sohul, suhul*. 1568: Miklosy Kato iuar(ata) fasa esa, Eztis latok hogy ket tyuk Jar vala az Andras Kato vduaran, gergel deakne Rea kwide suhul, meg nem talalak [Kv; Tjk III/1. 235]. 1584: a' fogoly Azony chupa Mezite-

len fekszik, es semmy lelket Nem erzewn benne, De mindeuwt be vala kewerwe es kenwe ember ganewal es sohol Nem niulhatunk vala hozza azon eyel Ne(m) erzettek lelket benne [Kv; TJK IV/1. 246 Kerekas Istwan es felesége Ersebet vall.]. 1585: Nemes embernek ne engeggenek sohol a hostatokbolis hatalommal Jobagiot, vagy zolgath hazakbol ki Vinny Wagj egieb hatalmot chelekedny [Kv; Vegyes ir. III. 17]. 1614: Miucl hogi orzagunkban az roz penz illien igen el zaporodot vegeztwk orzagul, hogi affele feier garast ez utan se Ngd ne veressen, se pedighlen masnak ne legien zabad sohol az Ngd birodalmaban vetretnj [Ks 87 egyi végzés]. 1623: Az egész jstallokott zeker szenttt vgy czienaltassa hogi mind egy vegben legyen soholli azoknak heazattit olda<la>ytt megh ne zagassak [BGU 125]. 1705: Azt is beszéllették, hogy a Maroson innen mind el akarnák égetni a falukat, hogy sohol ne legyenek faluk, és actu most mindenütt égetik [WIN 573–4]. 1717: Az jnnépekén en oda jártam a körül valo falukba de sohol nem kernek se penzt sem buzat [Búzásbocsárd AF; Bfr Sigmund János lev.]. 1792: sok izben fell keresvén sohol meg nem találtuk [Kük.; JHb XIX/36]. 1799: a Györfi István szekere sohol se volt az erdőben [Dés; DLt]. 1829: A' Bikát minden felé eleget keresték, de sohol se találták, míg az Erdő pásztor réá akadott [Sorostély AF; IB. Toth Elek udv. regius vall.].

D. soholt, sohult, suhult, suhut. 1586: Feyer Antal kozmassi^a Nemes Ember ... azt valla Kazalo hawaswkat soholt Nem tudom [BK Misc. 1145–78. — *Cs]. 1587: swhlwt az egész hatarban ne lrrhasson, se maga zamara, se Njwtdoj vram zamara [Nagykend KK; LLt]. 1629: Gyer-tyat ... hozanak, fogam mindenút minden hazakban es az pinczebenis keresem megh reitek helyekennis de en sohult ne(m) talalam [Kv; TJK VII/3. 111]. 1632/1720: az regi eleink idejében is ezen Sz. Góthárt Oláh és Magyar Falu volt mostis penigh oláhal kellett megh Szállitanunk, mint hogi az sok háborúságos üdőkben(en) az ember ugj el vészett volt hogi Sohult őtt vagi hat hazas emberrel több meg nem maradt az jo földön [WassLt]. 1635: panazolnak az cziszmadjia Vraink Hogi az Eo fiainak (!), es tanituanyak, Erdeljben sem Magiar Országban, miuet nem adnak, az Eo kigielmeknek tuduan uolt, hogi suhut az Szaz Varosson nekiek Miuet Adgianak (igy!) [Kv; Céhir. I. 13 a varga céh lev. a tanácshoz]. 1673: Ihon mind el járam az malmokat, sohult nem örölheték [A.jára TA; Berz. 7. LXV/38]. 1716: ezen a földön sohult eddig az hétig egy kapa vágást sem látot sénki a szőlőkbe [Szentdemeter U; Ks 96 Fodor Márton lev.]. 1720: földes Úratat sohult sem egyszer sem masszor nem hallotam hogi valahol volnanak az Hazában [Nyárádtő MT; Sár.]. 1733: az Németekkel bé járták az határt de Sohult az aszszony ... széna füvín kívül kedvek szerint való füvet nem találtak az nemetek(nek) [Erősd Hsz; BLt 7 Valentinus Bibó (26) jb vall.]. 1754: az Malmalon alol sohult viz ki nem ment [Nyárádkarácsonfva MT; Berz. 15. XXXII. 10]. 1755: Sohult sem Látok az itt lélegtető oláhok(na)k hogi házok volna [Gyszm; DE 3]. 1785: Az egész htáron soholt se szántó, se kaszáló helyek ósztatlan nem maradtanak [Bede MT; LLt 59/7]. 1797: kertet az aszaloig elé Suhult Sem talátunk [Körispatak U; Pf]. 1801: ezen hely(ne)k a szomszedságában utat soholt nem tudok lenni [Kökös Hsz; Kp IV 297 Nagy István (84) gy.kat. vall.]. 1823–1830: egész Magdeburgig, mintegy 18 mértföldnyire soholt hegy nem látszik [FogE 193].

E. sohunt. 1757: az házban bemenvén vigyazom az Uram eokigyelmét de sohunt sem láthatom [O.kocsárd KK; Ks 8. XXI. 14].

Szk: ~ nincsen(en). 1676: Mi Uram ezt az várat derék praesidiummal nem tanáltuk, lévén benne német No 15, jószágbeli hites oláh drabant No 20. Magyar drabant sohul egy is nincsen [TML VII, 219 Sáros János és Inczédi Zsigmond Teleki Mihályhoz]. 1789/1799: az sohult-is a' Törvényben nints, hogy a perjudicialis Fassióknak hitele ne légyen [Torockó; TLev. 5/16]. 1837: a' malam zsilipte jo, a' malam gáttya sohult meg szakadva vgyan nintsen, de igazitást kíván [A.szócs SzD; BetLt 5] * ~ semmi (nincs, nincsen/sincs). 1588: mikor Jwttottam volna az Galponyai feoldre Sombori Lazlo Jozagaba ahol az nyomason meg vgarlottak vala az feoldet kiben megh soholt semi vetes nem vala egyyk az zekerekem kerekének hat beleol hagoth az vagason [Zsákfvá Sz; WLt Luc. Barlas jb vall.]. 1662: úgy mennének ki az országbul, sehol semmi kárt, prédálást ne tegyenek [SKr 151]. 1760: Ez mondotta volt Túrban laktában Vitéz Györgynének, hogy a túri kösziklában lévő lyukakban annyi a méz, hogy a lyuk száájához viszik a kádat, s meg lehet tölteni. A szegény asszony elhívén, nagy késztetéssel odaküld, hát sohult semmi sincs [RettE 105–6]. 1778: illetén Szöllőnek valo hely, ezen az Határon sohont semmi sem ment [Koronka MT; Told. 79]. 1790: lrrhatom, hogy még eddig elé lstennek hálá Sohult sem(m)i kárunk nintsen [Bencenc H; BK. Bara Ferenc lev.]. 1796: Itt sohult semmi Curialisok ... nincsen [Verebes Cs; Berz. 7. 66/1]. 1826: soholt egyik ház helyen is semmi épület nints [Mezőcsán TA; TGsz 51]. 1831: sohont nem láttak semmit is [Dés; DLt 332]. 1850: padlása soholt sints semmi [Gyéressztkirály TA; DLev. 5] * ~ senki. 1599: Biro vram megh paranchyolia ..., hogy minden helyeken az Teozeleo helyeket es kemenyeket keorteoket megh circallianak (igy!) es, Ahwn, feelmesnek karosnak talaltatik le rontassak, sohult penigh ez varosban senkynek hazejaian (!) derekason zenat ne pacialianak thartany ereos beontetes alat [Kv; TanJk I/1. 335]. 1600: az langott hogi latta vgy futott oda es kyaltott torka zakattaban mert az vchannis soholt senky nem volt [Kv; TJK VI/1. 451 Nagy Mathyas vall.]. 1623: bekessegesen iartam az Johal az kapolna mezeon senki nem haborgatot sohol [Szováta MT; JHb rten Albertus Bako (50) jb vall.]. 1730: kglmetek illyen modalitást observályon, hogy valahol dögös nyavalyába marha döglik, soholt is senki azt megh nyuzni, fadgiát kivenni nem sumállyá [BrAlt Stenner IV Sig. Kornis lev. Kv-ról — Binder Pál kijegyzése]. 1746: a' miolta eo Nga gáttya, és malma megh nyjtattott azolta, az Küküllő vize Senkinek egy Jambornak is kárt sohult nem tett [Ádámos KK; JHb XIX/7]. 1823: sohult nem tanáltott senki sem [Dés; DLt] * ~ sincsen(en). 1598: Balogdi farkas wallya Aminemew zerenchetlensegh es nyawalia az zegeny Zekeli Andrason volt, nyawaliaiaban eginchanizor mentem hozza, nagi zitkozodassal panazolkodott nyawalias hogi az rokony keozewl sohol chiak egi attiafia sinchen [Kv; TJK V/1. 123]. 1765: Suhult sintsen több hatarfa [Jedd MT; LLt]. 1814: most sohol sints [Dés; DLt 56].

Az 1. jel. alá sorolt némely adalék a 2., a 2. jel. alá soroltak közül pedig egyesek az 1. jel-hez is tartozhatnak.

3. ? soha; niciodatá; niemals. **A. suhul.** 1763: az mely leveleket küldet Natsád másának azakra Választ Suhul

nem tettek [Kóród KK; Ks 11. CII. 11 Szarka József gazdasztisz lev.].

B. sohult, suholt, suhult. 1710: az Pater avval ne(m) gondolvan sohult el nem akara állani mellőle [Marosztikrály MT; Told. 2]. 1760 k.: sohult velle csak egy hazban se halvan egész Vasas Sz. Ivanyig vittem [Szentlélek Hsz; HSzJP]. 1767: Rosnyai Josef Ur(am) földének a Szabadban járo ut sohultis nem szomszédja [Udvarfva MT; Told. 44. 36]. 1830: Jonásnál minden héten Concert van engemis hivutt, de még sohult sem voltam [Kv; Pk 6].

C. sohun. 1676: a császárnak ... sohun hada ide nem jű [TML VII, 277 Vesselenyi Pál Teleki Mihályhoz].

Ha. A. 1793: Seholt [Mv; Born. X. 33]. 1831: seholtis [Dés; DLt]. 1839: sehol [Kisesküllő K; Somb.]. 1841: sehüt [Kv; Pk 6 Pákei Krisztina férjéhez]. 1850: seholt [Nagyak AF; DobLev. V/1282 Dobolyi Bálint kezével].

B. 1584: sohul [Kv; TanJk T/1. 118]. 1593: sohul [Kv; Tjk V/1. 413]. 1619: sohul [BTN² 327]. 1635: sohul [Tamásfva K; KCs IV/128]. 1645: sohul [Körispatak U; Pf]. 1653: sohul [Sófva BN; Ks 41. E. 31]. 1666: sohul [Borév TA; Thor. XII/16]. 1695: sohul [Marossztikrály AF; Told. 2]. 1699: sohul [Dés; DLt]. 1705: sohulis [WIN I, 619]. 1710: sohul [Homoródsztálp U; Sf]. 1717/XVIII. sz.: sohul [Szilágycseh; Berz. 7. 68/1]. 1751: sohul [Abosfva KK; Ks 83 Borbándi Szabó György lev.]. 1794: sohul [Hosszúfalu Szt; TKhf Jakab Gábor gr. Teleki Imréhez].

C. 1591: Sohút [Kv; Szám. I/5. 77]. 1595: sohút [Kv; i.h. XVII/6.126 ifj. Heltai Gáspár sp kezével]. 1623: sohult [Csicsó Cs; BálLt 60]. 1625: sohult [Uzst 109a]. 1645: sohult [BesztLt 146/1645 Acatjus Barczai kezével]. 1652: sohult [Bód SzD; BK]. 1656: sohult [Kóródsztmárton KK; BálLt 1]. 1659: sohult [TML I, 400 Bornemisza Anna Teleki Mihályhoz] | sohult [TML I, 408 Rhédey Ferenc ua-hoz]. 1672: sohult [TML VI, 296 Nalácz István Teleki Mihályhoz]. 1698/1699: sohult [Cege SzD; WLt 6]. 1710 k.: sohult [Bón. 409]. 1718: sohult [KJ, Rétyi Péter lev. Fogból. 1724: sohult [Veresegyháza AF; Ks 83]. 1725: Sohult [Ivánfva KK; Ks 83 Miske Imre lev.]. 1731: sohult [Pálos NK; Ks 83 Géczy László lev.]. 1742: Sohultis [Koronka MT; Told. 26]. 1749: sohult [Balavásár KK; 15. LXXVIII. 17]. XVIII. sz. köz.: sohult [Náznánfva MT; Berz. 13. VI. 32]. 1762: sohult [Kv; SLT XXXV 6]. 1763: sohult [Udvarfva MT; Told. 44/18]. 1769/1802: sohultis [Torda; TJKt III. 37]. 1770: sohult [M.hermány U; RSzF 210]. 1773: sohult [Szárhegy Cs; LLt 49]. 1775/1802: sohultis [BSz; Jhb LXVII/3. 140–1]. 1778: Sohult [Karatna Hsz; HSzJP]. 1780: Sohult [Baca SzD; TSb 24]. 1784: Sohuth [Kv; SLt Henter János Suki Jánoshoz]. 1789: sohult [Kobátfva U; UzstLt XIII. 97]. 1809: Sohult [UzstLt ComGub. 1628]. 1811: sohult [ÁrÉ 3. 83]. 1820: sohultis [Udvarfva MT; Told. 42]. 1829: sohult [Kv; Pk 6]. 1835: sohult [Mv; MvLt 2]. 1841: sohult [Torockó; DLt 1541]. 1848: sohult [Jenőfva Cs; RSzF 158].

D. 1674: sohun [Bethlen SzD; BLt 9 Fileki Mihály Béli Pálhoz]. 1737: sohun [Torda; TJKt 137–8].

E. 1637: sohunt [Backamadaras MT; MvLt 291. 108a]. 1711: suhunt [Ks 96 Árva Kemény Kata leányához]. 1732: suhunt [Kóród KK; Ks 99 Kornis Ferenc lev.]. 1814: suhunt [Nyárádmagyaros MT; CsS]. 1831: sohont [Dés; DLt].

sehonnai, sohonnai I. mn 1. hazátlan; färrä patric; heimatlos. 1657: az városban maradtanak vala lovaim, szolgál-

im felesen, s az előtt valami sohonnai katonák ketten, Dunán túl valók, akadtanak vala hozzám [KemOn. 148–9]. 1668: Nemtelen sehonnai nevem, magam én is eleitől fogva jószágos nemes ember gyermeke voltam [TML IV, Paskó Kristóf Teleki Mihályhoz]. 1710: Az én atyám Erdélyben mind maga, s mind az elei igazős nemesemberek voltak, nem olyan sohonnai, mint kegyelmed [CsH 159]. 1714: Hajós János bizonyosan tudom hogy csak olljan suhonnaj Koborlo vanderlo földes vrát kerülő ember, nem Köz Biro(na)k való ember [Somosd MT; BálLt 86].

Szn. 1643: Nagi Peter Sohonnai [Mv; MvLt 291. 398a]. — A szó szn-i funkciójára nézve vö. RCsnSzt.

2. becsm jöttment, senkiházi; venetic; Niemand, Herr von Nirgendheim. 1598: Az sombory harminczadosnak Thuri Janosnak zamtalan sok Jstentelenseget hallotta(m) ... holot ew f(els)ége az ew iewedelmet reaiaibiztha, nem ewl az harminczad helie(n) mint ezeleot walo harminczadosok, hane(m) hazanal ewl, walamy hitwa(n) sohonnay imillie(n) amüllia(n) zolgakat tart az harminczadon kiknek sohul ez orzagba(n) semmi residentiaioik ninche(n) [Kv; Tjk V/1. 180 Petrus filstich jun. ns vall.]. 1633: Hallotta(m) hogi ualtigh szittak az Ueres közben egy mast sohonnai kuruanak [Mv; MvLt 290. 231b]. 1710: a sok idegen sohonnai, tolvaj magyarországi kurucok bejövénék Erdélyben^a, az igaz erdélyi verebeket, a jó hazafiait kipraedálák mindenből | Csikban Sándor János Tamás Deákkal, és egy sohonnai tolvaj Horváth Györggyel együtt az egész csiki hadakat a rebellióra inditák^b [CsH 324, 338. — ^a1702-ben. ^b1703-ban].

Az 1. jel. alá sorolt adalékok a 2. a 2. jel alá soroltak az 1. jel-hez is tartozhatnak.

II. fn hazátlan személy; persoană fără patrie; heimatlose Person. 1668: az szegény magyarországi atyámfiak mind sehonnainak itéletnek most velem együtt, mert elvette Isten igaz itéletiből tülök lakó helyeket, jószágokat [TML IV, 381 Paskó Kristóf Teleki Mihályhoz].

sehonnan, sohonnán, többnyire a ne, nem, se, sem tiltó-, ill. tagadószóval kapcsolva; de obieci împreună cu cuvintele ne, nem, se, sem exprimă o negatie categorică; meistens mit den Negationswörtern ne, nem, se, sem zusammen. I. sehonnét, semerről; de nicăieri; nirgendwoher. A. sehonnán. 1704: Azt is beszéle^a, hogy Nagyszegi a strázamesterrek mint beszélgettek, hogy már őket sehonnán meg nem segítik [WIN I, 270–1. — ^aA kapitány].

B. sohonnán, sohunnán, suhunnán. 1606: Affelett sok feoldeket vett szalagosított, Jobbgiokot váltott még: De az molnot sohunna(n) megh ne(m) hozta^a [Utl 20/267. — ^aAz incta]. 1614: Jenő várát sokáig vívák, de hogy annak is az békje ott az harcon veszett volt, és sohonnán segítségem nem érkeztek, azt is megadák [BTN² 43]. 1662: csakhamar néhány emberbéli kár esvén köztök, s lövésék úgy el kezdvén vétetni a kívül valóktul, hogy sohonnán egy lövést sem kezdenének rájok teheti [SKr 234]. 1672: mindenek pirongatták az váradiakot s azt mondották magok is, hogy mű minden kaput elcsináltunk pénzzel, mert nekik suhunnán nem adnak jó választ [TML VI, L/3 Nemes János Teleki Mihályhoz]. 1705: Az ura felől is semmit sem hallhat, csak úgy nyomorog és kesereg, sohonnán vizsgálása nem lévén [WIN 576]. 1707/1710: Kolosvar varossaban Szorulasnak es ighen nagy nyomorusagnak idejen Semmi attyafia akkor az üdőben Szegeny Aszony-nak Colosvarra se Suhunnán be nem jöhett [Kv; JhbK

LVII/43]. 1714: az egész jószágban) sohonan Csak egy dézma Kosár méh sem proveniált [Balázsfa AF; Ut] | ellene mondotunk a Connumerationak, hogy Suhunnan bé ne mennék a Connumeratiora [Bölön Hsz; INyR Kis Gjörgy Mihály Junior (47) ns vall.]. 1741: Minden esztendőben a piricskei sáncot ujitunk kell, házokat, istállókat építünk, a melynek refusioját sohonnan nem érezzük [Gysz; SzO VII, 412]. 1742: sohonnan az országból annyi panas, és anyi féle dolog nem hallatik, mind három széken [Nsz; ApLt 4 gub.]. 1792: A ki arendált Malomra hogy az eladatt szőlő p(rae)tendalt árba investialodott volna a sohonnan ki nem jó [Ne; DobLev. IV/701]. 1805: tsak költünk, 's sohonnan egy pénzt be nem vehetünk [Torockó; TLv. 9/40]. 1823–1830: Biktalvi is írt neki Pestről, hogy küldjön pénzt, de nem kaphat sohonnan [FogE 257]. 1842: a taplocai falusbíró, Győrpál István házánál tartatott nemes elegyes közönség gyűlésében meghatározottat, hogy a kaszálókön kívül sohonnan fennálló nyers fát egyszer se vágjon, semmi szín alatt [Taploca Cs; RSzF 115].

Szk: ~ *nincsen*. 1651: az városnak sehonna(n) az egy contributionál teob proutussa ninczie(n) [Kv; PolgK 142]. 1670: Nekem, Uram, semmi hírem nincsen sohonnan [TML V, 395 Bánfi Dienes Teleki Mihályhoz] * ~ *semmi* 1597: mikor Nyreo Simon el wewe az atyának masodik feleséget sohonna(n) semmit ne(m) vit az hazhoz hane(m) chiak púztan zalla az mostoha Anyam iowaiban [Kv; Tjk V/1. 109 Kútos Benedek vall.]. 1631: sohonnan semmi Aviticum rea nem szallot es masunan külső idegen helyekről sem [Kv; ACJk 45b]. 1642: Suhunnan en ram semmi nem maradot [Fog.; Told. 1]. 1696: én ennek az nyomorult hely(ne)k szorongattatását, nyomorúságát sokszor meg irtam ..., de sohunna(n) semmi könnyebítése nem volt [Marosillye H; BK. Bethlen Gergely ir. Fogarasi Pap Miklos lev.]. 1714: nekem Suhunnan Csak egy marek buzott sem egyebett semit sem hiznak (!) mindent az Egj Vizen kívül Pénzen kel vétetnem [Nsz; ApLt 5 Apor István Apor Péterhez]. 1841: a tsikot sohonnan semmi nem kergette [Dés; DLT 1541] * ~ *senki/senki* ~. 1569: Mykor Vramek Elnek vala^a senky Nem haytogatot sohonnan [VLt J/692. Petrus Czako de Menes^b ns vall. — ^aA mezőgerebenesi (TA) földet. ^bMezőmehes (MT)]. 1639: Az Statutiokor harmad napot mi ott ne(m) mulattunk, mert hogi Statualok ... latok hogi sohonnan senki ne(m) gazdalkodik s — mi el jövenk [Kiskerek AF; JHb XXVI/16] * ~ *sincs*. 1666: Az katonak s egyéb rendek fizetésekre még sincs pénz sohonnan [TML III/630 Bánfi Dienes Teleki Mihályhoz]. 1687–1688: Aprilisben Karoffa Ur(am) eo Nga járasaval veszett el Beres ökör nro 5. Ennek Sincz sohunnan refusioja [Törzs].

2. valahonnan; de undeva; irgendwoher. 1721: Az egesz Dominiumban^a Suhunnan dezma Lencset, Borsöt, Kölöst, Lent, Babot, Arpat, Alakort Kendertis csak vagy két helyről hogi percipial valto Ratiojában nem assumállyá [Dés; Ks 26. XIV 1 — Az A.szentbenedekiben]. 1847: Varga Katalin ... azt mondotta az embereknek, hogy ő az emberek peres bajok elemozdítása tekintetéből járt Kolozsvárt, Pesten is Bécsbe, ... költségei megtérítése tekintetért az emberektől pénzt kért, s azon alkalommal mindenki annyit adott nekije, amennyit akart. Választ azomba nem hallottam, hogy hozott volna sohunnan, hanem az embereket biztatta, hogy meg fog érkezni a válasz [VKp 264].

Ha. 1649: sohonán [Dés; DLT 424]. 1657: sohunnan [KemOn. 222]. 1768: sohunnan [O.sályi KK; Berz. 3

7.C.7]. 1812: sohonnan [Oroszfalu SzD; Ks 76. 171]. 1830: sohunnan egyebünnen [Dob. Mk III. XVIII. 308]. 1834: sohonnan [Dés; DLT 534].

?sehonnáré, sohonnáré sehonnai; fără patrie; Herge-laufene(r). 1784: Kassai Márton vram vellem szüntelen veszekedik gazol szid mocskol sohonnáréz tolvajoz út ver körmöl az Czeh nem disznot nem Tolvajt sem sohonaret, hanem tiszta embereket kívám (!) [Mv; LakCLEv.].

?sehonnáréz, sohunnáréz sehonnainak becsmérei; a spune cuiva (de batjocură) că este fără patrie; in Hergelaufenen nenen. 1784: az Czeh nem disznot nem Tolvajt nem sohonaret hanem tiszta embereket kívám (!) [Mv; LakCLEv. — A teljesebb szö. az előző szócikkben].

sehonnat, sehonnett, sohonnat, sohonnett a *nem*, *sem* tagadó-, ill. a *se* tiltószóval kapcsolva; împreună cu cuvin-tele *nem*, *sem* se exprimă o negație categorică; mit den Negationswörtern *nem*, *sem*, *se* zusammen; sehonnan, semerről; de nicăieri/niciunde; von nirgendwoher. A. sehonnat. 1831: több versben kiáltottuk Vonutzot a' Gujást, hogy lenne gondja a' Gujabéli Marhákra se honnat se felett [Dés; DLT 332.7].

B. sehonnett. 1672: Ide^a semmi új hírek sehonnett nem érkeztek [TML VI, 216 Székely László Teleki Mihályhoz. — ^aGyf-ra].

C. sehonnat, sohunnat, suhunnat. 1620: igen bizonyosan tudja, hogy későbbén sohonnat hírek nem jött az német követeknek [BTN² 400]. 1621: hazam az twz miatt ell eget ez hazamnak megh epitesere elegtelen uagiok. Annakaert holot zeret sohonnat az keolttesg(em)nek (!) egieb uton nem tehetem zeret az Attiafiaknalis [Kv; RDL I, 112]. 1658: Az paraszt emberek is futnak, mert azt mondják, hogy pusztán hagyják, suhunnat is meg nem segítik [TML I, 259 Teleki Jánosné fiához, Teleki Mihályhoz]. 1662: élést még udvarunk szükségére is sohonnat nem hozhatunk ebben a rusnya időben [TML II, 407 Lónyay Anna uához]. 1823: sohunnat egy levelet sem küldettek [Alpestes H; Told. 7].

D. sehonnett, sohunnét, suhunnét. 1586: Nyerges Imrhe-ne Angalyt azony, Ennek marhayanak es mynden lauaynak harmad reze az warosra zalloth mert sohonneth attyafya nem talalkozot az harmadhoz [Kv; Szám. 3/XXV. 6 Igyarto György sp. kezével]. 1659: Az jobbágyok <is?> egy szem búzát sem hoztak, sem egy pénzt <nem> hoztak suhunnét [TML I, 462 Pekri Sónia Teleki Mihályhoz]. 1716: Szamosfalva ez a rossz falu innet el pusztul mert sohonnet nem segítik őket szekerel vono marhaval [Szamosfa K; Ks 95 Bíró Márton lev.]. 1724: sohonnett valaszom nem jó [Vessződ NK; Ks 95 Csongrádi Farkas lev.]. 1783: Sohonnet szegényebb Gabona nem jött, mint Középfalváról [JHb Csáki Katalin ir. Árközi Ferenc Csáki Katalinhoz]. 1813: Sohunnett se reméllem hogy Pénzem jöjjön [Torockósztyörgy AF; KW].

Szk: ~ *semmi* (*nincsen*). 1603: sohonnat semmi segítségről való remenségünk nem lévén [Kv; SzO VI, 8]. 1661: Most, Istennek hála, sehonnett is nincsenek semmi ártalmas hírei ő nagyságának [TML II, 38 Teleki Mihály Veér Judithoz]. 1668: Itt, Uram, semmi hírek nincsenek sohunnat [TML I, 403 Bánfi Dienes Teleki Mihályhoz]. 1752: most pedig suhunét semi segítség nincsen [Abosfa KK; Ks 83].

1754: sohunnat semmi haszna nem volt [Gernyeszeg MT; TGsz 16].

Ha. 1629: sohonnat [Kv; TJK VII/3–149]. 1641: sohunnat [Nyárádsztlászló MT; Sár.]. 1739: sohonnat [Kisoklos TA; CsS]. 1742: sohonnat [A.árpás F; TKI Váradi Zsigmond Teleki Ádámhoz]. 1752: suhunnét [Ábosfva KK; Ks 83]. 1776: sohonnét [RettE 372].

sehova, sohova a *ne, nem, se, sem* tiltó-, ill. tagadószóval kapcsolva; impreună cu cuvintele *ne, nem, se, sem* exprimă o negație categorică; mit den Negationswörtern *ne, nem, se, sem* zusammen. 1. semerre, semmiféle helyre; pe nicăieri; nirgendwohin | egyik helyre se(m); la niciunde; an keinen Ort. A. *sehova, sehuva*. 1659: Ha valami oly dolog nem leszen, mostanság sehová sem megyek [TML I, 434 Bethlen Mihályné Árya Bornemisza Kata Teleki Mihályhoz]. 1662: (Boldvai Mártontól) erős hitlevelet vévén, hogy sehova addig nem menne, míg palatinus által is római császár öfelsége környül is a dolgot meg nem mozgathatná s az Kassához tartozó tizenhét vármegyét felőle meg nem találná [SKr 588]. 1792: nem kel sehuva vectuarzni^a [Bh; BN. — ^aA terményeket]. 1823–1830: az urfít sehova is a szállásról kimozdítani idejében nem lehetett [FogE 178].

B. *sohova, sohuva, suhuva*. 1555: nem fwthatunk my felesegestel (!) Gyermekestewl sohowa [LLt]. 1573: azt monta az vrr^a hogy ha artatlan voltat Twgia sohowa Neh Meny-nyen, vgy Nem Ment ely [Kv; TJK III/3. 58–9 Adam Katws Zok Peterne vall. — ^aKapa Myhalnenak]. 1590: megh Jeowe az tizedes mielhogy az kapuban ne(m) valanak az drabantok monda hogy lam megh hattam hogy sohowa ne mennietek Lam megh hattam vala Albert hogy sohowa ne menj [UszT]. 1595: Minden Mezaros, Amely barmot ez Coloswari hataron vezen, azt addegh sohowa se ez varos Mezeyere se masuwa Ne haythassa [Kv; TanJk I/1. 259]. 1599: Biro vram amely napra az Vraimat ez dolognak vegeziesert be akarja gyeoteny, akkora eo kgme minden rendbely mester embereket certifficaltasson, hogy sohowa ez varosrol el ne mennyenek hanem honn maradyanak [Kv; i.h. I/1. 332]. 1631: ez az Peter kovacz Oly niomorult volt hagi lovastul czak nem holt ehel sohova nem mehetet sakmanrais, olj rosz volt az lova [Mv; MvLt 290. 255b]. 1638/1762: Pécsi Simon Az Erdély Ország határán kívüli, Sem a' Magyar Országai Partiumb(an), sem sohová ki nem mégyen [KvAkt Mss 263]. 1677: az Országnak mind közönséges, mind egyéb Fiscalis jövedelmit sohová az Országon kívül nem transportaltattyá" [AC 33. — ^aRákóczi Ferenc]. 1700: Engemet pedigyen maga bocsáta ell meg esketvén hogy sohuva el nem megiek [Zágon Hsz; HSzJP Francus Vajna de Zágon (55) ns vall.]. 1717: a mig eben az országban laknak Sohová másua magokat ne kötelezhéssek jóbbágságra [Martonos Hsz; BetLt 7 Mathias Szöcs (38) pp vall.]. 1730: magam Házaírnak meg falaiis le' omladaztak Suhova magamat hova meg vonnyam Arvaírnak edgyütt nem volt [Folt H; BK sub nro. 140 Folti Bálintné Jósika Mária végr.]. 1758: Szöklött az Mészköi határon az mellyet eddig birt, abban meg hatták, de vgy hogy gyeptű sohová tsinálni ne tartozzék [Asz; Borb. I]. 1765: (A cigány) Sohová Sem volt a ménestől s a menest minden estve ő hajtotta bé s minden reggel ő hajtotta ki [T; Mk V. VII/6]. 1799: ne meny sohová mert el igazítottam én bojodat [Názánfva MT; Berz. 4. 31. N. 27]. 1803: (A bor) árra ... nem volt sohováis be fizetve [Ne;

DobLev. IV/858. 11a]. 1825: egy ágot se volt szabad sohová vágni [Szentdemeter U; Told. Conscr. 89]. 1837: Sántzot szinte Sohova sem kell ásní [Székelymagyaros MT; MvLt 5. Hidak, utak cs.]. 1845: Ez is gondolatom szerént sohová sem illik oly jól mint a Collegyomnak könyvtárába [Gerend TA; DLev. 2]. 1853: én suhová nem járok [Kv; Pk 6 Pékei Krisztina férjéhez].

Szk: ~ *felé*. 1717: mint hogy magam sahuva felé nem mehetek, annyira el roncsolt az pogany es azon küvüli csak egy folt ruhám sem maradt, ugy az több Atyafiaknak: hanem ide vontuk magunkat mind Nagybanyára [Nagybánya; TL. Mikolay Judit Teleki Mihályhoz] * ~ *semmi*. 1634: abbol semmitis sohova ne erogalhassanak, se masúúa ne conuertalhassanak, hanem menteol hamareb mindeneket oda fel Beczbe fel kwlduen kesk pinzre tegienek eo kgmek mindeneket [WassLt Cegei Vass János végr.]. 1662: a kapitányok, hogy sehová semmit nem parancsolhatnának, küldözhetnének, kezek-lábok nem volna, valóban nagy akadályokra vala [SKr 503]. 1734: senkire sohova abban ne fordított semmit [Szárhegy Cs; LLt 107] *senki* ~. 1590: Az Was dolgaban Eo kgmek egienleó voxal wegheztének, hogy senky sohova eleybe Ne Meny-nyen tiz forint bwntetes Alath [Kv; TanJk I/1. 127–8]. 1683: Minden hadnagy az alattok valókra oly szorgalmatosan vigyázzon, hogy hír nélkül senki sehova ne járjon [EOE XVIII, 138 Hadi szabályok].

2. semmilyen irányba; in nici o directie; nach keiner Richtung hin. 1603: hagi mutatot volna walahova nem mutatot sohova, hanem czik mondotta hagi keresswk: mindenüt [UszT 17/22 dienes görgi, Etedy Zabad zekely vall.].

3. ?milyen irányba; in ce directie; in welche Richtung. 1785: nem adott a hová száljunk s az utrol suhováis hogy menyünk [Koronka MT; Told. 20].

4. semmilyen fórumra; la nici o instanță; zu keiner Instanz. 1568: (A cigányt) sohova sem akarnak el Bochatny apellacióra [Bongárt BN; BesztLt 63 Lucas Pysthaky de Bongart Thymar Gergely beszti-bíróhoz]. 1573: Ir (!) k aztis hogy en kertem volna k.teket hogy sem keoz helylle sem sohowa k. ne Apellálnak (!) [Nagysajó BN; i.h. 3762 Horvatt Miklos Nagy Sayoy Tyzt tarto ua-hoz]. 1695: (A malombírónak) Ha valami kár tetelt a' Curatoria szék talál kezében, sohwa ne apellalhasson [Kv; SRE 42]. 1821: Egy Birtokos is Somboron a Ketskék iránt, semmi panaszt, Sohová nem kívánt tenni [M.zsombor K; Somb. II. Sombori Farkas kezével].

Ha. 1595: sohová [UszT 12/107]. 1640: sohová [Körös-fő K; GyU 68]. 1654: suhuva [Hadrév TA; DobLev. I/16]. 1684: sohováis [Dés; DLt 448]. 1701: sohová [Mezőbánd MT; ApLt 6 Makaj Mihály Kálnoki Sámuelnéhoz]. 1726: sohová [Dés; DLt]. 1764: sohová [Parajd U; DLev. 3. XIII. 9]. 1766: sohová [Torda; TJKt V 302]. 1770: sohová [Babuca Sz; IB]. 1781: sohová [Esztény SzD; Told. 6]. 1793: sohová [Koronka TA; Told.]. 1795: suhová [Ajára TA; BLt II. 11]. 1799: Sohová [Kalotaszékírály K; KLev.]. 1810/1821: sohová [Bh; CU]. 1826: suhová [Kv; Pk 6].

sejdit gyanít; a bānuī/presupune; vermuten/argwöhnen. 1676: Gönczi urammal való beszélgetésimben olyat sejdittek, hogy az ő kigyelmének elein adatott commissiók éppen felfordultak és kétes is, az intercessio is használna-e már, nem-e? [TML VII, 246 Kornis Gáspár Teleki Mihályhoz].

sejdfített gyanított; presumpus; vermutet. 1670: Én, Uram, nem hiszem, az asszony is onnan nem sejdfített dologból nem ejté azon szokat. [TML V, 369 Bánfi Dienes Teleki Mihályhoz].

sejt gyanít; a bānuī/presupune; vermuten, ahnen. 1771: Detari Marianál Sejtettem magamis hogy a féle lézengő katonak(na)k valo Aszszonyokat szokot szállasolni [Dés; DLT 321. 11a Mich. Kéki (40) ns vall.].

sekrestyle, seg(r)estyé sacristie; Sakristei. A. 1582: Ismett az segestyeben chynaltatham egy kolchot lakathos Istuanak attam d. 16 [Kv; Szám. 3/VII. 7] | mikor eo kgk az Scolatban az owarban az Segiestet Aúditoriumnak akar-tak volna rendelni vettünk Varga Thamastol három fenyw gerenda fat gradichnak és üllezeknek walo talpnak, az arra teze(n) f 0 d. 46 [Kv; i.h. 3/XIX. 31]. 1599: Szent Peterben az Segestie ajtaját czinaltak fel sarkot zart ujjalan reaia [Kv; i.h. 8/XIII. 5 Szabó András sp kezével]. 1601: Az Segestieben talaltatik kez penz f 821/14 1/2 [Kv; i.h. 9/XV. 26]. 1682: Templombelj (!) férfi allo hellet tudok egyet a segestje felől valo kő lab mellett [Szemerja Hsz; HSzJP]. 1707: az Ecclesia bonumi pro Conservatione az segestyeb(en) régtől fogva el téven az varos [Dés; DLT 487]. 1720: azon Segestjének az bőtiin Papi öltözet tarto lábas asztal [Köröspatak Hsz; HSzJP]. 1741: Városunk leveles ladáját kívánván a Nes Tanács ki hozatni a Segestjéből, a ladáknak csak a heljek találtatott [Ne; JHb VIII. sub C. Bethlen Miklós lev.]. 1776: ki jöve P. Tompos, a MVÁ-sárhelyi Tisztelendő Pater Franciscanusok Praesidense bé hívá a' Segestyébe M. Groffné Aszszonyom ő Ngát ..., ottan mit beszelletek, mit tselekedtek? ... Nem tudom [Kóród KK; LLt G. Vizi rk kantor (30) vall.]. 1785: Vizak-na városáb(an) történet oly dolog hogy Rétyi Tsiszár Ist-ván nevű betsültes (!) Ifjunak a Nemes Reformatum Temp-lom Segestyéb(en) le tett bizonyos summájú pénzit, el lopták [Török Bertalan gyűjt. Vizaknai Kontz Josef nyil.]. 1829: a' Pomogyi (Pamhaggen) Plébania Templomból, a' Segestyé ablakjank kitörésével, a' következő portékák lopadtattak el [DLT 68 nyomt. kl].

B. 1604: Az Segrestienek minthogy ket rendbely kol-chay vadnak, annak egiké az Vnio zerenth Magiarnal, Masik az szasznal legyen [Kv; RDL I, 77]. 1681: Kápolna, vagi réghi Templom Ezen Templomból nyilo kő botos Segrestje Ajtaja fel szer, vas Sarkos, heved(eres) retezes, retez f: Nro 1 [Vh; VhU 525–6]. 1736: Az szent misemon-dó háznak az piacz felől való részibe volt két bolt két felől, az Torda-utca felől valo boltot tartották segrestyének [MetTr 426–7]. 1776: Ez után a M. Gorffné Aszszony a Kis Aszszont félre kíván ott a Segrestyéb(en) mit mondott Léányának ezt nem hallottam [Mv; Gyl. Emericus Tompos (55) franciscanus praesidens vall.]. 1796: A Mikeszászi Catholicum Templomnak fel építése és jo karban valo ho-zása iránt, tudnia illik a Templom Sanctuariumának Segrestjének és Templom dereka Fedele tetejének meg ujratásában ... egyezzenek meg [Mikeszásza KK; Dévai urad. Mixtae relatoriae et documenta XXVI. 1–12]. 1844: Kőteles ... a Segrestyét a Sanctuarium körében alkalmaz-tatva Szükséges, záros ajtókkal, és vas rostélyzattal elkeszi-teni [Kv; AggmLc C. 186].

C. 1589: 7 Marty kezdettuk az Sacristia aytaiat ki bon-tany és az keofalt altal vagatny, 16 Marty Az Sacristia meg chinalassatol attünk Keomiwes Peternek f. 3 d. 75

[Kv; Szám. 4/IX. 12]. 1592: 20 Aprilis Az sacristia Ayt-a yara vettunk eg' Ereg lakatot p(ro) f—d 50 [Kv; i.h. XIV/5.26 Eppel Péter sp kezével]. 1595: Az sacristianak kolchat el teortek volt [Kv; i.h. 6/XIII. 43]. 1625: Kezdet az sacristia cherepezesehez, Janos mester [Kv; i.h. 16/XXX. 20].

sekrestyés, seg(r)estyés sacristan; Sakristan, Mesner. 1662: De a fütésző, prédáló nép megsajdítván a seges-tyét, könnyen ráhágák, s magát, hogy jó szabású, temete-tes és ifjú ember is volna, rabbá tevék, a sok szép köny-veket gyűjták és égeték meg [SKr 439. — "Elírás: segestyést h.]. XVII. sz. v.: Frater segestyes boltlyaba(n) vagyon ket Pincze-Tok Agva vitaval mindenik [Berz. 12. 92]. 1816: A Piatzi Templom Segrestjésének a' Conto szerént 20Rf [Kv; Born. IV 41].

sekrestyési, segrestyési de sacristan; Sakristans-. 1832: én Láng Mátyás segrestyési Egyházi Szolgálatoknak pontos folytatásokra kiválasztatván [Dés; DLT 91].

selejt, slejt I. fn 1. selejtes termék; rebut; Ausschub, Abfall. 1628: ő kglmek^a meg hagyták volt mi nekünk, hogy az dutkákat megválogatván, a slejtiből csináltassunk egy girás pohárt, vöttünk benne mint az slejtit numero 17 forint árát és 49 pénz árát, az az százhetvennégy dutkát [Mv; EM XVIII. 56. — "A szabó céhmesterek].

2. hitvány állat, animal prapádit; schlechtes, Tier, Vieh. 1634: Az Barmaimnak oda valo haitasban, es kwlde-se-ben illyen modalitast mutatok ..., hogy minden felebeol az apraiat es slejtit ki az utra elegtelen es alkotmatlan adassak el itt benn eo kegmek [WassLt Cegei Vass János végr.].

II. mn 1. gyengébb minőségű; de calitate inferiora; von niedrigerer Qualität. 1628: Egy feier uont Ezwst kafftan Megh egy feier slejtel vont ewzt kafftan [Gyalu K Kv; JHbK XII/44.9]. 1655–1754 k.: Vadnak egyéb paraszti munkák-is a' melyek vas szeggel készülnek: vgymint: Istál-o Ajtok és egyéb Slejt munkák is a' melyek Atsokat illet-nek [Kv; ACJk 12]. 1670: Az mi az brassaiaik magok vi-selését illeti, hogy bement ü nagysága, először borral igen szegény-nyel tartották, étekek hasonlóképpen; hogy kijűtt ü nagysága, ki nem kísérték; az ajándék is igen slejt volt mindenfelé [TML V, 60 Nalácz István Teleki Mihályhoz].

2. selejtes, hitvány (állat); 1665: Írhatom Kegyelmednek, az mi ajándékban valo lovaink igen selejtek, az itt valo ayert nehezen állhatják, csaponnak igen ... ki lúdtalpú, megtörődött az talpa, sántál, kinek a pofája lyukas, ki ugyan beteg [TML III, 494 Paskó Kristóf Teleki Mihályhoz].

3. ~ül kb. gyengén; slab; schlecht. 1667: Az dispositioit értem, hogy Kegyelmed Kővárba menjen és, ha lehet, Gyulafi László urat be hijja. Bizony jó esnék és akkorra conflualnunk kellene s ugyan valóba hántorgatnánk meg az dolgot az nagy süvegű emberek, mert bizony az én bolond agyammak úgy tetszik, hogy igen selejtül vagyunk még benne, mintha éppen csak most kezdődök [TML IV, 177 Bethlen Miklós Teleki Mihályhoz].

selejtes 1. silány; de calitate inferiora/proastă; wertlos. 1676: Mostan vetemenyel az kertek vagyon teli. Az petre-selyem benne megh lehet de edgyeb vetemény benne seley-tes [Sárkány F; UF II, 755].

2. kb. rossz; stricat; schlecht. 1728: jollehet a' Szölő jo mívelésben van de a karoja seleytes [Pk 7].

selejtelesen ? szegényesen; sārācios; armselig. 1731: (A) Kis Aszszonyokot nem tartottak az joszāgnak jōvedelméhez képest, hanem igen slejtelesen [Mv; Berz. 13. III/15].

selem selma; štrengar, bārbat ušuratic; Schelm. 1584: Azt monda feleolle^a es illie(n) rut zokal illete hogy eo Schelem es Czigan ember volna Nem lambor, es hogy ne(m) volna Melto hogy' a' czebais tartanak ez zowat es gialazatos bezedit egy Nehanzor iterala eleotunk [Kv; TJK 4/I. 347 Endres Velczér, Cozma Engeter, Merten Scheymert, Lenert Kiness vall. — *Razman lederer Henzel Iános felől]. — Vö. a *selma* címszóval.

selét, serét, sörét; alice; Schrot. 1767: a puszka palatzk a Nyakáb(an) teli porrol és Seléttel [Majos MT; Told. 26/5]. 1784: Selétre 96 d(énár) [MNy XXXVIII, 305]. 1787: vásárlat 3 font Selétet [Mv; Ks 72. 55]. 1794: (vett) 1 lo(t) seletet [Mv; DE 3]. 1806/1818: 2 font serlét ... 1/2 font Selét [Mv; Told.]. 1844: a' tenyeréből kivett selét helyei látszanak [DLt 960 nyomt. kl].

selikár, sliikár színporgyűjtő/mosó; persoană care se ocupă cu scoaterea/spălarea șlicului; den Schlick zusammensammelnde und waschende Person. 1806: Hontárok és lungarok. Ugy Slikárok is Josef Czizler Selikár (!) [Tresztia H; Ks 109 Vegyes ir.].

A címbeli szó a nyugati szigetegységbeli aranybányászat néhány foglalkozásneve társaságában fordul elő.

sellegvárda oltalom/mentesítő levél; salvconduct; Schutzbrief. 1700: kiknek házokhoz adatott Selleg Várdát^a Mikas Pál ? [Zágon Hsz; HSzj vk. — *Azaz salva guardia-t] | azt tudom, hogy az én házamhoz is adott Mikas Pál Uram Seleg Várdát [uo.; i.h. Ladislaus László de Zágon (27) vall.] | az papnak Mikas Pál uram adott sellegvárdát [uo.; EM XLVI, 316].

? **sellő** 1611: Egi galler giolch kendeő kez keneő Arania, meteleses negies ket sellő^a mellette [Kv; RDL I. 8. — *Eselleg *felleb*-nek is olvasható].

sellős, serlős folyóvíz sebes folyású szakasza, zúgója; porțiunea unui riu unde apa curge repede; Schnelle. 1592: Takach Mihali vallia: Mikor valami mazlaggal halazni akar eginihaianian (!) menni, Inta oda Marton az megh holt lnas, es kezde mondani hogi eo is el Jw velunk Mikor oda mentwnk az Zamos melle es megh hantuk volna az mazlagot, menek altal az Apahidj gaton az tulso partra, tekint(em) hat eo is egi fat veot kezebe, es azzal tapogatua jw altal az Zamoson, valtig kialtant neki hogi ne lwicon altal azon modon, de vgian el jeoue: En fel lndulek az serleoseon, eotet ot hagiam, chak az kialtast hallam, tahat jmmar az viz el be vitte [Kv; TJK V/I. 272].

selma kb. huncut, kópé; štrengar, bārbat ušuratic; Schelm. 1732: Méltotzassék az Vr a Mgs Aszony<na>k az iránt az minden gonossággal ... dorbéžlo csácsogo, fecsegő, az Vrak házát ottan ottan becstelenkedetű hamis lelki ismeretű Selyma hiremben nevemmet engemet meg őlt, maga becsületet más jámborok becstelenitesevel nevelő

hunczfut Ferköről irt Levelemet meg olvasni [TKI Cseh Benjámin gr. Teleki Ádámhoz]. 1814: én fél szot se szoltottam Csipkés Albert Urhaz még is az Uttzán mind minden tiz lépesnyire meg állott és mintha valamely Edictumot publicalt volna teli torokkal vgy annyira kiábálta: Fodor Mihály Schelma Huncfut demonstrált Szamar hogy az egész uttza tsudájára gyűlt, e' pedig mind így tartott mig Házához bé haladot [Torda; TLt Praes. lev. ad 136 Fodor Mihály prókator panasza Csipkés Albert ellen].

selmáz lecsirkefogóz/kópéz; a spune cuiva că este štrengar; jn Schelm nennen. 1814: előttünk meg indult ugyan Csipkés Albert Ur a gráditsan lemenni, de mit gondolt ismét velem szemben viszá fordult, és engemet kezdett Schelmázni, Huntzfutazni és szamarazni, s ezt mind folytatta mig a Kapu elebe ki érkezünk ...; ott pedig meg állopotadt s nagyobb lármával kezdette személyemet az irt módon oltárolni [Torda; TLt Praes. lev. ad 136 Fodor Mihály prókator panasza Csipkés Albert ellen].

sélye, zsélye ládaszerű lapos koporsó; sicriu coșciug de forma unei lăzi; kistenförmiger Sarg. 1596: hogy egi zegeny deakot a ky Borbelj Palnenal meg holt wolt el temetettek selyere (!) egietmasra keoltettünk f—d 60 [Kv; Szám. 7/II. 20–1]. 1600: hogy Trombitas Antalt el temettek, veotwnk egy lepedeot d 50 Egi Inget gatiatt d 45 Az Aztalosnak az sellieteol attunk el 65 | Aztalos Lukach ... chinalt

Ket zentmihali lowat f l d 10 Az zaz Cantor sellieteol attunk d 95 [Kv; i.h. 9/IX. 31, 42–3]. 1609: Holt megy Leorinchy Deak Az scholabany chynaltatam egy ormos ladat sellyet neky asztalos Janossal attham nekj f—d 60 [Kv; i.h. 12b/IV. 116]. 1653: úgy tetszik a Kornis Gáspár selyeit én viaszoztam meg és borítottam meg egy emberrel | Egykorban valami szegény rendű jóakarói hozának egy fakó taligát — két ökrüt, s arra tevék a testét^a és Báthorba vivék. És ott a templom segestyéjébe letevék egy selyébe s egy darab bársonyt adának reája [ETA I, 88, 115 NSz. — *Az 1613-ban meggyilkolt Báthory Gábornak]. 1702–1764: Job volt volna kis koromba ha engemet — kűs Selljebe töttek volna Testeckemet [Torockó; MNy IV, 234]. 1723: (Georgius Bara de Szemeria) Vr napján reggel maga Piaczi Házánál valo kis Bóltyába magát fel akasztva találtaik kiis a' Bestelen király szekeren ki vitetvén szekér által el temettetett Sélye nélkül a' Farkas uttza végén levő Akasztó fához [Kv; TJK XV/4. 52]. XIX. sz. *eleje*: Bizonyosság ezekre az igasság szája, hogy mindn hű lélek távozásod bányja, s e gyászos zéllýében szállasodott szánnya, mert szép jo erkölcsöd Nemzetünk számlállya ... Nincsen egyéb hátra fogjátok zéllýemet, Az Urnak meg adtam immár én lelketem [Kvh; HSzjP].

sélyeformán ládaszerű koporsó módjára; asemenea unui sicriu/coșciug de forma unei lăzi; einem kistenförmighen Sarg ähnlich. 1698: paraszt kályha tetejére valo szép őtt lapos kő, selye formán csinált két kűsdeg lādácska tele üvegl [HSzj *paraszt-kályha* al.].

selyem 1. selyemfonal; fir de mătase; Seidenfaden. 1570: Zewch Giarfas hithy zerent ezt valla, hogy az felperes panazolkodyk volt azon Neky hogy Az alperes parthazewē Kathalin Jllien Tyztelettlen dolgokat keoltet hozzaya, hogy valamý Approlekot Aranfonalat es Selmeth vytte volna Ely [Kv; TJK III/2. 53]. 1573: Anna Horwaty Mi-

halne hity vtan vallya hogi ... Latta aztis hogi zelmet es Aran fonalat vyt haza [Kv; TJK III/3. 126]. 1574: Egy mereő Jnguál oloz himmel varroth veres seliimmel [Gyf; JHbK XXI/12.5]. 1576: Wagion egy galos gyolch keszke-nyechke Selyemwel waroth [Szamosfva K; i.h. XVIII/7.7]. 1597: (Az abrosz) Sahos Abroz vala, a' kendeo Galler giolchy kiben volt 5 sing Seliimmel varrot [Kv; Szám. 7/XII. 159 Filstich Lőrinc sp kezével]. 1600: Kata azzony, Zeőleős Balas leania hiti vta(n) fatetur ... hogy huzon niolcz penzit, selmet, selem zelt, wit el [Szombafva U; UszT 15/201]. 1628: Ket Nitra szeliem Ueres, Zeöld [Gyalu K; JHbK XII/44.3]. 1628/1635: Azzoni ember óltózetjre ualo egetmas ekessegh: Egi zkofiom arannal seljemma uarrot uekonj patiolat eleo keotő, fekete seljem az czipke-je, Egi arany fonallal es seljemma uarrot patiolat homlok eleo czipkes. Egi zkofiom arannal es seljemma uarrot homlok elő Egi uiseltos zkofiom arannal es seljemma uarrot homlok elő ... Lepedobe(n) ualo veres seljemma uarrot fejer varras negi darab^a [Bodola Hsz; BLt 5 Néhai Béldi Kelemen lelt. — ^aFolyt. a fels.]. 1671: in Radnot^a Kis Christophol vasarolvan, hat Nyitra selyemet sok felét, egy kötös Török sinort [Utl. — ^aKK]. 1692: hatt gyolcs reczés lepedő külömb-külobm féle seljemekekkel töltve [Bilak BN; JHbK I/36]. 1699: Ket gazdagon szkofium arannal ezüst seljemma varrot Abrosz [Szárhegy Cs; LLt]. 1736: Keztyűjök az nagyobb rendű asszonyoknak selyemből szőtt czifraság volt, az alább valóknak tiszta czémából szőtt keztyűjök volt | (A gyászkontőson) csak selyem sinor, selyem gombok voltanak, az nagy uraknál is olyan színű mint a kontös, selyem övet külön tartottanak, az is csak selyemmel volt gombozva [MetTr 342, 406]. 1751: Oltára Való mappá kettő feér kötöses, egy Selemmel varrot [Kóród KK; Ks 20/X]. 1790: Holmi dirib darab Lántzolások selyemből, egy darabotska Sendellyre fel tekerve [Mv; MvLt 8 Ats Kis Ferentz hagy.]. 1802: 6 rud juhkötőni Selyem 24 xr [Déva; Ks 120.III.8]. 1813 k.: A' Kotsisnak egy Jánkellit seljemma juk kötövel együt 2 Rf [Kv; Pk 6]. 1840 k.: egy atzéli egy réz Csiga Firhanghaz: (egyiknek Selyem a' kötő-je) ... Rézpáltzák kis Firhangokhoz, öt pár [BetLt 3]. 1842: Egy Pergált Fejer Abrosz selyemmel ezüst Fonallal s Findellivel ki varva [Szucság K; RAK 66]. — L. még MetTr 334, 350–1, 353, 392; Palotay 20; TML IV, 490, V, 95, VI, 110.

Szk: ~ *varrani*. 1742: Selyem varrani Hung.^a 54 [Szu; SzO VII, 417. — ^aKimaradt: flor] * *bécsi* ~ 1676: Vöttem Folthi Kato es Pannus szamokra Arany fonalat, 6 forint erőt^a Vöttem 2 lot becci selymet 75 penze(n) lottytat [Beszt.; Törzs]. 1711: 5 1/2 Lott Bécsi elegyes Sellyem 4/12 1/2. 13 Lott Ször sellyem 9/36. 10 3/4 Lott karmazin Atlacz sellyem ... 12/90 17 1/2 Lott fekete Portai Sellyem 9/45 — ^a[ApLt 5 Apor Péter inv. — ^aFolyt. a fels.] * *egybesodrott* ~ 1736 u.: az peccsétja a közepin a levélnek akkora, mint egy három sustások lengyel pénz; szintén úgy kétféle színű egybensodrott selyem vagyon két felől rá csinálva a peccsét alatt [MetTrCs 446] * *elegyes* ~ 1697: Elegyes selyemmel s arany és ezüst fonallal tödzéssel varrott vékony gyolcs lepedő | Elegyes Selyemmel tödzéssel varrott vastag viseltes gyolcs lepedő nro 2 [KGy] *fejer* ~ 1710: Egy fejer, ezüst s arany fonallal fejer s karmasin szín selyemmel szőtt, sarga, fejer rojtu portai Czafrag [Told. 19]. 1803: Vagyon egy vékony Len gyolts Asztal keszkenő, melynek szelein körülé, majd két ujni szélességű, fejer selyemmel varrott, sűrű virágzás

[Dombó KK; Palotay 20] * *fekete* ~ 1695/1770 k.: Vagyon egy fekete selyemmel jártatott töltéses kised patyolat Keszkenő [Ördöngösfűzes SzD; SzConscr. 190]. 1697: Fekete Selyemmel, jártatással varrott vastag gyolcs orcza törő nro 1 [Szentmargita SzD; KGy] * *karmazsinszín*(ű)

1710: Egy fejer, ezüst s arany fonallal fejer s karmasin szín selyemmel szőtt, sarga, fejer rojtu portai Czafrag [Told. 19]. XVIII. sz./1770 k.: conferalt Thuri Judith Aszszony egy arany szkófiummal karmasin színű selyemmel elegyesleg varrott patyolat keszkenőt [Nagydeveser SzD; SzConscr. 194] * *kék* ~ 1734: a Néhai Mlgos Ur Barcsai János Uram számára az Aszszony még a Lábravalóját is kék és veres Selyemmel elegi Hunyad vár(me)gyei modon kötötte varratta velünk ... az említett Urfiak számára [Szentpál K; TKL Maria Keresi Ladislai Hegedűs rel. vidua (50) vall.] * *lyukvarró* ~ 1803: 6 Csomó juk varó selyem [DE 3] * *német* ~ 1599: Antony Landorfer Hozot Bechj Marhatt 4 Font Nemet Seliem —/60. 6 veg Maitz —/90 [Kv; Szám. 8/XIV. 18 hj] * *portai* ~ → *bécsi* ~ * *sárga* ~ 1799: Kebelei Tktes Nagy Dániel Ur élete párja B. Eröss Agnes aszszony adott kegyes indulattyából, a' Kebelei Refor. Ekklának Ur Asztalára Egy igen szép gyolts Abrosz, mely kereken kötésekkel, és Zöld Sárga Selyemmel varrott virágokkal van ékesítve [Kebele MT; MMatr. 302] * *serített* ~ 1854: 4 lat serített selyem [Mv; Tsb 27] * *sodratlan* ~ 1677: (Vettem) Három nyitra sodratlan selymet, nyitráját fl. 3,50 [AUt Zalainai jöv.] * *sodrott* ~ *skófiu*. 1671: vödtem harom Nyitra sodrott selymet, Nyitráját ötődfél forintot [Gyf; Utl] * *sollatlan* ~ 1684: Egy Nitra kék sollot selymet. Egy Nitra sollatlan zöld Teczin Sellymet f 3/175 [Utl 20] * *sollott* ~ → *sollatlan* ~ * *szederjes* ~ 1576: Egy fyrfyw Ingre walo Ingh wy galler gallos zederyes Selyemmel waroth [Szamosfva K; JHbK XVIII/7.6] * *tengerszín* ~ 1666/1687 k.: Vagyon egy tsellyán Gyolts keszkenő tenger szín selemből varrot him vagyon [Moson MT; MMatr. 262] * *testszín* ~ → *sollatlan* ~ * *török* ~ 1630: Bolgár Janos. Hozot Teőreok orszagbol. 12 Litra teőreok selimet tt f 1 d 20, 8 Litra vizalt selimet tt f 1 d 20 [Kv; Szám. 18b/IV. 33] * *varni való* ~ 1813 k.: Lajos Urfinak egy spanyolet kaput varni valo sejjemel együt 1 Rf 30 xr [Kv; Pk 6] * *veres* ~ 1574: Egy mereő Jnguál oloz himmel varroth veres seliimmel [Gyf; JHbK XXI/12.5]. XVIII. sz. eleje: A mikor pok indul a lovon, így orvosold, egy diót hasítsd kétt felé, hoszszu lábú pókot rekezd a dioba, veres selyemmel tekerd be erősen a diót [JHb 17/10 lótarási ut.] * *violaszín* ~ 1801: Valami Varrani valo kevés vijola Szin Selyem [Vargyas U; CsS] * *visszált* ~ ? 1609: Krayczar Andrastol veottwnk tizen negi singh veres es zeold kamukat es zaz penz arra vizalt Selymet per f 36 d — [Kv; Szám. 12b/IV. 418]. 1630: Bolgar Janos. Hozot Teőreok orszagbol 8 Litra vizalt selimett tt f 1 d. 20 [Kv; i.h. 18b/IV. 33] * *zöld* ~ → *sárga* ~

2. selyemanyag/kelme; tesáturá de mātase; Seidenstoff. 1597: wala nekem egy őcziem hoszot wolt hauaselfoldeből Egy zablia tarsolyban wolt seliem feier es weröss^a [UszT 12/43. — ^aFolyt. a fels.]. 1609: Rosas Janosne Azzoniotoml az Darabantok dardaiokra lobogo varmi Selymet veottwnk f—d 75 [Kv; Szám. 126/IV. 418]. XVIII. sz. eleje: Mikor Nagy Ember hal meg Az nyuto deszkán a Theatrumát ugy kel csináltatni, hogy valamely arany Lántzat, avagy kolcas az Császár adott, melléje kel tenni job felől egy vankoskára, s a vankoskának a tokja Selyem-

ből legyen [Ks]. 1736: Fekete süveget is viselnek az nagy emberek; selyemből volt csinálva [MetTr 348]. 1773: Egy viselő Paplan mellynek közepé Sellyem kerülete karton [RLt Salánki Ráchel lelt.]. 1789: 3 Karton Paplon, edgyik-(ne)k Sellyem a' Közepé [Mv; ConscrAp. 21]. 1806: Koporsom Bakatsinnal boritassék bé, belőlis semmi Selyem vagy Fátyol ne aplicáltassék [Dés; Ks 14 XLIIIb gr. Teleki Károly végr.].

Szk: *barackszín* ~. 1714: Baraczk szín Seljembul valo Dolmanj | Magnes kö két atzéljos Punctummal baraczk szín Selyemmel bé takarva [AH 7, 36] * *fekete* ~. 1683/1751: a' Veres szoknyát és fekete Selyembül varrott ingit, aztis hagyom Annoknak [Süketfva MT; DobLev. 1/95a]. 1823–1830: A kasseli maskara öltözetben pedig a személyt meg lehet esmerni. Brillén kívül pedig szoktak még felvenni dominót vagy venetianert, mely fekete selyemből készült palást forma [FogE 248] * *fodratlan* ~. 1854: fodratlan selyem 4 lat serített selyem [Mv; TSb 27] * *kék* ~. 1714: Magyar Nyereg, kék és Vörös seljemmel be burított [AH 16] * *metszett* ~. 1824: a kék metzet selyemmel bé vont kanapélyt hagyom kedves Eötsémnek B. Apor Lázárnak [Torockósztygyörgy TA; BLt 11. 12] * *rojtos* ~. 1736 k.: az hinto ... ugyan olyan rojtos selyemmel prémezt mint az többi része [MetTr 364] * *sárga* ~. 1714: Tigris Bőr, Sárga Selemmel bélelt fl. Hung 70 [AH 12] * *satíros/satírozott* ~. 1750: Atlatz Varrással Satérozott 'Selymekkel készült Lepedő, mind két végein Varrás [WassLt Wass Dánielné portékái]. 1758: Egy vont ezüst Szoknya, Satírozott Sellyemmel arannyal varrott [Nsz; TSb 21]. 1788: Egy Skatulyába satíros selyemből kötött Apátza virágok Skatulyástol [Mv; TSb 47] * *veres* ~. 1621: Az Loag zazlohoz Veottem Tafotat ... 16. singet f—4./56 Veres seljmet f—/40 [Kv; Szám. 15b/IX].

Egyik-másik adalék esetében nem dönthető el pontosan, hogy az 1. v. 2. jel alá tartozik.

3. Jelzői v. áll-i haszn-ban; in functie de atribut sau predicat; in attributivem oder prädikativem Gebrauch: selyemből készült (font, szőtt, kötött); de mătase, care este făcut din mătase; aus Seide, seiden. 1610: Egi merreő seljem derekalj chiup. Egi merreő kekes rosas seljem derekalj cziup [Kv; RDL I. 6]. 1674: egy szép szkofiomos kanizta eöv. egy selye(m) kanizta eöv nem szkofiomos [Szászvárosi ref. lt Halics Mihály lelt.]. 1705: Edgy hamuszín Selyem háló Eö [Cege SzD; WassLt Vas Dánielné lelt. Rettegi György kezével]. 1708: Egy pár tetszín selyem lábra valo alias strinfli [BLt Beldi Klára Nsz-be küldött „egyetmásai” között]. 1714: Kék Selyem Előkötő, alul aranyos Szövés f. h. 8 [Nsz/Fog.; AH 2]. 1732: Japónikák. Egy hamu szín Viseltes Sellyem Japónika. Más ujab Japónika Eg szín kék Selyem materia [Kv; Ks Kornis Zsigmond lelt. 3]. 1735: Egy hajszín Seljem kamellon szoknja [Sv; Hr]. 1758: Elő Ruhák ... Régi buja vászon forma veszsős selyem kettő [Nsz; TSb 21]. 1763: Fejér gyöngyös keskenő Selyem [Nsz; Szer. özv. Harsányi Sámuelné Tisza Ágnes lelt.]. 1766: Tarka Sellyem Kanavác Szoknya | Egy tetczin Tafota Selyeni vetkező ruha [Szárhegy Cs; LLt Fasc. 96, 116]. 1768: Egy Galamb szín forma fejersegű Selyem Mohr materia szoknya [Nsz; TGSz 51]. 1789: 6 Paroca Rft 6 xr. — Egy fekete Sellyem Hartpeitli Rf 1 xr — [Mv; ConscrAp. 22]. 1798: énis vettem meg egy kék virágos morszín Selyem, de meg szakadozott mejre valot [Dés; DLt]. 1810: Egy viseltes gránát szín Sejem mejre valo

nyestel prémezve ... Rf 6 xr 8 [Mv; MvLev. 2 Illyés Anna hagy.]. 1816: 60. sing Sellyem hinto pántlika 3 Rf 20 xr [Kv; Born. IV 41]. 1817: Egy zöld Szeljem Hal tsonos Árnyék tarto 10 Rft [Étfva Hsz; Bogáts]. 1824: Fele Sellyem rongyos Ridikül aproságokkal teli | Egy kised Sellyem ezüst Szagló párna [Fugad AF; HG. Mara lev.]. 1835: két kurti egy selyem és egy merino 25 Rf 30 [Illyefva Hsz; HSzjP]. 1836: Egy Zöld Selyem (:paraplú:) esső ellenvalo Rh fl. 14 Egy kitsin selyem (:parizol:) árnyék tarto Rh fl. 4 [Kv; Pk 3]. 1838: Vagyon 6. Karintzák egy Sejem, egy feje, egy Pergál, három fejtső 18 fl. [Gidófva Hsz; HSzjP] | kilentz Lájbi egy Selyem, a' többi karton^a [Szentimre MT; BalLev. Balog Klára kel. — ^aFels-ből kiemelve]. 1851: Egy olaj szín selyem árnyékló [Dés; DLt 2284]. 1854: csinált egy új selyem koporso takarot melyet az Unitaria Eklának ajándékoztam a szegény lelkem anyám emlékezetére [Kv; Pk 4].

Szk: ~ *főkötő*. 1602: Egi geongieos fw keoteo, ket seljem fw keoteo [Jára MT; Berz. LXV/9] * ~ *főrevaló*. 1691: az hazamtol veszen el flor. 18 penzem, sabljam, seljem főre valo es egyeb egyet masomis [Kovácsna Hsz; HSzjP] * ~ *franzli* selymrojt. 1599: Bekesi Istwan Deak Hozot. 1 Fontt atlaz Selimet —/20 1 Fontt Seliem Franzlytt /25^a [Kv; Szám. 8/XIV 13 hj. — ^aFolyt. a fels.] * ~ *hajfonó*. 1602: Egi veress seljem haj fono, Egi kij seljem haj fono [Jára MT; Berz. LXV/9] * ~ *hálóöv*. 1720: Vagyon edgy viseltes selyem háló öv Zöld [Kv; Pk 6] * ~ *hálóövecske*. 1687: Egy kis igen el viselt zöld selyem halo övecsét [Déva; Szer.] * ~ *hanyatló párna*. 1732: Uti hinto két Sellyem Sárga hanyotlo párnakkal [Kv; Ks Kornis Zsigmond lelt. 34] * ~ *korszelti*. 1810: Egy fekete Sejem korszelti [Mv; MvLev.] * ~ *közepű paplan*. 1835: Egy Sellyem közepű viseltes paplan [Mv; MvLt] * ~ *kreditorköntös*. 1803: Két rendbéli Selyem magyar Creditor kontös [Felőr SzD; Bet. 7 Waas Anna kel.] * ~ *napernyő*. 1851: 9 dr fekete selyem napernyő [Kv; KCsl 11] * ~ *nyakkeszkenő*. 1807/1813: Sejem Nyak keszkenő kotzkás [Mv; Told.] * ~ *nyakraváló*. 1830: 1 Selyem nyakraváló 2 fl 30 xr [Born. 0.1a] * ~ *paplanközép*. 1831: 1 veress Moor varattas Selyem Paplany közép [Mv; MvLev.] * ~ *prucflek*. 1714: Agira valo Nyari Paplany Dolmanj, és seljem Prucz flek, Tengeri egér bélléssel fl. Hung. 8 [AH 9].

4. selyemruha; rochie de mătase; Seidenkleid. 1710: Az egész ott^a levő sokaságnak szemeit magokra fordították, álmélkodván azoknak készületin, és bizonyosságot tévén arról, hogy az egész keresztény világon semmi nemzetnek pompája nem érne a magyarok kontösivel és készületivel, mert ott a selyemnek, aranynek, drágaköveknek, gyöngyöknek felette nagy bőségit szemlélhettek [CsH 310. — ^aA császár fia lakodalmán 1699-ben].

5. selyemhím; broderie cu fir de mătase; Seidenstickerei. 1713: két vánkós Csup zöld selyemmel arannyal [WassLt id. Vass Györgyné Nemes Mária hagy.].

6. kukoricabajusz; mătasea porumbului; Bart, Faden-schopf. 1823–1830: A törökbúzat ... megkapáltam, ... ahol nem volt meggyérítve, ott vékony szálaak nőttek, megvirágozott, egy-egy selymet hányt ki, de csője s szeme nem lett [FogE 223].

◊ Szn. 1602: Selyem István szab. [Gyszyn; SzO V, 240]. 1614: Selyem Jstvá(n) ppix [uo.; BethU 482].

◊ Hn. 1795: a Selyem Réthen (sz) [Szentháromság MT; EHA]. 1803: a' Selyem patakánál [M.valkó K; KHn 106].

1806: Selyem Rét nevű helyenn [Szentlászló MT; EHA]. 1831: A Selyem patakában selyem patakban [M. Valkó K; KHN 109].

selyemabrosz selyemből készült abrosz; faťa de masă din mătase; Tischsucht aus Seide. 1816: Egy Violaszin kréditor Selyem aranyfonal tipkével körül vett szélű Abrosz [Szabéd MT; UnVJK 295].

selyemalma almafajta; un soi de măr; Art Apfel. 1802 k.: A Szatsvay Sándornál találtató oltoványok(na)k Specificatioja Selyem alma^a [Kv; IB. — ^aFelsőlől kiemelve].

selyemalmafa a selyemalma fája; un soi de măr; Art Apfelbaum. 1732: gyümölcs hozó fák szeries szerint ezek: három Sellyem almafa, három borizú (így!)^a [Kv; Ks 40. Varia. XXVIII. — ^aFolyt. a fels.].

selyemapparátus selyemkellék/készület; ornamente de mătase; Seidenstickerei. 1797: Egy bárány bőrs kék Mente Sellyem apparátussal [M. igen AF; Doblev. IV/777.11].

selyematlac atlaszselyem(darab); (bucată) de atlas de mătase; Stück Atlas/Seide. 1747: Néhai boldog emlékeztető Melts Kis Redei Rhedei Ferencz Urunk életéb(en) ada egy fejer arannyal és ezüstel elegyesleg szőtt sellyem atlaczot az Urnak asztalára szőnjeg helyet [Erdősztyörgy MT; MMatr. 142]. 1790: Aranyporszin Sellyem Atlasz [Nsz; CsS].

selyembársony 1. selyemmel összeszött bársonykelme; catifea de mătase; Seidensamt. 1831: 5/8 Sing Selyem Bársony ... 5 Rf [Kv; Born. O. Ia].

2. selyembársonyból való; (făcut) din catifea de mătase; aus Seidensamt. 1779: Egy Fekete sejem bársony lábli [Nsz; NKF].

selyembélés selyemből készült bélés; căptușeală de mătase; Unterfutter aus Seide. 1781: Egy vad galamb szin Mente feier Sellyem Béllésével együtt el bontva [Mv; Told. 9a]. 1802: Egy zöld virágos metzett Bársony aszszony ember mente prém és készület nélkül, hozzá való zöld selyem fél bársony bélléssel [Ne; DobLev. IV/858.3b]. 1806: Kőntösök Egy zöld virágos metzett bársony aszszony ember mente prém és készület nélkül hozzá való zöld selyem fél bársony bélléssel [Ne; i. h. IV/897. 1b Árva Szántó Sándor lelt.]. 1824: Egy rongyos fejer patyalat vetkező kek sejem bérléssel [Fugad AF; HG. Mara lev.]. 1850: Egy darab prémes magyar felső mente, bőven sinorral, sejem bélléssel [Algyógy H; Born. F. li Török Antal urad. biztos kezével] | Egy fekete magyarka virágos selyem bérléssel Egy fekete orleans magyarka, fekete selyem bérléssel ... Egy kávészin orleans kabát, fekete orleans bérléssel Egy fekete orleans quecker, fekete selyem bérléssel [Mv; DE 2].

selyembélésű cu căptușeală de mătase; mit Unterfutter aus Seide. 1794: 1 Kalapat^a N. 23 Sellyem bérlését Rf 5 [Mv; DE 3. — ^aVett.]. 1825: Egy ujj egész 'sellyem béllésű vaterozott palást [RLt].

selyembirka finom gyapjú juhajtja; rasă de oi cu lână fină, mătăsosă; Art Schaf, Merinoschaf. 1843: selyem Birkák [Kémer Sz; BfN dobozott anyag].

selyembogár selyemhernyó; vierme de mătase; Seidenraupe. 1710 k.: A király a selyembogár ganéjával, tengeri csiga vérrel, nyuszt szőrrel, juh gyapjával kevélykedik [BÖn. 509–10]. 1860–1861: Rovarak: a méh, a selyembogár; bár ha eperfának való kopasz oldal bővön van, bámulatos, hogy e hasznos ipar-ágot oly kis mértékben üzték régebb egész Marosszéken [Benkő, Mszlsm. 13].

selyembogár-tojás selyemhernyó-pete; ou de viermi de mătase; Ei der Seidenraupe. 1807: a Rector Sellyembogár tojást hozott [Dés; KMN 364].

A 'gubó' jel-sel is számolható.

selyembojt pompon/ciucure (din fire) de mătase; Seidenquaste. 1823–1830: Az öltözetek pedig abban az időben ezek voltak: nadrág, gazdag paszománttal a két szárain és hasítékjánál, itt a paszománton alol selyem vagy aranybojt, úgy hogy szinte térdig fityegett [FogE 63].

selyembunda bundabéléses selyemkabát; haină de mătase imblănită; Mantel aus Seide mit Pelzfutter. 1788: Egy hamu szin selyem roka mállal bérlött bunda [Mv; TSb 47]. 1816: Hamu szin sellyem roka mállal bérlött Bunda 175 Rf [Kv; Born. IV 41].

selyemcímer selyemre hímtett címer; stemă brodată pe mătase; Wappen auf Seide gestickt. 1704: Egy Selyem Czimer [Kv; WassLt.]. 1736: (Temetéskor) az szin is belől fekete posztóval bé volt vonva egészen, az predikáló szék is fekete posztóval bé volt vonva, azon selyem czimerek voltanak; ha catholicus volt, az oltár eleit és zsámolyát fekete posztóval bevonták, ott is az oltár előtt selyem czimerek voltanak [MetTr 404–5].

selyemcsipke dantelă de mătase; Seidenspitze. 1711: 1 Font Sellyem Csipke 20//—201 Sing Sellyem Csipke 10//05 [ApLt 5 Apor Péter lelt.].

selyemdamaszk selyemdamaszt; damasc de mătase; Seidendamast. 1793: egy gyöngyös metzésű kanapé antik labakon, karmasin szin selyem damaskal be vonva [TL Conscr.].

selyemdarab bucătă de mătase; Stück Seide. 1628: (Az) Almariumban egy kis labas sepet uagion benne kisseb, Nagiob es közep kőtelekben egy nehany fele szinw uarrani való szelien darab auagj kőtes Nro. 8 [Gyalu K/Kv; JHBK XII/44. 1].

selyemdollmány selyemből készült dollmány; dolman de mătase; Dolman aus Seide. 1723: Egy fa héj szin Selyem kamuka dollmány | Egy hamu szin Selyem bibor domány [Koronka MT; Told. 29/2].

selyemdollmánya dolman de mătase; Dolman aus Seide. 1710 k.: anno 1674 k.: Anno 1674. májusban Fejérvárott országgyűlése alatt estve igen meghevűlvén, egy pohárba bor közé jeges vizet tölték jegestől, ... megivám, ...

és másnap felmenék a gyűlésbe reggel, csak egy vékony selyem dolmánykában [BÖn. 526–7].

selyem-előruha selyemkötény; şorţ de mătase; Seiden-schürze. 1736: Vagyon egy veress Karmasin Szinn Selyem habos Velenczei Tafota elő ruha, vékony és keskeny ezüst csipke körüllette [Kv; Pk]. 1738: Egi tüdöszin Virágos Selyem elő ruha ezüst csipkevel [DobLev. I/171]. 1780: Adtam Őt gyołts rokoját ... Két posoni Szelyem Vállot ... Három Selyem elő-ruhát [Hsz; BLv. Barthos Sára kel.]. 1784: Egy Sellyem lang szín elő ruha [MbK XI. 72]. 1816: Egy aranyorszín otska Selyem elő ruha [Varsolc Sz; Born. IV. 41 Bornemisza Krisztina lelt.]. 1837: Egy selyem kurti, egy selyem elő ruha 15 Rf [Gidófia Hsz; HSzjP].

selyemeresztő-bogár selyemhernyó; vicrme de mătase; Seidenraupe. 1787: selyeme eresztő Bogarag (!) nem tanálthatnak [HSzj selyembogár al.]. 1788: seljem eresztő Bogarak [Dés; DLT].

selyemerszény pungă de mătase; Beutel/Börse aus Seide. 1576: Egy keotet hytwan Selyem Erzen [Szamosfva K; JHBK XVIII/7.9]. 1653: Egy Selyem ereszenyben Aur. Ezér hat száz. Mos veres írha erszeny(en) Aur. Eött száz [Fejér m.; KemLev. Meszaros Péter végr.]. 1826: egy bog rongyba belé vágván a' kapámat ki fordult belőlle az a' veress selyem Erszény | a' selyem erszényt pedig azért tettem el, hogy ha valaha világosságra jönn urát tudjam adni [Mv; MvLev. usz-i anyag].

selyemezüst selyem-ezüstsál; fire de argint şi borangie; Seidenschal mit Silberfäden. 1686: Füzök száma. 1 Edgy karmasin szín ezüstel szőtt; 2 Más teccen Seljem ezüstel szőtt 3 Harmadik hajszin Seljem ezüstel szót; 4 Negyedik viola szín Seljemmel ezüstel szőtt [BK. Bánfi Farkasné Bethlen Krisztina kel.].

selyemfátyol 1. fátolszerű selyemanyag; pinză fină ca mătase; Schleierseide. 1790: Egy fejér virágos selyem fátolbol Ing uj, Tászlistol, kesken Blondin kötés az Taszlin [A.jára MT; BLt 12 Béli Mária kel.].

2. selyemfátyolból készített/varrt; care este făcut/cusut din pinză fină ca mătase; aus Schleierseide erzeugt/ge-näht. 1699: Egy tarka selyem fátol orca takaro [Szárhegy Cs; LLt Fasc. 150]. 1732: Seljem fátjol ingecske, körüllette lévő aranjs csipkével edgiüt [Kóród KK; Ks 12. I].

selyemfátyol-keszkenő selyemfátyol-kendő; năframă de pinză fină ca mătase; Schleierseidentüchlein. 1687 e.: Vagyon egy török nyomtatásos selyem fátol keszkenő [Harcó MT; MMatr. 350].

selyemfedél selyemből készült női fejrevaló; basma de mătase; Kopftuch aus Seide. 1589: Ket Selyem fedelek Jok. Negy visselt Sele(m) fedelek [Kv; KvLt Vegyes I/2.70].

Szk: brassai ~. 1615/1628: Egy io Beczi fydel (!) be-cziwltek in f 3 d — Egy io Brassai selyem fidel f. 2 d — [Kv; RDL I. 96c].

selyem-férfilájbí selyem-férfimellény; vestă de mătase; Weste aus Seide. 1792: Fejér Gyolts Aszszony Ember háló Lájbrí Viseltes krádlí Ferfi Lájbí Vészös (!) Sellyem Férfi Lájbli [CU].

selyemfirhang selyemfüggöny; perdea de mătase; Seidenvorhang. 1816: Ágy körül valo sellyem gárnél firhang 35 Rf [Kv; Born. IV. 41].

selyemfonal fir de mătase/borangie; Seidenfaden. 1668: Egy teccin selyem Arany fonallal varrott Islogos Strimfely [Mk 4 Kapi György lelt.]. 1714: Gyöngö Vaszonybul valo Abrosz, Hasonlo Vaszonybul Valo Abrosz körös körül Zöld selyem, arany fonallal egjelített Virágokkal ékesített [AH 30]. 1760: Edgy Sárğa és ezüst fonallal elegiesen Szótt Lóra valo Török Czafrang | Hat Sing Kapornya szín Sellyem, és ezüst fonallal elegiesen szótt Materia [Mv; TGsz].

selyemfuszekli selyemzokni; ciorap (scurt) de mătase; Socken aus Seide. 1842: 11 pár fekete sellyem fuszékli [Dés; Újf. 3 Újfalvi György hagy.].

selyemfutteres selyembélés; cu căptuşcală de mătase; mit Unterfutter aus Seide. 1812: egy Selyem futteres és egy mas szalma kalap [Körtvényfája MT; LLt].

selyemfűző corset de mătase; Korsett aus Seide. 1734: simplex veress selyem fűdcző [Kv; Pk 6].

selyemgaland selyem szegélydísz; bordură ornamentală de mătase; Bordüre aus Seide. 1675: Vettem Christina Aszszony számára Szoknyának valo Rását. hatod fél Singet hat Sing Selye(m) Galandot [RLt O.5]. 1711: 83 Sing fejer és Sárğa háta Galand ... 7/42 1 Font Sellyem Galand 16/3 vég Sellyem Galand ... 7/14 [ApLt 5 Apor Péter inv.]. 1816: 6 Sing Sellyem galand [Mv; DE 3].

selyemgomb selyemből kötött gomb; nasture de mătase; Knopf aus Seide. 1625: Vrunck eo felge két uttal Zoknyakra valo gombokat paranchyolua<n> czinaltatni ezüst és aranjs fonalbol czinaltattunk az ket uttal Numero 1008. Gombokat attunk az munkajától f 20/16. Iten ket Zoknyara czinaltattunk selyem gombokat 96 ... f 2/16 [Kv; Szám. XXVII.11]. 1628: Egi kek skarlat roka mallal bellet őregh czausz mente kek seljembol czenalt hat gombok rajta ... Egi kek skarlat koniokbe uagot mente roka hattal bellet tizenket seljem gombok rajta [Bodola Hsz; BLt 5 néhai Béli Kelemen lelt.]. 1647: Az Almariumban vagion ... 25. veres szaratlan selyem gomb [M.királyfva KK; BK]. 1696: Arolekos selyem gombok [LLt 102/24]. 1723: gömbölyeg Selyem apro kek gombok paraszt pikkellyel tizenot [Koronka MT; Told. 29/2]. 1736: ha egy ruhös alávaló asszonyt vagy leányt akarsz fogadni szolgálónak, ne is említs neki brassai vagy szebeni egyszer ványolt posztószoknyát vagy mentét, hanem jó féle rásából valót, annak is az aljára három renddel arany massa csipkét, galandot, rókával prémezett selyem gombbal rakott rása mentét [MetTr. 344–5]. 1788/1791: (Vásárolt) 4 tutzet nagy fa Gombat Mf. — „48 36 nagy Sellyem Gombat Mf. 3, 60 [Mv; Ks 73. 55]. 1836: visel ... egy szürke damentuchbol bárony gallérrel és selyem gombokkal [DLt 37 nyomt.].

selyemgúnya selyemruha; rochie de mătase; Seidenkleid. 1785: Nagylaki Házamtól el szökvén Első Feleségemtől valo Léányom Dobolyi Susánna, Házamat fel ver-ték, holmi Selyem Gunyáját étzaka fel rakja, és Komáromi István uramhoz mégyen [Nagylak AF; Doblev. III/600.2].

selyemgyapjú-fuszekli finomabb gyapjúból készült zokni; ciorap (scurt) de lînă fină; Socken aus feiner Wolle. 1829: Selyem gyapju Fuszekli 1 pár 1 Rf 15 xr [Kv; BLt 12 kv-i dolgozó ház szám].

selyemgyeplő hât de mătase; Zügel aus Seide. 1790: Egy pár Csészás Rezes Sziju Hâm veres karmasin Selyem Gyeplőkkel, és Bokrétás Rezes Kantarokkal és karmasin Selyem Arany Rojtos le fűtyögökkel pár 1 [Sv; Ks].

selyemhaj selyem párnahaj/huzat; fařa de pernă din mătase; Kissenbezug aus Seide. 1823: Egy kis zöld — selyemhajjal be vont Párna [Nsz; DobLev. V/1080.2b Demény György hagy.].

selyemimeg, selyeming selyemből készült ing; cămașă de mătase; Seidenhemd. 1588: Egy Selyem Imegh zederjes f. 4 [Kv; KvLt Vegyes ir. U2. 14]. 1718: Egy teczczin habos tafota selyem kűs ing [Kilyén Hsz; SzO VII, 235].

selyemírás selyemszálakkal való szabadrajzú hímzés; broderie cu fir de mătase (executată după desen); Seidenstickerei nach Freihandzeichnung. 1739: 1 rendbéli tiszta Selyem varáss kék selyem írás után [Szászkered K; LLt Fasc. 96].

selyemjuh finom gyapjú juhfařta; rasă de oi cu lînă fină; Art Schaf mit feiner Wolle, Merinoschaf. 1827: 14a — 15 7bris az három Czigány tapasztanak az Sejem luhok Istállója-ba [Budatelte K; Born. F. Id]. 1860–1861: juhok közül birka vagy selyemjuh ma kevesebb mint régen ..., bőrét beszedik a szőcsök, örmények és zsidók [Benkő, Mszlsm. 11].

selyemkalap finom gyapjúból készült kalap; pălărie din lînă fină/mătasoasă; Hut aus feiner Wolle. 1703: ha peniglen Szembemben küldenél s valami Szép Selyem kalapot feketét S fejár Strucztaillot vetetnél, S prémet körül rea igen jól cselekednél [Ks 96 Kornis István feleségéhez]. 1797: Eggy Sellyem Kalap Három rongyos roka bór [M.igen AF; DobLev. IV/777.12]. 1801: edgy selyem Kalap [Mv; MvLev. 2 Tóbiás Antal hagy.]. 1807: (Ellipta) Egy lába-fájó beteges Legénynek Kurkáját Sellyem Kalapját, Lájblíját [DLt 623 nyomt. kl]. 1823: Selyem kalap kettő [Nsz; DobLev. V/1080. 6a Demény György hagy.]. 1850: Egy magos tetejű, viseltes selyem kalap Egy fejár, törpe tetejű fekete kalap [Mv; DE 2].

selyemkamelot selyemből és teveszörből szőtt szövet; (stofă) camelot; Gewebe aus Seide und Kamelhaargarn. 1732: Egy hollo szín Uy Sellyem kámelotbol valo nyári dolmány aranyos kapcsokkal Gombokkal [Kv; Ks 5 Kornis Zsigmond lelt.].

selyemkamuka 1. selyemdamaszt-kelme; damasc de mătase; Seidendamast. 1675: vöttem egy varróládát, Adtam selyemkamukát felső felére, és vöttem aranyprémet az kertületire [Kv; KvE 195 LJ].

2. selyemdamaszt-kelméből való; care este făcut din damasc de mătase; aus Seidendamast. 1785: hozzám jővén a' Jo Leányom Nagylakra, adtam ki kérésire ... Az Edes Annya ... Selyem Kamuka Nyestes Materiaijit: arany pászamántal [Nagylak AF; DobLev. III/600. 1 Dobolyi József kezével].

selyemkanavász 1. selyem szőttesféle; canava de mătase; Kanevasgewebe aus Seide. 1818: Négy Derekej Haj, kettő kék tsikos, Sellyem kanafász, Két Mátráz veres csikos Sellyem kanafászbol 10 fark szőrral töltve Rf. 60 [Kv; Pk 6 Pákei Krisztina kel.].

2. selyemkanavászból való; confectionat din canava de mătase; aus Seidenkanavas. 1818: Négy Derekej Haj, kettő kék tsikos, Sellyem kanafász [Kv; Pk 6 ua. — A teljesebb szövb. az 1. jel. al.].

selyemkantár selyemfonálból font kantár; frîu din fire de mătase/borangic; Zaum aus Seidenfaden. 1659: Bálpataki Uramnak ... egy seliem Kantarra csináltattam Egy Tisztesseges Zabolat fl. —/60 [Borberek AF; WassLt Perc. 52].

selyemkapca rövid szárú selyem zokniféle; un fel de șoșetă de mătase; Art Socken aus Seide. 1662: Ebéd után szekerében nagy nehéz álom jött vala réa^a mellyből felserkenvén, hát nagyon megizzadtott, csizmáját levonta, dolmányát is aszerint és csak a kanavász zubbunkában, selyem kapcában egész Vécsig^b mind aludt [SKr 290. — ^aII. Rákóczi Györgyre. ^bMT].

selyemkaput selyemből való felsőkabát; redingotă/haină de mătase; Mantel aus Seide. 1823–1830: egy Proviánt Oficimek Gyermekeit tanítván, az adott neki Selyem Kaputot, lájblit, Nadrágat [FogEK 167].

selyemkarmantyú selyemből készült karvédő; manșon de mătase; Manschette aus Seide. 1744: Veres bojtos sejem karmantyu [Szentdemeter U; LLt Fasc. 67]. 1770: Egy viseltes Sejem karmantyu, eszt az Huga Aszszony(na)k Tiboldi Jutka Aszszon(na)k attá az Arva [Usz; PF].

selyemkendő basma de mătase; Seidentuch. 1597: wala nekem egy öcziem hoszot wolt hauaselföldéből Egy zablia tarsolyban wolt egy weg török wazon egy seliem kendő egy giapot kendő, egy kezkenő ky egy forintot meg ert volna [UszT 12/43]. 1604: Az Felperes keres az Alperesen negy kender kendezeott, egj selyem kendeot ket kis kezkeneot, egy feore ualo kezkeneot [i.h. 18/35]. 1643/XVIII. sz. köz.: Egy Gyöngy szín Selyem keszkenő, a' szélei veres és Zöld Stráfokkal, és ugyan a' négy Szegeletin Veres Selyem virágokkal ki varva [A.ilosva SzD; SzConscr.]. 1849: Mailonder Seljem-kendő [Dés; DLt].

selyemkép selyemszálakkal kivarrt kép; cusătură în fir de mătase reprezentînd o imagine plastică; Gobelin aus Seide. 1735: Az Agy feje felett egy fekete rámas Selyem kép mely a Boldogságghos szűzet repraesentalja [Királyhalm NK; Ks 23. XXIIb].

selyemkeszkenő 1. selyemből készült (díszes) úrasztalterítő; acoperitoare pentru masa de altar brodată cu fir de mătase; Altardecke aus Seide (mit Plattseide gestickt). 1687 k.: Bereczki Andras Ur(am) feleségével adott Az Ur asztalára egy tiszta selyem nyomtatásos tarka selyem keszkenőt [Szentimre MT; MMatr. 234]. 1714: Nzts Gyeresi Istvan vr(am) ő kglme Conferalt az Ur asztalához edgy selyem keszkenőt [Kövesd MT; i.h. 399]. 1719 k.: Havadi Osvát Mihály adott a Bedei^a Templomhoz egj selyem keszkenőt [i.h. 152. — ^aMT.] 1730 k.: Nztes Szalái

László Ur(am) egy vekony test szin selyem keszkenot környös körül virágok rajta Conferált az Ur Asztalára [Mezőmadaras MT; i.h. 375]. 1745/1770 k.: világtalan Szász Mihály adott egy szép kész selyem Keszkenőt [Málom SzD; SzConscr.].

2. selyemből készült (díszes) kendő; basma de mătase; Seidentuch. 1711: 7 Sellyem keszkenő 8/40 [ApLt 5 Apor Péter lelt.]. 1724: Három Selyem Keszkenő, edgyike publicán szin, másika haj szin, harmadika veres [LLt Fasc. 116]. 1728: Megj szin sellyem keszkenő sárga virag van közbe szöve [Étfva- Zoltán Hsz; SVJk] | Egi eg szin kek sellyem kis keszkenő [Lisznyó Hsz; i.h.]. 1730: a Keresztet

Borbára Aszszony egy Selyem keszkenőnek edgyik szegeletib(e) jól bé köte | a Czinterem ajtoban Josika Anna Aszszony eo kglme elő kéré azon Selyem keszkenőt [Torda; MvRK]. 1742: Egy fa Iskatala és abban tizennyoltz darab levél, s egy Sellyem keszkenő [Kisborsó SzD; TL 42 Kifor fam. lelt.]. 1756: Németh István Uram ide való kereskedőtől Tászinak való patyolatot, Selyem keszkenőköt, és pántlikákat lopott volna [Kv; Mk IX. Vall. 42]. 1763: Sújtásos Tetzin és és (!) fejjér Selyem keszkenő [Nsz; Szer. özv. Harsányi Sámuelné Tisza Ágnes lelt.]. 1799: a Leányt patyolat ruhába, és Sellyem keszkenőbe jártották mint egy Kis Aszszonyt [Mv; MvLev. 8 Koppándi Sámuelné vall.]. 1810: Egy Király szin Sejem keszkenő [Mv; i.h. 24 Trincseni Mihály hagy.]. 1816: Kapornyaszin középt, széles kek 's violaszin atlasz pántlikás szélű Selyem keszkenő [UnVJK 221]. 1826: Egy rongyos fekete sellyem keszkenő. Egy rongyos mosott sellyem keszkenő [Koronka MT; Told. 19]. 1835: Székelly Aniko Hajadon hon nem létemben fel pakolván oda hagyta a' szolgáltat, elvívén orzásképpen Néhai feleségemnek egy nagy fekete sellyem virágos és rojtos szélű uj keszkenőjét — melyet 12 VRtokon és 30 xrokon vettem vala [Dés; DLT 591].

Szk: *velencei* ~. 1763: 1. Igen szép Welenczei Selyem keszkenő virágokkal a' szélín [Nsz; Szer. özv. Harsányi Sámuelné Tisza Ágnes lelt.].

3. selyem nyakkendő; fular/cravatá de mătase; Krawatte aus Seide/Seidenschal. 1804: visel ... fekete sejem keszkenőt, a' nyakára modison kötözve [DLT nyomt. ki]. 1849: egy Schiaffrock. egy fekete Selyem egész keszkenő ferfi nyakára való [Kv; Végr. Vall. 55].

4. selyem zsebkendő; batistá de mătase; Taschentuch aus Seide. 1782: Sebbeli sejem tettzin keszkenő [A. balásfva BN; LLt].

selyemkesztyű mănusă de mătase; Handschuh aus Seide. 1804: egy Samona szin hoszu és egy par rövid selyem kesztyű [Koronka MT; Told. 19]. 1818: 2 pár Sejem Kestső [Kv; HG].

selyemkészlét selyemcifrát/dísz; ornamente de mătase; Seidenstickerei. 1748: Kamillot Dolmány Sellyem készléttel [Vargyas U; CsS]. 1788: Egy Zold Mentéről le fejtett Zöld krépinis viseltes Selyem készlét hozzá való gombokkal és pikkejekkel [Mv; TSb 47]. 1789: egy rendbéli Selyem Zöld bokrétás köntöst magam pénzemen vettem ..., más rendbéli Lang szin Creditor szoknyátis vállastol arany készléttel, más rend béli Citrom szin Traktét szoknyát vállastol Selyem és ezüst készléttel adtam [Ne; DobLev. III/658.5b]. 1797: Sellyem készléttel Görényes ham(m)u Szin mente [Koronka MT; Told. 34]. 1802: Kön-

tősök ... Egy zöld roka tarkas mente selyem készléttel^a [Ne; DobLev. IV/858.4. — "Folyt. a fels.].

selyemkészlétű selyemcifrátú/díszű; cu ornamente de mătase; mit Seidenstickerei. 1849: Fáin fekete posztobol Sejem készlétű ujj dolmán nadrag, metztet bárson lájbi [Dés; DLT].

selyemkorbács finomabb szőrből való korbács; bici (fácút dintr-o împletitură) de mătase; Peitsche aus Seidenhaar. 1753: Egy tatár korbács és egy selyem hoszsu ló hajtó selyem korbács nyele nádol [Nsz; Told. 18].

selyemkoszorú selyem himzés; broderie cu fir de mătase (în formă de cunună); (kranzförmige) Seidenstickerei. 1714: Gyöngé Vaszonybul való Abrosz, Hasonló Vaszonybul Valo Abrosz, melljn(e)k a' közöpen arany fonallal egjelített Zold selyem Koszorub(an) mostani Herczeg Aszszonj Czimere vagion [AH 30].

selyemkőntös selyemruha; rochie de mătase; Seidenkleid | férfiviseletben; in der Männertracht: selyem köpeny-féle; contăș de mătase, haină luxoasă, lungă făcută din mătase; Mantel/Überrock aus Seide. 1657: Nagy solennitással lön ez lakodalom igazsággal from, hogy az vajda udvarát nem superálta kőntősbéli díszességgel; az nusz, hiúz, selyemkőntös közönséges vala [KemÖn. 264–5]. 1710: Bécsben csudául szemlélték a magyaroknak pompás készlétit mind kőntősökben, mind lovakban. Valának mintegy ezeren, kiknek egy része fejjér selyem kőntősökben, hasonló színű lobogós kopiákat viselvén kezekben, gróf Bottyáni Ádám horvátországi bán commendója alatt mennek vala. Azután a magyarországi palatinus és herceg Esterházy Pál, sárga selyem kőntösben a mellette való, szép renddel menének. Utána gróf Forgách Simon mind a maga, mind az alatta való veres selyem kőntösben^a [CsH 310. — "1690-ben]. 1780: Erdélyi Uramrol az Cserei Uram Apossárol pedig azt mondhatom hallomásból hogy mig Cserei Uram oda nem kapott, addig ehel is majd meg holtak, nem hogy még Selyemkőntősöket, drága gyöngyöket, s köves Marhákat szerezhetek volna a Leányoknak [Kv; BK. Sig. Kun (20) lib. vall.]. 1781: Leány korokban voltanak Jo féle Nyakra való Gyöngyei, arany boglárái, és szép sellyem Kőntössei [Mv; DLev. 4. XXXVI. 1]. 1808: 1 modi selyem bordüres Kőntös [Mv; Told. 22]. 1820: (Ezt) adja emaritatioba Selyem kőntöst 6. Fejjér Bergál kőntöst^a [Nyárádszibenedek MT; Told. 19]. 1829: kap az 1ső Nyil ... Egy Zöld Sellyem kőntöst in Rft 5 [Nagyalak AF/Ne; DobLev. V/1150]. 1849: Egy fejjér virágos selyem kőntös [Dés; DLT].

selyemköpeny manta de mătase; Mantel aus Seide. 1820: Egy sejem köpenyeg [Mv; Told. 19].

selyemkötés selyemből való összekötő/fogó díszítés; le-gátură ornamentală din mătase; etw. zusammenhaltendes/bindendes Ornament aus Seide. 1595: Egy Aranjas bog-larw fek egy seljem keotesen vagion [Zsombor K; SL. Sombori László gyermekeinek oszt.].

selyemkötő selyemmadzag; sfoară de mătase; Seidenschnur. 1798: Bolha szin Sellyem Kötő ... végén egy arany Karikátska [DLT hiv. nyomt.].

selyemközép selyemből való középső rész; *parte de mijloc din țesătură de mătase*; *Mittelteil (von etw.) aus Seide*. 1849: Paplany Seljem közepel 5 [Széplak KK; SLt 17].

selyemközépü selyemből való középső részű; *cu parte de mijloc din țesătură de mătase*; (etw.) *mit seidenem Mittelteil*. 1797: egy Király szín Selyem Középü és Kartan szelű rongyos paplan [Náznánfva MT; Berz. 4.22. N. 22]. 1835: Egy Sellyem középü viseltes paplan [Mv; MvLt]. 1838: Sötét Karton Lilla szín selyem középü Paplany [Sáromberke MT; TGsz 54].

selyemkreditör 1. selyemből való kelmefajta; *un fel de stofă de mătase, creditor de mătase*; *Art Seidenstoff*. 1750: Temetésre költemtem Kék habos Selyem Tafatat 3 Sing Fl R. 5 x 36. Kék Selyem Creditort koporso bé vonni 24 Sing fl. R 48 [Ks 91]. 1787: Három vagy 4 sing szekfuszin Selyem Creditor [M.fodorháza K; RLt Somai Sándor elloptott portékáinak jegyz.].

2. selyemkreditörből való; *făcut din creditor de mătase*; *aus dieser Art Seidenstoff erzeugt*. Szk: ~ *paplan*. 1766: Citrom szín Sellyem kreditor paplany körül egyszín Sellyem habos tafata [Szárhegy Cs; LLt Fasc. 96] * ~ *szoknya*. 1743: Egy Lazur szín Sellyem Creditor Szoknya [Marossztkirály AF; Told. 19]. 1759: Egy Hollo szín Selyem Creditor szoknyát [Nsz; TSb 7]. 1787: Egy Langszinű Sellyem Creditor szoknya [Mv; MvLev. Ajtai István hagy. 2]. 1789: Egy Tarka sejem Creditor szoknya Egy kék Sejem Creditor szoknya [Bód SzD; RLt Mohaine Borsai Anna lelt.].

selyemkrepines selyemzsinóros; *cu șiret/șnur (din fire) de mătase*; *mit Seidenschnur versehen*. 1788: Egy Aszszony Embernek valo hamu szín Trokét Lengyel mente az ajjais nestel prémezve selyem krepines készülettel [Mv; TSb 47].

selyemkrepin-készület selyemzsinór-kiegészítő tartozék; *franjuri din fire de mătase/borangie*; *Zusatz aus Seidenschnur*. 1763: Egy rend szekfü szín köntös, Mente Dolmány Nadrág Selyem Krepin készülettel [Hsz; Ks 23. XXIIb].

selyemkurti selyemből készült rövid női kabátfajta; *jachetică de mătase*; *kurzer Frauenmantel aus Seide*. XIX. sz. *eleje*: Egy sejem kurti 14. f [Kővár Hsz; HSzjP]. 1828: Egy fekete selem kurti [Kanta Hsz; i.h.]. 1837: Egy selyem kurti, egy sellyem elő ruha 15 Rf [Gidófvá Hsz; i.h.] | egy kávészin és egy fekete selyem és egy briner kurti 35. Rf. 30 x. [Kvh; i.h.].

selyemlábravaló selyemharisnya; *ciorapi de mătase*; *Seidenstrumpf*. 1708: Egy pár tetszin sellyem lábra valo alias strinnfli [BLt Béldi Klárának Nsz-be küldött „egyetemásai” között].

selyemlájbi selyemmellény; *vestă de mătase*; *Weste aus Seide*. 1781: Egy Zöld Sellyem Láibel, hozzávalo Német Nadrággal. Egy fejr Sellyem varrotas Laibel [Mv; Told. 9a]. XIX. sz. *eleje*: Vagyon elő ruha 2-tő, egy sejem Lájbi 13 fl. [F.csernátón Hsz; HSzjP]. 1802: Egy külömb külömbféle színű flingeltekből virágoson varrot fejr Sellyem Lájbi [Ne; DobLev. 858.3b]. 1804: Valdrán Péter, születé-

sére nézve Soldomi Olosz-Országai Helvetziai ... Visel ... egy veres selyem Plüsch Kukliko sujtásos lájblit [DLt nyomt. kl]. 1807: Személyes Le-írása Peretsenből⁸ Tolvajság vétkéért el-szökött Jósef Jakab nevezetű Sidonak szökött — el zöld posztó Magyar Nadrágban fekete tsikos sellyem Lajbliban [DLt ua. — “Sz]. 1812: Két viseltes Pettyegetet Lájbi Egy Viseltes Pettyegetet Selyem Lajbi [M.gyerőmonostor K; KCsl 11]. 1817: Egy virágos Sellyem, más fejr Pikét, és egy kartan fejrénp kurta Lájbi Rfl. 6 [Mv; MvLev. 3 Simonffi Zsuzsánna hagy.]. 1824: Egy uj selyem lájbli [Dés; DLt].

selyemlobogó selyemzászló; *steag de mătase*; *Fahne aus Seide*. 1662: A portarui nagy sok tigris-, párdubchöröket hozatott, aranyas zászlokat, friss selyem lobogókat iratott, aranyoztatott⁹ [SKr. 349. — “A fej.].

selyemmajc 1. (arany/ezüst szálakkal szőtt) drága selyemszalag; *panglică de mătase (țesută cu fir de aur/argint)*; *Seidenband mit Silber/Goldfäden*. 1688: Véres Barsonyra tisztességes türkesés Portaj kard selyem Majczal fel kötve Egy fekete Czapás Portaj Arányas kárd kék selyem sinor rajta [Beszt.; Ks S Misc. 27]. 1736 k.: Az kardszj volt vagy bagariából vagy selyem majczból [MetTr 371]. 1757: Egy ezüst kantár, és Szügyellő kék selyem mojszra varva [Jobbágyfva MT; BállT 71]. 1768: Egy szép ezüstös és Zamántos Lóra valo Szerszám Karmasin Sellyem Máitzal [Ks 19/1.6-hoz “Bodokról hozott portékák” között].

2. selyemmajcból való; *(care este) făcut din panglică de mătase (țesută cu fir de aur/argint)*; *aus Seidenband mit Silber/Goldfäden*. 1710: kek Majtz kengjel Szijjakkal edgütt ... Egy par karmasin szijra szkofiummal varrott ezüst karikaju agar örvök hozza valo ar(any) tettzin selyem Majtz eresztőjevel edgütt [Told. 19]. 1711: portai fék agj szügyellőjevel orrodzójával Tarka Selyem Majcz fekemlő szár rajta. Egj majd két ujnji szélességű veres Selyem Majczra vont aranyas Ezüst fék agj szügyellőjevel edgütt orrodzójával selyem Majcz fék száraval | Kék selyem Majcz viseltes kard sziu hozzá valo szivégével [i.h.]. 1759: A főispán úrnak⁸ igen szép einzugia volt. Szép aranyos palocselben jött, előtte szép hámokkal s selyem-majc gyeplőkkel felkészült hat fekete ló, kocsis, forreiter német köntösben [RettE. — “Br. Korda György Kolozs m. főispánja]. 1763: Egy ezüstös kard paszamental boritot ezüst tsattos szijjával Más egy fekete kardotska fekete sellyem maizt köteivel [Hsz; Ks 23. XXIIb].

selyemmajcú selyemmajcból való; *(care este) făcut din panglică de mătase (țesută cu fir de aur/argint)*; *aus Seidenband mit Silber/Goldfäden*. 1637/1639: Egy slefelyes Seljem maiczú Eöuen uagion tiz Ezüst slefelj [Kv; RDL I. 111].

selyemmányika (bélelt) selyemkesztyű; *mănușă de mătase*; *(gefütterter) Handschuh aus Seide*. 1837: egy Bolha-szín selyem mányika [Kvh; HSzjP].

selyemmarha selyemáru; *țesături de mătase*; *mătăsuri*; *Seidenware*. 1584: Az Kalmarok es kereskedeő rend dolga

Minden fele poztot kit Balba keotnek, Ballal Granatoth, Skarlatot, Sayat Landist, es egie fele olasz posztot mindenth Weggel Azonkeppen minden fele Selyem marhat

veggel aggianak [Kv; PolgK 4]. 1611: Vaglom valamj seliem marha, ki kez ki czinalatlan [Kv; RDL I. 90]. 1660: (A) posztó- és selyemmarhákat fele árán vevén el az vezér, azokban is nagy kárt vallott az város [KvE 183 LJ]. 1691: Tudod-e azoknak a megírt megöletett nemes embereknek és másoknak micsoda javait prédáltatta el Mikes Pál vele való kuruczokkal és az elprédált jókban, lábas és ezüst selyem marháiban micsoda részt vett ...? [SzO VI, 430 vk].

selyemmatéria 1. selyemanyag/kelme; tésáturi de mătase; Seidenstoff. 1619: az divánba hozta bé az ajándékot 110 öszvér volt 100 véggel külömb drága szép virágos vont arany, vont ezüst materiák azután drága varrott materiák, azután Isten tudja micsoda selyem materiák [BTN 271]. 1671: Vadnak a ládáimban darabokba, atlacz, kamuka, és egiéb dib dáb selyem materiák [Ks 14/XLIIIb Csáki Istvánné Mindszenti Krisztina végr.]. 1687: Selyem materiáról Egy sing Aranyas Kamukától f—/30 [MVRKLev. Vect 2]. 1714: Zöld Selyem Materia Téli Dolmány zöld Selyem Materiával, s pamukkal bélelt fl. Hung. 10 [AH 8]. 1732: (A templomban) találtunk edgy Seljem arajos materiabol valo bélelt antipendiumot [Kóród KK; Ks 12. I]. 1733: Ur Asztalára valo Seljem materiabol csinált edgy szőnjegecske [Marossztkirály AF; Told. 18]. 1760: láttam kett darab Sellyem materiát virágost, olyan szelességűt mint két nagy lapitto, feje veres és fekete Virágokkal volt ki szöve [Oltszem Hsz; Mk IX. 109]. 1789: Az Néhai Vladár Adám Familiája Czimere Sellyem Materiára ki rajzolva [Mv; ConscrAp. 5]. XVIII. sz. v.: A(nn) 1758: Mlgs L B. Had(adi) Vesselényi Istvánné, Daniel Polyxena Asszony ö Nagysága ajándékozott egy darab igen munkás arannyal gazdag selyem materiát. Predikáló székre valot a' külső Templomba [Kv; KvRLT X. A. 430]. 1823–1830: nevezetes lett a pozsonyi váll, mely selyem materiából gazdagon megposzomántozva volt [FogE 66].

2. selyemanyagból/kelméből való; fűcut din (tesáturá de) mătase; aus Seidenstoff. 1710 k.: Onnét osztán Fejérvárra novemberben a fejedelem békisérésére, ki addig az ország zászlóit, egy nagy kék és három kisebb selyem-matéria aranyosakat mind magával hordozott, hogy székes helyben, quasi triumphando tegye le [BÖN. 728–9].

Szk: ~ *bélés*. 1714: Minium szín Bárson Dolmánj virágos Seljem Materia béléssel fl. Hung. 25. — [AH 8] * ~ *cipellős*. 1758: Tíz pár rész szerént aranyos ezüstös, rész szerént pedig Sellyem Materia Czipellős [Nsz; TSb 21] * ~ *dolmány*. 1714: Zöld Selyem Materia Téli Dolmány zöld Selyem Materiával s pamukkal bélelt fl. Hung. 10. — [AH 8] * ~ *keszkenő*. 1699: a' Kereszturi^a Kápolna Conservatioj(á)nak alkalmatosságával Nemzetes Kápolnási Pál Ur(am) Conferált azon Templomotskahoz Egy veres körűl arany tsipkés aranyas selyem materia keszkenőt [M.Matr. 9b. — *Maroskeresztúr MT] * ~ *mente*. 1793: ezüst tarka selyem materia mente viseltes, nersz prémmel [TL Conscr.] * ~ *szoknya*. 1723: Egy Szalma Szin tarka szelyem (!) materia szoknya arany kötes rajta [KGy].

selyemmente mantie de mătase; Dolman aus Seide. 1714: Asszonyi ember barack szin Selyem Mente, arany s ezüst Csipkével f.h. 30 [AH I]. 1770: Egy hosszú Sas Szin Trokkét Selyem Mente [MNy XXXVIII, 385]. 1803: Zöld Selem lengyel mentére készület [Kv; CsS].

selyemmérték selyemből készült mérőeszköz; mäsürató-are din mătase; Meßband/Meßwerkzeug aus Seide. 1732: Egy Sellyem mérték három Szegeletű tokban [Kv; Ks Kornis Zsigmond lelt. 21].

selyemmor morselyemből készült; fűcut din moar (de) mătase; aus Moiré. Szk: ~ *szoknya*. 1758: Egy kék selyem Mohr Szoknya [Nsz; TSb 21].

selyemmű selyemáru; mătăsuri; Seidenware. 1594: Asszonyunk ö fge zaboia it Colosuaret posztot, és egyeb Sellyem műet vasarlot [Kv; Szám. III/6. 2]. 1614: az flandriai követ igen sok számú ajándékokat hoza az császárnak, egy néhány véggel selyem mív, azaz atlac kamuka, csemelyet [BTN² 70].

selyemöltözet selyemből készült felsőruha; haine/veş-minte de mătase; Seidenkleid. 1781: drága selyem öltözeteket adat, és csináltat [Mv; DLev. 4. XXXV/1].

selyemöv briu de mătase; Gürtel aus Seide. 1620: Egy Zabliara valo Selyem eütül f—/5 [Kv; KvLt II/69 VectTr 5]. 1628: Egy fekete szeljem eő kettös kos (!) raita [Gyalu K/Kv; JHbK XII/44.3]. 1655: egy veres seljem eő [Altörja Hsz; HSzjP]. 1673: Egy mák szin halo seljem öv [Maros-szentkirály AF; IB] | Ket szeljem övek, egyik kek, másik hamu szin [WassLt Borsai István hagy.]. 1674: egy karmasin szin Dufla selyem Eő [Beszt.; i.h.]. 1693: Az uy selyem öv, es uy kard ... hozza valo keszületivel és Lodingal edgyüt Andrisnak marad [Ne; DobLev. I/38. 6b]. 1698: egy hamuszín szakadozott hálós selyem ö [MNy XXXVIII, 133]. 1710: praedenominált Csontos György Ur(am) Felesége(ne)k Kovács Katha Asszony(na)k Jegyb(e) adott Egy selyem övet és egy ezüst kalánt [Küküllővár KK; DobLev. I/67]. 1736: az heveder-övek híre sem volt, hanem szép selyem övet viseltenek [MetTr 352]. 1774: ez-előtt 34 esztendővel a magyar gyalogtiszteknek, s nevezetesen a Gyulai regimentjebeli tiszteknek, szederjes, rókatorkos mentéjek, dolmányuk aranyas réz gombokkal, karmaszín selyemövk, magyar kardjuk volt [RettE 324]. 1788: Egy Sárga Selyem öv ezüst szkofiumal gombozva [Mv; TSb 41]. 1815: két pej Lovaimat ... el-vitték, valamint egy sejemövet [DLt 893 nyomt. kl].

Szk: *magyar* ~. 1714: Külömbféle színű 6. Magjar Seljem Öv, melljek(ne)k sinorja ezüst fonallal egjelített [AH 23].

selyemövecske briuleț de mătase; Gürtel aus Seide. 1599: Kalmandy Jaanos. Hozot Crakay Marhatt 17. Seliem Eoweczett^a —/80 [Kv; Szám. 8/XIV. 19. — *El-írás: Eoweczket h.?.]. 1732: Egy halo Jáponika övezni valo Selyem ovecske ezüst csat rajta [Kv; Ks Kornis Zsigmond lelt. 8].

selyempalást mantie/pelerină de mătase; Mantel/Talar aus Seide. 1711: Egy selyem palástot mely is az haborus üdö miat bányák(an)^a rejtvetén el senyvedet, meg evődött [Kv; Pk 6. — *Torockón].

selyempántlika panglică de mătase; Seidenband. 1854: meg tiltom, hogy affele oknelkült valo selyem pámak, selyem pántlikák, drága szemfedel drága furnirozott koporso

s több efféle sokba kerülő bolondságok telyességgel ne legyenek [Kv; Végr. H. Szentpály Elek végr.].

selyempaplan plapumă de mătase; Seidendecke. 1693: Egy szakadozott selyem papla(n) flo. 12.//. — [Ne; DobLev. I/37. 4]. 1694: Selyem veres paplan nro 1 kek bagaziaval meg bérelve [O.csesztve AF; LLt 76.C]. 1699: Virágos tetzen jó Selyem Paplan [uo.; LLt C]. 1710: 1 zöld selyem lengyel paplan [DanielAd. 89 Vargyasi id. Daniel István ingóságelt.]. 1737: Edg kökörcsin szín ezüstös, arajos közepű Seljem paplan, az kerületi puplikán szín atlacz [Marossztkirály AF; Told. 18]. 1768: Baraczk virág szín tarka virágos Sellyem Paplany [Szárhegy Cs; LLt Fasc. 116]. 1782: Kék Trackét közepű baratzk virág szín tafota kerületű Selyem Paplan [A.balásfva BN; LLt]. 1806: EgySellyem Kukliko szín fél viseltes poplon [Koronka MT; Told. 19]. 1849 k.: Két Sejem Paplany lepedőkkel Rf 40 [DobLev. V/1280].

selyempapucs papuc de mătase; Pantoffel aus Seide. 1790: Öt Pár selyem, és 1. pár Crádlí Paputs [A.jára TA; BLt II. 12 Béli Mária kel.].

selyemparaplé selyem esernyő; umbrella de mătase; Regenschirm aus Seide. 1789: Egy bolha szín lájbli fél viseltes ... Egy bolha szín selem Parapli [T; LLt]. 1818: Egy zöld selyem Parupli kised [Kv; HG]. 1832: Egy selyem parupli [LLt].

selyemparizol selyem napernyő; umbrella (de soare)/parasol de mătase; Sonnenschirm aus Seide. 1804: Vieltes selyem párizol [Borosbenedek AF; SLev.].

selyempárna selyemvankos; pernă de mătase; Kissen aus Seide. 1854: meg tiltom, hogy affele oknelkult valo selyem párnák, selyem pántlikák, drága szem fedel drága furnirozott koporso s több efféle sokba kerülő bolondságok telyességgel ne legyenek [Kv; Végr. H.Szentpály Elek végr.].

selyempárnás selyemvankosos; cu pernă de mătase; mit Kissen aus Seide. 1821: Két szép langerozott Tisza Fa Srofon járo Zöld sellyem Párnás Ágy [Mezőméhes TA; HG. Mara lev.].

selyempaszománt selyemből készült díszítő zsinór; pasmant/ceapraz (pentru împodobit haine); Seidenschnur (für Tressen). 1790: Templombeli porteka ... Egy Veres, s közepin Fejer Casula Poszomanntal s készüllettel 1 [Királyhalmi NK; Ks 67. 46. 24c]. 1829: Fejér Selyem poszománt 26 Rf 55 xr [Kv; BLt 12 dologházi nyomt. szám.].

selyempertli (keskeny) selyemszalag/pántlika; panglică (îngustă) de mătase; (schmales) Seidenband. 1834: 20 Síng sejem pertli a 5 xr. [Kv; Born. I. IXe]. 1854: 4 rőf selyem pertli [Mv; TSb 27].

selyempikét selyemmintákkal szőtt pamutszövetből készített; fäcut din pichet de mătase; aus Baumwollgewebe mit Seidenstickerei. Szk: ~ überrock selyemmintákkal szőtt pamutszövetből készített felsőkabát. 1816: Sellyem pikét überrock ... 5 Rf 30 xr [Kv; Born. IV. 41].

selyempokróc merinógyapjúból szőtt takaró; pătură de lână fină/mătăsoasă; aus Merinowolle gewebte Decke. 1849: Vendég Agymű seljem Pokrotz 2 [Széplak KK; SLt 17].

selyemposztó a selyemjuh/merinói juh gyapjából készült/sajtolt posztó; fäcut din postav de lână fină/mătăsoasă; Tuch/Flausch aus Merinowolle. Szk: ~ *dolmány*. 1713: Egy szalma szín selyem poszto Dolmány, nadrag, suveg arany sinor rajta [WassLt] * ~ *nadrág* 1713: Egy szalma szín selyem poszto Dolmány, nadrag, suveg arany sinor rajta [i.h.]. 1763: ket viseltes selyem poszto Nadrág agyag szín [Hsz; Ks 23. XXIIb] * ~ *süveg* → ~ *dolmány*.

selyemprém selyemperem/szegély; tivitură de mătase; Bordüre aus Seide. 1599: Nemet János Hozot Bechj Marhatt Minden. Fele. Seliem premet 5//40 [Kv; Szám. 8/XIV. 36–7 hj]. 1621: Baniay Peter Egy forod Jghler Seliem prem(m)el hantott palastert, Egy Fodor Jgler zeor premes zokniaert, es Egy Saruert, engede es ada coreokeos keppen Varga Janosnak es maradekinak birnia^a [Kv; RDL I. 115. — ^aA kert- és a földrészt]. 1629: Egi vegh seljem prem [Gysz; LLt Fasc. 155]. 1630: Fenesi Marton. Hozot lengiel orszagbol 5. végh rezzel szwt seliem premet t f l. d 20 [Kv; Szám. 18b/IV. 59–60]. 1673: Igitünk fizeteseben^a egy Landis szokniat seliem praemet az vallara [Kv; ACJk 80b. — ^aA szolgálnak]. 1714: Vörös Anglia Posztobul való Ló Szerszám arany figurakkal Alma formára ki varrot, ezüst s Selyem Prémnel [AH 5]. 1739: takaró fejér selyem premmel vagyon meghánva [Szászkerked K; LLt Fasc. 96].

Szk: *bécsi* ~. 1666: Gábor deákné húgomasszony kezéhez adtam ökegyelmének bizonyos számú marhakat, hogy ökegyelme eladja: Velencei selyemprémet adtam egy fontot és négy lottot. Ittem adtam bécsi selyemprémet, adtam egy fontot és nyolc lottot [Kv; KvE 202 LJ] * *velencei* ~ → *bécsi* ~.

selyemprémes selyemszegélyű; cu tivitură de mătase; mit seidenr Bordüre. 1648: Az leaniok Szokniaja ... Szederjes rassa Szokniak kek selie(m) premes Nr 3 [Mk 5 Kapi Katalin kel.].

selyemráné selyemből ráncolt szegély; tivitură de mătase cu pliseuri; gefältelte Bordüre aus Seide. 1766: Hammuszain Virágos bársony mente 'A kerületin Selyem ránczain Szarka Láb helyin Arány paszamánt [Szárhegy Cs; LLt Fasc. 96].

selyemrece selyemszálból csomózott, négyzetes háló, minta szerinti hímmzéssel; rețe brodate din fir de mătase; Quadratnetz aus Seidenfaden geknotet. 1763: 2. Párna Csupnak valo Selyem rece [Nsz; Szer. özv. Harsányi Sámuelné Tisza Ágnes lelt.].

selyemrojt franjuri de mătase; seidene Franse. 1687: Teczin seljem rojt edgi [Uti]. 1699: az Ur Asztalához való szonyegek 1. Egy veres barsony Szönyeg kek Selyem rojt környüle [Kv; KvRLt X. A. 43b]. 1736: az térdkötő vagy majczból vagy bagariából volt, az kötőnek az vége, az kivel megkötötték, vagy czifra selyem rojt volt, vagy szíjából való czifrázás [MetTr 348–9]. 1759: Ket violá színű habos tafota nagy superlátokat, tarka selyem rojtal

meg rojtozva [Nsz TSb 7]. 1788: Libériára való tarka Selyem rojt 15. darab [Mv; TSb 47]. 1832: Korpos Istvánné Pentek Kata ajándékozott az Ekklesiának az ur Asztalánál való használatra egy szép kilentz fertályos Ujj kulatsot selyem rojtal [Körösfő K; RAK 140].

selyemrojtos selyemrojtú, selyemrojtall ellátott; cu fran-juri de mătase; mit seidenen Franse versehen. 1656: az cathedranak az elej faragott keő, azon cathedra elein vathgon egy szederjes viragos vont arani bagaziaval bellett, körös körnjül az allia 's szellje, szederjes selljem rojtos [Fog.; UF II, 123]. 1681: Vágot puska Par. 4 (egyik párnak, arannyal varrot veres posztos, kek selyem rojtos fedelű tokja. Masik párnak Szkofium arannyal varrot, Karma-sin selyem rojtos veres bársonjos fedelű tokja ...) [Vh; VhU 538]. 1735: Egy mákszin Sellyem rojtos Dolmánj mente nadrág [Sv; Hr]. 1758: A Palota közepin fel kötve üveg kristályos Gyertya tarto, külömb külömb féle czirá-dákkal veres muszuyal bé vont, Veres Sellyem rojtos sino-ron függ Nro 2 [Déva; Ks 76. IX. 8].

selyemruha 1. rochie de mătase; Seidenkleid. 1552: Ez elo't valo ido'kbe egy ieles menyeko'zbe aleg láttál két selem ruhát: De most minden to'fchér gyártoné selem ruhába mórál [HeltDial. G.8b]. 1653: Azok a szolajok három százan vagynak; egy kézív vagyon egyik kezében, másokban egy marok szép aranyos nyíl vagyon, dolmányok hoszszu selyem ruha [ETA I, 133 NSz]. 1812: 1. lang színű selyem Ruha [DLt 602 nyomt. kl].

2. selyemkendő; ştergar de mătase; Seidentuch. 1728: Kek Selyem kűs ruha, körül sargaval szőtt [Illyefva Hsz; SVJk] | Egj tsipkes kendő ... Egj selyem ruha mind a negj szegeleti elegyes Selyemmel [Sszgy; i.h.]. 1746: Egy zöld selyem ruha, két vége veresél vetegetve Más viola szín selyem ruha, melly(ne)k Szélyei Fejéresek [Eresztevény Hsz; i.h.] | Néhai Damo Mária Aszszony conferral az Ekklesianak lmo Egy kökörtsen Szin dufla selyem ruhát, melly(ne)k szélín fejr viragok vagy(na)k [Lisznó Hsz; i.h.]. 1752: Tiszt. Fosztó Miklós Ur(am) már meg — bődögült Sofia leánya hagyott az Ekla számára egy két színű dufla Selyem ruhát, mellyre a' maga neveis reá vagyon írva [Illyefva Hsz; SVJk]. 1805: Groff Nemes Josefne Aszszony ö Nga Aniskanak Gabris Ferkőnének adott egy fekete Seljem Ruhát, Nagy Seljem Viola Szin kek Stráfos keszenyőt [Kv; BLt 12 Nuszpájmer Katalin (30) grófi fraj vall.]. 1817: Egy Veress kartan Ruha Rfl. 4 Egy más fekete Sellyem Ruha Rfl. 5 [Mv; MvLev. Simonfi Zsuzsanna hagy. 3]. 1823–1830: Azután is az húgom, hogy bevitték Marosvásárhelyre, hírem nélkül kontómra bundaprémét, selyemruhát s egyebet is vásárolt [FogE 280]. 1847: Egy fain fekete selyem Ruha nyakra 2 fl. [Kvh; HszjP].

Szk: perzsiai ~. 1665: Lándorfejevárról írja nekem Baló uram, az török császár micsoda ajándékot küld az római császárnak ő felségének. Az ajándékok ezek rendsze-rint Négy örög és négy kissebb arannyal szőtt persiai tisztességes szőnyegek; tíz vég persiai selyem ruhák mate-riában [TML III, 440 Naláci István Teleki Mihályhoz].

selyemruházat selyemből készült ruhák; imbrăcămintă de mătase; Seidenkleider. 1775: mindenféle felkelhető Bonumot: Selyem, Posztó Ruházatok, Drága gyöngyös, köves portékákat, Ládákat, kész pénzt, ... Leányának hagyta átok alatt [Csomafva Cs; LLt].

selyemsátor finom ponyva anyagból készült sátor; cort de mătase; Zelt aus Seide. 1665: Lándorfejevárról írja nekem Baló uram, az török császár micsoda ajándékot küld az római császárnak ő felségének Egy új selyem sátort, császárnak valót kerítésével és minden rendbeli sátorokkal együtt [TML III, 440 Naláci István Teleki Mihályhoz].

selyem-sezurka 1816: Über rock 1 Sellyem She-zurka 2 Tántzalo kötös 3 [Nyárádszibenedek MT; Told. 19].

selyemslafrok selyempongyola; capot/halat de mătase; Schlafrock aus Seide. 1826: Egy vattirozott sellyem slafrag | egy fekete Sejem Schlafrag [Koronka MT; Told. 19].

selyemspencil selyemkabátka; spențer de mătase; Rock-aus Seide. 1824: Egy Sellyem kötöt Spentzel [Fugad AF; HG. Mara lev.].

selyemstrimfli selyemharisnya; ciorap (scurt) de mătase; Seidenstrumpf. 1708: Egy pár tetszin sellyem lábra valo alias strinfli [BLt Beldi Klárának Nsz-be küldött „egyet-másai” között]. 1758: Két pár Sellyem Strinfli Nyolcz pár gyapott Strinfli [Nsz; TSb 21]. 1777: Czéma Strimfli egy tutczet 12. Selyem Strimfli pár 4 ... Gyapott Strimfli pár 6 [Nsz; BK gr. Bethlen Rozália kel.]. 1781: Hat gyöngy Szín Sellyem Strimfli | Egy hammu Szín Sellyem Strimfli [Mv; Told. 9a]. 1788: Egy pár zöld Selyem Strimfli [Mv; TSb 47]. 1789: 4. Pár Strinfli 3 Czéma edgyik gyapott Rft 2 xr — 2. Pár Sellyem Strinfel edgyik fejr a' Másik fekete Rft 4 xr — [Mv; ConscrAp. 20]. 1799: visel sellyem strinfli [Dés; DLt]. 1808: 7 Pár selyem Jukatos Srinfli [Mv; Told. 22]. 1833: 1 paar Exf(ein) Iukatos selyem strimpfli 12 Rf 30 xr [Kv; Born. O. Ia].

selyemsuperlát selyemfüggöny; perdea de mătase; Seidenvorhang. 1674: Vagyon Egy selyem superlát [Beszt.; WassLt]. 1732: ágy felibe valo kek kamuka Selyem Supel-lát két darabban, gombjával, Sinorával, Rojtjával [Kv; Ks Kornis Zsigmond lbt.]. 1735: Egy Sellyem Supellát [Sv; Hr]. 1755: Leányam Kovács Ágnes Vit el ket Darab-bol allo Zöld Sejem Superlatot [Mezőbánd MT; MbK VII. 19]. 1759: Egy ablakocska eleiben valo tarka Sellyem su-perlátot [Nsz; TSb 7]. 1804: Egy pár Tornyos Vas ágy Zöld selyem superlattal bé vonva és hasonló takaroval [Koronka MT; Told. 19].

selyemszék selyemhuzatos, selyemkárpitozású szék; scaun imbrăcat în mătase; Stuhl mit Seidenbespannung. 1678: Uzonbol vitte(ne)k el varrott sellyem széket nr. 7 poszto széllyel buritot — üld széket nr 4 [BLt I]. 1705: (Bánfi Farkas javaiból) Nem is találtam pedig egyebet, hanem Teleki Pál uram boltjában holmi selyem- és bőrszé-keket, nagy öreg vasnyársokat, vasmacsákat [WIN I, 642].

selyemszél selyemszegély; tivitură de mătase; Bordüre aus Seide. 1576: Weres zel Selyem zel (igy!) Mynth egy wynyra walo zeles, tyzon egy Syngh, kylte Rwhayara kyth Ingechkeyere chynalok [Szamosfva K; JHbK XVIII/7. 13]. 1599: Bekesi Istwan Deak Hozott Feier zeletek es Se-liem Zeletek 1/20 [Kv; Szám. 8/XIV. 19 hj]. 1600: Kata azzony, zeoleős Balas leania hiti vta(n) ... fatetur ... hogy

huzon niolcz penzit, selmet, selem zelt, wit el [Szombatfva U; UszT 15/201]. 1610: Egj Galler giolch wankos hay fekete selljem zel raita [Kv; RDL I. 6]. 1615: Kett Trupaj uankos hajok lengettek es zakadozottak fekete seljem zel benne [Kv; RDL I. 97 Junk András kezével]. 1622: Egj vj giapot giolch uankos hej ueres seliem zel raita f l. d. — [Kv; RDL I. 119]. 1627: 27 sing keskenj szeold es veres seliem zel tt f. l. d. 75 [Kv; RDL I. 134].

Szk: *noreMBERGI* ~. 1599: Nemet János Hozot Bechj Marhatt ... Minden Fele. NoreMBERGI Seliem zelek f 200 6/— [Kv; Szám. 8/XIV. 36–7 hj].

selyemszélű selyemszegélyű; cu tivitură de mătase; mit Bordüre aus Seide. 1697: Szélyes Selyem szélyű vékony bulya vászon Ulne no 7 1/2 [Szentmargita SzD; KGy].

selyemszj rég selyem kard/törkötő; centură de mătase pentru încins sabia/pumnalul; Säbelkoppel aus Seide. 1714: Kissebb szablja Zöld barsonnjal borított, markolatja hasonloképpen meg aranjozott ezüstel s selyem Szijal fl. Hung 24. — | Hegyes Tör, Zöld bársonnjal borított, meg aranjozott ezüsttel ékesített, kek seljem szijal fl. Hung. 25. — [AH 7].

selyemszoknya fustă de mătase; Rock aus Seide. 1681: Egy Puplican Szinjű Finies Ezustes Seliem Szoknia [Beszt.; LLt]. 1714: Karmazin szín Selyem Szoknya aranyos Viragokkal szövett f. h. 75 [AH 2]. 1738: Egy Karmasin sellyem szoknya ezüst Cspike allyán [DobLev. I/171]. 1748: egj Setét Szekfű Szin Sellyem szoknya arany kötéssel [Vargyas U; CsS]. 1758: Egy Galamb szín forma fejérségű Sellyem Móhr matéria Szoknya, harmad fél fertály igen szép pontespant forma Szélyes, arany kötés rajta, hozzá való vállával edjűtt [NsZ; TSb 21]. 1768: Egy Fejér virágos dúfla új Sejem Szaknya [Szárhely Cs; LLt Fasc. 109]. 1798: egy vad galamb színű Sejem szoknjája is maradt volt [Dés; DLt]. 1824: Vagyon egy Csépes sellyem szoknya fekete [Kanta Hsz; HSzjP].

selyemszőlő szőlőfajta; un soi de struguri; eine Art Weinrebe. 1804: Mandula fél font avasos Apro Selyem Szőlő négy kötésetske [Borosbenedek AF; SLev.].

selyemszőnyeg selyemből szőtt szőnyeg; covor (tesut din) fire de mătase; aus Seide gewebte Teppich. 1619: két öszvér terhébe, az mint kötésbe békötötték, csak a takaróját vonták le, hogy lássák micsoda: tigris — és párdücböröket, ... ezeken kívül drága szép selyem szőnyegeket, némelyek skófiium arannyal szőttek, némely csak simpliciter [BTN² 279. — ^aA perzsák ajándékából]. 1662: egy persiai követ aminemű ajándékokat hozott volt csak a császárnak, az országnak akkori ott benn levő kapikihája, borosjenei Tisza István aminemű renddel megírta volt, így következik: öreg díván selyem szőnyeg, Nro. 20 [SKr 350–1].

selyemszövés selyemmel készült díszítő beszövés; ornement de mătase întrețesut; Weberei aus Seide als Ornament. 1714: Magjir Nadragra valo Minium szín Seljem szövés, mind két részről aranj fonal viragokkal s arany Prim(mel) ékesített l.,80 [AH 34].

selyemszövet selyemkelme; țesătură de mătase; Seidengewebe. 1842: Egy láng színt játtzó selyem szövet T. Ka-

bos Sándorné Füleli Polixéna csináltatta és adta a' Szutsáki Ev. Ref. Ekklának [Szucság K; RAK 65].

selyem szövétű selyem szövésű; cu țesătură rară de mătase; aus Seide gewebt. 1842: Egy ritka fekete Selyem szövétű keszkenő aranyal által tört, meg gárnyérozva vékony arany rojtal a' szélén. Készítette Füleli Polixénia 1786-a [Szucság K; RAK 66].

selyemtafota 1. selyemszövet; tafta, țesătură de mătase; Seidengewebe. XVIII. sz. köz.: Nagj Sigmondné Kovacs Judith Aszszony adot ... egj veres selyem tafotát az éneklő székre [Mezőkölpény MT; MMatr. 389].

Szk: *habos* ~. 1739: 1 szép paplany körül kék habos Selyem tafota [Szászkerked K; LLt Fasc. 96]. 1750: Temetésre költtettem Kék habos Selyem Tafatat 3 Sing Fl. R. 5 x 36. Kék Selyem Creditort koporso bé vonni 24 Sing Fl. R. 48 [Ks 91].

2. selyemtafotából való; făcut din tafta/țesătură de mătase; aus Seidengewebe. 1768: Egy kék sejem Tofata (!) ujj egy takaro keskeny ezüst Czándlival kördös körül meg hánya [Szárhely Cs; LLt Fasc. 109].

selyemtakaró cuvertură de mătase; Decke aus Seide. 1834: ajándékozá meg Sz. Eklánknak templomi szonoki székét Özvegy Török Jánosné Kalo Kata égy ég-szin selyem takaroval mely is került 55 Rf fókba [Nagykapus K; RAK 41].

selyemtok selyemből készült páratok; toc de pernă din mătase; Kissenbezug aus Seide. 1832: Nagy piñhe (!) páma veres karmasin Grosdenaple selyem tokkal négy [HG. br. Brukenenthal lev.].

selyemtokos selyem pámatokos; (pernă) cu toc de mătase; mit seidenem Kissenbezug. 1849: Selyem tokos piñhe Parna 4 [Széplak KK; SLt 17].

selyemtölték selyem paplantölték; mătase de umplut plăpumi; seidene Füllmasse für Bettdecke. 1724: Két Paplanba valo selyem Töltelek [NsZ; Told. 19].

selyemtrokét vmilyen selyemkelméből való; făcut dintr-o anumită țesătură de mătase; aus ein Art Seidenstoff. 1757: Egy viseltés szekfű szín sellyem trogét szoknya vállával, s melly tartójával edgyütt [Marossztkirály MT; Berz. 3]. 1763: Egy szekfű szín selyem Troket nyári mente Poszto Nadragjával Arany készülettel [Hsz; Ks 23. XXIIb]. 1768: egy új zöld Sejem Trokét Szoknya vállával mej tartójával edgyütt [Szárhely Cs; LLt Fasc. 109].

selyemujjas cu mîncă de mătase; mit seidenem Ärmel. 1824: Egy viseltes sellyem ujjas Moor köntös atlacz straffokkal [Fugad AF; HG. Mara lev.].

selyemujjú selyemujjas; cu mîncă de mătase; mit seidenem Ärmel. 1668: Egy sellyem Arannias Ujju kis lng [Mk 4 Kapi György lelt.].

selyemumbrella selyemből készült esernyő; umbrelă de mătase; Regenschirm aus Seide. 1697: Egy zöld selyem Umbrella [M.köblös SzD; RLt]. 1825: égy sellyem Umbrella [RLt].

selyemüberrok selyem felsőkabát; haină de mătase; Überrock aus Seide. 1818: Kőntösök Egy Kávé Szin töltött Sellyem Iberocho 144 Rf 40 xr [Kv; Pk 6 Pákei Krisztina kel.].

selyemváll selyemből készült női mellényféle; pieptar/vestă de mătase (pentru femei); seidene Weste für Frauen. 1738: Egy hitván Seléyem váll ezüst Aranyos kapcsokkal [DobLev. I/171].

Szk: *pozsonyi* ~. 1780: Adtam ... Két posoni Szelyem Vállot [Hsz; BLev. Barthos Sára kel.].

selyemvánkos selyempárna; pernă de mătase; Kissen aus Seide. 1732: Négy kis Selyem Vánkosok [Kv; Ks Kornis Zsigmond lelt.].

selyemvarrás 1. selyemmel való hímzés; brodare cu fir de mătase; Seidenstickerei. 1615: Egy pelda seljem varas-hoz vallo sofika uitte el [Kv; RDL I. 97].

2. selyemhím; broderie cu fir de mătase; Stickon aus Seide. 1739: 1 rendbéli tiszta Selyem varáss kék selyem irás után [Szászkerked K; LLt Fasc. 96].

selyemvesszőcske selyem csikú hímzéselem; element de broderie în formă de virgulite; stabförmiges, seidenes Stickmuster. 1714: Skofiambul valo Török Czafrang meg egyelített Selyem vesszőcskével, Sarga Atlas beléssel fl. Hung. 60 [AH 4–5].

selyemviganó selyemből készült egybeszabott női ruha; rochie de mătase croită dintr-o bucată; Seidenkleid für Frauen. 1817: 1 Bolhaszin sejem viganó viseltes Betsű árta 5 Rf. [Lécfa Hsz; HSzJP].

selyemvirág virág alakú selyemhím; element de broderie în formă de floare; blumenförmiges, seidenes Stickmuster. 1643/XVIII. sz. köz.: Egy Gyöngy szín Selyem keszkenő, a' szélei veres és Zöld Stráfokkal, és ugyan a' négy Szegeletin Veres Selyem virágokkal ki varva [A.ilos-va SzD; SzConscr.]. 1714: Gyöngye Vaszonnyul valo Ab-rosz, egy hoszszu Magyar kendővel egjütt fejr Seljem virágokkal ki varrott fl. Hung. 15 [AH 30]. 1749: Adának ... Egy Aranyos igen Szép Czirádákkal gyenge Sellyem virágokkal elegyesleg készült Lászlit, és Palatint [Koronka MT; Told. 12/2]. 1761: vagyon egy ezüstös palatin, tászlis-tol, mely elegyes sellyem virágokkal [uo.; i. h. 8 Fritsi Fekete Klára lelt.].

selyemvisszaló fakerék kb. gombkötő rokka (gombkötő munkaeszköz); depănătoare de mătase; Werkzeug für die Knopferstellung. 1710: Az Nemes Tanács Parontsolattjából az Gombkötő Samuel Inventalt Javaibul ezeket vittük el es köz kéznél hatuk. Műszer: Sodro keréket (!). Egy Seljem viszaló Fa keréket Egy Sinor verő faszéket [Kv; TJK VIII/2. 371a].

selyemzászló selyembobogó; steag (bisericesc) de mătase; Fahne aus Seide. 1751: A Templomban Veres Selem Zászló [Kóród KK; Ks 20/X].

selyemzsinór 1. širet/šnur (din fire) de mătase; Seiden-schnur. 1599: Haz Mihály Hozot Lengely Orzagbol ... 8 Veg. Seliem Sinortt ... —/24 [Kv; Szám. 8/XIV hj]. 1630:

Soos Lőrincz viszen magyar orszagba Szeor sinort p(ro) f 3. d tt f—d 9. 14 vegh selyem sinort. masfel litrából keo-teot tt f—d 23 [Kv; i. h. 18b/IV 40]. 1637/1639: Vagion Egj Jnuentarium varas Pechetj alatt, pergamenumban se-lyem sinorral be varua [Kv; RDL I. 111]. 1675: Vettem Christina Aszszony számára Selye(m) Sinort Füzőnek in Sum. Flor 1/11 [DLt O. 5]. 1697: egy nyakba vető Pallosra valo fekete Selyem Sinor [KGy]. 1705: Ma vöttem a dol-mányomhoz való készületet és tiszta selyemzsinórt, mert a bogárhátú zsinórnak singit nyolc pénzen adják [WIN I, 415]. 1732: Egy nagy utozó téli mente Sellyem Sinorral Gombokkal | Egy ezüst aranyos elefánt csontból valo ma-roklatu két rubintocskával cifrázot régi modi kard Karma-szin Szin vastag Selyem Sinor rajta [Ks Kornis Zsigmond lelt. 5, 16]. 1736: (A) nadrágon ezüst vagy selyem sinór lévén rakva két renddel az sinorok végiben fél ujnyi ezüst tők, azokat sinóron által vonták a salavári lyukain s ugy kötötték az nadrághoz [MetTr 353]. 1736 u.: Mikor Mikes Kelement eltemették Csikban a somlyai barátok templomá-ban, Teleki Mihály violaszin posztó dolmányban, menté-ben volt, azokon tiszta selyem sinór, gomb, az öve is se-lyemmel gombozva [MetTrCs 479]. 1752: egy öre valo sejem sinor [lkafva Hsz; HSzJP]. 1755: Tudom nyilván es bizonyoson Kis Gyeke es Légen kozött volt határ járás^a

Egy Itlő Mester Ur meg indula elől egy nagy Sellyem Sinoron le függő petséts levéllel [Nagygyeke K; Ks K. 80. —^a1724-ben]. 1770: 3 Sing Selyem Sinor [Gyf; Berz. 7.69/1]. 1823–1830: Az öltözetek pedig abban az időben ezek voltak: nadrag, gazdag paszománttal, a két szárain és hasítájkánál, Soka a paszománt helyett aranyborítást s körülötte süjtást tettek, az inasoknak se-lyem- vagy szőrzsinórt volt [FogE 63].

Szk: *lipsiai* ~. 1711: 4 Vég Lypsiain Sellyem Sinor 3/60 [ApLt 5 Apor Péter inv.].

2. tört (a török császárok uralma alatt) a megfojtással való kivégzés eszköze; šnur de mătase ca simbol al executării cuiva prin strangulare; Seidenschnur als Mittel des Erwürgens (in der Zeit des türkischen Sultanats). 1710: A fővezér^a elsőben magát oltalmazza vala, de látván a császár levelit, melyben azt parancsolá, hogy a fejét küldje a császárnak: mind a levelet, mind a selyemzsinórt, kivel megfojták, mind a bársony erszényt, melyben a Fejét tevék, nagy alázatosan elvevé [CsH 175. —^aKara Musztafa 1683-ban].

A jel-re nézve 1. ÉrtSz.

selyemzsinór-darab bucată de širet/šnur de mătase; ein Stück Seidenschnur. 1790: Egy ruha Zatskoba, holmi Zöld, fekete, kék, tarka, Sarga, veres, selyem és szőr Sinor dara-bok [Mv; MvLev. Kis Ferenc ács hagy. 3].

selyemzsinór-öv selyemzsinórból készült öv; briu (făcut din šnur) de mătase; Gürtel aus Seidenschnur. 1673: adot megh Egy Tenger szín selyem sinor övet [JHb Apaczay Cheri Tamás Hunyad Zarand m. not. kezével]. 1693: Egy Zöld selyem Sinor öv, Szkofiummal gombozot [Ne; DobLev. I/38.8b]. 1698: Karmasin Szin Szellyem (!) Sinor ó [M.bükkös AF; BálLt 71]. 1699: tenger szín selyem öv szkofium ezüstel gombozva [Szárhegy Cs; LLt Fasc. 150]. 1704: Egy karmasin szín sellyem sinor öv gombozatlan [LLt Fasc. 75]. 1711: Egy tetczin selyem viseltes Sinor öv [Máramarossziget; Berz. 1]. 1718: Egy selyem zsinór öv mecczin [Kilyén Hsz; SzO VII, 234 Barabás Györgyné Kilyéni Székely Erzsébet kel.]. 1793: Ég — szín kék se-

lyem sinor öv szkofiumos gombokkal [TL]. 1798: Fekete Selyem sinor öv ezüst gombotskákkal gombozva [TSb 47].

selyma l. *selma*

selymecske selyemdarabocskafonalacska; bucáicá de mătase; kleines Stück Seide. 1788: Egy tsmoba kötve dirib darab Sejmetskék, két kis háló sapka, és velle együve kötve holmi apro patyolatok, és egy keszkenyöbe virágoknak való dírib darab matériák mind együtt [Mv; TSb 47].

selymék semlyék, vizenyős, süppedékes terület; mlaština, teren mlaštinos; sumpfiger Boden. Hn. 1770: a Sellymék tetőn (sz) [Vista K; Khn 271]. 1781: Sejmék (u) [Kolozs; EHA]. 1828: a' Sellymék utzában [uo.; EHA]. 1848: Bán Ferencz Sejmék utza Felső Fertályabeli Dékány | Bernáth Josef a Selymék utza felső fertája kapitánya [uo.; EHA]. 1864: Selymék, jelenleg kaszáló, hajdan oly ingoványos és posványos hely, hogy a miatt járhatatlan volt [Alfalu Cs; GyHn 61] | Sejmik [Vista K; Khn 273].

selymés semlyékes, vizenyős, süppedékes; mlaštinos; sumpfig. 1613: Nyr szezh oly selymés hely uala hogy az barom megh nem járhatta, megh gyalogh emberis nehezen mehet el rajta [Ditró Cs; EHA]. 1643: (A) gyümölcszős kertnek az also szeleben ... egy róz zemlekes forras kut hely [Tamásfva/Páncsfeh Szd; RLt O. 5 Tamásfaluj Imreh (65) ns vall. Blasius lit. Kovach de Kide vicejud. com. Dob. kezével]. 1864: a kaszáló pedig vízes selymés ter-mészetű [Gyszm; EHA].

selymégi semlyékes helyen levő; care se află pe un teren mlaštinos; in einem sumpfigen Gebiet befindlich. 1693: Selymeki hegyb(en) (szó) [Kolozs; EHA].

selymes I. mn 1. selyemmel elegyesen szőtt; tesut in combinatie cu fir de mătase; mit Hineinmischung von Seidenfaden gewebt. 1589: ket fewaly hay selmes kekes vy [Kv; KvLt Vegyes II/2. 35]. 1849: Három nyári paplany — selymes — 26 ft [DobLev V/1280].

Szk: ~ **abrosz**. 1588: Egy zep gyapottos Selymes Abrosz [Kv; KvLt Vegyes II/2.23]. 1648: Selymes Aranosz Abraszok Nr 10 [Mk Kapi Katalin kel. 3] * ~ **ágyravaló**. 1757: Egy Tenger szín selymes ágyra való [Jobbágyfva MT; BálLt 71] * ~ **bujavászón**. 1725: Ket pár edgy forma Selymes buja vászón [Told. 19] * ~ **derékajhaj**. 1589: Ket viselt Selmes kek fonalu derekal hay ezis Mereoh [Kv; KvLt Vegyes I/2. 35] * ~ **főalijhaj**. 1588: Egy Selmes kekes fewaly hey f. 2 [Kv; i.h. I/2. 14]. 1658: Egy kekes selymes feualj hay Est. d 90 Mas selymes feualj hay Est d 90 [Kv; KJ] * ~ **krádlí fersing**. 1797: Selymes Krádlí fersing potyolat garnérral egy [Mv; Told. 19] * ~ **kárdlihaj**. 1823: Lőször Mádrász, megszín selymes Krádlí hajjal és gyóltos tokkal [LLt Csáky-per 601. L. 1] * ~ **olaszfal**. 1802: Egy ajto eleiben szolgáló zöld selymes olosz fal Egy más fejr és kék csikos olosz fal [Mv; TGsz 52].

2. selyemmel való hímszű; (care este) brodat cu fire de mătase/borangic; mit Seide gestickt. 1608: Harom Derekaly Cziwp, Egik Selymes vy masik vereses rosas, harmadik kek fonalas [Kv; RDL I. 83]. 1682: Ket aranyas Gyólc lepedő nro. 2 Egyik szek fű szín, másik Eg szín selymes [Utl]. 1751: E szerint Vadnak a' Templóm

Egy(gy)etmásj marutergia kettő feér kotéses, kettő Selmes, egy paraszt [Kóród KK; Ks 20/X]. 1762: Párna haj mindenén volt egy egy Négyen gyóltos fekete Sellymes a' többi gyapot Totos fejtős [Oltszem Hsz; Mk RN. IX. 109]. 1774: Anno 1774 Gróf Rhedei R. Sigmondne Veselényi Kata Aszszony ö Nga adott a' Bodoni Rfta Eccia Számára Egy veres fejtős Abroszt, Egy Tászlis veres selymes Fejr keszkenöt, és más Fejr keszkenöt veres selymest [HbEk].

Szk: ~ **betű**. 1683 k.: vagyon egy keszkenő, Kék sellymes, bőttükkel az szele megh vago(n) varva [Desháza Sz; SzVJk 136] * ~ **gyolcsing**. 1683/1751: egy kurva Leányt tarték el szőkék, mégis ha utánna küld, gyóltos felső inget, kék Selymes gyóltos ingét, viselt szoknyáját aztis adgyák oda [Süketfva MT; DobLev. I/95]. 1694: Egy zöld Selymes gyolcz Ingh flor. 1. 80 [Kilyén Hsz; BLt 4] * ~ **gyolcsken-dő**. 1673: Egi seljmes gjolts kendő, két reczes, két sponjal (!) himes [Marossztkirály MT; IB]. 1746: Egy fekete selymes reczés szép góltos (!) kendő N(e)mzetes Tiszér Jánosné Batsó Mária Aszszony collatuma [Eresztevény Hsz; SVJk] * ~ **him**. 1628/1635: Eleo ruha ueghibe(n) zkofium arannal varrot seljmes egi darab hjm [Bodola Hsz; BLt 5 Béli Kelemen lelt.] * ~ **kendő**. 1627: Egi selmes kendeo [Kv; Pk 6] * ~ **keszkenő**. 1687 u.: Kis Miklos Ur(am) conferalt 1. zöld selymes szkofiumos keszkenőt az Urasztalára [Csejd MT; MMatr. 291]. 1728: Egi seljmes iras utan valo keszkeno [Martonos Hsz; SVJk] * ~ **kifordítás**. 1812: Egy pár lepedo Sejmes Totos ki fordításal [Mv; MvLev. Szabadfalvi Jósef hagy. 8] * ~ **kising**. 1703: Egy zöld selymes kis ing szkofiummal imit amot csepegetet [WassLt Barcsai András és Gáspár anyjának hagy.] * ~ **lengyel varrás**. 1766: Két also lintzi Gyolts Lepedő Az harmadik ágyra valohoz hasonló fejr Selymes lengyel varrás benne [Lesnek H; Szer. Harsányi Éva lelt.] * ~ **lepedő**. 1628: Egy selimes arani fonallal uarrot lepedő [Gyalu K/Kv; JHbK XII/44.8]. 1718: Selymes lepedő nro 6 [Kilyén Hsz; SzO VII, 235 Barabás Györgyné Kilyéni Székely Erzsébet kel.] * ~ **paplan**. 1648: Fenies Araniál varrott papla(n) Nr 1. Aranos Selymes paplanok Nr 4 [Mk 4 Kapi Katalin kel.]. 1743: Két uj seljmes Paplanokis, kiket nem viseltenek, ezekis özve rökünjödtek [Backamadaras MT; LLt Fasc. 131] * ~ **párnahaj**. 1736: Két irás után varrot kék sejmes Parna haj [RLT Somai Sámuel és Sára osztozólevele]. 1770: Totos varrassal fejr sejmes Parna haj [M. andrásfva U; Pf] * ~ **patyolating**. 1668: Egy szkophiu(m) Arannal, es ezüstel varrot selymes potiolat Ing [Mk Kapi György lelt. 3] * ~ **patyolatkeszkenő**. 1687 u.: Gege-si Templomhoz Vagyon egy Zöld Selymes potyolat keszkenő [Geges MT; MMatr. 173]. 1746: Conferala a' Mlgs Mikó Ferentz Urfi az Ur Asztalához Egy fekete Selymes arany fonallal töltött potyolat keszkenőt [Zalán Hsz; SVJk]. 1803: Tóth tsipkével körül vétetett lengeteg selymes potyolat keszkenő [Adámos KK; Palotay] * ~ **ruha**. 1682: Fő törteni való selymes ruha nro. 7 [Utl] * ~ **török keszkenő**. 1628: Egy kis feier uarross keszkenő. egy kek szelimes (!) török keszkenő [Gyalu K/Kv; JHbK XII/44.3] * ~ **vánkoscsip**. 1714: Egy fekete selymes fejeres almás vankos czup „44 [Kv; Pk 6] * ~ **vánkoshaj**. 1677: Egy fekete selymes gyólczból való Vánkos haj v(a)l(e)t — f. —/40 [Kv; RDL I. 155b]. 1714: Egy pár fejeres körül fekete Selymes uj gyolcs vankos haj [Kv; Pk 6]. 1718: Selymes vánkoshéj nro. 8 [Kilyén Hsz; SzO VII, 235 Barabás Györgyné Kilyéni Székely Erzsébet kel.] * ~ **varrás**.

varrás. 1724: 2 Kendő vegiben valo zöld selymes varrás [Nsz; Told. 19].

3. ~ **pergamenkörtefa** kb. finom gyümölcsöt termő bergamotte körtefa; pár de bergamotá; Bergamottebirnbaum. 1760: a szőlőbéli selymes pergamenkörtefáról, úgy a veteményeskertben lévőről, hasonlóképpen a nagy vackorfa tetején oltótról ettem Isten engedelmeiből ezen esztendőben [RettE 115].

II. fn? selymárus; mätäsar, vīnzātor de mätäsuri; Seidenverkäufer | selyemszövő; mätäsar, řesātor de mätäsar; Seidenweber. Szn. 1591: Selmes Janos. Selymes Janos [Kv; Szám. 1/5].

◊ **Hn.** 1757: A Sellymes Völgyiben egy parlagban heve-
rő Sovány Vizes Zább föld (sz) [Szentmihály Cs; EHA].

A lehetséges jel-re l. RCanSz.

selyp selypítő, pösze; peltic, sīsiit; lispelnd. 1764: A többi között a bátyjának, Kemény Ferencnek mondotta egyszer: „Bátyámuram! Cekelakát (mert selyp volt) adja el ked ...” [RettE 176]. 1804: a' beszégyében egy kevéssé sejp [DLt nyomt. kl]. 1812: Kömives Kövesdi János a' beszégyében egy kitsinyég sejp [DLt 299 ua.].

selypen 1. selypítve, pöszen; peltic, sīsiit; lispelnd. 1736 u.: Nemes János selypen szőlott [MetTrCs 451]. 1807: beszél Oláhul még pedig habarva, és selypen [DLt 849 nyomt. kl].

2. racsolva; graseiat; mit Rachen-r sprechend. 1819: Katso István az R — betűt selypen mondgya ki [DLt 704 ua.].

selypes **Hn.** 1779: Sejpes alatt (sz) [Köbölkút K; EHA].

selypség selypítés, pöszeség; pelticie, pelticealá; Lispeln. 1775: Ez is soha semmiféle discursusból ki nem hagyá gr. Teleki László urat osztán meg Horvát Sámuel, akit ő Tyamunak monda, nagy selypség miá [RettE 345].

sem, biz. se I. ksz A. egyszeres haszn-ban; intrebuintat o singură dată; in einmaliger Verwendung. 1. egyenlő rangú mondatrészek tagadásának kif.; pentru negarea a două sau mai multe părți de propoziție de aceleiași rang; für die Negation gleichrangiger Satztheile: nem ... szintén nem; nu nici nu; weder ... noch, nicht ... auch nicht. 1570: Az Boltos Kalmarok eleot kyk arwnak es nem fizetnek sem zolgalnak Ennek elote valo Ideobenis vegeztek volt azokrwl ... hogi eo k. Byro vra(m) Mwtasson Masth (!) helt Nekyk Ne legenek az Boltosoknak kamarasoknak Bantakokra [Kv; TanJk V/3. 6b]. 1573: Berkezy Iános ... vallia

Eo towab nem halgatta sem Nezte eoket [Kv; Tjk III/3. 281]. 1578: mywel hogy en nem akartam sem nem akarok az warossal egyenletlenkedny, hanem myndenekben eggyeth akarok ertheny [Dés; DLt 202]. 1600: Kerekes Istwanne Sophya azzony vallja: En semmith az en fiamtol nem hallottam, sem nem kerdeztem minthogy kereses azzony voltam, mastol hallottam, hogy erre Zolott volna [Kv; Tjk VII/1. 419]. 1620: Nagi palt nem esmert Nagi Balintot sem [Szentmargita SzD; Ks]. 1625: mattisfalua musnauul nem perlet Sem nem vegiezet [Agyagfalu U; UszT 156b]. 1646: az fogolys doceallya hogy ... nem Conspiralt Forrai megh eolesere sem nem consentialt [Kv; Tjk VII/4. 63]. 1702: Nemzetes Diosegi Istvan Vram, az Ugrai

Gergely kivansagara az Szajka pataka mellet adot egy darab vetemenyes kertnek valo Varos foldet emanaltatot 1678 esztendőben eo keglme kezenel in perpetuum megh marad Varosunkhoz valo jo akaratyat tapasztalvan megh hadtuk el nem bontjuk, sem bontattuk [Dés; Jk 324b]. 1775/1802: Az oculát Erdős tiszta búkkós nem pedig tölgyes vagy Tserfás sem nem elegyes [BSz; JHb LXVII/3. 92].

2. összetett m-ban egy megelőző tagadó m-hoz kapcsolódó tagadó m-ban; leagă două propoziții negative ale frazei; verbindet zwei Verneinungssätze eines zusammengesetzten Satzes: nem szintén/ugyancsak nem; nu nici nu; weder ... noch. 1550: Az mint iste(n) Tudnwkn ada Mi ille(n) torvint Tónk koztok hog az három zemily Meg eskegienek harmad harmad magokal hog az bestercei Ember w nekik ados azki ffeleól Kwihlar balint igazat nem tót sem Marhaiok melle ne(m) bociata wkot [Nagymon Sz; BeszTl 2]. 1557: en kkel Zeken nem perlek sem akarok kwitnem heyaba hanem az ktek penzetth megh adom es az Jozagnak helyet lelem [Apanagyfalu SzD; i.h. 70 Apaffy lazlo nagyfalwrwl a beszt-i tanácshoz]. 1578: ez galdy peres Jozagh Zalogban nem volt es penzen sem váltotta megh az al peres [KCs Kornya Mihaly Magyar galdy^a jb vall. — ^aAF]. 1590: az al peres fogadása zerentt dolgomatt el wezteglette, es engem nagy karba hozott, mert engem Palaticzy Wram Capitalison Ertt miert Jelen nem woltam, es ertem zolo sem wolt melj dolgot tiz forintal vezettem el Palaticz wrammal [UszT]. 1597: Viczey Ersebet Vrbeo-geor Balintne wallia en az Globicz Mihaly gyewreyet nem hogi el veottem volna teolle de megh latny sem akartam [Kv; Tjk VI/1. 54]. 1604: el setetedue(n) utannok ne(m) mehetenk, semis mertj(n)k menny [UszT 18/74]. 1628: Jlosua neuő Falu nekem edes Attia(m) keresmenie leven nem őuenek tutta(m) lenni, sem tulle leuő giermekinek vita durante [Szjk 29]. 1791/1792: én nem azért adtam volt ezen Jozságomat a' Léányomnak, hogy Férje adosságért elfoglalhassák, azért magam sem engedhetem el foglaltatni [Mezőkövesd MT; MBK XII. 81]. 1802: Frater Antal es Vas Antall Urakis az határon lévő köz helyeknek lejendő fel osztását nem ellenzik és mások által sem ellenzik [Felőr SzD; BetL 6]. 1810: a' kik oda mentünk vala nem merenk meg eskünni és ökiyelmik sem esküvének rea [Barót Hsz; HSzJP].

Szk: nem ~ pedig. 1656: Tudom azt hogi az mit epitetek mjnd Benes Istuan epittette, de en ne(m) latta(m) hogi Csiszer Ferencz epittet uolna, se penigh az dolgozokkal ot löt uolna [Szentgyörgy Cs; BLt 3 Sükösd Istuan(n)e Ersebet (32) pp vall.].

3. feltételes m főmondatában, a mellék-m-ban közölt körülmény ellenére való tagadás kif.; in regenta unei propoziții condiționale pentru a nega circumstanțele exprimate în propoziția subordonată; im Hauptsatz eines Konditionalsatzes, die Negation der Umstände vom Nebensatz ausdrückend: akkor/abban az esetben sem; nici atunci; auch in dem Fall nicht. 1720: Ha kicsin is örökös^a, s bizony, ha az dolmányom le teszsem sem engedem másnak [Ks 96 Apor Péter lev. — ^aTi. a jószág]. 1764: Lazar Gergely uram hon nem vala de az Felesege csak meg monda hog ha Uram hon volna sem vennők el [Szentmiklós U; Sf].

4. választó ksz után, az állítvány megismétlése nélkül; după o conjuncție disjunctivă fără repetarea predicatului; nach einer disjunktiven Konjunktion ohne die Wiederholung des Prädikates: vagy nem; sau nu; oder nicht. 1632:

Hallottam azt, hogy csináltattot inget az fiának az az Berkesziné, de én nem tudom, hogy adta-e meg az árát avagy sem [Mv; MvLt 290. 79 átírásban]. 1672: megh mutattya az údo lezen kedues bekesseges údonk, a' uagi sem [CsAlt F. 27. I/33 Georiffy Mihály nyitrai plébános lev. haza, Csikszigörgyre]. 1703: Azt sem tudom ha Gombkötő Jánost el czédulázták vagy sem [Uzon Hsz; HSzJP Gödri Mihály Bodolai (70) vall.]. 1733: Tudom bizonyosan hogy az ide való Arapataki Falusi Biro össze csemetvén az Falut, ki mentenek és azon rétet meg Gyujtották, s ugy égették el, de az ott lévő Kaszaly széna ezen tűz miá egette el vagy sem nem tudom [Árapatak Hsz; BLt 7 Franciscus Bakó (30) jb vall.]. 1765: a nagyobb Kérdés maga okozta vagy sem? halálát? [Torda; TJKt V 256]. 1771: azt sem tudam hogy volte szabadságak az Erdőlére vagy sem az ide való Udvari Tisztektől [Redulest H; Ks 93. XIX. 6]. 1814: Hogy a' Zilahi Mihályné féle Telek volt e olyan Széles, mint a' Borbély Telek, nem tudom, vgy arról sem tudok bizonyost mondani, hogy ki rugott e patakig vagy sem [Dés; Ks 79. 29. 783]. 1839: Tudja-e a Tanu abban, az exponensnek ki rekesztő bekesseges birtokát, vagy sem? [Fejér m.; DobLev. V/1223. 4 vk. — *A vk-ben jelzett földben].

B. páros v. többszörös haszn-ban; repetat, o datá sau de mai multe ori; zweimal oder mehrere Male verwendet. 1. egyenlő rangú mondatrészek párhuzamos tagadására; pen-tru negarea a două sau mai multe părți de propoziție de aceeași rang; für die Negation gleichrangiger Satztheile: nem szintén nem; nu ... nici nu; weder noch. 1542: csak az keth keth forintal kmed itt voltaba is lsten thwgia mint magunkath tarthathtwk, most sem keth forintott sem ilyeth sem egyebeth nem akar adnia Az thewb vrainnak ... ennek vtanna is zolwnk hywen, igazan jamborulis zolgalni akarwnk Nnak és Ngod hazanak my sem nekyk sem egyebeknek pokol peldat nem akarwnk adnia, hanem vgh zolgalnia mint jamborok [Fog; LevT I, 20 Olah Balas és Motnokoy Lajos lev.]. 1560: benedek vram az vallasnak Jdeyennis Mykor az my Anyank az monostori Conuente az It valo ewrekegek felewl vallast thewth Jyelen volt hallotta es sem akkor sem az vtan ellene nem zolt nem tyl-totta [Kv; SLt ST. 6]. 1563: ez lewel kolt Koloswaratt gymolch oltho bodog aszony estin Anno Domi(no) 1563 Suki Istuan Vramis Zeki palnak fiurol fiura oroke valo Sabadsa-gott ad hogy Sem Magatt Sem fiaytt, Se(m) ew kege Se(m) fiay ne(m) haborgattyak soha [Kv; SLt G. 5 Zeki Pál és Suki István egyezséglevelé Kerestel Bálint szolgáltatása ügyében]. 1588: Az Mezaros Janos Akynek kezét es Meszarlasat Az Varos fel tiltotta vgy ky teoltotte az Varos veghezesse zerent esztendeigh tartot penite(n)ciat sem teoserkedet sem vaghot. Azert ennek vtanna megh engedik eo kgrmek Neky az meszarlasat [Kv; TanJk I/1. 84]. 1607: Fanchaly Kando Ferench Zolitattia az Zent Kiraly Kwachj Antal ... de Kouachj Antal sem jeott sem kwdlett [UzST 19/24]. 1634: Gothart Balas sem szantotta sem aratta az Mindszenti B. Vram buzaiait, megis nagy szekere-l uwn el benne [Körspatak U; Pf]. 1638: En soha sem tudom sem hallotta(m) sem latta(m), sohasi hogj az az Philp Miklos az Usasarlhel Uarat megh asta volna [Mv; MvLt 291. 144b]. 1699: enis nem kicsind kart vallok a' kgyl ide nem jövése miatt, signanter a Tordai Malom(na)k Tragicus Processussa miatt, melyhez hasonlot en bizony soha sem lattam sem olvastam sem hallottam [MvRKLev. Bethlen Miklos lev.]. 1724: Tudgyaé ... a' Tanu ... hogy a' Kü-

küllőnek réghi folyása tartotta az Köz Határt és Sem az tolsó, Sem az innetső Faluk birodalma az Holt Küküllőn által nem ment [Kök; Ks 12/III. vk]. 1804: De hogy én a' Contractussal a' pénz levatijára Emberemet küldhessem sem olyas bizadalmas emberem, sem czelédem nintsen, kire affélét bizhassak [Alfalu Cs; Ks 101 Turi Ferenc kapitány aláírásával].

Szk: ~ egyszer, ~ másszor. 1711: iffiu Farkas Mihály tagadást teszen hogj ne(m) volt közösködése sem egyszer sem maszszor Boros Borkaval [Kv; TJK XV/1. 47]. 1765: Munket sem egyszer sem mászor ne praemoneáltatott eo kegyelme az kérdésben feltett mód szerint [Maros-sztimre H; Eszt-Mk Vall. 207] * ~ hīre, ~ akarata/tanácsa nem volt/nincsen vmiben. 1568: Mezaros Martone Meg eskegyek azon hogj az Tukoth Henteler Matyasne vitte oda es o neky sem hire sem tanachya nynchen aban, hogy az tuk vayda Jacobneie legyen [Kv; TJK III/1. 186]. 1586: Olaios Georgy vallia Az leantol esmegh ezt hallotta(m) Jeottenek az toronyba hozza(m) sok Azzon Nepek Intette-nek Azon hogy meg tagaggya(m) hogy sem hire(m) sem tanachom Ne(m) leot volna az en felelete(m) be Adasaba(n) de Ne(m) Akartam megh tagadny [Kv; TJK IV/1. 596]. 1727: Ha valakinek ketszer vagy haromszor az marháját az gabonában találják s meg mer eskeni hogy sem hire sem akarattya nem volt két pénz a buntetése [Kisborosnyó Hsz; HSzJP]. 1738: a Ménes pásztorok deponállyák Jura-mentumokat hogj Nztes Zilahi István atyánkfia lovára, hogy lnassok fel ilt's nyargalódzott, abban sem hirek, sem akarattyok nem volt [Dés; Jk 289a]. 1752: az Incta Parsnak Se hire, se tanatsa nem volt benne? [Dob.; MvRKLev. vk]. 1770: Semmi hírnük az Györtelken celebrált Gyűlés iránt minékünk nem volt, közzülünkis senki ott nem volt sem hírnük, sem tanácsunk azon dolog iránt nem volt [Szélszeg Sz; BK] * ~ ide, ~ tova. 1728/1793: Etzken András Uram mind két szeme világotat példáson meg fosztatott, ugy hogy ha más nem vezet, sem ide, sem tova nem tud menni [Albis Hsz; BLev. Transs. 8] * ~ té ~ tova. 1678: Kegyel-med tetszése s parancsolatja kívül bizony se té setová leg-kissebben is nem mozdulok [TML VIII, 192 Vesselőnyi Pál Teleki Mihályhoz].

Sz: ~ embernek ~ ebnek nem lesz jó. 1592: te hittuan ember, mit kerez garazdat ezennel le vonlak, es vgi megh verwnk: hogy sem embernek sem ebnek nem lesz lo [Kv; TJK V/1. 252] * ~ fejërt ~ feketét nem szol. 1788/1790: se fejërt sem feketét nem szollott; hanem mint a kö halgatott [Dés; DLt]. 1820: Sajnoson olvasám leveledből hogy ha kívánságod szerént kedvedet nem töltöm tehát a jóságom bajához s directiojához te se fejërt se feketét nem szollosz [Kv; Pk 7] * ~ fűle ~ farka vminek. 1607: Ahol penigh az A. Egi relatoriat Exhibeal Annak sem fwle se(m) farka [Mv; MvLt 290. 12b] * ~ hīre ~ pora/~ híré ~ porát nem kaphattya. 1678–1683: most hol vadnak ... se hirek se porok többire [Ks Kornis Gáspár kezével]. 1692: Székely Borka már három esztendeje hogy el hadta, az időtől fogva kereste de sohol se hiret se porát nem kaphatta [Szjk 259] * ~ lsten ~ ember meg nem ltelhet. 1729: hogy pediglén azon dolognak folytatását adma-turálni kívántam se lsten se ember meg nem itilhet [Darlac KK; ApLt I gr. Haller János gr. Kálnoki Borbárához] * ~ lsten ~ királyt nem ismer. 1791: Sem lsten sem Királyt nem ismer a' Commissarius mikor meg haragszik [Bács K; RKA] * ~ kendnek ~ a kutájának nem vét. 1768: hajtsd bé, add ki, mert meg pirogat Uram ha bé

hajtot, hiszem sem Kednek, sem a' kutyájának nem vétetem [Mezőmadaras MT; BK. Kalányos Miklos (30) jv vall. —^a Az ökröket] * ~ pénz ~ posztó. 1662: Bizony bannám, úgy járnék, egyszer elfogyván az monéta, magamon is kiadnának^a, mint a patai szűren és így aztán sem pénz, sem posztó [TML II, 329 Kemény Simon Teleki Mihályhoz. —^a Idáig titkos írásból áttért szöveg] * ~ testének ~ lelkének nem kell. 1594: Crestel Jstuan vallia Ezt bizonyial tudom hogi ejel ereozak zerent eskettek megh ez fűvesi petert egi gonoz zemieliel kit zent miklosrolis vertek volt ki, az papot ne(m) tudom mint birtak rea hogi ejel eozue eskettek az Azonnial, de ennekem eginihanizor panazolkodot Peter, hogi sem testenek sem lelkének ne(m) kel eo neki, de az vra ereouel niakara akaria keotni [Túr TA; TJK V/1. 419a]. 1597: Andreas Benche fassus est Ersebet igr felele En Globicz Mihalihoz magamat ne(m) keotelezte(m) gyewreiet ennekem nem atta, neke(m) sem testemnek sem lelkemnek nem kel [Kv; TJK VI/1. 63]. 1628: Azon kerte az lean, az Istenert kerem kedgett edes Thamas vra(m) hogi engem ne erőlties mert ho(z)za nem megiek ha mindeltigh az Leanj partat visel(em is) mert nekem sem testemnek sem lelkemnek nem kell [EMLt] * ~ testének ~ lelkének nincs mihez fogni. 1833: tsak azért szenvedünk 's hurtzolodunk most a' kenyér Sütéssel, hogy élünk kelletvén, se testünknek se lelkünknek nints mihez fogjunk [Torda; TLt Praes. ir. 1534] * ~ tűzbe ~ vízbe nem ugrik. 1676: bizonyial tudua se(m) tűzbe se(m) uizben nem ugom enis, ha lehet balra sem hagiom a jo rendet s hazam törünjet [Ádám KK; MvRKL Lev. Mikola Zsigmond lev.] * nem adja ~ Pálnak ~ Péternek. 1631: uagion arania de azt bizony nem adja sem Pálnak sem Peternek, aual egi kurua sem oztözik, mert azt eo nekie hatta az Annia [Mv; MvLt 290. 259a] * az ördög ~ szánt ~ kapál. 1644: ragada Czizar Andrasne az kést Monda hogi Meny el hires kurua Mert beled vereo(m) az kest En megh zolita(m) hogi tegie el az kest, mert az Eördeogh sem zant sem kapal [Mv; MvLt 291. 430a].

2. összetett mondat tagmondatainak a tagadásában; exprimā negatīa in propositiōne frazei; verbindet zwei Verneinungssätze eines zusammengesetzten Satzes: nem szintén/ugyancsak nem; nu nici nu; weder noch. 1550: az biro ille(n) sowl illette wkēt hog meg rwtolta es meg sidogatta wkēt sem ielt ne(m) adot sem twrint ne(m) tōt semi igazal nem bocata wkēt [BesztLt 21]. 1573: Monda feyerwary Ambrus ez Nemes hāz Nem Akarom hogi ltt Legyen az wallatas, Jer ki keoz helyre Beszelywnk Bathor ha kedwed wagon az Bezedhez ... Mynket el hywa az Ghereb hazahoz de sem Almady Andras el nem Jeowe, az sem az wayda Embery oda az keoz helyre az Ghereb hazahoz [Sófva (BN) kōmy.; RLt 0.5]. 1597: Andreas Benche fassus est ... Ersebet igr felele En Globicz Mihalihoz magamat ne(m) keotelezte(m) sem magamat neki nem igrte(m) sem gyewreiet ennekem nem atta [Kv; TJK VI/1. 63]. 1599: Oda menek, es zolek felele de sem azt ne(m) mondotta hogi megh aggiam sem azt hogi ne(m) [UszT 14/18 Gyergyay Antal, Jenlaki Zabad zekely vall.]. 1684: ā melly Continax ember a' Pap bērit meg ne(m) adgya, azon falu bēli egyház fiak meg zalogolvá(n) ā zalogot Praedikator keziben adgyák, de sok helye(n) magokis, néholt az egyház fiak mind a' megyével edgyütt oly contumaxok hogi meg ne(m) bűntetik a' contumaxot sem zalogiat nem veszik [MMatr. 4]. 1696: En Nagy Gjörgi eskeszem az elő Istenre ... hogi ... Uram(na)k Aszszonyom(na)k

azon szőlőben leuő gabonaira ejel nappal ra vigjazok abban sem én kart nem teszek se másnak kart tenni nem engedek [Gyulatelke K; SLt AM. 6]. 1699: Deliberatum Constał hogi ez melj ket johok az Denominalt György Janos Kezenel talaltattak, lopat Marhak voltak, az karos elis vitte heted magaval ra eskűven, Sem Szovattjossat nem adhattja sem pengi a Falus Biro(na)k hirre nem adta, hanem mint lopot s gonoszul el veszet Marhakot maganal Lapangtatot [Gerendlóna TA; Törzs. Mich. Literati constitutum not. kezével]. 1746: az J kalákosságotis magára vállalt, nevezetesen edgi Polyáni Aszszo(nyna)k edgi Lova gonoszul el veszvén négi márias kalákot vōtt hogi az Lovat elé szerzi, a' kitis, mint másokat meg tsalt, és sem a' Lovat elé nem keritette, sem a pénzt mind ez mái napig is nem restituala [Torda; TJKT III. 109]. 1765: Kotsis István sem templomba nem jár, sem Ur vatsorájával nem él holta után számár temetése lészén [HSzjP].

Szk: ~ ~ pedig. 1600: Volfgangus Balogy et Martinus Fenessi fassy sunt soha senky az megh holt embernek Attyafiai felesége gyermeki keozzeol se az my bekessegh zereseonk Jdeyen nem ellenzettek az megh holt embernek bekesseget, se penigh Annak vthana my eleotteonk nem ellenzettek [Kv; TJK VI/1. 497]. 1681: Bugly Janos nevű nemes ember Dragics Peter nevű jobbagit foglalt el egi szőlőt hatalmasul; valamely helytelen praetextus alatt de a mint a jobbagi referallja, se eo neki azo(n) szőlő arra megh nem adatott, se pengi masok kezehez nem depo-naltatott [M. brettey H; VhU 118].

Sz. 1811: a' ki nem próbál, se nem nyér se nem vesz [ÁRÉ 12].

II. hsz 1. nyomatékos tagadás kif. hangsúlyos mondatrész után; precedă cuvintul ori cuvintele care poartă accentul frazei, exprimând o negație foarte categorică; für verstärkte Negation (steht nach dem betonten Satzteil): úgy-szintén nem; nici nu; auch nicht. 1593: Zambo Gergeli vallia kertit sem tudom hun vagion Caspar deaknak [Kv; TJK V/1. 435] | Az al peores bizonicha azth hogi az lowath el ne(m) lopta, hon sem woth mi kor az lo el wezeth [UszT]. 1606: eokremet sem hagia be fogua(n) minapiha, noha azis enjem [i.h. 20/154 Sofalui Agoston Balintne Damokos Dorottya aszonj vall.]. 1683: Eleven gyōmber uj es jo féle nem tanaltatott. Az Patikariusnal sem volt [Utl]. 1690: az Molom Gáttya, Hajo, hidas hasonlo keppen az Hid sem jo [Dés; Jk]. 1710 k.: magamra olly modon fōtnyt sem költtettem [CsV]. 1722: én az üdők alatt látni sem mentem [Kézdisztkereszt Hsz; HSzjP Borcsa Andras jun. 42 pp de Kézdi Szentleke vall.]. 1765/1770: az Fűzfák véginél még egy utatska ment a Malomra, de azt az viz vgy ell mosta, hogi még nyoma Sem láczik [Széplak KK; SLt évr. Transm. 349]. 1803: egész Toplitza Sem mērtse volna őket akadályoztatni [Gyszm; Born. XVc. 1/14 Zacarias Anisor alias Lázár (65) vall.]. 1805: hogi az ökrőitől maradot izéket Etzaka bé ne hozta volna maga sem tagadgya [Hodák MT; i.h. G. XVI. 14 Gliga Mitra (43) vall.].

Szk: elméjével ~ érhet fel. 1666: hogi el mchessen, ezen kivülis sok külbmb külföfle Casusok eshetnek, mellyeket most ember elméjével sem érhetne fel, azonba(n) egy illye(n) exceptióval való élés az egész dolgot bontaná el, s az Haza veszne el miatta [KvLt I/188 egy-i végzés] * eszébe ~ vesz. 1670: levelének postscriptájában mint tökéletlenkedjék Kegyelmed megláthatja; mintha ő azt eszében sem venné, hogi azt cselekedte [TML V, 68 Teleki Mihály Nalácsi Istvánhoz] * felé(je) ~ jön/megy. 1667:

Asszonyom ... íratja Kegyelmednek, beszéljen Vér Mihály urammal az békések felől Immár több esztendeinél, hogy ő kegyelmének felé sem jöttek [TML IV, 95 Veér Judit Teleki Mihályhoz]. 1671: A Partium béli exulalt és fellyeb declaralt Atyánkfiai^a midőn egymás között Tordán a' nékiek conferaltattot pusztákat és Uratlan Sessiokat fel-osztották, akkor némellyek bizonyos darab földeket el-foglalván az orátul fogva feléje sem mentek, csak pusztájában állanak [CC 48. — ^aA váradí menekültek]. 1752: Boda Miháj mondotta vona miért hajtották az ő Tináját a Furu Györgyné házához, mert ő felé sem migien ha ot vészis [Diósád Sz; WLt Kolcsár István (57) ns vall.] * hire ~ volt benne. 1781: az is biztonalán mivel erősen tagadják hogy soha hírek sem volt benne [MNy XXXVIII, 54] * hire (helye) ~ volt vminek. 1736: Legelsőbben is reggeli kávé, herbathé, csukolátának hire sem vala | Az hintók mind főrés magyar hintók voltak, híre, helye sem volt az némest hintónak [MetTr 321, 363]. 1763: Tudom azt hogy minek előtte még hire sem volt az Utrizalt Malom-(na)k akkoron sokszor kiment a' Viz a' maga Válujából, és az egész uttzát el fogta mind az Erdőig [Szecsel Sz; JHb Sztán Dregán (30) jb vall.] * hírét ~ hallotta. 1569: akoron bernald balasnak csak hyrrt sem hallotta [Kr; BálLt 78]. 1764: láttam ennek előtte két esztendővel Fekete Tóma Feleségét de az oltától fogva hírét sem hallottam [Aranyosgyéres TA; GyK. Dioszegi István (46) ns vall.]. 1772: hírt sem hallottam az uj Szőlő fejinél lévo kis nyil földnek [Márkod MT; Berz. 15. XXXVII/6] * hírével ~ volt. 1630: hirivel sem volt sem apianak sem anianak [Mv; MvLt 290. 192] * hírül ~ hallotta. 1752: hírül sem hallottam hogy itt H. Marosan^a 10 kálonya buzából alig lett volna egy véka [Told. 37/44. — ^aHoltmaros MT]. 1770: azon Malom helyét szerzette volt meg Nehai Tit. Beretzki András Uram az előtt p(e)d(i)g soha Malmot azon helyen lenni hírül sem hallottunk [Berekeresztúr MT; BetLt 7] * majd ~. 1602: annyra meg sokasodot az lator hogy ember maid hazabol sem mehet ki [BesztLt 113]. 1722: ez a' nép engemet majd az szemivel sem nézhet [KJ. Rétyi Péter lev. Fog-ból] * még (csak) ~. 1587: en nem Emlékezem rea hogy semi vegezes arrol de meg czyak Emlékezet sem volth hogy az azzonnal Rewai Annaul dosban Jozag marayon [Hadad Sz; WLt]. 1600: Magdalena consors Andreae Kadas fassa est Duruthiazzont el veotthe Boythos Boldisar de mindeltight ygen haburun elenek ... oda hagia az embert megh az kenierbe sem adot [Kv; TJK VI/1. 417]. 1630: te en nekem egy batkadat sem attad, megh Czak latno(m) sem jöttel [Mv; MvLt 290. 221a]. 1781: nekem nem kell^a, ha ide jó még csak cibzért sem csinálók nékie [A.csernáton Hsz; HSzJP Cristina Notári cons. Ráduly Ötves (40) vall. — ^aFérjnek]. 1864: Feketerez déli oldala magos, erdős-kőszirtos még legelőnek sem használható [Tekerőpatak Cs; GyHn 56] * számba ~vesz. 1751: Vándorék(na)k ha az efféle vigyázo Határ Pásztorok valami kárt marhájokra betsültetnek azt számban sem vészik a' reájok becsültetett kárt megh nem fizetik [Balázstelke KK; IB]. 1779: Látya látya kityed (!) engemet Márton Ur(am) meg betsülhetne de engemet nem becsul, hej jobban érdemelném de el hagyott, már számba se vészen [O.zsákok KK; LLt Vall. 194–5]. 1800/1802: Látya ked Édes Asszonyom mire jutottam hogy az én gyermekeim számba sem vesznek [Kakasd MT; DLev. 6 Vall. 89]. 1801: tsak ked ne haragudjék Martzi bá, a többít számba sem veszem [Szucsák K; RKA] * szemére

~vet. XVIII. sz. eleje: mondam hozd vissza a penzt egy krivak hejaval, szemedre sem vetem [Kvh; HSzJP Szóts Péterné Kata vall.] * szemével ~ lát. 1550: w giermek korabban az Cylla mezőn lakot es otth barmot őrizött, es myndeltygh walkaj földnek twtta es szemewel sem latot monostory embert otth [MNy XXIV, 357 Demetrius fekete de panyt^a jb vall. — ^aPányik K].

Sz: ahol nincs, onnat az Isten ~ vesz. 1818: Az hol nints, onnat az Isten sem vészen [Farnas K; KLev.] * a fület ~ mozdítja senki. 1676: Vajha az én irásimnak hitelek lesz vala, bizony nem ké, Uram, most félni, mert a fület sem mozdítaná senki [TML VII, 275 Wesselényi Pál Teleki Mihályhoz] * a kutyának ~ jó a legelső kölyke. 1811: A' Kutyának sem jó a' leg első köike. Ez egy fontos paraszt példa-beszédetske [ArÉ 48].

2. igekötős ige tagadásában (a sem az igekötő után áll); in negatii exprimate cu ajutorul verbelor prefixate (cuvintul sem este precedat de prefixul verbal); bei der Negation der Verben mit trennbarem Präfix (das Negationswort sem steht nach dem Präfix): szintén nem; nici nu; auch nicht. 1571: Egyynyhanj leuelemel talalta(m) vala megh kedt az kypyro dolgabwl hogi ky se(m) akar Jwnj ne(m) akar zamot velem vetnj kdet kyrem hogy kd huiassa oda hogi legen toruin benne ktekt Elot hogy myuel tartozik Ennek(em) [Buza SzD; BesztLt 3499 Gyarmati Balasy Margit a beszt-i bírőhoz]. 1589 k.: Az penzt megh sem oluasak chiak megh pechjetlek es vgj hagyak [Szu; UstT]. 1599: en ki sem menék hane(m) njergetem kerese(m) megh Zombatfaluara menek [i.h. 13/105]. 1625: megh sem bwnvtettek bennwnk faluvul [Szentmargita SzD; SLt V. 15 Vas Mihaly (65) jb vall.]. 1644: ugj útek ezt az szekeli legentt hogi mindgiart le eset czaki megh sem jajdulhata [Mv; MvLt 291. 412b]. 1711: eddig is mű nem administraltunk füvet mig oda érnénk véle össze melegednek s el sem vennék [Impérfva Cs; Bom. XXXIX. 50 Balási Joseph Deák Kászoni János főbíróhoz]. 1726: mint lett azon bornak el vitele és el folyása nem tudom eszre sem vehetm, mint hogi ittas voltam [Mezőbánd MT; Berz. XV/14. 4–5]. 1783: Akosfalvi Titt. Szilágyi Sándor ő klme Nehai édes Attyának minden féle Mobiliái iránt a Nemes Marus széki Tkts cont. táblán pert indított vala megh edgyezvén azok aránt indított perlekedésről örökösön és megh hihatatlanul le monda azt ez után Nem urgeállya

sőt meg sem is bollygattya soha sem maga sem Succesor i [uo., MbK XI. 69]. 1797: ezen erdőnek Makbéli jövedelmét fel se lehet venni [Ajton K; EHA]. 1853: több banatot tam el se tudnek hordozni [Kv; Pk 6].

3. idő vonatkozású hsz v. fn mellett; lünga un adverb sau substantiv care indică timpul; neben Temporaladverbien oder Substantiven zur Bezeichnung der Zeit; a jelölt időpontig szintén nem; pînă la data menționată tot nu; bis zum bezeichnenden Zeitpunkt auch nicht. 1568: Emericus Sala iuratus fassus est, hogy mikor az lean Calara o nalla lakik volt veztet volt egy kaptat Sala Imre el, es mayd mynd egy fel eztendeyg sem letek [Kv; TJK III/1. 199]. 1589: Az vitan mind addigh sem mert be mennj migh Matyas deakne megh nem leoth az Lakodalombul [Dés; DLt 226]. 1692: az mikor külön kenyeren voltakis akkor sem engedte meg a Nagy Annyok, hogy Vajna Tamasné bé fogja az okrótt [Kovácsna Hsz; HSzJP]. 1698: (Az asszony) olly dagályos, hogy ha az Urára megh haragudt, két három hétig sem szollott [Szik 310]. 1797: az Oh bor nem két ez után egy darabig s edég sem költ [Banyica K; IB. Gombos István lev.].

Szk: *egy hétig* ~. 1629: az A(ctr)ix Aszony egy hetig sem igen ott [Kv; TJK VII/3. 102]. 1751: az irt Gondviselő M. Ur ő Nga M Sz Királyi udvarát nem igen gyakorollya, egy hétig sem lakik az Ur ő Nga Udvaráb(an) [Marossztkirály MT; Told. 29] * *egy óráig* ~. 1592: Tot Mihalt az miolta esmerik gyermekegeteől fogva az Deesi Molnokba Neot, Neukeedet fel, Desen hazasodot megis, Lakoul soha chák egy oraigh sem tudgiak hogy Al Eorbe lakot volna vgmint Jobbagy [Dés; DLT 235] * *ez napig* ~. 1590 k.: ez volt teorvenynk hogi meg tartozzanak elegiteny. En teollem ez napigh sem kerte senkj [Szu; UszT] * *ma* ~. 1766: Egyik ókrünk az hid ala bé esett s meg bénult, vgy hogy ma Se járhatyk [Alparét SzD; JHbB A. 32] * *máig* ~. 1760: Mosa László Uram egy fél Teleket pertinentiájával edgyütt Zállagásított, ugy hallattam 60. M. forintakkal, de bizonyoson nem tudam, de a' pénzt máig sem adta meg [Bálványosváralja SzD; BK. Mária Lévai quondam Stephani Kallos rel. vidua (41) vall.]. 1774: azon veres mián két hétig mint fekűt Tott Andrásné mint hogy majig sem jó belé [Szökefva KK; Ks 66. 45. 17c]. 1774/1778: a Deák, Szikszai, Pokai, Balog, Adámosi és Kontz Familiák igen ószve sogorosodván egyenlő Jusb(an) lótt Divisiók kor egyenlő Just, perlekedések kor Leveleik vgy ószve elegyedtek, hogy máig sem szerezheték elé [Msz; DLev.] * *(még) most* ~. 1665: ugy el veszet vala az ut hogy akkoris el nem járhattak ot s most sem járhatnak [Jobbagyfva MT; Bállt 50]. 1714: Nyisztor Miklost is ugj meg verette volt Bajori Ura Kapitánságában, hogj meg most sem jo belé [Berekszó H; Szer. Kanisa Iuan (20) jb vall.]. 1753: A marhákat most sem indíthatom ki a bornyuk giengeségek miatt [Hévíz NK; JHbT Árva Bethlen Kava lev.].

4. mérték/fokot jelölő szó mellett; lingü un cuvint care indică cantitatea/gradul; neben einem Wort zur Bezeichnung von Maß/Grad: vmennyit szintén nem; de o anumită cantitate tot nu; soviel auch nicht. 1585: Mikor Keoreosi Mihál deak iktata Palfálwat, az kor az Palfálwi loffeiek kerdek Mihál deakot ha iktattiaie az eo birodalmokat wagy ne(m), az kor Mihál deak az uyat fel emele es azt monda, Chak ennít sem iktatok en az kegiemetkebe mi(n)t egy weszszeo zal, mert vrunk enneke(m) chak az eo birodalmat atta melliet az soo aknahoz birtak [Firtosváralja U; UszT]. 1732: egyszer latom hogj az Liszttem fogj nem szaparodik s 3 vekara sem telik joll ki abb(a) az altalagb(a) [Noszoly SzD; ApL 4 Hatházi Kristóf Apor Péternéhez]. 1776: az Bujturi egy köből buza vetes tiz kalangyát se procreal [Bujturi H; Szer.].

Szk: *felét* ~. 1656: Ozdy Thamas ur(am) regius leue(n) az Geóreóg Geörgy Deák uallatasaba(n), az colligalt fassioknak felet sem atta ki [Kv; CartTr II. 1073]. 1751: Soha felit sem atta ki fizetés(ben) igért Gabonájakat, Eledeleket s Kenderetskéjeket [Marossztkirály MT; Told. 29] * *legkisebben* ~ egyáltalán nem. 1726: én látya az Is-ten leg kisebbem sem kívántam az Urat Groff Uramat ofendálni, ha pedig az Ur általam offendaltatott, az iránt az Groff Uramat alazatoson követem [Betlensztniklós KK; Ks S. 19]. 1763: Hogy pedig magát valamib(en) elegyítette volna, leg kisebbem sem tapasztaltam [Udvarfva MT; Told. 44/21].

5. az egy számnal v. származékaival kapcsolatos általános tagadás kif.; pentru exprimarea negației generale prin numeralul *egy* și derivatele sale; für die allgemeine Negation im Zusammenhang mit dem Zahlwort *egy* und seinen Ableitungen. a. (csak) *egy* (...) ~ egyetlen egy ... sem; nici

unul; keiner/keine/kein. 1573: Santha Menhartt Benedek deak Erdeo Balyntt Megy Eskwen Ezt wallak, hogy Almady Andras Eyel Ment oda Symonthelkere^a es vgy Ment az Philep Ghereb hazara de feyerwary Amb-rws ott nem wala es neky Egy zowatt sem hallottak [BLT O.5. — ^aBN]. 1593: Balogh Mihaly vallia Tudom hogy ez egy Jo eokreotis az teobbj keozot el Atta frataj Janos, oly eokeor vala penigh ez fekete tarcha eokeor, hogy egy sem vala Az frataj eokreben ollia(n) [Kv; TJK VI/1. 427]. 1598: Amiolta emlekezem azt az peres feoldet mindeltigh Coloswarhoz bekesegese(n) birtak soha monostorhoz chiak egy borozdat sem birtak benne [Kv; TJK VI/1. 192]. 1621: az mely fazakakat az konjhara veottem volt czak egyet sem attak vizza benne, mjnd oda vezet [Kv; Szám. 15b/IX. 52]. 1649: Az Felső Jozsaghba(n) Diznokat Dezmaluan Dezmban csak Egy sem jutot [Kv; i.h. 26/VI. 502]. 1753: Constal azis hogj mikor az Instans Lázár Ist-vánhoz magát conjugalta, edgj marhája sem volt az Instansnak [Keresztúrfiszék; Sf]. 1763: égy jármás ökre sem volt házballi portékájais igen kevés [Nyárádsztlászló MT; Sár]. 1779: Borából még tsak égy kupát sem adta(n)k pénzen sénkinek [Ksz; BfN].

Szk: *egy batkát/fillért/krajcárt/pénzt ~ad/fizet*. 1572: Annak vtanna hog w fell' me(n)t Beszterchere Szabo Istua(n) az Ezwstet az Adosok keszibe eytete, es ell Rejteszet Koszma gergel előth, s eg fillert sem adot nekj, mind az w Maga Adossagaba költette [Lápos^a, BesztLT 3687. — ^aValószínűleg Hagymáslápos Szt]. 1579: Az 18 May eg könnyetem be az Cancellariusnak egy penczt sem adot rea [Kv; Szám. 1/XVIII. 14]. 1656: Aztis tudom hogy mondotta Czepregy Mihaly ur(am), hogy egy batkat sem adot arra az obligatoriara Ozdy Tha(m)as ur(am) mégis az f 500 d. még ueőtte raita ... Aztis mondotta(m) en Ozdy Thamás ur(am)nak, hogy miczioda lelki esmeret uezsi ra, hogy exgallia, holot egy batkat sem adot ra [Kv; CartTr II. 903]. 1756: Tisztartóságába Balog Uramnak három hordo bort kortsomároltunk melyekb(en) voltanak 95 Veder bor melynek ki kortsomárolasaert egy penszt sem adot [Kötelesmesz SzD; TKI]. 1806: Daroczi Josef Uram azt mondá, hogy Soha tsak edgy krajczárt Sem fog fizetni [UszLT ComGub. 1753u] * *egy betűt ~ tanul*. 1807: egész nap ettem, ittam, játszódtam egy betűt sem tanulom, estvé szomorúan haza kellett jönnem [Dés; KMN 369] * *egyét ~ szól*. 1618: az főkövetet az posta Csorlyán előltálalta minthogy ott volt az postával az levél, ugyan megadta az posta az követnek, de a követ arra csak egyet sem szólott [BTN² 113]. 1636: Zabo Janos monda iob volna hogy be foghnd az szajadat, es egyet sem szolnal [Mv; MvLT 291. 67b] * *egy szava ~ lehet*. 1703: Magát ő kglme resolvalta Reversalist nem ad, a' Conventioval sem Contenus, pedig bizony enis azt mondom edgj szava sem lehetne ahoz kepest mennyi efficiatija vagion most ő k(glm)e szolgálattjának [Fog.; KJ. Fogarasi János lev.] * *egy szegyet érő kárt ~ talál*. 1748: Eltető Ur(am) az harangot reám felre vereti, melyre a' Falu fel kelvén égy szegyet érő kárt sem talál-tanak, még is a Falut reám lázzasztotta [Szentegedy SzD; WassLT Pan Pétre (33) zs vall.]. * *egy szikrát ~ érzi meg*. 1848: Miklós a' téj változást egy szikrát sem érezte meg [Kv; Pk 7] * *egy ujjával ~ illeti*. 1746: En az Actornak Mostoha Fiat még egy ujjommal Sem illetem [Vályebrad H; Ks 62/22 Ujbar Petru vall.]. * *egy vakarítást ~ ír*. 1669: az veszernek valo harmad fel ezer taller felől egy vakarist sem irt sohais [Ks 18. LXXXIX. 3 Ft. Kozarvari de

Dees (59) vall.] * *egy zabszem érő kárt ~ tesz.* 1782: Bol-dog Isten honnet érdemlettem ő Ngátol ezt a Nagy haragot, Mivel tudtomra ő Ngának egy Zab Szem érő Kárt sem tet-tem [Told. 3a. 1780–1789. VI Demeter Balázs (52) néhai gr. Toldalagi László örökősei koronkai gondviselőjének vall.].

b. *egyik (...)* ~ senki/semelyik sem; nici unul dintre per-soanele/lucurile menționate; niemand, keiner/keine/kein. 1574: Seorel vinchene Azt vallia hagi eo Ielen volt Es Az Mynemew testamentumot teot Zeoch gergelne eo Ielen volt hallota, az testamentum Teowe azzonnak attia Vogner Myhal es eomaga Zeoch gergelis Ielen voltak egyik sem ellenzette [Kv; Tjk III/3.400]. 1617: Ha peniglen uala mellyk fél az kert tőrueni lato biratt ki hina az uetkedő kert melle, igassagat nem adhattja az ki ki hya harom veder boron marad, de az Balintfalui nélkült egyik sem mehet ki sem a Madarasi sem az szent Laszloj, de az Balint faluiul akar mellyk ki mehet [Msz; Törzs]. 1638: ki iöt az feszke-ből az talp s megh hagjak hagi belieb vonnia Lakatos Giörginek, de Czikor Giörginekis megh hagiuk hagi kapu mellieket Czenaltasson de megh az mint látom, eggik sem Czelekette [Mv; MvLt 291. 162b]. 1678: ötet edgyik sem átkozhattja érette, az ő attyafiara nem marad(na)k^a [Csekefva U; Ks. — ^aAz adós szolgáló emberek]. 1688: az mi hazam vagion Miklos vára(n) egjiknek sem jo az Ablak-ja. Tölcerést penigh nem kaphatok az kivel megh csinál-tassam [Kozmás Cs; ApLt 6 Béli Anna Kálnoki Sámuel-néhez]. 1733: az emberek magokat vonogatván egyik sem akart előll menni [Hévíz NK; JHbT]. 1769: az 50.50. lapá-tot edjik se kerül el közülek [Ne; Told. 5a]. 1771: tudom hogy Bodor Jánosne Daroczi Istvánné Foglárne Vasár-naponként ki ülnek a piacra jo reggel, s ott ülnek estvig soha edgyik sem megyen a Templomban [Dés; DLt 321. 34b Eva Sallai cons. Danielis Nagy (31) ns vall.].

Szk: *egyik felé* ~ sehova sem. 1603: Balog ferenczne Zent mihalj martazonj hiti wtan ezt wallia Jót wala hozank az kedey Janosj gergelj fia mutata Egi leuelet monda hagi balog ferencz En foglallak Ez miklos gereb wram lewele-wel, hogy Enek wtanna Janosi gergelinek zolgalj, nem mik-los gereb wramnak, Az wtan sokaig Egik fele sem zolgal-tunk de adig feniegete wramot miklos gereb hagi keseben oda kelle zolgalnunk [Uszt 1727].

c. *egyszer* ~ sohasem; niciodată; kein einziges Mal, keinmal. 1573: Herman Iacab Azt vallia hagi Nemely Nap az piachon feddenek volt egmassal, Mongia volt Molnar Marton leorinchnek Inmar ketzer is hittalak ky az zeolebe hagi ely Igazicchw Egimas keozt az Zeoleo dolgat, de Eccher sem vehettelek rea hogy el joey Mond Leorinch Bezzeg engemet eccher sem hittal, Nem Mondas abba Iga-zat hagi oda Nem Mernek Menny, Mert Ely Merék en oda Menny howa te, neke(m) tyztessége(m) vagion Mind ka-landosba Mind cebhe [Kv; Tjk III/3. 261]. 1618: Szembe levék Görcsi Mehmet pasával és én akarám ötet követni, hogy eddig nem voltam nála, de azt ő preveniálá panasszal, hogy mi dolog, hogy az követ elmeneteli után egyszer sem voltam nála ? [BTN² 128]. 1764: mives nap egyszer sem láttam [Kadács U; Pf]. 1801: Sándor Jantsit Szitás Ke-reszt Urol hoszta ide a nénye Árgye Eva, kitis az Groff Urffi személyesen étzer sem conventionált Semmi féle szolgálattára [Erdősztyörgy MT; WH. Cziffra Vaszi (31) jb vall.].

6. tagadó névmás után, nyomatékos tagadás kif.; prece-dat de pronume negative, exprimă o negație categorică; für

verstärkte Negation neben einem verneinenden Fürwort. a. *senki* ~ egyáltalán senki; nimeni; niemand. 1573: mykor feyer Boldisarne az haz arrat fl 115 testamentu(m) zereht ely rendelte kyknek akarta, senky sem ellenzette rola | tymar Bartosne Azt vallia Nem haborgok senkyvel sem p(er)lek [Kv; Tjk III/3. 72, 284]. 1638: a ködment penigh senki sem vonta le rola [Mv; MvLt 291. 134a]. 1715: az Utrumba(n) fel tött Esztendőkb(en) olyan állapot vala, hagi senki sem kénálta magát az udvarbiro mellé valami szolgálatra, hanem inkább kerültek [Fog.; Ut]. 1719: ő bizony a pénzt senkinek sem hadgya, hanem egye meg a rosda [Kszeg; BfN bh-i cs.]. 1727: az exturbáláskor Trauz-ner Tamás vrainkat senki sem ütötte meg egy ujalis [Ger-gelyfaja AF; JHb XXVII/5]. 1786: Azt tudam hogy enge-met senki sem szidalmazat [Torockó; TLev. 4/13. 62]. 1791: rég az ideje hogy irtoztatott Kriszte s Fakat kerekített ki minyájan hortuk a fáját Falusiakul és senki sem tiltotta [Farkasmező Sz; Somb.]. 1808/1809: Pataki István ... az ajton a midőn ki jöve el katzaga magát, azt mondván: Ne-kem abbol senki sem parantsol [Szu; UszLt ComGub. 1753u]. 1824: semmit többet által ne vegyetek, mert tu-dam, hogy másnak is küldene én senkinek sem leszék postája [Mv; BálLt 1].

b. *semmi (...)* ~ egyáltalán semmi; nimic; nichts. 1583: Sophia Boregeteo Catus zolgalo leania^a, Lattam hog Jachot es kapot a' legeniekhez es tusakodot vellek^b de egiebet Nem tudok semmit sem lattam hozza [Kv; Tjk IV/1. 18. — ^aVallia. ^bRengeo Anna]. 1632: Boer Peterne az haro(m) quartabol semmit sem ad [Szevesztrény F; UC 14/38. 88]. 1656: Peczi Simon mind egy czepigh el vesztette vala az Joszagat, az Gyermekeinek semmi sem marada [Körödszt-márton KK; BálLt 1]. 1718: hallottae a Tanu az említett Aszszony(na)k száijából hogy azon Joszágbán Semmi Sem maradt kezínél, egészen ki mosdott volna belőlle ? [Msz; Ks K. 83 vk]. 1756: adgya elé a' pénzt, mivel assec-uralya a' Mlgs Aszszony, hogy semmi baja sem lessz [Kv; Mk IX. Vall. 62]. 1761: Hogy az Utrumban daclarat Colonialis sessioiokt munká(n)kban insernalnok semmi por-ncsolatunk sem volt ... ő Ngolt [Branyicska H; JHb XXXV/46. 16]. 1768: Hagjma semmi sem lett a ka-posztatska mutattya magát, talán lesz valami belőlle [Esz-tény SzD; Told. 5a]. 1771: a Tüz is késén esett eo kegyel-minek semmije sem maradt [A.csernáton Hsz; HSzJP Mi-chael Silvester (67) gy.kat. vall.]. 1840: öltözete volt kö-zönséges vászon ing főbeli semmi sem találtattott nálla [DLt 217 nyomt. kl].

Szk: *semmi ~ telik vmiből* egyáltalán nem valósul meg vmi. 1662: Én, látja Isten, azt gondoltam, Szurdokról is szállítsanak valami búzat be, de amint látom, abból semmi sem telik [TML I, 346 Lónyai Anna Teleki Mihályhoz]. 1704: a generál parancsolt, hogy a Toroczkaik azmely házbán vannak készítsék úgy el, hogy subsistálhassanak benne, kiben semmi sem telik, látom [WIN I, 289]. 1737: requiráltam vala az vrat edgy Fejerdí ház helyi iránt, hogy őszve cserélhetnök de még eddig elé Semmi sem telék belőlle [Kend KK; ApLt 4 Apor Lázár Apor Péterhez]. 1762: mihent meg tudam mindgyárt vettem észre, hogy az én Bétsi utazásomb(an) semmi sem fog telni [Mezőzáh TA; Told. 4] * *semmit ~ hajt vmire* egyáltalán nem törődik vmivel. 1779: az aszszony^a Váradinak nagy langason tsak ezt felelé elég tágos az Ut és annyi felé a Fülem mellett mind el is bocsiátom^a arra semmit sem hajtok [KS özv. br. Kemény Zsigmondné Rhédei Druzsina (61) vall. — ^aBeth-

len Ágnes br. Kemény Zsigmondné. ^bA szóbeszédet] * *semmit ~ tart senkitől* egyáltalán nem fél senkitől. 1653: Ez alatt Segesvár alatt igen szép vítéj játékok esnek vala minden nap, semmit sem tartanak vala a várbeliak senkitől [ETA I, 99 NSz].

7. hasonlítást jelölő kifejezés tagadásában; *in uene comparati* pentru exprimarea negației; für die Negation eines Vergleiches: még annyira/úgy sem mint ...; nici atât de tare/mult ca ...; nicht einmal so/auch dermaßen nicht wie. 1593: Duruttia Azzoni Chizar Balintne vallia Nyreó Lazlonet az Nenniet Igen megh verte vala Leorincz, vgi annyra, hagi azt mongia vala az azzoni, hagi eotet az vra sem verte vgi megh [Kv; TJK V/1. 356]. 1644: pokolban sem lehetet nagjub götteleim mint en ez miat az ember miat vagiok [Mv; MvLt 291. 417b].

Sz. 1766: (Gr. Teleki Ádám) Elsőbben vette volt Wesselenyi Zsuzsánát Ennél szebb asszony Erdélyben nem volt abban az időben. Sok gyermekei voltak tőle, de egy-nél több, úgymint Korda Györgynénél, nem él, de a kiskör-mit sem éri szépségből az édesanyjának [RettE 200].

8. a *mi* névmás után nyomatékos tagadás kif.; precedat de pronumele *mi* exprimă o negație categorică; für verstärkte Negation nach dem Pronomen *mi*: *mi ~ semmi sem*; *nimic*; nichts, gar nichts. 1738: a Gregariusok két pénzével fizetik fontját az husnak, azt pedig vgy meg nyomtottyák hogy egy vágo marhábol tsak *mi sem* telik ki [Harasztos TA; Ks 99 Orbán Elek lev.]. 1797 k.: Olyan remennységgel voltam hogy tsak marad gyümöls a Jeg veres után, de mind el hull látom Majd *mi sem* marad [Banyica K; IB. Gombos István lev.] * *mit ~ semmit sem*; *nimic*; nichts. 1831: Gujának állattal vala tavaly, de onnétis fizeteseből *mit se* lathattal [Dés; DLt 332. 22]. 1849: miután Szandini vele Szembesített, s ez néki szemibe mondá, — Kelemen Béni *mit sem* szollott | Nékem azon dologba *semmi* leg kisebb avatkozásom sem lévén annál fogva arról *mit sem* kívántam tudni [Kv; Végr. 83, 92]. 1855: E ho elsőjén személyesen kívánva meg tenni látogatásomat: indultam volt Csapora meg előzni a tárgyba magát — de Besenyőben ágyba esvén máig *mit sem* tudtam a dolgaim folyásairól [Búzásbesenyő KK; DobLev. V/1392 Ujfalvy Lajos Dobolyi Bálinthoz].

9. *ingyen ~ egyáltalán nem*; *deloc nu*; ganz und gar nicht, keinesfalls. 1569: kgmetek pengi Nyolcz ftra bwczwlte az keth wkrwth hog Twtta kgtek meg bwczwlly ha az wkrwth ingyen sem Latta kgtek [Görgény MT; BesztLt 81 G. Aknay prov. arcis georgen a beszti bírőhoz]. 1570: Dorothea Zekel Janosne hithy zerent vallya, hogy My kor ew zolgalt Zabo Vinchenel, Eo az kor Zekel Petert Jngven sem Esmerte [Kv; TJK III/2. 8a]. 1577: Az *mi* hatarunkon ez eleot sem volt szabad iarnj az kezdi vasarhely baromnak mert ingyen sem hatarosok vagyunk veletek [Kézdisztlélek Hsz; HSzjP]. 1585: Ilona Damakos Matiasne vallia, az Nagy Gergelt ingie(n) sem Esmerem [Kv; TJK IV/1. 504]. 1607: (Varga Birtalan) fekete Janosne Azzoniomat ingie(n) sem említotte [Mv; MvLt 291. 439a]. 1721: annyira vakmerőkké lettek a parasztság, hogy majd tsak semminek velik a Tisztek parantsolattját, az regen practizalt Articularis büntetésektől ingyen sem tartanak [Alvinc AE; Ks 95 Gillyén Dániel lev.]. 1775: kitől valo volna a Gyermek ugy annális inkább hogy a Tiszteletes feleltető Biráknak asztot beszéllette volna ingyen sem hallottuk [Pesselnek Hsz; HSzjP Helena Zonda de K(ézd) Poján (18) vall.]. 1788: én ingyen se álmodtam hogy Nsgtok tudositásomat nem vették légyen [Bencenc H; BK. Bara Ferenc lev.].

séma (előírt/követendő) minta; model (prescrip/de urmat); Schema, (befolgenswertes) Modell/Muster. 1789: A Circularisok mind Currentaltatta(na)k, de nem a ki adott Circularisok Schemája szerint, minthogy a Schema Németül lévén nyomtatva aztot nem értették ... hogy ez után a Circularisok publicatióját az után vigyék, inculcáltatott [Szu; UszLt XIII. 97] | A Parantsolatok currentatioja hitelesen jól ment ki vévén hogy a Birák nem mindenütt értették, Németül lévén a Schemaja azon Curentálénak [Szentpál U; i.h.].

sémely, símely a szekér tengelyéhez párhuzamosan erősített vastag fa, mely a szekér oldalait tartja, és a rúd ágait a tengelyhez szorítja; perinoc, scaun; über der Achse befestigtes Holz als Träger des Wagenoberteils | a szekér első tengelyén lévő vánkös/párnafa, melyen a fergettyű fordul; perinocul/scaunul dinainte; Achsschemel, Wendeschemel. 1584: Az Taliga Laytorayat hogy meg Jobitattam — attam f.—d. 14. Egy semelt veottem pro f.—d. 12 [Kv; Szám. 3/XIII. 7]. 1590: Keotelweroe Petertul ... veotte(m)

Az Taliga farara egy keotelet d. 10. Az Taligara egy veg Sinort kiwel az Semelt le keoteoztek d. 8 | Kerekes Mihály Chynaltattam egy Semelyt d. 16 [Kv; i.h. 4/XIII. 6]. 1592: weottem Egi tengelt Semeliesteöl f O d 18 [Kv; i.h. 5/XIV 166 Eppel Péter sp kezével]. 1593: Talygara valo kölchegh Apro kötelet veottem melyel az Semelt keoteztek d 3 [Kv; i.h. 5/XX. 157]. 1594: Veottem kerekes Mihaltol egy Rúdat d 45 Chynalt ket Semelt egy hamfat esmeg Talpalt Meg egy kereket [Kv; i.h. 6/VII. 6]. 1597: Kerekes Mathyass chinalt eszen kocyhoz egy kocy zapot /04 az Semelyben egy Rokoncat .../03 [Kv; i.h. 7/XIV 13 Th. Massás sp kezével]. 1598: az var alat valo malomra keoltettem chinaltattam egy schemelt 2. rakonczat tt d. 13 | az uaralia malomra ualo kolcegy uottem ket apro usat d 20 az simelnek az ueget uasasta megy | uottem egy oldalt ket simelt egy nutot attam tule f 1 [Kv; i.h. 7/XVI. 106, 118, 128]. 1600: Az Taliga Rwdgyanak chinaltattam Egy zarnyatt d 16 ... Azon Taligahoz chinaltattam Egy Semelt d 6 [Kv; i.h. 9/VIII. 7]. 1609: Az taligahoz chinaltattam ket simelt d 40 ... Egi fel Oldal rudat chinaltattam d 10 [Kv; i.h. 12b/IV. 64]. 1625: ket tengelt czinaltanak semelyesteöl f—/64 [Kv; i.h. 16/XXVIII. 10]. 1649: Czinaltattam az Taliganak egy Sémelt, egy Ferghettiutt | Az Posta louak szekeribe czinaltattam egy utolsó Tengelt ... egy Simelt [Kv; i.h. 26/VI. 451, 26/VII. 540]. 1776: fizettem Eke tsinálását úgy mint Ekefőért 3 Sustákat Tengejért 8 Sustákat egy Simejért 1 Sustákat [Mezőméses TA; WassLt]. 1780 k.: Tsináltam az ide valo Béres szekérhez két tengelyt és két Simelyt R. 1 x 48 [Szászváros; BK]. 1849: az Agyus szekérhez egy rud 2 f—30 xr. egy sémelyt 1 f 15 x [Dés; DLt].

Szk: *első ~*. 1844: 1 külö 5 falfa 1/50 Egy első símej és egy hatuló tegejt 2/80 [Kv; Pk 6] * *hatuló ~*. 1595: haggya Egerwari Janos I Bör szekeret ide: Es kere Biro Wramat hogy meg czinaltassa Kerekes Pall czinalt raita Egy Tengelyt Semelyestol p(er) d 32 Az hatuló Sémelt, kin a bör szekér fűg p(er) d 25 [Kv; Szám. 6/XVII. 136 ifj. Heltai Gáspár sp kezével].

sémelydeszka sémelyhez való deszka; perinoc; Polsterholz. 1587: Keouetkezik az Eoregh Zekérre walo keolchiegh ... Chinaltattam esmeg 1 Shemel dezkat d. 4 [Kv;

Szám. 3/XXVI. 51]. 1591: Kerekes Demeter Chynalt ket Tengelt ... d 32 Egy Semely Dezkyart fiztettem f—d 7 [Kv; i.h. 5/V. 8].

sémelykarika sémelyhez való karika; opornit̃a; Reif für Polsterholz. 1621: Az Varos Kucziahoz attam Marto(n) Kouaczynak 4 Marok vasat melliet vert fel az elseo tengeljere Az porozlok vittek Schmeltzer Lörinczne azzonjomtol 2 Apro vasat .../16 Az egyikbeol Czinalt semeli karikat Az masikbol az rud zamjara egy segyly zeget attam ezekbeol neky .../16 [Kv; Szám. 15b/IX. 241]. 1653: Egy kerek fejire valo karjka, Egy simelj karika [Ilencfva MT; DLev. IIB. 12]. 1679: Beres fako szeker nro 7 Tengejlyen marok vas nro 23 Semely karika nro 2 vas káváas Löcs nr 2 [Uzdiszpéter K; TL. Bajomi János inv. 135].

sémelyszeg sémelyhez használt szeg; cuie pentru perinoc; Nagel für Polsterholz. 1587: veottem 2 Apro vassat semely zegnek ... d 15. Kowachynak azo(n) Semely Zeg Chinaltatastert fiztettem f—d. 20 [Kv; Szám. 3/XXXIII. 19]. 1688: Ezer sémely szegtol f—/03 [MvRKLev. Vect. 27].

semerős hepehupás; accidentat; huppelig, holperig. Hn. 1750: Semerős oldal nevű helyben [Kál MT; Berz. 2. 40/64].

semhogy mintsem hogy; decit̃ sã; als daß. 1879: kihívtam Sándor Kálmánt. Amit rólam beszélt, azt ignoráltam. Csekélyebb legényke a kis Kálmán, semhogy számot tegyen nekem az, mit ő felőlem elmond [PLev. 43 Petelei István Jakab Ódonhoz].

semlény iszap; námol; Schlamm, Moder. 1610: az Orbán Janos kertj feleöth olj Semleny Sar fokadothi hogy Nem birhatthiak kj mia [UzsT 50].

semling 1. apró halfajta; lostrit̃a aurie; Art kleiner Fisch. 1584: Az Hall dolga; Zamos Retkenek, ky három fonth, Awagy nagjib Niomw, Aggiak fonthiat Lib. p. d. III Chwkanak Aggiak fontiat Lib. p. d. IIII Semlingnek aggiak fontiat Lib. p. d. II [Kv; KvLt Vegyes III/7–8]. 1595: Sarog Janostol veottem Semlinget f—d 20 [Kv; Szám. 6/XVI. 67]. 1596: veottem ... meni halat es semlinget az Pula cher Istwan vram Palkojatol f—d. 16 [Kv; i.h. 6/XXIX. 155 Bachi Tamas sp kezével]. 1621: Semlinget es Menj halat Veottem f—/27 [Kv; i.h. 15b/IX. 206]. 1632: Halas vize, melibe(n) Piztrang, Semleng, keöuw hal es kophal terem [Herszin F; UC 14/38. 28] | Halas vizek igen io uagio(n) melib(en) Piztrangh, Locza, Semlingh, menyhal, kophal, fejer hal es Rák beöueön terem, de az Barczaiak es Sarkania halazzak legh inkab, senkitoöl felemlek sem tilalmok nem leuen [Poianamarul F; i.h. 16]. 1640: Az Sarkani vize it folivan ala abban vagion piztrangh Lepeni hal semlingh kop hal [Sinka F; i.h. 39]. 1652: Fluuius. Vagyon szep halazo vizeis, mely a' Kenderaypatakutal fogvan Gyaluig tilalmas. Ebbe(n) az Várhoz szep Semleng' keöwi haalat es Rakot szok(tana)k fogni [Nagykapus K; GyU 109]. 1662: semmikeppen semlyngnek kövi halnak szerit nem tettem [Görgénysztimre MT; Pf]. 1681: Haltarto. Az Kerlecz vize mellett kettö vago(n) ... mindenik tövissel lészazott sövennyel keretett A Külsöb(en) vagyon most valami keves hal (:Semlyengh, peducz etc.) [Hátszeg; VhU

605] | Haltarto Bárákcska az malom selyepje végenel Nro 1 most ebben valami keves marna, zsemlyng etc. apro halak vannak [Vh; VhU 578]. 1683: hozattunk Semlinget, Csukákat nro 4 [Ut].

Szk: apró ~. 1600: Az Commissarius vraknak feozettem uaczorara Apro Semlinget d 16 [Kv; Szám. 9/III. 22 Szabó András sp kezével].

2. a semlinghal húsa mint eledel; mîncare făcută din lostrite aurii; das Fleisch des Fisches semling. 1621: feozettem semlinget es keouj halat soban föue es ratua f—/28 [Kv; Szám. 15b/IX. 201]. 1650: Fözettem Semlinget Eles lere Attam Mezett hozzáia, Just 1/2 d 12. Al-matt, Hagimatt, Sos tarkont d 20^a | Az Felső Hazba, Fözettem Menyhalat Elegj Semlingel Atta(m) hozzáia Ecze-tett Just 1 [Kv; i.h. 26/VI. 423, 425. — *Folyt. a fels.].

semlynges semlinghalban gazdag; bogat în lostrite aurii; reich an Fisch semling. 1637: Pisztrangos, kövi halas, semlynges es Rakos Pataka io vagio(n) [Hersény F; UC 14/42. 87]. 1640: Vagion a falunak semlynges es edgieb halas vize pataka mellien a falubeli jobbagoioknak es depositus Boeroknak szabadosoknak ket molnok vagion [Dridif F; UF I. 785]. 1648: Egy szep rakas, pizsragas, semlynges folyo vizis vagyon [Porumbák F; i.h. 874]. 1674: Vagyon az falunak pistrangos semlynges, kövi halas, kophalas tilalmas patakja [A.porumbák F; UF II, 627]. 1680: Vagyon ő nagok(na)k ezen határon Pisztragos (!), Semlynges Kövi es Kop halos Rakos, Hauassok küzzöl le folyo patakja, mellj tilalmasb(an) tartatik sub pena fl 12 [uo.; ALt Urb. 51].

semlinghal apró halfajta; lostrit̃a; lostrit̃a aurie; Art kleiner Fisch. 1632: Halas vize uagio(n), melib(en) keoui es Semlengh hal s Rák terem [Kopacselt F; UC 14/38. 31]. 1710 k.: Nem ettem, tudom néha másfél nap is ... olyankor osztán ha kaphattam csukát, semling apro halat, csikot, vagy ha hal nem volt, tyúkfát főzettem káposzta levében, tormával; egész patika csak az volt [BÖN. 515].

semlyék ingoványos, mocsaras hely; loc/teren mlăști-nos/mocirlos; Moorwiese, Sumpf. Hn. 1745: Semlekben (sz) [Haraly Hsz; EHA]. XVIII. sz. v.: A' Középső Határ-ban a' Semlék (sz) [uo.; EHA].

Vö. a selymék címszóval.

semlyékes ingoványos, mocsaras hely; loc/teren mlăști-nos/mocirlos; moorig, sumpf. 1643: annak az gyümölcs-zeos kertnek az also szeleben egy röz zemlekes forras küt hely, akit en ugy tudok hogy immá senkinek embernek ne(m) kellet az az selmekes (!) forras az patak mellet vala [Tamásfva K/Páncélcseh SzD; BLt 0.5 Tamásfaluj Jmreh (65) ns vall. Blasius lit. Kovach de Kide vicejudeu com. Dob. kezével].

semmi 1. ált nm A. fn-i 1. a létező v. elképzelhető dolgok közül egy sem; nimic; nichts. 1550: Mw wg ertok hog az harom semily meg eskwuek hog az bestercej ember nekik ados, hog az biro nekiek ielth ne(m) adot Torwinth ne(m) Tot, cak semiwl bocatta cly wket, hog az biro vramnak ezbe ige(n) nag bwne vagio(n) [Nagymon Sz; Besztlt 2 Nicolaus Kwuy (!) officialis de nag mo(n) a beszt-l bír- hoz]. 1568: Anna c(on)sors georgy, gabor iur(ata) fassa e(st), My velwnk az my annyank az zölq arrat el nem köl-totte vala, vgy ada esmet el az hazat, hogy ne(m) lön hon-

nat meg adny, es az vtan barla peter vgy tartotta mellette, holta vtanis egyeb ne(m) marat, hane(m) egy hitua(n) derekal, egy fogas, egy aztal, aztys Testamentomba barla Janosnak hatta, es ezen kwl senkynek semit nem hagyoth, mert semy nem volt [Kv; Tjk III/1. 203]. 1570: Ereos Jakabne Anna hithy zeren vallya hogy ew semmyt Nem lathot az leanhhoz, hallomast halltho eleget [Kv; Tjk III/2. 87]. 1590: Chiazkaj Gall firtatta volt, melj nagy karara coneke ez az Jenge Benedek leot volna, hogy harom eokret lopta volt el teolle es az Jenge Benedek ebben semmit ne(m) tagadot [Kv; Tjk V/1. 53]. 1604: Tiltota görfi Janos hogi senki semit onat az ő hazatol törwenj wege zakatayg el ne wigien [Csekefva U; UszT 77c]. 1655: Rettegen lako Varga Eorzebeth Moldvai Andrasne kiván absolutiot Uratul Moldovai Andrastul, ilyen okokra nezve az jelen való esztendőben hűsvet előt gyermek agyban fekvűen el hagyta: igen nagy nyomorusagaban Azolta semmivel nem taplalta. Azert elvalast kiva(n) [SzJk 78]. 1685: edes nemem aszszony kglmednek semmit nem hozhattam ajandekba hanem ezt az Inast az Fejedelemtől meg kerven halaltol váltottam meg Kglmednek ajandekozom, az Inas pedig Lugosi Miklos volt [Meggyesfva MT; BálLt 59]. 1737: Nehai Bolta Mihajlne minekutanna meg halalozott volna es az Padon fekvűen s akarvan halo egyetmasaban el nyujtani a halo egyetmassat semmit nem talalank [Kézdisztlélek Hsz; HSzJP Marti Janos (35) jb vall.]. 1782: Özvegj Basa Istvanne Aszszonyam ... Nagi Kereskedő Gazda Aszszony volt, Semmiert a mi Ház Szükségire való volt Szomszédban nem szorult [Mv; DLev. 4. XXXVI]. 1831: több versben kialszortam a' hogy tsak számbol lehetett Vonutzot a' Gujást de minden kiabálásom haszontalan volt — senki sem felelt semmit is [Dés; DLT 32. 4].

Szk: ~be hagy a. figyelmen kívül hagy. 1653: olvastam ... a Nicolaus Radzivil könyvét, ki ott volt 1576-k esztendőben. Ir ugyan sok szép dolgokat, de én azokat nem akarom ide írni, hanem csak egynehány szót nem hagyok semmibe [ETA I, 119–20 NSz]. — b. semmissé tesz, érvénytelenít. 1798: Nehai Miko Miklosné Bernárd Kristina Aszszony minden névvel Nevezendő Jovait Onokáinak legálta de mostan azon Testamentumát annihállyá, Semmiben hagygya, vissza mondgya [Szentkatolna Hsz; Mk IX. 109. 6] * ~be hajt figyelmen kívül hagy. 1746: Szuszán Dávid olly tökéletlenséggel élő ember volt Falunkb(an) hogy minden végezését Falusi Eskütteink(ne)k Semmib(e) hajtotta, ha Convincaltatott is floccipendálta [Kersec H; Ks 112 Vegyes ir.]. 1752: mi ekkor protestalank, hogy senki előnkbe ne álljon, de protestationkot semmiben hajtván keményen resistálának [Berz. 12. 92/228]. 1782: Tyitul majd egy helyen majd más helyen lakagatott, végre az Mlgs Udvar admonaltatván őket a' vissza menetle a Kezessek ellen procedáltatott, ezt is semmib(en) hajtván kőtesek szerint executiora is Certificaltatván az kezeseket a Teks Nemes Vármegey Executor Tisztét rájok ki vűven megdúlásokra, az meg holt Togyernek Tyitul nevű fiát ugy adták kézen fogva által [M.fodorháza K; EsztMk] * ~be marad a. nem valósul meg. 1668: Juda Ngod Tolmácsa alazatoson Kőnyörőgh Ngk mint Kegls Ur(ána)k. Kglis Ur(arm), miolta I(ste)n Nagodat ebben az meltosagos állapotban allította, mind Ngod szolgálatyaban Continuoskodtam egy nehányzser busítottam Ngddat conventiom szerent valo posztomnak ki adatása felől, s mind ha penzem felől, de meg eddegh tsak semmiben maradt [Uil]. — b. érvénytelenné válik. 1784: Azért tetszett a törvény-

nek, hogy a falu törvénye szerent az előbbszöri admonitio maradjon semmiben, az második admonitioért fizessen den. 12, az harmadikért den. 24 [Árkos Hsz; RSzF 147] * ~be megy figyelmen kívül marad. 1765: az előttünk és utánunk lévő Hadnagyk és Birák mindenkor administraltanak a Magazinumokba Enyedre s Kárályvárra szénát, zabot, buzát, fát Forspont szekereket, de azokat soha nem imputalta Regius Perceptor Uram az Hellységűnknek Contributiojában, hanem tsak semmibe mentenek [Sárd AF; EsztMk Váll. 27]. 1810: ezen állítása Biro Andrásnak semmibe(n) mégyen [F.rákos U; Falujk 68 Sebe János pap-not. kezével] * ~ egyéb. 1770: El mondhatyaé a Tanu, hogy az mely porondat hánt, ezen Esztendőbeli sok ár viz ... nem az mostani Kemény ar vizeknek miatta, hanem különösön tsak eo Nga Királyfalvi ujj Malma^a hánt, és semmi egyéb nem okozta ? [Kük.; JHb LXVII. 89 vk. — *Tollban maradt: miatt]. 1803: Ezen Hely egy felettéb el gyökeresedet gyepecsedet miveletlen hely ahol semmi egyéb nem volt hanem igen kevés Szőlő [Bábahalma KK; RLt 0.1] * ~ nélkül bárm/vmi nélkül. 1562: Albert herczeg megtérteben a falukat mind elrablá és felégeté. Végre Kassa alá méne és ott fekvék alatta valami ideiglen, de csak hiába, mert semmi nélkül kellették haza pironkodni [ETA I, 10 BS]. 1569: czak semy nekwl byrya az totok Jozaganak feylt bernald ferenczne Mert czak tutorul foga el bernald balas előzőr [Kr; BálLt 78]. 1680 k.: így végezének hogy ennek utána ha valakit vádolnak valakik, zálogoljanak meg egy forintig, ha mentheti magát az vádlo(tt), bene quidem, semmi nélkül megmenekedjék [Zágon Hsz; Barabás, SzO 383–4]. 1771: A szegény Bánfi Farkasné asszony öngyásága is, Bagosi Erzsébet a szegény úrnak halála után, hogy a fiai miá az egész jószágban akarátja szerint nem parancsolhatott, búsulni, bánkódni kezdett, pedig semmi nélkül nem szűkölködött [RettE 259] * ~ nem kél nem történik vmi. 1620: voltunk szemben a vezérrel csak heába fáradunk minden dolgunkkal, mert az immár el vagon végezve, hogy addig az mi dolgunkban semmi nem kél, valameddig bizonyosan meg nem hozzák az urunk koronázatjának az hírt [BTN² 393] * ~n nem marad semmilyen büntetésen nem marad. 1573: 1573 Zombaton Zent Mihál Nap eleot, Elseobe hwlot az Meltatlan fogságot forgatia az alperes, Azert semyn Nem maradt Miert hogi Nilwan vagion hogi az ely vezet Marha kezebe Találatot [Kv; Tjk III/3. 282b]. 1590: Az Teorwenj megh Ertette az tw kgtek Exceptionioit, Azert az teorvennek így tecczik, hogy az Byzonjsagh be nem hozza, hogy lango Gaspar kemlenj menth volna, Hanem Barta Andras, ez Jeowendeo kedden, az Biro hazanal Jambor zemeliekkal harmad magauat megh Eskedgiek, hogy eo kemleny menth wolth, Ha megh Eszekiz Barta András semmin nem maradt, mienthogy lango Gasparth, kemnek mongia, ha penigh megh nem Eszekizk nielw Birsagon Tyzen harmad fell forinton marad Barta Andras [Gyerőmonostor K; KP. Th. Kabos de Gieroe Monostora vall.]. 1606: Maszer pedig Bedeo Mihaly Vra(m)túl hallottam mo(n)dotta ne(m) mo(n)dom hogi nem adnék, de ha teörue(n) nelkyl adok, egiebekis kereskednek raitam, de teörüennelkil ne(m) adok semmit, mert semmi(n) ne(m) maradna [UszT 20/221 Matthias Zabo de Hoggia ns vall.] * ~re nem kell nincsen szükség vkire/vmire. 1574: Istwan kowacz hity vtan azt vallia Mond hogy Enneke(m) Nem kely az esse kwrwa semmyre [Kv; Tjk III/3. 380]. 1582: Marta Consors ... Martini Daly fassa est Monda Kalman vramne, En Immaron oly Nag keserwsegeben vagiok ez

Lucza miat az en zolgalo leaniom miat hog kyzakad a' lekem, Mert az eordeog mindenkor oda be hewertety, eo lat wramhoz en semmire Nem kellek [Kv; Tjk IV/1. 39]. 1619: mondá a vezér hogy ... ha az Jenő dolgában imideamoda kezdik magokat vetni, bizony kéméletlen rajtok lesznek, ha pedig Jenő meglészen, nem kell semmire az had [BTN² 243] * ~re nem mehet eredményre nem juthat. XVIII. sz. köz.: Almási L.k. Székely István és Almási Gy. k. Szabo Mihály esze szolalkozának Szabo Mihály is ezt mondá én is tudom kinek hijjak kiedet esze menének de nem mehetének semire [Kézdiálmás Hsz; HSzjP Fábán Balás (38) vall.]. 1755: eő Nsga nélkül Semmire nem mehet M. G. Kornis Antal Ur, hanem ha harmad részt ki ad a' nyeredő határból, ugy nyér valamit [Nagygyeke K; Ks K. 80]. 1774: Vagyon két Szántó föld Véczei Határon, melyet Virgo földnek neveznek azon két földet az Uraság Véczei két Jobbágya ugyan Trucza Vaszi, és Guda Simon nevezetűek magokénak tartják, elegetis virrongottak érte, de nem mehetek semmire [Vécke U; LLt Vall. 181]. 1819: Rákosi Boldisár néha egy étzaka kétzer haromszor is a' feleségire ment volna, de meg is soha semmire se mehetet volna [Kv; Pk 2] * ~re sem jó használhatatlan. 1670: akarók Kegyelmednek azt is értésére adni, az mely küvári puskások ide jöttek, semmire sem jók, melyet mi nem Kegyelmednek tulajdonítunk, hanem vicéjének [TML I, 359 a fej. Teleki Mihályhoz] 1703: a Parochiális ház sem jo semmire, ha le guggadva nem jár az házban a Prédikátor kivált étzaka setétben félő hogy a fejével a mestergerendát el ne rontsa [Moson MT; MVjk II/1. 264. — Sipos Gábor ki-jegyzése]. 1713: gyümölcs éllég lészen vala, dé az nagy hüvség myán semmire nem io, már is mind le huly [Szentdemeter U; Ks 96 Fodor Márton lev.] * ~ sem telik benne nem valósul meg. 1662: Én, látja Isten, azt gondoltam, Szurdokról is szállítsanak valami búzát be, de amint látom, abból semmi sem telik [TML I, 346 Lónyai Anna Teleki Mihályhoz]. 1713: irasom által találtam meg kglmd(e)t: hogy az kglmdnel levő adosságomról tegyen contentumot de mind eddigis Semmi sem telék benne [JHb II/2 Mikes Mihályné Bethlen Druzsina gr. Csáky Istvánhoz]. 1716: a szálást bár né halasza Ngő az Polgár Méster uram émbérségére mért abban sém(m)i nem telik [Szentdemeter U; Ks 96 Fodor Márton lev.]. 1762: mihent meg tudam mindgyárt vettem észre, hogy az én Bétisi utazásomb(an) semmi sem fog telni [Mezőzáh TA; Told. 4] * ~t (egyebet) nem/sem tud. 1567 k.: Jzenye megh Nekwnk ha Eothwes Antal es Peter Nech meg bekwltek Peter deakkal, awagy mynt wadnak benne Semyt Nem twdonk, merth Jth Jghen zolychak Napotys wettwnk benne Immaron annyra wagyon hogy rea kel zolnunk [Gyf; BesztL 81 Thomas Krechmer és Incas Pystaky a beszt-i bírőhoz és tanácsához]. 1585: Berzeta Mihaly Keomiwes Ferencz Vraim semmit egiebet Nem tñdnak vallani az eleobelinel [Kv; Tjk IV/1. 446]. 1598: Giwlay Miklos wallia hogi semmit ne(m) thúdok az eozeve veszesben [Kv; Tjk VI/1. 159]. 1629: Sem az Elseő keresdesben, sem az masodikban semitis nem tudok, miuel Jaros en az hazhoz nem uoltam [Kv; Tjk VII/3.5]. 1633: en semit sem tudok Nagy Thamas Vram felől [F.komána F; Szád. Radul Kraczun (40) vall.] * ~t nem ad figyelembe sem vesz. 1591: azt mondad szeme(m)be(n) hogy en teneked birád nem vagiok te en rayta(m) semmit nem adczy [UszT]. 1658: Levelere penegh awagy imez amaz izenetre Janos deaknak sem(m)it ne adgyanak hanem ha szemelye szerent ithon maga Comparial [Mv; Nagy

Szabó Ferenc végr.] * ~t nem szól nem ellenez/kifogásol. 1544: Jankay fy Lazar ezth walliotha hyth zereneth hogy Istrigy Symon hazaban wolth wona az borbala azon es Lazar wr My koron Istrigy Symon ezth montha, twdod ezth Jo hwgom hogy az my tegedeth illeteth wona az Jozagbol, En tegedeth myndenbeol meg elegithetelek, ez bezed ellen, che gergelne az borbala azzon semyth Nem zolth [Szászssombor (SzD) körny.; MNy XXXVI, 52]. 1574: Wytorlas tywadar haraztoson Lakozo harynnay Janos Jobbágya azt walla az was kwt mellet erked felől Jarok wala az Jwhwal az tekeyek latanak oth De nekem azok semmyt nem zoltanak, az erkedyek ... Engemet ot meg kötözenek es be wwnek erkedre mynd lwhostwl, Apam zerze ky az erkedyektwl az Jwhokat s enghemetys [Erked K; LLt Fasc. 29]. 1757: én 20 Esztendőig Lovászskadtam eo Nganál az eő Nga Lovait gyakarta itt oriztem czövőkön de senki Semmit sem szollott mi Tsowa alatt tartattuk [Gyeke K; Ks 4. VII. 6 Lovász Kira (44) sz vall.] * ~vel egyébbel meg nem éri más egyébbel meg nem lakol. 1583: Aszt Jzente uolt kendi Janos hogi ha meg nem Jogittia hat semmiuel egiebel meg ne(m) eri hanem feieuel [Kv; Tjk IV/1. 160a] * ~vel meg ne érje mással meg ne lakoljon. 1559: Az ky pedig ennek ez wegezesnek engedelmes nem lenne, wagy ebben ellen tartho lenne, ewthwen forinth az kewtele, Annak felette ha walaky hasonlath wagy partholkodasth mywelne ez waras keuzewth semmywel megh ne eryl, hanem feyewel [Vizakna AF; TT 1881. 189].

Sz. 1766: egyebet nem fateáltam, hanem: „Tudom, hogy őnagysága sokat ígér, semmit sem ad” [RetTE 202].

2. egy kicsi sem, semennyi sem; nimic, nici un pic; nichts, gar nichts. 1623: Magassaga az Zaruazasnak Negyed fell Eöll legyen annall magassab semmyuell Ne legyen [Törzs. Bethlen Gábor gazd. ut.]. 1669: Zólyomi felől való hir mind onnan kivül indul. Istennek hála semmi abban nincsen [TML IV, 625 Nalácz István Teleki Mihályhoz]. 1770: az elottis laktam benne*, akkor nem hibáztat, most pedig a gondviseletlenség miatt esetté hibája nem tudom, mivel örökkitet változtatták a molnárokat, neha oly molnár (!) tettek a malomba, hogy a malomház semmit sem tudott, a malmat inkább pusztították, mint sem építették [Királyfva KK; JHb LXVII/108. — *Ti. a malomban]. 1799: Ezen két Edény italok(na)k árokból a' kortsomáros recognitioia szerét semmi bé nem fizetődött [F.zsuk K; SLt Vegyes perir.]. 1856: Tolvaj Joseff Tanátos* ... A' mi pedig a Simonfi Sámueltól magamház vett földeket illeti minthogy ... Özvegy Tolvaj Ferentzének semmivel nem lévén több joga mint nékem ki nem is adhatom s nem is adom [Egerbegy TA; Tolvaly lev. — *Értsd: ezt feleli a zálogos földek visszaadására von.].

Szk: ~ sem lesz a. semennyi termés sem lesz vmiből. 1681: Löt az Galfalvi Hataro(n), Az mű Kmes Urunk Eő Ngok részere Majorsagh Buza hát száz kalongia ... Arpa Semi sem lött mivel az balha azt bizony mind mégh éve [Gálfva KK; Törzs. Réthi János szám.]. 1768: Hagyma semmi sem lett a kaposztatska mutattya magát, talám lesz valami belőlle [Eszény SzD; Told. 5a]. — b. semmiféle dolog/ügy nem lesz vmiből. 1806: azis bizonyos dolog hogyha Ats Joseffne Arkosi Susánna leg elsőbennis oda nem kiáltotta volna az Exponens aszszonyt az ablakon való benézésre, az hiresztett dologból éppen semmi semis lett volna [Dés; DLt 250/1808 Nemes Kresztes Susánna Nemes Pruner Mártonné (34) vall.] * ~t érő. 1788: két Originalis Cautionális Obligatorialis, mindenik külön külön 100–100

Forintoknál többet érő Levelei, a mult Oláh Lármában elveszték légien melyre nézve maga azoknak Amortizációját instálván ... parantsolyuk ... hogj Makai két Cautionalis Levelei másnak semmit érők s erőtlének légienek, és semmi árok ne légien [UszLt X. 80 gub.]. 1838: Farkas György ezen Sértő Szavakat mondotta még a Czéh Articulusai is tsak Semmit érők tsak el hánni valok [Kv; AC Prot. 9] * *~t (nem/sem) ér semennyit sem számlt.* 1717: az kitől értette(m) hogy költ az az hír, éppen csak ram valo haragiából hallom, hogy besteleniteni akarna, de Annak hamiskodása semmit ér [Kv; Ks 96 Bíró Moyses lev.]. 1761: azt mondotta ő Nga hogj nagjon meg csalatott volna, mind azáltal ez a nyil huzás sem(mi)it ér, csak bakatella [Branyicska H; JHb XXXV/46. 17]. 1770: Mint hogj az Görgény Vize Sokkal gonoszabb a Maros vizénél, szükség, még pedig nagy Conservatioval hogy azon a Görgény vizén Petelénél levő Hid meg tartassék másként a Szász Régeni Hid Semmit nem érne mivel hogy a Görgény vizen által ide penetrálni veszedelem nélkül éppen nem lehetne [Szászregény; Born. XVI]. 1811: Latzi fíjadis valami hivatalt tsak fog maga eleibe venni ha katonaságra Nintsenis kedves (!) leg alább irni olvosni igyekezők meg tanolni és egy kevés áritmetikát mert a nélkül nem ér Semítés a Gavalérság [Konkolyfva SzD; Ks Kornis Anna Kornis Gáspárhoz]. 1813: ezen engedetlensége mian kénytelenített osztán más Eszközre fokadni látván, hogy szép intő szova semit sem érne [Dés; DLt 56/1814] * *~t nem/sem vét.* 1584: az Darabantok ... vegre David Ianost megis Akarak lanczozny es be viwek, de az en kezessegekre Adak ky Semmyt ne(m) vetet David Ianos [Kv; Tjk IV/1. 348]. 1599: minthogy ez Kun Palt valamely reghj bozussagh viselte, az en megj neuzet Jobbagiom ellen ... meghe leste, szabad vttiaiban ... Jobbagiomat, kj senkjnek semmit nem vetet ... es Inuadalta [Alparét/Szinye SzD; Ks]. 1632: soha semmit nem vetettem ennek az Hamar Istoknak ugi mo(n)d s meghe is oli ektelenül meghe szidogata [Mv; MvLt 290. 70b]. 1796: meg döfé a pognetos puskával Kis Pál Uram Kosa Danielt noha ő semmit nem vetett [Uzon Hsz; Kp IV 288 Radully Virág (29) col. vall.]. 1846: édes Darvas Uram, en magának semmit sem vétettem eitembe, miért piszkol, motksol engemet? [Dés; DLt 530/1847. 27] * *~t sem árt.* 1823–1830: A most említett Turóczi Károlyt a kancellárius gróf Teleki Sámuel úr Öccellájá vitte volt fel Bécsbe, maga patrocínálta, mégis ez olyan háládatlan volt, hogy Öccelláját a királynál elárulta, mellyel ő annak a nagy úrnak semmit sem ártott, hanem igen magának, mert onnan elcsapták [FogE 172].

Sz. XVIII. sz. köz.: az meg holtakról vagy semmit se, vagy jot, vagy jot szolgálunk [Nsz; Told. 2].

3. (értéktárgyból/vagyonból) semennyi/egy sem; nimic (din obiectele de valoare/averea); (von Wertgegenständen/Vermögen) gar nichts. 1570: Sophia Kwn palne Azt vallia hogy zayabol hallotta Kaytar palnenak hogy Mindenbeol ky atha volna az Menyének az gyermek Rezet, De azon felek hogy Mygh fely Neo az gyermek Mind ely keolytk semy Nem Marad annak [Kv; Tjk III/2. 203]. XVI. sz. v.–XVII. sz. eleje: mikor az fiatal el oztokoz semmi az ostoi maratban, beciz palne kezében nem marada [Szentsimon Cs; BLt]. 1805: tessék Otsém Uraimek a részünket töstént kiadni belőlle hogy ne vexalyuk perrel egy mást, de ugy látom hogy ... Ötsem Uraimek semmit önként ki nem adnok Törvényt várnak mindenre [Ne; DobLev. IV/912. 1a]. 1812: Belső Jok nem lévén fel sem osztattak

's annál fogva ezen rész Jozsághoz sem accedatlatott semmi [Szászfenes K; Ks 76 Conscr. 261].

Szk: *~t nem bírő.* 1785: Az óllyan Semmit nem bírő Séléreknék soha nem adatatt erdő ugy a' Jobbágy Czigányoknak s Séléreknék Sem [Torockó; TLev. 10/5].

4. birt. szr-os alakban; cu suffix posesiv; mit possessivem Personalsuffix: vki értéktárgyaiból/vagyonából semennyi/egy sem; nimic din valorile/averile cuiva; nichts von js Wertgegenständen/Vermögen. 1570: Marthon porozlo, hithy zerent vallia, hogj Vegh Katalin 20 fl Maradot volt Zaz Gergneh ellen, es az Byro Rea kwldet volt hogy zalagat vegyek, De semyet ne(m) Talaltam Az vtan Ely kwldet volt hogy Eomagatis meghe fogyak, De azon keozbe ely menth volt ez varosrol [Kv; Tjk III/2. 6]. 1584: Zabo Miklos, Es Szeöch Peter valliak, Minket ketten kere Bakj pal hogy Mennenk Balassy Gergelyheoz, es aminemeo ezewst marhay kj vesztenek volna az eo Beór Zepetebeöl azokat teorwennelkw Adna meghe My azert el Menenk Balassy gergelheoz, es meg mondwa(n)a Bakj Pal Izenetit, ezt felele eo Nalla Bakj palnak semmye Ninche(n) | Petheok Imreh vallia, Daroczy Ianosnak haza — zeolye ket Thowa, Egy Mayora, vizkerthy, fyeos Teheny Kalmar Aruya volt De mikor meg holt volna Daroczy Ianos Az fia Daroczy Peter succedala, Es azt vallia vala hogy semmie Nem leöt volna Az Attianak [Kv; Tjk IV/1. 197, 229]. 1594: Barbeli Janos egi fiaual Semmie ninchien [Somlyó Sz; UC 113/5]. 1597: Zeoch Adam az varos zolgaya wallia Paztor Istwan monda hogy Eregy Adam Olayos Istwanhoz tilch meghe mind eokreot lowat hogi semmyet teorwenygh el ne adhassa [Kv; Tjk VI/1. 35]. 1629: szegenj kuldus Aszonj volt. semmie nem volt [Kv; Tjk VII/3. 33]. 1645: Banyai Janosnak nem volt ollyan teorvenye hogy az lt Captiualtathassa, hane(m) Exequitiora kellett volna menni es ha semmie nem leot volna vgy nyulhatot volna szemelyihez a' varos priuilegiuma szerent [Kv; Tjk VIII/4. 7]. 1666: neke(m) semmjm nem maradot [Kv; BLt]. 1694: Juan Muntjanne egi egész örökségen lakik háro(m) fiaival: azon kívűl semmiek sints, az Apjok is tsak jövéven seller volt [Kápolna AF; Bfr néhai ifj. Bálpataki János urb.]. 1759: Néhai Csomos Mihályné Bartok Margit azt is mondotta hogy én semmimet el nem adtam hanem a tétek s oszszátok egy arant [Csernátón Hsz; DobLev. I/292. 4a Kölönte Márton (64) pp vall.]. 1782: Sokaknak Lako házatskájoknál egyéb semmiek nints [Torockó; Thor. XX/5].

B. mn-i 1. a legkevesebb/legkisebb sem; nici cel mai mic; gar kein(e). 1550: Kellenek fely az leginek es menek az birohoz cak keretenezek az birotol kowetkeznek volt hog meg loitek az w soren valtozt Marhaiokat mellire ille(n) sowl illette wkot hog meg rwltoe es meg sidogata wkot sem ielt ne(m) adot sem torwint ne(m) töt semi igazal ne(m) bocata wkot [BesztLt 21]. 1563: szent Margit aszszony nap előtt való hétfőn estve, mi koron a hold tele volna, a hold teljességgel feketévé változék és semmi világossága nem vala; tartott ez dolog mintegy óráiglan [ETA I, 20 BS]. 1570: Lakatos Benedek hithy zerent vallia, hogy Ewtet hitta volt Sos Mathene hazahoz ez walo Azt Monta hogy ha meghe Nytatiais⁶ Nem lezen semy fogiatkozasa Mert Nem elseo dolga az felének Nytasa [Kv; Tjk III/2. 194. — "A lādát]. 1577: az czako Janos orotasa Johot tartot raita senkitől semi bantassa nem wolt [Bettfa U; EHA]. 1600: az warosnak⁷ az Kikelon thwl semmi birodalmath ne(m) értette(m), ha chak egy boriuis atal me(n)th az

Kikelőn és Zombatfalwanak hyrek leőt benne, be haitottak [UstZ 15/263 Ambrosias Mihály de Bethlenfva (60) vall. — "Szu-nek]. 1660: Ezek az Orotasokon melyek Likadon vadnak senkinek semi igazságok azokon az helyeken nem volt [Kászonimpérfa Cs; BLt]. 1701: Kgd semmi panasza az iránt nem lehet hogj azo(n) pénz meg adásával nem hirtelenkedhetem, mivel az Contractusban az Kgd neve tsak edgj szovalis fel téve nincsen [Zabola Hsz; ApLt 5 Mikes Mihály Apor Péterhez]. 1763: felesége mongya vala hogj Semi reméség életéhez nincsen, mert Semiképpen nem gyavulhatt (!) [Nagyida K; Told. 9]. 1781: Tiszta buzát pedig minél hamaráb külgyen ked, de ne oiant mit hosztak volt, mert az igen el ért volt, ugy hogj semmi ereje nincsen kigyó hagymásis, és erősen költőis lévén [Jobbágyfa MT; BálLt 1].

Szk: ~ *baja nincsen/nem lesz/volt a.* a legkisebb gondja sincsen/sem lesz/volt. 1764: Viszszá kérvén töllem az fél darab Contractust mind öszve szagatá s a' lábaival a' földre vetvén meg tapodá mondván ismég: ihon van atyámfia a' kez es Levél, már Semmi bajotok nem lészen ez után a' kezességért [Polyán/Tekerő H; JHb XXXII/37]. 1796: Nekem nints semmi bajam, azért nemis menyek [Kv; AggmLt B. 15]. 1839: én a Tkts exponens aszszony kérdésben forgo — meg szomszédolt fölgyébe sokszor kapáltam s mívolta én tudom békességesen birta — nem tudam, hogj senkivel valami baja lett volna — mint aszszony embernek semmi bajam sem lévén az effélékkel [Szentbenedek AF; DobLev. V/1228. 5–6 Bosmán Mária Lázár Atyinné (55) vall.]. — b. a legkisebb betegsége sem lett/volt. 1840: az T. Pataki Urénak pedig semmi baja nem lett — minthogy erősebb és jobb volt mint a Pap Ferentz Tehene, mert az hitvány és gyenge volt [Dés; DLt 116]. 1841: Juonnal az nap dél táján még találkoztam volt, hanem akkor a tsitkonak híhető nem volt semmi baja [Dés; DLt 1541. 9b] * ~ *bizonyost/bizonyt nem ad/felel/referál/tud.* 1564/1770: Az Alperesek ez cozwe veszeskort [Kv; Tjk IV/1. 321]. 1618: az titkon forgott tractában előforgott Báthori András dolga, hogj ha Nagyságod meg nem adja Jenőt, megadja Báthori András. De semmi bizonyost erről nem tudok, mert csak futó hírből hallottam [BTN² 135]. 1775/1802: Puskás Gligor mint ifu renden valo Ember ezen Controversiában lévő Erdő dögáról semmi bizonyost nem tud mondani A Tothszállási Lakosok hasonlóképpen semmi bizonyost nem referálnak [BSz; JHb LXVII/3. 79]. 1776: Popa Todor ... és fia felől peng micsoda életű Emberek légyenek Semmi bizonyost nem tudok [Kákova TA; Szentkgy Szász Páskuj (30) jb vall.]. 1804: Szentesebeti Agilis Amburus János Udosbik 76. Esztendő) semmi bizonyost nem felel [UstZ; Borb. II] * ~ *dolga nincsen vhol* egyáltalán nincsen keresnivalója vhol. 1583: Dorottea chizar Balintne vallia Hallottam Hege-dews Ianosne feleol azt hog feyerwarra Igen Iar de semmy dolga ot Nem volna, hane(m) chak az zitawal Jarna oda [Kv; Tjk IV/1. 138] * ~ *ellent nem/sem tart* egyáltalán nem ellenkezik. 1544: Zekel Mykosni Meg ezh wallotha hythy zerenth, hogj My koron Istigy Symon testamentumoth teth wona akoron ys ezh montha volna Symon wra(m) hogj meg elegetetthe az borbala azonth myndem-beol, nam fel haz helletth attha az mayor haz heletth az borbala azzonnak az che Gergelne(ne)k az fel haz ellen Myhal

wr sem tarth semy ellenth Mynd ezek ellen az borbala azzon nem zolth semy ellenth [Szászszombor (SzD) körny.: MNy XXXVI, 52]. 1545: Mi az punkest nap Előth walo Zeredan El menthwnk vala az nagisagodh poronchiolathia zerenth mi megh kerok^a az annazzonjnak egj fia kinel leania vagion az zemelj zerinth oth vala Az annazzonj kepeben az kinek neve gergely gereb kelementhelken lakozando az vitalius gerebh az Jozagh kereseben semmy El-lenth Nem tartha [Fiátfa U; MNy XXIV, 216 ozdy gergely és gaspar gerebh Fráter Györgyhöz. — "A nagylaki részjószágot]. 1639: a' Sz. Gieorgy ház alatt valo feold feleol Irja Kegld hogj az én birám fel szántatta volna, ha az eo Naga birájának modja vagio(n) benne én ne(m) bánom semmi ellent nem tartok benne ha megh annyit kerteltetis ott elégé tágas az feold [Homoródsztpál U; Szád. Redej Janos Nagy Tamáshoz a fogarasi vár gondviselőjéhez] * ~ *ereje nincsen/ne legyen* érvénytelen legyen. 1677: Hogyha valakinek Jobbágya, Urának manumissioja nélkül extrahál Armalist magának, annak semmi ereje ne legyen, és ha valamely bizonyos helyben vagyon lakása, mint el-bujdosot egyéb Jobbágyok dolgában, azon szerint procedállyon a' Földes Ura | ha kik helytelen Exceptiokat erigálnak, azoknak semmi ereje ne legyen [AC 73, 184]. 1761: A mi pedig az allegált Testamentumot illeti az csak in simplici copia exhibealtott, 's anyib(an) se(m)mi ereje nincsen [Hsz; BLev.]. 1764: (Az alperes az ítéletet) ma uj documentumaival melyek(ne)k éppen semmi ereje nintsen, fel nem fordithatta, ez okon salva conscientia itilhet ma is a' Biro [Torda; Tjkt V. 197] * ~ *gondja nincsen/nem volt/ne legyen vmire a.* a legkisebb gondja sincsen/sem volt/se legyen vmire. 1568: Tugyuk hogj Torozkay gergel az zoloth Alch Antalnak ada p(ro) f. 40, es abban az 40 fban hayta Kalmar Janosnak f 18. Equis azt monda, Alch Antal hogj eq Meg fizet Kalmar Janosnak semy gongia Ne legyen arra [Kv; Tjk III/1. 230]. 1573: Kristina Nehay Nagy Matene, Azt vallia hogj mykor az Kerestury vagdalasa megh leot volna kezdy kerdezny My dolog legen, Megh Ryaztia Georgi Mond hogi Ninchen semy gondod arra [Kv; Tjk III/3. 66]. 1597: eyleyt foghwa az Vrak zolgaya woltam semmy gondom az Hatar dolgara nem wolth [Szinye SzD; Ks]. 1604: Engemet hittak wala el welok az warosiak hogi fel keresswk az falun az lopot palantot ... meg lata menzaros Janos s monda hogi Jhon az Jnas akitol my az palantot wottwk wraim fogiatok meg mondanak az(on) warosiak hogi tugiuk my hol loltwk meg az mi marhantok, mi nekeónk Ez giermekel semy gondunk ninczien [UstZ 20/316 Demien Görgj Zent Ersebeti szabad zekely vall.]. 1646: Fodor Mihallyal volte compositiod nem volte arra semmi gondom Nem volt mostis ninczien [Kv; Tjk VIII/4. 140]. — b. semmi baja, nem beteg. 1658: Edes Öcsém uram, Szent Miklósról írják, hogj csak hertelen megholt Kegyelmednek egy deres lova. Bizony magam is busultam rajta Az többinek nincsen semmi gondjok [TML I, 108 Bormemisza Kata Teleki Mihályhoz]. 1705: Beszélék olyan actusát is Csáki uramnak minthogy kolozsvári kapitány volt, hogj ne kellessék a harcra menni, magát beteggé tévé odament a doctor ... megismerte, hogj semmi gondja nem volna [WIN I, 655] * ~ *haszna nincsen/nem volt vminek a* legkisebb foganatja sincsen/sem volt vminek. 1708: Neéb Márto(n) Ur(ám) Mester Társunk, sok alkalmatlansággal mortificalva(n) az B. Chéhit, vgj annjira hogj nem léve(n) semmi haszna, minden jo admonitionak, sem fenjitek(ne)k ... helyibol ... ammovealtatik [Kv; ACJk 67].

1783: az leányok pedig pirongatják vala Bartalis Antalt hogi ne gazolkodjék, de Semmi haszna nem volt [Lengyel-fva U; Ben.]. 1809: Sok rendbe meg tettem a magam jelentememet hogy az Utakat meg tsinaltasak de anak Semi haszna s foganatja nem volt [F. boldogasszonyfva U; UszLt ComGub. 1657] * ~ *hasznát nem/sem veheti vkinek/vminek*. 1565: En Ez keeth Eztendeoben hogy tawol wolta(m) Eoreokseghemtwel semy haznáth ne(m) wehettem [Kv; BeszLt 5 Kouth Janos a lekenceiekhez]. 1584: Dengler Lukachne vallia hogy Egy nehany Tehenem vezet ell Es miolta oth ez zeles Miklosne mellet laktam soha semmy Syryat es haznat Barmomnak Nem vehettem [Kv; Tjk IV/1. 249]. 1640: Opra Aldgye veczinnie volna de lanco Pal jobbagy, semmi haznat nem veheti [A. árpás F; UC 14/48. 137]. 1674: Zalogsítottam volt el Mező őri ősrökös portiomat Melinekis ezek között az mustoha üdők között ... Semmi hasznát ő klme ne(m) vehette [Mocs K; JHbK XXV/9]. 1707/1754: őd kegyelmek(ne)k mint Condivisionalis Attyafiak(na)k keves Jóságok imit amot Léven, majd Semmi hasznát Sem vehetik, tsak a' sok utánna Való haszontalan Jartások s költsék vagyon [Cege SzD; WassLt] * ~ *hasznát nem veszi vkinek/vminek*. 1717: A Detreheniek(ne)k vgyan semmi hasznokot nem vettem az őstől fogva igen el nyomorottak [Mezőméses TA; ApLt 2 Makai Mihály Apor Péterhez]. 1765/1770: Groff Bethleni Bethlen Samuel Ur őd Nga maradéki Malmokra annyira fel tolja az Vízet Simén András Uram Malma Gáttya, hogy a' negyedik vagy also kereké többire holt vízben állot, és majd semmi hasznát nem vették [SLT évr. Transm. 172 Jos. Kontz de Marosvásárhely (56) ns vall.]. * ~ *hire nem volt vmiben* egyáltalán nem volt tudomása vmiről. 1600: Tudu(m) hogy ezt az Gyeörgyfi Balinh kesoobzeri felesigit llonat kebbelesen wittek Gyeörgyfi Balint hazához, Lukach Janos zolgayatol esett teherbe, kibén Gyeörgyfi Balintnak akkor semmi hyre nem wolt, hanem az utan esmerte megh hogy ollianos, s wgy kwlte el hazatol [UszT 15/38] * ~ *hire nem volt vminek* híre sem volt vminek, nem létezett. 1672: az kvkeőlleonek arradási, s ki utesi pedig akkor uoltak mikor az Ur Mikola Sigmond Ur(am) malmának semmi hire nem volt [Ádamos KK; JHbK XXV/16] * ~ *kárt nem vall*. 1563: Jm ertem az myth Jrth kegtek az Barbely felőly, Azerth ith Semmy karth ne(m) wallonak, es Karokra sem lezen, az ith walo letelek [BeszLt 42 Tamas Daczo Caspar Szwchy beszti-bíróhoz]. 1592: Varga Mihali vallia En voltam chaplara Catalin Azzonnak, mikor az pallos el veze, tudom hogi Nimet Menihartne nem eoreomest ad vala zallast az olahoknak, de Peter kenez azt monda nek, Azzonio(m)ne feli ezekteol, felelek en felcoleok, hogi semmi kart miattok nem vallaz [Kv; Tjk V/1. 263] * ~ *szava (nincsen) vmihez* egyáltalán nincs mondanivalója vmihez. 1711: én az arany myvből ki vettem közömet, azért már énnékem ahöz semmi szom nincsen [Szentpál KK; Ks 96 Haller Gábor lev.]. 1782: a Dominalis Biro Illya a Biroságról le mondott, mondván, hogy ő soha tölem fűgni nem akar, mondam Illya a Biroságról előttem le ne mongy, mert nem én, ha nem őd Nga tett, azért ahöz semmi szom [Baca SzD; GyL. Molnár György lev.]. * ~ *szavát nem fogadják vkinek* egyáltalán nem engedelmeskedik vkinek. 1597: Egy Gywlissen mykor Koloswarat volna orzag gywlisse talalam az Clastrom eleot Zaz Janost S mondam myerth attad el az Kozarwary iozagot s monda kytelen wagyok az el adasara merth semmy zomat nem fogattak walamykor kywantatot volna

zolgalattyok [Dés/Néma SzD; SLT BC. 7 Lucas Fodorhazy de Nema vall.]. 1659: én soha nem tudom, mit cselekedjem, mert ezek az jobbágyid semmi szómat nem fogadják [TML I, 337 Teleki Jánosné Teleki Mihályhoz] * ~ *vétke nincsen vmiben* egyáltalán nem bűnös vmiben. 1641: mi minniaia(n) oda mentéonk az test melle, ugi vagio(n) hogi Araniaz Gieörgi nem jeőue az test melle, hanem mente magat hogi semmi vitke nincz az ember halálba [Sajókeresztúr SzD; Bfr Araniaz Imre (24) jb vall.].

2. semminemű, semmiféle; nici un fel de ...; keinerlei. 1545: Egywas akarathiabol vegeze<k> punkesth vtan tizen otod napoth hogy az koron rea menjenek Es az Jozagoth meg oziak azth semmj Egiebh ok el ne mu<la>thassa hanem betegsegh dolga tizthessegh dolga es orzag dolga Ez harom dolgoth Jgh vethek kj kwzwlle hogi ha Ez twrthinnek hath harmadh napal elebh Egik az masiknak tudnj agia [Fiátfa U; Mny XXIV, 216 ozdy gergel es gaspar gerebh Fráter Györgyhöz]. 1585: Lucia Kapun Allo Laosne vallia, Zolgaltam en Mintler Jstwannak mind Atthiat, Annjat, semmy gonoz hirt feleoleok nem hallottam, hane(m) Jambor hirewwiek Neweowek uoltak [Kv; Tjk IV/1. 417]. 1592: Az Bodolara czwgeo erdeonekis tulso oldalat mindeltig tilalmasnak tuggia, de azon kiwl semmi tilalmast nem tud [Uzon Hsz; HszjP Kovachy Gheorgy (50) pp vall.]. 1599: Chyanady Ferenczne Danchyak Ersebet vallja: En semmy my hozzank valo verseget Tasnady Casparnak nem thwdom [Kv; Tjk VI/1. 361]. 1600: Az mely erdeő Kadach mezeő keőzeoth es lenlaka keőzeot wagyo(n), tudom hogy az ket falu Athia es lenlaka keőzeol birta, semmi hatar wetest ne(m) tudok abbul ne(m) keőztek (igy!) De az Kis Kapun belol, Firtos alat Athia felöl walo fele, Athiai hatar, eők birtak [UszT 15/271 Rawaz Istwan Korondi (60) vall.]. 1634: semmi vizalkodó szavokat egy masnak ne(m) hallottam [Mv; MvLt 291. 22a]. 1636: Vayda Mihalnak semmi verseget es Illedekert nem tudom ahöz az eoreokseghoz [Bikfva Hsz; BLT]. 1745: En semi Tolvajságát Orgazdaságát sem gonosz tselekedetitt Flora Andrékának nem tudom nem láttam [Mezőrűcs TA; Ks 14. XXXI. 11]. 1806: Valaki az Eskütségg ellen szoll, büntetése 1 Mforint és 25 páltza, semmi ménedék nem engedvén [Oltszem Hsz; Mk II. 4/115].

Szk: ~ *gonoszt nem tud vkikez/vki ellen/felől*. 1574: Lwccha Hinch Imrehne Azt vallia hogi eo semmy gonozt Nem twd sem Katalinhoz sem az leaniahoz Borbarahoz azban sem twd semyt Myert habоротak eozwe [Kv; Tjk III/3. 362]. 1590: ez Zabo Istwan ellen semi gonost nem tud es esmerte megh annak eleotte a még megh nem haszasult, es tizta Jamborsagnal egiebet eo nem tud [Kv; Tjk V/1. 50 Angial Marton fell.]. 1633: semmi gonoszt nem tud Nagy Tamas Vram felől, jonal egyebet [Komána F; UF I, 318] * ~ *jussát nem pretendálja* semmiféle jogigényt nem emel. 1544: a Falu a Nagy Enyedi határon Vagyon, a Faluhoz Semmi jussokot nem p(rae)tendállják, s nem p(rae)tendálhatták [Incz. X. 11b] * ~ *köze nincsen/sin-csen/nem volt vkikez/vmihez/vkivel a* semmiféle (tulajdon) joga nincsen vmihez. 1557: Illyen wallast thewth ew maga Swky Janos hogy ew neky ees Swky Benedeknek Semmy kewzyk nynczen az Coloswary hazhoz, Merth az ew Annyok ky elegethethe ewkewth belewle [Szentmárton-macsás K; SLT ST 5]. 1568: Martha R(elic)ta Emerici toth Jur(ata) fassa e(st) in hunc modu(m), Ezt tudom Mikor az Toth ferenc hazanal Engemeth meg Elegyetenek, kerdek akkor az fogoth vram Balog Jmrehnet, ha valamely kozy vol-

na oda, mondana meg, es Jgy zola balog Imrehne, Ennekem semy közom nyncz, hane(m) vgy Jottem Ide mynth attamfyahoz, Azt mondak vrad myert nyncz yth es azt monda, nynczyen hon vram o neky synczen ide semy közy, ha hon volnays [Kv; TjK III/1. 177]. 1579: Te neked penig semmit ne(m) Attak Kisfaludj hatarba(n) hanem Bozzazegbely Rezt, az eo hataryban valo pertinentiayual, es ne(m) Birhatz te semmit az Kisfaludj hatarba(n), mert ne(m) vagy donatarius benne, semmy keozed sinch hozza [BálLt 79]. 1600: Tugia azt hogy az peres coreokseg verre az eotueos fiait illetj sofaluj Janost otalmul hatta volt eotueos lazlo az eo Arujnak es az otalomsag alati vette kezehez es mind ez Ideig ki nem Bochiatotta de sem keozs es Igassaga sofaluj Janosnak nem volt hozza hane(m) az eleot mig eotueos lazlo elt eo Birta es akinek akarta Annak atta az haznat [UszT 15/173 Kowachj Mathene Korondj (50) vall.]. 1649/1687 u.: A' Praedikator széna réteinek a' hamradához a' mesternek semmi közs nintse(n), hanem a' jámbor falu ha kedveskedni akar a' falujéból kedveskedgyék [Mezősámsond MT; MMatr. 382]. — b. semmiféle szerelmi viszonya nem volt vkivel. 1570: Ilona pogacz Zwtheo, Ezt valja hythy Zerent, hogy egykort Regel chyak azkor keolt volt fely, Azonba Tapazto estwan Megien az Kwthy Antal ablakara, Mond neky Kelj fel Kwthy Antal Jer veresswk ky amaz bestie kwrtat, Annak wtanna kerdetette (!) az Molnart ha volt vele, Nagy eskwessel Montha hogy eo wele semmy keozy Nem volt [Kv; TjK III/2. 102] * ~ *közét nem mondja/tartja vkihez/vmihez* semmiféle (tulajdon) jogát nem tartja vkihez/vmihez. 1670: egy Szekely Istva(n) nevű Zilahi ember adta volt ennekem iobagiul magat, melyet mosta(n) iobagyságbul fel szabadította(m), semmi közömet hozza nem mondo(m) [Zilah; Ks 65. 43. 10]. 1757: a meg nevezet örökségnek nagyobb részt a viz mosta el latván Bohoroj Juon ... hogy senki semmi közit hozzá nem tartya, a maga örökségihez applicata [F.borgó BN; BK. Orbanak luon (60) jé vall.] * ~ *lába nincsen vhol vkinek* semmiféle támasza nincsen vhol vkinek. 1618: Minden írásomnak az fő feje most az Starzer urammal való tractánk, mert ítílem, hogy az báhórtia uraim közsörölhetik fogokat, de bizony az faképnél fognak maradni, itt benn bizony most semmi lábok nincsen, annyira végére mentem s annyira jóakarója most Nagyságodnak az egész Porta [BTN² 139] * ~ *módja nincsen vmiben* semmiféle lehetősége nincsen. 1591: Ertuin az Vrunck Commissariussa as sowa goknak Magok Referalasabul hogy Semmi Mogiuk nincsen az Teoruin dolganak Igazgatasaban [Dés; DLT 233]. 1604: Army az Ifju Chaky Istwan kewansagat illethy ha annak valaz veteleert el kwld, biro Vram chyak illyen valazt adgyon hogy abban az eo kgme kewansagaban semmy modunk nincsen [Kv; TanJk I/1. 488]. 1630: abban bizony semmi modom ninczen hogy en Igrhessek csak edgyetis [Fehéregyháza NK; TGSz 51] * ~ *módon* semmikeppen. 1553: ha pedig semy modon Bykesegh nem lehetne ... Az vayda z<eky>re tart<oz>n<an>ak^a [Kv; BfN VI. 295/1. — "Ti. jönni]. 1786: azon Erdöket az Exponens Aszszonynak nagy kárára es p(rae)judiciumara tovább semmi modon élni ne merészlelj [Berekeresztúr MT; BetLt 6]. 1853: lgy ott^a eljárvá már arra Semmi modon nem mehettem, hogy tegye oda a' nevét; pedig megmondám, hogy a' mint a' Csehi Biztos oda tette, ő is oda teheti [Szilágycseh; BfN Szipolly Elek nyil. — "Dabjonban és Dabjónjfaluban] * ~ *névvél nevezendő/nevezhető*. 1587: holot Immar Ilona Azzony az Maglas Tamas elseo Vra

Neweth el változtattvan, Samuel deakhoz Ment hazas tarsol, Azert minden ketsegnek el tawoztatasaert itelteok az Arwanak Jowara az Azzonnak hwtit Venni Ilona Azzonis engedwen, Ereos hittel megh eskwtettewk Hogy eo valamit az eo megh holth Vrawal Maglas Tamassal eleleigh birtanak, es valamy halala vta(n) maradot semmy Newel Newezendeo marhat Jokat el nem titkol hane(m) mindeneket eleo mond [Kv; KvLt Inv. I/2. 1]. 1719: tetzett azt (!) az Nms Arbitrativának hogy sem szemül lévő, sem földben el vettett Gabonában, vgy semmi néven nevezhető fel kelhető Jokban az ki házassított Leányok ... részt nem vehetnek [Süketfva MT; DobLev. I/95a]. 1796: Ezen mi határunkan a Néhai Groff Ur Eö Nság(ána)k Semmi névvél nevezendő Vizen vagy Ton épült Malma nem volt, mivelhogy Sem Tonk, sem arra valo potakaink nintsenek [Pujon SzD; WassLt] * ~ *okon* semmikeppen. 1559: Walamely Mezaros penygh az Thewsersegeth walaztanga Maganak, es az Mezarlasnak ellene mond, Annak harom Eztendeygh ne legyen zabad Mezarlani Az harom ezthendewnek ky thelesnek elewthiwh (!) es Alatta semmy okon Ne Mezarolhasson [Kv; TanJk V/1. 57] * ~ *okot nem ad/szolgáltató vmire*. 1591: Margith, Czako Ambrusne vallia szekeli Mihaline nemis adot en hallottomra semmi okot az haborusagra [Kv; TjK V/1. 121]. 1596: Az hol azt mo(n)dgia az J hogy en attam volna okot reia, en sem(m)i okot ne(m) attam merth en alutata(m) Alú helyémbe ieott ram s ott verth [UszT 11/51]. 1657: Novajban lako Siro Mihalyné, Katona Anna ilyen dolgot proponal. Engemet az en Uram Siro Mihaly Szent Antal napjan leszen harom esztendeje, hogy hütötlenül el hagyot. Semmi okot rea nem szolgáltattam. Azolta semmit felöle nem hallottam. hihető hogy az mostani hadakozásokban el is veszt. Azert Absolutiot kivanok [SzJk 84] * ~ *része nincsen vmiben* semmiféle tulajdonjoga nincsen vmiben. 1568: gorg Jstuan fass(us) e(st), Ezt tudom hogy mikor az azony fytul meg veúe az hazhely rezt, hűz milwarat ada az arraba, es az azzony fya azt monda akor, hogy az annyának semy Reze nynczy az hazba mert azt nyelue mya vezetele el [Kv; TjK III/1. 180]. 1609 k.: Immar io fiam en innet mindennekbeol ki elegittelek ugi hogi en ream miltan nem panazolkodhatol, ninczen imar semmj rized az en marhamban [Dés; DLT 311]. 1792: a praetendens Aszszony emaritalva levén a Joszag jövedelméhez kepest igen illendőleg, tehát ma semmi részse a Mobiliakba nintsen a praetensio el enyészik [Ne; DobLev. IV/701] * ~ *szín (és mód/pretextus/ürügy) alatt* semmiféle magyarázat/kifogás mellett. 1581: senky ne merezzellie(n) földet az hatarzelbe senkinek se berbe se egieb modo(n) adny se localny semmy zin alat [Kv; TanJk V/3. 243b]. 1669: En Boer Sigmond Esküszöm az Elő Isterne hogy azon Portan ... ream bizatando dolgokban ... az Nemes Orszagnakis igazan szolgálók eo Nagyságok ellen sem titkon sem nyilvan semmi ki gondolható Szinek, praetextudok alatt ... nem traktalok [Gyf; Törzs. Boer Zsigmond kapikiha nyil.]. 1671: Az Fejedelem^a kinek kinek szabadságot engedgyen igasságának előmozdításában, és abban semmi szinek és módok alatt senkit is meg ne akadályosztasson [CC 8. — "Barcsay Ákos]. 1767: Valaholott a' Város régi Törvénye szerint tiltott bányák vagy tiltott helyek szoktanak lenni, ottan közel mások(na)kis Nyárban bányászkodni semmi szín alatt meg nem engedték [Torockó; TLev. 7/1]. 1806: Senki-is a' Jöszágának a' faluból ki-rugo végén kaput semmi szín alatt ne tartson,

mert ha valami kára történik és a nyom arra talál, a' Falu meg nem fordítja [Oltsem Hsz; Mk II. 4/115]. 1852: A Városgazda Köteles a' város dolgai igazítására keze alá adott napszamosokat, úgy nevezett város dolgasaikat a' szükséghez megkivántató nyelviségben igazságosan ki rendelni, azokra felügyelni, semmi szín és ürügy alatt egyiket a' másíknál inkább nem terhelni [Dés; DLt 180] * ~ *színnel*. 1588: Az Capitanoknak gongiok legien, Capitanok Alat ha mely zemelt gonoznak es ketsegesnek ertendnek be Aggyak, be mongyak el Ne titkolliak semmy zinnel, hane(m) meg jelenchek hiteok Alat [Kv; TanJk I/1. 60] * ~ *út, mód és szín alatt*. 1670: Ezert az eo kgek velünk teott Istenes jo cselekedetiért keottyük arra magunkat hogy sem eo kgek, sem ket agon leveo maradek-jok ellen, az eo kknél leveo joszagunk felől soha semmi ut mod és szín alatt senkivel nem praktikalodunk [Born. V 30] * ~ *úton* semmiféleképpen. 1575: senky Boron lwoknak semmj vton Etelt Neh Mereskediek adnj [Kv; TanJk V/3. 115b]. 1577: eo kegmek varasul valamý az Espotaly lozaga marhaia semmy vton el nem akariak az zege-nyektelef Idegenyteny [Kv; i.h. 148b]. 1625: Somos hagoya New szanto feoldbe megh allotta utamat es az feoldbeól ket Ekemet es magamat ky vert mind az eke mellet valo emberekkel eggiwt melliet semmi uto(n) nem czielekedhetet volna [UszT 107a]. 1677: A' kiket peniglen most a' Zászlo alá irattunk edgyet-is azok között jobbágyocká tenni semmi uton ne engedgyenek [AC 153] * ~ *úton és módon/úton-módon*. 1631: mezei Katonainknak haggyuk es paronczolljukis, hogy mikor Desi varosunkba Eoket be szalítani akarjuk Senki semmi uton es mo-do(n) azon kiawl valo heliekre Birosag viselt Polgari rendekre es Eoregh beteges ven Emberekre szalani ez leuelwnk latuan ne mereszlylen es Eoket ne haborgassa [DLt 365 fej.]. 1649/1681: Hagyom azért es serio paran-czolum, mind mostani es következendő Tisztviselőimnek, hogy az megh nevezet Urvölgyi Kővago Matyast es poste-ritassit ebben az igazsagba(n)^a megh ne haborgassak, sőt minden en tülem adatot igazsagaban megh tarczak, tartasak, semmi uton modon megh haborítani ne mereszlyyek [Vh; VhU 269–70. — ^aA paraszti szolgálatról való mentes-ségben és a vaskövágás végzésében]. 1671: az Országnak Libera Electioját semmi uton nem impediállyá sem penig a' maga Fejedelemiségét, semmi úton módon másra nem transferallýa [CC 19–20]. 1737: a Nms ember Semmi uton(n) modonn ... meg nem fogattathatik; sem arestaltathatik, akárki vádgyára és panaszszára sem [Dés; Jk 246b].

3. semennyi; deloc, nici un; gar kein(e), gar nichts. 1586: minthogy vgyanis őcsém Bernald János vram végyükér ebben a jószágban és ősré is, az én holtom után, mivel hogy én nekem semmi gyermekim nincsenek, teljes-séggel őtöt illetik [A.csemátón Hsz; SzO V, 140 Bernald Miklós végr.]. 1602: Zattmary Andrasne Cathalin azzony ... vallia ... ezen kyweol nem twdom hogy semmy penzt Jgyarto Simon keolchyeon Adot volna Zep Janosnak [Kv; Tjk VI/1. 573]. 1629: be chyapa nyireo Ferencz az keony-uet s azt monda nem volt semmi penzed az mez gyütesben nem adok semmitis teoruennekül [Kv; Tjk VII/3. 106]. 1687: mikor valamellyik földet az Gyóróffi ur(am) eo kglme Jobbágyi között be veti semmi dezmat nem akar adni [M.kiskapus K; WH].

Sz. 1585: Kench Janos vallia, Zitkozodast hallek Colos-ý Istuantol, Monda Borbely Peter kinek mondog ... The-

neked mondog Lator Bestie Curwafia, semmy tiztesseged Ninch Mint egy küczanak (!) [Kv; Tjk IV/1. 529].

4. jelentéktelen; neinsemmat, lipsit de importanță; unbedeutend, unwichtig. 1783: ha Törvényből megyen ki az do-logh, minden bizonynal megh nyeretnek Excellentiátok ilyen semmi bakatel dologert [JHbCs Árkosi Ferenc Csáki Katalinhoz].

Szk: ~ *pénzecske* jelentéktelen pénzösszegecske. 1830 k.: léssen Ur Bátyam oly Jo hogy meg nem Neheztel reám hogy alkalmatlan lésszek ezen Semmi Pénzetskémért [Mocs K; BetLt I Henter Farkas Vajna Istvánhoz].

5. semmis, érvénytelen; nul, lipsit de valoare legală; nichtig, ungültig. 1765: A mely házasság törvény utja ki-vül vitetik véghez az semmi házasság [GörgJk 197].

II. hsz-szerűen ragos alakban; adverbial, în formă sufi-xială; als Adverb in Form mit Suffix. 1. ~t a legkevésbé sem, egyáltalán nem; deloc; überhaupt nicht. 1570: Molnar gergh Azt vallya hogy Az zeolebe mywelnek volt, Mond Kwthy Antalnak More Janos, Neh fely atthiam fia Kwthy Antal semyt chyak Jdez be Engemet az byro eleybe Megh Mondom en Mynt vagion az Rengeo Anna dolga [Kv; Tjk III/2. 107]. 1573: Anna Henchy Gergelne vallia Ez eylet semyt Nem alwtunk Mind az Boltba lestwk^a [Kv; Tjk III/3. 57. — ^aTi. Kereszturi Pétert]. 1600: Balogy Farkas vallia en semmith Nem nehezlek egykyreis mert azok ketten akik Marton vrammal voltanak engemet Nem ban-tottak [Kv; Tjk VI/1. 509]. 1631: az Nemzetes és Vitezleo Kemeny Janos hiwewnk Fogarasi kapitanünk Es Feier Var-megienek Feó Ispanna; Melli hozzank walo igaz hwsége-ben ennekütannais Semmitt nem kételkedünk [KCs IV/17 Brandenburgi Katalin oltalomlev. Kemény Jánosnak]. 1666: Pokai Matyas Vr(am) is Poganok rabsagaban esven, az Felesege Nemes Orban ludit Aszony Urát rab-sagbul sancz altal ki valtotta, nem akarvan Uranak Attya-fiai sanczanak megh szerzeseben semitis faradozni [BálLt 55]. 1733: Az ő Ura Semmit Sem fel a' harang kőtel(ne)k le oldásáért [Hévíz NK; JHbT]. 1764: az I magais vak-merő batorsaggal meg valván^a s élete fogyásától semmit nem iszonyodván, nem tagad [Torda; TJKT V 224. — ^aTolvajsgát]. 1772: nem félek semmit is, mert tudja a mindenható Isten, micsoda indulattal neveltem, tanítottam, veszületett nyavalyáját gyogyítottam, mindeneket jó lélekkel elkövettem [RettE 291].

Szk: ~t *nem fog vki előt/vkinél* egyáltalán nincsen ha-tással vkire. 1653: (Az) 1639 esztendőben Pál deák első bí-róságában urunk ő nagysága Toldalgi Mihály által inju-gálta nekem a görgényi udvarbírósgát, melyet midőn meg-értettem volna, eléggé mentém magamat, de a semmit nem foga nálla, mert tölle el volt végezve, hogy úgy légyen [ETA I, 147 NSz]. 1812: Én mondtam én instáltam szé-pen, ne menyenek most a Groffhoz, mert most mint edj meg háborodva lévén nintsen ideje azon dolog igazításá-nak, de semmit nem fogván kéréssem a' tisztelt Aszszonyasá-gok előtt, ki mentek a Groffhoz mindketten [Héderfája KK; IB] * ~t *nem használ* haszlatlan, egyáltalán nem segít rajta. 1575: Mikor az prima Impositiot^a betöttem volna es az első twzból kywottem volná, lön karat 23, esmeg be tőm felet es Vwm az telkeltes gradusra az twzet, de semmit Nem haznala, hane(m) vgian azon graduson Marada [Nsz; MKsz 1896. 367. — ^aTi. az első aranyadagot a kemencé-be]. 1653: Ezen a nyáron mind ilyen vélekedésben lön a dolog. Pünköstben lön ugyan gyűlés Szebenben, és meglőn a fejedelemtől^a kegyelem mind Brassónak, mind Géczi

Andrásnak és többeknek is De aval semmit is nem használá, mert egyszer csak hallani kezdők, hogy Bethlen Gábor és Skender bassa Vaskapunál vagyon táborban és bé akar jöni Erdélybe [ETA I, 112–3 NSz. — ^a1613-ban Báthory Gábortól]. 1671: valaki egyszeri gyilkosságnál többet cselekszik, nem használván néki ez iránt semmit-is a' Nemesi szabadság, a' hol cselekszi azon helynek Tiszteitől fogattassék meg és mind a törvény végeig fogságban legyen [CC 53] * ~t nem/sem gondol vele egyáltalán nem törődik vele. 1558: Zerethe Anna Bizonsaga Thamas dyak, Meg eskewen azth walla hogy lattha az hygedewznehez (!) Sok Latrok ees dyakoth (!) Jarthanak, es hayagatthanak az Thyzedes zokzor zol<ito>ttha megy deh semmyth nem gondolh vele az hegedwzne [Kv; KvLt Diversa 1/26]. 1599: Lippay Janos deak vallja az zydalom keozben Palastos Istwan mondotta Eotwes Barthosnak latom hogy amaz olah Seres Istwanban hittet el magadatt de semmyth velle nem gondolok [Kv; Tjk VI/1. 303]. 1745: ök^a I(ste)n és Haza Törvényivel és Lelki ismerettelis semmit nem gondolván, Kortsomárosságbeli functióban lévén hamis ejtelt tartanak [Torda; TjkT II. 59. — ^aAz alperesek] * ~t nem/sem hajt rá/vkire 'ua' 1718: nem felek bizén mert semmit sem hajtok rá [Kv; Told. 2]. 1765: mikor az szegény ember enni akart, melleje ülték s ettenek velle, s héjában mondotta az szegény ember hogy ne egyék ki a szájából mert nekik ki jár az övék, mert semmit nem hajtottak rá [Marosszitimre H; Eszt-Mk Vall. 209]. 1779: én eleget reménkedtem Harmintzados urnának, sőt a maga feleségei Csitította, hogi mért nem hágy békét, de sem az én sem Felesége szavára semmit nem hajtot hanem mind addig hirtzalta verte, míg maga el unta [Kszeg; BfN Bh-i cs.].

2. ~ben egyáltalán nem, egy cseppet sem; in/de nimic; in nichts. 1592: Boba Catus vallia monda ... az leani vgi vagion hogi az jo Azzoni Zabo Martonne soha nekem semmibe nem vetet, es chak harag zoul sem zolt, hanem mastol lzent ream [Kv; Tjk VI/1. 303]. 1598/1635: In summa semmibe(n) kedvem kereso fiam ne(m) volt. Ezekbol az ókókból eo nekie az teob gyermekimmel egienlő rezt az en jouaimból nem hagiok [Mv; APol. I. 68]. 1628: (Az uram) engemett semmiben megh nem hit <hanem> houa koldót mindenót utanna(m) vigazot [SzJk 18]. 1676: en Vra(m) az Contractus mellől semmiben nem recedalog [Ádamos KK; MvRKLev. Mikola Zsigmond lev.]. 1711/1792: Etzken Miklos Vram Mántul semmibenis meg nem haborittaná, haborittani sem akarna^a [BLev. Transs. 26–7. — ^aEtzken András]. 1730: Kglmetek azon conditiokot Semmibenis nem effectualta meg nem tartotta [Ks 25. IV 22. M Kornis Zsigmond lev.]. 1761: (Gr. Teleki Pál) parancsolt a Lónai Tiszteinek hogy gondjok legyen Gr. Teleki Samuel Urra, ugy hogy semmiben meg ne szükülljön [Szakatura SzD; TKI].

III. fr 1. a semmi (a valaminek az ellentéte a filozófiában); nimic (in opozíció ce ceva); Nichts (als Gegensatz zu Etwas in der Philosophie). 1710 k.: A magyar is azért, ha a semmiről disputálna és így tenné fel a kérdő a kérdést: micsoda a semmi? szinte úgy járna véle, mint a deák az „est”-tel | Ez a semmiről való discursusom pedig légyen in paranthesi, és az olvasó vétkül ne tulajdonítsa, mert azt én meg tudnám mutatni okos embereknek, hogy ez a semmiről való elmélkedés az én feltett feleletemmel: a nincsent én nem tudom, de non ente est. [BÖN. 438].

2. a nem létező; nimic, ceca ce nu există; Nichtseiend, Nichts. 1661: Az kocsis dolgárul én eleget írtam, az előtt is

volt azaz ebfi hites, de csak semmi annak az hiti [TML II, 108 Teleki Mihály Veér Judithoz]. 1662: a jó magistrátusnak tulajdoni ezek: I. az istenfélelem, mely nélkül minden csak semmi [SKr 690]. 1676: Kegyelmed levelét böcsülettel vettem. Hiszem a semmivel egy embert oda nem farszthatok [TML VII, 137 Székely László Teleki Mihályhoz]. 1699: maga sem élhet Felesegetől a semmiből^a s kergelnek nem fizethet le semmit az adosság(an) s giermekeinekis torkok mecződik^b [Bögöz U; Bállt I. — ^aA címszónak ez az előfordulása tartozik ide. ^bHa elveszik a birokot]. 1738: házainkat ujjolag kellett épitenünk, gazdasagot ujjolag kellett kezdenünk, majd az Semmiből az mint meg lácz(cz)anak az epuletekből [Ks 14. XLIIII Kornis István végr. fog.]. 1748: mivel azon Józsigot, Soha Contractusom szerint nem birtam ... a Semmiben nem urgealhattam manutentionat, hanem inkább kellett urgealnom realis és Solemnis introductionat, minthogy urgealtamis gyakor izben [Torda; TjkT III. 231]. 1753: az Anyokot kerek azon is az Gyermekei hogy ne disipalna tova b Jussokot mivel Keszek tartani, de eo kglme azt monda En bizony el^a a Danoki Jozsagomat mert en meg öregedtem es nem elhetek semmivel [Feldoboly Hsz; DobLev. 1/258. 1a. — ^aTollban maradt: adom]. 1851: tudosítsanak, hogy mikor jöhet által akkor én is oda menve tsinályak meg a' vásárt vagyis Cserét mert jobb valami mint semmi [Héjjasfva NK; Pk 7 Nagy Károly lev.].

3. megsemmisülés, be nem teljesedés; inexistentă, neimplinire; Vernichtung, Nichterfüllung. Szk: ~be mulhatik be nem teljesedhetik. 1582: Chizar ferencz vallia Berekszai Lukachtol hallottam hog ig zollot volna Zeoke Mihálnak, Zereteo Mihal vram valamint zerzetted éöchemnek Az Azzonyt de meg hid hog semmy Nem kel Abban, Mondot Zeoke mihaly, De meg ez el Mulhato semmye tehetiwk meeg ezt, Mert hát az Azzony eg kezkenot Ada Az legennek, Az legenyis hozata oda scatulaiait eg Gywreot veón ky beleolle es az Legenyis meg Aiandekoza Az Azzont azzal, chak ennyben vagion, meg meg nem Nem kerettwk az Azzont kezet sem fogtak, hane(m) vgian semmibe^a mulhatik ez dolog [Kv; Tjk IV/1. — ^aA címszónak ez az előfordulása tartozik ide] * ~be mulik be nem teljesedik. 1573: hallotta hogi Emlkezetet iacob neky az lewel feleol hogy fely tudna De Mindenkor azt Monta az harminchados hogy Meg lehet ezwtan, Azert vgian chiak sembye Mwlt [Kv; Tjk III/3. 210a]. 1658: Házamhoz a felházba gyűlték vala valami tractára: hogy mit kellenék cselekedni? De semmibe melék, és hijában lón a tractájok, mert a hir érkeztén, felrezenének és tétova cioszlának [ETA I, 167 NSz] * ~vé lesz a. megsemmisül. 1584: Borbely Demeter vallia, Az vargane Annia veywel zoba elegiedenk kezdte ezt mondany varga Mihaly, Michodak Wattok thy Borbeliok Menyeny Wattok sem Ernetek az en Aniammal Mert eo oly ereos zerzamokat chinal, hogy ha az vasat bele tennedis, egy oraygh semmie leszen benne [Kv; Tjk IV/1. 274]. — b. semmissé/érvenytelenné válik. 1572: az Törvény ug talala, hog' az kisebb (!) esköttek Adasa^a le zallost Semmive lött [Uszt. — ^aTi. földjuttatása]. — c. tönkre megy, elpusztul. 1736: (A) Deszka kert szinten Semmivé leszen [Várhegy MT; CU XIII/1. 87]. 1804: (A szalonák) már egészen el rothadnak semmivé lesznek [Dés; DLt 198/1807]. 1811: a köz kert a Lészázatlanság miá Semmivé lett [Aranyosrákos TA; Pk 7]. 1814: Az Asztagokis olyan régik voltak, hogy már rövid idő alatt az asztagban semmivé lettek volna [Banyica H; BfR 117/1]

Kertész Ursz (60) hortulanus vall.] * ~vé tehet → ~be múlhatik * ~vé tesz a. érvénytelenít. 1620/1754: azon villogo határt meg járván Végtere Jakab Deák Uram monda: En immár Ompajitzához engedem ez máj naptól fogva és e felett való villongást és pert semmivé tészem [Ompoica és Metesd AF; Told. 22. fejevári káptalanok nyil.]. 1636: Ngodot kellett megatálnom, mivel nagy igasságomat semmivé akarnák tenni és erőszak alatt jobbagyképpen szolgáltatni, aholott kegyelmes Uram, ez commissarius urak attá szabad-levelből is megértheti Ngod nyilván való igasságomat, én soha magamat nem köttem, hanem csak ... erőszakkal szolgáltatott mindezeideig [Ditró Cs; LLt Balyók Balázs kérése a fej-hez]. 1811/1815: bir Dobolli Josef etsém egy rétet az Enyedi határon ha ahozis Just formálna az ötsém az ellennis contradicalok, és minden ahoz való jussát semmivé tészem [Szentbenedek AF; DobLev. IV/941. lb]. — b. tönkreteasz, elpusztít. 1728: Nem akarván mind a Retett mind a Buza Tarlolt egjczersmind semmive tenni hanem hogj Conservaltassek Az Buza határ Concludaltuk* [Dés; Jk 377-8. — *Köv. a végzés]. 1748: száz kalongja szalmáját eo Kglmének semmivé tötték [Torda; TjKt III. 240]. 1778: Moráné Asszonyo(m) Malma építésével s Toja gáttjának fel dugásával a' Vízet annyira fel tojta, hogy Földes Vr(am) ő Nagának egy jó szekér szénát termő földét el lepte és semmivé tette [Mezőméses TA; WassLt Vonka Gligorás (52) jb vall.]. 1825/1826: Ez a' Csulokáj völgye a' Kementelki Szövérdi és Gyalakuti határokból, igen nagy kiterjedésű völgyet formálván, midőn vagy zápor vagy nagy eső esik, olyan veszedelmes vizet és iszapot ereszt ki öbléből, hogy ez az egész térséget árkából való kiütésével elborítja s semmivé teszi [Ms; GyL] * ~vé tétetődik érvénytelenítetik. 1762: Mlgs Felső Magy(ar) Suki Suki János Ur ... adott vala kezünkben maga által subscribált pecsétetes Carthabeánkát; Mostan azon summát Suki János Ur ex toto exolválá, az Carthabeánka el tevellyedvén ex toto incassáltatik vagy Semmivé tétetődik [Kv; SLt XXXV 6]. 4. jelentéktelen dolog; lucrú neínsennat/fără importanță, fleac; unbedeutende/unwichtige Sache. 1569: Megh ertette(m) Mihál wramtwl az Peter Neths dologat Mywel hogy Appellalny Akarna es mychoda okokat weeth az dologban, de az mynd semmy, Merth az w fogsaganak Nylwan walo okka wagyon ... azert Nem Appelalhat ez okert [BesztLt 77 Lucas Pistakj de Bongarth^a a beszt-i bírőhoz és esküdt polgáraihoz. — *BN]. 1618: most ... olyat beszél, hogy semmi ez mostani szavai az előtt valóhoz [BTN² 91]. 1723: aztis tudom a Luka leányanis semmiért az pap ostrominfa bottyát el rontotta [Maroshodák MT; VGy. Prekup Gligore (34) jb vall.]. Szk: ~nek állítathatik. 1769: oly zálog adatott <há>zától egy garas erő, mely mintegy semminek állítathatik 3 <azaz> három forinthez képest [Dés; DFaz. 25-6] * ~nek tart. 1619: Mond erre ismét Göröcsi Mehmet pasa az követnek: Minek tartunk mi tütöket, ti lengyelek? Semminek tartjuk az tivéletek való harcót [BTN² 260]. 1661: az én Istenem engem keresz nélkül soha nem tart, csak az Isten Kegyelmeddél öröveztetne meg s oltalmazná meg Kegyelmedet, bizony mindent csak semminek tartanak [TML II, 193 Veér Judit Teleki Mihályhoz]. 1667: Hogy urunk semminek tartja az végbeli dolgokat, bizony, szomorúan értem [TML IV, 56 Bánfi Dienes ua-hoz] * ~nek vél. 1618: A Báthori András felől való hírt^a ne vélj Nagyságod semminek ... mentől hamarabb lehet ... annak az hírnek

felkeresem az fundamentomat, és megfroom Nagyságodnak [BTN² 135. — *Ti. hogy Báthorit teszi meg a török fejedelmek, ha Bethlen Gábor Jenő várát át nem adja] * nem ~ nem akármí, nem jelentéktelen dolog. 1591: hallotta Bornemizza Gergelneteo azt hogi monta, Nem semmi vgi-mond az kinek feiet nieluet keresik [Kv; TjK V/1. 62 Kapa Casparné Lucza Azzoni vall.]. 1671: nem semmi, kegyelmes Asszonyom, mikor az embert haláltól menti valaki [TML V, 613 Nalácz István Teleki Mihályhoz].

5. jelentéktelen személy; persoană neînsemnată; unbedeutender/unansehnlicher Mensch. 1618: Nagyságod kegyelmesen megbocsásson, hogy az egy csausz felől való írásomat ilyen hosszan nyújtám, mert Nagyságod tudja jobban, hogy mi itt anélkül semmik vagyunk [BTN² 165]. 1756: Molduán Vonya iljen szokkal tsufondároskodott volna: Már én Semmi nem vagyok ked fiaival edjűtt [Galac BN; WLt Oltyán Nikuláj (45) zs vall.]. 1814: hallotta, hogy Rákosi Huntzutnak, rutnak Császár csalonak szidta és ő tsak egy semmi, nemis ember forma [Martonfva Hsz; HSzjP Tompa Jánosné Pásztor Anis vall.]. 1820: Gán Silip mikor ittasotska azt szokta mondani, hát nekem egy semmi parantsollyon Demén Máriskó [Várfva TA; JHb 48 Bontz Mária Szakmári Samuelné (37) vall.]. | Siliptől sokszor aztis hallottam mondani, hogy néki kitsit parantsol az lffiu Bároné, ő tsak egy Semmi, tudgya ki Tehene borja [uo.; i.h. Csipkés Moses (46) ns armalista vall.].

Szk: ~nek állit semminek vél. 1710: De a fővezér ördögi kevelységgel felfuvalkodván, és mind a császárt mind a több keresztény királyokat semminek alitván, a jó és hasznos tanácsot megveté [CsH 167].

semmidég semeddig; nici un pic, nici un fel de timp; keinen Augenblick. 1816: az Hajdukokotis arra inti hogy ne hajtsanak bennünköt mint a barom az Hajdukok meg zabolaztatását kerik, külfömben azok miat való féltekb(en) el kellett pusztulniok hogy semmidég a Barazdában Dolgozva hol egytől hol mástól rebbegienek, a verésen kívül kárhözatos és tilalmas káromlásokkal illetik őket, Szentyeiket, Beszerikájokat, Pástyokat s több ezekhez hasonlokot hordozván elő nékiek [Déva; Ks 86/4].

semmiféle 1. semmilyen, semminemű; nici un fel de ...; keinerlei. 1584: Myeerth hogy penigh az keozeonseges Wasarnak helie^a Azerth senky semminemew Wasarlasnak okaerth az varosbol ky Ne mennien, se Buzanak, se zabnak, se Arpanak, se semmyfele gabonanak, Tiuknak ludnak, Awagy egjebnek akarminek megh Wetelere, vtakra eleybe Ne mennyen, Merth valamith igy meg veszen wala-ky Az vasarbiro el vehesse teölle [Kv; PolgK 5. — *A város]. 1597: az kaptalan meg hagyja hogy paytaba hön, meg keressek, ha lowat vagy egbeb marhat találnak, de semmi fele Marhat ne(m) talalnak [Vessződ NK; JHb XXIII/3]. 1600: Kappor Miklos azt valja hogj az Bagiak^a mind elthigh megh tartottak azt az szena füet mind az keómiól való faluktol, semmi fele barmoth ne(m) bocziatottak oda mind eóreókke tilalmas zena fw volt [Uszt 15/101. — *Bágy (U) lakosai]. 1602: Biro Vram az keozeonseges tilalom ellen semmi fele beort ky ne hadgion vinny az varosbol, senkinek neys legien zabad venny az chehes emberen kyweol ky affelebeol mywel [Kv; TanJk V/1. 417]. 1734: A három hólnapi Arendáb(an) adott korszomának fojtatása ideje alatt Senki lakosink közzül sub poena fl. 3. se kamara házhoz, se másuva semmi fele ital innya ne

mennyen — se ne hozasson [Dés; Jk 446a]. 1751/1753: nem volt szabad a' betsületes Csizmadia Czéhnek sem cserrel, sem füvel, sem eger bingyoval semmiféle bőrköt semmiféle időben készíteni [Kvh; HSzjP]. 1758: Kotsis Ferenczné ... gyakorizben kívánván veszekedni Udvar Istvánnéval: ki is semmiféle okot sem egyszer, sem másszor nem szolgáltatót a' veszekedésre és egyenetlenkedésre [Betlensztniklós KJ; BK]. 1784: (A bányászgazdának) semmiféle Exceptiojok meg ne allyon, mely miatt a Földes Urak dezmajoj(na)k meg kellettnek tsonkulni [Torockó; TLev. 4/9. 16a].

2. semmilyen (személy); nici un fel de (persoană); gar keine (Person). 1592: Hogy semmi féle pwspeok a' Coloswary embert Secular(is) Causaban meg Ne itillie, semmire se kötelezhessen a' Coloswary pwspeoknek is beket haggion [Kv; Diósynd. 18]. 1710 k.: Semmiféle embert, akármí tévelygésben lévő, még az atheust is nem gyűlölni ... hanem szép szóval, szeretettel kell megtéríteni [BÖN. 431]. 1780: Semmiféle Munkásoknak a' ki rendelt fizetéseknel többet vagy a' melletis valami Discretiot adni ne attentálly [Torockó; TLev. 8b]. 1835: Tudom azt is töllek valo hallomásból hogy velek akkor semmiféle Tiszt nem volt jelen [Zsibó Sz; WLT].

semmiként semmikeppen, in/sub nici un chip, nicicum; keinesfalls. 1796: meg erősödtem abban, hogy Kaszát még tsak a' Marhák osztállya dolgábas, qua plenipotentiariusát az Hugomnak nem acceptálom semmiként [Mezőbodon TA; IB gr. Toldalagi László lev.]. 1845: azonn Zsellér telkét ... Haszonbérbe ígéré, annyival is inkább mivel többeknek megkínálása után is abba Urbéri szolgálatra embert semmiként nem kaphatott [Pagocsa MT; TSb 37].

semmikeppen 1. semmi szín alatt, semmiféle okkal/ürüggyel; in nici un caz, sub nici o formă; keineswegs, unter keinem Vorwand. 1567: paranchiolwnk nektek, hog' az feo nepek az cotwen pénz, az eg'hazhely Lo feyek kedig az hwzon eot eot penzt Zaz Sebesnek epetesere minden haladekelnkwl komis Myhalnak ... kezebe zolgaltassatok, Ebbe egiebet semmykeppen ne Chyelekeggie-tek [SzO II, 212 fej.]. 1573: Kis Antal hity vtan azt vallia hogy ... kery volt eotet Hennig hogi Be laro vtat engedne az eo kertenek vegen az Hennig kertebe Mert az eleot ely Zoritotta volt vicey Antal az eo larsat, Ezt eo Twttara atta volt Kakasnak, de azt Monta hogi ne(m) Engedj semykeppen hogi az eo kerte feleol larsa legen [Kv; TJK III/3. 18b]. 1590: az Darabontokis semmikeppen rea ne bochatthassak Diznaiohatt [Jobbágyfva MT; BálLt 89]. 1597: Az Al Peres tanachyat mykor weotte volna: Ilyen valazt teon: Azt mondom hogy te semy keppen ezt Az En Jobbagyomott meg nem foghattad volna, mert ennek semyt kezében nem fogtal: Azertt Aztit mondom hogy djany vagy Erette hogy Ilyen mod neklwl meg fogtal [UszT 12/66]. 1683: az paraszt népek és béres szolgák semminémű vasból álló vagy vasas fegyvert semmikeppen ne viseljenek [EOE XVII, 90] | Az jo féle papirosnak köteset az Kolosvári es Sebeni ársosok hatod fél forintnál aláb semmi keppen nem akárták adni [Utl]. 1710: Annak utána penig ha szünik Isten kegelyméből a Pestis, minden helyek abéli Privilegiumokból élhetnek, de addig semmikepen nem [KvLt I/198 gub. — "Ti. sokadalmat tarthatnak]. 1732: A Téhén Csordát meg engedűtk az Aknai Patakon túl ... de ezen innen semmikeppen ujjabb dispositionikig ne

hajcsak [Dés; Jk 430b]. 1775: meg parontsoltuk vala Gondviselőnk(ne)k Szász Istvánnak, hogy Felőri s ahöz tartozando Joszágbán ... mostan Divisiot Semmikeppen nem admittalunk [Berekeresztúr MT; BetLt 7].

2. semmilyen módon sem, sehogyan sem; in nici un chip, nicicum; auf keine Weise. 1552: Barchay Gerg' az felíwl meg mo(n)dath Thoth az Kelemen pap tavol voltaerth Semmikepen Nem Byrhatna [Mezőszengyel TA; BfR]. 1561: az En Maiorom adoth Meg Regen Amaz hythwan chalard Embernek Besseneny (!) Josanak valamý Baranth Ewtt forintal ados semmy keppe(n) Meg Nem wehethj Raytha, chak Bwdossyk Ellewte [Szentmihályteleke MT; BeszLt 54 Erdely Sebastian Gr. Tymar beszti bíróhoz]. 1584: ha hwl pedig rea ne(m) Irkezetek Tahat twdomán titellel tartozik az birak eleott myert hog semmikeppen az fejedelem dolgatwl ne(m) Irkezet rea [Torda; DLt 212]. 1597: Berhardus Jacobinus Juratús fassus est Zamat nem thúdom menyzer kert engemet Borbely Peter hogy Lukach vramnal theorekedgie(m) hogy az hazat neki adgia tizenhat zaz forintot igirt wala erette, de en semmikeppen Lukach vrammal weghez nem vihetem az dolgot [Kv; TJK V/1. 125]. 1643: Vitezleo Jonas Deak Uram azt az summat semmi keppe(n) magatul le ne(m) tehette volna, hanem eggiütis masutis io akaroitul kenszeritetet megh szerzeny [Déva; JHb 53/p]. 1693: Dobaj Janos es Szanto Marton Uramek semmikeppen egy mas között meg nem edgyezhetven, kellett nekünkis a Testamentaria Dispositio mellett meg maradnunk [Ne; DobLev. V/38. 2]. 1730: eo Exja Varosunk ellen valo processusat edes Hazank Törvényével meg edgyező processusnak Semmikeppen nem agnos-callyuk [Dés; Ks 25/IV. 23. M]. 1750: Ezekben a' Szélvezes időkben semmikeppen halra szert nem tettem [O.csesztve AF; Ks 83]. 1772: oly magosságra pedig a' Malmot, Gátat és Silipet fel emelni, hogy a' két also kereknek a' mostani alattak heverő holt viz ne ártson semmikeppen nem lehet [Dombó KK; JHb LXVII/2. 308]. 3. semmi esetre sem, egyáltalán nem; in nici un caz, de loc; durchaus nicht. 1555: az keresztenséghetwl Semmy-keppen el nem akarnak zakadny [LLt]. 1569: Jelentshe megh ennekem ez leuel viueo emberjm által hogy mibe maragion az megh tartott embereknek dolga, mert en chak az enimet kiuanom, mert en semmy kepen nem akarom az eo szabadulasokot, meddigh az en penzem megh nem lezen [Nagysajó BN; BeszLt 56 Horvath Lukach Nagy sayoj tyzt tarto Dombj Gergely beszti bíróhoz]. 1570: Ertyk eo K. varoswl azoknak kénergesekek kyk haz helt kewannak, De eo K azokat az helyeket semmy keppen Nem akaryak adny [Kv; TanJk V/3. 17a]. 1585: Jo Chatus azzoni, kirlek az Jstenirtt hogy ez gyermeckett Laczkott vyd el, mertt in semi kppen nem tarthatom vramtol, Nem akarom hogy az gyermecket rongallya fel zegge tegye, vagy vgy ruggya, vagy vgy wsze kiben halala esnek [Kv; TJK IV/1. 487a]. 1590 k.: Az Incatta vrunkat Eo nagat requiralta, Es vgy panazol-kodat hogy En hatalmasul hatarat Erdyeyt akarna(m) El foglalnj es fegyweos kezzel hatalmasul Eoriztetne(m) El diznaymot, mellyet En semmikeppen nem chyelekeotte(m). Ergo az meltatlan panaznak terhet keowetemo si Juris [UszT]. 1738: alázatoson Compromittáltuk magunkat, hogi a mi tehetségünk szerint, igenis az eppitendő Hidnak éppítésére Concurrálni kívánunk, de hogi egészszen magunk meg-éppitessük, az a mi tehetségunktől lehetetlen lévén, arra magunkat semmikeppen nem ígérhettyük [Dés; Jk 495a]. 1747: az élő Mindenható Nagy I(ste)nnnek dűtső-

séges névének káromlása és szidalmazása semmiképpen nem engedi, hogy az Inctus élete továbbra terjedhessen az l(nctusna)k elő számlált gonosz tselekedeti(ne)k meg büntetésre és mások(na)k példájokra az feje vétetessék és meg hallyon [Torda; TJKT III. 180]. 1749: mivel pedig az hideg időt, alkalmatlan utat az en hitván Constitutionem nem Szenvedheti, az minthogy most is ottan az Flatus vexal, utra indulni semmikeppen nem batorkodom [Futásfva Hsz; ApLt 1 Dombi János szb lev.]. 1796: Bernád Ersebeth panasza noh már el mulik a' lakodalom mert Dosa Farkas semmi képpen meg nem engedi [Lukafva MT; DLev. 4. XLA].

semmilett(e)képpen egyáltalán nem; de loc, in nici un caz; durchaus nicht. 1692: Kovács Annok ... semmi lött képe(n) jobbulni nem akar, és a' sz:házasság sz:rendi sz:rint Istenesen nem akar férjével lakni [SzJk 262]. 1717: Ami pedig az acquiralt jószágokatt illeti semileteképpen oszlásra nem bocsátom, mivel az külömb színű dologh [Nagyrapolt H; JHb XLVII/18].

semminemű semmiféle; de nici un fel; keinerlei. 1561: Hog' az o cehekbe ket few Ceh mester eggik zaz es az másik magar legen ezeket meg eskessek. Ezek mynden hol-nappban mynden mester miet meg' lassak es igazan meg' proballyak hogy senki semminemw miet tizenmeg' lottosnal alab ualo ewzstbol ne merezellyen mielni | Senky semminemw lopot ewzstot es aranyat ne meresi'en venny hamis Contrafact kouet se merezlyen be foglalni [Kv; ÓCART.]. 1592: megh engettek Zegedi Gaspárnak vgimint zomzednak azt a' hazat megh tartani, de illien conditioval, hogi Gaspar vram annak az haznak sem kertit se(m) vduarat, semmi nemw hozza tartozo hatarat megh ne zaggassa, hanem az varosnak reghj vegezese zerent eppen megh tarcha [Kv; TanJk I/1. 198]. 1593: kwlön kwlön tartozunk Eo kgienek Zaz Zaz f(ori)ntot le tenny es fwzetny melliet ha mi Eo kgienek az Eo kgetöl veghezet napra megh ne(m) adnank, Zabadsagha legien Eo kgienek myndewth ... mynd fiwnkhoz es marhankhoz hozza Niulny es meg foghny es mynd adeghe foghsagha tartani valamedege az Eo kgienek kötöt kezesseghwnkröl Jgazat nem tezwunk, melyben semminemw törüny zerent ualo erwsssegh ne haznalhasson [Perecsen Sz; WLT]. 1600: Az peres helt, a hon most az Oroshegy kosar wago(n), Farkaslaki hatarnak tudo(m), az Orozhegieknek soha semminemeo birodalmokat ott ne(m) ertette(m), hame(m) im most erte(m) hogy bele mentek, es wonakodnak wegette [UszT 15/105 Chortan Benedek Palfalui szabad zekely (70) vall.]. 1632: ugyan azon kenezseghben, melyben az Apia szolgalt ... Kozta Miklost megh hadtam ... s parancsolomis ... Hunyadi Varunkhoz tartozo gondviselőimnek es Tisztviselőimnek hogy Kozta Miklost mas nembe-li szolgatara ne kényszericzek semminemű adozással vó-véssel ne terheljék, hanem csak az Kenézségben szolgá-lyon [Vh; VhU 387–8]. 1700/1716: Lökös Pált és Feleségét semminemű jövökban, jószágokban meg ne haboritasa, mások(na)k is meg haboritani ne engedgye, ha-nem az mig élnek szabadoson birhassák, de el ne adhassák külső vagy belső Ingatlan jovakat Lelkek veszedelme alatt, ha el adnák is, invalida legyen [Kibéd MT; MMatr. 192]. 1761: Harminez vedres Boros hordo Nro 1. Egyéb Sem-minemű fel kelhető Jovai a Néhai Generalis vr elő Ng(na)k ezen Portiojaban nem maradtanak [Martonfva NK; JHb

XXIII/31. 32]. 1812: tapasztaltuk, hogy jozon mértékletes élettét fojtattak semminemű tékozlásokott pazirlásokott nem tudjuk [Altörja Hsz; HSzJP Bardocz Páll (58) pp és Márton Ignázt (62) gy. kat. vall.].

Szk: ~ *szin alatt*. 1584: Végesztek eo kgmek varosul ezt (is) hogy semminemeeo zyn Alat az Boron Iwoknak eledelet Ne zolgaltassanak egy forint bewntetes Alath, kyre az Va-sarbirok vrain vigiazzanak [Kv; TanJk V/3. 281a].

semmineműféle semmilyen; de nici un fel; keine(e). 1675 u.: Az Eöczém Uás Geörgy haza mellet volt szena fű-unknekiis eö Naga beket hagy semminemű fele marhait raita nem iartattia, sem semmi keppen raita nem kapdos [WassLt Vass Janos conditiói].

semmineműképpen semmi esetre sem; in nici un caz, nicicum; keinesfalls, keineswegs. 1585: Anna Pokos Peter-ne, Benigna Fekete Tamasne, Anna Paxi Casparne valliak egy Arant Aminemeeo pert kezdet most Nyreó Istwa(n) Puskar Balasne elle(n) Azt hallottuk Kalachswteoneteól hogy ebben Az perben semminemeekeppen Nem akar mel-lette lenny [Kv; TJK IV/1. 401].

semmint 1. semhogy, ahelyett, hogy; decit să ...; als daß. 1681: sem mint ket helyen levő nagy kötséges munkas epulet allyon gondviseletlenül, jobb volna csak az egynek viselnek jól gondgiat [Hátszeg; VhU 149].

2. mintsem; cu atât mai puţin; als daß. 1656: Bosok Mihály megholt s még az gyermek csak úgy vagyon nem tudom, az vármegye kinek fogja adni, mert én nem tudom, hogy hogy vegyem fél, mert én az magam jószágának sem viselhetem gondját, sem mint az másának viselhetném [TML I, 32 Teleki Jánosné Teleki Mihályhoz].

semmirekellő 1. mihaszna, semmirevaló; netrebnic, de nimic; nichtswürdig | beteges, gyenge; släbänog, bolnāvicios; kränklich, schwach. 1574: Orsolia az Zemetbiro Benedek Annaya Azt valliia hogy eo zomsedos Mazas peter-el zoksor haborgot Eo welcis okneikwl, hwl tykert hwl egibert Rea Ment ... azt Mond hatia feleole ez fele dolgá-ban zemyre kelleo Mint az hazaian es azon kywl haborw-sag zerzeo volt [Kv; TJK III/3. 392c]. 1619: az zsidó doktor ... egy rossz, hazug, semmirekellő ember [BTN² 225]. 1653/1655: En jnterponálám magamat es Ozdi Uramat hivatván, Ammoveálám hogy adgya meg Csepregi Wram-(na)k az aranyokat, hogy böcsülletib(en) ne fogyatkoznék meg Az Kalmár semmire kellő ember, ha hitelet el veszte [Kv; CartTr II Gaspar Veres Marti past. eccl. orth. vall.]. 1657: az grófnak nem használa a peregrinatio; corruptpál-tatván erkölcsé, semmirekellő emberről lott vala [KemOn. 52–3]. 1710: nagyobb famíliájú s jószágú ember nem vol-na nálánál^a, különben semmirekellő, részeges, csaknem fél-eszü [CsH 100–1. — Zólyomi Miklósnál]. 1779: A bé küldöt Tyro azon kívül, hogy a' Chirurgica visitation betegesnek és nyomoréknak találatot, az mértéket koránt Sem ütötte, azért Simpliciter rejiciatlatot a' Protocolumba bé írták hogy milyen rossz és Semmire kellő volt [Kv; SLt XL Ágoston Márton Suki Jánoshoz]. 1812: tsak akkor mentem be mikor a Groffné Annaya a Nagy Aszszony meg érkezett kiis meghalván tisztjének Lántzra tetetettessét, azonnal léá-nyostol a Groff úr eö nsga hálo Házára mentek nagy vesze-kezzel így szolván Te Samuka ... kötni valo Bolond ... haszontalan, semmire kellő [Héderfája KK, IB].

2. nincstelen; nevoias sárac; bedürftig, besitzlos. 1609: Takachy Kerestely semmire kelleo, haza sinchyen [Egrestő KK; Told. 4].

3. hasznavehetetlen, sérült, hibás; de nici un folos, vătămat; unbrauchbar, verletzt. 1648: Az mely eökor es wszo bornyuk közzül eöte semmire kellök [Komána F; UF I, 939]. 1662: Borjus Tehen nro 2 edgik Semmire kelleo, rövid üdeo(n) megis hall [Bábolna SzD; Utl]. 1687: ily meszszerül mig oda vihetnék, semmire kellök lennének Ennyok (!) nélkül^a [Balázsfva AF; Utl. — *Ti. anyjuk nélkül a malacok]. 1729: a' Katona egy bottal haragjába ösze rontotta a' lovat s Lábát el benította vgj hogj most semmire kellő [Sövényfva KK; TSb 51]. 1744: a ket Tulkok ... hitvan semmire kellök voltan(a)k [Bh; Told. 25].

4. silány, gyenge minőségű; de calitate slabă/proastă; wertlos, von schlechter Qualität. 1605: Semmire kelleo keöles Cub. 4 [Gyalu K; Sennyei 11/47 fej. inv.]. 1676: Semmire kellő sas mellyet karacson ellöt ket hettel kaszaltak nro 3 1/2 [Komána F; Utl]. 1681: Többire semmire kellő fekete Lencze (:csak Tyukok(na)k valo:) A. 1679 Cub. 2 [Vh; VhU 564]. 1700: Percipialtam elegies Gazos Buzát az Huzár Vr(am) hoszszo rostajan meg eresztven lött semmire kellő allya tizenkét véka [Kv; Szám. 40/I. 5]. 1746: Midön búzát rostáltanak semmire kellő rostallya lett Metr 2 1/2 [Koronka MT; Told. 37/26]. 1748: az esső sokáig verte a' Maroson tul le kaszalt füvet rendül, 's a' miatt el feketült, és semmire kellővé lett a' széna [Marossztkirály AF; i.h. 56]. 1792: Semmire kellő Széna, Sátéjos ... az Uradalom füvellőjéből [Szászváros; Ks 75. VIIIb. 141]. 1814: mondottam hogy vessük ugyan tömötten, mivel külből semmire kellő lészen, melyre nehezen hajlott de tsak ugyan ritkán és szigorán kelvén igen gyarło zab termés lett [Buza SzD; LLt Csáky-per 131. L. 38].

5. terméketlen; nefertil, neproductiv; unfruchtbar, unproduktiv. 1699: az Csörtos allyában hitván semmire kellő parlag [Nagykend KK; EHA]. 1747: eszt nem szanttyák, kövces semmire kello rosz föld [LLt B/20]. 1748: A Falun mint edgy alol a hol az Akasztöfa vagyon, azon oldalon is belöl vagyon egy kis hitvan Cseplesz, melyből többire Csak Gyeput szoktak Csinálni majd semmire Kellő [Koronka MT; EHA]. 1750: haszontalan Semmire kellő rosz föld az füvet sem termi meg, mivel szakadássokból áll [Szentmargita SzD; Ks 17/LXXXIV 15]. 1752: A MVásárhelyi Veres Csere nevezetű Erdő alatt vagyon edgy igen rosz és semmirekellő vizes föld [Told. 45]. 1755: Vagyon ... Verőfény oldalban egy darab semmire kellő Suhartz földek [Koronka MT; i.h. 79]. 1762: Tudgyuk hogy a' melly Utrumban denotalt Hellyet Dogán Todor sok Tövissek és Bokros szövevényesből ki irtott, az a' ... eö Nsága Erdejhez tartozo szelly volt Semmire kellő haszontalan [Cege SzD; WassLt]. 1774: egy Tő fenék de semmire kellő hasznavehetetlen hely nyáiban [Aranyoslóna TA; EHA]. 1784: La Pér nevű helyben semmire kellő, Maros áradásaival kövel iszappal meg töltetett rosz föld [Arany H; JHb XXXI/56. 9].

6. romladozott, tönkrement; deteriorat, distrus; trümmerhaft, verfallen. 1585: Molnar pal vallia, hog a' peres hazat ez Zabo ferencz epite megh emge(m) kere hog Achokat zereztek, mert az oldalais le omlet vala, az heazattiais semmire kelleo vala [Kv; TJK IV/1. 426]. 1598: csinaltadta Megh ... az kemencszet Mert semmire kelleo volt [Kv; Szám. 7/XVIII. 65 Masass Thamas sp kezéül]. 1632: Also

Porumbaki^a Udvar ház ... Maior ház ... Egi hituan semmirekellő Zuzek Nr 1 [UC 14/38. — *F]. 1692: Ezen mehes kertnek környülette valo sövény kertei düllő felben vadnak, semmire kellök [Görgénysztimre MT; JHb Inv.]. 1706: Vagyon edgy régi le romlott, semmire kellő kö ház [Hsz; Törzs. Rákóczi inv.]. 1745: Eke talyigák Semmire kellök nro 3 [Marossztkirály AF; Told. 18]. 1756: Semmire kellő atzél nélkül való karabély | Semmire kellő Lámpás [Nagy-rápol H; JHb XXXV/35. 22, 25] | tudom, hogy azon Joszágon levő Házban nem volt Sod kö, hanem fábol allo homlok kemencze fája, mellyis semmire kellő volt [F.csmáton Hsz; HSzJP Johanes Rákosi (60) pp vall.]. 1781: egy meg romlodazott, sendelyes fedelű, Sertést hizlaló lábos ol, melynek a dereka meg lehetős, de a' fedele semmire kellő [Pálos NK; Hr] | kerítése a' Curliának régisége miatt meg romladozván semmire kellő, ujjitást vár [Petek U; Hr].

7. szakadozott, elväsott; uzat, rupt; zerfetzt, abgebraucht. 1656: Megh veszet reghi rosz semirekellő gyartott beör nro.556 [Fog.; UF II, 99]. 1672: semmire kellő roszszak volta(na)k^a [Utl. — *A süvegek]. 1673: vagion ket paplan, eggik semmire kelleo, az masik jo [WassLt Borsai István hagy.]. 1688: Rosz semmire kellő moly ötte Juh bőrkök [Vh; Utl]. 1706: Harom semmire kellő juh bor [Görgény MT; Born. G. VII. 4].

8. megromlott, elhetetlen; alterat, stricat; verdorben, ungenießbar. 1648: eöteödvj semmire kelleo lábok nro. 84 csak ebeknek ... valok [Komána F; UF I, 933] | penyezés rosz semire kelleo sodar [Porumbák F; i.h. 882]. 1765: Öntetett ki meg romlat Csinált bor Eczet Semmire kellő lévén Vr. 02 [Nagybarcsa H; Ks 71/52 Szám.]. 1804: (A szalon-nak) már akkor meg penészedtek volt és rothadni kezdettek annyira, hogy tsak két három nap mulva semmire kellő lett volna [Dés; DLt 198/1807].

9. haszontalan; inutil, nefolositor; unnützig. 1736 u.: A főemberek, nemesek is az ilyen feleségekre, leányokra való semmirekellő s majd semmi ideig nem tartó, mégis drága pénziben álló portékákra^a való költés miatt enerválódnak naponként [MetTrCs 468. — *Öltözködési kellekekre]. 1740: Négy rosz 'skatujja benne lévő haszontalan dib dáb semmire kellő külbömb külbömb föle rosz portékákkal együt [ApLt 5 Apor Péterné inv.].

10. semmis, érvénytelen; nul, lipsit de valabilitate; nichtig, ungültig. 1640: Mind ketten papok it a faluban Boersagokatis praetendalliai de edgieb productioniok ninczen, hanem Thomori Pal neve alatt vias peczet es subscriptio nélkül exhibealtatot level ... meli semmire kello [F.ucsá F; UF I, 810]. 1676: Az budai vezér neve alatt való fört levél semmirekelő s minden pecsét s czímer nélkül levén, semmire való [TML VII, 228 Vesselényi Pál Teleki Mihályhoz]. 1731: Az Compulsorium az mellyet küldött Ngod semmire kellő [Gyeke K; Ks 99 Bíró János lev.].

11. elítélendő; condemnabil; verdammungswürdig. 1570: Jwlia Zabo Gergelne vallya, hogy Ew semy Latot dolgot Nem thud Mondany, hallot sok semmyre kelleo dolgot feleolek [Kv; TJK III/2. 36].

semmirekellőség haszontalanság, semmirevalóság; nemernicie, netrebnicie; Nichtsnutzigkeit. 1758: egy Kolosvári Dániel nevű haszontalan semmirekellő gazember ... lgenből házasodott volt az szegény feleségét haláláig vervén maga semmirekellőségét ottan körül mindeneknek megmutatta [RettE 59–60].

semmiretartás semmibebevés; nesocotire; Nichtachtung. 1662: a Jehova szavát meg nem hallani, nagy felfuvalkodás őellene és neki semmiretartása [SKr 710].

semmirevaló I. mn 1. hasznavehetetlen, hibás; de nici un folos, cu deficiență; unbrauchbar, mangelhaft. XVIII. sz. eleje: az melly lovak(na)k alacsony az elejek semmire válok, botlók tartatlanok [JHb 17/10 lótarási ut.].

2. silány, gyenge minőségű; de calitate slabă/proastă; von schlechter Qualität. 1765: A Gabonás helyén egy Kasban semmire való Lencse [MNy XXXVIII, 134].

3. terméketlen; nefertil, neproductiv; unfruchtbar, unproduktiv. 1774: a' Felvintzi határ semmire való bokros hely [A. fűged TA; EHA]. 1797: Ez az Erdő le vágatot volt, 's most cseplez, czlíheres, semmire való bokros hely [Ajton K; EHA]. 1803: engedelmet kérünk az Gyepűnek meg járására miis azért körös körül meg Jártuk de oly Gyenge Gyepűn vagyon kétt helyen hogy semmire való roz [Dés; DLt 82/1810].

4. romladozott, tönkrement; deteriorat, distrus; trümmerhaft, verfallen. 1694: Vagon itt egy Nobilitaria Curia, nyílik az Udvarház(na)k Udvarára, egy puzta nagy kapu, nyílo kapuja nélkül: mellj(ne)k tsak köteses kapu bálványi vannak, es sorvadoz(na)k, semmire való p(rac)stila sindelj fedeale alatt [Kisegyez AF; BFR néhai ifi. Bálpataki János urb.]. Ebből az hazból az Lapos fele nyílik ki az Secessus-ra egy felszer Ajto de az Secessus mosta(n) semmire való el romlot [Kóvár Szt; JHb Inv.]. 1764: Kilencz szűszek mellyeknek öte semmire való [Marossztkirály MT; Berz. 6. 50. S. 18]. 1771: az el mult Nyáron nem forgattak azon Malmok ... a' Gátis semmire való haszontalan [Sövényfva KK; JHb LXVII. 174]. 1816: Ez gabonás hámbari el rutultak, fedeale semmire való [Jobbágyfva MT; BálLt 67].

5. szakadozott, elvászott; rupt, uzat; zerfetzt, abgebraucht. 1801: edgy semmire való anglia zöld mente rokával prémezve és bérelve [Mv; MvLev. Tóbiás Antal hagy. 2].

6. semmis, érvénytelen; nul, lipsit de valabilitate; nichtig, ungültig. 1676: Az budai vezér neve alatt való írott levél semmirekelő s minden pecsét s czimer nélkül levén, semmire való [TML VII, 228 Vesselényi Pál Teleki Mihályhoz].

7. hamis; fals, neadevărut, nefondat; falsch. 1814: Amint értettem Testvérem egy semmire való beszédekből egyben fűzött instántziaival alkalmatlankodik ngodnak [M. gyermónostor K; GyL. Varga Pál dominális bíró lev.].

8. értelmetlen; fără sens/rost; sinnlos. 1847: De vajlon mi lesz belőlem halálom után? Vajlon nem hálnak meg az én gondolatim és belső érzékenységeim a testnek halálával együtt? Ha meg jobb lett volna nékem élni nem kezdeni, mintsem egy bizonyos semmire való létet szemlélni magam előtt? Nem, a mi élni vágyódó kívánságunk meggyőző mintek efelől [VKp 163 Varga Katalin kezével].

II. **fn** semmirekellő/haszontalan személy; netrebnic, om de nimic; Taugenichts. 1847: A' Trézsi lebetegedése határideje bizonytalan — azonban hozzá vetőleg azt hiszük octoberben fog történni, mert csak nem hiszem hogy a' semmire való annyira megcsaljan, hogy előbb tálojon [Kv; Pk 7].

semmis I. mn 1. nincstelen; nevoias, sárac; besitzlos, arm. Szk: ~sé hagy. 1617: mi az kegd előzégi allapattiat, es apro aruait tekintvén feyedelmi kegyelmességewnkbeől semmisse nem akartuk hadny, hanem byzzonios summaul

akariuk contentaltatny [Ks O. 26 fej.]. 1654: szegyenj Kis Pal Balint Uram el nehezede erőltete az menjem hogy az leanjat Kelemen petemet semmisse ne hadgya mert azis edes gyermeke [Uzon Hsz; Kp I. 76 Punkosti Mihalné (70) vall.] * ~sé marad nincstelelné lesz. 1705: gróf Forgách

azzal a parancsolatjával azt akarja, hogy ezek a faluk kimozdulván helyekből elpusztuljanak és semmissé maradjanak [WIN I, 373]. 1720: mihent annyira való állapotban leszek hogy excurralhassak, ha semmissé maradokis kevés jóságocskánat és egjéb Substantiácskámatis pénzé tészem talám Isten reá Segít hogj ezen hybernium el foljása alatt én is azon nagy terhet magamrol le tehetem [Borosbocsárd AF; Ks 95 R. Boér Sámuel lev.].

2. érvénytelen, meg nem történt; nul, inexistent; nichtig, ungültig. Szk: ~sé tehet. 1657: Ugyanis Uram, a' mi bűneink a' Te irgalmasságodnak és ígéretdnek igaz voltát meg hibáséthatják-e? vallyon, s Szent Fiadnak kinszenvedésének érdemét semmissé tehetik-e? [Kemlr. 333] * ~sé tesz. 1651: az böcsületes szabó-czéh ... fizettek az szabómestereknek az chéh pénzből f. 6, mivel az 1648 esztendőben fejedelem dolgára Fejérvára kénszerítettettek volt menni köntösök készítésére nro 12. Azért hogy ott az fejedelem semmit sem fizetett, munkájokat nem akaráván semmissé tenni, az tanácsot is megszupicalván, adott az böcsületes tanács hat forintot [Mv; EM XXI, 536].

3. ~sé lesz erőtlenné/érvénytelenné válik; a deveni nul, a pierde valabilitatea; nichtig werden. 1674/1681: ha exturbaltatnának magok örökségekből tovább ne tartozzanak megh oltalmazni, az Evictio semmisse legyen, erejével ne élhessen Szirma(n) Ur(am) vagy posteritassi [Hátszeg; VhU 360. — "Ti. a társörökség birtokában].

II. **fn** nincstelen, vagyonatlan személy; sárac, sárman; Besitzlose(r), Arme(r). 1692: Tehenesek Semmisek^a [UzlT IV 53. — "Faluösszeírásban]. 1715: Katsó Kata Imre Jánosne semmisek [Ége U; i.h. III. 44].

semmiség 1. kicsiség, jelentéktelen dolog; nimicuri, lucru fără valoare; Kleinigkeit, Bagatelle. 1801: az anyám ... semiségekért örökké bennem lakik mindgyárt szűntelen belém akad minden ok nélkül [Mv; SLt 17. P. Horváth Trézsia atyjához]. 1813: javasolván az Exponens Uram Felesége Baratosi Joseff eő Kigyelmének a' Czéh házában azt, hogy jobb volna Baratosi Joseff Uramnak, hogy a' mit költ efféle Semmiségekre, inkább azt adná adosságába [Dés; DLt 56. 20–1]. 1847: Minthogy szinte semmiségért szot szaporítani restellem nó de se baj! másként leendő ezután [Csapó KK; DobLev. V/1265 Wízy Lajos Dobolyi Bálinthoz]. 1894: Szégyenlem pedig, hogy ennyi semmiséget firkálok össze, de még mindig a régi indulattal vagyok irántad [PLev. 165 Petelei István Jakab Ödönhöz].

2. vki jelentéktelen személye; persoană umilă/neînsemnată; unbedeutende Person. 1879: Dr. Tolnay Lajos úr csendes fasét tartott az én semmiségemmel. Nagy ostentatíval köszönt jó messziről, s aztán elfordította a fejét, nézén az égre ... egy elrepülő bogárra, cammogó bivalra, csak reám nem [i.h. 49 ua. ua-hoz].

semmi-vallású alk bizonytalan vallású; de religie incertă/negisură; von ungewisser Religion. 1762: Nagy Boldizsár gr. Kornis István úr leányáért pápistává lőn reá — a pápistaságra, de elhagyni nem volt szabad, megmaradni abban nem szerette. Ugyannyira van s volt, hogy már

egy darab időtől fogva semmi-vallású volt, jóllehet hallottam a dési udvarbírájától Hadnagy Andrásról, hogy mind a mi könyveinkből imádkozik s azokat olvassa [RettE 139–40].

semmivég semmiképpen; nicicum, in nici un fel; keines-falls. 1619: nyissátok fel az szemeteket az hatalmas császár várát adja meg az urad s ország, mert bizony soha tovább semmivég nem tartóztathatjuk [BTN² 208].

semmivékellő hasznavehetetlen ember; netrebnic; Tau-negichts. 1753: Mivel Bese Mihály Jobbágyot Fiaól Pistától Separalni károsobnak ítéltetett, mivel úgy mind kettő élnetlenné és Semmivé kellővé tétetnék, azért ő Fiaólt hagyatik egy Nyilban, kiis a másik Nyilban Terrenummál adaequaltatik [M.nádas K; RLt].

semmici selmechányai; din/fabricat in Selmechánya; hergestellt in Schemnitz. 1807: meg-volt rakva Három Schemnitz Pipával [DLt 78 brassói nyomt. kl].

senkel, sinkel 1. ajándékoz; a dárui/da; schenken. 1573: Valazto Eottwes gergel, Azt vallia hogi Offembanian el-lotta az Smelcertwl az Biro eleot es teob Emberek eleot Monta hogi az Mely testelt Zenkelt Eottues Leorinch-nek pechy Estwan Azbol Masfel vagi harmad fel gyra Ezwt leot volt [Kv; Tjk III/3. 221]. 1592: Gyafas Boldis-sar senkelt vala ennekem egy darab cöreökeöt [Lécfa Hsz; HSzjP]. 1596: Adanak nekem egy Darab To helth melieth jo akaratiok zerent falustol sinkelenek [Egerpatak Hsz; i.h.]. 1597: Baczmegey Miklos Adot 40 tallert Est eo kegielme Jo Akrtiabol sinkelte Az varos epitesere az Istalora [Kv; Szám. 7/V 1]. 1598: zena fwet melynek az felet az battia senkelt volt Zekely Istvannak [Dálnok Hsz; HSzjP]. 1633: Bibó György Nagy Miklosnak Baratoson Orbai Szeben egy darab jóságot senke Nagy Miklosis senke Bibó Györgynek egy summaban 25 forint arra erő marhatat [Barátos Hsz; i.h.]. 1670: Beke Pál ... atyafiának Beke Mihálynak sinkelé feleségével Kováts Margittal együtt az mostani Jóságokból mellyen mostan laknak [F.csemátón Hsz; i.h.]. 1686: Szabo Ferenczné Anna ki mostan Albisban lakik és senke örökösön jo akaratyából Dálnokj Lőrincz Jánosnak fél hold földet [Dálnok Hsz; i.h.]. 1707/1786: Etzken András Uram gyermekeinek oda adá Sinkelé mindennemű acquisitumát valamelyeket ennekelőte keresett és ennek utánna keres in genere mindeneket [Albis Hsz; BLev.]. 1729: törvényben idézven a Bátyát Magyarosi István Pap Uramot békesseg Fejibe úgy senkelt az mentionált jóságot [Magyaros Hsz; HSzjP].

2. (szőlőt) homlított; a marcota; absenken. 1694: Remetei Majorság Szőlő. Az igen el pusztult; va(gyo)n ujan kezdte, valami keves senkelni való szőlő, de külömben ha ki nem vagiák, Szőlőt belőle nem eppíthetni. Berkesi Majorság Szőlő. Ez meg lehets Szőlő, jóllehet ebbisen sok senkelni való va(gyo)n [Kóvár Szt; JHb Inv.]. 1793: Az szőlők Szépen mutatják magokat és az Telek s Várallyai szőlők ki is vagynak kapálva és sokat Senkeltek mind itt mind pedig Bfalván [Szilágycseh; IB. Fogarasi István kezével].

senkelés ajándékozás, adományozás; dárui; Schenkung. 1578: Myis megj neszók az s zenkeleset és zenkenlenk mw es ket forint ara puskat [Nagyborosnyó Hsz;

HSzjP]. 1666: tartozzek annak idejében producalni ... Giarfas Leorincz Teleki joszagarol valo sinkelesit [Lécfa Hsz; i.h.]. 1701/1786: Etzken András Uram oda adá Sinkelé mindennemű acquisitumát Mely adásokrol és Sinkelésről evictiotis fogada Etzken András Uram az Feleségének ... és négy gyermekeinek, minden legitimus Impeditorok ellen [Albis Hsz; BLev.].

senkelt ajándékozott; dárui; geschenkt. 1592: asz cöreök asz mellien mostan Csüream vagion és Gywmeölcz kertem es asz nekem senkelt cöreökeöt vgj Boczattam viszsza [HSzj gyümölcs(ös)kert al.].

senki 1. áll nm A. *fn-i* 1. egy személy sem, semmiféle személy; nimeni; niemand, kein Mensch. 1548: ezek mynd en nalam zalogba vadnak. Ezeket senky addig meg ne valthassa Myglen az en fyam fel no [HSzj zálog al.] | Meg Mondam hogy ha kezesse littere (!) Nem haythatok [Sajókérsztúr SzD; BesztLt 20 Nagy Tamás Zwchy Vince beszti bíróhoz]. 1552: En gerendy pet(er) vallom ez lewele(m)nek zeriben hogy ez lewele mwtatok zaz Istwan az ew tarsaywal egyetembe lamborwl Zolgaltak It Dewan kyket Bwlczwwal boczattam el Azert senky ne bancza [Déva; BesztLt 16]. 1572: en az Jtileo mestert en ne(m) latta(m) hogj se(n)kj haigalta volna [Gyerőmonostor K; KCs Bed Janos megerioj nemes szemel] vall.]. 1589: en azulta nem hallottam hogj bantotta volna senki [Szu; UszT]. 1592 k.: en nem latta(m) hogj senky fogta volna sem kalodazta volna [i.h.]. 1598: Az Tamas János kertitol fogua az roka mezőnel ment ala az nagy nyr kezepet az uolt az lo kert mind lo kertt uolt Lazar Imrehe ott senkjnek ne(m) <uo>ltt szabad louat tartani [Pálfa Cs; BálLt 81]. 1606: megh találak feleölle Capitant, es azt mo(n)da hogj teörüenelkyl senkj senkjre ne(m) zabadit [UszT 20/232 Georgius Marko de Olaztelek (40) pp vall.]. 1619: Én nem vagyok isten, hogy senki szívt által lássam [BTN² 197]. 1631: mikor ualami uetkeert feddette az Ura ugj esküt^a hogi soha senki esküesehez kepest nem hitte volna hogi ollia(n) életű legien [Mv; MvLt 290. 56a. — ^aA hűtlenkedő asszony] | Szűcs Peter nevű ember megh esküvek senki kenszeritisből [Tötör SzD; Ks 42. 7]. 1651: akoris birtak az Haz heljet az oltajs zabadoson birtak senkit ne(m) tudo(m) hogj ellenzette volna tölle [M.köblös SzD; RLt 1 Mathae illjes (60) jb vall.]. 1677: Soldos gyalogját, senki maga, vagy tár szekerei mellé, a' hadakozásnak idején ne vegye, hanem a' Vármegeye Zászlója alatt jártassa [AC 96]. 1730: (A) földet ada Eczen Andras Ur(am) Moricz Istvan Uram(na)k harom ugar szerig ő Kglmitől senki mig az harom ugar szer el nem telik el ne valthassa [Albis Hsz; BLev.]. 1795: Extraordinarius Assessorokat is fognak bé esketni mivel már figtaltott a Gen. Synodusba hogy Regius senki nem lehet hanem tsak az adessor [M.bikal K; RAK 20]. 1844: Én senkit bizonyoson nem tudok, Köz hírből, nevezetesen a miolta a' Nyomozások meg indultak eleget hallattam, de azok mind csak hallamások. Egyebet vallani, nem tudok [Bágyon TA; KLev. Váásárhellyi Sámuel (25) vall.].

Szk: ~ is. 1568: Panazolokdyk eneke(m) az en Zolgam fyczor Matyas hogy hon nem Lytyben eo hazat kergetytek fenyegetytek kyben menty hogy nem tugya hogy semy wytke volna senkjti(is) meg bantot volna [Fog., BesztLt 57 Csp. Beokeos a beszti tanácshoz]. 1638: nem lattam hogy senkyjs titko(n) Materias követ vagatot a' vagy futatot

volna Ezüstöt [Torockó; Thor. XIV/1. Fr. Ekkat^a (39) j b vall. — ^aTollvétség Ekkart h.]. 1645: Kamuthi Miklosnen es Joszagán ne hatalmaskodgyek, hanem ha my Jussokat praetendallak az Joszaghoz, vagy egyebhez procedallaknak Jur(is) ordine ellene; mert egy altalyaban az hatalmas-kodast senkinekis meg ne(m) engedhettyük birodalmunk-ban [JHbK XXI/8 fej.]. 1671: Hogy az Országnak Libera Electioját semmi úton nem impediálly^a tellyes életében, hanem azt az Országnak valósággal meg-szerzeni igyekezik, és senkire a' Fejedelemséget nem transferálly, nem-is tractál arról senkivel-is, sem az Országnak soha nem proponáltatly, és senkinek-is nem intimálly, vagy intimaltatty, sem penig tacitē senkivel-is arról nem concludál, sem penig a' maga Fejedelemséget, semmi úton módon másra nem transferálly [CC 19–20. — ^aApafi Mihály]. 1681: Az Vársi Korszomallas Uy szerint Karaczo(n) napjattol fogva Sz: Mihály napig az D(omi)nus Terrestris szamara Continualtatik; es senkinekis akkor nem szabados bort arulni, hordaja fenekenek kivagatasa poenaja alatt [Vh; Ált Urb. 19]. 1769: senkiis maga Jobbagyit ne biztassa s efféle cselekedetekre ne batorítsa hanem inkább keményen meg fenytte [UszLx XIII. 97]. 1806: Senki-is a' Jóságának, a' faluból ki-rugo végén kaput semmi szín alatt ne tartson; mert ha valami kára történik, és a' nyom arra talál, a' Falu meg nem fordittya [Oltszem Hsz; Mk II. 4/115] * ~ se. 1670: Az akna jövedelméből senkinek se engedjen Kegyelmed semmit is fizetni az mi hírlünk s akarunk nélkül [TML V, 54 a fej. Teleki Mihályhoz]. 1719: az én pénzemhez bizon senki se bizzék; mert nekem nincsen; ha volna is vagyon föld; hogy a rosda meg egye [Kszeg; BfN Bh-i cs.]. 1786: az Vass Dézmat senkit se tudak hogy el tartatta volna [Torockó; TLev. 4/13. 19] * ~ sem. 1573: Anna Zigarto Andrasne hallota Thakacz Andrasnetwl Eoneky Monta hogi latot estwe az hold vilagon valamy Inges legieniek leaniok fwtosnak volt az fal mellett De eo Nem twgia kyk volnanak, senkyt sem Newezet eo Eleotte [Kv; Tjk III/3. 116]. 1590: az mint az kisbeik fiamott mondod hogy hazadon fenyegettett eszt sem mywtele, seott ha mielte volna es senkitt sem bantoth [UszT]. 1665: akkorj vdeöben senkit sem kjszerjettek akkorj urak Telekb(en), hogi magat keosse iobbagjul [Marosjára MT; Told. 1a]. 1736 u.: Ha innya kezdett a Fejedelelem, gyakran is ivutt, ott senkinek sem lehetett magat excuálni, addig kellett innya, míg kidölt asztaltól [MetTrCs 454]. 1808/1809: Pataki István Uram meg halgatván a Rendelést ki méne az ajton 's kezivel pattogatni kezdte, azt mondván abbol nékem senki sem parantsol [Szu; UszLx ComGub. 1753u]. 1840: Senkini sem járt be [Kvh; HSzjP]. Sz: ~ nem elég okos magának. 1710: A szegény Bethlen Miklós is megiesik Szebenben, amint örökké vallottam, senki nem elég okos magának, és a bölcs ember, mikor megbotlik, mindenkor nagyobb esik, mint az együgyű [CsH 344] * ~ nem irigykedik a kincstelen emberre. 1702–1764: Senki nem irigykedik az kentsstelen emberre [Torockó; MNy IV, 233] * a fülét sem mozdítaná ~. 1676: bizony nem ké, Uram, most félni, mert a fülét sem mozdítaná senki [TML VII, 275 Wesselényi Pál Teleki Mihályhoz] * hiába fog hegedülni, nem fog ~ táncokba menni bármit tesz, senki sem törődik vele. 1619: Ugyanitt occurál, Kegyelmes uram, az Nagyságodnak egynéhány articulusra való resolucióm Istennek szent segítségéből ezek felől Nagyságod egy álommal s édesbbsel többet aludjék, mert bizony heában fognak hegedülni, nem fog senki tán-

cokba menni, ha valaha valami emberekben ez világon tökéletesség vagyon [BTN² 186].

2. ~ más/más ~ a szóban forgó személyen kívül más személy nem; nimeni altul; sonst niemand, kein Mensch mehr. 1608: Ha penigh valakj teorwennyel akarna ki uetnj Berei Martont az hazból ugis Getzy Jstuan Vramnak iusson az haz penze után, másnak senkinek se [Mezőbánd MT; MbK]. 1661: Mindazonáltal Kegyelmedet kérem, megbocsásson, hogy én Kegyelmedet ilyen igen kényszeritem az fáradtságra, de ez viszen reá, hogy én máshoz senkihez nem bízhatom [TML II, 15 Veér Judit Teleki Mihályhoz]. 1689: az Czicz hegye tetejében vagyon 16. esztendeje mi olta magam lrtattam egy darab lrtványt, melyrül engem az időtől fogva, sem az J. sem mas senki soha nem tiltot, hanem pacifice birtam, megis az J. mera et absoluta potentia mediante rea ment, es az en szena füvemet le kaszaltatta [Dés; Jk 110a]. 1702: obligálá magát Proszka Thodor Nmzs Mihálcz Miklós Ur(am)nak, és ő kglme Posteritássinak örökkös jobbagyságra tali conditione, hogy mig Erdély Országában lakik senkit mást Nmzs Mihálcz Miklós Uramon, és ő kglme Posteritássin kívül nem szolgál jobbagy képpen sem maga, sem Posteritássi [Altörja Hsz; Borb. I Nicolaus Márton ludi-magister gymnasij Al Torjensis keze írása]. 1736: Bizony az fekete csizmát sem viselte más, hanem az ki gyászolt, az dali csizmát sem viselte más senki, hanem, amaz nagy emlékeztető úr Kornis Gáspár [MetTr 349]. 1754: nemis hallottam Senkinek másnak munkáját azon az helljen Korpos Pálon és Lakatos Tamason kívül a kik meg határoztaák kertel egy más között [Ditró Cs; LLt Lakatos István (60) vall.]. 1790: a' penz mostanis nálom készen lévén a' Nemes Captalannak Cum omni proptitudine meg adni kész vagiok, és miheltyen az Ur lsten beteg ágjamból annjira Való erővel fel gjojjit, leg ottan meg viszem, es ... be is szolgáltatam; s azért a' Jóságát se Komáromi Urnak, se másnak Senkinek birodalmamból ez uttal ki nem bótátom [Radnót KK; DobLev. III/678 Csato Mihály lev.].

3. ~(nek) vkije/vmije az utána következő birtokszóban megnevezett fajtából egy sem; nimānui; niemandem gehörend. 1568: Catharina Magiary Tamasne iur(ata) fassa est, hogy oda Jque Veres Tamasne es azt monda, Myre hogy azt montad hogy ne orizze a te fiad a bestie kúria tehenet, es mond chyeht Balintné ha montamis Nem Noked montam hane(m) az en gyermekemnek Mert ne(m) akarom hogy senky tehenet orizy (!) [Kv; Tjk III/1. 224]. 1570: Raczfey Krestel? Stephen otth, hitek zarent vallyak, hogy Eonekykes volt Lenek es keolesek az ky (!) Myhal keolese Mellet, Es aztis Mind megh etetek volt, De eok Rayta nem talaltak senky Barmath, hane(m) az vtan Kys Myhal-twl hallottak [Kv; Tjk III/2. 191]. 1591 k.: ez Fazakas Lukachnak az Eósy Attiais molnarok voltak senki Jobbagy nem voltak [UszT]. 1603: nappal az Vartakon es tornyokon walo leöwwoledezesek meg Zewnnienek: az ey penigh miert hogy senkinek nem barattia az zokot uigiazast continuallyk (igy!) [Kv; TanJk I/1. 444]. 1633: soha nem hallottam senki jobbagajs leótt uolna [Dés; DLt 380]. 1669: Én bizony senki atyafiuságában is nem bízom úgy, mint Kegyelmedében [TML IV, 593 Teleki Mihály Nalácsi Istvánhoz]. 1677: Jofü vidékire senkinek Jobbagyi bé ne fogadtassanak, és ha olyan talátatnék, az Ispánok, és Vármegye Tisztei sub amissione Officiorum reá mennyenek, és restituállyák, comperiáltatván előtők a' dolog [AC 221]. 1683/1781: tartok egy kitsin fattyat Vizi Mihályt, annak

hagyk szabadtságot, senki Jobbágya ne légyen [Süketfva MT; DobLev. I/9]. 1748: A' mi az én Nobilitasomat illeti ha nekem privatim arról Donatiom nintsenis, eö ipsö tamen, hogy Thordai ember vagyok, beneficis Priuilegii communis Nemes embernek irathattam magamat, másképpen nem vagyok senki Jobbágya [Torda; TJKT III. 228].

4. a jelenlevők/említették közül egy sem; nimeni din cei prezenți/numiți; keiner von den anwesenden/genannten. 1561: Az mely legem vrat el akarya hadny ket hettel eleb tartozzek vranak akarattyat meg' ielentheni. Az vtannis Bwchw hetet ket hetet zolgalnj hog' az miet az mellyet fel fogattanak uolt el wegezzeck Senki penig' eg' mesteris effele legent ky ez warosba eg' Mestertol mas mesterhez akar Zolgalni menni meg ne mereslyen addigy fogadni a mig' megy nem erti az wratol my okon es my modon ualt el [Kv; ÓCARt.]. 1570: Kelemen Mongia volt neky Jertek ely Lassatok myth chelekeznek, De eo Nem Menth Sem egies senky az wrzeok keozzwl [Kv; TJK III/2. 82]. 1585: Kisfaludi Kecheti Caspar ffw ember ... Aztis hallotta(m) Mihál deaktul az iktataskor hogy eo senkit Nemes embert, lofeiet az eo iusaban meghe ne(m) haborit [UszT]. 1602: Senky az Mezarosok keozzeol affele meghe beliegetet barmat marhaianak el vetele alat, el ne merezelie adny [Kv; TanJK I/1. 407]. 1655/1754 k.: Senki penig az Sátorban gyontározatlan munkát a Mesterek közül me árulyon, külömben büntetése lészen flor. 1 [Kv; ACJK 17]. 1702: mivel ez Hazab(an) sok felől halatnak tolvajok Kgd mindenütt maga szekib(en) hirdesse meg hogi senki nekik gazdalkodni ne merészhelyen, mert az Mely Falu gazdalkodik harmadmagával az Biro fel karoztatik [UszLt IX. 77/50 gub.]. 1737: Az Ecclesiának a hová mit hadtam, adtam, és fogadtam, és hagyk átok alatt hagynom hogy Senki az én maradványim közül el ne vegye, meg ne másollja, s kiszolgáltatni el ne mulassa [Szárhegy Cs; LLt 60/1679]. 1755: pusztaság ollyan van Szebenbe, hogy majd á sintsen, kinek köszönyünk, nem lévén senki ben á Magyar Urak közül [KS 96 Baló Antal lev. Nsz-ből]. 1767: senki azok közül, akik ott jártották Tulkoit, s kantzait (igy) nem büntetődöt meg [Burjánosóbuada K; JHbK LVI/5. 11]. 1780/1804: bé álván a Mlgos Possessoratus kortsmárlása senkinek a Toroczkoí Jobbágyok es szolgáló 'Sellérek közzül ugy bé járó jövevények(ne)k is bort vagy egyéb italt bevinni, annyival inkább eladni szabad ne légyen másként ha kik tselekednének a Mlgos familia számára confiscaltassék és toties quoties fl. 12 mulctáztassanak [Torockó; TLev. 38–9].

Szk: ~ is. 1728: Ratkai Gombkötő Ferencz Ur(am), hogy egy hársfa karszeket csináltatott volna melyet ki nem váltott azért fel tiltatik az B. Che előtt hogy addig míg ő kglmel (!) ne(m) igazítja dolgát senkiis az my Mester Atyankfiaik közzül ne dolgozza(na)k okglme(ne)k annak büntetése alat [Kv; ACJK 138]. 1745: Senki is az Betsületes Cehbeli Mester Emberek közzül Senki is az Asztal mellől felne kelljen míg az Asztalon Leszen az Czeh Könyve, mert az ki az ellen tselekeszik, tehát büntetése Lészen flor. 3 [Kv; FésCJk 31]. 1767: Mi igaz hűtünkkel el mandhattuk, hogy soha senki is azok közzül ... meg nem büntetődtek [Burjánosóbuada K; JHbK LVI/5. 27]. 1806: A' számadásnak ideje, senkinéki a' Gazdák közzül szabad nem lészen, Juhait addig kihányani valamig, a' mivel tartozik, bé nem fizeti [F. rákos U; Falujk 19 Sebe János pap-not. kezével] * ~ se. 1672: Innen csötörtökön Czégben, pénteken Örményesre, szombaton Radnótra megyek, de ez dispositionat, kérem, senkinek se jelentse udvárnál is; azonban arrafelé

kerestessen [TML VI, 239 Bánfi Dienes Teleki Mihályhoz].

B. mn-i egyetlen sem; nici unul; kein(er). 1794: bár mely egyenes szívű Birois könnyen által láthatja mely Károson viselte Mgos B. Nalázi Joseff Ur Testvére árváinak tuteurságát, akiknek majd jobb lett volna, ha senki Tutorok nem lett volna, mintsem ha meg engedtetik mind az a' mit a Tutor Ur kíván vagy elmellőzni, el tartani, vagy pediglen el engedtetni [Kv; CsS]. 1836: Senki Kalvenista ember az eö hazához ne menie(n) [Aranyosrákos TA; Borb.].

II. fn birt. szr-os alakban; cu sufix posesiv; mit possessivem Personalsuffix: egyetlen olyan személy sem, aki a szóban forgó személlyel rokoni vagy szorosabb kapcsolatban volna; nimeni (nici rude, nici prieten); kein Mensch, der mit der genannten Person in verwandtschaftlichem oder engerem Verhältnis ist. 1659: Édes Bátyám uram, ha én nem járok benne, sem atyjafia senkije nincsen szegénynek [TML I, 410 Bormemisza Anna Teleki Mihályhoz]. 1678: Én is kérem Kegyelmedet édes Öcsém uram, mivel én is halandóság alá vetetett vagyok, idő is igen eltölt, hogy ha Isten az idő alatt elvezen, ne feledkezzék el árva neveletlen gyermekeimről, Istenért kérem Kegyelmedet; nekem immár senkim sincsen, az kinek egy szót szóljak az én sok nyomorúságomba [TML VIII, 200 Árva Bormemisza Kata ua-hoz].

senyved I. tengődik; a lincezi/vegeta; siechen. 1678: Nem árt Kgdnek magát aprónként készíteni, ki tudja, ha Kgdet tanálják kívánni, jobb távuly senyvedni; ha abban securus volna Kgd, hogy az magyarországiak potenter Kgd mellett fogják, jó volna oda menni s ha azok megimák, micsoda patronusok volt Kgd, még az vádló járna rosszúl [TML VIII, 29 Székely László Teleki Mihályhoz]. 1705: Azután pedig megadám az hűségben megmaradt főrendeknek registromát, kikkel Szebenben együtt senyvedtem, kik is voltak in numero 40, akik Szebenben voltak [WIN I, 619].

2. szenved; a suferi/suporta chinuri; leiden, dulden. 1597: Chato Ambrusne Sophia wallia egizer minthogi teo zomzedgia wagiok menek egikor ki vdwáromon az fa wagora hallek valami keserves iaigatast az Kis Imre kamoraiban kerde(m) az leankaiait hogi michioda iaigatas wagon az kamoraba, monda, lai io zomzed azzony bizony az zeginy gyermekeket keoteozte az Apam az Agashoz, immar negied napia hogi ot senywednek zegenyek am zinte meghe halnak [Kv; TJK VI/1. 39–40].

3. pusztulófélben van, romlodozik; a se deteriora/strica; zugrunde gehen. 1636/1687 k.: Mikor á Sz. Annaiak kerti el kezd senyvedni, bomlani, akkor mérjék fel ujjobba(n) és oszollyék éppen mind á négy részre egy aránt az építés. Hasonlóképpe(n) egy istállón kit egészsz megye épített, ha mikor el kél az istálló abból á helyből, á kertelése annakis három részre egyenlő képpen oszollyék [Andrásfva MT; MMatr. 245]. 1741: Hogy ha a' Város Ser korcsomája, ő kglmek^a negligentiájok; vagy Contumatiájok mian senyvedne, heverne, a' Nms Város, a' defectust ő kglmeken még-vehesse, az az, á mennyi Lucrum rend szerint ingredialhatott volna á korcsoma heverése alatt [Dés; Jk 552b. — ^aA serfőzők]. 1774: á kö kastély régibb részén lévő fedele és szarvazattyának fundamentoma el rothadt, és senyvedett [T; CU].

senyvedés I. búsulás; mihnire, intristare; Betrübnis. 1675: Látom sokak sokképpen magyarazzák is, nagy is az

híre, Kegyelmedet ő nagysága hadakért küldötte volna be; Szolgája is Kegyelmednek beszéllette Vásárhelyett, kibenvan-e valami, Kegyelmed tudja. Szenyvedéssel vagyok Belényiné asszonyom miatt [TML VII, 53 Teleki Mihály Béli Pálhoz].

2. sínylődés, szenvedés; pätimire, suferintä; Siechtum. 1657: Tiéd légyen Uram, a dicsőség és tisztesség, miénk az orcapirulás és igen méltán érdemlett büntetés alatt való szenyvedés [Kemir. 332]. 1811: Halálát az Isten károsnak ítélte. Nyújtotta életét sok időkre néki, 'S A' már kész halálból négyszer mentette-ki Páthmos Szigetében a' számkivetésből, 'S ott' az Ertz Bányákban való szenyvedésből [ÁrÉ 179].

senyvedez sínylődik, tengődik; a tñji; siechen, sich fristen. 1817: A városi szegénység, mint más helységek nyomorult lakossai az utolsó ínség, és élhel halás torkába senyvedeznek [Dés; Dlt 213].

senyvedő szenvedő; suferind; leidend, duldend. Szk: hiányban ~. 1881: Ej Ödön, te, aki ismered a kolozsvári irodalmi viszonyokat, te válogatnál-e, ha Závodszy (Széchy) uram a neves esztétikus, a Szép Ilonka írója két verssel örvendeztetne meg, melyeknek aláírja a nevét, s melyek közül az egyik határozottan igen szellemes, bárha elég hiányban senyvedő szerzemény [PLev. 85 Petelei István Jakab Ödönhöz].

senyvedőfélben pusztulófélben, korhadófélben; in stare avansatä de deteriorare/putrezire; in Zerstörung/Vermoderung befindlich. 1814: a' Groff Ur ő Nagysága a régi Istálonak senyvedő félben lévő fát egybe szedette, a' jobbakat Külön válogattatta, — A' virág házan és azzal egyben foglalt épületekhez lévő fedeleket meg igazítottatta — a' Kertet csinosítani és jo rendbe kívánta hozni [Banyica K; Bfr 117/1 András Csatt (58) ns vall.].

senyvedt, senyvedett 1. tönkrement, romladozott; deteriorat stricat; kaputtgegangen, zerfallen. 1681: A víz kereknek pedig vas csapjai karikáj jók, de az vizre menő vállu régi és senyvedettis [CsVh 91]. 1692: Ezen rend hazak szendelyezése az udvarház kapujatul fogva, eddig igen senyvettek, veszedelmeztek es megavultak [Görgénysztimre MT; JHb Inv.]. 1772: curiose mindeneket meg nézgetvén ... A Házat Pitvarastól edgyütt aestimaltuk ad Hf 10// Egy létz kapusckát ad //50 Még imitt amott lévő veszsző, és senyvet Tövis kerteket ad 1// [Nagylak AF; DobLev. II/441. 1a]. 1777: voltanak holmi Csúr, Istállók Pajták de régi senyvedt épületek voltak [Dés; Ks 79. 29]. 2. kopott, szakadozott; uzat, rupt; zerschlossen, zerfetzt. 1683 k.: Egy senyvedett Sahos Abrosz [Szilágyszeg; SzVjk 133].

3. megromlott; alterat, stricat; verdorben. 1632: Semmi-re kelleő reghi seniuet tömleő turok ... N.3 1 meres két teomleően con. lib. ... N.70 2 meres két teomleőben con. lib. N.114 [Fog.; UF I, 173].

4. poshadt; stätut, zäcut; schal. 1694: az Var Udvararol valo hitvan es senyvet vizek(ne)k es Locadekok(na)k valo foytatásra reghi fa Csatorna [Kóvár Szt; JHb Inv.].

senyvesztő sorvasztó; mistuitor; abzehrend. 1843: Meg holt Babos Sándor természetesen senyvesztő halállal 5. éves korába [Búrjánosóbuda K; RAk 102].

senyvláz sorvasztó láz; febrä mistuitoare; abzehrendes Fieber. 1856: halt meg Szabó Károly csizmadia legény 26 éves korában a kórházban senyvlázban [Dés; RHAK 78 Medgyes Lajos kezével].

Vö. a bujasenyv címszóval.

seper 1. ki/megseper; a mătura; auskehren/fegen. 1584: Angalit Razman Palnç vallia, Ez hus hagiabta ez Minapiba meg betegeswlek, hiwan hozzam Zabo Catot, es megh kene, vegre fel keonniebedem, Es mikor hazamat seprenem, Az kemencze Alat talalek egy darab sot, es három Mazagal vala Altal keoteozve raita, ige(n) Zep feier So vala, es az három mazagokban harmincz keotes es chomo vala [Kv; TJK IV/1. 217]. 1621: az Boerok szállasan, Egy szegeny Zekely legennek ki a kemenczet fwteotte, zobat seopreott, es Tálnerokatis teorleot ... masfel napra fizettem neky f—d 5 [Kv; Szám. 15b/XI. 35]. 1756: az Németi István Uram tavalyi Menyetske szolgálója ... midőn seprette volna a' Németi István Uram Házát, holmi aranyat Seprett volna ki az ágy alól [Kv; Mx IX Vall. 178]. 1757: bé menék abban az Házban, melyben Németi István Uram lakott akkor, hogy ki Seperjem az Házát és midőn az ágya alatt kezdém sepreni, onnan valami papirosban takarva 12. aranyakat ki seprék, ezüst pénzt akkor nem láttam [Mocs K; i.h. 185]. 1823–1830: Trencsényi Sámuel nevű pap Hogy vacantiában maradott, holtáig Marosvásárhelyt lakott egyes-egyedül egy kis házikójában, amelyet nem is seper, egy egeret, bolhát vagy akármit is meg nem ölt volna [FogE 94].

Szk: ház ~ni. 1731 k.: Fogarasi Samuel a mely szolgáló leanzo bé járt hozzá Ház seperni, azonis erőszakot tett, ennek felette, sok egyéb Istentelenségei, gyilkosságai, Ház égetése, hatalmaskodása constálnak [Dányán KK; Born. XXXIX. 16 Jos. Aknai alias Nagy pastor ref. kezével] * udvar ~ni. 1679: Nyirágh seprő Udvar sepreni valo nro 8 Ház sepreni valo nro. 2 [Uzdizstpéter K; TL. Bajomi János inv. 11].

2. kiseper vhová; a scoate ceva cu a măturalut; igend-wohin ausfegen. 1743: Tapasztalunk illjen alkalmatlanságot, hogy néméllyek Hazánk lakósi közül éppen szokásban vették hogy a' szemetet, gazt, Moslékot és akár mellj otsmányságot házok elejében az Uttzára szoktanak sepreni 's ki hánni masok bántásokra, nem gondolván sem magok betsületekkel, sem mások intő beszédével, végeztetett, hogy valaki azonn alkalmatlanságot tseleskeszi ennek utánna, valahol, bizonyoson tapasztaltatik, méltó érdeme szerént, mint a Birók itelik meg büntettségük [Torockó; TLev. 10/1].

3. kitakarít; a curăța/mătura; ausräumen/misten. 1781: a kéményeketis lehessen Sepreni [Déva; Ks 78. 201. 2].

4. beleszór/húz; a aduna/stringe (cu mîna în ...); hineinziehen. 1629: az sweghebe seopre az aztalrol az penzt [Kv; TJK VII/3. 68].

5. vmivel a földet súrolja; a mătura pămîntul cu ceva; den Boden mit etw. scheuern. 1679: kész volnék Kgd előtt a földet is hajammal sepernem s minden tehetségemben álló dolgokat alázatos engedelmességgel Kgd előtt elkövetnem s úgy engesztelnem [TML VIII, 505 Wesselényi Pál Teleki Mihályhoz]. 1710: Muffti pedig a török papokkal együtt aznap sákban öltözvén s magokat megláncozván, arccal a földre leborulnak vala, szakállokkal sepervén a földet, minden utcákon nagy sírással, jajgatással úgy menének, míg a török templomban bemenvén, ott nagy felszólal

az égre kiáltottanak török nyelven [CsH 199]. 1811: Nem lankad, sőt mentől tovább a' menése^a Tüzesebb, nem botlik, bátor a' lépése; Körmeinek Tángyér forma az állása Mikor lépik hangzik azok' tsattanása; Farka vastag, 's tövig tömött szőrössége Diszes, 's ha Krupra áll, földet seper vége [ArE 158. — ^aGr. Bethlen János véleménye a ménesebe való jó lóról]. 1823–1830: Alá kötötték a szoknyát, s hátul oly hosszú volt, hogy a földet messzére seperte, melyet slepnek neveztek; emlékszem még olyan viseletre is, hogy a farakra abroncsot tettek, mely szélesen kikerekítette a szoknyát, és ezt verdigálnak neveztek [FogE 65–6].

6. tenyerét összesímtgatja; a-si freca palmele; die Händereiben. 1618: Hogy ha én s több jóakarói nem löttünk volna az fejedelemnek s Erdély országának, és az ő követését az hatalmas császárnak megmondottuk volna, eddig vagy-vagy (az tenyerét söpörve fogá az pasa, s monda), így járt volna Erdély Kamuti Farkas miá [BTN² 129].

7. leseper/ver; a matura/da jos; abfegen, herunterreißen. 1710: Mihelt odaérkezének, és már három granatéros a kőfalra felhagott vala, egyszersmind az ágyúkat rájuk küldötték, a hajdúk a sok követet kihanyigálák rájuk, túl is a ház ablakáról szintén kezdenek löni a németekre, de mindazok felett az a borona confundálá, kit lebecsátván a magos kőfalról, szélitben seprette a németeket, úgy annyira, hogy vissza kelle szaladniok, de a kőfalról mindenkor a hátokba lövődözvén, több száz németnél ott vesze [CsH 401].

seperhet kiséperhet; a putea matura; ausfegen können. 1764: az házat sepervén ki, a puskát a szegeletből mely miá nem seperhettem félre akarván tenni, es ugy el sült [Torda; TJKT V.246].

sepertet 1. lesepertet/tisztított; a pune pe cineva să dea jos ceva cu matura; abfegen/reinigen lassen. 1758: Ezen kő Tornác fedél nélkül Léven Notálni kell Számartato Ur(am) manucluctiojára hogy valamikor essőzések, havazások vad(na)k mind anyszor a meg álló vizet, havat, haldék nélkül, darabantal Sütőkkel kolcsár, kádarral le tisztítasson (igly), seperlessen s őket reá szoktattassa mivel eddig elé notabilis károsodása esett Uraságnak [Déva; Ks 76. IX. 8].

2. kitisztított; a dispune/face să fie curătat; ausputzen lassen. 1794: Az Házakat és egyéb alkalmatosságokat tisztán tartsa az Arendátor az Árnyék széket Esztendőnként ki takarítsa, a' kémenyeket szorgalmatosan seperlessen [Kv; SRE 309].

seppedék lágy/ingoványos talaj; mlăștină, teren mlăștinos; Sumpf/Moorboden, Weichland. 1561: kys Zylwas kert kynek hatara az seppedek [Sepsibesenyő Hsz; HSzjP]. 1582: Michael Dedrich ... vallia, Ki hiua minket ez Paztor Az Arokba tallok Az thehenet Ahol penigh tallok halwa vala Immar de ot sem sar semmy sepedek Nem volt hanem chak tizta feoweny, De semmi husa Nem vala hanem chak a' beor vala Az chonthon [Kv; TJK IV/1. 18]. 1587: Az Zentlelek mellet Nagy Seppedek vagyon; Amellie(n) a' buza hordas lenne, kerik Biro vramat hogy vagy fertallial vagy mykeppen mingyarást chinaltattassa megh az ot valo vtat [Kv; TanJk I/1. 54]. 1608: az gorgoson az nagj halomnal ualo tanorokot tudom hogj az 63 ember ada Becz Pálnak rezebe eket Prasmarrol hozatot uala, es vgj tiztittotta megh az sepedeketol azutan bekesegeesen birta holtaig [Kozmás Cs; BLt 3 Thomas Bartalis (60) pp vall.] 1735: az

hol az utcázakon olly rut sepedeket Csinalnak, ganéjjokat szemettyeket ki horgyák, tehát büntetthessék Cum. fl. 1:1 [Dés; Jk 456a]. 1767: Koronkában^a eleitől fogva seppedek szoktanak volt lenni [Told. 19/29. — ^aMT]. 1780: a' szakadások, oldalok, és seppedek mián ... sekerrel sem lehet jární [Nagyercse MT; i.h. 79]. 1794: a Majorom előtt volt Seppedeket 26. szekér kőfal televénjel meg töltöttem [Kv; Pk 3]. 1818: más utzáinkanis nagy seppedek Motsárok vagynak [Dés; DLt 174].

Hn. 1688: az Sepedeknél túl (sz) [Csapó KK; EHA]. 1775: Az Sebhedék (!) nevezetű helyen (sz) [uo.; EHA]. 1778: A' Seppedéken (sz) [uo.; EHA]. 1795: Seppedeknél (sz) [uo.; EHA].

seppedékes ingoványos; mlăștinós; moorig, sumpfig. 1584: forognak eo kgmek elot Az vczakban valo sok Rutsagok, saros Seppedekes heliek feokeppen Monostor vczaba(n) vegesztek megh epiteny [Kv; TanJk V/3. 282a]. 1668: Thorda Vármegijében levő Zah nevű Falujának határán, Ország uttyán valo alá s fel járo, szekeres, és egjéb uti embereket akadályoztato Mocsaros, Seppedekes, Sáros helyeket ... minemű sok bajjal, farásággal, es költséggel eppittetendő hidakkal, töltésekkel tartaná [Radnót KK; Told. 1a. II fej.]. 1759: az Alparéthi határon igen sok Sáros seppedékes helyek vagynak | az Alparéthi határon feles nehéz, sáros és forrásos helyek lévén mind azokon Hidakot és töltéseket tartatnak [Bujdos SzD; JHbK XL/8]. 1767: Koronkában ... egész határán eleitől fogva különös seppedékes rozsz helyek és veszedelmes utak szoktanak kulombenis lenni már az utis igen seppedékes és Sáros [Koronka MT; Told. 19/29]. 1780: náddal telyes és sepedékes réti helyeit Sántzba vétetvén resziben jutott kaszálo Rétyei is alternatim kaszálok nádos és sepedékesek voltak [Buza SzD; LLt Csáky-per 148. L. 12]. 1799: (A) kender földnek felső Szélitől fogva tapanolog le a tájjig az hol az a' Ház épültt mellyben most én lakom, és onnan le a réti szélit egy darab forrásos, és eleitől fogva miveletlenül állott darabotska seppedékes hasznavehetetlen részt a Nsga, Svábokkal nagy költséggel körül sántzolván a' Curialis helyhez kerítettett [Gyérésztkirály TA; Ks 89]. 1807: Gyümölcsös Kert a Szamos árka között vagyon délről ... egy régi seppedékes, posványos árok által határozatik [Apahida K; RLt O.2 Jos.Farkas (47) ns provisor vall.]. 1822: a ... ki járást az Ország uttyára kerülőnek és veszedelmesnek látván (minthogy a' régi uttya saros és seppedékes [Szamosfva K; Hr 1/23].

Hn. 1755: Az Sephedékes nevezetű helyen (sz) [Csapó KK; EHA]. 1813: az völgyben lévő seppedékes (:vulgo glod:) nevű helyen [F.gezész AF; Told. 30]. 1822: a' Seppedékes helyen lévő halom [Gyerővásárhely K; KHn 155]. 1864: sepedékes sován sátett termő kaszálo [Kilyénfva Cs; EHA].

seppedékesség ingoványosság; faptul de a fi mlăștinós; Moor. 1796: maradott volt meg Szamosfalva felől valo fordulo Határba az ugy nevezett Hunyadi Tó gattya alatt egy darab haszonvehetetlen hely, mellynek motsáros sebhede-kessége, 's felettéből vizes volta miatt vevője nem találko-zott; de én gondolván hogy nagy industriával és költséggel avagy csak szarazabb üdőkbe hasznot vehetek belőlle az 1782 Esztendőben meg is vásárlottam örökösön | Melly circumscribalt helynek mivoltát, elménkel jól meg fon-tolván, seppedékessége, és mocsárosága miatt, hogy ha

nagy munkával és költséggel ahoz specialis industria nem adhibealtatik haszonvehetetlen leszen [Kv; KvLt Prot. oecopol. III/3. 359 Sikó István kérelme].

seppedett ingoványos, süppedékes; mlăștinos; moorig, sumpfig. 1757: A Koronkai felső Utza hogy meg igazíthatassék, és oly Seppedett Sáros ne légyen a minémű mostan ítéltetett helyesnek, hogy két felől a' szellein ásatassék egy ölni, vagy leg alább két singnyi Szélességű, félőlnyi Mélységű Árok és Sántz [Koronka MT; EHA].

sepredék maradék, hulladék; rămășițe, resturi; Rest, Abfall. 1819: a Mészárszéknél helje Szép és tiszta légyen, annak okáért Szoros köteleessége légyen minden Mester és Mészáros Legénynek a maga Kamaráját minden időben, mind kívül mind belől tisztán tartani, minden tsontott, és Seprődékeket (!) abból ki hordani s tisztítani [Kv; MészCLev.].

sepredék nép söpredék, hitvány/sem mirekellő nép/csoport; pleavă; Kehricht/Abschaum (von Menschen). 1662: Hallható, csak az allyas, sepredék-nép is, melyet Nabugodonozor Júdeában meghagya, minémű nagy nyegedséggel felel az igazmondó prófétának, midőn őket Isten izenetivel, szavával intené: A szót, mellyel szoltál minékünk az Úrnak nevében, nem akarjuk töled hallani, hanem azt cselekedjűk, ha mi kiszármazott a mi számból, hogy áldozatot tegyűnk az égen levő állatoknak stb. [SKr 710].

sepredéktörés töredék arany; sfărâmtură de aur; Bruchgold. 1596: vachy peter valamý sopredék törés, ky kiralye volna, azt Mind Maganak tulaydonytanaia [Nsz; MKsz 1896. 372].

sepregetés seprés; măturat, măturare; Fegen. XVIII. sz. kőz.: Hogy ha az Urad vagy Aszszonyod^a Szavat^b vásárolna vagy vásároltatna veled, tartozol haza hordani Szorgalmatoson és annak völgyit (!) ha a szükség hozza várbulis ki hordani, és égyéb sepregeteseketis végben vinni kiváltképen mesterségeknél szemettyit [Kv; FésCJk 54. — "Ti. az inasé. ^bÉrtsd: szarvat, azaz szarut].

seprelek söpredék; alja nép; pleavă; Kehricht, Abschaum. 1662: Mindazáltal, mivel Istennek igaz ítéletéből ez mi utolsó romlásához közelített nemzetünk már annyira megzavarodott, hogy igen kevesen legyenek, kik a dolgoknak folyamtiból s fundamentomból mérsékeljék a dolgokat, hanem nagy részből még az első rendbéliel közül is egymás ellen való gyűlölségtől viseltetvén és a népnek ama tudatlan kóborló seprőléjke módja, bolond szokása szerint ... oly becstületes, hazájokat szerető és istenfélő jámborokra akarják kenni a hazán történt nagy romlásoknak okát [SKr 73–4].

seprés 1. ki/megseprés; măturat; Ausfegen. 1595: Az Darabos Iános szolgáló Leannyjnak mosásokert, seprősekerth futosasokerth, Attam ... d 8 [Kv; Szám. 6/XVIIa. 180 ifj. Heltai Gáspár sp kezével]. 1608: az templom sepreteol attham d 20 [Kv; i.h. 12b/IV 105]. 1852: a piatzi örta-nya Seprése [Dés; DLt 1341].

2. kéményseprés; curățirea coșurilor/hornurilor; Schornsteinfegen. 1750: Kémény Seprőnek a Spotály háznál házromszori seprésért HFlor 1 d 44 [Kv; Szám. 70/VIII. 18].

1768: Kolosvári házak kéményeinek Seprésért Eszteni-dött által fizettem Hf 6 [Kv; DobLev. II/390. 20a].

sepreten kitisztítatlan, kormos; necurățat (de funingine); ungesăubert, rußig. 1733: A roszt kemények le vonasara, az kormosok(na)k Oculalasar, ha hol kormosnak, sepretennek találatik annak 3. forintig való Zallaglására s Viz nem tartasokertis Exmittaltatnak^a [Dés; Jk 437b. — ^aKöv. a nevek fels.].

seprő¹ vmit ki/megseprő; de/pentru măturat; etw. ausfegend. Szk: házai ~ seprő. 1740 k.: a Falusi Esküttek Házából ki czokigatta béstelenitette Házai Söprő Söprűvel Abrázattyában verte [Szentk.].

seprő² 1. borseprő; drojdie de vin; Weinhefe. 1580: Az bor egeteoket hywassa be eo kegmek, Biro vram es feyere iozagara paranchiollya megh mindeniknek hogy idege(n) seprőt ne merezzellie(n) venny se az hatarba be hozny [Kv; TanJk V/3. 210a]. 1589: Keöuetkezyk Az Heth Boroknak ky oztogatassa Rend zerint Dragümernek Also fyllen Attunk. Also fyllen egy Altalag bort volt merwe az Akoual 52 veder zallot ky Belole 3 weder, es 5 weder Seprő Marat 44 weder Atta eyttelet p(ro) 4 d. Arolt f. 14 d. 8 [Kv; Szám. 4/XII. 4–5]. 1595: Biro Wram Adot egy Oh Boroczkat: 50 vedrest Eyttelet 1 p(er) d 6 f 22 Az f 2 tütta ő keme az Söprere [Kv; i.h. 6/XVIIa. 219 ifj. Heltai Gáspár sp kezével]. 1599: Chakan Arultattam ki egy bort, volt tizta bor benne vrnę 77. sepreje vrnę 5 Hagimason Arultattam esmet egi hordo bort, kiben volt tizta bor vrnę 64 sepreje vrnę 6 [Kv; i.h. 8/IX. 14–5]. 1606: az korczomarlaseert adunk flo. 2 egi eoregh kenieret es az bornak sepreiet [Miklósvár Hsz; HSzjP]. 1679/1681: Az szám tartoal irassa be^a Ratiojab(an) külön külön minden hordob(an) szin bor mennyi s hány veder, ugi sepreyeis mint volt; Az bor seprőt ő mint hasznosabbnak talaltak edégh, vagi pénz(en) el adni, vagi belőlők eget bort főzetni s azt kupával el adni, őo kglmek ugi czelekedgyenek [Vh; VhU 672. — ^aAz ub]. 1687: administralt praebendabor seprőből főzött [Fog; AzU 519]. 1708: vago(n) két hordo Seprőnk, mellyet nem Tudunk hova tenni, ha az Sarkanyi eget bor főzők ne(m) assumallyak mert hogy itt ki főzessünk nem latom modgyát [Fog; KJ.Fogarasi János lev.]. 1744: meg mérvén Oltyán Andrekánál el korcsomállott átalag bort melly lött mérés szerént Ur. 17 justae 4 Söpreje Ur. 2 justae 4. Marad fizető négy négy poltrájával ejtele Ur. 15 [Szászkerked K; LLt]. 1780: hogy három hordo seprő Gavrilla nevezett palinka főző igaz lelke szerent a rovástis meg mutatván tön illy valást, adott pálinkát 12 vedret és 3 kupát [Beca SzD; TSb 24]. 1813: A' Borok még Seprejéről le nem vétettek [Alpestes H; Told. 18 Toldalagi Kata lelt.].

Szk: ~n levő sajtol bor. 1755: Ó Borok a' Pinczeben Seprején lévő Verem Bor Cir. 40 Seprejéről le vett Gyogyi Majorság Uln. 280 Seprőjén lévő Sajtol Bor Uln. 27 Másb(an) ugyan le vett Sajtolás Bor Uln 21 [Bábolna H; BK sub nro 1020 Nalácsi conscr.] * ~n van. 1763: a' Borok a' mostani üdő szerént Savanyucsák ... ha darabjában lehetne el adni, talám jobb volna, kivált mig Seprőjén lennének; kettejével egj M Forintál kérnek vala két vagi három darabot, elég olcso [Szőkefva KK; BálLt 1] * ~ről lett herebor. 1841: A Sepről lett here bor bé vétetik 7 v(eder) [Pókafva AF; Born. F. IIlf] * ~ről levett óbor.

1756: Sepreiről le vett Ó Borok [Nagyrápolyt H; JHb XXXV 35. 18] * ~röl levont herebor. 1842: A Sepről le vont Here bor ... 15 ved(er) [Hosszúasó KK; Born. F. IIh Szemerjai Károly számadó kezével] * ~vel elegy gabonapálinka. 1756: a Borokat pedig le huztam a Seprejkről és a 7 Edényben mégven 239 veder a pálinka pedig 21 veder Seprővel elegy Gabona pálinka, innét pedig jól meg kötve és meg töltve mennek az Edények [Szilágycséh; IB. Fogarasi István kezével] * leereszt a ~röl. 1763: Aztis látam szememmel most a Vasaszzsal esztendeje mult mikor a borokat a Sepreiről le eresztették hogy az utrizált koltár egy cir(citer) 7 vagy 8 ejteles átalagotskát borral meg töltvén haza vitte [Betlensztniklós KK; BKG] * lehúz a ~röl. 1796: Az több 1794beli Borokat is le huzzuk a Sepreiről tsak az idő jobbra forduljan mivel vgy tartják hogy felleget időbe nem jo Áslofolni (!) [Szilágycséh; IB. Fogarasi István kezével]. 1827: Ezen folyo 1827ik esztendőben Februarius 27ik napján a Seprejéről le huztam Boraimat ilj rendel^a [Csapó KK; RLt. — "Fels. köv."] * lehúztatik a ~röl. 1820: (A) Borok nagyon savanyok lévén, több versben huzattak le seprejkről [Déva; Ks 105] * levesz a ~röl. 1780: Molnár György Uram egész Serenységgel viselte gondgyokat a' borok(na)k, magok idejében Seprejkről le vevén, a' megvesztéstől a szerent tartotta meg [Dés; TSb 24]. 1792: a jövő héten a Borokat le akarom venni a Seprejkről, Folton pedig a héten leis vették [Bencenc H; BK. Bara Ferenc lev.] * levon a ~röl. 1855: A Bor dolga-ba is voltam Kilián urnál, de nem ígért mivel tsak 3 Teli hordoja vagyon borral ... Ha általánoson meg akarja venni — az O bornak vedrit adgya 6 f. és 30 xr az ujjat 4 ft és 30 xron — de azt is ha most hamarjába lesz a meg vásárlás — madj (!) Martziusba nem adja ha a seprőiről le vonya [Nagyak AF; DobLev. V/1386] * új ~re vevődik a bor. 1795: A' veress bor tsinálása iránt méltoztatott Nsgod parantsolni, melynek készítése e' szerént vagyon ... mikor osztán e' szerént meg főtt egy kis kádba kell töltöni a' mig jól meg hül es azután minden tiz veder borhoz egy vedret kell töltöni azon veress meg főtt szőlőből; leg jobb pedig ezzel ó bort festeni; mert ez által a' belé töltött festék által mint egy ujj seprőre vevődik a bor és ujra is for állle [Bósháza Sz; IB. Bátori Gábor kezével].

Sz: nem akar a pohár bor ~jében inni. 1672: Az magyarországiak felől hogy sokat irtam Naláczii uramnak és hogy az pohár bornak sepreiben nem akar Kegyelmed inni, értetem abbeli resolutiojás is Kegyelmednek [TML VI, 171 Teleki Mihály Székely Lászlóhoz] * nincs tiszta bor, melynek ne legyen ~je. 1811: Nints hágo a' melynek ne legyen lejtője, Nints tiszta bor, melynek ne legyen seprője [ArÉ 54].

2. méhsörseprő; drojdie de hidromel; Methefe. 1692: az kú Pincze ... vadnak ket rendben csinált tölgy fa aszok, napkelet felől valo aszkain vagion egy hordo meser ugyan ot mas kis meseres altalg, lehet, öt vedres, de csak a mehser sepreje van benne [Görgénysztimre MT; JHb Inv.].

3. gyümölcsbor seprője; drojdia vinului de fructe; Obstweinhefe. 1679: Megy vizes Atalagh, czak az sepreje benne, nro 1. Medgyes bornak az sepreje egi hordob(an) [Uzdiszpéter K; TL. Bajomi János inv. 76].

4. ecetseprő; drojdia oțetului; Essigmutter. 1677: 5 Alta-logok(an) Szin Eczet B. Ur. 5// Ennek van Sepreje B. 1 1/2 [Kővár Szt; Ut].

5. vminek a hitványabb része; pleavă; schlechter Teil von etw. 1671: de hogy látom ily gyalázatos állapotjokat

nemzetségemnek, az mely már igen az seprejére szállott, igen keserves; de mindenek Istentől vannak az mi bűneinkért [TML V, 480 Veér Judit Teleki Mihályhoz]. 1710 k.: Az érette való kezéseket erősen megvonák, gyermekeinek s atyjafiainak csak a sepréjét hagyták a jóságának, res mobilisét mind elprédálák [BÖN. 711].

6. vminek a maradványa; urmă, rămășiță din ceva; Rest von etw. 1662: Az régi jó magyarai hírek-névknek hogy csak a seprője maradtott volna, mert amelly hatalmas nemzet ellen animálni, biztatni avagy ingerelni láttatnék, az magyar nemzetnek sok végházai azáltal nagyobb részént elfoglaltatván, azok mind olyan nagy keresztyén világra kiterjedt hatalmas császári igazgatás alatt is nemcsak vissza nem vétetnének, hanem maga a palatinus küszöbe előtt lakó jobbágyok is töröknek szolgálnának, holdolnának [SKr 488–9].

Sz. 1672: de az mi nagyobb hivalkodó szemmel nézük, hogy félnek rajta, nekünk is jut az pohár bűnak az seprejében [TML VI, 143 Teleki Mihály Naláczii Istvánhoz].

seprőborona talajsímtó borona; távölug; Egge zum Bodeneben. 1735: Az Udvarban vagion ... három Seprő Borona, és két fogas Borona [Mezősztyakab TA; JHb X/9. 12]. 1836: egy seprű vagy Mungarlo Barona 10 Vas Barona fagával [MNY XXXVIII, 209].

seprődi a Seprőd (MT) tn -i képzős szárm.; derivatual format cu sufixul -i al toponimului Seprőd/Drojdii; mit dem Ableitungssuffix -i gebildete Form des ON Seprőd. 1. Seprődhez tartozó; care aparține de Seprőd; zu Seprőd gehörend. XVII. sz. köz.: Seprődi gyakor [Rigmány MT; EHA]. XVII. sz.: a' Seprődi gyakort mikor Sententia mellett el foglalták, s Lázár Ferenczné inhibealtatta^a [EHA. — "Egy 1583-i bizonyosságlevél hátán regesztaszerű rájegyzés]. 1699: A Seprődi felső Határban: Liget alatt (sz) Vicini a' Seprődi Liget erdő [Seprőd MT; EHA].

Hn. 1699: A Seprődi Tanórokban (k) [Nyáradandrásfva MT; EHA].

2. Seprődről való, Seprődön lakó; din/care locuiește în Seprőd; aus Seprőd stammend, in Seprőd wohnhaft. Szn. 1692: Söprődi Mihály [Kissolyos U; UszL IV 53].

seprő-égettbor seprőpálinka; rachiu de drojdie; Fuselschnaps, Hefebrenntwein. 1695: Seprű éget bor árrát per-c(ipialtam) f.36 [Ebesfva; Ut]. 1699: Déési Fejervari Janosne az eő klme eget boros asztalat eldűjtötte mely miat elomlot 3 ejtel Seprű eget bora [Dés; Jk]. 1705: Minekutána pedig öttenek vala, asztalnál előhozának egy ejteles üvegben tiszta seprű égett bort, melyet is kezdeknek azon poharakkal köszöntgetni, amelyből az bort is itták [WIN I, 633]. 1747: kenyérért, tehény és diszno husért, viz halért, rákért és egy fertály seprő égedborért fizettünk 33. xr [Kvh; HSzjP]. 1770: a Trébely eget bort vagy pálinkát főzik itt körül szaporán, a melyet olcon is adnak, Tehát a miá a seprő eget bornak ez idén semmi keleti nem volt [Balázsfa AF; Ut]. 1792: Seprő Eget bor 1747 Ved(er) 25 Kup(a) Pálinka 178 Ved(er) 2 Kup(a) [Hadad Sz; JF 36 LevK 12].

seprőpálinka seprőből főzött pálinka; rachiu de drojdie; Fuselschnaps, Hefebrenntwein. 1768: Kortsomákon költ 256 kupa Gabona Pálinkák árrát Hf 84 xr 15. 35. ejtel Sep-

rő Pálinka árát Hf 15. xr 75 | (A) Boroknak 35. Veder és 7. ejtel Sepréjkből 35 kupa Seprő pálinka [K; DobLev. II/390. 17a, 18b]. 1780: Seprű Pálinka Kilentz Kupa [Baca SzD; TSb 24]. 1790: A pulykafiak mosására Seprő Pálinka [Lunka H; Ks 108 Vegyes ir.]. 1802: Beteg emberek számára, Lovak szűgye mosására, és a beteg Lovak orvoslására költ légyen 5 ~ öt Kupa Seprő- és 2 1/8 ~ Két Kupa 's fél fertály Trejbej Pálinka [uo. i.h.]. 1817 k.: A' Szilágyból jött Vintzellér most ... főzi a' seprő pálinkát, az elmúlt héten a' kerti Szöllőbe lévő gyümölcs fákat tisztogatta [Héderfája KK; IB. Veress István tt lev.]. 1834: A Pulykafiak(na)k a lábok meg mártására 1/4 k(upa) Seprő Pálinka [Hosszúaszó KK; Born. F. Ia Bod Péter tt kezével].

seprős I. mn 1. seprővel elegy; amestecat cu drojdie; hefig, mit Hefe gemischt. 1710 k.: a seprős, zavaros bort itták [BÖn. 725]. 1793: Seprős bora lett két veder [Szilágycseh; IB. Fogarasi István kezével]. 1831: Mátsoi ord(inárius) Seprős bor 50 veder [H; Born. F. II]. 1832: Czelnei seprős Asszu Szőlő bór [Sáromberke MT; TSb 26]. 1842: Hordok töltegetésire ment fel 7 ved(er) 4 Seprős Bor [Born. F. II]. 1845: Szilosbeli fejr Virág-must seprős Virág-must [Csékela AF; KCsl 13].

2. üledékes, mocskos; cu sedimente; mit einem Niederschlag, schmutzig. Hn. 1604: Sepreos kut hagaiaba(n) Zenafw egy Darab [Lengyelfva U; EHA]. 1765/1801: Hoszsú mező seprős árka mellett [Timafva U; EHA].

II. fn seprővel elegyes bor; vin cu drojdie; Wein mit Hefe gemischt. 1850: 1850-be termett a' Vápa béli Szőlőbe Szin és Sajtolás, Seprős [Cikmántor KK; KCsl 8].

seprőszín sárgás-zöld; verde-gálbui; gelbgrün. 1727: Ezen Mentének bélése mindenkéb(en) accomodaltatik, a szőcs munkájával edgyüt a Seprő szín Mente bélésehez Flor. 6 Den. 18 [K; TKI]. 1735: Egy Seprű szín Atlacz szoknya ... Egy seprűszin Bársony váll Egy fejr virágu Seprű szín Tafota szoknya [MNy XXXVI, 198]. 1756: kisd Jappon forma Seprő szín Posztobol tsinált vagy készített béleletlen Menték [Mv/Burjánosóbuda K; TSb 21]. 1760: Edgy vass szin, és más Seprő szín Nusztoz Süvegh [Mv; TGsz 2]. 1787: Egy viseletes seprő szín férfi mente Dr. 30 [Mv; MvLev. Nagy György hagy. 4]. 1788: Egy moj ette ljukatos Seprő szín el bomlott mente [Mv; TSb 47]. 1793: Seprő szín mellertes fain poszto kaput [TL Conscr.]. 1797: Egy Seprő szín Kréditor Szoknya [Mv; Told. 19]. 1801: edgy seprő szín köpenyeg [Mv; MvLev. Tóbiás Antal hagy. 2].

Szk: világos ~. XVII. sz.: Egi világos seprő szín angliai mustal belet mente [LLt Litt. C].

seprű 1. mäturä; Besen. 1632: az el mult nagi karaczón estin küldötte volt oda hozzam Zabo Ferenczne Aszoniom azt az Annokott; jo reggel, megh en magam fel sem keölttem vala, seprőirtt s en eszemben sem vettem hogi az kemence meleől el uitte volt az kapczamat, de csak egy szür kapcza vala [Mv; MvLt 290. 94a]. 1672: Mint hogy az Captivának Colosi Cathának gonosz cselekedetit, paranzkodását az testisek importályák, Teczet a törvénynek, hogy mivel az l(ste)nnek parancziolattia elle(n) vétkezet, per hoc, pro exemplo alioru(m) mint hogy korsagos az captiva, ámbátor az pelengeren megh ne veretessek, ha ne(m) szalma koszuza tétetve(n) fejében, az mester által az városbol ki késértessék, elseőben megh kerülve(n) velle az piaczt,

és az ki késérésben seprűvel haromszor, negyszer üteőgetve(n), és teőbbé az vásárba(n) hir nélkül ne találtsassék [Kv; TJK XI/1. 197]. 1733: etczakanak idejen haz hijjat fel verte, onnan gjömlöcsit, Seprűit, szekerczejet el vivén [Dés; Jk]. 1831: Székelly Farkasné az eő kegyelme Léányátis meg verte a Seprű bütüével [Torda; TVLt Közig. ir.].

Szk: házat seprő ~. 1740 k.: a Falusi Eskütték Házából ki czokigatta béstelenitette Házat Söprő Söprűvel Abrázzatyában verte [Szentk.].

2. ruhatisztító kis seprű; mäturä mică pentru curăţat haine; kleiner Besen zum Kleiderputzen. 1734: Egy Seprűt köntös tisztítani valot flo. —/127 [Kv; Ks 72. 53].

Szk: (köntös) tisztító ~. 1666: Tisztító seprő [Utl]. 1673: Tisztító söprűre f—/150 [Utl]. 1722: Egy közep rendű fűsütt Egy tisztító seprűt Kolos váratt kell venni [ApLt 2 Apor Péterné inv.]. 1732: találunk edgy köntös tisztító Seprűt [Kv; Ks 40 Varia XXVIIIc néhai gr. Kornis Zsigmond conscr.]. 1736: Egyszer az fejedelemasszony adván ki udvartól két előrenden való frajját, abban a lakodalomban tengerszin bársony köntösben volt*, az akkori szokás szerént az mentéjén leeresztett posztó lévén, kívül lévén az nusztt béléss az posztón, az fejében akkor hosszú nusztoz süveg volt, köves medályban álló kolcsogtoll benne, mint egy tisztító seprű olyan szélyesen, olyat pedig másnak nem volt szabad viselni [MetTr 337. — *Ti. Apafi Mihály fej.].

3. felező ~ gabonaszóráskor a pelyvát és töreket eltakarító seprű; mäturoi cu care se mäturä pleava, felezeu, felezitoare; Abstrichbesen. 1679: Vagyo(n) az Csűrben: Buza tarto deszka szűszék Fa Gereblye nro 3. Felező seprű nro 4. Szoro lapát nro 3 [Uzdisztpéter K; TL. Bajomi János inv. 131]. 1773: Egi csép egy rozsz felező seprű es vago gereblye [Medesér U; Pf]. 1787: Két tsép, két Gereben, és egy felező seprő [Mv; MvLev. Elisabeta Nádudvari cons. Johannis Nagy alias Koronkai hagy. 8].

Vö. a felező címszóval és az ott levő jegyzettel.

◊ **Szk:** hóhér ~je alá való parázna, haszontalan személy; persoană desfrinată/netrebnică; Unkeusche, nichtsnutzige Person. 1816: a' Feleséged-is Hóhér Seprűje alá való, seperje meg a' Hóhér [Dés; DLT 99].

seprűág seprűhöz való vessző; nuiele pentru mături; Gerte für Besen, Besenkraut. 1824: Igen nagy kárákat csináltak a seprűkötő cigányok a nyír- és nyárfákba, úgy mások is seprűágakért nemcsak megnyesték a fát, hanem le is vágták és elgázolták [Árkos Hsz; RSzF 125]. 1826: ki menék a meg neveztem helyre Seprű Agat vágván, hiribe lesz Bartos Pap Urnak meg is záloglata [Albis Hsz; BLev. Vall. 5].

seprűbütű seprűvég; capătul măturii; Ende des Besenstiels. 1849: Hogyha azt tudám vala hogy Kelemen a' menyetskének latra, midőn házomhoz járogatott a' Kereszt leányához, kereszt leányával együtt Seprő bütővel vertem volna ki házamtól [Kv; Vég. Vall. 62].

seprűkötő seprűcsináló; mäturar, persoană care face mături; Besenbinder. 1824: Igen nagy kárákat csináltak a seprűkötő cigányok a nyír- és nyárfákba, úgy mások is seprűágakért nemcsak megnyesték a fát, hanem le is vágták és elgázolták [Árkos Hsz; RSzF 125].

seprűszáraztó seprűszárító; de/pentru uscat mături; (Brett) zum Besentrocknen. 1656: Egy seprő szárazszo

deszka Kezen forgato szaraz malomhoz valo fa eszkö-zök [Fog.; UF II, 105].

sepsibesenyői a Sepsibesenyő (Hsz) tn -i képzős szárm.; derivatul format cu sufixul -i al toponimului Sepsibesenyő/Pádurenii; mit dem Ableitungssuffix -i gebildete Form des ON Sepsibesenyő: Sepsibesenyőről származó; care este originar din Sepsibesenyő; aus Sepsibesenyő stammend. 1614: Jobagiones subiugati 1. Nagj Mihalj Zent kiraly Zekely Moses idejeben adta ez magat 3. Zekely Istwan Sepsí Besenjei Jo akarattja szerent keotte magat Lazar Janosnak [Egerszeg MT; BethU 24].

sepsiszéki a Sepsiszék (Hsz) hn -i képzős szárm.; derivatul format cu sufixul -i al toponimului Sepsiszék; mit dem Ableitungssuffix -i gebildete Form des ON Sepsiszék: Sepsiszékben levő; din/care se afla în Sepsiszék; in Sepsiszék befindlich. 1629: Mw ez alab megh irt dologban ket fel akarattiból fogot bírok, vgy mint Janos deiak vzoni sepsi zekben liznióban Iako Nemes zemeli Fozto Janos vzoni eskwt falusbíro es Zeocz Janos vgian sepsi zeki vzoni eskwt Polgar [BLt 4]. 1700: Mű Sárközi István Deák, mostan Sepsí Széki Jlyefalvi Schola Mester [BLt 3 Sárközi István kezével]. 1702: az Sepsí szeki Szemerjai Markos Molna meghe nevű hatart megh hasitto ér mellet [BLt]. 1773: Sepsiszéki árkosi gyalog katona Damokos Ferenc őkegyelme, mint actor proclamat per procuratorem> Josephum Vargyasi nob<ilem> de Vargyas sepsiszéki árkosi, mostan Szentgyörgyön szolgálatban lakó Dants Jánost gyalog katonát [Árkos Hsz; RSzF 225].

septerbeli Septerben (K) levő; din/care se află în Septer; in Septer befindlich. 1567: En Thomory Miklos. Adom Emlekezetre Myndeneknek kyknek Jlyk, hogy En Latwan Jozagonknak feletthet walo pwtzwlasat, Orozfajabelj, es septerbelj Rezeonknak, mellyek Halabory Palnal Zalagon Thartatthanak, kenzerytettem Arra hogy az megh Jrth reze- ket valamint es valahogy kezebeol ky veghyem, hogy thellissseget el ne pwtzwlna [Gyf; Ks].

septuk kelmefajta; un fel de stofă; Art Stoff. 1630: Iffiu Jonás deak Hozot beczibeol 2 fél vég Septukot tt f—d 75 ... 16. vég Baraszlaít tt f l d 92. 4. vég kentulat tt f—d 80 [Kv; Szám. 18b/IV 86].

septukposztó posztófajta; un fel de postav; Art Tuch. 1682: Kőzlondis posztó ull. 7 Septuk posztó ull. 8 Karasia posztó ull. 8 [Vh; VhU 699].

ser 1. sör; bere; Bier. 1573: Ez May Naptul főgwa Egi penzel(!) fellyeb az Sernek Ejelet Ne aggya, Mert ha kyloomben chelekezyk Azonkeppen Meg hattak Bwntetesset lenny Serenek Ely vetelewl My keppen annak ky Bor Iwoinak enny adna [Kv; TanJk V/3. 85b]. 1590: Serbeol ualo hazon tezen fl. 23 d — Ez eztendeobe mézbeol ualo hazon tezen fl 14 [Kv; Szám. 4/XIX. 5]. 1595: Biro vramat kerik eo kegme, hoghi eo kegme nem chak az kapukra, hanem kwwl az hostatokrais vigiaztasson rea hogi szorgalmatoson (Igy!) hogi senki se sert se bort az varosra be ne hozhasson, ereos bwntetes alat: mert feokeppen az hostatbeliek zoktak alatomba, titkon mind bort, s mind az sert be hozni [Kv; TanJk I/1. 262]. 1608: A korchoma haznal cyeel senkjnek a korchmaros se borth se serth ne aggyon, ha ky

Innya akar hazahoz hordassa sub poena fl. 1 [Kovács Hsz; HSzjP]. 1610: Aztis latta nagi kenieret tett az Tarizniaba, soldort s szalonnat, nagi legel sertis vgy uitte fel a' falu szwksegere [Farcád U; UszT 37d]. 1623: senky se Bort se sert se titkon se Nilua(n) ne Arultasson valakit Rayta kaphatt keduezes nélkül Borat seret az Varban vitesse es 12 forintall bwntesse affelet [Törzs. Bethlen Gábor gazd. ut.]. 1677: Sernek valo szaladat czináltattam volt az ősszel Az huszannegy köblit meg főzöttem az ser korchomára [Szu; Ut]. 1688: vagyon egy köből rakott pince Vagyon itt két rend ászok, mellyeken van négy általag ketteiben egy kevés ser vagión utoly és első Kettei üres [Kozmás Cs; Eszt. Inv. 4]. 1761: Hogy az l házát száma nélkül frequentalta és mindenkor ottan sert, s egyebet is ivut, azt nem tsak azon egy fatens, hanem az egész Inquisitóriában sokan referállyák [Torda; TJkT V 44]. 1774: jó bort, sért, és Pálinkát árultat [Kászonjakabfva Cs; JHb I/29]. 1816: Ottan közönségesen Sert ittunk, Sert iván pálinkát is kívántunk inya [Déva; Ks 118 Vegyes ir.]. 1846: ezek után én el indultam a' Ser hazba egy pohár Ser innya [Dés; DLt 530. 1847. 6].

Vö. a méh- és szaladsér címszóval.

Szk: ~ alá való tekenő. 1648: Egy ser ala valo fwles terkenő ket fejeő veder, eggik tele tiukmonial [Porumbák F; UF I, 890] * ~t bocsátó edény. 1838: A Ser és pálinka főző házhöz Inventáltattván, ezekben transponáltatnak 1 Serfőző réz nagy üst Hordó alá való Sert bocsátó edények (:Schupvándli:) 3 [Km; KmULev. 2] * ~t főz. 1585: Varalliai Antal Keleme(n) palfi peter jobbagia mongia hogy mikor az palfálvj teteo(n) felettete Mihál deak, akkor minden keolcheghekkkel az loffeiek mellette woltak, Sert feoszték rea, kenieret feienkent az embereknek. Saitotis hoztak wala [Firtosvárja U; UszT]. 1591 k.: tudom szapulottak sert főztek az uiz mellet de en egieb birodalmat az uizbe ne(m) tudok az bodoni iarasaba hagasaba semmit nem tudok [i.h.]. 1625: Varga Mathene Orsolya bezedy J(urata) f(assa) est Lattam aztis hogy addigh szókott czibdeste Inczie Istuane oklandy Mihalt hogy be Rekezkeodtenek az hazba(n) Hegedws Janosnit my akkor sert főztnk wala Hegedws Janosnit [i.h. 89]. 1644: az chelednek szert főzenek, de echer echer chak hus uedret főzenek, senkinek bort ne aglanak chak a katonaknak, egi neglueses borral meg erik egi holnapig touabis az preuendasok (Igy!) [LLT Gyulafi László feleségéhez Balási Erzsébethez] * ~t főzet. 1640: Korchoman, annak elotte Idue-zolt Gabriel fyeedelem ideyben esztendőnkent harom eőregh hordo bortt tartoztattanak ki arultatni es annak az arrat administraluan, szabad uolt nekikis mind bortt tartani, mind penigh sertt főzetni es arultatni magok szamara [Pá-ró F; UF I, 705]. 1691: maga jobbagya házánál főzetet sert Dosa Uram [HSzj szalad-liszt al.] * ~t főzhet. 1739: Dettzel Ignácz ő kglme Sert szabadoson főzhet, és ha jót főz meg vészik [Dés; Jk 511] * vñány főzés ~ vñány főzet sör. 1740: Borbirák atyánkfiak ő kglmek ... a' Sereket külső idegenektől; sem más Városunk lakositol korchomára be ne vegyenek (Igy!), hanem csak Dettzel Igmácz ő kglmélől; ha jo elkelhető Sereket főz Dettzel Ignácz ő kglmeis, maga Compromissioja szerint, minden főzés sertől tartozik adni, a' Nms Városn(a)k 10 :/ Veder sert [Dés; Jk 534a]. 2. sörben fizetett járandóság; retributie primită în bere; in Bier gezahlte Bezüge. 1662: Varhoz valo üvegesnek ... Sere ... oct. nr. 1 [Fog.; UF II, 218]. 1666: Kivül földi

szaszsagrol valo keöműveseknek Sert singulatim libr. no. 1 | Komanai gondviselő conventioja ... Sere per diem oct. no. 2 [Fog.; i.h. 328, 334]. 1671: Úst gyártónak Sere ... just. nr. 3²⁰ Az hinto csinalo szásznak Sere just. nr. 1 ... Az mangullonak Sere just. nr. 2 [Fog.; i.h. 514]. 1686: administrált Luczai Sándor deák Item praebendára sert nr. 55 [Porumbák F; AÜ 537].

Szk: *kántori* ~ negyedévi sörjárandóság. 1725: A' két ízben administralt T: Tanács Cantori Seriből vettünk ki mys 4.4. vider Sert [Kv; Szám. 54/II. 19]. 1726: Serfőző ház körül valo Epitésekre Erogálnak eö kglmek Gabonák öszve hordására ..., Cantori ser ki főzetésre, magok munkájokkal faracsagokra in universum f. 308/47 [Kv; i.h. 11] * *praebendára való* ~. 1684: Praebendára való ser nr. 80 [Fog.; Ut].

3. hordó sör; un butoi de bere; ein Faß Bier. 1648: Egy negyvenes uy ser. Egy eöregh bor ereztö cseber [Komána F; UF I, 933].

◊ Szn. 1602: Ser Miklós szab. [Páké Hsz; SzO V, 194].

serarendátor sörkocsmát bérlő; arendatorul unci berärii; Mieter einer Bierschenke. 1829: Deesi volt Ser Arendator Korbuly Domokos [Dés; DLT 284]. 1834: a' regi Lakó-szobák mellett még egy emeletes szép és egészséges ö. szobákból álló épület a' Ser-Arendátor' lakhatására, és Ser-kortsomára nézve, új Istálló, és színek építtetek [Kv; 4401. sz. városi nyomt.]. 1840: Déési Ser-Arendator Heller Isák [Dés; DLT 288].

serarulás sörarulás; desfacerea/vînzarea berii; Bieraus-schank. 1573: Ertyk eo k. hogy Zeres Marton lewelere fogh az zer arwlas feleol, Azert ... hywassak Be lewelewl egembe, Lassak meg lewelenek tartasat Meddig vagion zabadsaga rea [Kv; TanJk V/3. 78a]. 1815: Siborol Bor Palinka Ser arulás 3 holnap alatt 1625 [Wlt Cserei Heléna jk 9b].

serbeli 1. sörből származó; care provine din vînzarea berii; aus Bier stammend. 1725: Szakál Ferencz, Sz: Peteri István és Szabo Janos Serbirák Ur(aj)méj a' Serbeli proventusból administraltak kezemben két száz husz M: forintot [Kv; Szám. 54/II. 13].

2. sört áruló; in care se vinde bere; Bierverkäufer. 1719: Radnotfáján^a kortsomát Se bor, Se Serbélit ne tarcson tartasson [T; Born. G. XI. 1. — ^aMT].

serbet édes keleti ital; serbet; Scherbett, Sorbet. 1618: Ugyan nincsenek, Kegyelmes uram, Nagyságodnak oly tisztviselői azért, azkik, ha nem sokat, de keveset is lopnak; anélkül is soha nem volt lopó tiszt, akár csak ebbe palérságomba lophassak valami keveset, serbetre valót, mert Kamuti uram azt mondta, hogy azért nem bízza reám az Nagyságod pénzét, hogy ellopom [BTN² 119–20]. 1666: Most azért az török követelt böcsülletes hűvét küldvén bé az portára, akkor mind balsámán olajat, mind jobbféle serbetet hozat ö nagysága a palatinus uram ö nagysága számára [TML III, 585 Teleki Mihály Széchy Máriához]. 1667: Maga az fejedelem az palatinusnak holmi serbetet, asszonyunk pedig az palatinusnének balsam olajat küld, melyet asszonyunk nekem is mutatá s kérdé ha jó-e ? vagy nem ? [TML IV, 50 Bethlen Miklós Teleki Mihályhoz]. 1670: Adtam ket font nadmézet serbethez az öreg Asz-szony(na)k [Ut]. 1676: Az Gyűmölc Mesternek egy

süveg Nadmezet. Adtam Herpaline Aszszonyom kezében serbetnek egy süveggel [Ut]. 1679: Serbet, egi kék bokalyos csuporban, egi keves [Uzdiztpéter K; TL. Bajomi János inv. 28]. 1684: Az Kapucsinak Serbethe f 3 [Ut]. 1711: 3 Kőpécze Serbet kőpéczeje —/172 2/16 [ApLt 5 Apor Péter inv.].

serbetfőző serbetkészítéshez való; pentru preparat serbetul; zur Scherbettherstellung gebraucht. Szk: ~ *medence*. 1683: Egy Serbet főző Medence [Ut]. 1685: Serbet főző medence nr. 2 [Ut].

serbíró sörbíró, a sörarulás rendjére vigyázó tisztségviselő; slujbaş incredinţat cu supravegherea desfacerii berii; auf die Ordnung des Bierausschankes aufpassender Beamter. 1725: Serbirák Szakál Ferencz, és Senkényi Szabo János Ur(am)ék administraltak kezemben Száz Magyar forintot, melyről attestalok Endes Péter Grlis Percept(ort) [Kv; Szám. 54/II. 14]. 1730: Percipialtam Serbiro Bocskor Ferentz Ur(am)tol Rf 100 | Percipialtam Borbiro Fűsös Matyás Ur(am)tol Hfl 72 Den. 55 1/2 Serbiro Németi János Ur(am)tol Hf. 100 [Kv; i.h. 56/XIX. 4, 5].

serbírság a sörarulás rendjére vigyázó tisztség; demnitate slujbaşului care este incredinţat cu supravegherea desfacerii berii; Amt für die Ordnung des Bierausschankes. 1680: Búcsúztam el az nemes várostól az bajoskodó serbírságnak tisztitől, melyet az nagy Úristennek szent segedelméből viseltem szegény hazánknak hasznára [Kv; KvE 216–7 AM].

serbli éjjeliedény; oală de noapte; Nachtopf. 1824: Két Serbellit vet Ermyei [CsV]. 1848: Serbli tizenhárom 4 rft 20 xr [Görgénysztimre MT; Born. G. XXIVd]. 1851: Lelkem Anyám ö szegény oly gyenge egy ejtszaka 10szeris fel két serbelire ... perszé én mindig talpra ugrom mikor mozog ... de nekem nem tereh, már meg szoktam az esik jól ha mind velle bibelődöm [Kv; Pk 6 Pákei Krisztina férjéhez].

Szk: *kerek* ~. 1848: Ovális Serbli 3 Kerek Serbli 2 [Szászkered K; LLt Kovats Mihály gub. irnok kezével] * *ovális* ~. 1848: Egy ovális fehér Tál 1 Ovális Mosdotál 2 Ovális Serbli 3 [uo.; LLt ua.].

Vö. a *porcelánserbli* címszóval.

sercégér sörkocmsma cégére; firmă de berărie; Schild der Bierschenke. 1824: A' Ser Cégéért most az Ur előtt le veszem — a' Seres Hordo Csapját bé petsételtem addigis, mig, vagy az Arendátor személylyese Déésre jövénd [Dés; DLT 206].

sérdeklő sértegető; bántó; jignitor; beleidigend, verletzend. 1787 k.: Nemes Thorda Vármegye Tiszttségének rendeléséből investiator Commissariusok várattnak a So akna mellett valo nemet tiszteteknek a Nemességet sérdeklő beszédgyek ki nyomozására, mely végre énis requiráltattam, hogy az adjuralando Fatenseket az akna részéről oda utasitanám [BfN Szegedi József gr. Bánffy Györgyhöz].

serdül 1. felserdül, felnőtté válik; a se maturiza, a deveni matur; erwachsen werden. 1811: A' mennyivel serdül a' Férfji későbbre, Esze 's tartassága annyival hág többre [ÁrE 31].

2. fejlődik, nő; a crește; gedeihen. 1710 k.: Azonban, ihol már a búza serdül, a nép elfutott, de bizony, kéntelen lesz hazajöni [BÖn. 764].

serdülő felnőtté váló; care este la vârsta adolescenței; heranwachsend. 1854: A csinos patvarista*, szorgalmas tanulás helyett, csakhamar szerelmi viszonyt köte ügyvéde szép serdülő leányával [ÚjFE 17. — *Az emlékiró édesapja: Újfalvi Samu].

Szk: ~ korában. 1849: a nő még serdülő korában az udvar tulajdonosa által szüzességében erőszakoltatván, a miatt néhány hétig az udvaron a szoba leányok által ápolgatott [Kv; Végr. Vall. 25].

serdülőjében serdülő korában; la vârsta pubertății; in der Pubertätszeit. 1823–1830: Sok gyermekeket is nyertek vala az Istentől Klárát, ma gróf Bethlen Gergelyné, Annát, ez egy szelíd, ártatlan gyermek volt, serdülőjében megholt [FogE 151–2].

sereg I. fn 1. fegyveres csapat; armată, oaste; Armee. 1594: 8. Augusti. Iffiu Ianos Trombitassanak Jstuannak, vrunk ide Jeouetelekor, hagi az mi Seregeonk eleoth Trombitalth attam f l [Kv; Szám. 6/Vl. 30]. 1599: az feyedelem engem es Dragos Vornikot az egez orzagban valo seregek lattny bochatott [Hurm. XV/1, 748 Steph. Bodony Beszt. városához]. 1608: En nem tudom kj Jobbagia leöt uolna, Kün Janosnak az aptia, Kün Jmreh, hanem tudom azt hagi Bethlenben lakek, akkoris Drabantul szolgalt... keöztünk neüelkedek fel, az vtha(n) mihal voida Drabantia leön, ismet az seregebeöl haza jwüed, oza(n) úgy szerzenk nekj egy eözüegy Azont [Kozárvar SzD; SLT CD. 3 Nagy Janos jb vall.]. 1618: Mondá azt is, hogy nem tagadhatni, mert az hatalmas császár hadába is veszett harmincezer ember, egynéhány beglerbég, de azért úgy megverték az kazult, hogy az fővezér az maga seregével csak rea sem érkezett az derék harcra, addig elfutott az kazul pas<a>, oztán mindenütt utána az tatár hám [BTN² 154]. 1653: (Básta) végtére a maga seregével álla elő, és a kopjások elfogyván, a katonák a lövést el nem állhatták, hanem a hidat megvevék, és által szalada ő maga is Mózes*, és mind a hada is elfuta, a ki ott nem vesze [ETA I, 68 NSz. — *Székely Mózes]. 1670: ha akar mi ztonnis eö kglmét defraudalni ügyekezne(m); és az eö kglme adosságát az megh mondot mod szerént megh ne(m) adnám, vagy az elöt el szökne(m) és magam oltalmára, vagy seregben, vagy Fejedelmek, Urak udvariban és hatok méghe magamat el vona(m), tehat mint hamis hütüt eo kglme minden helyeke(n) szabadosan prosequahasson, megh foghasson, fogtat-hasson miglen eö kglmét kararol plenarie contentalom [Kv; TanJk II/1. 762]. 1710: Eredj, menj a sergnek balszárnnyában, úgy harcolj, jobb, hogy az ellenség fegyvere emésszen meg s halva lássalak, mintsem elszaladván gyalázatosan, ez az én kardom (megütén kezeivel maga oldalán függő fegyverit) öljön meg* [CsH 52. — *Kucsuk basa szavai fiához]. 1829: mit érdemelt régen az olyan Generalis a'ki a' maga Sergét el árulta [Kv; MészCLev.].

Szk: ~be rendel. 1655: urunk azt eszébe véné, hamar-sággal lóra ülvén, valami részét hadainak seregbe rendelé, és reája megyen bátorsággal és az ellenséget futóba ejti, a lövő-szerszámot elnyeri — melyet mind ki sem lóhetett az ellenség, melyet aztán setétülésig vágtak és kergették [ETA I, 159 NSz] * ~et rendel. 1653: Básta azért elérkezék sze-

mélyesen, és mind a két fél sereget rendelének, erős ütő-zetet tőnek, de Básta mind újabb újabb sereget fordítván elő, ez a kopja öklelést felveszi vala [ETA I, 68 NSz]. 1657: Nem Kornis Zsigmondnak mégis, hanem vala egy Petneházi István jenei kapitány, kisdéd, módos, immár öreg idejű, de híres vitéz ürember, annak parancsolá*, hogy azalatt az seregeket rendelné [KemÖn. 70. — *A fej.]. 1662: Kemény J. rendelte seregeit, de reájok rohanván a törökök, horvátok két vagy három lövést tettek, megtollják őket a törökök, megfutamodék a Kemény hada és szaladva elfutának [Mv; EM XVIII, 456] * álló ~ gyalogos sereg. 1662: Az mieink pedig, mihelyt látnák a kasamátkáknak s közfálnak is annyiravaló megrontatásokat s az árok vizének is elmenését, tartván, hogy véletlen s főképpen éjszaka ne kezdjenek rohanást tenni az igen nagy három töréseken, azonban hogy álló seregek is igen kicsiny volna, az népet az három bástyákról minden éjszákára az álló seregben az töréseken való vigyázásra lehozni kényszerítették vala [SKr 605] * derék ~ főcsereg. 1657: De mivel látám, hogy az egész erő arra nyomakodik, lövészszerzáma s gyalogja is lévén, nem várhatam az hat órát, izenék Daniel Jánosnak, hogy sietne az derék seregekkel aláereszkedni; de az is késő vala, mert az magammal elől vitt három seregecské, melyeknek egyike puskás, másikja kurtán, harmadikja az magam zászlója alatt lévőek valának, már tovább az dolgot nem állhatja, és az általköltöző passust nem tarthatja vala [KemÖn. 234–5] * előjáró ~ előrs, előcsapat. 1823–1830: Ezen polgári katonaságnak előjáró serge (avantgárda) állott a magyar mesteremberekből, kik is gránátszin mentében, magyar nadrágban s csizmában voltak, háromszegű kalappal és magyar horgas karddal [FogE 259] * elrendelt ~. 1710: Azután a basa* körülnyargalván elrendelt seregeit, rövideden ezt mondá nekik [CsH 52. — *Kucsuk basa 1662. jan. 22-én a Kemény Jánossal való nagy-szölősi csata előtt] * fennülő ~. 1657: Az szembenléltelkori kezűfogás és köszöntés után lévén nagy lövések, dobok, trombiták harsogási az fennülő seregek közül, az sátorban nem sokáig beszélvén és mulatván megindulának; az fejedelem esmét lovára, az herceg-menyasszony hintóban ülteték, melyet készítettett vala néki az fejedelem [KemÖn. 63] * hadi ~. 1610: 17 Decembris. Az égen észak felől nagy tüzes hadi seregek, jelek láttattanak estvétől fogva éj feléig úgy; hogy még az földön is mind tűzvilág színe volt [Kv; KvE 141–2 SB]. 1809: a Frantzia Hadi Seregből el fogatott Olosz, és Német Birodalombéli Foglyok közül, azok a' kiknek Szándékok lenne itten ezen Tartományba maradni, ha életek táplálása, és kenyerek keresése módgyáról az illendő Előjáróknak elégséges Bizonságot mutat-hatnak, meg telepíttethetnek [UszLT ComGub. 1736 gub.] * hajdú ~ → moldvái ~ * harchoz rendelt ~. 1657: Az seregeket azért rendben állítván magam felnyargalék egy oldalocskára, mely helyet már tudtam, mert az mint hátrább van írva, Bethlen Gábor hadakozásakor azon helyben jött reánk az német ellenség, és az fejedelem is onnan szemlélte vala meg az ellenséget; látám azért, hát az egész armáda harchoz rendelt seregekben áll [KemÖn. 203] * harcra rendeltetett ~. 1657: az seregeket harcra rendelvén hátrábbhagytam az erdő közt az kapitányokkal, s előttök Daniel Jánost, ki akkor udvarhelyszéki vicekapitány vala; és az harcra rendeltetett seregeken kívül azt seregeket magammal elvívék, hagyék pedig egyben igazított órát Daniel Jánosnál, és mást vívék magammal ily ordinanciával* [i.h. 233–4. — *Köv. a rendelkezés] * horvát ~ → magyar ~ *

kísérő ~. 1657: Elindulván azért, harmadszor is megszemlélők jól az ellenség seregeit, miglen megelőzők őket, az kísíró sereget és német tisztviselőt sietvén visszabocsátani, kit nehezen beszélénk vissza, noha az evangelicus ember vala [i.h. 210] * *kopjás* ~. 1657: Mihelyt egybenérkezének, látám mindjárt, elaránzáim rossz végét; mert az mint megmutattam vala, onnan az lesből megsegíttetvén az ellenkezők, megfordították az miénket és az utánok küldött kopjás seregekben arccal ütközvén, azok is semmi próbát nem tehetének, hanemők is megfordulván, igen lecsapkodának benne, magával is Bánházzal lova elesvén, elfogák [i.h. 249]. 1662: azon a hegyen elé napnyugot felé mind szép rendelt seregekben úgy állattattak vala, hogy főképpen a város tornyaiból s egyéb maga épületekből is a sok szép sűrű kopjás seregek mindenestül kilátszanának | A tatár chámnak is egy követe érkezett vala ki Váradrul szép kopjás seregek küldetvén eleibe, azután is, csak míg Váradra érkezett is, két helyen is excipialtattott újabb-ujabbeli seregektől [SKr 212, 332] * *kurtán* ~. 1653: Ezenközben a kurtánság kettőt választának el ő magokban, hogy a mi hadunkhoz jöjjön követségén. És mikor a hegy alá a Polgárok-völgye tájatt jönnének, a miénkben is kirugá magát négy lovas, és rút-istentelenül levágák a követeket; de azt a kurtán-sereg nem látta, mert fenn a lapossan ott áll vala a sereg [ETA I, 63 NSz] * *kuruc* ~. 1704: Die 31. Julii. Feljövén Szamosfva felől valami kuruc seregek, felnyargalván a Kövespadon, az aratókat hajtogatatták és ugyan egynéhányat meg is lőttek, öltek, másokat fogva elvittek; az németek pedig ekkor ki nem mentek, úgy mint másszor, hogy az aratókkal künn lőtenek volna, sőt némelyek arcaálták kimenéseket [Kv; KvE 293 SzF] | Amikor osztán több kuruc seregek is subveniálván a conflictusba, maga elabált, a levelek pedig, akik nála voltak, azok a mieknél maradtának [WIN I, 72] * *lovas* ~. 1657: Utunkban szekerében híva Csáki engemet is, egykor lovára ülven Barkóczyval együtt, engemet otthagyván elmenének, én is kevés vártatván utánok, s hát az munkácsi sereget, kibén gyalog circiter 250, és az én lovas seregemet is megállították, és immár az munkácsiakat eskettetik, körülállván az Csáki seregei, fejedelemszöny és Csáki számára [KemÖn. 147]. 1662: Azalatt a lovas seregek is a szorosan rájuk nyomulni nagyon kezdvén, az ellenség nagy sok kárral annyira a hídnak szorítottatott vala, hogy a hídról kétfélől a Marosba mintegy búzakévék módjára nagyon sűrűn hullnának [SKr 412]. 1703: 1703 die 26 Augusti. Igen erősen megszorogattatván kényszerítették a három lovas seregből 100 lovaszt állítani, úgy mint mindenikből 33 [Kv; KvE 278 SzF] * *magyar* ~. 1657: ekképpen azért az ellenség is azon éjjel visszazállott, de nagy kárral, mert éjjel lévén visszazállások, vagy mondjam futások, mihelyt virradott, az hátrahagyott dandár magyar seregek eszéken vévén, hátuljában sokat elhullattanak | Megindítván azért ezeket, az jobb szárnyabéliek esének az ellenségnek horvát és magyar seregeinek, kik mellett dragonokis lévén, azokat igen meglövdözték, hullának is felesen [KemÖn 74, 203] * *mezei* ~. 1665: Máig semmit is nem tudunk tenni az hamis katonaságnak két zászlajának az mezei két sereg soha bizony nem akarát, és félvén az urunk nehézségétől, ha eloszlanak, hertelen másokat nem állíthatni helyetnek kellett arra lépünk Ebeni urammal, hogy ha az urunk pénzéből ki nem telik, az magam pénzemből kell is, megadom azon két seregnek fél hópénzt [TML III, 473–4 Béli Pál Teleki Mihályhoz] * *moldvai* ~. 1657: Minthogy

pedig nem az mi erőnkhez való vala derék harcot állanunk, de azért sem bátoraságos, sem tisztességes vala mindjárt hátat adnunk, az helynek alkalmatosságához képest, mint-hogy egy árok, vizes, sáros, vala köztünk, hagyék az árkon innen néhány seregeket dandárnak, általbocsáték pedig bal szárnyából valahány hajdú seregeket, jobb szárnyán török és moldvai seregeket, kik valának circiter numero 400 [KemÖn. 203] * *német* ~. 1785: Midőn a Német Sereg Ravába quarteljőzött, azok számokra meg üttött vágo Marha bonificatiojára fizettem Flor. h. 5 [UszLt X. 80] * *oros* ~. 1849: az itten állomásolo egész Csász: orosz sereg [Kvh; CsS] * *rendelt* ~ rendezett sorokba állított sereg. 1644: Urunkkal és sok számú hadakkal menvén Kassa megszállására, kilenc nagy ágyúkat vonván az kassai téglaszínhez az városnak szegezvén, aznap rendelt seregekben lévén ki-ki lova hátán, az gyalogság talponon, kérvén az várost; oly hideg üdő lévén penig, hogy az német gyalogokban egynéhány merőben fagyván, megholtak [Kv; KvE 174 LJ]. 1653: Mondják volt azért akkor némely vén hadakozó emberek: hogy ne menjenek a tábornak, hanem a mely 38 ágyut és taraczkot tennap nyertek, több lövő-szerszámmal elől vigyék, és rendelt seregben menjenek és lövöldözzék le a sátorokat [ETA I, 49 NSz]. 1704: És a kurucok is kétfelé szakadván, minekutána egy darab ideig itt állottanak volna, rendelt seregben elmenének [WIN I, 189]. 1710: 1. Maji Teleki Mihály ... mintegy háromezer lovassal és hatszáz gyaloggal rendelt seregekben a mocsár között feljövén, Kásvára szálla [CsH 349] * *szabad* ~. 1823–1830: A bécsi szabad sereg kedvéért játszottak az udvari teátrumon egy játékot ilyen név alatt Die Freiwilligen [FogE 259] * *török* ~ → *moldvai* ~ * *testőrző* ~. 1811: Az Magyar Test Örző Sereg számára kiadott katonas Regulamentum [SztLt Publico-politicorum 85/337] * *udvari* ~. 1620/1681: Hadgyuk azért es paranczollyuk ennek utanna ne kényszerítessék az Jobbagyságnak szolgaltatára, hanem mindenekul immunis legyen addigh, az migh az Battya Lugosi Mihály Udvari Seregünkben lakik [VhU 279 Bethlen Gábor rend.]. 1662: igen nagy szél fogván a seregek, a fejedelem az urakkal, udvarával s az udvari sereggel, maga s ország zászlóival s cornétájával a középhelyt tartván nagy szépen a sok szép sűrű kopjás seregek menedéglnek vala [SKr 267].

2. (összegyűlt) embercsoport, tömeg; multime, masă de oameni; Schar. 1666: az Commissarius Urak edgy Thorockai embert lovon által küldenek, hogy az revet meghajna hogy ha által mehetnek mikor szinte(n) által megye(n) vala az ember, az felseo Seregből az mely az Keo Szalon áll vala kialtani kezd(ne)k vala azoknak az kik az Réh partot allyák vala, üsd, lőd, vagd, az Lelek beste kurvafiat [Thor. III/5 Haller Pál (43) ns vall.]. 1747: reánk nagy sereggel jött(e)nk a' Tordai gátot tsinálók [Torda; TJKT III. 164]. 1760: Így azért a' fel gylt sereg bé vivé eléb a' Superintendensre való voxot Tiszt. T. Theol. Professor Verestói György uramra méne 36 [ArJk 52]. 1879: Hogy temetésére nem engedték haza az öregasszonyt, azt igen jól tették. A sírók seregét nem volt miért egy beteges öregasszonnyal szaporítani [PLev. 69–70 Petelei István Jakab Ödönhez].

3. azonos sorsú/elveket vallók csoportja; grupul persoanelor cu soartă identică/cu părerii asemănătoare; Menschengruppe von gleichem Schicksal/von gleichen Ansichten. 1662: Ezek seregből való Pázmány Péter is, ki, midőn látá, hogy más úton nem lehet a Krisztus evangélio-

mát valló népek veszedelmet szerezzen, a jezsuiták regulája mellől, melyre egész életét esküvéssel kötelezte vala, elszakada a jezsuiták Magyarországnak főleje lön [SKr 114]. 1879: Aztán felhívott, hogy a lap szellemi munkásainak mindenestre díszes seregébe álljak be, s végül azon igazán szerény kéréssel tisztelt meg hogy a felolvasásokról nyilvánosan, s amennyiben lehet, bpesti lapokban emlékezzem meg [PLev. 49 Petelei István Jakab Ödönhöz].

Szk: *élőknek* ~e. 1761: Mindazonáltal Uram Isten! ne vedd ki ötöt még az élőknek seregéből, hanem elébbeni egészségét megadván add tudtára az én ártatlanságomat s hited el vele, hogy mióta vagyok, igaz szívvel viseltem hozzá s az ő házához [RettE 130] * *Istennek* ~e hívők csoportja. 1638: az Istennek kegyelmes, nagy providentiájából megtartaték, hogy nem telék kedvek benne, az mint ő gondolták volt, hogy teljességgel eloltódjék az unitária religió. Az Istennek nagyobb gondja volt reá, ti. az ő kicsiny seregére [Kv; KvE 172 SB]. 1662: főképpen Istennek őszentfelségének illy szép nyáját, seregét, annyi számú lelkeket elveszteni minémű kár s véték is volna, akárki megítélhetné [SKr 656] * *kollégiumi* ~. 1823–1830: A logikusok pedig vagy nem mentek, vagy ha elmentek is, a kollégiumi sereg vagy rend mellett oldalaslág [FogE 121] * *leányzói* ~. 1730: Világos lévén, de ighen nagy botrányozására is ésvén a Leánzoi ser(e)g(ne)k, sőt mindenek(ne)k is, Császár Sárinak ily kitsin idős állapotjában Nehány Napok és Ettzakakon való Fertelmeskedése, melyért Hohér által Pelengéren valo kemény meg tsapattatás érdemlene [Kv; TJK XV/7. 131] * *proféták* ~e. 1741: énis noha a Proféták seregében számláltattam, de bizony magam állapotom felől semmit, a rosznál nem profétálhatok, mivel felettebb szűkös állapottal vagyok [TL. Onadi B. Josef gr. Teleki Adámhoz Francofurti ad Oderam-ból].

4. (szent) ~eknek Istene/Ura Isten; Dumnezeu; Herrgott. 1618: Ha a szent seregeknek Istene vélem léssen, bizony az többit is megszállítottam ... csak Nagyságod az otthon való dolgot preveniálja [BTN² 162]. 1636: Szent, Szent, Szent az Seregeknek Ura Istene, telyes az egész föld az ő ditsőségével, mint Esaiás füleivel hallotta Esa. 6. v. 3 [ÖGr Aj. 6]. 1662: Íme az Isten, a seregeknek ura, elveszi Izraelből és Júdából a támaszt és istápot ... a hatalmast, hadakozót a vénembert ... a becsületet, a tanácsot, tudós mesterembert [SKr 712]. 1710 k.: Áldással, dűcsőitessél és felmagasztaltassál, én Teremtőm, én Uram, én Királyom, én Istenem, az Úr Jézus Krisztusban megengeszteltetted édes szerelmetes szent Atyám, frígyes és szövetséges Jehovám, seregeknek Istene és Ura [BIm. 985]. 1811: De mihelyt el jutott a' Békesség hire, Egy pohár bort ittam annak öröme, 'S buzgón áldottam a' Seregeknek Urát [ÁrE 43].

5. állatok csoportja; turmá; Tiergruppe; Herde. 1648: Az eggik seregben Sztreza Algya és Sztan Algya Andraas gonduisselek alatt vagyon in toto juh s ketske nro. 454 Az másik pasztorsag alath valo seregben ugyment Lupul Kodra es Opra Klotse gonduissele alatt, Berbets nro. 150 Eöreg kos nro. 10. Vert berbets nro. 140^a [F.porumbák F; UF I, 905. — *Folyt. a fels.]. 1732: apropislenek vadnak egy Seregh mar [Noszolyi Szd; ApLt 4 Hatházi Krisztof Apor Péterhez]. 1749: Döglött meg Pipe 3 nagy Lud el vezet a Seregből 1 [Kiskend KK; Ks 70/51 Szám.]. 1755: az edgy Seregbe csapott két Csordába vala aprajával, nagyjával edgyütt 70 darab [Gernyeszeg MT; TGsz 35]. 1798: ennek előtte szamos Esztendőkkal az Exponens Ur N Edes

Attya maga Nyaj juhait külön Seregbe jártatta a kőkösi határokon es ugy tragyztata a maga földseit, mint egy tiz Vagy tizen negy Esztendővel ezelőtt [Kp IV. 289]. 1808: mind a meddő, mind pedig a Fejős sereg^a [Nyárádsztől KK; Sár. — *Ti. juh.]. 1825: Sertéseket sereggel hajtottak [Szentdemeter U; Told. Conscr. 76]. 1845: az előtt igaz hogy meg szenvedték seregeik között nem tsak a' bé birosok, hanem a' bírtoktalanok juhait is a' seregbe [Fotos Hsz; HSzjP]. 1891: Juhait a Martonosi seregből a' Hűtősség ki hányta [uo.; i.h. Firtoson lakó közrendű Salamon János (35) vall.].

6. sáskák hada/serege; stol de lăcuste; Heuschrecken-schwarm. 1653: 1610 esztendőben die 18 augusti délután jutának a sáskák ide hozzánk, kiknek az idén mind hallottuk az híreket: nagysokaságu sáskák, öreg-testű állat — a mi sáskáinknál nagyobb — szőke színű, a szárnya szép tarka vala; a napnak a fényét elfogta, mintha köd lett volna úgy látszott a serege mikor ment. Közel három esztendeigh tartott az országban, a míglen búdosott [ETA I, 103 NSz]. 1690: Septemberben temérdeki sáskáknak serege lepte el majd az egész Erdélyt, Kolozsvárhoz is oly sűrűséggel jött, hogy az aert ugyan megestetítette, az hol csoporttal ment [IIAMN 327].

7. sokaság; multime de lucruri; Menge. 1811: Még-is mind bojong a' fellegek' serege És fujja mérgit a' Bábák' fergetege [ArE 161].

8. ~estül nagy számban; in masă/număr mare; in großen Scharen. 1637: Latám azt hagi az Udvarbol az Cziganok alá ióvének szeregestől, mert á kertemb(en) kapálगतok vala es ot eők eőszve veszven nagi zaygás lön [Noszalyi Szd; WassLt Teotóri Janos (60) jb vall.]. 1662: Komis Zsigmond vármegyével — noha nem kevés emberbéli kárral, hogy az főemberek és nemesség közül is felette elhullottak volna mindazáltal zászlóslut, seregestül jött vala Váradá [SKr 181]. 1664: Tegnap két ízben is seregestül fel jöttek az kapitányra és ott sok rút embertelenkedésekkel négy hópénzt kértek | Most igen szép alázatos, engedelmes levelet íratnak seregestül urunknak, melyet reggel be visznek, ha meg nem változnék szavok szokások szerint, mert ezek minden nap külön-külön állapotban változtatják szavokat [TML III, 302, 319 Szeptán Ferencz Teleki Mihályhoz Székelyhidról]. 1669: Ha le nem csendesíthetem jobban, azok bizony seregestül mennek Fejérvárra [TML IV, 417 Bánfi Dienes ua-hoz]. 1764: Ezek álorcában, parasztember köntösbe a férfiak, az asszonyok parasztaasszony köntösbe öltözvén, egyiktől a másikra jártanak seregestől, ettek-ittak, táncoltak bujálkodtak még csak az ételekben is [RettE 162].

9. ~gel nagy számban, csapatostul; in număr mare; scharenweise, massenweise. 1657: Ide és őcsém uram immáron néhányan jöttek, az kik elszabadultak, de az egyik szintén Tatárországból szabadult el; azt beszéllé, hogy bizony valóban adják az rabokat az tatárok az törököknek, minden nap sereggel jár a török köztök, úgy veszi a szegény legényeket [TML I, 72 Bornemisza Kata Teleki Mihályhoz]. 1671: Azért ha valamelly Falubéli emberek sereggel, absoluta potentia mediante mennek mások erdejek-re, és azon helylynek possessori, vagy lakosi nem resistalhatnak, panaszt tévén azon Vár-megye vagy Szék Tiszteinek, Száz forintot exequalhassanak az olyan hatalmas kodokon [CC 39]. 1679: Galambduc Ezen Fas Udatvar(n) nro I Az Feli jo sindélyes; mind egi hajazat alatt vannak. Galamb, most ehez képest szép sereggel vago(n) [Uzdiszt-

péter K; TL. Bajomi János inv. 95]. 1710 k.: sok kísértet, kívánság és mocskolódás volt rajtam, de ugyancsak senkivel is nem közösültem, sőt abban nem is igyekeztem, noha sereggel volt a szép fraucimmer a házban [BÖn. 717]. 1734: az Urfiak sereggel mentek le a szállásokra, meg vizsgálta a Collegiumba [Kv; TKI Joan. Nemethi (46) tricesimae controlor vall.]. 1760: Így osztán nagy sereggel megindultak török-sípossal, akinek volt s egyéb muzsikákkal, úgymint: hegedűs, gardonos és cimbalmosokkal oda, az hol a menyasszony szülei vagy maga lakása volt [RetE 98]. 1792: mindénféle majorság nagy sereggel [Telekfa U; Pf].

10. ~ül csapatosan, sokan; în număr mare; zahlreich. 1665: az németek egész seregül házamban bejűvén, azt tolmácsolatták, hogy űk a puskákat el nem hagyják vinni innét, valámig az ű követek meg nem jű | És ekkor összegyűlvén egész seregül az németek, megengedték, hogy el vigyék az borokat, és az ebéd elvégződén az falukra szekerékért akarok vala küldeni ki, és hát még újokban az commendant hozzám küldék az német praesidiom, hogy űk innét sem bort, sem búzát nem hadnak ki vinni [TML III, 344, 356 Boldvai Márton Teleki Mihályhoz].

II. jelzői haszn-ban; cu valoare de atribut; in attributivem Gebrauch. 1. számos, csaptnyi, csoportnyi; o multime/grămadă de ...; zahlreich. 1595: Az Zenafü és Zenaiarol penig ezt mondhatom Apahida felől: Egy nehany rendbelj Sereg Nép lakot raitta: En magam oluastam 16. kaljbat: az melyet mint egy Taborj helyen czjnalak volt az Christoph Deak szolgaj és hada népe: Melyek nagy tapostast és nyomast czelekettek vala [Kv; Szám. 6/XVIIa. 274 ifj. Heltai Gáspár sp kezével]. 1705: Hírekkel volt a pedig a kurucoknak is, mert az monostori külső templomnál egy sereg kuruc várta, kik is csak eleibe menvén elfogatták és elvitték [WIN I, 636]. 1710 k.: Anno 1705. die 23 Januarii, reggel hét s nyolc óra között, mikor a derék strázsaváltásakor az én rabházam ablaka alatt sereg dobos dobolt, énreám az lsten mély álmodat bocsátott, noha az én házambéli nyughatatlansághoz képest én éjjel is jól aludtam volt [Blm. 1027]. 1760: midőn az Ágoston Éva Nimet Josefne Aszszony csűrit befédők; marékját rakok vala a csűr alatt Ágoston Moyses Urammal egy sereg tojásra akadék a szalmában [Illyefva Hsz; HSzJP Anna Szakáts (40) vall.]. 1783: le-irt egy sereg Volnával valo okoskodást [Mv; Told. 20]. 1788: Excellentiád egy Sereg Arataja által menvén Kolosvárat a Nyáron azt mondja: ugyan bánom hogy nem tudtam mikor által mentek Szamos falván, mert vagy 20-t meg tartoztattam volna valami költes gabonának le vagására [Mezősolyos K; BfN Kátai Mihály lev.].

2. csoportnyi, un cîrd de ...; truppenweise | csodányi; o turmă de ...; herdenweise. 1587: 7 Juny haitotunk volt be az felseo filereol egy Sereg Juhot Hesdatra [Kv; Szám. 3/XXXIII. 9]. 1592/1593: mindenkor barmot latot rajta, eőis az eo seregh diznat sokzor teritetie meg onnat az zyetbeol, hogy az Deesi ritre ne mennyen, de eotet senki nem bantotta [Szilágytő SzD; Ks]. 1602: Veres Janos Dez-mery Mikola Pal Arway Jobbagya vallia: az Zamos mellet latank egy seregh Juhot my egymással tanachkozwan az vizen által vzank el Akartuk haytanj [Kv; TJK VI/1. 593]. 1624: Talalank az Felső Zöczj^a Havasban az Medue Havasba(n) egy seregh Diznot [WassLi. — "SzD"]. 1652: Ennek eleotte soha az viragos kenderbeől dezmat nem vedőttek. De taualy Balog' Peter' meg vedőtte, melyet igen sajnal(na)k mivel soha kezdőtteők teörveny

ne(m) volt. Itte(m) mind(en) sereg' Ludbol Eggyet, Eggyet [Kajántó K; GyU 127]. 1677: Akar Fiscusnak, akar Uraknak, és egyéb embereknek göboly, és egyéb féle csoport marhákat hajtván, ha tilalmas helyekben károkat, vagy egyéb hatalmaskodásokat és insolentiaikat cselekesznek, mint nem Urok akarattýból cselekedet dolgokért a' sereg marhában kár ne tétessék, békével bocsáttassék [AC 215]. 1711: Tudom én láttam az utr(um)b(an) specificált üdöb(en) nagy Seregh menest és egyéb Labás marhakat Vesselenyi István vr(am)et Gjergjob(an) [Gyergyóremete Cs; WLT Joannes Petred (40) pp vall.]. 1765: egy Sereg Juhot maga házához hajtátván, addig el nem bocsátotta azokat, hanem 40 forintot, három berke juhót, egy berke Berbecset kelleték adnunk eő kegyelmének [O.gorbó AF; Eszt-Mk Vall. 309]. 1805: a' Tekintetes Pákei Ur Rétytyibe egy sereg Béres Ökröt láttam [Kv; Pk 3].

Sz. 1710 k.: bétetődnék az ütközés alatt a portusba, és a hajó azonban kezdett vízzel telni, melyet a parton lévő sok ember vévén észébe, kiáltani kezdék anglusul: sunk, sunk, azaz süllyed, süllyed, és mint egy sereg réce, a számtalan csolnak körülvevé a hajót [BÖn. 588].

3. sok, számos; numeros, foarte mult; viel, zahlreich. 1811: Számlálsz falaidon égy sereg ablakot, Árgusnak képzelek, szemmel vagy meg-rakott [ArÉ 188].

seregbeli I. *mn* vmely sereghez tartozó; care face parte dintr-o anumită oaste; zu einer Armee gehörig. 1657: midőn azért késedelmezném, Daniel János jelenté, hogy az ő seregbéli legények igen alkalmatlan helyet mondanak előttünk lenni, melyet hamar megvizsgálván, úgy is tanáztaték [KemÖn. 247]. 1671: Gróf Tököllyi uram által találván meg bennünket a magyar hadak kapitányoknak állítása felől, Veselényi uramnak írott levelünkben mi e szerént tettünk felőlök rendelést, hogy ő kegyelme Kende Márton helyében állítsa Majos Ferenczet, mivel azelőtt is az ő seregbeli hadnagy volt [TML VII, 334–5 a fej. Teleki Mihályhoz]. XVIII. sz. eleje: Az huszon Negyedik Articulus. Az Seregbéli Nemetek(ne)k az ki az Regimentbe vagyon semmi dolgot sem fűsülni sem szőni az Mester Ember ne adjon, az ki azt pedig meg nem tartona büntetesség (!) meg három forintig [Kv; PosztCART.].

II. *fn* vmely sereghez tartozó személy; persoană care face parte dintr-o anumită oaste; zu einer Armee gehörige Person. 1706: 40 kosár mehet vertek fel az Bereczkiek ... Gödri Ferenc Seregbeliek, míg negy kast fel vertek addig maga is ott volt [Hsz; Törzs. Rákóczi inv.].

seregbontó I. ágyúféle; un fel de tun; Art Kanone. 1594: 17 die Jöli Chynaltotunk Az oztoloss Mestereké, az Tarazkokhoz harom Ladakot, es az Sereg Bonttohoz egi fedelet fizetem tele Nekiek p(ro) f—d 50 [Kv; Szám. 6/VIII. 31 Caspar Semel sp kezével]. 1595: Oe kmeek Egez Tanaczul hagyak, miert hogy Kerekes Palnakis, ürössege volna hozza, meg czjnalassam az Taraszkokon, Marsaron, és Sereg bonton valo kerekeket és Tengellyeket Kjt megis czjnal és mindent szeppen igazitot raita, es egyben rakatta az Clostrobman [Kv; i.h. 6/XVIIa. 119 ifj. Heltai Gáspár sp kezével]. 1620: Az Felső Varba minden szerszamostol Leöveő szerszamok: Eöregh Algiu No. 1 ... Seregh bonto No. 2 [Kövár Szt; Borb. II]. 1637: Rez Tarazk Jelen uagio(n) n 7 ... Seregi bonto uagio(n) n 2. Edgiknek czioeie uagio(n) n 7. masiknak czcie uagio(n) n 3 [Ebesfva; Ut]. 1652: Lövő szerszámok ... Vagyon két

sereg bonto, egyik öt csüből, másik három csüből álló, egyik sereg' bontonak kerekinn semmi sing vas nincs [Görgény MT; Törzs]. 1665: Jtem ket sereg bonto edgjinek 4, masiknak eöt czöje [Fog., UF II, 312]. 1681: Konyha elöt valo kö boltos széles Tornác vagion itt; Seregh bonto Nro 4. Elsőb(en) vas csü (:egyik(ne)k far Sotuja el szakadtott:) (:csak az egyik Kerek talpa vasazott:) [Vh; VhU 518].

2. csoportot/társaságot megbontó; persoană care face să se împrăştie grupul; eine Gruppe auflösende Person. 1751: Engemet hivnak kalaputi Gyurkának En vagyok láttyatok itt a sereg hajto A ki közületek lészen sereg bonto Meg dobom a hátát ki nem lesz szo fogado El mehetünk immár lám nyitva az ajto [Hétfalu Br; EM LI, 127 beil. játék].

seregecske kis sereg/had; oaste mică; kleine Armee/Heer. 1657: De mivel látam, hogy az egész erő arra nyomakodik, lövészszáma s gyalogja is lévén, nem várhatam az hat órát, izenék Daniel Jánosnak, hogy sietne az derék seregekkel aláereszkedni; de az is késő vala, mert az magammal elől vitt három seregecske, melyeknek egyike pus-kás, másikja kurtán, harmadikja az magam zászlója alatt lévő-k valának, már tovább az dolgot nem állhatja, és az általköltöző passust nem tarthatja vala [KemÖn. 234-5].

seregel, sereglik összegyűl/gyűlkezik; a se aduna/strînge; sich scharen/sammeln. 1742: láttam hogy a' Gargyasiak seregeltenek az Bartók János Házánál az Istalljosokat várván a' Contractus iratására [Torockó; Bosla. Vörnes Ferenc (26) j b vall.]. 1769: láttam feles számu Embereket seregelni a Medve István Uram Udvarán [Mezőmadaras MT; BK. Moldovan Mikle (40) j b vall.]. 1771: Szabo Ferkonet látom hogy égy Menyetskét szállasolt és az Katonák ... ottan Seregeltenek [Dés; DLt 321. 31b]. 1774: Láttam, hogj ... az Arkon tul a Domboskán ott is Seregelnek feles emberek tanálkoztam az Öcsémel kittis Csilopittam hogj a verekedésb(e) ne mennyen [Nándorvalya H; Ks Serbán Juon (40) j b vall.].

seregelt összegyűlt/sereglett; care s-au adunat; gesammelt. 1840: ide jöttek iminnét amonnét Jozságainkból öszve gyűjtött, s ide seregelt szolgáló Emberekkel [K; HG Vargyasi Daniel lev.].

seregély I. *fn* 1. apró énekes madár; graur; Star. 1596: Az koniha mester vetet velem 36 seregelt f—d 12 [Kv; Szám. 6/XXIX. 145 Bachi Tamás sp kezével]. 1600: Az Commissarius vraknak ebedre uitettem 1. ejtel sert d 3 Veottem 3. barant d 96. 2 Tikot d 96. Seregelt veottem d 24 | A Commissarius vraknak főoztettem 1 Fertaly Borju hust lábót feyét d 65 kapoztat d 36 Seregelt d 4 [Kv; i.h. 9/III. 3, 54 Szabó András sp kezével].

2. olyan hely, ahol sok seregély él; loc cu mulți grauri; Gebiet mit vielen Staren. Hn. 1737/1792: Seregély (sz) [Domokosfva SzD; EHA].

II. jelzői haszn-ban; în funcție atributivă; in attributivem Gebrauch: seregélytel, seregélyes; cu mulți grauri; voll mit Staren. Hn. 1676: Az Kincses velgyb(en). Seregely mál nevű helyben (sz) [Backamadaras MT; EHA]. 1733: Az Seregely Málban (sz) [Nyárádbálintfva MT; EHA]. 1739: az felső forduloban Seregélyj mállj n. helyben (sz) [Backamadaras MT; EHA]. 1766: a Seregély allias Bánffí oldal n. h-en (sz) [M.szóvát K; EHA]. 1781: A' Seregély mállban

(sz) [Backamadaras MT; EHA]. 1795: A Seregély mállba (sz) [Nyárádbálintfva MT; EHA].

seregélyes I. *mn* seregélyben gazdag; cu mulți grauri; reich an Staren. Hn. 1745/XIX. sz. eleje: a Seregélyes Málban (sz) [Backamadaras MT; EHA].

II. *fn* seregélyben gazdag terület; teren cu mulți grauri; an Staren reiches Gebiet. Hn. 1740: A Seregélyesben [Ród K; EHA]. 1775: A Seregéjesbe (k). A kisebb Seregéjesbe (k) [uo.; EHA].

seregélyszőrű szürke; gri, cenușiu; hellgrau. 1646: Szilagi Miklos talalua(n) megh egy seregely szeorű lovat Boxai Palnal Az teorueny ... az keozelb jeoveo szombatot p(rae)figala nekiek [Kv; Tjk VIII/4. 97]. 1672: Katonából Radnotra haitott 32 Gyermek Lovak ... Szekérben fogandók Seregély szőrű n. 5 Vercse szürke n. 2. Arany színű fakó no. 1. Világos szürke n. 1 [Utl]. 1681: Ebesfalvi udvarházhoz tartozando minden külső és belső Bonumokrol valo Generalis Extractus iratot azon helybeli Számtarto Száva Peter altal m. pr Menesek Szama következ(ik) ez szerint Tavallyi Seregely szőrű szürke gyermek Lo nro. 1 [Utl]. 1689: Iffiú Urubk Hatás Paripaj Örménytől vett seregelly szőrű Fakó [Utl]. 1692: öreg hancza Seregely szőrű serennye farka hasonlo bellyeges [Mezőbodon MT; BK Inv. 17]. 1736: egy szeg kancza idei Csitkajával egy seregely szőrű Gyermeklo [Pusztakamarás K; Told. 44]. 1740: Ezen Kantza Lovak(na)k idei kitsin barna es péj szőrű kancza Csitkaja nro 2 Két esztendő seregely szőrű Gyermek Ló nro 1 [Pálos NK; Ks 111. XLI. 32]. 1761: Seregely Szőrű szürke^a, fattyu nevű belyegetlen [Branyicska H; JHb XXXV/39. 16. — *Csikó]. 1778: Három esztendő seregely szőrű kancza [Szászkerked K; LLt Fasc. 110]. — L. még UF II, 612.

seregélyszürke világos szürke; gri/cenușiu deschis; hellgrau. XVIII. sz. eleje: a Men louak Szörirűlis esbersatiód lehet: lévén elsőször a Szarvas Szörű, tüzes fakó Sdők A Seregely Szürke [JHb 17/10 lótatási ut.]. 1736: T. Biró Ur(am) kezére mint fel fogott marhát modo legitimo adván Mlgos Bánffí Dénes Vrfí Tisztartaja egy seregely szürke szőrű harmad füre meno Gyermeklovacsát, a azon Gyermek lovat T. Biro ura(m) az Város Menessére küldvén és ottan megtalálván Marton Birtalan Civisünk ... mind hárman fateallják hogy a praedecaralt Gyermeklo tulajdon Márton Birtalan igaz marhája [Kv; Tjk XV/12. 40]. 1761: Seregely Szürke szürke Farku Serenyű, Dobos nevű a' Bucefalus faja bellyeges öreg kancza [Branyicska H; JHb XXXV/39. 13]. 1778: Három esztendő Seregely Szürke metzett Gyermeklo [Szászkerked K; LLt Fasc. 110]. 1789: Az edgyik Kantzát Seregelly szürkének describálja [Dés; DLt]. 1794: Szürke Kantza Seregély Szürke Csitkaja [Zentelke K; CU]. XVIII. sz. v.: egy három esztendő Seregely Szürke herélt gyermek Lo [Pf]. 1810: Seregély szürke paripa [DLt nyomt. ki]. 1843: seregély szürke paripa Csitkó — feje nagyocska [DLt 85 ua.].

seregenként I. fegyveres csoportonként; oaste după oaste; heeresweise. 1662: Bátornál csak nagy hirtelen és véletlen környűlvevék s elboríták őket, kik hogy ottan fegyverhez nyűlván, mind puskákkal, lándzsákkal, vasvillákkal, hajtó láncos botokkal egy ideig valójában keménykedtek volna viselni magokat, egyéb nem lehetvén benne, a

tarackokkal kezdi seregenként szakgatni őket, és hol egy, hol másfelől üzni, kergetni és vágni is, míg a fegyvert elhanyattak vélek | Az egész dandárság a vár előtt való piacot kétfelől s az egész péntekhelyi derék utcát a kőkapuig kétfelől beállván és ellepven, azon kívül pedig a lovashadak seregenként mindenütt két sorjába állattatván, az vezér Szejdi passa sátoráig, mely a váradi határban, Püspökihez csak nem messze, az útfélen és váradi külső szőlőkertek alatt levő szántóföldeken felvonyattatva vala [SKr 146, 623]. 1665: Tegnap estve felé seregenként jövének váradi törökök ide az vár alá [TML III, 366 Boldvai Márton Teleki Mihályhoz]. 1710 k.: A táborba, ha úgy tetszik, szállítsuk elegy seregenként a magyarokkal a németeket [BÖn. 939].

2. (ember)csoportként; grup după grup; scharweise, massenweise. 1662: Nem volt itt az erőfelen vétségnek semmi tekintete, avagy valamely méltóságnak becsülete, nem volt a gyarló asszonyállati nemnek semmi kedvezés, a vének együtt az ifjakkal és az ifjak a vénekkel nagy seregenként nyavalyásul megöletnek vala | Sőt, bizonyos nevezetes helyekbéli ifjú fehérmépek, leányok is két helyen is cselekedtek az egymás között seregenként való verekedést, rudalást, mellyet minden jóra való önnel, magyarázattal írt vala meg Gyulai Ferenc a fejedelemnek, Rákóczi Györgynek [SKr 103, 630].

seregesen nagy számban, sokan; în număr mare; viel, in großer Menge. 1847: midőn az irt Vízkereszt napján maga a méltóságos püspöki helytartó úr az isteni tiszteletet bevégezte volna az izbitai templomba, az isteni tiszteletre seregesen egybengyűlve lévő bucsumiak jelenlétében engemet maga elébe hívatván, felolvasta az én befogatásomat tárgyazó felsőbb rendeletet [VKp 166].

seregesleg seregesen, csoportosan; în număr mare, în masă; massenweise. 1779: láttam hogy a' Szatsvai ember seregesleg mentek a' harap égés meg oltására [Egerpatlak Hsz; HSzJP Nagyborosnyai születési Providus Bodo András (19) vall.].

sereghajtó utolsó a csoportban; persoană de pe ultimul loc din grupă; Nachzügler. 1751: Engemet hívnak kalaputi Gyurkának Én vagyok láttátok itt a sereg hajto A ki közületek léssen sereg bonto Meg dobom a hátát ki nem lesz szó fogado El mehetünk immár lám nyitva az ajtó [Hétfalubr; EM LI, 127 betl. játék].

sérelem 1. testi bántalom/sértés; vătămare integrității corporale; Verletzung. 1570: myert az fely peres karot vonth ky az Alperes zeoleye gepwybeol, Es eleozeris ew vteoth hozza, Szerelmet es az Borbelnak valo fizetést el Thwrye [Kv; TJK III/2. 48]. 1573: mint az bizonsag vallia ha az ayton ky ne(m) tassítottak volna Megis Eoltek volna Azert mint hogi illen zandekkal voltak eo k. terwen zere(n)t harmad magawal valo hity vtan valamyt 40 forintondyan alol mer venny tartoznak neky zerelemeyert tagiazakataert Meg fizetny az Borbeltis az gogitasert Meg elegiteny [Kv; TJK III/3. 203]. 1587: Keoreosi Balasnak attam vala az labat rwtwl el teorte vala egi nagy keo serelmeiert es hogi meg giogitatta kere hogi el engediem az d. 20 [Kv; Szám. 3/XXX. 23 Seres István sp kezével]. 1591: Mierth megh foghta az l: az A. Iobbagiath verte vagdaltha Az serelmerth faidalomerth az Jobbagi Horuath Janos vala-

mjre mereskedni (!), Eő magha hituél fl. 2 veheth [UszT]. 1677: Ha kik minden igaz ok és mod nélkül Praedikátort, és Schola Mestert vernének, vagdálnának, vagy csak meg-kergetnének-is, két vagy három jámbor által megbizonyosodván, az olyanok két száz forinttal büntettesenek, és azon fellyül, sérelmekről contentáltassanak, a mulctalis poenának hasonfele a' Panaszlo felé, fele az Executoroké legyen [AC 11]. 1735: Mivel az l Sütő Tódor és Marián nevű beresekkel az Uram Malom Mesterit invadáltotta buszujából Szakálát ki Tépetett (!), meg kívánom azért Convincaltassék és aggrávtassék, es serelmesnek serelméért Concordállyon in Super kölcségét udvar biro Uram(nak) eő kegyelmének meg fordicsa [Szent-benedek SzD; Ks 27/XVI]. 1752: Deliberatum. Minthogy az Inquisitoriából világos az lk artalmas kutyákatt tartottak és tartanak melly ebek által az A(ctrix) erőse(n) meg sebhettett réa támodván az edgyik eb elsőb(en) annak utánna az citalt lk kutyái is mind réa rohantak, azért az A(ctrix-nak) tartoznak az lk tizenhét forintot fizetni serelmiert ... emellett artalmas kutyakat lántzon tarttsák [Kv; TJK XVI/7. 96-7]. 1764: Az l az meg vert ember ellen mortuwm homagiumán sérelme költsége s faratsaga refusioján Convincaltassék [Torda; TJKT V. 216]. 1768 k.: Kmeteket Megperelték s meg is nyerték eő Nagysk kmeteket, külön külön kissebb hatalom büntetesen, meg veretett Jobbgyaik(nak) Sérelmek és fájdalomok meg fizetésin, vér birságon eo Nagyságok költsék faratságok és károk meg fordításán [DLev. 2 XB. 21].

Szk: *sérelmen elmarad testi sértésért járó büntetésen elmarasztaltatik*. 1590: ez fogolj leghenj penig holot ne(m) tagadta hogy Eois verte eggik (igy!) 'a Serelmen es Borbel fizetesen el maradt [Kv; TJK V/1. 4] * *sérelméről igazalt vehet*. 1584: az Alperes maga otalmaban chelekette raita a' sebet. Ha meg eskezik, Absolutus lesze(n) plenarie az Actor Actioiatol; ha penig meg Ne(m) eskezik, chak serelmeol vehesse(n) orzag teorwenie zere(n)t igazat es Borbelnak valo fizetesreol, mert c(on)stal hog Az A Indította a' potentiat [Kv; TJK IV/1. 213] * *sérelmet tesz*. 1565: my elotwnk Jlowenk Jlyen egenessegre es Bekesegre, hogy az Benche Imre az mely serelmet tot Barta Balyn-ton, Jamborok meg Lassak es meg Intezék myt tezen mynd seb es egyeb weresegys azokat tellyessegele Imre megy fizesse, az fizetesnek napyat llyen kepen wegeztwk koztok hogy harom fizeto napya legyen harmad harmad eztenapon kent kez penzwlly [Gyerőmonostor K; KCs I. 49].

2. vkít ért lelki bántalom; durere sufltească pricinuită cuiva; Beschwerde, Kränkung. 1618: Csak Jenő, Jenő, Kegyelmes uram, mindjárt ott vagyon, kit mi szükség mégis több szóval iterálnom Nagyságod előtt, mert itt az sérelem abban áll [BTN² 154]. 1669: Most is, Uram, csak Kegyelmetek írta volna meg az dolgot s tőtte volna mellé azt is, hogy legyen patiens (az mint most értesemre nem adván sérelmem okait, mégis kívánják), bár löttem volna excommunicatus, ha tovább csak egy szó is ment volna tüllem [TML IV, 406 Bánfi Dienes Teleki Mihályhoz]. 1712: kérem nagi szeretettel, igyekezze ugi Componálni, az Gyórótt hagyott zálogom dolgát, hogi szivem szérelmével ne lehessen, azon alkalmatosságbanis [JHB Jósika István Jósika Imréhez]. 1761: Nagy Lelkünk Sérelmével kívántuk alá- zatos Instantiankal jelenteni a Tekintetes Nemes Széknek mindennapi nagy meg karositasunkat a mi ket Testvér Atyankfiaiolt [Hsz; BLev.]. 1778: telyes bizodalommal támosztam nagy Sérelmim meg orvosaltatását [Csicsómi-

hályfva SzD; LLt 34/16]. 1796: e mellett a melly gyümölcs fák mind ez ideig ... szükséges házi eledelünk potlása és segítetté végett tilalom alatt meg tartottak a magok új foglalásaik környekeről úgy el pusztítottak és töbölis ki vagdaltak hogy azok sok szamu voltának szemlése, a' közönséges jora, és előre nező szívet selemmel érdeklik [Torockó; TLev. 10/6]. 1815: Az több reszeire Levelinek Ötsem Uramnak tsak azt valaszalhatam, hogy müdön Ötsem Uram igirete szerez hozzám méltoztatik el jönni Sincere minden Serelméimet meg vallom, és egészen kinyilatkoztatam magamat (igy!) Távol legyen hogy ötsem Uramra haragudgyam vagy leg kisebbtis neheztelylek [Várfa TA; JHb 48 br. Jósika István Jósika Jánoshoz].

3. *lelke sérelme/lelki sérelem nélkül* lelkiismeretfurdalás nélkül; fára remuşcári/mustrári de constiintă; ohne Gewissensbisse. 1704: vagy absolválnom, vagy condemnálnom kellett, azért minthogy én a projectumot is hibásnak, így a projektort is lelkem sérelme nélkül vétkezésnek mondhatom [WIN I, 184]. 1762: Ő minden lelke sérelme nélkül el meri mondani, hogy az I meg viselődést volt láttais az gyermekket hogy meg repetett az Inal ... azon időben gyermekeis lett [Torda; TJKt V 94. — ^aA gyermekgyilkossági per ítéletében]. 1772: Lelkem sérelme nélkül el mondhatom mivel szemeimmel láttam hogy a leg közelebb mult őszszel Tit. Dadai János Uram szekerével hat Ókrével a Cziczhegyéről a Tilalmasról hoztanak ama derék vastag szerű fiatal fákat ... de köz mondas már hogy ő klme onan szokat hordatni fát [Dés; DLt 321. 65b G. Nagy (52) ns vall.]. 1775/1781: el mondhatom Lelkem sérelme nélkül azt, hogy az egyik Méltóságos részre bé mégyen Bor dézma cir. 70. 80 [Algyógy H; JHb LXXI/3. 367]. 1784: Parancsolja Ngod hogy minden pénzbi Perceptumbol s erogatumrol demonstratiót készítvén küldjem fel ... de azt én kívált egy hirtelen ha meg feszítnének se tudnám lelki sérelem nélkül [Bencenc H; BK. Bara Ferenc lev.]. 1792: a Commataneusak(na)k a Summát mennyiig kellessék betsülni elejekben adta az Executor Tiszt Ur, kik a Jozságot meg járván egymás között valo beszélgetés után azt ítélték, hogy a Vicinál Jozság minden lelki sérelem nélkül megéri a ... Száz Tizen egy M Forint és Huszankét pénz Summát [Msz; MbK XII. 87].

4. *becsületbeli sértés; offensa, insultă, jignire; Beleidigung.* 1663: De az ki nagyobb, én mint egy residensek, factorok volnék itt nekik és magam hitelemnek s böcsütemnek sérelmével van, hogy ő írta nem igaz hírekkel táplálom itt az fejedelmet és egyb nagy rend haza fiait [TML II, 596 Bánfi Dienes Teleki Mihályhoz]. 1669: böcsületecskémnek sérelmétül is annál inkább semmi nemű időben nem félhetnék, ha bajos hivatalimtól megüresedhetnék [TML IV, 417 ua. ua-hoz]. 1683: Ennyi, s teőb sok alkalmatlansagi conflualvan továbba valo betstelenségére es selemre Sz: Tarsaságunk(na)k tetzet hogy Dobai Mihály Atyankfiat közötté tovább patiallyia hanem medio temporis relegallyia. keresse kenyeret az hun talallyia [Szjk 194]. 1793: Nsgod parantsolattya ellen kezem alatt lévén Az Apámnak sem kedveznék, mennyivel inkább ennek a' valóságos Akasztófára valonak, aki betsületetském Nsgod által valo Nagy Sérelme okott szolgálatát mi okon cselekedném [Kályán K; JF 36 LevK Vág Mihály prof. lev.]. 1805: a nemes falunak az constitutiója szerént az ilyen potenciáriusok az potentia calumniájáért és a becsületben való sérelmekért is most előre három magyar forintotok letenni tartozzék Oláh János [Szárhegy Cs; RSzF 99].

5. *vminek a megsértése; încălcarea/nerespectarea unui lucru; Verletzung von etw.* 1657: a fejedelem alattomban kezdette jártatni az fejedelemasszonyt^a az munkácsi dologból Kékedi Zsigmond és Bornemisza Pál által, de éntőlem titkoson, mivel azelőtt engemet nagy summa-igirettel is arra nem bírhatott vala, mint hátrább említettem, hogy kötelességem sérelmével káros dologra tanácslanám, az fejedelemasszony is tölem titkolta a maga bolondságát [KemÖn. 140. — ^aBethlen Gábor özvegyét, Brandenburgi Katalint]. 1667: Egyébaránt ha ő felsége méltóságát előtte nem viselte volna ő nagysága, nem viselné tovább is, úgy hiszem, eddig másképen is contentatiót vehettek volna ő nagysága hívei; az békességnek is nem lehetett volna sérelmével; az igazság is azt kívánja, az lator büntetődjék, az káros contentáltassék [TML IV, 247 Teleki Mihály Rottal Jánoshoz]. 1677: Hasonlóképpen a' mely derekas templomok a' Romano Catholicusoknak az előtti végezések szerént is meg-hagyattattanak, mostis meg-hagyattatnak, nevezet szerént a' Kolos-Monostori, Udvarhelyi, Somlyai templomok; a' Clastromok, és Collegiumok, noha még in anno 1610. interdicattak, és a' Fejedelmek-is kötelességnek sérelme nélkül meg nem szabadíthatnák az Ország-nak consensusa kívül; mindazáltal most, consentientibus Statibus regni a' két Clastromok, ugymint a' Csiki és Mikházi, azokhoz eleitől fogva tartozó Parochialis helyekkel helybe(n) hagyatnak [AC 4]. 1710: Sok tanácskozás után azt concludálák, mivel atájban Nagysinkre hirdettetett valo országgyűlése, hogy Beldi Pál a székely hadakat felvévén, fegyveresen menjenek a gyűlésre, és a fejedelmi személynek s státusnak minden sérelme nélkül, Teleki Mihályt társaival együtt, ha szépen nem lehet, különben is, kézhez vegyék, de ne bántsák, hanem ugyanott az országgyűlésin törvény szerint prosequálják őket [CsH 135].

6. *jogsérelem, igazságtalanság; prejudiciu adus unui drept, nedreptate; Unrecht, Ungerechtigkeitei* | vki jogainak megsértése/tiszteletben nem tartása; prejudicierea drepturilor cuiva; Verletzung der Rechte von jm. 1677: Váradi Kovacsok ha meg nem felelnek a' Vár és Város szükségének, magok okai Privilegiumok sérelmének; Sokadalmok idején minden mivek bé-vitessenek szabadon [AC 273]. 1722 k.: En TT a Venerabilis Görgényi Tractusnak legitime választott Assessora, esküszöm az élő igaz Istenre hogy ... kinek kinek panaszát, sérelmét hivatalom szerént meg halgatom fel veszem [GörgJk 76]. 1775: Instálunk alázatosan a Ttes Táblának ezen Serelmünk(ne)k orvoslása végett, méltoztatván hathatosan committálni az Exmissus Commissarius Vrak(na)k fogjanak azon Divisiohoz min-deneket ujira, igazán, Törvényesen osszanak [Fejér m.; DobLev. II/464. 1b]. 1792: Megérkezvén Követeink az Ország Gyűlése tartásának helyére, köteleztetnek a Milgos Groff Gubernator és Statuum Praesidens Vrak eő Excljok(na)k Hitelező Leveleket bé adván magokat, és Szegény Varosunk részéről valo Sérelmeinket is az Orvaslás végett bé jelenteni [Zilah; Borb. II]. 1793/1794: En N Enyedi Szántó Sándor ha mostani meg nem jelenésem mia, az Antiqua Sessioknak meg állításában, valami Serelmem és p(rac)judiciomom történi, nevezetesen ha a Bagosi régi ős Curiam, mely most Fogadonak tartatik, és Donation is extal rolla, az ezen Országban Törvényne valt szokás szerént 4 antiqua Sessioban fel nem vétetnék a' Commissiotol, tehát ne légyen késő ennékem, ezen és egyéb osztályának folyásában né talántán meg történhető selemimeit Reportatio mellett meg orvosolni [M. bagó AF; DobLev. IV/739].

12–3]. 1807: Sombori Farkas Ur a' Tkts Tisztségnek adott Panaszára Commissiot nyervén Néhai Férjemnél találtott Levelek el petséltetésekre, és a' Tkts Commissarius Urak által elis petséltettek három Ládákba. De ezen el zártatásomat a Levelektől qva Naturalis Tutrix törvényesnek el nem fogadhatván, a Tkts Tisztséget Panaszommal meg kerestem, ki nyilatkoztatván szenvedett Sérelmem [F. esküllő K; Somb. II]. 1809: Kolosvárt Szabad Királyi Városban tartott Nemes Ország Gyűlésére ebbéli sérelmünket alázatos könyörgő Levelünkben, eredeti Privilegiu-munkat, mind peng Nemesi Praerogativánkat, Törvényekkel és Felsőes Királyi Kegyelmes Válaszakkal, Diplomak-kal erősetve oly bizadalommal, és reménységgel, hogy hajdani Székely Privilegiu-munkban és Nemesi Praerogati-vánkban vissza tétetünk, és azon Immunitással élünk mint más Nemes Hazafiai [Asz; Borb. II]. 1841: minthogy nemesi praerogativám tetemes sérelmével hibáson vonatattam adó fizetés alá, még pedig tudtomon kívül, a' nélkül, hogy meg is szollitattam volna az eránt is könyörgők alázatosan, méltóztassanak nevemet az adó Tabellából kitöröl-tetni [Zilah; Borb. II Nagy Ferentz foly.].

7. kár, megkárosítás; pagubá, dauná materialá; Schaden, Beeinträchtigung. 1792: noha Városunk nem tsak közönsé-gesen, hanem annak különös Lakossai is a Só árulás ez előtti usussában voltak, Sajnoson kell mind azon által ér-zenünk, hogy ezen Szokásnak ellenére a Só Árulhatásnak Beneficiu-mával nem tsak Hazánk fiai között egy is nem élhet, hanem tetemes Sérelmünkkel ezen Jót a mely Váro-sunk(na)k közönséges hasznára igen Szembe tűnhető kép-nen Szolgálhatna, idegen vészi [Zilah; Borb. II]. 1799: A Vetelei közönség ellen a Dévai Uradalom Kortsomárlás-beli Jussában eshetett avatkozása, s ezzel az Uradalom-(na)k okozhatott sérelme aránt bé jelentett panaszokra néz-ve bizonyossá válik, hogy az említett Vetelei Közönség, még a Szélybeli Katonaság fel-állása előtti, Kortsomárlás Jussával békességesen élt; erre nézve K(e)gyelme-tek ebbéli lehető Sérelmeknek orvoslása végett a Törvény úttyára utosittatam [Ks 101 a gub. Kv-ról]. 1820: Instaltjuk alázatosan a' Tkts Nms Tisztséget, méltóztassék ezen Ren-delése tellyesítettését addig függőben tartani, míg ezen Sé-relmünk, és meg károsittatásunk iránt a T. K. F. I. Tanátsot különös könyörgő Levelünkkel meg találhatnok, mert ez által Törvényes Jussaink veszedelmzetetésünkön kívül tulajdon magunk Parasztyaink előttis meg vagyunk alacso-nítva [M.zsombor K; Somb. II Sombori Ferenc kezével]. 1824: ha az ottan lévő több zselléreinknek ezen ember oda-telepédése valami elszenvedhetetlen kárára lenne és szol-gálna, tehát azon esetben azon ember köteles légyen 8-ad napok alatt a nemes community-nak megjelenteni sérelmét, mert ha későbbre hagyja, erőltén lézen jelentése [Jenőfva Cs; RSzF 111]. 1825/1826: Ezen nagy sérelmünk orvoslá-sa és szenvedhetetlen további kárunk elkerülése tekintetéből Instaltunk alázatosan a' Tekintetes Nemes Tisztségnek, méltóztassanak ezen Csulokáj völgyiből lefolyó víz veszedelmeit, kártételeit oculaltatni [Msz; Gyl]. — L. még RSzF 154.

serélesztő I. mn sörélesztésre használt; care este folosit la fermentarea berii; beim Bierbrauen gebraucht. Szk: ~ kád. 1679: Serfőző Ház Vagyon ezen külső házban Ser elesztő Kád nro 2. Szalad tarto őregh hordo nro 1 Belső háza Vagyo(n) ezen házban Malátás oregh, rozsz kád [Uzdisztpéter K; TL. Bajomi János inv. 137.].

II. fn a malátát sörre erjesztő élesztőgomba; drojdie de bere; Bierhefe. 1684: Ser elesztőre f: /50 [Utl].

sérelmes I. mn 1. sérelmet szenvedett, megkárosított; care a fost prejudiciat/păgubit; geschädigt, verlusttragend | panaszt tevő, felperes; reclamant; beleidigt, geschädigt. 1590: eo kgrmek Varosul mind Jsten eleot s mind emberek eleot tanobizonsagot téznek, hogy fegywer leot volna feyeok felet, sem Igiekezhettek volna Jobbadon (igy!), Amint Intettek Bor(nem)izazt ez eleot valo gywlesbennis a' bekesegre, ne(m) volt olj ratio, mind Jsteny, s mind az varossy Jok, kiket cleo Nem vettenek, vgj Annyera hogy Nem Nezték Bor(nem)izzanak zemelyet, hane(m) volt az tekintet a' Serelmes tanachra [Kv; TanJk I/1. 142]. 1598: aggianak kez penzt huzon coth forintoth, melljeth az Also Jaraiak kett vtal megh fizessek (!) az Serelmes olahoknak, az Ivanfoluiaknak [A.jára TA; Berz. 7. LXV 8]. 1639: Fü-zenes^a lako Orban Istua(n)t Szamoss Uyvarhoz valo szaba-dos Darabantot az Eccl(es)ianak constitutioia szereznt ad-mittalta az reconciliatoria usq(ue)ad quindenam az ebbli gilkossagert mivel az serelmes attiafiakkal megh bekellet megh adua(n) Dijat az Embernek [SzJk 46. — ^aÖrdögös-füzenes (SzD)]. 1729: Deliberaltott hogy az Actrix és Serelmes Aszszony minden literale documentumit s Instru-mentumit melyek szerint az Inctus Captivus Zajzon Sig-mond Convincaltott s meg Sententiáztatott, Az Sententia-lis levél mellett külgye el expressalván az Sententialis levelb(en) asztis minemű documentumokra s szemmel latott bizonyosagokra sententiáztatott meg az Inctus Capti-vus [Dés; Jk 43].

Szk: ~ fél. 1649: törvény kívül szaczoltatta Fejervari Mi-haly az serelmes felt azért ő kgrmek mind az két felnek: tetszet ő kkg (irgalmassagrais indulvan) hogy adgja megh az fél mesterséget fl 4 [Kv; MészCLEv.]. 1688: Gergely András és Mihály itt valo eörökös Keresztési rész Jobbá-gyok gyilkosságban ésvén, ugy alkuttak meg az Serelmes felekkel hogy Csikban ne jöjjenek lakni; melyre nezve Mik-loos varra telepítette az Aszszony eeket, mostis ott lak(na)k mind ketten [Kászonyfalva Cs; Eszt. Inv. 21]. 1752: Székely László eo kglme ... a sérelmes félel egy Oláh Templom(na)k helyeb(en) meg békéltet, a mely helyet Fülöpőn meg is adat [Körtvélykapu MT; IB. Bancso Vaszily (60) jb vall.]. 1760: Az sérelmes fél az más felet Falus Bíró által két pénz le tétele mellett Törvényre szollitván, ad triduum el nem készül, el tiltya 15tőd napig, és akkor elő álván corám Judice, et Juratus Pagensibus Törvények lézen, kik az Törvényt bizonyos italért mondják ki [Novoly K; BLt].

2. ~ expozíció panasztétel; reclamatie, plingere; Beschwerdeführung, Klage. 1774: meg kívánnya a' Czéh hogy contra Supplicantes cum poena emendae linguae ezen sérelmes expositiojok expungáltassék [Kv; MészCLEv.].

3. vki számára káros/hátrányos; defavorabil cuiva; schädlich/nachteilig für jn. 1820: felettebb sérelmes dolog az hogy a' Nemes Ember a' maga Jóságát ugy ne használ-hassa a' mint tettzik [M.zsombor K; Somb. II]. 1842: Va-gyon közönségünknek a' pad és kökényes két temérdek láb földek között, egy végig nyulo gyepe mely oly elke-rülhetetlen szükség, hogy annak nem léte miatt az azon két lábakon birtokosok a' magok igen jo termékeny földeket nem mivelhetik, nem trágyázassák sőt a' mi mindenek felett sérelmes azon gabonájokat el sem hordhat-ják, ha tsak mindenkor más felebarátjoknak gabonáját el nem rontják s kárba nem téstik [HSzjP].

4. testi sérelmet szenvedett; care a suferit vătămăre corporală; unfallgeschädigt. 1600: Girtler Mihály vallya: Amikor Az barbelly az Sebes ember hogy immar el nehezdet volt Akkor monda az serelmes ember az zerzeodeskor hogy barbelj Marton meg coteotte Annak vthanna Kozma Jstwanis eosteoceon fogta es az lo mellet hurczolta [Kv; TJK VI/1. 510].

II. *fn* sérelmet szenvedett/megkárosított személy/perbeli fél; partea păgubită/vătămăta; Geschädigte(r), Kläger. 1662: Munkácsbul is tudósítottat vala a fejedelem, hogy az ungváriak nem sokat hajtván az hitlevelekre, az armáda aláérkezésekor a grófasszony^a valóban üldözte volna Ungvárbul a fejedelemhez hajlott evangélicus nemességet, sokakat megfogott, borokat, búzájokat kiét Ungvárra, kiét Jeszenő váraiba takarítottat vala, mint ezt a fejedelem a bántattak és sérelmesek megtanálásából is kedvetlenül ért vala [SKr 233. — ^aHomonnai Jánosné]. 1677: Executioban procedalo Nemes meg-ölettetvén, Gyilkosa a' Tisztektől törvénnel büntetessék, ha meg-békelt volna-is a' sérelmesekkel [AC 255]. 1736: Minthogy az I. azon személyt nem restituálta magát ezen actio alol nem enodalhattja legitime, a serelmes ellen in mortuo homagio, insuper költségeinek, fáradsaganak és sérelminek competentiáján maradgyon ellenem pediglen ver birsagon [Torda; TJKt I. 100]. 1748: az midónis az vásári Strására ki rendeltetett elő Excellenciaja Puskasi, azon potentiariusoknak el fogottotásokra, és az Serelmeseknek el szabadításokra Concuraltattak volna, a magok kötölösségek szerént; ő kglme ... Görögökök ellenek nogatta [Déva; Ks 112 Vegyes ir.]. 1763: tizen öt vonás forintban meg békéllettenek, melynek három forintya nekünk mint tömlőcz tartonak fārodságunkra, négy forintya ā sérelmesnek adatott [Mv; Told. 16/51]. 1782: az Sérelmesekkel azon Gyilkosokat őszve békéltette [Solymók K; Eszt-Mk]. 1792: a' Serelmessel Csokoty Thogyerrel 16 vforintokb(an) Complanála; tali Conditione, hogy ha Casu quo meg találais halmi több praetensioja Sem a' Sérelmes társának sem maradékinak rajta többé ne lehessen [Nagyalmás K; Somb. I]. 1845: Mire nezet ezen sérelmes kérését megtekintvén, a közönség azon húsz Ré-nens forintokat a közcassából megfizette legyen [Jenőfva Cs; RSzF 106].

sérelmesen sértetten, keservesen; cu amărăciune; beleidigt, bitterlich. 1791: Szina Vonutz is a' Kortsomarost meg ragadá, s ketten rutul Cizibárolták, és az Inginek elejit egészszen le hasiták, hajánál fogva tipaszták, úgy hogy a' Kortsomáros kéntelenítettett az Udvari Gornyik(na)k sérelmesen panaszozni, hogy fogja el őket [Árokalja SzD; JHb Jósika Miklós ir.]. 1792: Arkosi néhai Nagi Györgynek meghagyatott özvegye, Tót Ilona asszony gyalog részen való személy sérelmesen panaszoja az hűtösök előtt, hogy a Kús Miklós engedelimből és akaratjából az ősszel két szalonnát és két orjost betett volt az őkegyelme kókamarájába az egyik orjost ugyan hazavitte az actrix, de az nagyobb és a jobb elveszett [Árkos Hsz; RSzF 262].

serény 1. gyors/ugyes mozgású, fürge; sprinten, iute; flink, munter. 1581: Hogy penigh Az epwlet fogiatkozás nélkül elő Mennye(n) valasztottak eo kegmek ket pallert ... Ezeknek zorgalmatos gongyok legye(n) hogy minde(n) fele Allas fakra dezakara egieb minde(n) zwkges dolgoknak meg zerzessere serenyek legienek, hogy mykor-

ra Az Mesz el közwl (!) egieb Zerzarnok is kezen legienek [Kv; TanJk V/3. 236b]. 1659: Sok dolgokról irhatnék Kegyelmednek, de nem bizhatom az pennára, hanem azon kérem Kegyelmedet, hogy Kegyelmed serény legény legyen, mint én [TML I, 367 Veér György Teleki Mihályhoz]. 1662: üdösbi Rákóczi György fejedelem udvarlói és étekgőgi között nevelte vala Sebessi Miklóst, Zaránd vármegyében bolgárfalvi Sebessiek közül tisztességes nemes famíliából valót, ki hogy jó szolgálatra, jó postálkodó, serény és kemény ifjú legény volna, ki a portárul tizenegyed napra Fejérvárra megjö vala, a fejedelem mind Bécsben, Lengyel- és a két Oláhországokban sokáig postálkodtatta [SKr 322]. 1710: a német hadak nehéz készülettel lévén, a kurucok pedig természet szerint serények és gyorsak, mihelt a német had közelített, elállottanak előtte és így hordozták alá s fel a német tábornok az országban [CsH 93]. 1829: Kádár István mint Serény ifju Legény a' Szokmányából ki fejlődöt, és el szakadt, tsak a' Szokmánya maradt a' kezünkben annak utánna botra kapott, és azzal akart verekedni, ha lett volna kivel [Vadasd MT; CsS]. 1847: Jobb Simon ittas korában megpirassadik, és nagy gráznás, serény mozgású [DLt 849 nyomt. kl].

Szn. 1513: Nicolaus Seryeny [Dés; DLt 93]. 1520: Nicolaus Seryeny judex [Dés; DLt 111]. 1729: Serenj Janos senior. Serenj Janos junior [Bodola Hsz; EHA]. 1843: Serény János (62) szolga ember [uo.; BLt 12].

An. 1850: Serény (kanca) [Bilak SzD; LLt].

2. munkás, dolgos, feladatát/munkáját lelkesen végző; harnic, sirguincios, muncitor; eifrig. 1623: Hogy pedig Eokött ott be(n) heuerny ne hagiak keuantattnak Jgen Jo sereny pallerok kik ne verek tagolliak hane(m) riogatassal fenyegeto Nogatasall dolgoztassak Eokeott Nagiaban Nyarb(an) kezzer Enny Engegyek haro(m) három fertaly oraygh, harmadzor estue mikor ell bocsiattiak az dolgeroll [Törzs. Bethlen Gábor gazd. ut. — ^aA jő-okat]. 1672: En Deesi Janos Deak adom tudtara az kik(ne)k illik hogy rendelve engemet az Radnothi kulcsarsagnak Tisztiben eskűszöm az elő (ste)nre hogy mindenekben a jószágban, az en ream bizot es bizatando dolgokban az en kglk Vramnak s Asszonyomnak elő Ngokk igaz hű, serény, es hasznos szolgajok leszek, az eo Ngok kezem alatt való jóvoinak szaporgatoja, takargatoja, nem fogyatoja leszek [Uti]. XVIII. sz. e.f.: Szükséges, hogy értelmes, serény bírákat állítson a jószágban, kik hittel legyenek arra kötelesek, hogy a jobbágyokat igazán szolgáltatták, nem húzzák-vonják minden haszonvetető alkalmatosságokra szorgalmatosan vigyáznak [Bács K; Bfn gazd. ut. Trincsenyi Pál számára]. 1713/1750 k.: Hogy pedig effelek^a jól folyhassanak minden Ecclesiák es Parochiák mellett jo erköltsű, jó gondviselő serény es competens Eghazfiak legye(ne)k [RGyLt A. 12. — ^aAz egyházak javaira való gondviselés]. 1763: ama Serény Szászak a kik hirtelen Szölőjeiket ki hajtatták a Ho s az Havas eső Szél a Fáját mind el hasagatták [Köröd KK; Ks CII. 19 Szarka József tt lev.]. 1775/1781: Josika Imreh Ur elő Nagysága ... jó serény gazda volt 's olyan asztagokat rakatott, melyeknek párja ott a körül bé való helyeken nem volt [Renget H; JHb LXXI/3. 372]. 1791: Ngodnak egy oly serény Gazdának terhire van építésében való akadéka, és várakozása [Fejér m.; LLt 19/17].

Sz. 1811: Mint látod a' serény Hangyákat dolgozni, Egyiket el-menni, mást eledelt hozni, Ezt, hogy ki-kelendő tojásait forgattya, Amazt, hogy szeméttől házát tisztogattya; Másokat, mint hordják, sővény 's fűv szálókat

Hogy fennebb emeljék földről hajlékjokat, E' serény Emberek úgy jönek és mennek [ÁRÉ 26].

3. szorgalmas; zelos, silitor; fleißig. 1797: a Férfi káromkodásra, szitkozódásra puzdor (!) indulatait szelid, jámbor és keresztény indulatokkal váltsa fel Feleségével tsendesen bányon a Menyetske is bárdolatlanúságát durva makatssággal, engedetlenséggel ne öregbitse, hanem mint illik Keresztény aszszonyhoz férjét meg bletsülje, tölle fűgjön, a nyelvkeskedésnek véget vessen, serény jo gazda aszszonyaságot mutasson: melyre kézbeadással kötelezők magokat [Szilágycseh; IB. Dombi János prédikátor kezével]. 1811: Már látnál mindenütt olly' serény átsolást, És hallanál széylel olyan kopátsolást Melynek tám tsak azok hallották volt mássát, A' kik el kezdettek a' Bábel rakását [ÁRÉ 27. — "Lapalján: A' Bábel Tornya értetik].

4. buzgó, lelkes; entuziast, insufléit; begeistert. 1636: Kinek ajánlyam tehát ez földi emberek között, ezt a szép új Graduált, kegyelmes Vram, hanem (!) az Nagyságod méltóságos személyének? kiterjedhetnek... hazánknak meg maradásra való serény vigyázásának, az igaz törvényeknek folytatásának való gyönyörködésének, és végezetre jőzan, mértékletes, tiszta életének... és egyéb benne tündöklő jószágoknak álmélkodással való hirdettésekre [ÖGr Aj. 4]. 1653: Onnat megjövén, minthogy Szabó Gáspár vala serényebb az új vallásban: tehát reája menének és minden nebelő irogatásait, kis Eössi Andrától hozott könyvből írt vala, elhozák házától és a perengér alatt cigánnyal megégettették [ETA I, 29–30 NSz]. 1676: Csáki László uram ebben az materiában való serény forgolódását el hiszszük, mert ha boldogulna, neki is jó volna Szepes vára [TML VII, 147 Nalaczi István és Székely László Teleki Mihályhoz]. 1681: a' Connumera(tio) és Inventálás alkalmatosságával, a' sok féle egiben jöhető dolgok ebben a' forma(n) nem Comportaltattak most... a' Connumerator cselekkette azért; hogi a' D(omi)nus Terrestrisnek unadalmat el tavoztathassa; és ezzel könnyebb s serényebb munkája lehessen, mind ezeknek procurálásab(an) [ÁLt Urb. 2]. 1694: ugy igyekezem magamat alkalmaztatni, hogy azon kívül is hivatalomban való hasznos forgolodasom és serény magam viselese által az eö nsga haszna, minden igaz uton modon elő men(n)yen igyekezem kárat pedig eö Nsga(na)k mindenekben tavasztatodgyék [Fog.; Szád.]. 1735: eo Keglmek Instantiajak... meritumi in Considerationem jöuén kivált Nehai edes Attyoknak Város körül Veghez viitt serény forgolódások, és fáradhatatlan szolgáltatlyak (igy!), s az edgyik Instansnak remelhető hű kedves szolgálattyalis fen forogván... kivansagokat a Nemes Tanáts meg adta [Ne; DobLev. I/161].

5. éber; vigilant, atent; wachsam. 1663: En Görgenyi Szakác György esküszöm az elő (ste)nre hogy az minemő hivatalban ugy mint fő Szakacsságban az én kglms Aszszonyomtól állitatom abban tehcsege(m) szerint hiven eljárok, az ő Ngok konyhájára idegen embert be ne(m) bocsátok, ételeket minden artalmas dolgoktól seriny vigyazással oltalmazom [Utl]. 1670: Egyébaránt is Kegyelmed hűségét, serény vigyázását ő nagyságának repraesentálom; tudom kegyelmesen is veszi ő nagysága, meg is jutalmaztatja Kegyelmednek, az minthogy ígérati is tartja ő nagyságának [TML V, 250 Teleki Mihály Katona Mihályhoz]. 1734: Meg Tekentvén s melto respectusban vetetődvén Instans Atyankfianak*, a Varos malma körül valo sok fāradcságsát, s ruinájabol valo fel epülésében több nyughatatlanságát, s tovaibis remelvén eö kglmenek azon serény vi-

gíazását s maga kötelessegeb(en) valo el járását az eddig valokert az Instans Atyankfia eö kglme Consolataltik tiz magyar forintokkal és 20 véka búzával [Dés; Jk 445a. — *Martinus Dobolyinak].

6. árv éles; ager, iscusit; gewandt. 1662: Rákóczi Zsigmond amint testében, úgy elméjében is igen serény, a társalkodásban, ismerkedésben nyájás, kedvességes, a szép tudományokban is jó és nagy fundamentommal, a deák nyelvekben pedig, mint maga tulajdon született nyelvében, olly kész volna, nagy dicsérettel, hírének-nevének nevedésével végbe is vitt vala [SKr 256]. 1753/1781: hallottam beszélni, hogy abban semmi sem volt, hanem tsak a Josika Imre ur serény esze koholta volt ki látván hogy meg íjeshetheti Kun Miklós urat [Balsa H; JHb LXXI/3. 290].

Szk: ~ elméjű okos, éles eszű. 1657: (Báthori Zsigmond) Elméjében változó, állhatatlan volt, egyébiránt szép virtusok voltak volna benne, jó deák, olasz, német, eloquens, familiaris, liberalis, serény elméjű, bátor ember is volt [KemÖn. 21]. 1753/1781: (Jósika Imre) mint afféle ravasz ember, és igen serény elméjű, az afféle szavaival a mostoháit reá vehette, de azt beszéltették az emberek, hogy Josika Imre ur, a Mostoháknak Bétsben annyit sem szolgált, mint egy légy, mert a tájban azon kemény adot esztendőre változtatta a Bétsi udvar, és más adozás(na)k módját kegyelmesen rendelte [Máda H; JHb LXXI/3. 272–3] * ~ eszű. 1753/1781: Josika Imre ur, mint igen serény eszű ember, ezt talállyá fel a maga hasznára, hogy a mostoháit arra inducallya hogy az utrizalt Portioikat neki adnák, mivel ő azt Bétsben a Császár eö Felsege előtt effectuallya, hogy az a sullyos adó a Jóságokon meg könnyebbitették, holott már azt kiis dolgoztak vélt mások Bétsben, hogy az adozásnak normája avagy Schémája el hagyatnék, ezt előre maga Josika Imre ur meg értette volt, amaz árvákat mint éretlen elméjű ifjakot könnyen el hitethetett, és el is hitetett [Máda H; JHb LXXI/3. 260–1].

serényebben 1. gyorsabban; mai iute/repede; schneller, flinker. 1667: 16. Írt Kegyelmed levelét ma vöttem. Bár serényebben járna az Kegyelmed levele [TML IV, 56 Bánfi Dienes Teleki Mihályhoz]. 1676/1681: Hunyadi Molnár Tot Benedek valaszsa. Csak Molnár Mesterségere nem volna annyira szükségem, de hogy mind asztalosságában mind peniglen a mellette valo Legény tanításában (igy!), ugy ha mire Tisztem fordittyak, Serénnyeben is igyekezzék, megh engedtem, hogy azon malom jóvedelmének az harmada öve legyen [VhU 454 Thököly Imre vál.]. 1723: mig Deési Vraimek ne(m) tsinálták a gátot, addig sokkal serényebben forgott az Vr Malma [Néma SzD; Ks 25. III. 5]. 1772: ő Nga Királyfalvi Malmának fel építése előtt, ezen két alsó kerekék még a' felsőbbeknélis serényebben forgottanak [Kük.; JHb XX/27. 4 vk].

2. szorgalmasabban; mai silitor/harnic; fleißiger. 1636: Ezt^a mostan, mig azok^b el érkezhetnek, tekentsé Nagyságod jó kedvet mutató tsendes vidám ortzalattal, és fogadgya tölem Fejedelmi kegyelmességgel, hogy abból bizodalmat és bátorságot vévén, sőt ugyan ösztönözöttvén, az több szintén végeződőlen lévő munkáimnak ki eresztésekben is serényebben és jobb kedvel munkálkodhassam [ÖGr Aj. — *Az Öreg Graduált. *Készülgető és ezután kiadandó munkái]. 1734: Az Konyörögtetésben s Praedicationb(an) nyárbanis de kivált Telben hosszszasok ne léjjenek eö kglmek^a hogi a gjülekezett annalis serényebben gjakorolhass az Isten házat [Dés; Jk 555b. — *Ti. a két dési ref. pap].

1755: Kőműveseknek hogy serényebben dolgozzanak [HSzj pálinka al.].

serényen 1. gyorsan; iute, repede; flink, schnell. 1580: Byro vram es Kiraly Biro vram (!) a ket Idesb vrainkal Mennye(n) Ala az feyedelemhez es eo kegmek Az Suplicatiot formallyak leg Jobban Amint lehet Byro vram penigh az vrammal, ebbe minde(n) haladek nelkwl serenye(n) mennye(n) elő, hogy az Mulatsagnak myatta, kart ne wallyunk [Kv; TanJk V/3. 225a]. 1704: A generál osztán csak úgy ment volna mint tőttére, tudván, hogy nincsenek többen, hanem huszonhat zászlóval mind jóvarossza, amint hogy oly bátran és serényen is ment arra a generál, csak mint tőttére [WIN I, 219]. 1774: kévét hánt le Tsiki Ferentzné ki tséplette és serényen hullással együtt el hordotta [Martonfva Hsz; HSzjP Clára Tusa Conjunx Ladislai Gál (36) jb vall.]. 1831: látam, hogy a' Lada előtt kuzorog jobb kézzel a' ládába nyulva Vonutz serényen réámenék, a' pénzt el-vettem tőle, fel-pofoztam [Dés; DLT 332a Czako János kezével].

Szk: nagy ~. 1646: Item juta nagy serényen Mikes Keleme(n) hatod magatál [Mv; Aall. 6].

2. szorgalmasan; cu hārmicie; fleißig. 1589/XVII. sz. eleje: Az mikoron ez Varos az elő határában épittetik minden keőművesek tartozzanak oda menni, es serenien iol es hiuen, ugi mint hazaioknak az mwħben szolgálni [Kv; KőmCart. 15]. 1676/1681: arra légyen gondgya^a hogi a' mikor a várban vagy a vár körül dolgozo emberek vannak csak hejjáb(an) ne űllyenek, hanem dolgozza(na)k serenye(n); mivel az szegénj ember aluvassalis mind el mulatya az űdőt ha gondviselés reá nem lészen [Vh; VhU 665. — ^aA porkolábnak]. 1681: elő kglmeis^a, elő kglmere bizatott dolgaimb(an), el hiszem mint emberseges discretus ember szolgához illik magat hiven es serenjen viseli [VhU 637. — ^aA vh-i várbirtok inspektora]. 1711: parancsolyon U(ram) Kgm(e)d elő Kgm(ene)k, hogy most forgodgyék Serényen mig az dolog űdő bé jó, mivel eddig is nem rajtunk, hanem elő kgm(e)n mult el [Impérfa Cs; Born. XXXIX. 50 Balási Joseph Deák Kászoni János fő királybíróhoz]. 1738: Székelyhidi István eddig serinyen Curálta a Tekintő alatt levő Lőrincz kútyát [Dés; Jk 499b]. 1750: Pap Mihály ő kglme mint tőle kitelhetett űdvarbírói Hivatalát elég serényen folytatta, bennünket^a az hová s mikor kívántatott hajsolt [Szság; Told. 3. — ^aTi. jb-okat]. 1771: én Istené a Ditsőség hivatalomban serényen igyekeztem jární, es semmi gonosz életben nem egyelittem magamat és is életem fogytaig Excellentiád életéért Isten előtt imádkozni meg nem szűnöm maradván Excellentiád alázatos szegény szolgálja Gyulai István, Monai vacans Mester [Monó Sz; Bfr]. 1794: Tiszteletes Esperest Intze Mihály Uram az ő kglme abból következhető káranak némű némű ki potlására hogy medio tempore kéntelenitetik a Fogado Arendájáról le mondani ... mint ezen Eklesia leg régibb és valamig ereje engede hiven és serényen szolgáló Lelki Pásztorának, méltó jussa lehet hogy restantiái a' mennyiben lehet mások előtt depuráltassanak [Kv; SRE 308]. 1805: (A vincellér) egészszen el takarításáig a szőlőnek hiven és Serényen munkálodik [Erdőszengyel MT; Tsb 43].

3. buzgón; cu însufletire/entuziasm; eifrig. 1637: mindekenben serényen forgodot Was lanoshoz keorúl Getzi Jstwan [Kv; LLt Gr. Herntzler (56) aurifaber vall.]. 1705: nyavalyás öreg anyjuk serényen és nagy szorgalmatossággal járván, valakiket az ittváló főrendek közül rekviráltá-

nak, mindnyáján nagy örömet ígérték magokat az egy Keresztesi uramon kívül, ki is a nagyapám, Beldi Pál kezességét hozván elő, nem örömet ígerte reá magát [WIN I, 457]. 1790: a' Pásztor a' mikor a Szőlő kezd érni a Kutýáktól és Madaraktól Puskával Ostorral, Tsergettyővel, Serényen és Faradhatatlanul őrizze [Nyáradkarácsonfva MT; Told. 76]. 1811: Érje tsak tetemes szerentsétlen eset, Mennyen kárba mind az eddig gyúlt kereset: Mindjárt a' munkáját serényen dolgozza [ArE 21].

Szk: igen ~. 1663: nem halljuk hogy igen serénjen fardozná(na)k annak effectualásáb(an) [UszLt IX. 75/53 fej.] * nagy ~. 1662: nagy serényen éjjel-nappal lovak hátán fegyverben lévén, nagy készséggel, kívánsággal várják vala a jó hírnév találására való alkalmatosságot, uroknak és házajoknak való hasznos szolgálatjuk mellett [SKr 138].

4. figyelmesen; cu atenție; achtsam, aufmerksam. 1669: Intem és kérem is Kegyelmedet, az magyarországi dolgokra, melyek kiváltképpen Istennek dicsőségét nézik, vigyázzon serényen, melyben nem is kételkedem, hogy el nem követné [TML IV, 474 a fej. Teleki Mihályhoz]. 1699: És az, mikor az munkához hozzá fognak a Aczok ... continue edgy bizonyos, embere, vagy jo hyteles szolgálja, mi(n)t edgy gazda heljet, mindenkor itt légjen, es serennyen vigyázzon, és Reyner Uramtól mindenkor értekezzen [Kv; RLt 7]. 1713/1750 k.: a Collégiumok mellett is olly Tisztartokat állítsa(na)k s tartsa(na)k ő kglmek a kik serényen vigyázzván minden defectusokra, ha mi ollyan orvoslasra való dolog, jó idejen adgya(na)k hirt ő kegelmek(ne)k mint Curatorok(na)k es az ő kglmek tetczesekből orvosollýak [RGyLt A. 12]. 1735: kgték a falukon s mezővárosokon és a hol aféle helyek vannak, plájokon, vagy is havasokon lévő útakon, ősvényeken való strásákat éjjel nappal való vigyázását szorgalmatosan felállítván, serényen is observáltasson [Nsz; SzO VII, 378].

5. készségesen, szívesen; cu plăcere; bereit, gefällig. 1678–1683: mindenkor szokot dologh az hogi ... az szerencse, igen belső s kedves embereket emel, s, giakorta alacson nembőlis, de kivalt az gienge, es könnyön fordulo elmeiű Feidelmek melle annira őzve szóvik fonnyak dolgokat, hogi valamit akarnak magok kezekre jut ha kiket pedigh saiditnok, Urakhoz közelitenj s Uraknokis ahoz kedvit háilanj, annak nogi szerenje(n) arulo hirit dűhűs nevit, Urok előt hiven alítjak; akarvan azt el hitetni, hogi töb hivek nallokna nincsen [Ks Kornis Gáspár kezével].

6. alaposan; temeinic; gründlich. 1735: Mind az ketten Serénnyen meg examináltatván téznek illye(n) fassiot [BSz; TKI].

serénykedés munkálkodás, iparkodás; strădanie, străduință; Rührigkeit, Eifer. 1667: En, látja Isten, ha rettenetes károm nélkül meglehetne, jó szívvel mennék, de meggon dolhatja Kegyelmed, negyedfél holnapja, miolta eltávoztam házamtul, azolta haza nem voltam, most kelleitk pedig a gazda embernek egyszer a serénykedés, egyébaránt ha haza nem mhetnék minden takarmányom jobb részént kivesszne [TML IV, 146 Nalácsi István Teleki Mihályhoz].

serénykedik 1. serényen dolgozik; a munci cu hārmicie; emsig arbeiten. 1642: Igen serenkedett az vettetesben [Szászfenes K; GyU 91]. 1679: Templom körül serenkenyen elő Klmek, vakollýak, meszellyek az mesz repetalassák [Dés; Jk 39a]. 1751: az parasztságnak ... maga élete

folytatására sérénkedni és Földes ura szolgálattára menyiben illik magát convertálni kellenék [Ks 79. XXVI. 1. 1/4 a gub. Nsz-ből]. 1759: Hallottam hogy a' Gondviselő feslett erkölcsű lett volna a' Mlgs Groff Principalissának is Serénykedett, a' mint Serénykedett; de inkább magának [Ludas TA; TKI Mokány Ojne (70) jb vall.].

2. iparkodik, igyekszik; a se strădui; sich beeifern. 1582: Az my az Doctor dolgát illeti ... az Doctornak Miert hogy idege(n), hogy az Idegenekhez kemenseget ne lelenchynk, vegeztek hogy az Boltot megh aggyak neky, es az haz bert fizessek megh erte, azonkywol adotwl, es egieb zedeo vedetwl zabadsagba tarchyak, E mellet eo kgme doctor vra(m) serenkeggiek giogychio(n) es ne(m) wal kart Munkayaba [Kv; TanJk V/3. 251b]. 1598: Jntik ew kegme az Ado Zedeo vramat zeretettel hogi annak fel zede-seben zorgalmatosson munkalodgianak es serenkedgienek [Kv; i.h. 1/1. 507]. 1653: Székely Mózes Dévába Sigmondnak ira: hogy igen sietve mind a székelységet, s ha mi hada volna udvari hada is, küldje melléje, mert Básta Enyednél volna, és jöttön-jő ide Fejérvár felé. Ebben Sigmond semmit sem sietie s nem Serénykedék [ETA 1. 67-8 Nsz]. 1678: Azonban mondák égy olykor, hogi Csiki Vramék fel ültek, arra monda Lázár Istua(n) ura(m), azert senkenedik most Daccio Vram, hogi Czikmántort neki igirte Urunk eo Nsaga [Alfalu Cs; LLt Fasc. 120]. 1701: (Az adó) felszedéséb(en) Kgk ugy Serenkedgiek hogy mi-hellyt az Commissariatus Dispozitioiját vérszi administralhassa [Uzsl IX. 77/27 gub.]. 1765: minden oknélkül az ősszel Törög buza szedéskor az Mester Uram szolgáját meg támották tul a' vizen a' szekérről vas villával le verték ugy anyira hogy az Székér allá esett ha nem serenkedett volna, a Székér által ment volna rajta, s örökké valo nyomorék let volna [Marosbogát TA; Mk V V/97 Szöllösi Mihály (80) zs vall.]. 1817 k.: az uj Birorol Nagyságos Groff Ur annyit irhatok, hogy lágyotska, de talám meg szokik, mert különben eléggé ügyel a parantsolatra — elsőben énis meg bunsultam volt hogy nem Nagysagodhoz valo hanem már naprol napra serényedik de nintsenis mondja a' lassuságba, mert minden órán mellette vagyunk [Héderfája KK; IB].

3. gyorsul; a se accelera; sich beschleunigen. 1771: (A malomnak) a víz felől valo része kevésbé meg Sülyedett, de a Silipnek semmi egyeb hibája nem volt, hanem hogy az alsó kereke álló vizbe ... igen Lason forgott melyet gondolván, né talám a felső kerék impediálna azt, meg állitván, az egész erején a viznek azon kerékre botsátván Semmit nem Serénykedett hanem tsak mind előbb oly formán járt [Kuk.; JHb LXVII/27].

serénykedő tevő-vevő, dolgozó; care trebăluiește (pe lingă cineva); flink, rührig. 1727: minden kereset es ezután keresendő ingo és ingatlan javaimat Szilagy László(na)k, és Borbárának vallattam, és kötöttem, ugj mostis azok(na)k meg allására magamat költölözem, fen hagjam magamnak eszt azt (!) jussatská; hogi az én halalos betegsegemb(en) mellettem forgolodo s hiven serenkedő Cseledim(ne)k legiek szabados Testalni Tiz Tizenkét forintakat, vagj egieb Gunyacskat [Gyf; JHb XVI/1].

serénykedtet szorgalmaz, ösztönöz; a îndemna/stimula; betreiben, anspornen. 1681: Mint hogi szép Pisztrangos helyek vannak eze(n) Districtusban*, annak okaert ... serenkedtesse, és az idevaló Porkolabis ugj industrialkodgyek, hogi ne csak a magok hasznokrol provideallja(na)k; hanem

à vár szükségere légyen nagyub gondgyok [VhU 198. — *Erdőhátságon].

serénység 1. munkálkodás, iparkodás; sírguintă, hârmicie; Rührigkeit, Eifer. 1589: keonyeorgessel Azert Biro vram eo Kgme Munkalkoggiek Ala Urúnkhöz Kerie keonyeoreögyeon Mennel iob moddal tudgia eo kgme hogy Urúnk ez dologgal ne terhellye a' zegheny keösseget, Mert ez Zabad varos volt soha Nem Jobbagioskodot, Ennek vtannais eo Nga Ne vetne ez illie(n) lghat az varosra, Otth penigh eo kgme semmjre Ne lghirie magat, hane(m) chak a' keonieorgesbe Essedezesbe legien minde(n) Serensege faradsaga eo kgmenek [Kv; TanJk 1/1. 105]. 1607: ennek Vtannais, az my uekony erőnk es allapatunk zerinth az Orzaghnak adomanyunkkal fizetesswnkkel, es egieb Zolgalathunkal lehetnenk iob zyuel es serenysseggel, kire my magunkat minden wdeöben igiriwk es ayanliuk, czak hogi mys ty nagtokban, es ty kgtekben megh ne fogiatkozzunk [Kv; RDL 1. 80]. 1679/1681: eo kgme igyekezzék Az szölöket nem czak megh ganajoztatni, de ritkás voltokra nézve mentől bővebben homlittatns; legh aláb háromszor esztendöb(en) megh kapáltatni, hogi abbéli serénysége által eo kglmenek gyümlolczóket szaporabban teremhes(e)k mint eddég; ide értvén a Réteketis, hogi azokatis a Tövis-től gasztol irtogattassanak, és tisztogattassanak (igy!) [Vh; VhU 669]. 1723: én penig tudom nagyob hűséggel s serénysseggel it a havas alat biro nem viselte magatt mint Luka Vaszily [Maroshodák MT; VGy. Buta Flora (50) jb vall.]. 1762: panaszol az Aszszony Férje. kegyetlensége verekedése és aranta valo szuszpicioja arant fel fogadtatván Boga Janossal hogy ezuta(n) Felesége ellen nem keménykedik meg nem veri hoz(z)a magat illendökeppen comportálja ... Az Aszszony-is magat serényssegre es gazd aszszonyhoz illő kötelessegenek teljesítésere igiri [Kv; SRE 204]. 1774: Az krajnikalis Ház el lévén pusztulván helylybe állitása krajnik Vramnak ... Serensegere bizattatnak [Roskány H; Ks 76. IX. 18]. 1819: a' Legények bére mennyiségét mindenkor az idők környül állásai, és az élelemre meg kívántato dolgok árához nem különben a Legények serénységéhez és tudományához képest mérsékellye és Szabja ki a Czéh [Kv; MészCLev.].

2. buzgóság; ardoare, străduință; Geschäftigkeit. 1663: már Istennek akaratjából az mi kegyelmes urunk ő nagysága szolgálatjára az hazával együtt mi is közönségesen readéálni szívesen akarván, Nagyságtokat is, kegyelmes Asszonyom, olyan hűséggel és serénysseggel igyekezem szolgálnom, mint előbbi uramat [TML II, 467 Teleki Mihály Bornemisza Annához]. 1710: Teleki azért külsőképpen azt tétetvén, hogy mindeniknek igaz barátja, serénységhez képest hol egyiket, hol a másokat mind az udvarnál, mind házoknál gyakorta meglátogatja, oly okoson mindazonáltal, hogy egyik is esziben nem venné, amit akarna [CsH 110].

3. figyelmesség, gondosság; atenție, grijă; Aufmerksamkeit, Sorgfalt. 1679/1681: Mindenüt valo Majorsagh Szölökre, azoknak kertére, lészaira, es Sajtolo szineire vigiaztatván*, a vinczelerek(ne)k serinysseggel megh hadgya, ök is szorgalmatosson reajok vigyazza(na)k, hogi a kár tavoztassek [Vh; VhU 67a. — *Az ub].

Szk: egész ~gel. 1765: az meg holttnak Anyya s Attyafiai azt vallyák, hogy tchetségek sz(e)r(in)t egész Serénysseggel minden curát adhibeáltak, de a Seb halalos lévén orvosolni nem lehetett [Torda; TJkT V. 261-2]. 1780: Mor-

nár György Uram egész Serenységgel viselte gondgyokat a' borok(na)k [Dés; TSb 24].

4. sietség, gyorsaság; grabá, repezealá; Eile, Schnelle. Szk: nagy ~gel. 1600: az mikeppen az mi Bizodalmas Vraink es Atiankfai, az egez Aranas Zeky vitezleő rend, nagy lovagok es mind gialogok, azon Zekbely vrainkal egietemben, ez Orzagnak mostani keozeenseges szüksege ideyen Mihaly Vaida ellen nagi eőreömmel giorsasagal es serinységgel, Jüttenek mellenk [SzO IV, 141]. 1662: ami gyalog vélek vala, azokkal együtt csudálatos nagy serénységgel, bátorsággal a sáncnak rohanának | És hogy a feje nép is ránódíttatván, a cajtház töréséből a Veres-bástya romlása ellenében azt ott csak közel érven, a hajgáló kövel nagy serénységgel hordanák és sűrűséggel hajgáltatnák arccal rájok [SKr 139, 607]. 1839: Veress István maga hozta el a' felpénzt, 's asztalakra nagy serénységgel letéven azzal el illantatt [Dés; DLT 1075].

seres sörfőző; berar; Bierbrauer | sörivő; bāutor de bere; Biertrinker. Szn. 1453: Seres [Csánki V, 318]. 1554: Seres Antha [Kv; Szám. IV/1. 27]. 1558: Seres Myhal [Kv; BesztLt 20]. 1562: Seres Antal [Kv; Dica VII. 29]. 1564: Seres leorint. Seres Janos [Kv; Dica VII. 22, X. 40]. 1565: Seres Gorgy [Kv; Dica X. 105]. 1568: seres Anna [Kv; TJK III/1. 226]. 1569: Matheus Seres de Vasarhelj [Székelyvásárhely; VLT 7/692]. 1570: Seres Marton [Kv; TanJk V/3. 11b]. 1572: Franciscus Seres de Dees [Dés; DLT 183]. 1574: Seres Leórinch [Kv; TJK III/3. 390]. 1584: Seres Balint [Kv; TJK IV/1. 376]. 1587: Seres Istwan [Kv; Szám. 3/XXXIV. 12 Zabo György isp. m. kezével]. 1590: Seres Janosne [Kv; TJK III/2. 62]. 1592: Seres Peterne [Kv; TJK V/1. 303]. 1600: Seres Balazne Durko assonj [Kv; TJK VI/1. 391a]. 1603: Joannes Seres [Mv; SzO V, 244]. 1606: Seres Janos [Kv; ÖCJk II. 144a]. 1612: Seres Jstuan. Seres Martonne Angalit [Mv; MvLt 290. 25a, 26b]. 1621: Seres Istvan [Kv; Szám. 15b/VII. 18]. 1622: Kis Seres Istuan [Kv; RDL I. 119]. 1625: Seres Ambrus [Kv; Szám. 16/XXXIV. 111]. 1642: Seres Janos [Gyalu K; GyU 83]. 1652: Seres Balas [Vista K; GyU 98]. 1658: Seres János [Zilah; EM XLIII, 302]. 1668: Sörös Jánosné [Kv; KvE 207 LJ]. 1672: Seres László [Marokháza K; SLt Z. 9]. 1680: Serés Istva(n) [Kv; RDL I. 158]. 1688: Seres Gyurka [Szjk 229]. 1689: Albertus Seres [Dés; Jk]. 1763: Martinus Seress [Kv; Dica XIV. 78]. 1850 k.: Ns Szétsi Seres Sándor [Szucság K; RAK 96].

seresáltalag kis söröshordó; butoiás pentru bere; kleines Bierfaßchen. 1648: Ket kis seres atalagh, eggikben egy keves roz ser [A.porumbák F; UF I, 890]. 1679: Seres atalagh nro 3. [Uzdiszpéter K; TL. Bajomi János inv. 76]. 1725: Tiz Seres Általagért f: 5 d 90 [Kv; Szám. 54/I. 9]. 1738: Az Fa Edények száma Seres Általag 4 Seres Átalag két két Csöbres 4 [Papolc Hsz; ApLt 2 Jeszenszki Pál Apor Péternéhez].

Szk: cserefa ~. 1773: találtunk benne egy Nagy Desát tiz fontnyi Turot benne, egy Cserefa Seres átalagot [Ksz; LLt] * fenyő ~. 1747: Fenyő seres átalag 1 [Borsa K; Told. 24].

seresbeli a Seres nevű helybeli; din partea de hotar numit Seres; aus dem Ort Seres. 1600 k.: az Seresbelj feold ket rezbe uala egyk falubely ualo rez uolt Az masik rezet penigh az melj Lofeoseghre Jaro uala egybe Zantota Biro

Balint [Homoródsztrmaron U; UszT 15/95 Felzegi Janos (63) vall.].

seresberbence sörösbödön; bărbintă pentru păstrat bere; Bierfaßchen. 1825: 14 darabbol álló Seres Berbentze [Dés; DLT 595].

sereshordó sör tárolására használt hordó; butoi pentru bere; Bierfaß. 1636: egy seres hordo, és Ser tölteő liju [Siménfva U; JHb Inv.]. 1648: Egy eoregeb seres hordo ittem harom abronczos itcze [Porumbák F; UF I, 890]. 1669: (A) pinczeben vagion harom seres hordo, egy hordo csüger [Királyhalm NK; Ks 67. 46. 24a]. 1677: ürös, hordo, egy, és kétt Seres hordo, és egy Eörög seres hordo [Mezőmadaras MT; Borb. II]. 1680: Seres hordok alá valo Tekenőcskek no 5 [A.porumbák F; ÁLT Inv. 3]. 1735: Seres hordók alá valo szarvas Tekenő 1 [Királyhalm NK; Ks 23. XXIIb]. 1824: a' Seres Hordo Csapját bé petsétlem addigis [Dés; DLT 206].

Szk: cserefa ~. 1714: Tanáltunk egy cser fa seres hordott [Kászonfelfőalu Cs; LLt Fasc. 85].

sereskád sörfőzésre használt kád; putină/cadă de fabricat bere; Braubottich. 1638: Az konjha eleött eggy seres káad [A.porumbák F; UF I, 659]. 1699: Seres Kad feneke-re valo Szűrő kas [O.csesztve AF; LLt Litt. C]. 1826: Serfőző Házban lévő nagy Seres Kádnak feneke ki száradott, és meg görbedett [Dés; DLT 308].

sereskádacska sörfőzésre használt kis kád; putină mică de fabricat bere; kleiner Braubottich. 1638: Egy kis seres kadoczka [A.porumbák F; UF I, 659].

sereskancsó sörivásra használt kancsó; cană de bere; Bierkanne. 1839: Egy seres kantsó [Kv; Ks 73/55].

serét sörét, apró olomtólény; alicé; Schrot. 1704: Ugyan ma öntöttem valami sréteket, kivel meg is érem, míg Sezenben lések, amennyit lövöldözünk, kivált haszonra [WIN I, 310]. 1710: az én törököm is hozzám vága, én is megfordulék, s éppen a melliben sütém a karabélyomot, kibén három golyóbis s egy marok serét vala [Csh 229]. 1726: hozass Brassobol, Puska port, s Srétet, mivel Isten azt adván érnem, ha ki megyek, oda alá vadászok [ApLt 1 Apor Péter feleségéhez Csiksztyörgyörről]. 1750: keziben lévő pistallyával s abban levő golyóbisál és seréttel meg sebesített [Kvh; HSzjP]. 1752: látam a' Farán a' seleteknek helyit | valami fa villa volt a' kezéb(en) s abbanis láttam valami négy Slétet [Abosfva KK; Ks 8. XXIX. 29]. 1756: Ót On Pogátsa, mellyeknek kettéjét Serétnek, és Golyobis(na)k fel olvasztottuk [Búrjánosóbuda K; TSb 21]. 1767: a puskapalatzk a Nyakáb(an) teli porrol és Seléttel [Majos MT; Told. 26/5] | Lövésekkel sebesítették meg Dobra Jankot Csobán Juont pedig Panganéttal szurták meg, és Nemes Péter(ne)k az Fejét érte az Serit [TSb 21]. 1809: a' puska por arulo arra szorossan köteleztetvén hogy mind a puska pornak mind a golyobis selét vagy Önnak mennyiségéről pontos jegyző könyvet vigyen a' mellé az adott facultatoriákat hozzá ragaszsa és midőn ... minden 15 nap a meg vizsgálásra Biztosok ki küldetnek a' jegyzőkönyvet elő adgya [UszLT ComGub. 1697]. 1830: egy font selétért, és egy fertály puska porért ... adatatt 1 Rfr 10 xr [Sajókeresztúr SzD; Born. F. IIg]. 1842: Hazattam MVá-

sárhelyről puskaopt serletett (!) és Gojobisokot 21 Rf 15 xr [Görgény MT; Born. F. Vc].

Vö. a kásaserét címszóval.

Ha. 1755: Selétre [TL. Teleki Ádám költségnaplója 47a]. 1760: slét [RettE 109]. 1769: selétet [UszLt XIII. 97]. 1797: Selét [Mv; Berz. 7. 69]. 1805: selét [Mv; Told. 74]. 1806: Selétett [Mv; Ks 34. VII]. 1808: Selét [Déva; Ks 120. 4/117] | selét [Mv; Told. 22].

serétes 1. söréttel töltött/működő; cu alicé; mit Schrot geladen/funktionierend. Szk: ~ *puska*. 1673: Egi sletes puska [Marossztkirály AF; IB. Bethlen Domokos hagy. Bethlen István inv.-ban]. 1684: Egy sretes Puska [Ebesfva; UI]. 1710 k.: majd harmincnégy vagy még több esztendő koroman kezdettem srétes puskával állani az erdőben, és egy stuc vagy tersényi puskám is volt mellette gyakrabban, nem is igen hibáztam hatvan esztendő koromig, noha csak karról lövöldöztem [BÖn. 502]. 1736: Az flintának abban az időben hite sem vala; ugyan az nagy uraknál, de nem olyanforma agyú, mint az mostani flinta, hanem másféle csufos, azt serétes puskának hitták | senki abban az időben vadászni járva, vadhoz nem lőtt sréttel, az kinek srétes puskája volt az urak között, soha vadhoz véle nem lőtt, csak madarakhoz [MetTr 371, 372].

2. söréttartó; pentru păstrat alicé; Schrotbehälter. Szk: ~ *zacsó*. 1730: az Meltosagos Urfi itilítib en parancsolt volt ennekem, hogj egi berbecs Tököt ki kiszitessek seletes zacsokon kit is én ki kiszitetem [Noszoly SzD; ApLt 4]. 1740: Puskaporos és seretes Zacsó mindenik jocsan teli [Novaj K; LLt 47/1216]. 1797: Licitáltattak ... Egy Serétes Satsko Dr. 18 [DobLev. IV/775]. 1817: Vadász Tarisnya Srétes zatsko 30 xr [Varsolc Sz; Born. IV. 41].

serétesen söréttel (megtölt); (a încărca) cu alicé; mit Schrot (laden). 1775: le is vevén a Gerendáról azzal a puska-mot Seletesen meg töltém [KLev.].

séretlen szk-ban; în construcții; in Wortkonstruktion: *lelke* ~ *mond* lelkiismeretének sérelme nélkül mond; a spune ceva fără remuşări/mustrare de conştiinţă; ohne Verletzung des Gewissens sagen. 1632: monta aztis hog' lelke(m) szeretlen mondom hog' az kártóelilai Jstva(n) fia meczette megh az torkomat [Mv; MvLt 290. 90a].

serétmagyságú apró; de mărima unei alicé; winzig. 1797: Négy rend nagy Selét nagyságu oriental Nyakra való Gyöngy [Ms; Told. 19].

serétöntő sörétkészítéshez való eszköz; unealtă folosită la turnarea alicelor; Gießinstrument für Schrot. 1817: Egy gulyobis (!) és selét öntő — egy vége el törött [Mv; DLev. XXVIII. 3].

seréttartó sörét tartására való; pentru păstrat alicé; Schrotbehälter-. 1816: Egy töltés tarto 13. réz Csókkal Négy Srét tarto bőr zatskok [Varsolc Sz; Born. IV. 41 Bornemisza Krisztina conscr.]. 1817: Vadász Tarisnya, — edgyik puska poros Csont — 2. Srét tarto Zatsko 6 Rf 10 xr Két Srétes zatsko 30 xr [uo.; i.h.].

serfőzés sörfőzés; fabricarea berii; Bierbrauen. 1594: Az Zentpaly Janos Serfeozeset, es it valo ki korchomarlasat

megh Nem tilthattiak varosul, de az Akit ith feozet, Mas hatarbol be hoznj semkinek Se Ne engedtessek, magha zwksegereis, mert Aky feozetnj Akar Coloswarattis elegh ser feozeok vadnak, es megh feozettethety [Kv; TanJk I/1. 231]. 1600: Eze(n) kewol minde(n) hazunkba valo eppwleteonket, talakat, talnerokat, palaczkokat, kupakat, poharokat el wittek nagy eoreogh ser feozeshez walo tekeneoket, legeleket [UszT 15/23]. 1730: Nemet Andras Instantiajara az Tktes Ne(m)es Deesi Universitas az Ser főzést meg engedte volt bizonyos Conditioik alatt Imo hogj mindenkorí főzendő Seribül az Ne(m)es városnak az Tizedet ki adgya, 2do Hogj az városnak az maga serit azon az árón adja mint más idegenektől meg lehetne vennie | Nztes Bocskor Ferencz ura(m) eo kglme Istantiajara ... Az Serfőzést s annak arultatását, Arendáb(a) adtuk eo kglménék tali Conditione, Hogj A: Serfőzeshhez kivantato necessariumokat a Deesi Piaczon a szegénységnek meg szűkülésével nem vasárol, egjebet hanem Csak háza szükségére valot [Dés; Jk 392b, 398a]. 1771: Szentpált vagyon közép szerű Ser és Mésér főzésre valo nagy réz üst ... Szentpált van igetbor főző régi réz üst [Kendilóna SzD; TL. Teleki Pál hagy. Cseh Benjámin de Miske vall.]. 1824: Mivel ... Ns Décs Várossa közönsége ezen Várást, minden Regale beneficiumaival edgyütt pleno jure bírja, és a Ser főzés, és árultathatás jussait ez ideigis másokat ki rekesztő jussal használta; ezen jussáb(an) involalni, és a közönségen kívül másnak sert árultatni főzetni, annyival inkább idegen helyről bé hozatni teljességgel meg nem engedi [Dés; DLt 206].

serfőző 1. mn 1. sörfőzésre használt (hely); (loc) de/ pentru fabricarea berii; (Ort) zum Bierbrauen gebraucht. Szk: ~ *hely*. 1603: Jspotaly mester Vram az Serfeozeo helt epitesse megh; es megh valogatwan az kuldusokat, ky erdemly az Alamisnat s kj nem rekezzek oda es amely iambor Jstenet tekintwen valamit akar oda administralny, adgya az oda rendelt zolgak által oda [Kv; TanJk I/1. 462]. 1625: en puztaiba tudom azt az serfeozeo helliet [Boldogasszonyfa U; UszT 164a] * ~ *officina*. 1753: Serfőző Officinára szaladnak árpát assumál és erogál Cub. 150 [Ks 107].

Hn. 1821 k.: A Serfőző uttzában [Dés; EHA]. 1838: A Kandiába le a Csákány telekig A Serfőző uttzába [Dés; EHA]. 1845: a Kis Kastély vagy Serfőző uttzában [Dés; EHA].

2. sörfőzéskor használt (edény); de fiert/fabricat bere; (Gefäß) beim Bierbrauen gebraucht. Szk: ~ *kád*. 1632: Komanaí Uduarhaz Vagion egy reghi romladozott Swteő ház, melib(en) vagion Egy eőreg Ser fezőő káád N 1 [Komána F; UC 14/38. 120]. 1699: az pitvarban van Serfőző katlan 1 ser főző öreg kad nro 2 [O.csesztve AF; LLt]. 1759: Serfőző és káposztás három kádgyai tsak könnyen meg értek volna Rh. flor. 5 [HSzj gabonatarító-edény al.] * ~ *katlan*. 1625: öneki uolt ser főzőő katlanais [Miklósfa U; UszT 163a]. 1699: az pitvarban van Serfőző katlan 1 [O.csesztve AF; LLt] * ~ *részüst*. 1838: A Ser es palinka főző házhöz ... Inventálttván 1 Serfőző réz nagy üst ... Az üst mellett lévő nagy másolo kád [Km; KmÜlev. 2] * ~ *sajtár*. 1697: Egi ser főző sajtar [Borberek AF; Mk Alvinczi Péter inv. 5].

L. még a *serfőző üst* címszó.

3. ~ *pénz* sörfőzésből/sör eladásból nyert jövedelem; venit obținut din fabricarea/vinzarea berii; Geld vom Bier-

brauen/Verkauf. 1648: Egy paraszt réghj fwsteöb tálás. Ugyan itt vann vas fogontos, nagy eörehg ser feözö pinzen szerzett fwgöeö wst, hat örehg czebres [Komána F; UF I, 931].

4. sörfőzéssel foglalkozó; care se ocupă cu fabricarea berii; sich mit Bierbrauen beschäftigen. 1675: Lengyel István Deáktól az ser feozeoteol egy Lengyel léány terhes szolgálóját captiválttatván az szolga Bironak és város szolgájának adtunk d 15 Az Lengyel serfozeo leány ki koszoruzással sententiaztatván az Hengérnek az ki koszoruzásért adtunk f—d 60 [Kv; Szám. 34/LVI. 6–7].

Szk: ~ céh. 1780: az ide valo Serfőző Strausz Domokos Trettner Josefet^a meg nem betsülvén tsak ugy hivta Te, mellyért Tretnet Josef meg haraguván monda betsüljén meg, mert én Ser főző Meister vagyok és a Cassai Serfőző Privilegiált Czebbol valo [Ne; DobLev. III/540. 3b. — *A gyf-i sörfőzőmestert] * ~ májszter sörfőző mester. 1780: Strausz Domokos * fel szollalván a felesége mellett veszekedni kezdének edgyütt^a monda az Exponens Én meg kívánom az én betsületemet mert én Serfőző Meister vagyok arra felele a másik szarom a te Meisterségében Énis lehetnék Májszter, mint Te így nem akarok pusztítsátok el előbb a sok Kantár Serfőzőt Ezen Veszekedés pedig mind tsak a kevélységből származott [Ne; i.h. 5b. — *Trettner Josef gyf-i sörfőzővel].

II. fr 1. sörfőző ház/helyiség; clădire în care se fabrică berea; Brauhaus. 1744: vagion egy köből valo ruinában álló serfőző [Csicsó Cs; Ks 65. 44. 12]. 1765: (A) Czigányné hat nap tapasztván, és sikárolván az Kornis Gábor Uram serfőzőin, impunē maradtott [Borbánd AF; Eszt-Mk Vall. 178]. 1794: az Apám a' Serfőzőbe volt [Ne; DobLev. IV/728. 4b Grukuj Gyurka (19) cigány vall.]. 1818: a' Szent Király Uttzának a' Serfőzőre járo Ága nap nyugoti során [Mv; EHA]. 1820: A Serfőzőbe épült új Pintzéhez az hiuba valo feljárásra [Déva; Ks 105. 173].

Hn. 1721: A Serfőzőnél (sz) [Kozárvár SzD; EHA]. 1730: A karo hasogato alias Serfőző nevű helyben (sz) [Szentmargita SzD; EHA]. 1759: a' Serfőző vagyis Barát nevű helyben [Árpástó SzD; EHA]. 1780: A Serfőzőnél (sz) [uo.; EHA]. 1782: A Serfőzőnél (sz) [Kozárvár SzD; EHA].

2. sörfőzéssel foglalkozó személy; berar, persoană care se ocupă cu fabricarea berii; Bierbrauer | sörfőző mester; maistru berar; Braumeister. 1585: Byro vram akarattyabol attunk az Sefőző ala egy kuczhyt három louat Kouaczky Lukaczhyt Tordayg fiztettem d 75 [Kv; Szám. 3/XXII. 1]. 1587: Szenté Pal viszi vrunk ser feozeoiet Gwlai Palt Tordara Negy lora attam f. 1 [Kv; i.h. 3/XXX. 60 Seres István sp kezével]. 1595: Az sert penigh ez varosbeli Attiankfiai feozetek, de lot feozzenek, kett penzel fellie ne aggiak Eitelet: de az Serfozeok addig ki ne kezdhessek, hanem eleozeor az vasar birak megh lassak, es megh intezzek ha megh erie az ket penzt vagi ne erj [Kv; TanJk I/1. 253]. 1617: Tudom azt is hogy betegh Istuan ser feozeje vala Becz Palnenak [BLT 3 Boldisar Ianos thusnady^a (50) pix vall. — *Cs]. 1651: tizet auagy Tizen ketteot az Ser főzők keozwl Birak Uraim hiuasza(na)k es intimalliak nekik hogy ha sert akarnak főözni, főözzenek korziomara valo jo sert, es senki köözwlőök az ser latok hirok s engedelmeknelkwl egy penz arrátis se kulso, sem penigh it levő ember(ne)k semmi szin es praetextus alat, se ejtelenkent se uedrenkent sem penigh hordenkent ne mereszellie(n) adni, hane(m) ser latokk megh lattotva(n) ha jonak itilik lenni adgyak megh igaza(n) az varaset teolle az szokas sze-

rent ejteletoel egy egy penzt [Kv; PolgK 142]. 1746: Re-thinger Jánosnak Gubernator vrunk ö Excellentiája Devara meg fogadtott Serfőzőjének ... se Egetbort, se sert tilkon vagy nyilván pénzen distráhalni nem szabad [Déva; Ks 107 Vegyes ir.]. 1751: György pedig Serfőző lévén, arról nevezetett Bérar Györgynek [Nyárádtó MT; SLI]. 1780: Mind Trettner Josefet, mind pedig az ide valo Pater Minoriták Serfőzőjét Strausz Domokost jól esmerem mert mind a kettő jó emberem [Ne; DobLev. III/540. 5a G. Haaslinger (39) vall.].

Szn. 1536: Georgius Serfewzew [MNY X, 376]. 1554: Serfewzy Iános [Kv; Szám. I/IV. 45]. 1555: Serfewzy János [Kv; i.h. 114]. 1566: Damien seorfeze [Kv; i.h. I/IX. 245]. 1569: Demien Sewrfeozo [Kv; Dica XIII. 220]. 1570: Serfewzew Marthon. serfőző Jánosne [Kv; TJK III/2. 7b, 102a]. 1571: Ser főző fabian [Harina BN; BesztLt 2]. 1638 k.: Serfeozoé Istuanne [Km; GyU 27]. 1640: Serfőző György [Fog.; UF I, 687]. 1644: Serfewzeo Andras [Csépan BN; EMLI]. 1685: Serfőző Pall [Kv; Dica XXX. 59]. 1720: Ser Főző Bokor [Magyaros U; BNB 240. 10]. 1741: Serfőző Samuel új házaz [Kv; Dica II. 76]. 1823: Serfozo Anti [Dés; DLI].

Szk: kontár ~. 1780: pusztítsátok el előbb a sok Kantár Serfőzőt [Ne; DobLev. III/540. 5b — A teljesebb szöveg serfőző I. 4. al.].

3. jelzőként vn+kn előtt; ca atribut plasat înainte de un nume+prenume; als Attribut vor Familien- und Vornamen: 'ua.; idem' 1741: Serfőző Dettzel Ignác és Perle János ó kglmek kézbeadással obligálák magokat, hogy a' megirt Taxát deponállyák és jó Serekkal tarttyák a' Nms Városet [Dés; Jk 552]. 1780: az ide valo Serfőző Strausz Domokos Trettner Josefet meg nem betsülvén tsak ugy hivta Te [Ne; DobLev. III/540. 3b Jos. Hirs 31 vall.]. 1845: Néhai édes anyámtól volt Serfőző Korbuly Domokosnak méltatlanul fizetett és a' Flgs Udvar által visszáitelt 22 Rf 16 xrt percipaltam [Dés; KvNJ 30].

serfőzőbéli sörfőző házhöz tartozó; de la clădirea în care se fabrică berea; zum Brauhaus gehörig. 1820: 'A Serfőzőbéli hijju gráditsának készittésére 100 Létz Szeg [Déva; Ks 105. 173].

serfőző-ház sörfőzésre szolgáló épület; clădire în care se fabrică berea; Gebäude für Bierbrauen. 1591: Az ser feözö haz vagion az Zamos Zelyn kit zalaj Lakatos János vyonnan epített Nagi hid vegyn ... Vagion abban egy eörehg Rez wst katlanba be rakott kiben a' sert feözik de nem felette Jo [Kv; AggmLt A. 53]. 1592: Az serfeozo hazatjs egy arant vallak, hagi Nagi Salae volt, de az ki az Berekzazi hazat bírta, soha azon az hituan keofalon semmi eppwleti ne(m) volt [Kv; TJK V/1. 273]. 1636: Ugyan cziak mellette fellielli, egy berenabol rott haz tornaczos karfas, ket reszben valo ujonnan fejerített, melynek eggike Ser főző haz eze(n) paraszt fel szer ayto [Siménfva U; JHb Inv.]. 1679: Serfőző Ház Belső háza ... Teglabol rakott szene-lő helje, kúrtőjével együtt nro. 1 [Uzdizst Péter K; TL. Bajomi János inv. 137]. 1680: Serfőző Haz vagion bikfa boronakból negi szegeletert fel zrona rész szerint bikfa, resz szerint fűresz szel deszkákkal fedet új ser főzőház melyre nyilik fa sarkon fa szegekkel szegezett egy bik fa ajto vagyon ezen serfőző hazban egy kised szer serfőző Üst Ur. no 10 [A. porumbák F; ÁLT Inv. 35]. 1693: Az Regi osztozaskor Breda Jgnat kalotsai Jobbáji haz helyl nélkül jutvan

Ebeni Judith Aszszonyinak ... Völtsön adának a' közből mostan kijárt közös ház helyet tul a' patakon az kin most egy serfőző ház vala [Völcs SzD; SLt AH. 17]. 1732: az Napkelet felől való végihez ezen Serfőző háznak, annyira el közlített (!) a küköllő, hogj nem Sokára, ha nem amovealtatik el mossa onnan [Kóród KK; Ks 12. I]. 1765: ebben az Esztendőben Ser főző házat erigáltatván eő kegyelme Borbándon, ahoz kívántató Téglá s kő vecturája ala elég szekeret adtanak, azon kívül pedig számos manuarius Dólgosokat [Borbánd AF; Eszt-Mk Vall. 168]. 1825: A' Nemes Városnak vagyon a' Kastéllj Uttzában egy Serfőző Háza [Dés; DLt 332].

serfőző-hely sörfőzésre szolgáló hely/épület; loc unde/clădirea în care se fabrică berea; Platz/Gebäude für Bierbrauen. 1625: ser-feozeo hellie [Bikafva U; UszT 164a] | az Gara(n) patak mellet leveo ser feozeo helt bekessegessen birta [F. boldogasszonyfva U; i.h. 165a].

serfőzői a sörfőzőnél levő; de la clădirea în care se fabrică berea; im Brauhaus befindlich. 1821: 'A Serfőzői malom zsilipje padlására pirony szegek(ne)k 7 Pánt(vas) ... A felső Csűr kapure 20. Pirony Szegek(ne)k [Déva; Ks 105. 133]. 1823: 'A Serfőzői Malomba az uj Korongnak egy uj karikára ord: Pánt vas 7 lb [uo.; Ks 106. 151].

serfőző műhely sörfőző-ház; clădire în care se fabrică berea; Brauhaus. 1838: látván pedig hogy nékem bajaim vadnak el ment a serfőző műheljembe [Kvh; HSzjP].

serfőzőné a sörfőző felesége; sojia berarului; Frau des Bierbrauers. 1599: Serfeozoeone Pogachaswthéó [Kv; Szám. 8/VI. 19]. 1780: Vatsora alatt az több tréfa után egykor monda az ide valo Serfőzőné az Exponensnek^a köszönm, hogy Colosvaratt meg betsültél [Ne; DobLev. III/540. Sb G. Hoaslinger (39) vall. — "Trettner Josef gyf-i serfőzőnek]. 1820: 'A serfőzőnének Puntsnak 3. kupa dupla Pálinkát a 64 xr [Déva; Ks 105].

serfőző üst sörfőző üst; cazan de fiert bere; Kessel zum Bierbrauen. 1600: Hogy Czoma Istuannak az battia Czoma Marthon megy az insegnek ideyben adot uolt egy Seor feőzőe vsteót eőreók arron, mely vst zinte ugy illette Czoma Istuant mint az battiat Czoma Martont [UszT 15/21]. 1632: Komanai Uduarhaz ... Egy eőregh Serfeőzőe wst [Komána F; UC 14/38. 121]. 1660: Egy Ser feőzőe üst. Tenkenyeo nro 7. Ket malotas kad [Lázárfva Cs; LLt Fasc. 117]. 1662: némellyek nyársra kötöztetvén, úgy süttettek, némellyeknek kezei-lábai elvágattatván, kínoztattak, némellyek fűrésszel két darabba fűrészeltettek, némellyek serfőzőüsten megfőztetettek [SKr 362]. 1671: Vagion két nagy serfőző üstöm egygyik Gernyeszegen, a másik Somkereken [Ks 14/XLIIIb Csáki Istvánné Mintsenti Krisztina végr.]. 1675: ser főző üst tizen negi vedres [Mezőmadaras MT; Borb. III]. 1696: Egy öreg Serfőző Üst más kissebb üstel, dirib darab hitván rézzel [Mv; MbK 80. 5]. 1717: Lisznyoban vevék az Serfőző üstöt az rez mazut, on talat s az erdőli lánczot [Kökös Hsz; Kp I. 116]. 1742: a Ser főző üst fodozásaért adtam Metr. 1 [Szászkerked K; LLt]. 1845: A Serfőző üstet kivetttük [Dés; DLt 392/1846].

serfőző üstbéli sörfőző üstre vonatkozó; din cazanul de fiert bere; bezüglich des Braukessels. Szk: ~ rész sörfőző

üstbéli tulajdonrész. 1618: megkivanom az Serfeozeo vstbely rezemet [HSzj sörfőző-üst al.]. 1625: Balint Janosnak serfeozeo wstbéli rezetis engede Pal Ferenczne [UszT 129].

serház 1. sörfőző-ház; clădire în care se fabrică berea; Brauhaus | sörkorcsma; berárie; Bierschenke. 1771: az Szent Király nevezetű Uttzához tartozo Felső Borju Mezőn az Város közönséges Ser Házával által ellenben situáltatott ... Pusztá Jozság Szomszédgya egy felől Civis Makariás Vallesz János Serfőző Uram Tsűrös Kerte [Mv; EHA]. 1816: a Szent Király uttzanak a Serház fele ki járo részében [Mv; EHA]. 1823–1830: Lipcsében, amely ház nál szállva voltunk, alant a földszint sert áruló korcsoma volt, és mikor már az úrfi kosztján nem voltam, egy estve bemegyek a serházba [FogE 203]. 1826: A' Ser Házba Az Elesztős pintze Valujával édgütt [Dés; DLt 251]. 1837: a Serháznak a leg nevezetesebb requisitumi a Serfőző üst, szárázto, másalo nagy kád és Hűttő [Km; KmULev. 2]. 1846: ezek után én el indultam a' Ser hazba egy pohár Ser innya [Dés; DLt 530/1847].

2. ~ba illő alantas, vmihez méltatlan, korcsmába való; de o calitate estetică îndoielnică; unwürdig, in die Bierschenke gehörend. 1829 k.: Ezen Director ... nem fogja kedvelleni az goromba, paraszt, neveletlen értelmű, 's materiájú Játékokat, mint a milyenek Ludas Matyi, Prágai két néne, Boriczki s nem fogja a nemzeti Játékszint bé piszkolni azzal, hogy serházba illő árnyék játékokat játszdattason a kolosvári diszes Publicum előtt, melyben a bonczolt embernek belét motóllálják, 's az ördögök kártyáznak, mint az most legközelebből a nemzeti Játék szinnek mostani árendátora rendelésére meg történt [Kv; KvSzL].

serhűtő 1. mn sör hűtésére használt; folosit pentru răcirea berii; zur Bierkühlung. Szk: ~ láda. 1758: Ser hűtő Nagy Láda [Déva; Ks 76. IX. 8] * ~ pince. 1825: A Serhűtő Pintze a' Kő Sziklába vagion bé vágva [Dés; DLt 595].

II. fn sörhűtésre használt kád; cadă folosită pentru răcirea berii; Bottich für Abkühlung des Bieres. 1756: Serfőző házbán tanáltatik egy nagy serfőző üst malátás kád, melyben a szaladot keverik, egy Ser hűtő négy szegeletű nagy tábla egy [Déva; Ks 92. I. 32]. 1838: A Ser és pálinka főző házhöz Inventáltottván, ezekben transponáltatnak 1 Serfőző réz nagy üst Tölgy fábol készült Ser hűtő jo 1 [Km; KmULev. 2].

serifi arany török aranypénz; monedă de aur turcesc; türkische Goldmünze. 1619: Ugyanazon pénz vásárlásba egy zsidó egy serifi aranyat, ki azelőtt 10 oszporával jár vala, feljebb az közönséges aranyánál, marha árába csak 125 oszporán vőtte el és azt is megkapván rajta 300-t ütének az talpán kalafával [BTN² 377].

serített 1. sodrott; rásucit; gezwirnt, gedreht. 1683: Szállitanak seritet Czernat Libr. 6 [Utl]. 1722: Dolmány Nadrág fodozni Tűdő szín posztot Becsi czernát vastag Siritet Czernát [ApL 2 Apor Péterné inv.].

2. ~ bajuszú pödrott bajuszú; cu mustajă rásucită; mit gezwirbeltem Schnurrbart. 1804: Pap György serített Bajuszszu [DLt nyomt. kl].

3. ? 1806: Ujjos Lájblí Poszto 1 Serített 2. 5. Rf. 10 Rf [Sepsitzkirály Hsz; HSzjP].

serítő I. *mn* sodró, kinyújtásra való; pentru întins foile de aleuat; Teigroll-. Szk: ~ *deszka* laskanyújtó deszka/lapító. 1785: Egy metellő vagy serítő deszka [Berz. 9. 73]. 1787: Egy Serítő Deszka Dr. 48 [Mv; MvLev. Nagy György hagy. 7] * ~ *tábla* 'ua' 1854: Konyha ebbe találattik egy Laskát Sirított Tábla ... Egy tűzi Szapullo üst — egy Szekrén [Sárd KK; WassL].

II. fn I. sodrófa; sucitor, vergea; Nudelrolle. 1770: Egy Lampas. Egy Sörített. Egy rozsz betsi Lakat [Usz; Pf].

2. kb. forduló; intorsătură; Wendung. Hn. 1775: a Serítónél (k) [Homoródjánosfva U; EHA].

serke I. tetű petéje; lindină; Nisse. 1710 k.: Kisebb s rosszabb állat a világon nincsen talán, mint egy serke, mert a tetűnek már nagyobb tökéletessége, vagy mennyi- és minőségűsége vagy, mint a serkének, de ha egy serke semmivé lehetne, az egész világ irtóztató machinája bomlana meg véle, semminek kellene annak is lenni mind [BÖn. 434]. 1799: A Bán György ő kegyelme fiáról Sámuelről is azt tudom ..., hogy ... úgy járt mint egy fárol szakadt, a' nyáron is mind mezitláb járt a' Lába mind össze volt hasadozva a' feje olyan tetves volt, hogy még messzére láttott a' tetű és serke a' fején [Mv; MvLev. Vall. 1].

2. '?' Hn. 1798/1812: Serke (sz) [Nyárádsztrmárton MT; EHA].

serkedez, serkedezik serken, nőni kezd; a miji/rásári; zu sprießen/sprossen anfangen. 1769: Gyermán Togyer a Bajuszsza szépen Serkedezik, szőke bajuszsza, a haja mint az oláh Országi Oláhok(na)k kereken körül van nyirve, Fekete hoszszu Czondráju, a kutsmajais Czondra posztobol vagyton tsinálva, Fejér szőr bő hoszszu harisnyája. Botskorba [UszLt XIII. 97]. 1802: Thorma Kriszta 21. Esztédös bajuszsza most serkedez [DLt nyomt. kl]. 1819: Prodán Miska ... most serkedez a bajusza feketén fejér pofotyos ábrázatu [DLt 80 ua.].

serkedező serkenő; care începe să mijească, abia mijită; sprieşend. 1847: Kádár Márton most serkedező gesztenyeszín bajuszu, pofotyos, sápadt ábrázatu [DLt 118 nyomt. kl]. 1850: Marusán Juon ... fekete szemű és szemöldökű, hegyes orrú most serkedező fekete bajuszsza [DLt 505 ua.].

serkeget biztat, ösztönöz, buzdít; a îndemna/îmboldi; aufmuntern, aneifern. 1603: Megh ertettek eo kgmek varosul biro Vramtol az ellensegnek keornywllewn valo letet es azok ellen valo zorgalmatos vigyazasra serkegetwen Jelenthly eo kgme hogy kewantatnek, hogy eo kgmek ... egyenleo akarathol Tanachbol concludalianak minden dolgokrol [Kv; TanJk I/1. 442].

serkent ige biztat, ösztönöz, buzdít; a îndemna/îmboldi; aufmuntern, aneifern. 1586: Meszaros Miklos vallia Grusz Leorincz latam hogy vgy lut vala hogy az Aztalnal mind el okada magat, Az Bor Arraert oza(n) a' leghe-nek valthigh serkengetik vala, de Nem ez chizar legenly serkenti vala [Kv; TJK IV/1. 545]. 1667: Ha olyak az dolgok, hogy urunknak sietve kellene választ írni Rottal uramnak, kérem, sollicitálja és serkentse ő nagyságát [TML IV, 219 Bánfi Dienes Teleki Mihályhoz]. 1690: Mivel a' Szám vétel, mind Szám vevő Uraim(nak) holl beteghsége, holl egjeb distractioji, mind a' Számadó Betsülletes emberek-

(ne)k sok akadalljok miatt eddig haladott, annak maturál-sara ő kglmeket serkentenli meltoztassek nagtok s kgltek [Kv; KvRLt X. A. 5]. 1789: ezen josagos tselekedetet melyre az Ur Lelke serkentet magadba meg alunni ne enged [Bolya NK; IB gr. Toldi Zsigmond gr. Iktári Bethlen Sámuelhez]. 1799: En a' Mlgs Iffju Groff Ur ő Nagyságát ez előtt is serkentettem, és nogattam, a' Nagyságok Tiszteletére valo kimenetelére [Héderfája KK; IB. Molnár György ref. pap nyil.].

Szk: igyekezetre/szorgalmatosagra ~. 1817: mint hogy együtt vadtak, ne hogy mind a ketten el negligáljátok magatokat, sött magad igyekezeted, Szorgalmatosagad, s jo példád által, serkentsd az őtseidet is az igyekezetre, szorgalmatosagra [Kv; Ks 101 Kornis Imre fiához, Lajoshoz] * *kötelességre/kötelesség teljesítésére ~.* 1813: hetven új deákocskák közül, kik törvény szerint tanulni tartoznának, alig találattik hétnek könyv a kezében. A többi lecke idején vagy a városon koricál, vagy aluszik vagy pipázik vagy egyébképpen vesztegeti a drága időt. Ha a törvények szerint kötelességekre serkentem, megirtam: lenevetik [Csetri, Körösi Csoma 94 Nemegyei János filológia prof. jel. a Ref. Főkonz-hoz]. 1833: Serkentem a B. Oskola Tanitokat és Megye Birákat kötelességeik hiv tellyesítésére [Vaja MT; HbEk] * *munkára ~.* 1786: Haszontalan korhel két Legényei jövének bé előre Ngd(na)k a' Bágásiás széken, ezeket igyekeztem egy egy kevés munkára fogni, de nem fogadták szömot a' példa-adással is igyekeztem munkára serkentenli, de tsak a' falra hánytam a' száraz borsót; én soha nékik kenyeret nem adnék [TL. Málnási László ref. főkonz. pap gr. Teleki Józsefhez].

serkent in felserkent/riadt; trezit brusc; aufgemunter/geschreckt. 1596: Mikor az háborúságh teortent volt, nagy Catho iúta hozzam, monda hogy hamar az Jstenerth merth mind le uagia az nemes ember az Miklos Vramot es az medeseri legent (is), Azonba Thibold Antalne is odá futa, eois remenkedni kezdte, fel kelek mint alombol serkent ember oda menek az Tibald Antalne hazához [UszT 11/53 Lucas Damokos de Kaidichfalua jb vall.].

serkentetik biztattatik, buzdittatik; a fi îndemnat/îmboldi; aufgemuntert werden. 1826: A vadászok pedig, akik ilyen szerencsére találának, ezen protocolatióál fogva a szorgalmatosabb vigyázatra serkentetvén, mindenkor megkaphassák a megírt jutalmat, ide nem értvén az idegeneket [Árkos Hsz; RSzF 222].

serkentget biztatgat, ösztönözget, buzdítgat; a tot îndemna/îmboldi; nach und nach aufmuntern. 1586: Meszaros Miklos vallia ... Grusz Leorincz latam hogy vgy lut vala hogy az Aztalnal mind el okada magat, Az Bor Arraert oza(n) a' leghe-nek valthigh serkengetik vala, de Nem ez chizar legenly serkenti vala [Kv; TJK IV/1. 545]. 1636: Az láthatatlan lelkek, az Angyalok-is erre való kötelességekből ditsérik az ő teremőjököt az egekben ... Az mint öket-is arra ám ugyan serkengeti az énekes Propheta [ÖGr Aj. 6]. 1670: Szükség azért Kegyelmeteknek mindenütt az útakra vigyázni, melyre serkengesse is viceispán uramat [TML V, 275 Teleki Mihály Katona Mihályhoz]. 1677: Noha Istennek hala a szomszed Nemzetek(ne)k ennyi sok fel haborodott állapot között is, edes hazankra közelítő veszedelmet nem tudunk mind az által akarok kglteket serkentgetni, kötelessége szerent valo gond viselesre

[Uslt IX. 76/7 fej.]. 1681: eö kglme is^a, eö kglme bizatott dolgaimb(an) el hiszem, mint emberseges discretus ember szolgálhoz illik magat hiven es serenjen viseli, Alatta valoitis az en^b hasznomra serkentgeti [VhÜ 637. — ^aA vh-i várbirtok inspektora. ^bGr. Thökölyi Imre]. 1790: Egy rab-ságban lévő emberünkről irtam Mlgos Consiliari(us) Báro Bánfi László Ur eö Nganak, annak minden környül álló bajait meg irtam, instálok alázatosan Nsgodnakis, méltoztas-sék eö Ngat serkentgetni, ne vessződjék az ember törvényte-lenül, mert a mi Táblánkon mindent el követtem [Bencenc H; BK. Bara Ferenc lev.]. 1799: Az Orgona tsinalot nem tsak én szorgattam ... hanem az Ifju Grof ur ö nsga maga is két versb(en) is fordulván által eleget nogatta én a me-nyib(en) tsak lehet serkentgetem [Szászcsávás KK; IB. Szász István ref. pap kezével].

Szk: szorgalmatosságra ~. 1776: keze alatt lévő Tiszte-
ket a szorgalmatosságra serkengesse, és ösztönözze [Mv; Berz. 20] * vigyázásra ~. 1666: En ma is eleget irtam urunknak, Kegyelmed is kötelessége szerint adja értésére ö nagyságának, talán az mindenfelől való tudósítás serkenge-ti az vigyázásra [TML III, 561 Bánfi Dienes Teleki Mihály-hoz]. 1675: Az kapuk körül ualo dologh ez képpen vegben menven mingyarast sob szouall, mennyen kuantato felesed magauall, es az csirkalokotis igen jozanon az szükseghz keppast illendő helyekre allisca fel, az szereny uigyazasrol adando jo instructiual, kemeny büntetes alat; minden reg-el estue es ejfelkoris haszonlo kepen, kiket ottan ottan rend kiüülis megh csirkaljon es az szereny uigyazasra ser-kengesse [Fog.; UF II, 674 Bornemisza Anna ut.].

serkentgetés buzdítgatás, ösztönözgetés; imboldire, stimu-lare; Aufmunterung, Aneiferung. 1600: az zeontelen va-lo serkengetes hasznos es zeokseges Emelle kewantatik felette igen az iozansaghis mindenek felet kyreol aminth biro vramis ammeonal [Kv; TanJk I/1. 353]. 1698: En Visai és ... Gyulateleki Reformatus Praedikátor Dési Fe-rencz halálos betegségéb(en) könyörögtetvén és Iste-nes életű és igazan lelki nyugodalmára kiszűlő T. N. Ebeni Judith Aszszont sok beszélgetesem utan el bucsuzám az Aszszonytul, kiis minden akkori nogatás serkengetes nél-kül engemet maga szavaival vissza kiálta és hiva, ak-kor monda Vagyon édg nagy nehézség rajtam, melyet magamban el nem szenvedhetek [SLt AI. 50].

serkentő 1. buzdító, ösztönző; stimulator, stimulatív; an-cifernd, aufmunternd. 1679: én is megnyugodtam benne, hogy igaz magyarságának, vallásához s a mi kglis urunkhoz ö nagához való kötelességének állhatatosan megfelel Kgl-d, másoknak serkentő emlékezetes példájára [TML VIII, 430 Teleki Mihály Ispán Ferenchez].

2. ~ ezüstóra ezüst ébresztő óra; ceas deşteptător de argint; silberne Weckuhr. 1810: Két ezüst serkentő ora dupla fenékkel [DLt 367 nyomt. kl].

serkentődik buzdítódik, ösztönöződik; a fi imboldit/sti-mulat; angeeifert/aufgemuntert werden. 1851: széna gyűj-tésen gyűjtöttem, Buza hordáskor kévét hántam fel, s eze-ket más Gazdák is meg teszik ez által cseléd dolgós ser-kentődik [Nagylak AF; DobLev. V/1322 Dobolyi Bálint ut.].

serkorcsma sört áruló kocma; beräric; Bierkneipe, Bierschenke. 1671: A' Székely Atyáncfiai-is jelentik hogy

az Articulusban a' ser korcsomállás tilalomban lévén, bor korcsomállásnak idején, a' Szegénységnek sok fogyatkozása volna miatta, holott bor köztök nem teremvén, nem érkezhettek rejá a' Ló Fű és Drabanti Rend, hogy bort korcsomállásnak, és így a' ser korcsoma-is meg-tiltatván, semmi jövedelmek nem volna, mellyből csak a' haza szol-gálatyára valo fegyvernek szerzésére-is rá érkezhetnének [CC 38]. 1674: Az 1674 esztendőbeli Fogarasi ratio az proventussaknak ez alab meg irt mod szerent talaltatnak Ser korczamakrol ugjan azon helyekből fl. 1247/13 [A.porumbák F; UF II, 642]. 1677: Sernek valo szaladat csináltattam volt ősszel Az huszan négy köblit meg fő-zöttem az ser korczomára [Szu; Ut]. 1687: En magam Hegedus leven a' Ser korczamara mentem, Komsa Markult egy Birivoi Pakurajval (!) ot tanalam ketten együt ivan [Huréz F; Szád. Kriszta Czizany (40) jb vall.]. 1737: a ser kortsoma fogatassak el, holmi privatus atyáncfiaiól, és fordittassék a Nms Város hasznára, fojtatván a Nms Város hasznára Notarius Böszörményi András atyáncfia Ha pedig valaki meg-akarja árendálni, a Nms Város(na)k vagion szabadságáb(an) annak adni: ha ki pedig ezenn Nms Város Végezésével nem gondolvám (!), privatus em-ber árulni és árultatni, perptrálná, toties, quoties Cum flor hung 3:/3 büntetessék [Dés; Jk 484a]. 1834: a' regi Lako-szobák mellett még egy emeletes szép, és egészséges 6. szobákból álló épület a' Ser-Arendátor' lakhatására, és Ser-kortsomára nézve, új Istállók, és Színek építették [Kv; 4401. sz. városi nyomt.].

Szk: 4t tart. 1647: az három jnnepigh eö Nagok számára ki adatni szokott három hordo borból akar legyen szolgál-a akár ne, de ha paraszt ember az teőb jobagiokkal egy irant valo reszt tartozik ki venni es megis fizetni egiebr irant valaki aból magatt ky akarna ueni rea uigiazon az falu, es az olyanoknak bor auagi ser korcsimatt tartani megh se engedjen [Fog.; UF I, 830]. 1735: a Falusiak között senkiis semminémü Bor eget bor ser vagy méser es pa-linka kortsomát, tartani ne mereszellyen, akár mi szín és praetextus alatt, titkon vagy nyilván, Czégér alatt vagy Czégér nélküli, és ha kik effélébe(n) deprehendáltak, a Nemes Vármegye Tisztei által az Articulus szerént poenaz-tatván refrénáztassák, akár melly Compossestorn(a)k Instantiájára [Mezőnagycsán TA; DobLev. I/160. 14–5].

serkorcsmálás sör árulásával való foglalkozás; vīnzarea berii; Biervverkauf. 1634: Az Ser korcziomalas es hus adas feleöl deliberalok az jo sernek ejtele d. 2 [HSzj sör-korcs-márolás al.]. 1671: Székelységen a' ser korcsomállás bor korcsomállásnak idején-is minden rendeknek megengedte-tik [CCM]. 1739: Vámos K. Szűcs Mihály Atyáncfia, egiebr fizetést, a Nms Város, Bor és Ser korcsomálását nem percipiál a Vámosági 40. M.forintoknál [Dés; Jk 518b]. 1761: A Bor, Egetbor és Ser kortsomárlást a város-tól exarendálván ezen falu, fizet Arendát ezen Esztendőben H. f. 59 [Apáca Br; BrAlt Conscr. Dom. Törtsvár 741]. — L. még CC 38.

serkorcsmáros sör árusításával/felszolgálatásával foglal-ko-zó kocsmáros; berar, negustor care ține o berărie; Bier-schenke. 1668: Minden ser kortsomáros tartozik adni mikor azzá teszik negy negy tallert, minden helyeken lévőh [Fog.; UF II, 441]. 1677: Ao. 1677, 9 Februarii. Cserei Ja-nos uram administralt Ser korcsomárosok honorarium-iat ... f. 10 [Fog., i.h. 366].

serkülő serkenő; care începe să mijească; mit einem leichten Anflug von 1839: Moldován János serkülő bajjuszú [DLT 892 nyomt. kl].

serlakálhat becsaphat, félrevezethet; a putea înșela/induce în eroare; betrogen/anführen können. 1672: Onnan Jenőben jönnek s az ott való kadinak is poroncsoltanak, hogy az is eljőjön s hárman lássák meg. Vigyázzon arra az vezér, hogy se egyik fél, se másik fél ne serlakálhassa őket, hanem igazságosan procedáljanak az dologban [TML VI, 43 Nemes János Teleki Mihályhoz].

serlátás sőrellenőrzés; verificarea fabricării berii; Bier (brau) kontrollé. 1727: Sert az ki korcsomára akar adni, serlátás után adhassa [HSzj sör-látás al.].

serlátó sőrfőzést ellenőrző személy; persoană care verifică fabricarea berii; Braukontrollleur. 1649: Welten Radek, es Beke Pal Ser latok(na)k számado registrumok Ebben az esztendőb(en) főzött serek peniglen ekkeppen következnek [Kv; Szám. 26/VI. 517]. 1651: tizet auagy Tizen ketetű az Serfőzők keozwl Birak Uraim hiuasza(na)k es intimaliak nekik hogy ha sert akarnak főzni, főzzenek korziomara valo jo sert az ser latokkal megh lattatva(n) ha jonak es arra valo(na)k itilik lenni adgyak megh igaza(n) a varoset teolle az szokas szerent ejteleteol egy egy penzt [Kv; PolgK 142].

serleg kupa; cupă, pocal; Pokal. 1507: vala Nalam zalagon Eg torot serlege melben <vagyon> három Nehezék hyan ket gyra tyzen ket forint [Nyírk VI. 187 Cheh Istvan végr.]. 1583: Marthon Deak es Tauszner Lukach valliak, Menenk Calmar Ianoshoz hog meg lassuk betegsegebe(n) Hat ot vagion Semmy Iacab, es kochkaban Iaczanak eg Massal Es egygywt igen zepe(n) lakank fel keolt vala Immar az etek az Aztatrol hane(m) mikor chak zepen bezelgetnenk eg Massal az luhos Miklos chak fel kele, es Semy Jacobot Nem tuggiuk michoda lelekteol Indulatwa(n) (!) velette(n) agion whę eg serleggel [Kv; TJK IV/1. 169]. 1584: Zabo Miklos, Es Szeöch Peter valliak, Minket ketten kere Bukj pal hogy Mennenk Balassy Gergelyheöz, es amineo ezwt marhay kj vesztenek volna az eo Beör Zepetebeol azokat teorwennelkwl Adna megh Illie(n) ezwt marhakat Newez vala ... wgy mint Serlegeket, Mosdot, poharokot [Kv; i.h. 197]. 1696: Egy Selleg, az Szája kívül belöl aranyas Egy pogany penzes ezüst selleg Aranyas Szaju selleg [Mv; MbK IV]. 1699: Egy kised Sáhosan aranyozott udvari pohár nyom 43 nehezeket. Nb. Az első Inventariumban irtak volt ezt Sellegnek [Kv; KvRLt X. 4. 43b]. 1700: ezeket hozták elő Kupa pohart nro 3 Sellenget (!) nr 1 Czapa pohárt nro 4 [Abrudbánya; Pf 6]. 1748: Egy ejteles Selleg [Vargyas U; CsS].

Vö. az ezüsti- és rézserleg címszóval.

Szk: *abroncsos* ~. 1655: Egy Abrontsos reghi selleg — M. 1 p. 15 [Kv; RDL I. 29] * *aranyos* ~ aranyozott serleg. 1580: 1 Eoreg aranyas serleg pogan pénzél rakott [MNY XXXV, 56]. 1781: Három egymásba járo aranyos Sellegek [Kv; KvRLt IV. 17] * *aranyos szájú* ~. 1696: Egy Selleg, az Szája kívül belöl aranyas Mas Selleg Egy Aranyas szájú Selleg [Mv; MbK 80. 5] * *Diana* ~e. 1786: Egy nagy fedeles Dianna Sellege [Nsz; Ks 74/56 Conscr. 75] * *egymásba járó* ~ → *aranyos* ~ * *fedeles* ~. 1680: 1680,

19 Januárii. Szecsosori Mathe küldöt ... Fel ejteles fodeles sellegeket ötvent [Fog.; UF II, 393]. 1796: Egy nagy Kivül belöl meg aranyazatt talpas és fedeles Selleg [Sólyomkő K; RLt özv. Ladányi Jánosné Patonai Eszter lelt.] * *fejér* ~ fehérézüstből készült serleg. 1629: Egy kis feyr Serlegh nio(m)m. — p. 36 aestim: tt f. 9 [Kv; RDL I. 132] * *fejérezüst* ~. 1627: Egi eoregh feiër ezwt selleg [BLt Béli Kelemen inv.]. 1628: Egy fejér Ezwt selleg [Bodola Hsz; BLt]. 1736: tiszta fehér ezüst sellegek, egy-egy vedressek [MetTr 396] * *fejérezüstös* ~. 1627: Egi eoregh fehér ezwsteos selleg [BLt] * *öreg* ~ nagy serleg. 1598: Az mi keucz ezwt marhaczkam volt, azokbol hattam az Gazda Azzonnak, egi eoregh Serleget, kin az en magam neuem es Czimere(m) rajta vagion | Gerendj Georgynek hattam egy feyer eoregh Serleget Hozzu Janosnal uagion egy Aranyas szablam, egy penzben sincz, aztis nekj hattam [Gerend TA; Törzs. Gerendi Pál végr.] * *összejáró* ~. 1598: Az en leanyomnak Ilonanak hattam egi Arany lanczot kiben uagion Zaz Arany forint, egi eozue jaro Aranyos kupat, egi fel Aranyas kupat, kin kos feo vagion, haro(m) eozue jaro feyer Serleget, keozep zerweket [uo.; i.h. ua.] * *sima* ~ disztetlen serleg. 1580: 1 Eoreg sima serleg [MNY XXXV, 56]. 1637/1639: Egi Eöreg sima Selleg az szelj aranyas nyom m. 2. p. 20 — f. 6 38/66 Egi Eöreg sima Selleg az szelj aranyas, njom m. 2. p. 7 — aestimal(tatott) f. 34/33 [Kv; RDL I. 111]. 1643: 1. vagio(n) egy sima selleg pohar, aranyas szelyu [Mv; MvRLt] * *talpas* ~ → *fedeles* ~.

serlegecske kis serleg; cupă mică; kleiner Becher/Pokal. 1757: egy Sellegetskémét ugyan el lopták vala, s el dugták völt de az után meg tanáltam [Gysz; DE 3].

Szk: *halhajas* ~. 1655: Egy halhajas sellegetske M — p. 34 [Kv; RDL I. 29].

serlegforma serlegszerű; în formă de cupă/pocal; becherförmig. 1673: Két Matyas Király Pohára. edgyik lábás másík sellegh forma nagy [Fog.; UtI].

serlegpohár serleg formájú pohár; pocal; becherförmiges Glas. 1549/1752: Az én Leányom(na)k Orsola Aszszony(na)k hagioj négy kalánt ezustet egi ezüst kupát és egi serlegpohár ezüst pohárt [Szentanna MT; LLt]. 1560: Az ket kys Leannak ... az annyok hagyoth Egy serleghe Keozep poharth [JHb QQ Temeswary Ianos reg.]. 1572: Pattantyws Balasnak volt harom Serleg pohara nala 25 forintba kiknek az eggik melybe masfel nehezék hean egy Ghira ezewst volt. igen meg teoretet volt, kit ew fel myweltetet [Fog.; SLt S.10]. 1574: Vagion Eóth serleg pohar [Gyf; JHbK XXI/12]. 1576: Vagion egy Serleghe pohar kybe wagion ket gyra, lte(m) wagion Aprob zeroo pohar negy [Szamosfva K; JHbK XVIII/7. 2]. 1589: Eotweos Balint Deesen Lakozó megh eskwuin hity vtan ezt vallia Mikor Kew varba volt az darabantoktul hallotta hogi Matias Deak Kew varbul Egi Serlegh pohart lopot volna es creossen megh zidogatta az lopasert [Dés; DLT 226]. 1595: Egy viselt serlegh pohar M 1. p. 8. kopot Az Arania [Zsombor K; Somb. Sombori László reg.]. 1608: Vadnak kett Selleghe poharok, Nio(m)nak Eggiwt m 1 p 6. Bechultek u(ale)t f. 10 [Kv; RDL I. 83]. 1611: Egi sellek pohar Mas egy kwsscb poharochka vgia(n) azo(n) formara valo ... 6/25 [Kv; i.h. 88]. 1629: Egy kis serlegh pohar, az szilj Aranyas niom. m — p 25 aestim: tt f 10. d

50 [Kv; i.h. 143]. 1735: Egy Selleg Pohár [MNy XXXVIII, 305].

Vö. az ezüst-serlegpohár címszóval.

Szk: aranyos ~. 1651: Arany es ezüst Marha Vagyon egy beleől Aranjos Selleg Pohar f. 14 [Kv; RDL I. 28] * aranyos szélű ~. 1629: Egy Aranyas szelw Selleg pohar nro m. 1 p. 33. aestimaltuk tt f 30 d. 25 [Kv; i.h. 132] * aranyozott ~. 1578: Aranyozott selleg pohár [Gyf; MúzRadák] * capás ~. 1735: Egy Selleg tzipás Pohár 13 1/2 Betsi lot [Kv körny.; RLt]. 1752 k.: Egy lábas trébellett aranyos pohár 13 Betsi lot Egy Selleg tzipás pohár 13 1/2 Betsi lot [Kv; RLt] * egybejáró ~. 1595: Egy eoregh eozwe Jaro Aranyas kupa M. 7. p. 26. Mas Aranyas egjbe Jaro Kwpa M 2 p. 28 ... Ket egybe Jaro fejer serlegh poharok M. 4 p. 28 [Zsombor K; Somb. Sombori László reg.] * fejer ~ fehérezüstből készült serlegpohár. 1595: Ket eoregh fejer Serlegh poharok M 3 p. 38 [uo.; i.h.]. 1637: egj sima feier Selleg Pohar nyom p. 29. f. 9 d. 57 [Kv; RDL I. 24] * lábas ~ talpas serlegpohár. 1612: Egy Vy feier serleg pohar sima Egy Labas serleg poharnak az felj Ezüst Egy Labas serleg [Kv; PLPr I/3. 68] * öreg ~ nagy serlegpohár. 1595: Ket eoregh fejer serlegh poharok M 4 p. 24 [Zsombor K; Somb. Sombori László reg.]. 1596: Egy eoregh serlegh pohar három planeta rayta, nyom m 3. p. 8 [Kv; RDL I. 65] * sima ~ díszítetlen serlegpohár. 1637/1639: 1. selleg pohar az szelj Aranyas m. 1. p. 15 — f. 18 d. 1. sima selleg pohar m — p. 40 — — f. 13 [Kv; i.h. 111].

serlegpoharacska kis serlegpohár; pocai mic; kleines, becherförmiges Glas. 1622: Egy kws sellek poharoczka nió(m) m. — p. 16 1/2 tt f. 4 d. 50 [Kv; RDL I. 119].

serling vmilyen ivóedény; un fel de vas de baut; eine Art Trinkgefäß. 1816: Egy régi modi meg-aranyozott fedeles Scherling 37 Lothok [Kv; Born. IV. 41].

sermerő sörméréshez használt; pentru măsurarea berii; zum Bierausschank gebraucht. **Szk:** ~ paraszt fazék. 1699: Ser merő paraszt fazék [O. csesztve AF; LLt Gyulafi László inv.] * ~ sajtar. 1699: Ser merő Sajtar Nro I [uo.; i.h.].

sernevelő-ház serfőző-ház; clădirea în care se fabrică berea; Brauhaus. 1634: Malmainkra szorgalmatos gondgia es vigiazása legyen ... mert az meny idő alatt haszontalanul állany comperialtatnak az malmok, annak az kárát az Uduarbiron veszik meg. Mely dologot serneuelo házainkra is érczenek az Uduarbirak [Fog.; UF I, 331].

serpál elterjed/harapózik; a se extinde/răspîndi; sich ausbreiten. 1581: Mint hogi eó kgmek faradoznak varaswl, az fwstolgo taplot megh oltany, keryk eó kegmet Biro vramat is hogi az kozonseges bekesseget gondolwan legien kegies Indulattal minde(n) dologba, es az haborunak le Zallitassaba ne chyak ellent ne tarchio(n) de vgia(n) se-gichyseggelis legie(n) annak megh letebe Mind Engedellemmel Mind penig io Intessewel, hog' ez dolog towab ne serpallio(n) es előb ne gywkerezsek [Kv; TanJk V/3. 240b]. 1618: Nagyságod személye ellen kinek micsoda judiciuma volt, az előtt is és most is serpál, az nem szinte nem cum incubál megírni, tudom, Kamuti uram Nagyságodnak bőbeszen referálja [BTN² 110]. 1653: Mikor János király felserdült volna az atya halála után kétfelé tekint-

vén, látá azt: hogy az egész keresztyénségben immár oly változás lett volna, hogy kiki mit akarna azt vallaná a Luther Márton újításának utánna ... Johannes Huntherus ... úgy hozott alá a Luther Márton könyveibe, és úgy serpált azután az egész szászszágon a lutheranizmus [ETA I, 26 NSz]. 1718: az Pestis az mint írják csak serpál, Brasso hirtelen el rekedet, úgy jött ki az ember belőle, mint ha ellenség üzte volna [Ks 96 Apor Péter lev.]. 1746: Kezdet vala Csátó Szegben dögleni^a de a szükséges praecautiokat végbe vitetvén, már ottan is cessált, s az falu bé van szoros Strásakkal rekesztve csordájával edgyüt azért hogy más falukba ne Serpálljon, s miglen az contumacianak ideje el nem telik, addig fel sem szabadulnak [Somlyó Cs; ApLt gr. Kálnoki Ferenc kezével. — "A marha]. 1764: ezenn Hírek azon Időben az egész Gerenden nagyon Serpaltanak [Nagysajó BN; KS Michael Détései (20) és G. Csizmadia (19) jb vall.].

serpálódik elterjed; a se răspîndi; sich ausbreiten. 1762: kik zugattanak, és ki indította ez hirt, ki fovealta hol serpalodat [Torda; TJKt V 93].

serpár tűsző; şerpar; Leibgurt, Ledergürtel. 1831: F. Gezési születésű Rab Juon Todor Itu ... viselt új veres gyűszűt (serpar) [DLT 1115 kv-i nyomt. kl]. 1837: Dán Gyissaj Szászsebes széki, Rekittei születésű visel széles övedző szíjat (serpár) [DLT 945 ua.].

serpenyő 1. lapos, nyeles edényféle; tigeaic; Pfanne, Kasserolle. 1521: Padella wigo Serpenyuo [Vh; MNy XXXI, 276]. 1558: tegy az serpenyoben anny Jo tartarom olayth es had az kettőth^a Igy Meg oluadny es ozue. Miskualny ugy, Minth keeth orayg [Ns; MKS 1896. 286. — "A keveréket és az olajat]. 1572: Margit Trombitas Demeterne Azt vallia hogy zerpeneoyert Ment volt keomyes gergnehez, talalya az hazban az azzont, Keomyes Gergnet, Teremy Janost es egy Keomies legent, Eo kerdj hogi Myt Jarnak otth Azonba ky Jeonek onnat vgan vele egetembe Eo Nem latot senny Go-nozt [Kv; TJK III/3. 5]. 1587: vna patella vulgo Serpenyoe [Gyf; GyK]. 1593: Ezek kwvl wagian walamj marha kiket in sserie meg neuzezek, wagian ... egy rez mosar negy Cherpenio [Szu; Uszt 9/44]. 1627: Egj foldozot serpenio, 3 labw f—d. 15 [Kv; RDL I. 134] | egj czierpenio io [Uszt 80]. 1730: Egy kús Sörpenyő [Körispatak U; Pf]. 1748: Sörpenyő Patsinta Sütő 2. Olvasztó Sörpenyő 2 [Vargyas U; CsS]. 1774: Szállítatott még Vásárhelyre az Uraságéból 'a többi között Vaskalánt, Nyársat, Serpenyőt, Pecsénye vas alá valót [Szentdemeter U; LLt Vall. 94]. 1782: Hitván Szerpenyő [Szentimre Cs; Hr Inv.]. 1785: Egy Serbenyő — 34 [WLt Cserei Heléna jk 8a]. 1849: Láttam több üstököt és Cserpenyőkötis [Héjasfva NK; CsZ. Fodor Péter (68) vall.].

Vö. a föld-, rez- és vasserpenyő címszóval.

Szk: enyves ~. 1845: A Fuserek szer szám Specifikátzia ... egy tztitling, egy Grundgyalu, egy Nutgyalu, egy rás-poly vinkli egy Enyves serpenyő, két Strechnadel [Kv; ACLev.] * enyvező ~. 1741: Egy enyvező serpenyő [Kv; TL 90 lakatos szerszám] * faggnyólvasztó ~. 1656: Az masikban wagian 3 labon allo fadgyu olvasztio nieles karika eoregh serpenjeő, fa gyertia marto mellette [Fog.; UF II, 106] * háromlábú ~. 1636: Egi foltos háromlábú serpenio d. 40 [Kv; RDL I. 109]. 1637/1639: 1 Rosz lyuka-

dozott Eöreg haramlabu serpenio f.—d 15 [Kv; i.h. 111]. 1693: Mihoknak Egy közep szerű vas nyars, Egy haram labu serpenyő Egy palatsinta sütő serpenyő [Ne; DobLev. 1/38. 10] * *kávépergelő* ~. 1801: Két jó nagyotska Kávé pergelő Serpenyők [LLt 106/1]. 1816: Egy kávépergelő Serpenyő [Varsolc Sz; Born. IV. 41 Bornemisza Krisztina conscr.]. 1829: Kávé pergelő Serpenyő [Kv; Pk 6] * *lábatlan* ~. 1627: Egi labatla(n) serpenio d. 50 [Kv; RDL I. 135]. 1675: egi kicsin Labatla(n) sörpeniő [Mezőmadaras MT; Borb. II]. 1677: Egy foltos lábatlan serpenyő v(a)(e)t f.—/25 [Kv; RDL I. 155b] * *mázás* ~. 1594: Mazos labos serpeniő vagjon No. 2 [Somlyó Sz; UC 78/7. 33] * *merítő* ~. 1793: Karamel, vagy merítő serpenyő [TL Consr.] * *olajpergelő* ~. 1785: Egy olaj Pergelő Serpenő uj; öt forintal vétetett [Szu; Ks 73/55] * *olajsütő* ~. 1629: Egy olaj sütőe czierpenio [Szentdemeter U; LLt]. 1730: Egi olaj Sütő Sörpenyő [Körispatak U; Pf]. 1770: Egy olaj Sütő sörpenyő közös [Uz; Pf] * *olvasztó* ~. 1748: Olvasztó Sörpenyő 2 [Vargyas U; CsS] * *ólvasztó* ~. 1756: On olvasztó Serpenyő Nro 1 [Somkerék SzD; Ks gr. Bethlen Imre lelt.] * *ónos* ~. 1659: egi onnos czierpenio [HSzj mozsár al.] * *őreg* ~ nagy serpenyő. 1587: Egy Eoregh Serpenyeo d 32 Mas kised d 8 [Kv; KvLt Inv. 1/2. 4]. 1615: ualamj vas zerzomok egy eöreg Serpeniöuel egywt f 1 d 25 [Kv; RDL I. 97]. 1658: Was szerza(m) Egy Eoregh foltos serpenjő Est. d. 20 [Kv; KJ]. 1703: Edgj nagi őreg serpenyő [Zabola Hsz; HSzjP]. 1720: Ezen Házban vagyon Egy őreg serpenyő [Sepsiköröspatak Hsz; i.h.] * *palacsintasütő* ~. 1693: Mihoknak Egy palatsinta sütő serpenyő [Ne; DobLev. 1/38. 10]. 1758: Palatsinta Sütő Serpenyő [Csapó KK; Berz. I. 21/14]. 1768: Palatsinta Sütő Serpenyő 1 Ostyá Sütő vas 3 [Mezősztyörgy K; Ks 23. XXIIb]. 1810: Egy platsinta sütő Serpenyő ... xr 41 [Mv; MvLev. Illyés Anna hagy. 3] * *pecsenye alá való* ~. 1589: Egy pechene Ala valo serpeniue. Ket Reez kezzely. Hat Nyas, vas [Kv; KvLt Vegyes 1/2. 39]. 1591: Pechenie ala valo serpeniö 1. Vas serpenio io es hitwa(n) III. [Kv; AggmLt A. 53]. 1610: Egi Pechenie ala valo Serpeniö [Kv; RDL I. 6] * *rántó* ~. 1787: Egy kis rántó Serpenyő Dr. 14 [Mv; MvLev. Nagy György hagy. 5] * *(vas)lábas* ~. 1611: Vagio(n) egi roz Labas serpeniö eöreggh vagio(n) egi kwssbe rez serpenio labas [Kv; RDL I. 88]. 1623: Egi labas serpeniöbol Jutott f.—d. 25 [Kv; i.h. 122]. 1635: Kett Labos serpeniw egy eöreggh az masikia közep szerw [Kv; i.h. 107]. 1662: adtunk Egy labas serpeniöt pro f. 5 [Kv; i.h. 147]. 1675: egi pecsenie ala valo. egi vas Labas egi vas labas serpeniö [Mezőmadaras MT; Borb. II].

2. mérlegtányér; taler, talger; Waagschale. 1589: Egy Arany Mertek skatulastol serpeniösteol. Egy Arany Mertek keow [Kv; KvLt Vegyes 1/1. 38]. 1595: hogi az masa hazban az masa serpenywe meg teoret volt, Jsmeg meg chinaltattük attünk f—/10 [Kv; Szám. 6/XIII. 39]. 1622: Egi mérték keő 32 gyras egi serpeniövel egiwt f. 4 [Kv; RDL I. 119 Néhai Tótházi Eötes Mihály ötvösműszereinek lelt.]. 1633: Azzonio(m) jüjeón uissa keglmed had merje(m) megh Vyolag az hust, mert en auagi teöbبت, az uagi keussbet adta(m) keglnek, ez szora Koncz Istuan(n)e uissa tere, es az hust az serpeniöbe eö maga raka [Mv; MvLt 290. 130a/2]. 1655: rá talalánk az arany porra, vala egy Jrháb(an), Serpenyöstől, es girás kövestől, az penztis megh talalók az Oláhok nyomárol az viz(en) egy altal vetőb(en) [Kv; CartTr St. Nyomas vall.]. 1683: Egy őreg Giras követ Enyedi Ötvestül Serpenyőjével vette(m) f 10 [Utl]. 1694:

Vagyon egy Ket köblősnyi őreg Dagasztó Tekenő Egy szakasztó Pad, Profont kenyerhez való Serpenyő Vas fontyával edgyüt [Kővár Szt; JHb Inv.]. 1735: Kóródon Bécsi Réz font Serpenyöstől [Kv; Ks 40. XXVIII]. 1753: Bécsi font Serpenyőivel egytt Nro 1 [Szentmargita SzD; Ks 18. CII]. 1852: Egy kis Téka, rajta lévő fontokol 10től le fele Serpenyőivel edgyüt [Dés; DLT 923].

Vö. a mérő serpenyő címszóval.

Szk: *gelétmérő* ~. 1832: a két Erdéli Sámuelnek aCzéhá beadot Instántziája hogy a Glét mırő Fontost és serpenyöt egyedül a Czéh Mester hibáztata volna meg [ZFaz.]. 1835: Vagyon egy Gelét mérő Serpenyő Pleből [i.h.] * *húsmérő* ~. 1675: Egy roz kis serpenyő, Egy hus mérő serpenyő [Dés; Borb. II]. 1711: Adtunk egy hus mérő serpenyöt Rudastol in ft: 1 [Kv; Pk 6] * *karikás* ~. 1711: 1 Őreg karikás Serpenyő fa(cit) 2/40 [ApLt 5 Apor Péter inv.].

3. vmilyen műhelyben használt nagyobb lapos edény/tartály; vas/rezervor plat folosit într-un atelier; gröberes, plattes Gefäß/Behälter. 1637: egy Ladaba talantunk wüeg Cziwrheoz valo vas ezkeozekot vgy mint egy Nagy Eoreg szen vono vas rud, egy eöreg serpenio, egy wuegh vono [Teremi KK; Ks 69. 50. 44]. 1823–1830: (A söfőzőben) Alol vagyon egy négyszzegetű vasüst vagy inkább serpenyő, az hossza négy öl, ha nem több; szélessége valami két és fél öl [FogE 191].

4. *igazságnak* ~je igazság mérlege; balanta dreptății; Waage der Wahrheit. 1791: Groff Gyulai Josefne Báro Josika Maria Aszszony álmélkodással hallotta az Exponens Ur ő Nga minémű admonitiot tétetett Ngod ő Nga ellen mellyet ha egy jól gondolkodo elme az igazságnak serpenyőjében megfontol, egy szot sem talál olytat melly, az igazsággal ne ellenkezők [Kv; JHb XLIV/4].

5. *szentírásnak* ~je a szentírás mérlege; balanta Sfinte Scripturi; Waage der Heiligen Schrift. 1677: valaik az Ecclesiáknak épültre nézendő Szent írás szerint valo tetszéseket communicálni akarják, mely ily móddal engedtetik, hogy a' közönséges Egyházi gyülekezetben tartozzanak proponálni, és mind magokat, 's mind pedig opiniojakat a' közönséges gyülekezetnek censurája alá submitálni, mellyet azok a' Sz. írásnak serpenyőjében igazságosan megfontolván ... ha mind hasznosnak, s' mind pedig szükségesnek itiltetik, közönséges meg edgyezet végezésből vétessék ususban-is [AC 2].

6. löporos csésze a kovás fegyveren; tigăiță pentru praful de pușcă; Zündpfanne am Steinschloßgewehr. 1585: Afra Istwan Coloswary vallia az veresbely drabant oztan puskat fogot hozzaioik de nem volt kanottia, sem por nem volt az serpeniöben [Kv; Tjk IV/1. 485b]. 1599: Lakatos Adam az Szakallosoknak czinalt gemet es serpeniöet ismet igazgatot az Szakallosokbolis goliobisokat furit ki attam(m) f 1 Sarosi Janos czinalt gemet Niomatot Serpeniöet, ismet igazgatot 12 Szakallast megh d 60 az kiknek heok^a volt gwtö liwk serpeniö es Tiztito uezzö es egieb aprolek mindenesteöl attam teoleók f 3 d 50 [Kv; Szám. 8/XIII. 44 Szabó András sp kezével]. — "Olv.. hé(j)ok; értsd: héjok ~ hijuk. 1660: Puskát ránta hozza rea ránta az keövet hogy megh leője, mellyre mas ember egy keő nyellel hozza vte hogy láta hogy megh akarja leőni, az ercetis rea ranta az serpenjeöre. melly hozza való wtesen megh rugoszkodek el esven mind Lovastol mideőn fel kelt rugaszkodek az lo Mihaly haza fele [Kv; Tjk X/3. 317–8]. 1808: Azon Puska ... Uj Szerszámmal uj rezezéssel lészén az árra Rfr. 63 ...

A szerszámon Uj Serpenyő Rfr. 3 | A' kisebbik Karabély A' Serpenyő ki forrasztása [Kv; TKHf puskaműv.].

Szk: *portöltő* ~. 1652: Agyu Tisztító ecset, más vegin való fa döörklyőjéuel öreg s aprobb agyuhoz és Taraczkhöz való N. 13 apro Taraczkhöz való por töltő serpenyő N. 4 [Görgény MT; Törzs].

7. mécseshez/fáklyához való tányér; recipientui opaitei; Teller für Öllicht/Fackel. 1681: Vár emelcsős kapuja Vagyo(n) ezen kapu között Lampas tarto vas rostely Lánccsal együtt a kapu felett Nro 1. Bastyára való öntött mécses fáklya, serpenyőtől Nro 3 [Vh; VhU 508]. 1714: Éjjeli fáklyához való 10. Serpenjő 90 lb. fl. Hung. 4 [AH 50].

Szk: *láncon függő* ~. 1667: Mécsnek való láncon függő serpenyő nro. 8 [Fog.; UF II, 340]. 1673: Metsnek való, láncon függő serpenyő nr. 8 [uo.; i.h. 541].

8. malomhoz való alkatrésze; un fel de piesă a morii; Pfanne, Bestandteil einer Mühle. 1585: az malom zwkse gere veottem 119 orso fat p(ro) f—d. 80. Veottem ket viz kereknek való fat p(ro) f 2 d 50. Veottem egy Torozkaj vasat egy Serpenyenek az kiben az korong Jar p(ro) f.—d. 25 [Kv; Szám. 3/XXI. 3]. 1590: Weottem esmeg Az Malon Zyukse gere Felseo Jaraban Zegeottem Az Kowachyal Chinalya az Perpenczet Serpenyot es az Korong vasat [Kv; i.h. 4/XVII. 9]. 1656: Ezen malomnak ket bokor keöve Az felseök pedig egy jo ideig el szolgáhatok, külseö es belseö kerekei jok, gerendely vegeiben vas csapjai, 's kari-kai, perpencezei, serpenyöi, korongh vasai megh vadnak, liszteleö ladaival edgyütt [Fog.; UF II, 177]. 1680: Vagion liszteleö malom házok külsö belsö viz kerekei is jok Tengelyei ezek(ne)k mind kívül belül vas karikasok vas csapossok, Perpenczeje, orsoja, köldög vasai jok és Serpenyei kopottak [A. porumbák F; ÁLT Inv. 34]. 1776: Malomb(an) Korong vas és Serpenyő nádlására rud vasat Nro 1 [Mezőmehes TA; WassLt]. 1798: Acéltam egy korong Vasat és Serpenyöt az Malomhoz [Déva; Ks 72. 54]. 1810: A Korong Vasak, Serpenyök, és Kereszt Vasak, 3. Keréknél jok a 4ik keréknél Ujjittást vár [Oroszfalu MT; Born. IX. 5]. 1830: a' Malomban ... Az Also Köre meg Nadaltattam a' Korong vasatt és a' Serpenyött meg igazittattam [Aranyosrákos TA; Borb.]. 1835: A Malom ... A belsö kerékis jo, és használható, jo Serpenyövel és jo Karang vassal égyütt, a Karang meg van kötve két vas abrantsal [Várhegy MT; TGSz 8].

9. felvonó hidas kapu alkatrésze; un fel de piesă a podului ridicător/miscător; Bestandteil eines Tores mit Zugbrücke. 1676: Innen eléb mozdulvan vagyon az közezsö kapunak vas czapokban serpenyökben forgo, vas abranczas tengelyin vas szegekkel megh vert fel vono kapuja, melynek terhes sakjais jo, es az heveder ehez négy öregh vas szegekkel vagion foglalva [Fog.; UF II, 698].

serpenyőcsináló serpenyő készítéséhez való; pentru făcut tigăi; zur Pfannenherstellung gebraucht. Szk: ~ *üllő*. 1677: Vas verő ház ... egy serpenyő csináló horgas ülö no. 1 [Madaras Cs; CsVh 50]. 1681: Jó ajtó minden eszközeivel. Vas eszközök, melyek viseltesek cont. libr. 47 Serpenyő csináló ülö libr. 19 [i.h. 93]. 1703: Azon kamorában vagyon eöreg mása nro. 1 serpenyő csináló ülö nro. 1 [i.h. 118].

serpenyőcske kis serpenyő; tigăiță; kleine Pfanne. 1770: Kitsin Serpenyőtske nro 1 [Királyhalma NK; Ks 23. XXIIb].

serpenyőfedél serpenyő alakú fedő; capac în formă de tigaie; pfannenförmiger Deckel. 1652: Ez Kerek Bástya mellett a Folyaso alatt egy Réz Taracz; Ferdinand Császár öntette, 1545 esztendőbe(n), az ágya oh, farkán az vasais rosszas, serpenyoe fedeles vas. mellette egy Falkony, sing vasas pantos, vas karikás, kereke, tengelye, agya, minden vas eszközeivel [Görgény MT; Törzs].

serpenyőformálag serpenyő alakúra; în formă de tigaie; pfannenförmig. 1789: Ezen Asztal mellett vagyon egy feynyő fa Deszkából készült, ajtó nélkül való Theca, mellyis veres Márvány festéssel vagyon meg festve Ennek felső Poltán vagyon Sárگا rézből kereken Serpenyő formálag tsinált Gyertyatartó Rf 5 xr [Mv; ConscrAp. 88].

serpenyőfűrő lakatos szerszám; instrument de lăcătușărie; Schlosserwerkzeug. 1741: Egy Serpenyő fűrő [Kv; TL 90 lak.].

serpenyős serpenyővel ellátott (kapu); prevăzută cu tigaie/broască; (Tor) mit Pfanne versehen. 1656: Ezen kis aytora vagyon egy vas csapos serpenyős lánccsal emelcző, két darab töldgyfaból 's deszkából csinált | faragoth kö oszlopok ala vött bolthas alatt vagyon egy emelcsős vas szegekkel vért teöldgi fa deszkauall bellett vas csiaapon serpenyős teöldgyfa sarkon varbol ki jaro kapu [Fog.; UF II, 94, 100]. 1676: Ezen kapu között vagion ket darab töldgy fa deszkakbul csinált emelcsős kinakis fel vono láncca mely felöl valami vas pantan jár az emelczőis tengelyivel edgyütt vas abrancsas, Czapas, serpenyős | Nyilik ezen peczer ház udvaráról balra az vad kertre köteses töldgy fa kapu melliek között, sendelly heazatt alatt vas czopas karikas serpenyős felljül penigh vas pántos deszkás kapu [Fog.; UF II, 699. 745].

serpenyőtartó serpenyő tartására való; pentru păstrat tigăi; Pfannenaufhänge. 1652: csinaltam egy serpenio tarto fogast az boltban d. 80 [Kv; ACJk 50a]. 1789: 8. Serpenyo tarto Nád Karika Rf — xr 10 [Mv; ConscrAp. 23].

serpetlés sürgés-forgás; forfoteală; reges Leben, Getriebe. 1843: Figyelmeztetlek, tehát arra hogy nem lévén Kolosvart annyi serpetteled mint falun kerülő a nagy meletget igyál több vizet kívált reggel [Zsibó Sz; EMLt Kelemen Benjámin feleségéhez].

serpince sörpince; pivniță de bere; Bierkeller. 1823–1830: Szabad az univerzitásnak^a egy bor- és serpincét tartani, úgy egy patikát is [FogE 233. — ^aGöttingában].

serseprő sör alja; sedimentul/drojdia berii; Bierrest. 1730: Percipialtam az Sidotul Ser Seprű árrát d 24 [Szentbenedek SzD; Ks 26. XIV].

serszűrő sör szűrésére használt; pentru strecuratul berii; zum Biersieihen gebraucht. 1699: Hitván üress hordócska Nro. 1. Szekrenés kas nro 1 Ser Szűrő kosaracska Nro 1 Ser merő Sajtár Nro 1 [O.csesztve AF; LLt Gyulafi László inv.].

sért 1. sebet ejt vkin, megsebesít/sért vkit; a răni pe cineva; jn verletzen. 1573: Anna Barta Istvan zolgaló leania hity vtan azt valya hogy, az el múlt héten Jw volt az

varosból zena vca Kiss aiton Latya hogy fenessy mihal az pazor hazunk az Zena vca kiss aiton kywúl az aított Egy fawal Jgen fezegetty Az pazor penig onnan beleöl Azt mongia be ne Jwy mert ha be Jwz ide bizony meg öllek ... azt latta hogy az Sewenyen be tazitotta az fát, nem Túgia ha Akor sertette avagy nem [Kv; TJK III/3. 295]. 1584: Markos Caspar vallia vizza leowe Kutos Marton es hat eg kichinne megh veresedet a' homloka oldal felt, kerdem my lelte es Monda Im az Nagy Mate miwelhogyz rezezh vala zerettebe Eolele megh es vgy serte a' chakannial [Kv; TJK IV/1. 282]. 1585: Dely Miklos Karansebessy ... fassus est ... Azt Ne(m) latta ha Kessele vagy hancharral sertette [Kv; i.h. 527]. 1598: egy hitwan chatarnat le vetettunk ez okon hogi ha ala essik embert ne serchen [Kv; Szám. 7/XV.49]. 1657: túl maga sátorán Petneházi István híres vitéz ürember sátora lévén, azon ebéd felett asztaláról egy cipőt elsodrott muskéta golyóbis, de embert nem sértett [KemÖn. 42].

2. vmiben fel/megsért; a ráni la ...; aufritzen, lädieren. 1709: sántult meg az pejő, az körömházon esett egy kűs seb, megnyomta vagy fában sértette, elég az, nem állhat az jobb lábára [SzZs 270].

3. (lábbeli) felsért; (despre obiecte de încălțăminte) a jena/roade; aufreiben. 1782: A közölség elmúlt Nyáron nékem szembe mondotta^a, hogy nem járunk sokáig tiszmban, meg mutattya, melyre én azt mondtam; bár most se jöttem volna tiszmba, mert sérti a' lábomat [Torockó; Thor. XX/4 Lako Mihály (42) jő vall. — ^aDési Zsigmond praefectus].

4. bánt, zavar; a supăra/deranja; stören. 1811: De mit belödom én az hazugokkal, Orromat-is sértik a' büdös szagjokkal [ARÉ 92]. 1879: A napfényt, a béigyekszik szobámba, kizárom. Félek a világosságtól, a zajtól. A hó világa sért, a szekérszörgés kábít [PLEv. 39 Petelei István Jakab Ödönhoz].

5. (becsületében/önérzetében) megbánt, keserűséget okoz; a jigni/insulta; beleidigen, kränken. 1847: Név szerent főbíró, alispányt, szolgabírókat illeten szókkal sértett-é? [VKp 206 vk].

Szk: ~ve érzi magát. 1876: Kebli tanácsunk megfontolván hogy Törös János, ha Csonkáné által sértve érezte magát, a törvény útján kellet volna elégtételt keresnie, nem pedig az utczán békésen járó megátámadnia s gyalázó szókkal illetnie, őt Csonkáné becsülete megsértésében hibásnak találja, azért megfeddésre s az asztalpenz 1 f. 60 kr megtérítésére ítéli [M.bikal K; RAK 328] * becsületében ~. 1798: Mülleris az ablaknál akkor betűletesen veszteglet Delucio Legenyit szoval meg támadta, le Huntzfutolta, azis látván hogy ártatlanul illeti bestelenit szokkal publice betűletében Sértven viszsza mondotta ha te nékem mondd te vagy az [Déva; Ks 115 Vegyes ir.] * hírében/nevében ~. 1754: Vályebrádi Matyas Márk felesége Annók exponálja, hogj ez el múlt húshagyáskor Csótörtökön ... Bulza Vaszyly ... engemet a' Tornáczból a' Kamarába bérantott, és mondván Balsa Gyurgynak, hogj az ajtot bé ránkcsa reánk, mit akart véllem cselekedni, mit nem, azt én nem tudom, elég hogj bestelenségemre igjekezett, jollehet gonosz szándékát rajtam ki nem tölthette, azutánis itt a faluban sok Emberek előtt engemet bestelenit hiremb(en), nevemben Sért; meg kívánom azért, hogj méltó büntetéssel afféle gonossága refrenáltassék, mint hogj nem csak rajtam, hanem más Aszszony Embereken afféleket tentált [Vályebrád H; Ks 62/22].

6. vki haló porát/emlékét gyalázza; a ponegri/denigra amintirea cuiva; js Andenken verunglimpfen. 1823: el nyugadt hamhait semmi esetben serteni nem kívánnjuk [Aranyosrákos TA; Borb.].

sertajték sörhab, spumă la bere; Bierschaum. Sz. 1665: Maga Kundi az egész vármegye szeme előtt azzal kérkedett, Kegyelmed által nyerte éltéig mostan confirmatioját. Rákóczi György fejedelem mondásával élven: Im nem sertajték, hogj elfújjak [TML III, 52 Kapi György Teleki Mihályhoz].

sertartó sör tartására való; pentru păstrat bere; zur Bierlagerung gebraucht. 1748: Sertarto közönséges szerű hordo nro 6 [Csicsó Cs; Ks 65. 44. 13].

serte 1. kefe; perie; Bürste. 1681: Viragos bort tisztító, vas drosos serte, fa nyelestől Nro 1 [Vh; VhU 530].

2. ? sörtés, szörös; acoperit cu păr scurt; borstig. Szn. 1461: magistrum Petrum Sewrthe subnotarium nostrum [MNY X, 376].

sertécske malac; purcel; Ferkel. 1769: Vagyon Egy bornyus Tehen, kétt Sertécskéje [Marossztygyörgy MT; Ks 67. 48. 81].

serteecsét sörtéből készült ecetszerű szerszám; pensulă din păr de porc; Borstenpinsel. 1732: találtunk egy bor tisztító Serte ecsetet [Köröd KK; Ks 12. I].

sérteget 1. sebet ejt, megsebesít; a ráni; verwunden, verletzten. 1664: Zrinyi uram ő nagysága vadászai holmi erdeiket egy erdőben be kerítvén hálóval, az úr maga is ki ment reájok, azomban az többi között egy, az ki legnagyobb volt, el szakasztotta az hálót s ki szaladott; hogj az kopók csiholtak, az csiholásra utánna az úr csak egyedül lováról gyalog szállott; az mint lőtte volna az erdeit, neki az úrnak, veszedelmesül elmarczangolta, sértegette, úgy hogj ugyan ott megholt csakhamar [TML III, 330 Naláczai István Teleki Mihályhoz].

2. becsületében/önérzetében megbánt vkit; a jigni/insulta; wiederholt beleidigen. 1672: nincs patientia nélkül Kegyelmed s bizony én is, de mindezeknek ő felsége bizony jó végét adja s Kegyelmed böcsületeit sértegetni kívánó gonosz akaróit, meg hallja, Isten megszegyeníti [TML VI, 358 Bánfi Dienes Teleki Mihályhoz]. 1678: csak volna Kglmetek között az kicsin dolgokat nagygyá nevelő szép egyesség, ne nyughatatlankodnának, ne bontogatnák tovább is félrehúzásokkal, privatum keresékekkel az közjót s az mi méltóságunkot is ne sértegetnék az olyanok, kik felől noha ezelőtti leveleinkben is írtunk kglmednek s Im most magoknak is, az olyanoktól magokat megójják [TML VIII, 225–6 a fej. Teleki Mihályhoz]. 1826: sértegette is szoval a Commissarius Urakot [Dés; DLT 495]. 1834: a Tiszt engemet ilyen méltatlan szavaival sértegetett: Nem tudja hogj miért egy pap, akkora ur [Bögöz U; IB. Bentzédi Sándor ref. pap nyil.]. 1877: vádolt Kozma Katát pedig azért mert Bálint Jánosnérol olyat mondott, a mi közte s férje közt a béke felbomlását eredményezheti, s mert panaszolt a szék színén is sértegette, az asztalpenz kétszeresére az az 2 fr. 80 kr-ra bünteti, becsületsértési keresetével panaszolt az illető polgári bírósághoz utatítván [M.bikal K; RAK 338].

sértegető I. mn 1. bántó/becsületbe vágó tartalmú/jellel-gű; jignitor, insultator; beleidigend. 1675: az I hol mi diffamális szavaival illetett, szidalmazott lelek beste lélek nagy subaiu kura fiának, és teöbb ehez hasonló jó hiremb(en) nevemb(en) meg öldöklő, és sértegető szavaival illetett [Kv; TJK XII/1. 49]. 1760: Elég bánatb(an) vagyok illy reméntelen hová tovább nagyobb(an) sértegető vexáim miatt, tudván a Korda Vr(am) sok színű illegalis practicajit jobb(an) is valamint eddig, ugy ezután is ellent kell állani [Igenpataka AF; TL gr. Teleki László aláírásával]. 1762: Inquisitoria Relatoria felolvastatván világosan ki jó Várad Szabo Pálnak nyilván lett káromkodása, ugj sokaknak általa lett motskoltatása, midőn elsőbenis irtoztato, s embert rettentő, mind I(ste)n, Religio, mind Nmes Várasunk Hadnagja ellen, kutya, menkö, langazos teremptettével szidkozodni karonkodni sokaknak hallottára batorkodot azért az Város Piattzán lévő fa lora, az holnapi, u.m. szomboti vásár napján fel ültetessék, s 8 órától 10 oraig, ottan tartatassék, consequenter midőn onnan le vétetik, leg ottan alotta, az fen irt 40 palcza ütéseket végje, azután eresztessék szabadon, ugy mindazáltal, hogy ha né talám továbbbais magát meg ne(m) jobbitana, hanem azon vakmerő szán szándékos, mások életet híré, nevét, sértegeto motskos szokkal, s már irt karonkodások neveivel, I(ste)nt, s felebarattyaits meg bantana, s azon rosz cselekedetek(ne)k tételb(en) deprehendaltatnek, halállal büntetődgyék [Torda; TJKt V. 113]. 1829: én a Felperes Testvéreknek sok részbe sértegető írásaik Szerint nem Simplex Dotalista özvegy vagyok hanem mind belső mind külső Solemnitassára nézve Törvényes Testamentum Szerint Férjemnek olyan Testamentaria Özvegye vagyok, a millyen tsak lehet a Hazában egy Nemes özvegy [Ne; DobLev. V/1155].

2. vmit megsértő/bántó; care jignește; etw. verletzend. 1809: szűkség, hogy az ezen Tartományban Sajto alá bocsátando Ujságok, vagy egyéb más közönséges napi — vagy honapi folyó írások olly kitételekkel 's írásmódjával (:Stylus-sal): készitessenek mellyek magokban a mostani kömyülállások folyamatiával ellenkező vagy azokat sértegető kepzeleteket ne foglaljanak [UzslT ComGub. gub. 1670].

II. *fn* vkit becsületében sértő/bántó személy; persoană care jignește pe cineva; Beleidiger. 1662: Mindazáltal hogy minden actiók ellene bőségesen megbizonyítottak vala, mint közönséges békességnek háborítója és fejedelmi méltóságának sértegetője nótában, feje, jószága elvesztésében esett vala [SKr 152].

sértegetődik megsértődik/bántódik; a fi lezat/stirbit onoare cuiva; beleidigt werden. 1748: olly kedvetlen szókat, és eő Ngá(na)k nem kevés kissebségére valo szókot ejtett és szólott, mellyek által az ő Nga Dignitása, becsületi igen sértegetődik [Told. 20a].

sertepertél forgolódik, sűrűg-forog; a se invirti; ruhelos hin- und hergehen. 1742: Timbus György házunkban jött, Sertepertél alá s fel, miglen a' lárma meg esett [Tordavilma SzD; TL 42 Popa Ignát (40) gkat. pap vall.]. 1774: Sertepertélni kezdett a pap, megkente halva is, az ostyát is százába dugta, de a Liliomok völgye nevű szép evangélikus könyvet a párnája alatt találták [RetE 339].

sértés 1. disznó; porc; Schwein. 1673/1681: Sertesek felől requiralvan az Ngd Tiszteit jo Köver marhakat nem adhatnak ő kglmek, Conventiom értelme kívül roszat el

nem vehetek [Vh; VhU 465]. 1687: Vagyon itt edgy darab Tölgy erdő mikoron Termese vagyon Gyakrabban Győrőfi György ur(am) sertesivel szoktak megh étetni [O.győrmonostor K; WH]. 1690: még virattig az Tholdalagi Andras Uram sertesinek az kosárára ra mentenek, az erdőre, onnét bé hajtották az faluban, hetet ki szakasztottak belőlle, csak potentiose el hajták [Szótelke SzD; SLt KL. 28 Maraci Peter (36) jb vall.]. 1737: két rend bili Sertesek beritis kéri Erössen töllem En nekem nincs miből meg fizetnem ha Gabanacskaol meg nem fizetek ez utan [Somlyó Cs; ApLt 2 Lestyán János Apor Péternéhez]. 1745: minnek előtte az jóságok fel hasogatásához fogtak volna az meg nevezet Mltgos vrak, mindenféle Lábas marhakat ugy mint ökrököt, teheneket, méneseket, gyermek lovakot sv Serteseket három egyenlő részre subdividaltatta(na)k, és azokbol az Mlgs Aszony a szerint participalt, mind edgyik edgyik a Mltgos vrak közül [M.újfalú K; JHbK XLVI/44 Joannes Simon de Désfva vall.]. 1758: ez előtt Cír(citer) 40 Esztendőkkel az Atyám Szabó Mihály a' Sadány pataka mellett lévő bükkös erdőt innen a' Sadány Patakán el arendálta vala Nest bőrrrel és magyaro tyukokkal maknak idején Lázár Ferencz Úr eő Nágától, hogy ottan Serteseket hizlaljon és akkor azon pusztás helységeen nagy erdő volt [Szarhegy Cs; LLt Fr. Szabó (60) jb vall.]. 1770: Dézmát atunk az Sertesekből is tizből éjjet, akinek tizre nem töt atunk éjgitől, éjgitől éji sustákat, az Kosár pénztis 4 poltrát meg vóték rajtunk [Szélszeg Sz; BK]. 1804: Pál István a Makkos Pásztorok Keze alol el veszett Sertesse dolgában a Falusi Hitesek Itéletét meg vizsgálván helyesnek, és törvényesnek találom [F.rákos U; Falujk].

Vö. az artány-, eme-, gölye-, görme-, kansértés címszóval.

Szk: esztendő ~. 1745: Görbe Gábor más hajto társával Kotsis Mártonnal, makkon hizot esztendő sértésemet kiválasztatta a' többi közül és m(e)g ették [Szásznyires SzD; Ks György Deák János (50) jb vall.]. * *fekete* ~. 1764: Egjik fatens Egenesen réajok akadt az disznót teringetőkre, a kiket megis szollított 's onnét magokat a tolvajok retrahálván meg is bottol a tolvajoktól meg ölt egy fekete sertésben [Torda; TJKt V. 202]. 1767: Magyar országi Fekete Sertései is feles számmal maradtak volt az Néhai Gubernátor Vr(na)k, mint egy Hetven darabból állók apostrol égyütt [Kóród KK; Ks 19/I. 6]. * *félhúsú* ~. 1786: Esztendő Kan nro 2 ... Kövér vagyis fél husu Sertés nro 3 [Nagyalmás K; JHbK XXIX/36]. 1801: Nintsen ma olly ügje fogjott a ki már koros és fél husu sertéseket felében hizlalni adgjon [Ádamos KK; JHb Jósika Miklós ir.]. * *havasalföldi* ~. 1748: von egyszer két Havasalföldi sertest [Torda; Borb.]. * *hizlalo* ~. 1657: Hizlalo sertesekre Erogalt Cub. Sax. N(zo) 12 [Borberek AF; WassLt Perc. 10]. 1722: Erogalodott az hizlalo sertesekre Arpa Cub. 6. Metr. 3., 1/2 [Katona K; UtI]. 1730: A hizlalo Serteseket

most már tíz forintert, is oda adnám ha valaki meg adná erdek de senki nem ád; s meg kelt öletnem [Noszoly SzD; ApLt 4 So János deák Apor Péternéhez]. * *hizló* ~. 1778: hizlo Sertés vagyon N.2 [Nagyida K; Told. 6]. 1793: egy hizlo Sertések számára készült oil ... Jo moddal készült Szarufázattal és Létzezéssel [Borsa K; EMLt]. 1827: az mak el fogyot többet az makon az Hizlo sertést nem lehet tartanni [F.gezés NK; Told. 7a]. * *hizó* ~. 1690: Vagyon itt Hizo Sertés Artány nro 5. Eme Sertés nro 3 az edgyk Börönyös (!) Petse(nye)nek valo [BK Kentelki inv. 13]. 1716: vagyon egy sóvényből font tehene pajtája ... mellette, só-

vényből font bornyupajta, Sertes es Szárnyas Majorságok ola, insuper bornabul rakott hizo sertések pajtája [Doboka; JHb III/68]. 1796: Fel husában lévő Hizó sertés Nro 2 [Kóród KK; Ks 72. 54]. 1842: A hizo sertvéseknek ezen holnapban 88 véka Csős Tengeri [Hosszúaszo KK; Born. F. IIh Szemeriai Károly számadó kezével] * *jármos* ~. 1812: az maga rosz kertyn mentek bé a' Jármás sertések [Petrilla H; JF 36 Prot. 2] * *kihízott* ~. 1849: négy kihízott Sertéseket hajtottak el Buza Nouuj is fogott fel a' féle Sertéseket, de hanyot nem tudom [Héjjasfva NK; CsZ. Pap Rafira (33) vall.] * *kövé* ~ hizlalt sertés. 1708: hajattam bé Szebenb(e) Kövér Sertéseket meg parancsoltam nekik jo gondviseles alatt lassaczk(n) hajcsak bé hogj az utb(an) el ne allitták őket Az itt valokban itt is ölessünk ur(am) meg benne edgyet, kettőt közönseges szüksegreis, és Asztal tartásra mivel a' mult esztendőb(en) avagy nyár-b(an) magunk szallonnajit consummaltuk [Fog.; KJ. Fogarasi János lev.]. 1793: 12 Kövér és 61 Dézma Hadadban megölt Sertések(ne)k Szalomnáiról (!) Hájiaról és egyéb aprolekjairol irt Specificatio a 12 Kövér sertések Szalomnái [Hadad Sz; JF 36 LevK 151 Benkö Elek számtartó kezével]. 1819: Tartozik egy kövér Sertést meg perselni, megtakarítani, és fel bontani, s annak mindenféle aprolek-ját tisztességesen és leg jobb izűlen fél takarítani ... és ha a ki adott Norma ellen a Remekelésben tetemes hibákat ejtene a Czéhba bévétetni köteles a Czéh ne légyen [Kv; MészCLev.] * *magló* ~. 1814: Az Curián Nap kelet felől egy Maglo Sertések(ne)k valo Diszno pajtaj (!) ebben vagon Négy Nagy kan ... tizen hat Nagy kotza két fejer esztendő kotza gönne [Mezősályi TA; RLt] * *majorság* ~. 1753: Majorság Sertések találtat(anak) Eörög Eme Diszno nro 25. Nagy örög Artány nro 10^a [Záh TA; Told. 18 gr. Toldalagi Ferenc lelt. — "Folyt. a fels.]. 1756: Gergots Eva Asszonyinak majorság sertései a dögben holtanaké [Lesnek H; Szer. vk] * *makkbérre gyűjtött* ~. 1728: En jollehet a Puska ropogást hallám, de ehezkepest nemis tudom név Szerint kik lötték meg azon Sertéseket, hanem azt tudom, hogj azon meg lödözött Sertések makk bérre gyűjtött Sertések voltak [Hidvég Hsz; Mk I. I. Nic. Béres (60) jb vall.] * *makkon hizott* ~. 1740: a' Makkon hizott sertés infra decimáját penig 8–8 pénzfel váltják meg ha jó kövér, ha pedig fél-húsbán vagon négy negj pénzfel redimálják [Körösfő K; BfN Gyalui cs.] * *makkos* ~. 1780: maga is makkos pásztor társaival a Pap két makkos sertéseit nem tsak eltévesztette 's árokat ugi fizette meg [HSzj makkos-pásztor al.] * *malacos* ~. 1732: a malatzos sertések számára rako fábol kirakot ol [Nagyida K; Told. 11/70] * *malacozó* ~. 1698: ezen Dobrák kéz bé adással obligálák magokokat (!) és maradjókakat örökös Jobbágyúl három borjus és edgy meddo Tehenekkel két malacozó Sertésekkel [Mezőszakái K; Törzs]. 1744: Maladzo Sertes Rideg nro 1 [Buza SzD; LLt 181.B] * *meghízott* ~. 1774: Csutak Uram Nyotz meg hizott Sertést adot el lábán egyet én vöttem meg Nyotzadfél forintin [Mocs K; KS Conscr. 58 Soos Ferentz (30) jb vall.] * *metzelt* ~ herélt sertés. 1756: 3. Esztendő eme Sertes 2 2. Esztendő metzett Sertes 3 Más fél Esztendő kán, és metzett 4 [Nagyrápolt H; JHb XXXV/35.30] * *nagy* ~. 1774: Tavaj hizlaltanak itten az Udvarban 12 nagy Sertést, és 6. Süldöt [Mocs K; KS Conscr. 57] * *ölni való* ~. 1748: Azt nem láttam hogj a' Piaczon vett volna ölni való sertéseket, hanem magá(n)k elég lévén, azokbol hizlalt felesen [Torda; Borb.] * *örög* ~. 1701: egj örög sertés, egj süldő [Polyán

TA; JHb XVI/7]. 1728: A Tektes Ne(m)es Universitas az Makra hajtando sertések(ne)k fogadott Pásztorokat, ugi mint Török Mártont Szekely Mihályt és Sebestyen Jánost a jövő uj esztendeig kik(ne)k fizetések lészen minden egy örög sertéstől Dnr nro 13 [Dés; Jk 379b]. 1729: Örög Sertes nro 2. Tavallyi Süldő nro. 2 [Petek U; TKI 80b Petki Nagy család szám.]. 1730: ket örög Sörtes [Körispatak U; Pf] | ada Két örög Sörtes hejen, hasonló ket örög Sörtest, Harom Süldökert, fel esztendő harom Süldököt [Usz; Pf]. 1751: Öt örög Sertes [Udvarfva MT; Berz. 11. 85. 4] * *rideg* ~. 1643 u./1770 k.: Conferalt a' Méltós(ágos) Grof Iktári Bethlen Domokos Ur a Predikátor számára egy rideg Sertest [Noszoly SzD; SzConscr. 108]. 1684: Rüdég Sertések Extractussa. Örög Artány nr. 56. Örög Eme Diszno nr. 118. Örög Kan nr. 4 [A.komána F; UtI]. 1754: Csős Török buza erogatio Hét hizo Sertes Consumált Cub 33. A Rideg Sertések Consumáltak Cub 51 [Mezőgerebenes TA; BLt 7]. 1783: Hizlalni valo két esztendő rüdég Sertéseket adnak Nyoltzat [Kéménd H; JHb XXXI/28]. 1817: igértem Egy Rüdég Sertést Hizlalni [F.gezés AF; Told. 30] * *sárga* ~. 1757: hogj pedig ezen egy Sarga Sertésnél többet károsított volna el valaki az irt Lukács Sertessei közül nem tudom [Garborácsfva SzD; TL. Tarca Juvon (60) ns vall.] * *sonkának való* ~. 1834: Egy Sonkának valo Sertesért 10 Rf [M.lápos SzD; HG. Bitay László kezével] * *szalonnának való* ~. 1754: Tiz szalonnának valo Sertést ötlettem Öt Böres pecsenjének valot ötlettem [Szentmargita SzD; Ks 18. CII Kosa Sigmund t kezével]. 1760: Ami nézi termését ezen esztendőnek, bőv volt búzának, bornak, makknak termése, úgyhogj a köblösi erdőn termett makkról verettem le szalonnának valo sertésimet [RettE 115]. 1798: Szalannak valo kövér sertés egészen Nro 2 Bőrös petsenyének valo Nro. 1 [Kövesd NK; RLt] * *szalontai* ~. 1834: Izsák Imréne Veress Anna Asszonyinak makkon hizott 19 darab szalontai sertéseit tolvaj Társainak kiadta [DLt 786 nyomt. ki] * *szőke* ~. 1728: azon szőke sertéseket azon az erdőn jártatták [Maladé Sz; BfN] * *tar-ka* ~. 1797: egy rideg gölje tarka Sertes [Körispatak U; Pf]. Sz. 1801: Malatzból lészen a Sertes nem pediglen pozdorjából [Ádamos KK; JHb Josika Miklós ir.]

2. leölt sertés, serteshús; carne de porc; Schweinefleisch. 1706: Az Sertessitit mellyesztve kettőt vitetel [Longodár NK; KvAkKt Mss 261]. 1722: A mellj Sertes leg job volt az bórsós volt, abbol ne(m) csinálhattak kolbászt (:noha ne(m) erőssen:) [KJ. Rétyi Péter lev. Fog-ból]. 1732: igen kérem Nsagodot az juh gujtemenit es bőrs pecsenjé(ne)k öltt Sertéseket vitese el Ngsad [Noszoly SzD; ApLt 4 Hatházi Kristóf Apor Péternéhez]. 1741: bog haj nro 2 az edgyikb e két Sertesnek az hája vagon varva [Mocs K; JHbK XLIX 25]. 1764: de bátor ha a többiben magát revocallyais, igaz az, hogj az ölt sertés az káros emberé volt [Torda; TJkT V 206]. 1813: a Sertéseket le öletyűk és be külgyük az aproleket, Doctor Zoványi Urnak a Sertest el küldöttem, de magát telességgel meg nem tanálhatom [Perecsen Sz; Szentk. Botos Péter gr. Korda Annához]. 1829: So Egy Sertesnek ázalékja szósára 5 Font [Pókafva AF; Born. F. la Bod László t szám.].

3. hitvány/sem mirekeلل ember; porc, netrebnic; Schwein, Schweinehund. Szk: ~nek mond. 1722: Pap Péter ur(am) En vele mis az Czinteremb(en) rútul bánt fél esztendeig ne(m) mentem az Templomb(a), Sertesnek isz mondván engemet, az Gyermekemetis [Kecsed SzD; TL. Gavril Krácson (42) prov. vall.].

sértés jignire, insultă; Beleidigung, Insult. 1884: Ön — az egyetlen — nemes szívében megsokallta a hallatlan bánatokat; s mesteri tollát megragadta, hogy védelmére keljen erélyesen, tekintetbe nem véve, hogy Ön személyét is hasonló sértések érhetik [PLev. 115 özv. Szász Károlyné Petelei Istvánhoz].

sértésakol sertések számára elkerített hely; ocol pentru porci; Schweinehürde. 1772: Az Curiának Napkelet felől való vegiből egy darabb Sertés Akollynak el szakasztatott, mely is Sövennyel van el különböztetve Különösen Marha Aklyl nintsen [Szászfenes K; BethKt Mikes conscr.]. 1836: én Farkas Pál a Nyires patakánál el maradtam és ottan a sertés okol kerítésének kertelését el bontottam [Kv; KmULev. 3].

sértésáll sertéspfaja; falcă de porc; Schweinemaul. 1764: találtak a szénában a legelő helyek körül egy sertés állat találtak a' szénában egy nyérs hájat, veséjével edgjütt, melyet nem excusálhatnak hunnet valok lettek légien, mivel a Krentse' fejr kutyája találtatott mellette [Torda; TJKt V. 202. — "Az egyik disznótolvaj].

sértésaprólék disznóaprólék; măruntaie de porc; Schweineklein. 1756: itt Nagy Somkuton^a az Megos Uraság Udvarházánál, számos sertések meg öletetvén, azoknak szalonnáji s Aprólékjai magok helyekre fel rakatátván kevés idő múlva az Udvarból mi három szalonná tizen egy orját és egy Szarvas Tekenőt Sertés aprólekkel tetézve egy szánra raktuk és vittük Balog Mihály Uram házához [TKI Pap Gábor (28) jb vall. — "Szt]. 1764: nem itelvén helyesnek az Jakob István szalonná(na)k és egyéb sertés aprólekkin erőszakosan lett el vetelet s el hordását, hogy mindenek restitultassá(na)k iteltetett [Torda; TJKt V. 221]. 1789: Nagy Öreg Sertés NB. az ötödiket által kellett adni Sertés Aprólékért [Branyicska H; JHb XXXV/65]. 1794: Sertés apróleket készítettünk s töltögettünk | magamis jelen voltam ... Sertés aprólék takarítás véget [Dés; DLT az 1799. évi adatok közt]. 1798: A Nagy Gabonásban Egy Fa Szegekkel el készült sertés aprólékjanak való állás [Vingárd AF; KCsl 5]. 1805: Groff Nemes Josef-né, Aszszony ő Ngá Szamosfalváról hozott bé egy ladat Kolosvárra Tudom azt is hogy Szamosfalváról izenként Sok Sertés apróleket, Bort, Zabot, és Gabonatis hőzatott mi főrmán, miért, és mitsinyált (!) azokkal, vagy azok arrával nem tudom [Kv; BLt 12 Nuszpájmer Katalin (30) grófi fraj vall.]. 1806: hallottuk hogy annat Szalonná Puszujkát Aszu gumóltst és Sertés Aprólekokat Ugy vas szerszámokat Loptak volna [Szentkirály K; KLev.].

sértésbél disznóbél; intestin/maț de porc; Schweinedarm. 1769/1778: Fejr Cselédeinket is hajtották, vagy Rostálni, vagy Etselni, vagy Kender tsinálni, vagy Sertés bél tsinálni, a' mely Soha következendő napi rabotába nem imputaltatott, mindazonáltal néha meg esett az is, hogy midőn Fejr Cselédeink etselletenek, rostáltak, vagy Kendert tsináltak, olyankor minket férjfiakot Uraság szolgáltyára nem hajtottanak [Nagyak Sz; BfN DDD/4].

sértésbéli sertésből való/esett; care se referă la porc; den Schweinebestand treffend. 1756: Deliberatum. Meg bizonyítván Kalákosi által Dnalis Biro előtt az Actor praetensiojanak igaz voltát; Constál most is azért hogj az Inctusok

által történt sertésbéli kára, azért helyben hagyatván a Dominális Bironak esküttekkel együtt való deliberatiojok; tartoznak az Inctusok az A(ctor) sertését juxta aestimationem kifizetni [Bukures H; Ks 62/4].

sértéscsorda disznócsorda, konda; turmă de porci; Schweineherde. 1763: En Üdös Hegyi Ádám^a láttam azután nálla Mányikánál itten egy esztendő Veres Szilágyi fajdisznáját, ugy fekete Sertésit is a' vereset tudom bizonyosan hogy az Exp(onen)s Aszsz(on)y ő Nga Záhi Sertés Csodájából való volt [Désfva KK; Mk V. VII/1.46. — "45 éves jb]. 1804: vagy Tehény Csordánkot, vagy Ménesünkt, vagy sertés Csordánkot bé hajtották [F.gezés NK; Told. 30] | láttam a Basa Ur(am) Sertéseit a Sertés Csordán kívül hol egy fele hol más felé [Dés; DLT 82/1810]. 1806: az irt Falusi Közönség Gyűlésében, a Közönség Sertés Csodáját

Kerekes János és Vaszi Tamás fogadták légyen fel a feltetzendő 1807dik esztendőbeli pásztortárs véget, ilyen magok kötelezések alatt^a [F.rákos U; Falujk 17 Sebe János pap-not. kezével. — "Köv. a fels.]. 1868: A' Sertés csorda meg maradhat [Szu; Pf Gálfi Sándor lev.].

sértésdézma sertésállomány után fizetett tized; dijmă din porci; Zehnt nach Schweinebestand. 1770: A Juh es Sertés Dezma, e' szerint volt, a kinek tiz volt, abból egy Baranyos Juhot vettek, vagy, egy sertést tizből ... a' Kosár Péntz is mindenkor meg vették, a 4 Pólturat [Sülemed Sz; BK]. 1775/1781: Mind öszveséggel az ezen részre szolgáló emberektől jő bé Bárány dézmáb(an) Nro 20. Salva venia: Sertés dézmában adnak az ezen részre szolgáló emberek Sertést Nro 19 [Algyógy H; JHb LXXI/3 441] | Sertés Dézmában olyan rupturánk vagyon eő Nagyságokkal hogy minden esztendőben adjunk két két Sertést az egyik részre, 's adunkis, igaz hogy ha rüdeg is a Sertés el vészik [Balsa H; i.h. 404] | A Sertés dézma irántt olyan egyezése van ezen Falunak eő Nagyságokkal, hogy minden esztendőben két sertést adjanak egyik egyik Méltóságos részre [Renget H; i.h. 378]. 1783: Az eddig való szokás szerint, a Sertes Dézmáért, az egészsz Joszágb(an)^a külön külön minden örökség ad két két Marjást [JHb XXXI/28. — "Ti. br. Jósikai Dániel H. megyei jószágatban]. 1835: négy Csürke, rutza, liba, sertés Dézma [Zsibó Sz; WLt].

sértésdinnye disznótök; bostan, dovleac furajer; Futterkürbis. 1818: A málékat meg kapáltuk a' Hoharmat sok károkat tett mind kétszer kellett Faszujkát és sertés Dinnyét ültetnünk a málék közé [Somkerék SzD; Berz. 11. 75].

sértésdisznó disznó; porc; Schwein. 1628: igire Radnotti Jstuanne Aszszonio(m) Egy fyeos Tehenet, Egy Disznót Ez mellet ... Balogh Martonnak ... Egy fyeos Tehenet, Egy Sertes Disznót [Kv; RDL I. 138].

sértésdorong kihegyesedő részekben végződő husáng; țăruș, biță ascuțită; Knüppel mit zugespitzten Enden. 1758: azon Aratoknál a Sarlo mellet Vasvillák Botok s jo sertes Dorongok is voltak még pedig oly felesen hogy az vérrem meghült belé [Harasztkerék MT; Ks 18. XC. 11 G. Simon (30) jb vall.].

sértésduggatás sertésrejtegetés; ascundera porcilor; Schweineversteckung. 1747: mondotta az Incta az Anak, hogj idegen bitang sertést fogatt fel s, duggatta ... indirecte

fogta reá azon sertés lopást s dugtatást mivel a' melly süldőre czelozott a' kie volt el vitte [Torda; TJKt III. 181].

sertésecske kis disznó; porc mic; kleines Schwein. 1721: alazatosan meg szolgalom az Mlgos Urnak ha nekem is eg sértesecskét küld ezen meszet le vivő talyigan tavaj ném busitotam az Melgos Urat mivel vot de most egyecskét öletem vot mind aprolikja mind szalonaja mind egy falatig el fogot [Szentpál K; TKI Mihály Deák Teleki Pálhoz]. 1778: én töllem vett hat Márjason, egy jó Sertésetskét [Pósa Sz; Ks 34. VI/1]. 1851: Valami Sertéseskeim is vadnak el hozva [Széplak KK; SLt évr. Biró Sándor lev.].

sertészetető disznózetető; în care se pune mincarea pentru porci; Schweinefütterer. 1833: Sertés étető cserfa Vállu [Katona K; Ks 73/55].

sertésfa kihegyesedő részekben végződő cövek; járúş; Pflock mit zugespitzten Enden. 1739: Minthogy szoross parancsolatunk vagjon városunk békerítettésére, végeztlük, hogj Hadnagy atyánkfia, mentol hamarébb, a' tavalyi mód szerint jól bé keritessse, csak három kapu helyek hagyatván, úgy mint: az Hidnál, Szamosújvár felé, és Borsos utza végén, egjébütt mindenütt jól bé keritessék, a' kapu helyekre jó sertés fák csináltassanak, 's oda jó strásák állittassanak, kik Passus nélkül senkit bé ne bocsássan(a)k; se ür; se köz rendet [Dés; Jk 524].

sertésháj disznóháj; osinză; Schweinefett. 1764: talaltanak az lük szállásokhoz közel egy bugjában uj sertes hájot, veséjével ... melyet egy fejer kuvasz őrzett, 's azáltal is akadták reá [Torda; TJKt V. 206].

sertésherélő disznóherélő; persoană care castrază porci; Kastrierer/Verschneider der Schweine. 1793: Sertes Herelő 1/59 [WLT Cserei Heléna jk 58a].

sertéshizláló disznó hizlálására való; pentru îngrășarea porcilor; zur Schweinemast gebraucht. 1744: hoszszu Lábas ol Sertés hizlalo Dranyicza fedelű [LLt Fasc. 67].

Szk: ~ *kotyec*. 1801: Edgy Sertés hizlalo kotyetz rako fából, Szalma fedél alatt [O. telek MT; TL] * ~ *ól*. 1819: egy Cserefa rakofákból épült Sertés hizlalo oll Szalma fedél alatt épült ... a' nagyobbiknak négy nagy vas sorkokon fordulo vállu fedele, a' vállu két végein három nagy vas iszkába [Baca SzD; TSb 6]. 1820 k.: A Csűrös kertbe Balkéz felől vagyon a Hinto színhez ragasztva egy Tölgyfa deszkákkal rakott Sendelyes Sertés hizlalo ol jo állapotban, melynek Hidlás deszkáiis Tölgy fából valok [Dés; RLt]. 1826: A Gabonás rako fenyő fából — kö fundamentumra építve Az Udvar kapunál egy Sajto Szín, a benne lévő kemény Sajtoval, mely rako fából vagyon Deszka fedél alatt A szín végibe egy rakofából csinált Sertés hizlalo oll [M. bőlkeny MT; Born. G. XIII. 40].

sertéshizlás sertéshizlálás; îngrășare de porci; Schweinemast. 1806: Az Posta mester Vajda Gabor Ur Seller haza felől valo kert mindenütt csak nem egy forma felig viselt kért meg Gyámolozva és tövisel fédvé van minden mas fedél nélküli Mint egy ket Lepesnire tanaltatik egy fedél nélküli valo S.V. Sertes hizlashoz készült Labos pajta Némű resziben rothado felben [Dés; BetLt 6 GyUjfalvi Nagy Ferencz kezével].

sertéshízó disznóhizláló; pentru îngrășarea porcilor; zur Schweinemast gebraucht. 1732: a Sertes hizo Lábas oll, külön lábakon rakofából, ki rakva ál a patakhoz közel [Nagyida K; Told. 11/70].

sertéshús I. *fn* disznóhús; carne de porci; Schweinefleisch. 1734: Ejnek idején ha valamely b(ecsű)l(e)tes Ember Sertés Husból Arolekjaert küldene Hentes Atyánk fiaihoz szabadoson adhatnak, de nem Ugy hogy — abbol abusus szarmozhatnak es akkor mint egy Meszárszéken bőven sokak(na)k hus árultatnék, hanem Csak meg szorult b(ecsű)l(e)tes Emberek(ne)k [Dés; Jk 445b]. 1737: akár-melly Városi és kül földi Emberek(ne)k szabad volt marha, berbécs, bárány, sertés etc húst árulni [Gyalu K; MNY XXXVI, 188]. 1740: 'A szolgák és sellérek pedig, hogj sertés húst árullya(na)k 's árulhassan(a)k meg nem engedtetik, hanem csak jó Varostartó becsülletes atyánkfiainak [Dés; Jk 542a]. 1749: sertés húst Báránt szalonnát hartsát sajtot és turot a Mag(istra)tus hire és limitatioja nélkül árulni ne mérészellye(ne)k külömb(en) ennekis méltó büntetisit el nem kerülük [Torda; TJKt III. 251]. 1761: az Instansoknak meg engedtetik a Sertés husnak fontyát hat penzen mernj [uo., i.h. V. 28]. 1782/1799: eleitől fogva ususban volt közöttünk hogy Szombati Vásárookra Szalonnát, Fadgyut szörös bocskor, Sertés hust, darabjában bé hozzanak a' külsők, 's fontalis adhassák [Torockó; TLev. 5/16 Transm. 356]. 1798: Sertés Husak szalannák Hájak Perceptioja [Marosbogát TA; MkG]. 1819: Szeredán egész nap, és Csőtörtökön délig sertés hust szabad árulni ne légyen [Kv; MészCLev.].

II. *jelző* haszn-ban; în funcție atributivă; in attributivem Gebrauch: sertéshusból készült; gătît din carne de porc; aus Schweinefleisch bereitet. Szk: ~ *aprolék*. 1797: Sertés hus aprolék, egy egész orja két pár kereszt csont, és két pár sodor [M. igen AF; DobLev. IV/777. 17].

sertéskoca emesertés; scroafă; Sau, Mutterschwein. 1785: Nagy Sertes Katza 3. Tavallyi fekete ártány 1 [Katona K; Born. Jos. Katonaj ns vall.].

sertéskosár disznóakol; țarc pentru porci; Schweinehürde. 1775: makk termés idején Sertes kosárt tsináltatván Oltszeme az Heresz Arnyekáb(an) mindenütt szabadoson jártatta s pasztoroltatta maga Sertés nyaját különönsön, és ugy hizlaltatta meg minden ellenkezes nélküli ne(m) titkon [Oltszem Hsz; Mk II. 2/71].

Szk: ~ *csindló* disznóakol készítés. 1797: annak utanna mintegy harmad nappal a' Falu Sertes kosár tsinálóból jött haza Nagy ag patakánál a' Vantora Balas fia [Málnás Hsz; Mk II. 8/260 Oltszemi Simon Sigmond (30) vall.].

sertéskotyec sertésöl; coteț pentru porci, cocină; Schweinestall. 1763: olyan ben való Sessiot mutattak a' patak fenekén, hogy egy sertés kotyetz el nem férne rajta [Udvarfa MT; Told. 44/15].

sertésláb csülök; ciolan/picior de porc; Spitzbein, Eisbein | sertéscomb; pulpă de porc; Schweineschenkel, Schweinskeule. 1754: Medgyesre az Urak számára Vittek orját nro 2, Oldalost nro 4. Ittem Consumálodott Orja nro 3, Sertés láb nro 14, régi nro 6, Oldalos nro 2 sodor nro 7 [Mézgerebenes TA; BLt 7]. 1805: vitték el innet Szamosfalvarol Kolosvarra ... Orját 8 nyoltz Sertes Labot, 10. Tíz

darab Sertes petsenyét, és egy hajot [Szamosfva K; BLt 12 Jos. Nagy (38) ns, tt vall.]. 1806: egy Visla kutyája egy Sertes Lázat vivén Haza [KLev.]. 1854: 2 és 1/2 Szalonátska ezek felett 6 pár Sertes Láb [Sárd KK; WassLt].

sertéslopás disznólopás; furt de porc; Schweinediebstahl. 1747: (Az Incta) indirecte fogta reá azon sertés lopást s duggatást mivel a' melly süldőre czelozott a' kié volt el vitte [Torda; TJKt III. 181].

sertésmalac purcel; Ferkel. 1749: Harko János ... gondviseletlensége miatt, s.v. 3 szép tehén marhám, Egy bivaj borju két esztendő, egy tehén borju esztendő, és 24 sertes malac eldöglött el károsodott [Torda TJKt III. 275].

sertésmarha disznó; porc; Schwein. 1610: Sertes marhabol meljet penzen el Attak Jutot nekik f. 16 [Kv; RDL I. 6]. 1620: Az felső Jozaghba(n) ... meh vagio(n) kosarall Numero: 35 Sertes marha maradot nallok Nro 32 [Kv; Szám. 15b/VI-hoz]. 1640: azon kívül Sertes Marhákat igirt [KJ]. 1652: az eltoluaylott sertes marhak(nak) nyomot uitte az hauason egy seregh Juh kezdze, kikett mellettek léueő ket Pakularokkal edgywt be is uitte es hatyattott Gyaluba [Berz. 7. LXV/10 fej.]. 1662: Sertes marha vagio(n) ket eme Tavaly süldő nro 5 [Bábolna SzD; Ut]. 1671: Ennek utánna mikor Makra hajtának a' Fiscus sertés marhái, a' Regius fundusra és Erdőkre, azon Széknek Tisztei illendőképpen intézzék-el honnat juthatna illendőképpen makk s' ahoz képest a' szerént hajtassanak a' Fiscus marhái a' regius funduson lévo erdőkre [CC 51]. 1679/1681: Az malmokb(an) igaz emberekbl álló jo molnarokat állasso(n) es tarczon, és kik által a' malom vám igazan administraltassék; hiznivalo sertés marhakatis ki adni el ne mulassa [Vh; VhU 671]. 1699: Minthogy ezen a' telen a' köver sertes marha felette igen ritka es draga volt; ehhez képest vegeztük hogy a' Szalonnának szintén a' jova es a' köveri den. 12 fonty<a> az alab valonak penig /9. melyre szorgalmatosan vigyazzanak a' Huslatok es a' Vasmirak es az exorbitanokat büntessek toties quoties [Dés; Jk II. 277a]. 1712: Czikmantoron mint egy hat vagy het szamu sertes marhakot rekesztvén meg a' Birak, mivel Buzajokon károkat tettenek, azon hat vagy het szamu sertes marhakkal apostol meg kínálnám ő kglmeket [Kük., Ks]. 1722: bolonság sok sertés marhát tartani mint néhány Erdélyben tselekesznek [EMLt].

Szk: dézmbeli ~. 1669: Recseről jöt dezmbeli sertes marha Nro. 4 [Királyhalma NK; Ks 67. 46. 24] * *gostinara hajtott* ~. 1669: Gostinara hajtott sertes marha melinek egyiket edtt edtt penzel valtnak fel. Egyik seregben vagion Nro. 351. Másik seregben vagion Nro 428. Sum(ma) fact. 753 gostinara valo [uo.; i.h.] * *hizlalo* ~. 1669: Az Udvarban Vagion hizlalo sertes marha Nro 8 [uo.; i.h.] * *majorság* ~. 1679/1681: a majorsagh sertés marhatis szaporitván mikor annák ideje vagyo(n) azokat a' makkon hizlaltassa meg, lehessen bővön szalonna a' várban, egyéb fele élessel is muniallya jól a' várat, hogy tempore necessit(a)tis a' nincsen miatt, engem kár; ed kglmet^a több tiszt Társaival együtt örökre valo böcselenségh, veszedelem is ne kövesse [Vh; VhU 675. — *Az ub-t] * *öreg* ~. 1669: Az Udvarban Vagion ... Majorsagh öreg sertes marha gölje es artany Nro. 35 [Királyhalma NK; Ks 67. 46. 24] * *süldő* ~. 1783: Maradott három süldő sertésmarha, esztendőskök; ennek egyikét adja által Bíró József az mostohaannyának ré-

szibe [Jenőfva Cs; RSzF 235] * *verő* ~. 1664: két, két verő Sertes marhakrull [KJ].

sertésnyáj disznócsorda, konda; turmă de porci; Schweineherde. 1775: Karátson után az Oltszemi egész sertés nyáj azon Erdőkben ki járt, s ottan telelt [Bodok Hsz; Mk II. 2/71]. 1823: elalyasodott — a' sertés nyáj igen kitsinyt szaparadott [Nyárádszibenedek MT; Told.]. 1835: Ird meg a Sertes Nyáj mikor hajtagyék Tihora [Szásznyíres SzD; Ks 101 Kornis Imre fiához, Elekhez]. 1840: vásároltam volt a Nagyságod sertés nyájából ket kűs Süldőtskéket [Vécke U; Told. 39].

Szk: makkos ~. 1802: Őszi Makkolás idején a panaszlo Eő kegyelme is mint Kálnoki possessor 4 sertéseit a Makkos Sertes Nyájban hajtátván [HSzj makkos-sertésnyáj al.] * *szalontai* ~. 1827: Tanáltatt az Udvarnál egy nevezetes Szép Szalontai Sertes Nyáj Vagyon 49 ket Esztendőre menendő kotza, és Artány Sertes elegyesleg, Csak ugyanezek is Szalontaiak [Mocs K; Told. 39].

sertésnyivogtatás disznóvisittatás; guijat, grohajt; Schweinegequitsche. 1804: akkoron hallottam valami Sertes nyivogtatást a Deberke Pallonál kutyaktul nyivogatni de ki kutyái voltanak és ki nyivogtatta, azt se tudom [Dés; DLt 82/1810].

sertésöl disznópajta; coteț pentru porci, cocină; Schweinestall. 1736: mint hogy a Szabo Gabor ur(arm) sertés oljának eszterhaja az Szasz János ur(arm) kintn által az ház falanak tovire tsepeg azon eszterhát vagy rövidittse meg vagy az olat amoveallya Szasz Janos pedig töltést tsinállyon, és a kertetis mind két reszről tegyék fel nagyobb versengés(ne)k el tavoztatásra [Torda; TJKt I. 116]. 1750: vagion egy Sertes öll, nagj, náddal kötött ágosra tsinálva sővénnyel fonva igen ritkán [Szamosfva K; JHBK LVIII/4. 3]. 1761: A középeben ezen Épületek alattson dereku, ez előtt Konyhának, most pedig Sertes olnak tartott alkalmatosság [Pagocsa K; JHBK LXVIII/1. 15]. 1817: A Csűrös Kert mellett az udvaron találattik Borona fából rakatt Rosz Sertes ol [Ördögösfüzes SzD; ÖrmMúz. 5]. 1820: Egy Kereken veszőből font Sertes oll^a [Szentbenedek AF; DobLev. V/1030. — *Özv. Pokán Nikitáné zs telkén]. 1820 u.: Pretendens Tolvaj István es Ferentznek feladasai 1o 3o az épületekből Házból kiadam az illető Reszekett tsak hogy az mit az házra költetem nékem meg fordítsák tsűrt pajtát Gabonást pintzett Sertes olott mind én (!) tsináltom akit meg tudak bizonyítani akivel építetem [Egerbegy TA; Tolvaly lev.]. 1822: Cserefa lábokon álló két sertés olak [Szentdemeter U; Told. 18]. 1844: Egy avatég pajtát betsülték 115 Valto Rf. Egy avatég sertés ol Arnyékszékestől [Felfalu MT; DE 2].

Vö. a boronaserítésöl címszóval.

Szk: három szakaszú ~. 1821: egy vékony tölgy Fa borból épült három szakaszú Sertes ol [Lozna SzD; LLt] * *hizlalo* ~. 1817: egy kis Hizlalo sertés oll, melly ki faragott csere fából lévén rakva betsültettett tíz Réns forintokra [Kövesd NK/Mv; Kp V. 319] * *hizló* ~. 1841: Egy boronafából készült hizlo sertésoll [KLev.] * *hizó* ~. 1839: Az Arnyékszék mellett egy sorvatag hizó sertés ol, romlott váluja 's rosz fedele miatt használhatatlan állapotba [Mezőszilvás K; TSb 2] * *két osztályú* ~. 1852: Egy két osztályú deszka fedelű és hidlásu rakofa még használható

sertés ol, ajtokkal, vállukkal el látva [Marosfalu MT; DE 4] * *lábás* ~. 1767: Edg Lábás Sertés Ol [Rovás NK; Told. 18]. 1800: Egy Lábás Sertes ol el kezdett mind a Fedele mind pedig a Fája romlani [Szomordok K; BetLt 2]. 1804: Szilágyi György épületei ... Egy lábás, és más alaton sertés ol 10 MT [Radnótfája MF; Born. G. IVa. 5]. 1822: Egy nagy lábás sertés ol borona fából talpakra Rft 40 [Maroskoppánd AF; DobLev. V/1057.8a] * *négy rekeszű* ~. 1837: Vagyon egy négy rekeszű Sertés ol, melyben a' Rűdek Disznokat rekesztik Borona fából szalma fedél alatt [Szentbenedek SzD; Ks 73/55].

Vö. a *ridegsertés-ol* címszóval.

sertésolacska disznópajtácska; cocină mică; kleiner Schweinestall. 1774: Egy Sertés olatska Vastag Cserefából egybe rodalt Szalma fedél alatt [Hosszútélke AF; Kath.]. 1817: Ezen Molnár Ház körül vadnak aproság Épületek kisded sóvény Pajta és egy Sertés olatska, és egy Törökbuza Kas mellyek a fel adás szerént a molnárnak Tulajdonai, maga tévén reájak a kölcséget, és fáradságot [Ördögösfűzes SzD; ÖrmMúz. 8].

sertésölés disznóvágás; tăierea porcilor; Schweineschlachten. Szk: ~ *ideje*. 1823–1830: Életünk módja pedig e volt: hogy búzáat adagatván el, szalonnát s amit lehetett vettem, bejövén pedig a sertésölés ideje, minden ember ahányszor sertést ölt, annyszor küldött egy-egy tányér pecsenyét, míves napokon, mert vasárnap vagy egy, vagy más helyre hívatattam ebédre [FogE 282].

sertéspajta disznóol; coteț pentru porci; cocină; Schweinestall. 1734: Az Csűr kert kapu n jövén bal kéz felől vagyon egy fedél alatt bornából rakott öt Sertés pajta, körül bé kerítve fedele Sövény kertel [Datk NK; JHbB D.1 gr. Bethlen Farkas inv.]. 1737: haszontalan régi igen meg sorvadott sertés pajta [Nagyiklód SzD; Told. 27]. 1752: az litigiosus funduson találatott épületeket ... aestimaltuk illy rendel Egy Sövényből font Sertés Paitát valamely keretkkel edgyütt f. Ung. I Den. 36 [M.kecel Sz; Borb. II]. 1773: egy Sertes Pajta az kapu felől vagyon [Kozmás Cs; Ks]. 1784: Vagyon két Sertés pajta mellyek között az edgik lábás ol, a' más földön valo [Burjánosbuda K; JHbK 9. LX/18]. 1791: Egy nagy Veszöböl ágasakra épült Sertés Pajta [Buza SzD; JHb IV/18]. 1797: talatunk ... egy hitván boronafából rakatot Sertes paitat Szalma fedél alatt egy arnyékkal és egy keszületlen pajtaival edgyüt [Bordos U; Pf]. 1803: egy sertéspajta arnyékjával el pusztulván a jország el adása után, de ... egy Istallo építettett [Makfva MT; DLev. 1. VIIIA. 22]. 1826: vagyon egy fenyő fából csinált sertés pajta Drányitza fedél alatt [M.bölkény MT; Born. G. XIII.40]. 1832: A Sütő s azzal öszve foglalva egy Sertés pajta [Márkosfva Hsz; BetLt 1].

Szk: *deszkás* ~. 1798: Tudom Nehai Miko Miklos Ur, Divortiatájának, Bernárd Krisztina Aszszonynak edgy Curiáját melyen vagynak következendő Épületek ugy mint edgy Sendelyes Ház avúlt Sendellyel, Vagyon edgy Galambug fedetlen, a' mellett edgy Deszkás Sertés Pajta [Szentkatolna Hsz; Mk IX/109.3] * *lábás* ~. 1809: Egy kettős lábás sertés Pajta [Vécke U; Told. 40a].

Vö. a *ridegsertés-pajta* címszóval.

sertéspajtácska cocină mică; kleiner Schweinestall. 1763: (A konyha) véginél négy fa lábra építettett, és szal-

mával fedetett egy Sertés pajtatskais van bé fervén beleje s.v. Sertes Nro 2 [Hortobágyfa SzB; JHb XXIXa. 19 néhai Hortobágyi Gergely György conscr. 13].

sertéspásztor disznópásztor, kondás; porcar; Schweinehirt. 1736: a mig magam birtam Juh és Sertés pásztor voltam [Gyszm; LLt Fasc. 161]. 1741: Mint hogy Keresztes Kádár István elszökött, és reá obveniált obtingensit ... meg nem adta lévén ... ennek Désen egj Haza 's Telke azon Házába 's telkire a' Sertes pásztor Móludán János szállittatik belé [Dés; Jk 551a]. 1742: A Tehen pasztornak Metr. 2 A Batsnak Metr. 2 ... A Sertés pasztornak 2 [Szászkered K; LLt]. 1757: (A) бүкöt pedig egykor Nyegyed magammal Sertés Pásztor lévén három Nestel vettük vala meg a Lázár Familiától [Gyszm; DE 3]. 1765: Az Borbándi tavalyi s.v. Sertés Pásztor lamentált nekem egyszer, hogy cönéki valami huzódása vonódása lévén egy aszszony Emberrel addig nem abszolválta Fő biro Kozma Gábor uram, mig nem complanált [Marossztimre H; Eszt-Mk Vall. 222]. 1771: A Sertés Pasztorért Erkedén, ugj Sojmosonis adnak kalákát [Szászkered K; LLt]. 1783: az Falu Sertes pasztorának Engedet s adott volt az betsulletes Falu egy Darabottsk (!) heljet nevezetesen szék бүкке Pataka mellett hogy bé kertelje és meg kaszalja [Pálfva U; EHA]. 1837: Vászony Erogatuma Sertés pásztornak a szösz vászonybol két rendbéli változora adtam 15 sing [Budatelke K; Born. F.Ih Bíró Mózes tt kezével]. 1840: Ígyire nemes falunk a fenn írt esztendőre a fennebbi személyeknek mint sertéspásztoroknak a következendő 1841-dik esztendőre egy-egy sertésre négy krajcárt váltóba és kupa gabonát, úgy a régentől szokásba vett rész szénafűhelyet a Kerthely nevezetű réten [Taploca Cs; RSzF 200–1].

Szk: ~*nak áll*. 1806: én Tavasszal allottam Sertés pasztornak [Dés; DLt 82/1810 Cszizmás Vonutz (45) vall.] * *makkos* ~. 1804: a' Falu Székin Törvényes keresetet indított F. Rákosi Pál István egy el károsodott sertesse iránt, a' Makkos sertés Pásztorok ellen Ítélet. Minthogy Pál Istvánnak a' maga Vallomása, ugy a' Pásztorok vallomása szeréntis három féle jegye volt, annál is inkább mikor a' Sertéseket ki hajtották azt fenn hadták magoknak a' Pásztorok hogy senki is jegyzetlen Marhát ne hajtsion [F.rákos U; Falujk II–III].

sertéspásztorné a sertéspásztor felesége; soție de porcar; Frau des Schweinehirten. 1811: Az Sertés Pásztornának hogy elő Ruhát végyen f 4 [Déva; Ks 100].

sertéspásztorság disznópásztori hivatal; indestnicirea de porcar; Dienst des Schweinehirten. 1840: Mű, becslétes eskütség és falu, szándékoztunk az következendő 1841. esztendőre sertéspásztorságot valólni; ha a becslétes nemes falunak tetszünk [Taploca Cs; RSzF 200].

sertéspecsenye sültnek való disznóhús; carne de porc pentru friptură; Schweinefleisch für Braten. 1805: vittek el innet Szamosfalvarol Kolosvarra 10. Tiz darab Sertes petsenyét, és égi hajot [Szamofva K; BLt 12 Jos. Nagy (38) ns, tt vall.].

sertéspecsenye-sültés disznóhússültés; frigerea cărnii de porc; Braten des Schweinefleisches. 1837: A' Város a' helybéli szegény Özvegyeknek, és oly asszonyoknak is kiknek Férjek nyomorék vagy el betegesedett és dolog te-

hetetlen állapotjak miatt ... a mindennapi élelem megszerzésére elégtelenek — fel segíllésőkre egy intézetet állított fel, t. i. a sertés petyenye sütést oly formán hogy ügyelet fordítottassék, nehogy a néálám tehetősebb vagy azzá lehető személyeknek bé vételőkkel, és köztők meg hagyásokkal a' Szegények meg szorítatva légyenek [Torda; TLI Praes. ir. 466].

sértéspiac disznópiac; tîrg de porci; Schweinemarkt. 1851: Barom és sertés piatz a két hid között az ország uton fejűl és alol [Dés; EHA].

sértésrekesz disznóketre; cotet pentru porci; Schweinekoben. 1810: egy Sertés rekesz, mely elől bé van tsinálva 6 hitvány régi Kurta Cserefa Sasokra épült hitvány rostélyos forma kertel a' benne lévő két hitvány Sertés Válluval együtt betsültetett 4 ~ Negy Magyar forintokra [Doboka; Ks 76 Conscr. 23].

sértéstaksa makkbér, makkoltatásért járó fizetség; taxă percepută/plătită pentru scoaterea porcilor la jir; Eichel-pachtgeld. 1817: Vettem által az óh bírótól Bodosi Imrétől 30 Rft — A baróti bebirósoktól sertéstaxát 9 Rft 30 krajcár [Bodos Hsz; RSZF 301. — "Folyt. a fels.].

sértéstartó disznótartó; care crește porci; Schweinezüchter. 1840: Ha pediglen kaszálás után a fenn írtak ellen hibáznának azonnal fele bértől elmaradván, maradjon azon fél bér a sertéstartó gazdáknak [Tapolca Cs; RSZF 201].

sértésenyésztés disznótenyésztés; creșterea pocilor; Schweinezucht. 1667: Majorsagh Sertes Tenyészeseket Percipialtam. Az 1667 beli Teli es Nyari Eme, es Kansa, Malatsokat nr. 60 [Görgény MT; Uti].

sértésstor disznótor; pomana porcului; Schweineschlachtfest. 1793: hívja hogy menne által Sertés Torba [Dés; DLT az 1799. évi adatok közt].

sértéstúrás disznótúrás; rîmătură; Saubbruch. 1764: Vj sertes turástis inferalnak szállások körül hogi láttatott [Torda; TJKT V 203].

sértésváltó disznótized megváltásaként fizetett összeg; sumă (globală) plătită pentru răscumpărarea dijmei de porci; als Ablöse des Schweinezehntes gezahlte Summe. 1813: Sertés váltó Sibai Ioszágból 45 [WLT Cserei Heléna jk 5a].

sértés-váltópénz disznótized megváltásaként fizetett összeg; sumă (globală) plătită pentru răscumpărarea dijmei de porci; als Ablöse des Schweinezehntes gezahlte Summe. 1789: Méh és Sertés váltó pénz szokot bé jönni circ. 32 M frint [Branyicska H; JHb XXXV/65].

sértésvályú disznóvályú; troacă de porci; Schweinetrog. 1810: egy Sertés rekesz, mely elől bé van tsinálva 6 hitvány régi Kurta Cserefa Sasokra épült hitvány rostélyos forma kertel a' benne lévő két hitvány Sertés Válluval együtt betsültetett 4 ~ Negy Magyar forintokra [Doboka; Ks 76 Conscr. 23]. 1813: Két Nagy Sertés vállo 2 Két Majorság vallo 2 [Veresgyháza AF; Told. 18 Toldalagi Katalin lelt.].

sértésverés disznóverés/hajtás; întoarcerea turmei de porci de la pășune; Heimtreiben der Schweineherde. 1803: Estve felé osztán minek utánna a' sertés verés meg esett, fel jött hozzám a' Pásztor [Dés; DLT 82/1810].

sértetik megsértetik/bántatik; a fi ştirbit/încălcat; beleidigt/gekränkt werden. 1662: Rákóczi György fejedelem pedig ezek szerint már eleiből nagyon kiveretvén, az egymás között lött végzés, hogy nem maga, hanem az új fejedelem és az ország részéről violáltatott, sertetett volna, kihozni abbul akarja vala, hogy a várakbéli vitézlő nép esküdtetéséről abban semmi végezés nem lévén, s mégis az országához nyúlni akarván, hogy a keresztyén hiti és fejedelmi szava alatt lött részeitől is azon contractusnak, végezésnek, magát nem köteleztetni állatja vala, és így a fejedelmi titulussal is élni s levelei eleibe íratni el nem hagyta vala [SKr 401]. 1704: És nem is fél a haláltól, tudniillik a hóhér által való haláltól, mint a civilistől, mindazért, hogy eléggé meghal az, aki becsületiben meghal, aminthogy ezt is keservesen érzi, mert hatvankét esztendőök alatt keresett becsületiben így háborított és sertetett [WIN I, 118. — "Bethlen Miklós].

sértett megbántott; jignit; beleidigt. 1847: Kérelmes a' bé panaszt Virág Lászlót és Nővérét le motskolván, s a Maga és Nővére sertett betsülletere Néve számadásra szollittatván a' kezébe tartott páltzával Virág Lászlót artzba ütötte [Kv; DLT 530a gub.].

sértettetik megsértetik/bántatik; a fi ştirbit/încălcat; beleidigt/gekränkt werden. 1792: Törvényeink Sebeinek bégogyult fris Hárttyikáit olyanok által újra Sértettetni és fell bontattni láttyuk, kik magokis a' Sérelmek iránt Siránkozván azoknak orvosságát ohajtva várták [Déva; Ks 73. 74. VII. 98].

sérthetetlen érinthetetlen; intangibil; unantastbar. 1847: Minthogy a Biro és Birákért a Közönség az eddig volt szokás szerénti beneficiumokat megteszi; és a büntetések egy harmadát által botstája, öklmekis a Hatásra szoros ügyeletel lévén a hibásakat a Biztosokkal korlátolni és meg büntetni köteleztetnek, mely szerént nagyobb ügyelettel őriztetvén mind az erdőség, mind a határ sérthetetlen maradjon [Torockó; TLev. 10/9].

sértít ? sérül; a se răni; sich verletzen. 1798: a Sokaságba(n) kapdosván kezeivel Deluciót rutul meg körmelte, orzalattyát vérben küpitette ezen szakaszszában a Csátázásnak mindig Delucio kapot s sertített [Déva; Ks 115 Vegyes ir.].

sértő 1. sebesítő; cu care se poate răni pe cineva; verletzend. 1846: elő vévén kézébe, egy leg veszedelmesebb Sértő műszert Schnitztert s azt a' Műhely padba bele vágva ugymond, még ma ezen háznál vért iszom [Kv; ACLev. Kül. Perc. 51].

2. (jogaiban/becsületében) bántó/korlátozó; care limitează/îngrădeşte (un drept); beleidigant. 1670: Magam a szomorú igyemet is nemzetemmel együtt keserves panaszszal kelleték declarálnom, minemű nemesi szabadságunkat és kicsiny becsületünket sértő s teljességgel eltörő articlust irt nemes Erdély országa ellenünk in Art. 8 [TML V, 246 Ujhely Pál Teleki Mihályhoz]. 1764: Tudnivaló dolog

penig, hogy öfelségének gondolatjában sem lennének az illetén nemesi szabadságot sértő s rontó dolgok [RettE 179]. 1826: az is igen sértő íratás hogy a' 2-ik Fel(pere)s Aszszony Sz. Benedekre hordott volna minden fel kelhetott [Ne; DobLev. V/1114.7a].

3. ~ szó becsmérő szó; cuvint jignitor; beleidigendes Wort. 1838: Farkas György ezen Sértő Szavakat mondotta ... még a Czéh Articulusai is csak Semmit érők csak el hánni valok mely szavaira Farkas Györgyöt a Czéh Mester határozás el látása véget ki léptetvén az egész Czéh ezen határozást tette az Articulusok meg sértése Szent-ségtörésnek nézetik melynél fogva Farkas György a Czéh tagjai közül ki utasítást érdemel [Kv; ACProt. 9]. 1843: a Báró Kangyin előadása szerint a hivatlan kisereglett emberek hangosan beszéltek és tiltakoztak a fennforgó hely bétetése ellen, az erdőgondnokokat csakugyan sértő szavakkal nem illetvén, hanem Mákáve Mojszi mondotta, miután a vetés abbanhagyatott, hogy a zsákban lévő erdőmagat öntették ki, de az emberek ezt nem helyeselve, a mag nem öntetett el [VKp 76].

◊ Szn. 1414/1453: Sertew [Kv; Csánki V, 316]. 1451: Petrus Serthew kony-i subnotarius [TelO II, 45]. 1453: petrus Serthew [Kv; TT 1882. 527]. 1614: Serteő Georgine kis fia Peter [Feltorja Hsz; BethU 309].

sértődés 1. sérülés, sebesülés; ränire; Verletzung. 1794: Bulza János ... azonnal minden bántódás és Sértedés nélkül haza felé utyattá vevé és mi ellőlünk el mene [Válye-brád H; Ks 81. 57/56 Opra Ignát (55) vall.].

Szk: ~t kap. 1836: a gróf Kendefi féle kancza csikónak hátulsó bal lába hasonló sértődést kapván ezis dagattocsa [Zsibó Sz; WLt Nagy Lázár lev.].

2. megbántódás; supárare; Beleidigung, Kränkung. 1790: az hitesekek a bírák, a possessor urakat több falusi lakosokkal convocáltatván, a communitas úgy végezett, hogy jól lehet a maga Bakó Jánostól magára tett törvényhez ugyan legitime ragaszkodhatnak, de mégis, hogy éppen olyan sértődése ne lenne, tehát tetszett, hogy az akkor poenája duplicáltassék, azaz az hétre 14 forintokat fizessen, törvényesen megfíteltetett, s ha mégis továbbra ilyen excessusban comparáltatnék, toties quoties a poenája duplicáltassék [Árkos Hsz; RSZF 154].

sértődik megsértetik; a fi incálcát; verletzt/übertreten werden. XVII. sz. m. f.: De hogy keresztyen hit kisbebenis ne sértődgyék nagy considerationnal kellett az fában vagni feyszenket [EMLt]. 1662: Ellenben az ország lakosi, hogy azon végzésnek cikkeli sem nem az új fejedelem, sem a magok, hanem igen nyilván és valósággal Rákóczi György fejedelem részről violátatott, sértődött volna, ilyen okokkal állatják vala^a [SKR 401-2. —^aKöv. a részl.].

sértődleg bántólag; in mod jignitor; beleidigend. 1823–1830: Ez szünötlen disputált, mégpedig régimódilag syllogistice, én, aki a logica classisban két esztendeig voltam praeceptor, sokat kinlódtam vele, de második napra a szájos Fogarasi János elhagyván szillogizmusok formájában argumentálódni, oly sértőleg s mocskosan bánt vele, hogy szegény barát megszegyenlén magát, elment, és soha többet szem eleibe nem került [FogE 289].

sértöltés sör kitöltése; turnarea berii; Ausgießen des Biers. 1758: Vas csőjü Liu Ser töltésre [Déva; Ks 76. IX. 8].

sértöltő sörtöltésre használt; folosit la turnarea berii; zum Bierausgießen gebraucht. Szk: ~ liu. 1636: Az padlásból le függő negy füresz dezkból czenalt polcz egy szuszek, egy hitva(n) lada, egy vy desa, es kart, egy seres hordo, es Ser tölteő liju [Siménfva U; JHb Inv.].

sérv hernie; Bruch, Hernie. Szk: *reked* ~. 1869: Betegség neme Rekedt sérv és bélcsavar [Kv; RHAk 259].

sérvés sérv; hernie; Hernie. 1640: Azt is hallottam Koncz Judittól, hogy őneki most sérése vagyon; most akkora, mint egy lúdmony, de ha eleit nem veheti, akkora is lesz, mint egy süveg [Mv; MvLt 291. 218a átírásban]. 1664: Istennek hála, én igen jó egészségben vagyok, csak az oldalomban az sérvsem indult meg, az melyen nyilalik [TML III, 96 Teleki Mihály Veér Judithhoz]. 1742: á lonak mindgyárt meg gyogyul sérvése [Kv; AggmLt C.12]. 1747: én szememel sem latok az sérvsemtől az házból sem mehetek ki olly el gyengejedve (!) vagyok [ApLt 5 Apor Péter fiához, Józsefhez]. 1794: Az lőja Vén koráig Bányász, őt, hat Esztendőig szén égető volt, Velem is sokáig Bányázkodván, a Bányából Sérvést, az szén égetésből pedig rontsolodást eleget kapott [Déva; Ks]. 1811: a Szász ... Eröss emelésben magát úgy meg-veti, Mig erőlködésben a' béle meg-fakadt, Innen van a' Szászok közt annyi megszakadt; Mivel a' Szász Addig nem jó gazda, mig nintsen sérvése [ArE 69]. 1822 k.: az kis Miklosnak az gyombra (!) nem megyen de mikor vagy czer megyenis erősen véres és keményen megyen ő a sérvéstől félti [Dés; WLt Kelemen Benjámin lev.]. 1826: Meg holt az Öreg Péntek András vagy Biro Bandi 65 Esztendő korában, Sérésének meg dagadása miatt brantot kapván [Körös-fő K; RAK 130].

Szk: *alá- s feljáró* ~. 1692: A mi akadályt titokban az Asszonyi állat részéről forgatnak tudniillik Ferfihoz való alkalmatlanságát, nem érthetjük sőt az Attya relatiojából inkább hisszük valami alá s fel járó sérvése testében, mely meg orvosolható és a congressust perpetuo nem impediáltatta azért is redeálljon férjéhez [SzJk 261].

sérvéses sérvés; bolnav de hernie; bruchleidend, herniós. 1703: én ló haton nem járhatok, mivel igen öreg, Sérvéses, beteges ember vagyok, melyről alázatosson követem Ngdt [Kászón; KaLt Apor István ir. Kászoni Imreh Diák Apor Istvánhoz]. 1753: Betye Petru Sérvéses Terpe Ember [Branyicska H; JHb]. 1776: Szekäre zaharia öreg és nagyon Sérvéses [Bujtor H; Szer.]. 1805: Szima Tanaszi Sérvéses [Fadsatzel H; Ks 98]. 1819: Rákosi Boldisár sérvéses ember is vala, a' sérvés kötőjét is magam oldottam le testéről, és láttam hogy a' fél Czomja (!) meg is volt szederjesedve [Kv; Pk 2]. 1831: Kabori Ferentz sérvéses [DLt 471 nyomt. kl].

sérvés-felkötő sérvkötő; bandaj de hernie, suspensor; Bruchband. 1817: Egy sérvés fel-kötő [Mv; DLev. 3. XXVIIIa].

sérvéskötő sérvkötő; bandaj de hernie, suspensor; Bruchband. 1819: Rákosi Boldisár sérvéses ember is vala, a' sérvés kötőjét is magam oldottam le testéről, és láttam hogy a' fél Czomja (!) meg is volt szederjesedve [Kv; Pk 2].

sérvészacsó sérv, daganat; hernie; Bruchgeschwulst. 1837: (A) Ló hasa alatt oldalfélt bal felől egy sérvészacsó [DLt mv-i nyomt. kl].

sétahely sétára alkalmas hely; loc pentru plimbare; Platz für Spaziergang. 1838: A Felséges Királyi Kormány (!) Szebenből lett viszsza jövetelével a Seta hely fundussa gyarapítására 30 Fl [Kv; ACSzám. 120].

sétál 1. (kedvtelésből) sétát tesz; a face o plimbare; spazieren. 1602: Chanady Antal vallia Posonban az Duna parton Theompe Miklossal es Kalmady Janossal setalunk vala vgy erkezek az zoliomy notarius es ertekezny kezde(n)k az beoreok feleol vgy mondak hogy regen fel oztottak [Kv; TJK VI/1. 589]. 1657: Ugyanekkori Fogarásban lételeben Kassai Istvánt is oda hívták vala, és nékem egy emberem hallgatta egy kert mellett, ketten sétálván Csákkal, tractáltak az fejedelemség állapotját [KemOn. 121]. 1705: Az úrfiak ma kimenvén sétálni, s az én jámbor szolgám, a beste kurafia Kaszta is kimenvén vélek, Décsével, az úrfiak inasával kinnmaradtnak és elszöktenek [WIN I, 415]. 1753/1781: Én jól ismértem az idős Kun Istvánt mikor a fejedelem Apafi Mihály a feredőre⁸ jött, a fejedelemmel is egy néhányszor láttam sétálni, és beszélle [Bozes H; JHb LXXI/3. 329. — *A híres algyógyi fürdőre]. 1762: Latam Buda Gligornak Feleségét az eő Ngá szlojeb(en) Sétálni, meg szolitam, mondván adj vagy kétt Gerezsd szölöt azanb(an) szakasztnan kétt filleng Gerezdet ide ada [Kóródszmtárn KK; Ks 17. LXXXI. 21]. 1772: láttam Vintze Ersokat is hogy Grof Haller Peter Ur ő Ngá egy Péter nevű Inassával a füz fák között Sétáltak edgyütt Eczaka [Dés; DLt 321. 67a Mich. Török Szöts (63) ns vall.]. 1823–1830: Árpilis 21-ik napján kimentünk a városból sétálni a mezőre. Hát rettenetes dörgést hallunk, úgy hogy még a föld is rengett, s beszéltek egymás közt, hogy Erdélyben soha ilyen dörgést nem hallottunk [FogE 253]. 1849: délután vizsont megkértem, hogy engedjen sétálni mennem, mit meg is engedett azon meghagyás mellett, hogy vegyek más köntöst magamra, s ne menjek azzal, mellyel templomban valék [Kv; Végr. Vall. 37].

Szk: gyalog ~. 1704: ma voltunk ki gyalog sétálni Kornis és Haller uramékkal a Disznódi-kapun, a citadella felé, kinek is egy részéből ássák ki a palizátákat és másfelől építik belőle, mint akinek egyik lábát eltörik s a másikat a vejelevel kenegetik [WIN I, 75]. 1705: Ma az úrfiaknak mentünk vala gyalog sétálni, holott Haller György és Lázár György uramék is velünk együtt kijöttek, igen szép idő lévén [i.h. 368] * hintón ~. 1704. Ma is kinn volt az aszszony hintón sétálni a kertekben [i.h. 95].

2. fel-alá/ide-oda jár, járkál; a umbla de colo pină colo; auf und ab wandeln. 1597: Paztor Mihaly wallia Veres Pal kerde keonywes zemmel hol wagian az leany ... Azútan menen ki setalny az kapú eleiben monda hogy en fel iedzettem az napiatis az laistromban mikor velle voltam [Kv; TJK VI/1. 83]. 1600: Adam Jstwan vallia, En az Hettus Casparne Boltia eleott allok vala Simon Deakkal es Bek Janossal vgy Jeowenek oda Bek Peter es Adam Janos Zydalmott Bek Peter teol Nem hallottam Kis Casparne ellen, hanem vgy monta hogy Kis Casparne, Hozzw Martonne es az eo felesége egyeott voltnak az Kis Caspar hazanal, es egy kathona setal volt eleotteok az azial teritwe lewen [Kv; TJK VI/1. 486]. 1628: ot Setalt,

panaszolkodot, dult, fult, hogy Im nem tudunk meghalkünni veszekedwnk az ket Legeny feleol [Kath.]. 1676/1681: Nappalis szükséges á P(rae)sidiarius itt fen lételek (Jgy!) (:Porkoláb, vagi Frejt hire nélkül neis mérészellyenek ide s tova setalni:) legh inkább á ki azok(na)k hírek nélkül etzakara kin maradna, á Nemetek között observáltott regula szerint büntetessék [Vh; VhU 663]. 1771: Nagy Josefne gyapjat fonván ottan ottan az ágya lábához Sétálván, melyet nem áthatván (:mint hogy szokatlan Eczáknak idején ...) fel kele haragjában, es kapván a Konyha kését az orczájába ütötte [Dés; DLt 321. 47b]. 1783: Hazara menvén a Kapuja előtt meg állott ott setált alkalmatlankodott, gráználkodott [Udvarfva MT; Told. 44/54]. 1799: tulajdon magam⁸ kéntelenittem tapasztalni, hogy nem tsak az éretlen ifjuság, hanem még meg élemedett személyek is, félre tévén minden szemérmességet, midőn nyári üdöben a Város mellett lefoilyo Szamos árkában feredeznek a viz mellett alá s fel járkáló személyek között anya szült meztelen a vizben felemelkedni, de még szerte széjjelis sétálni is nem szégyellik [Kv; EM XLVIII, 488 gub. — *Gr. Bánffy György gubernátor]. 1823–1830: Mikor a kollégiumba leckére ment fel, előrement jóval egy kis kutyája, azután maga, a katedrába nem sokat ült, hanem vagy sétált, vagy egy-egy pad végére leült, s úgy tanított [FogE 76].

3. sétalovagol; a face o plimbare călare; spazierreiten. 1705: Ma kimentünk én, Haller György és Lázár György uramék, az úr három paripáján sétálni és a lovakat is jártni [WIN I, 404].

Szk: lovon ~. 1704: Ugyan ma voltam lovon sétálni, amikor a várost a kerítés mellett elkerültem egészen körskörül | Ugyan ma ebéd után voltunk ki sétálni az úrfiakkal lovon, amikor, amint Vizakna felé a sáncon kimentünk volna, megtartóztatának bennünket, és hírt tévén baron Tige-nek, azt izené, hogy ha passusunk lesz, bocsássanak ki [WIN I, 67, 111].

sétálás 1. le-fel járkálás; plimbare de colo pină colo; Spaziergang. 1589: Az my az Eyely farsangolast es Zankaszt Nezy Niölcz ora vitan tilalmas legien Az All orczaba valo Jaras Setalasbol myert hogy sok Jsten ellen valo dolgok keowetkeznek Azert telliesseggel le tetettesek ereos bwntetes Alath, Ezekre penigh Biro vram gondot visellyen, es meghis kialtassa [Kv; TanJk VI.95]. 1657: félmes szívű ember vala⁸, megrémülvén, egy este felé csak harmadmagával sétálásnak színe alatt kiballagván a Szent György kapuján, lovait pedig azelőtt vízrevitelnek praetextusával kiiktatván, szerszámokat, fegyvereket az szerént, alattomban, nyakszakadva futott, szaladott almási várában, odahagyván az gyűlést [KemOn. 114–5. — *Csáki István]. 1662: nem volna a táboron kívül való sétáláshoz üressége, mert hatalmas császárnak csak ott táborában való sok népe igazgatásában is, sátora alatt is minden szempillantásonként elég dolog tanálhatna [SKR 79]. 1765: De abból is ki-kopott, mivel a császár Franciscus serenissimus Lotharingus vagy inkább Medicaeus 18-va Augusti Tirolisnak Ins-purg nevű városában sétálás közben gutaütés által hirtelen megholt [RettE 189]. 1801: a Gazda henylésre, parádéra, vagy kényes Sétálásra éppen nem érkezik [Ádamos KK; JHb Jósika Miklós ir.]. 1837: Ferentzi Mária aszszony Kolosvárt jól tölti az idejét tsak a bál Komedia és Katona Tisztek visitája, azokkal való idő töltés sétálás egész kedve kedvelte más rendű és rangu gavallérok(na)k is visitájokat

[Doboka; BetLt 1 Pákai Dánielne Benkő Susánna (40) dom. bíróné vall.].

2. ide-oda vitel; purtatul (unui lucru) dintr-un loc într-altul; Transpot (einer Sache) hin und her. 1678: Kglđ 6. Februarii költ levelét sok sétálása után 16. hozák kezemhez, de nagyobb részént Monopán 11. praesentis választ irtam Kglđnek és Rédei Uramhoz adtam [TML VIII, 78 Bethlen Miklós Teleki Mihályhoz].

3. semmittevés, henyélés; trindävie; Nichtstun. 1635/1650: ha ki Mester remeket csinál, Negy Gira Ezüsből csinallia szép tettetés (!) legien osztan három holnapra el vegezze mert ha az haro(m) holnapot meg haladgia az Messteremek csinálás az Legenynek setálása, vagy hivalkodása miat, minden hetre tartozzék ház bert fizetni vgy mint d 50 [Kv; ÖCJk].

sétálgat le-fel sétál; a se tot plimba; auf und ab wandeln, spazieren. 1772: Vintze Ersok a katonával szemem láttára sokszor setalगतat a Temetön alá s fel [Dés; DLT 321. 49b J. Bányai (54) ns vall.]. 1793: (A Grófné) fejr öltözetiben sétálgatván, még nagyobbban nevettek a' piaton árulo Szolgałok, 's mondották nó ugyan gyászolja az Urát! [Koronka MT; Told.].

sétálhat le-fel járkalhat, sétát tehet; a se putea plimba; auf und ab wandeln/spazieren können. 1671: csak mi Erdélyben szépen sétálhassunk, ihassunk, egymást szólhassunk, egymást rágalmazhassunk, friss köntösökben járhasunk, ketten-ketten járhasunk, én az enyémét más az övét akármilyen úton szaporíthassuk, másét elve(hes)sük, pénzt gyűjthessünk: az Isten dűcsőssége eltapodását semmiben hajtjuk [TML V, 655 Teleki Mihály Nalácz Istvánhoz]. 1747: a Szekfü virágzik, az Rosmarint Ujul, bezzeg kényesen Sétálhattal volna te is itt az szép virágos kertben, rosmarintot pedig az Öcsémtől zamodra koldultam Puszpangot is igért az öcsém hogy ad [Alamor AF; Ks 96 Mikó Ferenc feleségéhez]. 1823–1830: Akármelyik kapun menjen ki az ember^a, mindenütt a gyümölcsfák közé készült utakon kedvére sétálhat [FogE 187. — *Drezdában].

sétáló I. mn 1. sétálgató, sétát tevő; care se plimbă; spazierend. 1823–1830: Göttinga igen szép hely fekszik, sánccal körülveve, melynek töltésén igen szép sétálólhely vagyon (Wall). Itt mindenkor sétáló professzorokat s deákokat lehet találni, kivált délelőtt, s délután egy-egy órával igen sokat [FogE 230].

2. ~ *tánc* lassú tánc; dans cu tact lent; langsamer Tanz. 1760: A táncolásban tudom az én értetre, hogy mikor hozzáfogtak elsőbben sétáló vagyis lassú táncokat húztak, annak utána szaporább magyar táncot, emellett bundás-, tőkés-, siket-, tolvaj-, borbély-, tapsi-, egeres-, reverentiás-táncokat nagy mulatsággal jártunk [RettE 100].

3. sétálásra alkalmas; bun pentru plimbare; für Spaziergang passend. 1844: A' sétáló ösvények a kert és gyepük mellett sok ákátz, Jegenyé, fűz és egyéb vad, 's gyümölcsös fákis lévén, azokat és azoknak jövéseiket az arendatornak ki vagdaltatni szabad nem lészen [Mv; TSb 37].

Hn. 1754: a' Falunak Határán a' Sétáló Dombonn (sz) [Búrjánosóbuda K; BHN 47]. 1770 k.: az Sétáló Dombon (sz, k) [uo., BHN 41]. 1772 k.: a Sétáló domb eskában (sz) [uo., BHN 50]. 1784: A' Sétáló Domb nevezetű helyben (sz) [uo.; BHN 51].

II. *fn* sétálgató személy; persoană care se plimbă; Spaziergänger. 1811: Erdei Remete Házat fogsz találni; Kérges fákból készült; senki nem faragta Almafa árnyékos nagy annak felette Körül kerítik a' kicsin udvarotskát, Rajtok a' sétáló kap nyugodalmotkát [ÁrE 105–6]. 1823–1830: Nem lehet itt olyan időben járni, melyben sétálókat ne lehetne találni | Az utcák végén mindenütt bejárója vagyon, ez igen kedves sétálólhely, és ámbátor sokan jönnek-mennek rajta, csakugyan nagy csendesség uralkodik, s a sétáló nagyobb részének feje gondolkodással telérakva lenni látszik [FogE 194, 230–1].

sétálólhely sétahely; loc de plimbare; Spazierweg. 1662: Azok mindenütt szép táblákra, és mind hosszára, széltre különbnél különbféle gyönyörűséges ültetések, mesterségesen nevelt zöltségek, árnyékos helyek, kedvesillatú füvek, szép virágok között kellemetes sétáló és mulatozó helyekre elosztattatván, néhol csak az ég alatt, néhol pedig az emberek feje felett is mind beborult zöltség alatt lévén az utak [SKr 261]. 1823–1830: ezen hídon túl levő utcát nevezik Allénak, mivel az utca közepe fákkal kétfélől be vagyon ültetve, s azok között igen szép árnyékos sétáló hely vagyon, mintha képzelné az ember Marosvásárhelyt a Poklos utcát, mely széles lévén, ha fákkal beültetnék kétfélől s a földjét jól megporondozná, igen szép sétálólhely lenne [FogE 224]. 1844: (A) majorja melletti sántztól elkezdve — a' gyümölcsös végibe lévő álléig A' Gyümölcsös allen alól a' most említett sétáló hely két oldalába a keresztül szolgáló hoszsú álléig találatnak Popule fa 39 — egerfa 10 [Mv; TSb 37].

sétáltában séta közben; în timpul plimbării; während des Spaziergangs. 1662: De amidón a fővezér a supplicatíójában megírt dolgokról akarván az ifjúval tractálni, magához hivatná, Békés azt tanácsolta vala, egy olly nagy király fia hogy menne egy olly pogányhoz, ki mint egy félál csak a súlyok alá hízaltatnék, hanem izenne neki, hogy mindketten lovakra ülven, mennének ki a tábor szélire, és ott sétáltokban egymással eleget beszélhetnének [SKr 79].

sétáltat I. (vkivel) bejáratat; a pune (pe cineva) să colinde ceva în lung și în lat; (mit jm etw.) durchwandeln lassen. 1657: Innen elmenvén Slésián által Lusatiában egy városba, kinek nevérl elfelejtkeztem, mind pedig possessorának nevérl, nagy ember ugyan, hercegi ember vala, igen nagy böcsülettel látta, vendégile gyönyörűséges szép keretét, mind virágos, fácskos és vadkeretét sétáltatá [KemOn 56].

2. fölőslégesen járat; a face să umble fără rost; überflüssig schicken/gehen lassen. 1667: Ha penig ő kegyelme nem jöhet, minthogy nehezen is hiszem, Kegyelmedtől megértvén ő kegyelme az dolgokat, Kegyelmed is megértvén ő kegyelmétől, ha oly dolgokkal tér Kegyelmed meg, hogy szükség az uraknak egybegyűlni, úgy is urunkat tudósíthatja, hogy az urakat convocáltassa; ha penig nem olyakkal tér Kegyelmed meg, honn maradhatnak, ne vádoljanak bennünket, hogy sétáltatjuk hejába [TML IV, 183 Bethlen Miklós Teleki Mihályhoz].

sétifikál sétálgat; a se tot plimba; wiederholt spazieren. Szk: ki s be ~. 1835: azon ház gazdaszszonya a' hol folyt az esketés ki s be sétifikált [Zsibó Sz; Wlt].

sibreki a Sibrek/Siberk (NK) tn -i képzős szárm.; derivatul format cu sufixul -i al toponimului Siberk/Jibert; mit dem Ableitungssuffix -i gebildete Form des ON Sibrek/Siberk: Sibrek-ről való; din Siberk; aus Sibrek. XVIII. sz. eleje: A Ménlő körül ezeket kel observálni a Diszno szemű Lo igen rút, de a Bika Szemű Lő Szép: az melly Lónak borzos füle vagyon rút, az nagy fülű is alkalmatlan, az rövid husos fülű Szántani való mint a Csávási, Sibreki Lovak az vekony és közep Szerű hegyes fülű Lovak legn Szebbek [JHb 17/10 lótarási ut.].

siet 1. gyorsan halad, vhoval/vkihez igyekezik; a se grábi (sá ajungá) undeva, a merge grábit undeva; auf jn/etw. zu-eilen. 1573: Katalin Kis Boldisarne vallya Ez keozbe kelemenis siet vala Rea hogi wsse az Zekercewel [Kv; TJK III/3. 280]. 1582: Makay Thamas Zep Ianos Zolgaia vallia Mikor Menne az Lo, es az Azzonyka Gereznaiaban vthanna siethe, Az gereznatole vag miteöl vg lyede meg az lo, es ug Ruga fel [Kv; TJK IV/1. 114]. 1614: Hunyadon le-
twnkbennis egyצר ketelkedue(n) abban hogy az megholt feyede(m) melleye fekwennek Dengheleghine Azzoniomnak zolita Vjhely Marton monduan, Syes, Syes Keörtuelyesi Vram Jeözte mitt mutatok, Az Aytora menuén be nézek az kolczylykan tehat egymas mellett fekwznek az paplan alatt de czyak az labokat latam hogy mozogh vala [Nsz; VLT 53/5267 G. Keörtuelyesi (21) vall.]. 1640: Talám eddig is megfogták Bíró Pálnét, de gyanakodom, hogy Koteles Istvánnéni szaladott be, de ha elől találod, mondjad neki, hogy siessen utánunk s menjünk el [Mv; MvLt 291. 233 átírásban]. 1739: en ugy halatam az nap a Malomban magatul Fazakas Gabortul, hogy eő a Molnáral ketten mentenek a Malomb(a) örölni s mind a ketten Sietenek hogy melyik önthessen hamareb fel az M. Ur Vass Daniel kövire mégis eleb öntöt fel Fazakas Gabor [Cege SzD; WassLt Fogarasi István (48) vall.]. 1769: ottan kilentz vagy tiz napok alatt dolgozkaimat végezvén, Excellentiadtoknak tiszteletekre sietek [TSb 13 gr. Teleki Sámuel lev.]. 1775: az Uram kijöven simbelni kezdék, hogy miért nem siet [Szentkatolna Hsz; HSzjP consors nobilis Josephi Bak, Susanna Köntzei (46) vall.]. 1796 k.: eő Kgylmeis sietett [Banyica K; IB. Gombos István kezével].

Szk: éjjel-nappal ~. 1612: hadgyúk parantsolyúk is ... reghly Jo hjret neüet meg gondolua(n) es teriezue(n) ktek, az előbbeli igaz hüseghez tarcza magat, es mingyarást ide jötest jöien mentöl többen lehet, eyel nappal sietue(n) ide Zebenhez [Kv; PLPr 73 fej.]. 1657: azalatt lóra ültetvén, katonaköntösben öltöztetve más úton valóban szaporán el-rándulék véle, éjjel-nappal sietvén, mig a Tiszán általkelheték [KemÖn. 118]. 1664: ha előbb nem is, de mához egy hétre Kövárban igyekezem, ott semmit sem késem, sietek éjjel nappal Kegyelmetek szolgálatjára [TML III, 110 Teleki Mihály Kászonyi Mártonhoz]. 1710 k.: Indultam Párisból hazám felé 24. aprilis, és mintha az egész világ megmaradása abban a levélben állott volna, bolondul éjjel-nappal úgy siettem, hogy 1. junii Huszton, és osztán, úgy tetszik, 9. junii Fejérvárat a fejedelem táborában voltam [BÖN. 595] * halálban ~. 1657: Voltak sok bajaim; többek között egyik az, hogy az fejedelem oly halálban sietett hazájában az békeségbéli szokott életre és feleségéhez, hogyha nem megbékélve, hanem megverve futottunk volna is, soha inkább nem kellett volna sietni [KemÖn. 286]. 1679: Balassi uram is halálban sietne Divinyben, ezt sem bocsáthat-

juk Kegyelmed engedelmé nélkül [TML VIII, 382 Thököly Imre Teleki Mihályhoz Debrecenből]. 1710 k.: A kolyesza, paraszt, fakó, keskeny, bak nélkül való, úgy rázott, hogy azt tudtam, agyam, fogam is kihull, mert halálban sietett az órás cédula miatt; ha mondtam is, lassabban járjon a rút helyeken, nem fogadta [BÖN. 595–6] * igen ~. 1663: Úgy hinném, bemenetelemmel nem keveset vihet Nagyságod végben, és várom már erről Nagyságod kegyelmes resolútióját, mentest megyek, sietnék is igen, mivel Nagyságodnak és hazámnak hasznában járó dolgok vannak fenn [TML II, 600 Teleki Mihály a fej-hez]. 1679: Géczy Sigmond uram a Körösön jöven be Illyére, igen siet Kgdhez, nekem is beszélé az oda ki való állapotokat tétul, elhiszem Kgdnek világosabban és bővebben fogja beszélni [TML VIII, 443 Naláczy István Teleki Mihályhoz] * lóhalálában ~. 1662: Csáky István, ki itt benn Almás várát, ott kinn Keresszeget ösrül bírja vala, az fejedelem holta után a fejedelem teste temetésére való gyűlésből futva szaladna torockai havasok közt az ország útját elhagyván, csaknem lóhalálában sietne Almás várába [SKr 129–30] * nagy sebbel ~. 1662: a mieink azokra is nagy sebbel sietvén, hogy a lesben levő jancsársághoz és lövészszerzőkhöz nagy bizodalmok volna [SKr 411–2].

Sz. 1759: Példa lehet azért mindennek, valakik oly könnyen rezolválják magokat az megismért igazságnak megtagadására, mert kiki megtanulhatja, hogy az Isten nem siet, nem késik, mégis elérkezik s nem is bottal szokta verni az embert [RettE 85].

2. késedelem/halogatás nélkül igyekezik vmit megtenni; a se grábi (sá facá ceva); eilen, hasten (etw. zu tun). 1567: Kereteth vala te kegielmed Mynek azon hogy cheryen istuan Vramtol ispan Vramtol az Mynemw Valaz lezen twttara Adnok te k. Azerth Jstvan vram azt Jrta Nekeonk hogy Ne siesseonk Addeg az dologban Myg Eo maga Kezynkbe Nem Jeoheth [Besenyő BN; BeszLt 16 Nic. Thomory a beszt-i bírőhoz és az esküdekhez]. 1587: eo kgme Biro vra(m) Ne siessen Indulnj az Ajandekal, Ne tala(n) ennek Vtanna lob moggya lezen eo kgmenek az Ayandekoknak be zolgalatasaba [Kv; TanJk I/1. 43]. 1597: Az Nemess wrainknak az kiket wrünk w felsige paranczoliawal Citaltak wala az Conüent wramek Eleyben. Az Jesuytak dolga felöl B: wram wkegelme megh paranczolta hogy Gazdalkoggiam w kegelmeknek w Magokis megh kiwantak igen zemermesek walanak nem igen Sietnek wala Bwczuszny, de Sietnek wala Enni es igen iol Jnnia walanak használny 15 Ember [Kv; Szám. 7/XIV. 26–7 Th. Masass sp kezével]. 1668: Azért Kegyelmedet intjük, afféle haszontalan vélekedéseknek békét hagyjon, oda ki való dolgait elvégezvén peng, siessen vissza júni hozzánk Kegyelmed [TML IV, 395 a fej. Teleki Mihályhoz]. 1698: az magazinale quantumokat kglmetek administraltotnj siessen de mi oktul viseltetvén, mind eddigh az Guberniumn(a)k küssebségevel Dispositionkat postha-bealta [UszLt IX. 76/57 gub.]. 1728: Vagion ki adott penze az Ecc(esi)a(na)k ha lattjak hogj valamellyik debitor enervalodik, siessenek fel venni [Bikfva Hsz; SVJk]. 1796: a' Falus Bíró az Ház Fara mellé sietett menni azután az Okol felé ment, de azonb(an) szüntelen Táré Lúp Kezéb(en) lévő vas villájával maga mentiségére ellent vetet [Mocs K; Eszt-Mk]. 1819: Szoboszlai más nap bé nyargalt Kolosvárra siessen kedves Eotsém Uram bé menni Kolosvárra, hogy a Szoboszlai huntzfut Opinóját annál in-

kább meg előzzük [Császári SzD; WassLt gr. Wass Miklós lev.]. 1853: ne hogy a csapás készületlen tanáljon, sietek meg tenni, végrendeletemet [Lécfa Hsz; Kp V. 387].

Szk: *éjjel-nappal* ~. 1659: az fel vetet summat éjjel nappal siessen be küldeni jó penzül az komorik kezehez, küldhessük be az Portara mentől hamareb az mit küldhetünk, mert ha az hadak erre felé megh indulnak kesoó léssen az után [UszLt 15 fej.] * *felette* ~. 1671: Mindezekre nézve kérem, felette siessen bejönni, mert bizony agitur de pelle; minket érnek előbb [TML V, 529 Bánfi Dienes Teleki Mihályhoz].

3. ~ *vmivel* munkát/feladatot gyors ütemben végez; a se grábi cu ceva; sich beeilen, hasten. 1570: Sas Antal hity zereni valya, hogy eo Kowacz Matiasztól hallotta mykor ezt Monta Almas Myhalnenak Jhol Jew Az chyorda sies vele Jthon fey, azwtan az zomsedsagban fey [Kv; TJK III/2. 170]. 1579: pop Andras Jöue hozam postan Nagyon fedődyk vala hog syessenek az loal el kel menny zydgya vala az legeneket nag morgással wala mek (!) unam morgassat vg vltetem le es Enny Inna adek [Kv; Szám. I/XVIII. 25]. 1590 k.: Egikor Balas Marton az fel peres hazamhoz Jeóúe s monda Nem Alkotat megh Matthias Kouachal, Mondek Nem Alkotatnak mert ighen syetel velle, Monda esmet En neke(m) Jarasom gondom vagio(n), esmet kezede hagiom zollj az Peressel [UszT]. 1699: Ezen épületeket penigh minel jobban erősebben, szebben, és Tisztessegessebben, ugy ügyekezzenek el készíteni, es sietnj az munkával, hogy az hydeg őszre ne szorulljo(n) az munka [Kv; BLt 7]. 1722: ez étzaka oljian havat bocsáta Jsten földünkre, mostis szüntelen havaz. Azért én nem sietek eszt látván az kevés buzácskámnak bé adásával, csak maradgjan Uram abban, kimenetelit várván az idő(ne)k [KJ. Rétyi Péter lev. Fog-ból]. 1782: a' melly gyermek noha eleven született, de látván ők hogy nem volna életre való, és ugyan azért siettenek volna-is meg-kereszteltetésével [Km; KLev.]. 1866: ha sietnek tudósításaikkal még a' visitatoria ki vivődnék [Gyalu K; RAK 130. — *A rendelt taneszközök]. 1886: Kedves Ödön! Sietek a válaszzal [PLev. 128 Petelei István Jakab Ödönhez].

Szk: *éjjel-nappal* ~. 1678: Kész leszek édes Komám uram legalább haterzed magammal az én jó kegyelmes uram szolgálatjára compareálni, várom immár csak az Kegyelmed tudósítását, melylyel is kérem éjjel nappal siessen [TML VIII, 161 Teleki Mihály Nalácz Istvánhoz] * *igen* ~. 1657/1780: Rádai Gábor Pogányok rabságában ésvén, mostan irt volna Levelet Sattza felől melly ekkép-pen vala: A' Sattzommal igen siessenek az Istenért kérem Kglmeteket edes Anyám 's édes Atyámfiái [Pk 7].

4. gyorsan, kapkodva, gondosság/alaposság nélkül tesz; a se grábi/pripi, a face ceva în mare grabă; voreilig handeln. 1663: Kérlek az nagyhatalmú Istenre, ne hirtelenkedjél s ne siess, hanem vigyázz az magad életére, mert ámbár akármint biztasson mind az ország s mind pedig ez a török, a ki itt benn vagyon, de ha Ali pasától s az császártól oly hiteles biztatás nem leszen, ennek úgy higyj, édes Fiam, hogy úgy ne járj, mint az mely madarat szép stp szóval a törben kerítnék [TML II, 456 Teleki Jánosné Teleki Mihályhoz]. 1793: Most sietek, de ide hátrébb bővebben bátorodom irni Ngödnak [Mv; Ks I Lengyel János lev.]. 1820: Várj azért Miklos jobb körjűl állásokra, ne siess ha nintsen modod benne, á szekér ne haladja meg a lovakat, ne terheld meg házotokat sem pedig á mi vagyonunkat [Kv; Pk 7].

5. (levél) gyorsan megy/elvitetik; a ajunge la destinație mai repede; (einen Brief) schnell zustellen. 1664: Adta volna Isten, Kegyelmed levelei értenek volna Máramarosban, mely is Kegyelmed vétke, mert ha az levél sietett volna, úgy lótt volna [TML III, 103 Teleki Mihály Kászonyi Mártonhoz].

6. gyorsan múlik/telik; a trece (foarte) repede; schnell vergehen. 1845: a törögbuza alá valo földeket is holnap vagy leg feljebb kedden bé akarom vettni — mert az idő nagyon siet s el késünk a vetéssel [Ne; DobLev. V/1256 Szantó Gergel Dobolyi Bálinthoz].

7. *ts* haladék nélkül küld; a trimite undeva urgent/fără întârziere; sofort schicken. 1665: Kegyelmetek azért siesse ide böcsületes atyjafiai ehhez az méltóságos úrhoz, mivel meg is ígérték volt, küldeni [TML III, 385 Teleki Mihály a székelyhídiakhoz].

8. *ts* sürget vmit; a urgenta ceva; etw. betreiben, auf etw. dringen. 1662: Az én tökéletlen jobbágyim közül sem egyik faluból, sem másiktól egy sem jöve be hozzám; csak tökéletlenkednek, magok dolgát sietik, azzal, hogy osztán félre állhassanak, ha lehet [TML II, 337–8 Ebeni István Teleki Mihályhoz].

9. ~ *ve* gyorsan/késedelem/halogatás nélkül; repede, fără întârziere; schnell, sofort, unverzüglich. 1596: Wrunk ó fge paranczolatlyat, hogy sietűe, feiek, Joszagok vesztése alatt, minden Warmegye jöten jöien, vitte Nouaiban, Horuat lános I. loúal d 50 [Kv; Szám. 6/XXI. 17]. 1599: Mihaly vayda hawaselfeoldebeol Nagy haddal ky iecwen ez orzagban Bathory Andras mene Keowar fele^a, ahowa az nemesegys syettwe mene vtanna [Kv; TanJk I/I. 347. — ^aEgykorú helyesbítő megjegyzés szerint: az Zekelsegh fele]. 1601: Az kborlok eleot hoztunk sietue az zuzekbeol Buzat Cub. 12 [Kv; Szám. 9/XV. 31]. 1739: azon N Regimennek Sietve lótt ki menetele miatt Computust nem tehattunk [KSz; Ks 99]. 1749: en ugyan erőssen rajta nagygyok; hogy ha valamit kaphatnek az Archivumba hogy enis ingeralnek, de mind hogy Nacsád a dolgokat ex Fundamento tugya meltoztassek ingemet Sietve illuminalni hogy annalis jobban kezessünk az dolgohoz [ApLt I br. Apot László lev. Nsz-ből]. 1777: Tessék azért Nagyságodnak az Leveleket szorgalmatosan ara rendelendő hiteles Ember ál(ta)l sietve meg-hányatni, és ha mi levelek az említett Causa defensiojához tartozandok, azokat ... az Causat folytato Procuratorokkal communicálni [Kv; JHBK XXIX/25]. 1812: a pénzt mindjárt ok vetetlen külgyek sietve kérem Ne vegyék Tréfára sietve jöjenek [Sárd AF; KmULev. 3 Szilágyi Ádám lev.]. 1844: Kötelességemmé tétetett Pap választás végett a Tartsafalvi anyaszentegyházba sietve megjelenni [Bözd U; Pf Árkosi Mihály esp. lev.].

Szk: *igen* ~. 1653: Ezt a brassai készületet értvén Báthori Gábor, ő is valami hadait igen sietve bébocsátotta a Barczára, mind a maga gyalogival és kékessivel együtt [ETA I, 110 NSz]. 1667: Szükség azt igen sietve megküldeni, hogy cathgorice választ tehessen [TML IV, 52 Bethlen János Teleki Mihályhoz]. 1758: Azon reggel ki vällogatta ki igen sietve onnét Juhait mig Sárosi György Ur(am) ki érkezett, hogi ott ne érje? [Msz; Sár. vk.] * *nagy* ~. 1595: ötök nagy sietue nalam [Kv; Szám. 6/XVIIa. 90 ifj. Heltai Gáspár sz. kezével]. 1662: Bethlen István pedig Lippáról Jenőre s Belényesre, onnan nagy sietve ment vala Ecsedbe [SKr 191]. 1705: És nagy sietve felmenvén az úrhoz, nagy titkon olvasá, mind a magának

szólót, és írott levelet, mind a vajda levelét megadta [WIN I, 393]. 1776: M. Groff Lazár János Urffi Nagy sietve á Mlg Praepost Urhoz ment, vgy itilem nem egyébért, hanem hogy a Baro Henternek adott Dispensatit ellenzené, Contradicallyon, és revocaltassa [Mv; Gyl.Mart. Kamentzki (38) vall.].

sietés 1. gyorsan haladás; gräbire spre/la ...; schnelle Fortbewegung. 1657: concludálák azt, hogy az svecusok, mivel az fejedelem hozzájuk sietését felette igen urgéálják vala, maga ne menne [KemÖn. 272]. 1678: Cserményi Mihály uram írja (mert az pénznek nagyobb részt ő vitte be), fővezér Cseherinhez való sietését és hogy muszka is derék erővel jöve által az Neperen ellene [TML VIII, 235 Bethlen Farkas Teleki Mihályhoz].

2. igyekvés; gräbire, grabá; Eile, Hast. 1657: Kolosvártt késedelmem essék, fél nap telvén heában; sietésemnek okát nem merészelve tettetni [KemÖn. 103]. 1666: Az úrnak Bánfi uramnak ő kegyelmének is Kegyelmed szolgálának sietése miatt nem írhattam, de ugyan ma ő kegyelmének is írni el nem mulatom [TML III, 628 Baló László Teleki Mihályhoz]. 1699: mind az Postának sietése miat mind egy kedves Professor Barátságának nálla léte az levél írástól el rekesztette, igiri ebb(en) eset hejjanosságot prima occasione ki potolni [TL. Fagarassy Sámuel gr. Teleki Pálhoz]. 1710 k.: Mint oda fel megírtam, Gyaluba érkezvén 26. decembris anno 1702., a Penetráliát sietésem a gubernátorral közleni nem engedné, mert ebéd után mindjárt elmentem [BÖn. 924].

siethet igyekezheth; a putea să se grăbească; sich eilen können. 1664: Nekem Uram, az Pater és kővári kapitány mit írjanak, urunknak ő nagyságának el küldtem; ott ellenkező hírek vannak, és mivel még nekem a salvus passust el nem hozták felettébb nem sietethet, az meg lévén, inkább sietek, de örömet mind urunknak ő nagyságának s mind az tanács rendnek újabb tudósítását és parancsolatját kívánám venni [TML III, 148 Teleki Mihály Bánfi Dieneshez]. 1667: Más úton is írunk az grófnak, de félek, nem sietethetek eléggé [TML IV, 52 Bethlen János Teleki Mihályhoz].

siető 1. mn 1. sietős, sürgős; urgent; dringend. 1676/1681: Etzakanak ideje(n) (:sőt nappalis): ā fokrol vagi Cirkalo bastyárol a Cirkalo ha valaki onnan alol szolna fel hozza ... tégyen hirt a Porkolabnak ... adgya tuttára a Capitannak, elven az irant a discretioval, mikor siető, és mikor reggelig elhalasztható dologh lése(n), mind ezek(ne)k poenaja az, fejevel jadtzik ā ki megh proballya ez edictu(m) ellen valo dologot [Vh; VhU 662]. 1681: A Taxasokis nyárban akkor Tartoznak Klákájokat ki tölteni valamikor, es valamely siető dologhban a' Tiszt kévannya [Hátszeg, VhU 151]. 1716/1793: Isten oc felsége az Aratásnak ideit el hozván a mely marhán munkálkodni szokott ha két féle marhája vanis ki viheti meg tövekelje legeltetheti napkeletől fogva napnyugotig, a kit nap nyugott után ott találának ha tövekelve lésezen is poena flor. 1, excipialván ha urgens necessitas kénseríti a mely illyen ha fogyato gabonáját végezni akarja vagy siető kalongyaloja van etc. mellyet akkor végben vihet egy ora alatt [A.csernaton Hsz; SzékFt 30]. 1727: Kenderesi István atyánkfíat más sietőbb szolgálatra kellettett applicálnunk [Déva; JHb XLII]. 1788: G. Bethlen Adámmal szeretném ha vasárnap találkozhat-

nám Kedves Bátyám Uramnál; mert siető dolgaimra nézve Bonyhára nem mehetek [Mv; IB. Toldalagi László lev.]. 1808: az több költsönzött pénz nem olyan siető, azért még várakoznak [Ne; DobLev. IV/914 Dobolyi István néniéhez Bartok Adámné Dobolyi Klárához]. 1851: a dolog siető mert a' héten tul bé szabadították azt a' helyet, 's, a' fű kárba menyen, ha nem látunk utánna [Héjjasfva NK; Pf Nagy Károly lev.].

Szk: igen ~. 1664: Nem tudom mire vélni, hogy engemet ennyi üdőtől fogva nem tudósítál, az németek állapotja felől is, hogy az minapiban igen siető levelet küldtem utánnad, melyet Kővárból hoztak volt [TML III, 21 Teleki Jánosné fiához, Teleki Mihályhoz].

2. gyors; grabnic; schnell, eilig. 1662: hogy a katonaság most ismét sem kinn, sem benn nem volna, a városnak gondviselői Mikes Mihály és Gyulai Ferenc levelével két nemes embertől nagy szorgalmatos és siető igyekezettel, hogy hováhamarább a véghelynek állapotjárul lehetne gondviselés, postán beküldötték vala [SKr 559]. 1824: Csernátoni Sámuel fel-adása minden pontjait nem igen igazaknak találván, kedvetlen válaszszaal útasított el; az általam bé küldött Acták hozzám viszsza küldettek, azon szorros meg hagyással, hogy a' Tisztségtől ki-rendelt Investiga(ti)ot a' leg-sietőbb módon bé-végeztessem ajánlom hogy a' ki-rendelt Investigatorokat Szóts Károlyt és Farczádi Beniamint hathatoson sürgesse az Investigatio siető bé-végezésére [Gyérressztkirály TA; TLt Praes. ir. 65/827-hez gr. Thorotzkai Pál kezével]. 1847: siető tudósítását elvárva maradtam a Tekintetes Urmak' alázatos szolgálja Fejérvári József Dom. Curator [Ne; DobLev. V/1267. — "Dobolyi Bálintnak]. 1853: ujbol meg ujbol kérjük Uraságodat légyen szives mi magunk tetemes kárát tovább el nem halgatva a tárgyat a leg sietőbb sürgőnyvel" felvenni [Pálfa U; Pf Illyés Mihály jegyző keze írása. — "Értsd: sürgősséggel].

Szk: ~ posta gyorsposta. 1708: ő excellent(iaja) itt valo Commendans (:Tit.plen.) General Felt Marschl Lejtnant Löffelholz de Collberg Az itt valo Magistratusnak meg parancsolta volna, hogy egy illendő Lovas Postát állittana, a' ki sietséggel leveleket vinne el az Deliquent az maga Gyermeke, és patkolatla(n) lová(n) alig érkezett meg ... Szovatra Onnét pedig Sármasig az hová is a Levelet vinni kellett volna, ujan csak harmad fél mérföld, a mely Földeket a Deliquent, olyan Sötét éczakanak idején, olyan nehéz uton nem vihetett siető postán, hogj az Hauphmánt (!), mellette valoival levélnek vitele által Salválhatta volna [Kv; KvLt I/194].

3. (vhova) igyekvő; care se grăbește (pentru a ajunge undeva la timp); sich eilend. 1767: a Szőke rétet ... tilalom-ban tartani kár nélkül ... nem lehet, nem lehetven a rétekre siető kantzákat és bivalakat az oldalakon meg tartani [Koronka MT; Told. 19/30].

4. sietségre valló, kusza, rendetlen; făcut în mare grabă, dezordonat; kraus, unordentlich, auf Eile hinweisend. 1733: Siető hibás írásmrol követem Atyafiságoson édes Angjam Asz(szo)nj kldget, és Ajánlom Isten kgimes oltalma és gondviselése alá kedves hugam Asz(szon)myal edgjütt kldget [Borosbocsárd AF; Borb. II Récesei Boër Samuel lev.]. 1793: az siető habari írással nacságodtol engedelmet kérek erreis elig tudék üdöt nyerni [Szőkefva KK; BálLt I].

5. gyorsan eltelő, múló; trecător, care trece repede; schnell vergehend. 1787: Levelemre ezen vegire siető

Holnapnak 20dik Napján költ válaszodat barátságosan tiszteltem, melyből ez mostoha világot féklelő irigy nyelvek miatt valo szerencsétlenségedet keserülő szemekkel szemléltem, mind azon által ne csüggedj el reménségedben [Marosbogat TA; DobLev. III/126. 1a Szántó Sándor Mich. Péntek de Leményhez].

6. *balra* ~ rosszul forduló/alakuló; care se îndreaptă într-o direcție greșită; schlimme Wendung nehmend. 1809: Meg lévén mára a Békesség Frantzia Országgal és annak Szövetségeseivel (:Confederatussaival:) kötvé szűkség, hogy az ezen Tartományban Sajto ala bocsátando Ujságok, vagy egyéb más közönséges napi- vagy honapi folyó írások olly kitételekkel 's írás módjával (:Stylussal:) készíttessenek mellyek magokban a mostani környüllálások folyamatiával ellenkező vagy azokat sértegető kepezeleteket ne foglaljanak, a vagy balra siető szándékokra utat ne nyissanak, mellyek kedvetlen következeseknek lévén kovászai panaszokra adjanak okot [UszLt ComGub. gub. 1670].

II. *fn* sürgős/halaszthatatlan dolog; lucru urgent; dringender Sache. 1667: Az grótot az én tudtomra semmiről sem tudósították; én tudósítottam volna, de minthogy semmi siető nem volt, melyre az grófól kellett volna választ várni, halasztám Fejérvárra az tudósítást nem is lévén módomban benne, ki által [TML IV, 83 Bethlen Miklós Teleki Mihályhoz].

sietőbben sürgősebben; cît mai urgent; dringender, eiliger. *Szk: hova* ~. 1809: méltoztassék hova sietőbben a maga vidékiben hathatos rendelést tétetni [Kóhalom NK; UszLt ComGub. 1591] * *mentől* ~. 1852: Mely alázatos kéréssem meg nyérése után válaszsztát el várva mentől sietőbben Tisztelettel maradtam alázatos szolgája Dobolyi Bálint mk Nagy Laki Birtokos [Nagyilag AF; DobLev. V/1378].

sietőleg sürgősen; urgent; dringend. 1815: Jobb halkal és Csendeszen igazítani, és ha másodszori Requisitioja utánis a' Dolog sietőleg nem promoveáltatik, akkor osztán Uraságodnak méltobb igazsága lehet a' Felsőbbség előtt panaszollni [Kolozs; SLt évr. Koronaki Lajos Margitai Jánoshoz]. 1835: 35 Rftokat Lajos sietőleg vigye el [Adámos KK; Pk 7] [Süljei adozok Sütő Juvonnak, és Szelcsai Vasziliának ujjabbik Kérelem Levele, meljben magokat Földös Vrak Zudor Elek kegyetlenkedései alól sietőleg meg mentetni esedezik: az maga eredeti valóságában viszsza várás mellett, a Nemes Vmegyének olj parantsolattal közöltetik, hogy az abban elő számlált panaszoknak valóságát merőben nyomoztassa ki [DobLev. V/1208 a gub. Kv-ról]. 1868: kéretnék a' T. Papok, ezen kimutatást sietőleg bé küldeni a' T. Esperes urhoz [Gyalu K; RAK 123].

sietős sürgős; urgent; eilig, dringend. 1801: Geometra ő kegyelmének minden meg kívántato assistentiával lészünk, és minden nap ő kegyelme mellé a mérésre hat embert, az Lineak(na)k avagy Tablak(na)k ki-vágatására nézve pedig anynyi embert a' mennyit tsak kívánni fog a munkának sietős vagy terhes volta miatt adni fogunk [M.zsombor K; Somb. II].

siettség 1. sietés, rohanás; grabă, goană; Eile, Hast. 1662: Ki utoljára Istennek ítéletiből olly nagy rémulés, félemléssel és többire szaladással megyen vala, mintha mindenütt hátán löttek volna. Máramarosban az egy Visk

városánál többet avagy ugyancsak a sietség miatt, avagy hogy a huszti jó szomszédságot viselnie előtte, nem is égett-vén, prédált marhájokat, lovakat, szekereket, kolyészajákat együtt is, másutt is hagyogatták vala [SKr 367].

2. kapkodás, elhamarkodás; ripealeă; Übereile. 1710: azok közül, kik a városból kifutottanak, sokan a tatárok rabságára estenek, mert a nagy sietségben szekereket felette megterhelvén, jól ki nem mehettek a hostátból, elromlott szekerek s gyalog maradván, minden jóvakkal, feleségekkel együtt, gyermekekkel pogány rabságára jutottanak, akik penig a városban maradtanak, azok békivel megszedulának [CsH 169].

3. ~*gel* gyorsan, sürgősen, késedelem nélkül; repede, urgent, fără întârziere; eilig, unverzüglich. 1579: Az 17 January Ő Naga vrünk hywata wala Syetsegel doctort blandratat feyrvvarrol az wdwarban mert azoniunk Jgen beteges wolt [Kv; Szám. I/XVIII. 6]. 1592: 25 Jan(uarii) Zabo Mihailot hozanak egi Lowat perechi (!) Geörgi Barnasib ala, Mierthog' maganak lowa nem wala sietseggel vit vrunknak 10 Sing dupla barsont raita, az Lotol attam f0 d 87 [Kv; i.h. 5/XIV 107 Eppel Péter sp kezével]. 1613: Mint hogy bizonyos okokbul az portara sietseggel kel bocziatanunk, Kereztesi Pal Vram penigh igen beteges allappottal leve(n) illien beteges es keserves allappottiban azert mostan eo kigiemet ne(m) küldhettiwk [Törzs. a fej. Fr. Balási senior de Vecyke usz-i kapitányhoz]. 1621: Az melj leuleket Racz Andras Varadrol hozot sietseggel vizi Mehesi Mihalj az loas legenj Fejer uarra attam nekj f— /98 [Kv; Szám. 15b/IX. 117]. 1653: A csauzzal azért sietseggel indulánk oda, a hol hagytuk vala őket — mert egy mérföldnyire vala oda csak a mint itéltük — hogy oda menvén a császár szemláttára oszljon el az élés [ETA I, 131 NSz]. 1674: Sietséggel kételenítetttem Nagyságodnak alázatosan értésére adnom, már Bányára jó ideje az pátéretket bevitték [TML VI, 589 Teleki Mihály a fej-hez]. 1739: Nemes Városunk, a' quantum(na)k sietséggel lejendő administráltatására meg-szorittatván Confugiáltunk s kértünk kölcsön, negj hetekig Sövényfalvi Mátyás kedves atyánkfiától ő kigjelmétől, s igere is ő kglme Rh. flor. 100 [Dés; Jk 512a]. 1776: Vojvod Gligorás ... részeg Bátyámat Mejen meg ragadván ugy meg ragatta, hogy merevalójáról vagy ket Gomb leszakadoza ezt látván En, Sietséggel oda menék, és mondom Bátyámnak nem Testvéred, nem Véréd, hogy békét, ne gondaly másokkal [Katona K; Born. VI. 14 Király Josi (34) jb vall.].

Szk: igen ~*gel*. 1619: Felsőged nemhogy Magyarorszáგ szélből, de Kassáról is magyarországi emberséges postát nem küldött, annak az oka az, hogy igen sietséggel Kassára való menése kényszerítette Felsőgedet arra [BTN² 349]. 1649: (Az ezüstöt) ighen sietseggel kellett el kwidene(m) Es hagi ha mi defectus leot volnais, annibol hagi megh ne(m) p(ro)balhatta(m) volna hertelenségből gondolva(n) aztis hagi ne talanta(n) aranniozni eő Nga viszsza kwldi [Kv; Tjk VIII/4. 365]. 1673: Ez felléy meg irt Extractusban computalt Bonumakat igen siecseggel kellettven computalnunk, Melyb(en) ha mi Difficultasok Talaltatnak, ne obstalhassanak [Fog.; Utl] * *irtóztató* ~*gel*. 1772: De ebben az irtóztató sietséggel lenni kellett sóvectarában

nem hívatatott a mindenható Isten segítségül, mivel mihelyt hordani kezdettek, megeredtenek az csók, az utak megromlottanak és annyira ellehezdedenek, hogy akik elemtek a sóval némelyek üres szekereiket haza nem vontathatták, hanem az úton el kellett hagyniok [RettE 277] *

(leg)nagy(obb) ~gel. 1703: De a nevezett nap előtt való este Rabutin generál nagy sietséggel feljárnván Bonchida mellett, Kötelenéknél nyugott egy keveset [Kv; KvE 279 SzF]. 1763: mingyárt felesen nagy Sietséggel neki futamodának 's meg fogák és mint az állú az tsürkét úgy bé vívék az Udvarban [Udvarfa MT; Told. 44/15]. 1846: az illető, e tárgyban már felszólított, járásbeli szolgabíróval szorosan egyetértsen, s eztet egész erejéből elősegítse, minden ilyen észrevételeit pedig az igazgatósági elnökségnek legnagyoobb sietséggel feljelentse [VKp 139–40].

sietséges sietős, rendetlen, kusza; dezordonat, fäcut în grabă; kraus, unordentlich. 1659: En ide Szent-Miklósrä érkezem igen beteges állapotall. Kegyelmed nekem megböcsässön, hogy ilyen sietséges imiz-amaz irással büsítom, mert ott Petki uramtól ő nagysága holmi nem kívánt tisztelt, látja Isten, kínálván, nem tudok, kinek tanácsával kelljen élnem, asszonyom anyám is még oda alá élvén [TML I, 411–2 Bethlen Farkas Teleki Mihályhoz].

siettében gyorsan; repede, iute; in Eile. 1780: a Bivalosnak pipája a Tszizmäja szárából ki szökvén siettében felkapta [Nyáradkarácsonfva MT; Told. 4].

siettet 1. sietésre/gyorsabb haladásra ösztönöz; a gräbi pe cineva în mers; zur schnellen Fortbewegung antreiben | haladéktalan cselekvésre ösztönöz; a gräbi, a face pe cineva să acționeze mai repede; auf schnelle Handlung antreiben. 1570: mely fogoly Wz varba vagion ertem aztis hogy .k.tek rea kyld ez Jeoué pynthekre, Azerti kerem .k.det hogy K. ebbe a dologba tekynche megh vramott eo Ngatt es vram eo N:ga Jobagiara ne siettessen allanj ha nem legien azon .k.med enuelem egietembe, hogy megh zabadyon onnet [Nagysajó BN; BesztLt 95 Chewy Lukach Nagy Sayoy tizt tarto Zewch Gaspar beszt-i bírőhoz]. 1619: Ez penig késedelmet nem kíván, mert az uramat siettetik oda felmenni s idején kellene ahhoz látni [BTN² 312]. 1665: A puskásokat Kegyelmed siettesse, most volna ideje az vadászatnak, ne mulatnák úgy el, mint tavaly [TML III, 530 Bornemisza Anna Teleki Mihályhoz]. 1757: Németi István Ur(am) vissza tére, ezt mondván: várjon egy kisség Hadnagy Uram, mert s.v. meg ereszkedett az hasam vége, arra azt mondá Hadnagy Uram, láddé eddig min te siettettél engemet hogy siessünk, már most késleltett [Somlyó Sz; MK IX Vall. 189]. 1779: Az Expressust Siettesse az Ur viszzá jöni mert ha Csötörtökön estvére leg alabb meg nem jö nem tudunk mihez fogni [Nagylak AF; DobLev. III/528. 2b Gabriel Fogarasi Jos. Dobolyi de Kököshöz]. 1806: Pataki István midőn siettették hallottam hogy kérte hogy várakozzanak [Torda; UszLt ComGub. 1753u]. 1823–1830: az ur parancsolja, hogy hajtassanak erősen de én egyet se szóltam a marhas jobbágy embernek, hogy ökreit siettesse [FogE 113].

Szk: jeletle ~. 1619: Itt én Kegyelmetek szavával sem mit sem szóltam, hanem feletle siettettem elmenni az postát, hogy ingyen se tudják, hogy itt posta volt [BTN² 376] * igen ~. 1664: Affelett minden dolgokat, kérem Kegyelmdet, ügyekzezzék ő nagysága előtt promiveálni, úgy hogy az minapi két rendbeli írásomra legyen minél hamarabb válaszom, mivel igen siettetnek vele [TML III, 23 Kászonyi Márton Teleki Mihályhoz].

2. sürgeti vminek az elvégzését; a gräbi/urgenta executarea/efectuarea unei acțiuni; etw. betreiben, auf etw. drin-

gen. 1619: És már attól inkább siettetik az Lengyelországba való küldést [BTN² 333]. 1689: ennékem utamat siettenem köl Nemzetes Biro Joseph Urammal leöt vászaromrul irando Levélnek ki kelesét nem varhatom [Szu; Eszt-Mk Cserei lev.]. 1710 k.: A hazahozást pedig ezek siettették | Haller is mindenben javallá, söt sietteti vala is [BÖn. 752, 972]. 1797: ezen Registratonak végben vitélét erősen siettették [Mv; Told. 26]. 1817: Az Uniformissal siettetek ... mivel három jo Frakkot vitt el^a [Kv; Ks 101 Kornis Imre fiához, Lajoshoz. — *Ti. az egyik fiú]. 1823–1830: Még egy levelét látom az öreg grófnak, mellyben sietteti hazajöveletelem [FogE 217]. 1843: nagy kinaimat, betegségemben még osztoztatlan voltunk is terhelte — azért hogy dolginkat sietessük — ha Te ide jössz jo szívvvel látlak — ha nem jöhetnél, úgy En rövid időn ott lések, 's ha a ho engedné folytassuk tovább a' Conscriptiot — hogy bár a' Tavasz eleivel osztozhassunk [Veresegyháza AF; DobLev. V/1245 Bartok Sigmund öccséhez, Bálinthoz].

Szk: igen ~. 1772: kemény parancsolatja jöven öfelségének, oly igen siettették vitélét azon sönak, hogy mindenféle gubernialis consiliáriusok exmittáltattanak annak sietve való szállítására [RettE 276].

3. gyorsítólag hat vmely folyamat menetére; a gräbi desfășurare unui eveniment; einen Lauf/Gang beschleunigen. 1665: Kegyelmed azért találja meg Rottal uramat, ő kegyelmét kérjük Istenére s lelke üdvességére, mint sincerus keresztény embert és kedves apánkat, hogyha gyenge avagy semmi bizodalom lehet ez dologban, jelentse meg in secreto, hogy így ne szoruljunk ki az reménség mellett az üdöbül, vettethessük fel az adót, ne sietessük ezzel is ennek az nyomorult hazának veszedelmét [TML III, 390 a fej. Teleki Mihályhoz]. 1710 k.: Látom is, édes Istenem! nem egyezett volt meg Felséged a sátánnal és világgal az én dolgomon, mert amikor én csak azt az egyet meggondolom is, amint az én törvényemet, sententiámat siettették, ki hitte volna azt, hogy még én ennyi esztendő múlva ebben a testben imádkozzam Felségednek [Blm. 1001]. 1765: A szegény Máriaffi Dávid decrepitus öreg ember lévén, nem várhatta halálát, hanem tizezer forinttal kicsinálá <az> udvarnál a Kolozs vármegyei főispánságból, azután csakhamar meghala, siettetvén szegénynek halálát a szegény is [RettE 194]. 1774: Öreg beteges ember volt, a Sebetis ahoz értő ember nem Curálta, a sietteté halálátis ... ? [H; Matskási It I. XVII vk]. 1819: a gyakor pálinka ivás Siettette halálát, mivel hogy Bora nem volt gyakrabban itta a pálínkát, 's e miatt közelített a Feneséghez [Kv; Pk 2].

siettetés 1. gyorsabb haladásra való ösztönzés; gräbire; Beschleunigen. 1662: a végeken mindentüvé megparancsolatott vala; kiváltképpen az ifjú fejedelemekek, hogy az hadaknak s hajdúságnak, s az kassai locumtenensnek is, hogy vármegyék közül, akik el nem érkeztek volna, zászlójok után való siettesben fogatkozás ne lenne [SKr 217].

2. sürgetés, vmely folyamat gyorsítása; urgentare; Drängen, Antreiberei. 1662: De, ó, boldog Isten! csak mind annak a nevezetes véghelynek is közelítő fatális veszedelme siettetésére lött, hogy amelly főemberek a városból a várbéliekkel összeesküdtek volna s azelett minden közönséges jó dolgokban s tanácskozásokba hivattnak vala, most már onnat kitudatván, a főkapitány csak felkészülne s assecuratóriája mellett Rákóczi fejedelem mellé menne s a vár is Balogh Máté vicekapitánysága alatt hűségében hagyatnék [SKr 510].

siettető vmely folyamatot gyorsító; care urgentează desfășurare unui eveniment; einen Lauf/Gang betreibend. 1662: Kóstolhatnánk már, ha jelen volnának, azok vitézdeknek ízít, akik csak mind a törökkel való kardoskodást, csatázást, szabados kóborlást, kótyavetye-hányást, török, rác, oláh főhordást, azoknak a véghelyeknek romlását siettető ingerkedő nagy okból itt a vár előtt való piacon ösztörűfákba való felrakattatását annyira óhajtják [SKr 577]. 1672: Az Petróczi uram által való izenetről urunknak ő nagyságának, nekem ő kegyelme többet az hajdúk dolganál nem jelentett, kiről vékony tetszésem megmondottam az úrnak, hogy az ő kegyelmek mostani intentionok egészen csak az magok veszedelmeket siettető alkalmatosságot szerzi [TML VI, 99 Bánfi Dienes Teleki Mihályhoz]. 1682: Minekokaért én is mind üdeom szerint immár, s mind penigh gyakorta való beteges, nyavalyás voltomhoz kepest annyivalis inkább keozelítven utolsó orámhoz, a mint hogy néha testemben ahoz siettető nyavalyákat, s fáidalmakat érezdegelens kezdtem [Kv; RDL I. 160]. 1684: gyakorta testét badgyaztő es erőtelenitő s halálát siettető sulyos nyavalyai [Csapó KK; Berz. 2. 27/13].

sífereztet palával borított; a pune pe cineva să acopere suprafața unui element de construcție cu ardezie; mit Schiefer bedecken lassen. 1596: Nemet Kömies Andrással sűfereztettem az Tanacz haznak felső szobainak az kőfalat és az gerendat egyben, mert hogy ket felől mind nyitua vala, fizettem tőle d 40 [Kv; Szám. 6/XVIIa. 254 ifj. Heltai Gáspár sp kezével].

síftelés ide-oda járás/csozogás; tîrîrea picioarelor; Geschlurfe, Schlottergang. 1835: tántolni 12 ora utánnig telyes lehetetlen volt a sokaság miatt, némelyik próbálta egy egy szegletben, de hármát alig léphetett, már meg volt akadva; és így bajlodtak egész két oraig midőn a' sokaság meg ritkulván, bezzeg volt síftelés, és az azt követett Szuzogás [Kv; Jhb Kisdobai Bán Mihály Kállay Lehoz].

sifon ruhás szekrény; sifonér; sifonier; Chiffon, Kleiderschrank. 1858: 1 feketére festett köntös tarto (:Chiffon:) [Kv; Végr.].

sifonér ruhás szekrény; sifonier; Chiffon, Kasten. 1847: Egy rostélyos Gyerek ágy fa lak alá fiokkal 12.30. Egy Schifinier Repartioja es politurozása 5 Egy rubeth Készítés lak alá 10 [Kv; Pk 6]. 1848: Egy Chiffoniere [MkG Conscr.].

sík I. mn 1. kiemelkedésektől/bemélyedésektől mentes, lapályos; neted, plan; eben, flach, plan. 1586: ez peres feold kyn most hazatt epyttetet Keminy Istwanne Azzoniom syk gypv ott [Marossztyörgy MT; Jhb XX/48]. 1600: futtattak ott az vth elegh syk vala, es igenes, de Ahwn el deolenek nem igenes vala, egy rüugoban (!) penigh futtatanak majd ennyt minth ide az tanach hazhoz az hyd kapv, mikor el deolenek akkor sebesedek az laba megh Menyher deaknak [Kv; TJK VI/1]. 1671: Nos Anna Bornemisza ... Adgiuk emlekezetül mindeneknek hogy Fogarasföldin Szeszcsoron ... levő pusztá paraszt fundust, melljen annakelőtte Lupul Ankei nevű jobbajunk lakott, ahoz való mindennemű földekkel, művelt és műveletlen szánto földekkel kaszálo retekkel, sík mezeivel, marha

legeltető és szénafü termő heljeivel Talaba Sorbánnak és Mathenak adtuk és zálagasítottuk [UF II, 501]. 1690: Vagyon ezen Udvar Ház az Falunak az Veghin Nap Kelet felől szep Sik mezőn, az Sajo vize mellett [BK Kentelki inv. 3]. 1710: Elől állnak vala a német hadak, a hátok megett penig az erdélyi hadak. Thököly a maga hadait megindítá Zernyest felé, s a sík mezőre rendben állítá [CsH 225]. 1772: (A) Királyfalvi* uj Malmat alab eresztethén, de a sík teres helyekre Dombai Kaszállokra nézve éppén nem bátorságos, mert azakot bizonyason el karosittaná [Jhb LXVII/2. 390. — *A M.királyfván (KK) levő]. 1788: Wycza Szonyi nevezetű síkator a Falu mostanába nyomásban lévő sík planiciese és falu síkatorja [Náprád Sz; Végr.].

Hn. 1693: Sik dombnál (sz). Ing völgyib(en) Sik domb(n) fellyül (sz) [Szentábrahám U; EHA]. 1700: az Sik reten vagyon 15 rud fü [Burjánosóbuda K; Bhn 40]. 1755: a Sik rét Széliben (k) [uo.; Bhn 49]. 1781: Sik dombon való Tanorok (k) [Gagy U; EHA]. 1784: a Sik rét nevezetű helyben (sz, k) [Burjánosóbuda K; Bhn 43].

2. sima, simított; neted; glatt. 1627: Kalmar Marha Egy Keotes syk fonal [Kv; RDL I. 132]. 1629: Egy Keotes Syk fonal. Weres haifono [Kv; i.h.]. 1630: Thordaj Borbéli Jstuan Hozot beczibeöl 5. vegh Harasztot p(ro) f 50 d. tt f 1 d 50. 8.vegh kittelt tt f — d. 40. 2.keotes Syk táblát pr(o) f 20 d. tt f — d 60 [Kv; Szám. 18b/IV. 43 H]. 1681: Ngos Urnak való, sík fonállal czifrazot, fekete bárszony viseltes Sapka süvegh Nro I [Vh; VhU 540].

3. síkos, csúszós; alunecos; glitschig, rutschig. 1722: emiat az rettenetes, és veszedelmes sík és jeges Ut miatt semmit meg nem indíthatok, félek hogy az Utban veszedelmek el az marha, ha remélhetnék szán utat csak meg inditannám az Majorságait [KJ. Rétyi Péter lev. Fogból]. 1761: Én is egyen az ösvények közül Szeben felől való széléről fel felé indulék, de midőn a jégnek sík voltát venném eszemben, és gondolkodnám, hogy megtérjek, azonban a jég mindenfelől ropogni, hasadozni és süllyedezni kezdte, sokan a jég alá merülének [Nyír 199–200 Bánfi Farkas álma].

4. tréfás, sikamlós; indecent, necuviincios; diebisch, lasziv. Szk: ~ beszédű. 1807: Fekete Miklos, mint egy 35. Esztendő ... intselkedő sík beszédű [DLT 616 nyomt. kl].

5. lopós, tolvajló; care obișnuiește să fure; diebisch, gaunerhaft. Szk: ~ kéz. 1710 k.: magával elis vitte ... amit belőlle az szebeni hoszszas lakás, költözködés, gondviselenség, Németek lopása, s olykor talán a Gazdáknak is sík keze meg nem emésztett. Az buzdogany hulladéki soha bizony nem tudom hová lettenek, el tevedhettek az hányodásba, elis olvadhatott az sík kezek közt [CsV].

II. fn síkság; şes, cîmpie; Ebene, Tiefland. 1705: Volt volna csak ő az kurucokkal, meglátta volna, ha olyan könnyen bejötenek volna <a németek> Erdélybe, mert nem itt bakatellázott volna ő és nem Egeregynél és Zsibónál állott volna elejkebe, hanem odaki Magyarországnak, a síkon állott volna elejkebe, és meglátta volna ő, mi lőtt volna belőle [WIN I, 652].

sikamodik csúszik, csúszkál; a aluneca; rutschen. 1829: a' lovak felette erősen sikomattak — el voltak fáradva lassan mentek, úgy annyira hogy ott a' mezőbe a' hegyen alol egy fogadonál el szürkületűnk de a' lovak is ugye el állottak volt kéntelen voltam meg hálai abba a' pusztába [Kv; Pk 6 Pákei Krisztina férjéhez].

sikantyus síkos, csúszós; alunecos; glitschig, rutschig. **Hn. 1596:** Sikattius mezeő zelebe az eóker eteteo hely zelibé [Szentgyházafalu U; EHA]. *XVIII. sz. köz.*: Sikantyusban (k) [Bh; KHN 22]. 1756: A' Sikatyus nevű helyben (sz) [Sepsiszkirály Hsz; EHA]. 1792: a Sikánytus n. H-ben, a Csere oldalán [Bh; KHN 21]. 1891: Sikkantyus gödör [Jegenye K; KHN 208].

sikárlás 1. sárral való tapasztás/simítás; netezirea mu-niellii; Verputzen mit Lehm. 1725: 60 nap számosok fizetésére kik az két kertben lévő major Házak, és Istállók tapasztásán, azok padlásának földelésén, item azoknak másodszor meg sikárlásán, úgy az két kémény meg tapasztásán is, s sikárlásán dolgoztak, az ajándék dőlgesokon kívül ... ft. hung: 10 d: 20 [Kv; Ks 15. LIII]. 1750: Czigánynak a Sütő ház sikárlásáért H Flor.1 d 2 [Kv; Szám. 70/VIII. 19]. 1796: A Körösi Krájinikális Háznak meg tapasztatására és sikárlására adatott 5 ft. 30 xr | (A) kis Házban egy vak Kementze Sikorlásáért valo munka 24 xr [Déva; Ks 95, 120. 4/33]. 1816–1817: A klaszis oldala le esvén vájaglás és Sikárlás s egy Czigánnak [Nagyernye MT; MvRLt].

2. sártapasztás, vakolat; muruialá, tencuialá (de lut); Wandputz. 1741: hogy ne lássék az téglának fel bontása és Sikárlása az felső háznak pádimentomát téglával bé ragták (!) s agyaggal sikárlották bé, és azon helybe vasat ragtak [Meggyesfva MT; Ks 184. LXXXVIII]. 1768: Az Malom-haz minden oldalai Épek, kül belől ujj Sikarlás rajta. két jo Lantorna ablak rajta [Kv; AggmLt C. 36]. 1827: Közöpső Nagy Ház vagy Szoba ... Padlása uj, Tapasztás és sikárlás nélkül [Dés; DLt 78/1846] | A Fogadonál lévő Hiu vájoglása és Sikárlása [Mocs K; Told. 39].

sikárlatlan, sikárolatlan 1. mángorolatlan; nemängáluit, care nu a fost frecat cu mângálui; nicht gemangelt. 1673: Egy darabban sikárlatlan asztal keszkenő Tizen kettő. Más egy darabban asztal keszkenő sikárlatlan Tizen három Meg vgyan sikárlatlan asztal keszkenő négy egy darabban [Fog.; Útl].

2. elsimítatlan (tapasztás); (muruialá) care nu este netezită; ungeglättet (Verputz). 1732: A Nagy házból nyílik bé az ajtó edgy kamarában, mely(ne)k oldala, sárral meg hányt Sikárolatlan [Szászsztyakab SzD; Tsb 51].

sikárló 1. ' Szk: ~ üveg. 1685 e.: Fűles üveg kupa Nro 1. Tök szaru üveg korso Nro 1 Sikárló üveg Nro 2. Kotyogos ivo üveg Nro 1 [Borberek AF; MvRKLev. Urb. 4] | az Sido Uczában az más boltban Bokály Csesze Nro 2 Bokály Korso Nro 1. Sikarlo üveg Nro 1 Pleh Szivárvány Nro 1 [Gyf; i.h. Urb. 22, 24].

2. tésztanyújtó; planšetá; zum Teigziehen gebraucht. 1656: Aszonyunk hazaban valo sikarlo deszka, 2 ablak tok ramastol 2 fa segeld szolga, 4 szal fenyas deszka [Fog.; UF II, 108].

sikárlódik simítódik, mángorlódik; a se mângálui/neteziti; mangelt werden. 1651: Christina Aszony számára valami Üuegh Goliobistis küldöttem, kivell ingh Uyat sikárolhatni, valoban szepennis Sikarlodik az Ingh Uy velle, bele kell tenni az ingh Uyba(n) [Fog.; BK. Kemény Jánosné Kállai Susanna Bethlen Ferencné Kemény Katához].

sikárlófa simító/mángorló fa; mângáluit/neteziti; Schlichtholz, Mangelholz. 1738: négy Lapta egy kefe egy Sikarlofa [M.bikal K; MLev.].

sikárlott simított; care a fost mângáluit/neteziti; geschlichtet. 1791: 159 1/2 Sing sikárlott Debretzeni vászon A' Boltbeli Portékák közt [Mv; MvLev.].

sikárol sárral tapaszt; a murui, a lipi cu lut; mit Kot verschmieren | tapasztást simít; a netezi muruiala; glätten, austreichen. 1765: (A) Czigányné hat nap alatt tapasztván, és sikárolván az Kornis Gábor Uram serfőzőin impunē maradt [Borbánd AF; Eszt-Mk Vall. 178]. 1820 k.: Vagyon még ezen Házban Falban járo két almárium vagyon egy romladozott Fűttős kályha kementze is Téglával készült Tűz helyre rakva, ennekis Padlása ... Fenyőfa deszkákkal, Fenyő Gerendakra bépádolva, az ajja pedig tsak agyaggal sikárolva [Dés; RLt]. 1823–1830: Ezt a felállított nádat kereken sárral rakni kezdik olyan vastagon, mint a katlan fala, azután ha száraz, szünőtőlön sikárolják [FogE 166]. 1825: A Darotziné Boltja Tapasztani és sikarolni 2 Sze-kér agyag a 15 xf [Dés; DLt 3].

sikárolhat simíthat; a putea netezi/mângálui; mangeln können. 1651: Christina Aszony számára valami Üuegh Goliobistis küldöttem, kivell ingh Uyat sikarolhatni, valoban szepennis Sikarlodik az Ingh Uy velle, bele kell tenni az ingh Uyba(n) [Fog.; BK. Kemény Jánosné Kállai Susanna Bethlen Ferencné Kemény Katához].

síkat 1. sírásra készítet; a face să plîngă; zum Weinen bringen. 1570: Barbara vxor Stephani Pechy Jur(ata) fassa est, hogy eg'zer megien wolt az Kakas Andras haza elöt mikor az hal wasar az Andras vram haza eloth wolt es latta hogy egy gyermeketh szalaszhottak ky az Boltbol sykatwa Es Jsmeg ő maga Andras vram megh fogta be witte Es Jgen erőssen werni kezdettek [Kv; Tjk III/2. 41]. 1584: Lakatos B(ene)dek vallia, Azzal teobity hogy a' giemek eolebe volt, es colebennis sikattak, es eo maga Ne(m) Zolhatot Zemewel latta hogy az Ablakon vgy Jeot be mint eg Arniek de Ne(m) esmerhette ky volt, hane(m) vgya(n) valoba volt gianosaga az vargane Anniaara [Kv; Tjk IV/1. 277].

Szk: ~ s rikat. 1631: edes Peter Ura(m) azert hualak hogi ez az en veóm el uezteotte s el ronczolta az en leaniomat: sikatta s rikatta ugi mond [Mv; MvLt 290. 231a].

2. (disznót) visittat; a face să grohăie; quietschen lassen. 1603: En oda nem woltam de gagyba mentem wala, az firtos Istuanne hazanal sikkatiak az diznokot mondak hogi onet hoztak, ozotogattiak wala, de En nem Tudom kye wolt, az Johis ot wala az tehenis ot wala [UszT 17/24 Bolgar giörgi Zent Abranj vall.]. 1629: szeredara virradolag, halla(m) az Dizno riust hogi sikkatiak wala [Mv; MvLt 290. 186b].

síkatás visittatás; faptul de a face să giuie/grohăie; Quicken, Gequietsche. 1592: Zabo Mihali vallia Varga Gasparne orsaga feleol tudo(m) hogi Zabo Peterme vezett wala el egi malacoz, az sikatasara hogi megh akaria volt eolni Casparne, futottanak oda az Azzon nepek ... egi giertiaual kezdem keresni, es egi kemenczebe talalam megh az malacozot egi sakba takarua, ki vona(m) onnat feligh meg mellieztue, es hogi meg lata Gasparne, remenkedni kezde neke(m), hogi senkinek ne mongia(m) [Kv; Tjk VI/1. 290].

síkató 'Hn. 1693: a' Sikkató szőlő felől az ut két felén (sz) [M.sáros KK; EHA]. 1741: az Kurta Sikato nevű

hegyben (szó) [M.sáros KK; EHA]. 1806: a' Sikatoban (szó) [uo.; EHA].

sikátor 1. keskeny utca; ulicioară, străduță îngustă; enge Gasse, Schlippe | ösvény; potecă, cărare; Pfad. 1642: (A telek) vicinussa egy Szikátor [Nagy mereghio K; JHbK XV-III/20]. 1651/1687 k.: volt rége(n) az két megh irt örökség között egy sikátor köz föld, azt kérte meg a' megyétől, hogy szakadgyon a Bodor István örökségéhez [Karácson-fva MT; MMatr. 79]. 1695: alább: az Kis Küküllőre járo szoross, avagy sikátor [Désfva KK; Pk 7]. 1731: (A) szőlőis vagjan az Temetőről fel menő Szorossnak (:vagy sikátornak:) Örhegi felől való gyeptüje vicinitassi között és Dobolyi István Url(am) maga Szőleje vicinitassi között [Ne; DobLev. I/144]. 1766: azon sikátor nem Város fundussából való, hanem különösen aquiralt fundusból hagjátot sikátorinak a malom kedviért, azért az Nmés Mag(ástra)tus mint nem Város földéhez just nem tart, hanem az Instans Vr mint sajattját birhattya s' azt limites kiis jártathottya [Torda; Tjkt V 336]. 1787: (A) Jozság véggel ki rug a kertek megett lévő sikátorra [Mv; MvLev. Nagy György hagy. 1]. 1807: a' Dési Kő fogadó a Gatyaszár utza n. Sikátor a Szamos partyától és a Nagy vámos Hídtól mintegy Húsz Huszonhat ölnyre [Dés; ETF 101. 28]. 1825: egy kis sikator vagy Szoross Keskeny ut [Szárzapaták Hsz; SzentkZs Conscr. 357]. 1838: Benn a' Faluban az erdőre fel járo sikátor [Csekelaka AF; KCsl 3].

Hn. 1659: Az templomban le menő Sikatorban [Mv; MvRLt]. 1670: a Marosra menő Sikátor [Marossztime AF]. 1684: az Czigány utcára ki menő sikátor mellet (házhely) [Gyf]. 1694: Desen Kondor Uczara által nyulo sikatorban [Dés]. XVIII. sz. eleje: az Sikator vagy Szekér ut [Kv; LLt Fasc. 71]. 1703: Sos Peter Jozzagaba be jaro Sikator (:vagy Szoros:) [Kissolyms U; Márkos lev.]. 1712: Az Sikatoron fellvül [Vaja MT]. 1721: a' Kis Farkas Uczára menő Sikátor [Kv; KvRLt VII. 15]. 1722: Sikátor szom(szédságában) [Feldoboly Hsz]. 1726: a Buda Uttzára járo felső Sikátor [Nagyfalu Sz]. 1731: az Ujj Utzában a rétekre járo Sikátor [Bh; KHn 12]. 1737: az also Uttzára járo Sikátor [Kide K; BHn 89]. 1741: a Nagy Erdőre menő Sikátor [Backamadaras MT]. 1754: a' kutra járo Sikátor [Nagypetri K; KHn 303]. 1758: a Kis tora nyulo Sikátor között (sz) [Burjánosbuda K]. 1761: a Porondon a felső Sikátorban [Ne]. 1764: A Marhák itató Sikátora [Válaszút K; BHn 171]. 1768: a' malomba járo 'Sikátor [Marosbogát TA]. 1773: a Békény vizére járo Sikátor [Gyszm]. 1784: A' Czoptelki Sikátor végibe (sz). A' Kis Sikátor végibe (sz) [Szásznyires SzD]. 1795: a' Test hordo Sikátor [Torda]. 1796: az Harkányi Sikátorban [uo.]. 1797: a Reformat(um) Templomba fel járo Sikátor [Körispatak U]. 1803: egy Mezőre ki járo szoross Sikátor [Szentháromság MT]. 1806: a Burju (!) Szigetben lejaro Sikátor [Csapó KK]. 1824: A Malom Sikátorba [Dés]. 1825: kis sikator [Szárzapaták Hsz] | A Falu köz Sikátora [Árpástó SzD]. 1837: Az Also máli Sikátor hosszába. A' Közép máli Sikátor ajján [Torda]. 1842: Kis Temető Sikátoráig [Dés].

Szk: alá-fel járó ~. 1802: Faluban alá, fel járo sikátor, vagyis ösvény [Topasztkirály K; JHb LXXI/2. 8] * alsó ~. 1732: Az Varczagás Uczai alsó Sikátor mellet való kő ház, gümölcses, és veteményés kertivel [Ne; DobLev. I/149] * bejáró ~. 1767: tudunk egy ház helyet a bé járo Sikátor vicinitassib(an) [Vajdasztiván MT; JHb IX/48] * falu ~a. 1721: Király David uram Nemes fundussa mellet le

menő Falu sikátora [Koronka MT; Told. 26]. 1750/1797: Bizonyosan tudjuk hogy a' Mihályék(na)k vagyon egy kis Telketskéjek, a' Tyukodiék Telkek és a' Falu sikátora szomszédságib(an) [Vérvolgy Sz; Borb. II Bolog Demeter (74) ns vall.]. 1797: a' mellette oldaloslag menő falu szorossa sikátora [Pujon SzD; WassLt Conscr. 485] * felső ~. 1767: Vartzagás uttza felső sikátorab(an) [Ne; DobLev. II/380. 2b]. 1776: a' Porondi felső sikátorb(an) lévő kis Telekbéli szegeletecske részecske [Ne; i.h. II/484. 1b] * közönséges ~. 1737: az város Temető, vagj Szőlők felé ki járo közönséges Sikátora [Torda]. 1790: Az időnek teldegelése kényszerit engemet arra, hogy az Also és Felső Kis Martallya között levő Város közönséges Sikátora el kotyavetvézése Terminussát meghatározni szorgassam [Torda; KW] * malomjáró ~. 1774: igaz azis, hogy az előtt sohais ország uttja nem volt, hanem csak szomszédság itato és malom járo Sikátor volt [A.jára TA; BLt 12].

2. (épület részeként tornászterület épített) keskeny/szűk bejárat/folyósó; tinda/corridor îngust; enger/schmaler Eingang/Korridor. 1656: Ezen drabant haz meghet vagyon az porkolab hazaigh cserep földel alatt leuó hoszu sikator [Fog.; UF II, 99]. 1699: Ezen udvarházak vegeb(en) nap keletre' bé menven edgj hitván fenjö fa ajton es két felől Cserefa Sasokra be foglalt Sikatoron az Konjháron edgj vas Sarkokon pantokon forgo ajtonn [O.csesztve AF; LLt]. 1717: (A pince) első rostellyos vas retesz es ajtaján és Sikátorán belől mas egy Vas Sarkon forgo bérlet ajtaján belől (igy!) vagyon az külső Pincze [Abafája MT; JHbK XXXIV/20. 3]. 1724: Azon nyári Ház alatt vagyon az utza felé ki járo egy Sikátor; mellynek az ajtaján retez, lakat, és két sarkak vannak, Ezen sikátorinak bal kéz felől való részéb(en) egy ajto Ezen Sikátornak jobb kéz felől való részen az ajtón két sark, lakat, retez Ezen meg irt Sikátorbul az utza felé vagyon egy ki járo ajtó [Koronka MT; Told. 29/12]. 1751: A Gabonásb(an) Elsőb(en) a' sikátorab(an) egy so örlő Resnyica [Udvarfa MT; Berz. 11. 85/4]. 1847: Az uttza felől álli szobák alatt van egy kőből ki rakott oldalú, tölgy fa gerendákon álló padlásu pintze a' pintze sikátora romladozott állapotba [M.nagyzsombor K; HG Sombori lev.]. 1854: A Bogdán fele Udvar ház Kő fundamentumra jo tölgyfa talpokra épített, és szalmával bé fedve, ennek el osztása egy első ház mellette levő oldal házzal és ezzel össze köttetésbe levő sikátorral és kamrával, Füst haz tornázt és hatulso ház [M.köblös SzD; Torma].

3. templomi széksorok közötti keskeny köz; intervalul între bănci într-o biserică; enge Gang zwischen Kirchenstühlen. 1697: Mint hogy Isten aldasabol Ső Varadi Uraimek annyira meg szaporodtak hogy előnkbe nagy veszeke-des jött a Templom beli szekek mia Mentenek azért eő keglmek közonséges meg edgyező akaratbol arra hogy az Templombeli szekeket mind fel bontsák, és az melly szekek szélessebbek egyenlőbbe tsinallyak, az sikatorokatis el vegyék, ugy hogy meg egy rend szeikkel az szekek meg bővüllyenek [Sóvárad MT; MMatr. 210]. 1803: Sikátorja és Piatzza a' Templom(na)k téglából rakatott ki [Nyomat MT; UnVjk 287].

4. bányajarat; galerie de mină; Grubengang. 1823–1830: Felöltöztünk ezen bányászkontösbe Ilyen bányász mód-jára bementünk a bányába. Előbb a lajtörján 30 ölnyt egyenesen mentünk le, azon alol kucorogva s utoljára mint-egy 100 ölnyt még mászkálva is mentünk, ügyszólvá a sikátorokon, mert amint frám, előbb egyenesen ereszkedik be az ember, azután egy darabig egyenesen állva, osztán

mind törpül a bánya boltozata [FogE 206–7. — ^aAz eislebeni rézbányába].

◇ Szn. 1655: Sikator Janasne [Kv; SzCLEv.].

A címszó forrásjelzet nélküli adalékai az EHA-ból valók.

sikátorocska keskeny köz, ösvény; cārare/potecā mică; schmales Gäßchen, Pfad. 1767: ezen Jozság mellet bėjaro sikatorotska [Mezőbánd MT; MbK]. 1775: Colonialis Sessio vicinussa Nyugotrol más kis Sikatorotska [Buza SzD; LLt Csáky-per 107. L. 14]. 1779: a Templomba járo Sikatorotska [Szövérd MT; Told. 25].

sikátoros sikátoroszerű, keskeny; îngust; enge/schmale (Gasse). Szk: ~ *utca*. 1723: a' falu ivó kuttyára járo sikátoros *utca* [Szépkényerúsztmárton SzD; Ks 39. XXIII. 16].

sikátorút keskeny *utca*; stradă îngustă; enge Gasse. 1728: Hunyad Vármegjéb(en) Gura Dobrán az mezőre le menő sikátor ut [H; Szer. vk].

sikátorutca keskeny *utca*; stradă îngustă; schmalere Gehweg. 1760: a Templomba járo Sikátor *utca* [Petek U; Hr 3/4].

sikat-rikat megrikat; a face să plîngă; zum Weinen bringen. 1640: Látám az leánt, hogy nem szintén jól vagyon, minthogy az bort is oly igen kívánta — s egykor osztán úgy monda, hogy ötlet Balogh Mihály mint bántotta, s hogy otthon is reáment s úgy sikatta-rikatta, mihelt az anyja kiment az házból, s egyszer osztán az zabnak az barázdájában az kis malmom túl ugyan megcselekedte neki, de soha többször nem cselekedte [Mv; MvLt 291. 236b átírásban]. 1642: Egy estve hallám, hogy Kapusi István sikatja-rikatja vala az feleségét: azonban által szalada ide mihozzánk nagy baglyasan [Mv; i.h. 349 ua.].

sikattyú, sikolyú 1. a tézslát a szekérrúdhöz (eketaligához/boronához) kapcsoló eszköz; circeie, circea; Gerät, das die Ziehstange mit der Deichsel (mit dem Pflugkarren/mit der Egge) verbindet. 1587: Az Ispotalybely Zekerhez es Ekehez walo keolchyege Eztendeott által 28 Febr. Forraztattam keet chykolytyott d. 2 [Kv; Szám. 3/XXXIV. 2–3 Zabo György isp. m. kezével]. 1595: Jsmeg vettem 2 lapos vassot ... d 64 Egi chitkottiot vettem ... d 28 [Kv; i.h. 6/XIII. 4]. 1610: Nem tudgiuk honnat ualo gondolatiokban ielőttek my reank el uettek eőkreónket es feiszenket három eőkreónk tesolastul Jarmastul czikottiustol melliet megh kerteónk teóruenire kezesre [Uszt 4. 8]. 1638: vagio(n) ... három vassass kerek, egy Szekernek az vtollya loczós tülj. Egy lancz egy Czikólczu Teslastuly [Cege SzD; WassLt]. 1653: Egy hitvan Cziatlo lancz, Egy sicutju [Ilencfva MT; DLEV. I. IIB. 12]. 1671: Hat Csikoto ... Hat Jarom [Hosszúmező Mm; Told. 1a]. 1681: Az milvani megh holt jobbágy-omnak> ... Maradott egy szekere min-denestől nyolcz vas karika rajta egy Tesla Csikotyustul az mely el szakadot más Csikotyú az Balásházi papnál meg [F. Árpás F; TKI BB. XIII/15 Todor Todorika (36) Falus Bíró vall.]. 1735: Szekérré valo vas karika, és Sikotyó

Korodrol Cedal Sz: Benedekre [Kv; Ks 40 Varia XXVIIIc]. 1753: egy eke vasaival, patingjával, téslaival jármaival és egy pár Sikolyúval aestimáltatott ad Flr. 6 [M.nádas K; RLt]. 1763: Tésola lántz vagy is sikotyú Nro 2 [Mezősámsond MT; Berz. 14. XIX/23]. 1771: (A) Lakosok vagy azok(na)k szolga Legényi közzül, kiket tud a Tanu szanto Vasakat Lantzakat Sikolyukat, Vas Villákat, fejszéket vagy egyéb portékákat orzottnak volna el azokat nevezze meg [Dés; DLt 321. 1b–2a vk]. 1784: Szir János valami foglaló Lántz szemeket, vulgó Sikotyót lopott volna hallottam [Fintoág H; Ks 113 Vegyes ir.]. 1795: Sikotyú, Vagusta, két vasvilla [Szárhegy Cs; LLt]. 1846: két Béres szekér két haszonvehetetlen tajgák két szekér tézsolja sikolyúval (!) és ugyan annyi Eke tézsolja [Szászkerék K; LLt].

Vö. a *vassikattyú* címszóval.

Szk: hámfára való ~. 1663: Egj humfara (!) valo czikotyú [KGy] * **kézen járó ~.** 1640: Szekerhez való vass szer-szombokból, vgimint lanczokból, kezen iaro czikotiukból kapakból feiszekbeől iut az Aruak(na)k f. 3 d. 50 [Kv; RDL I. 123] * **tezslára való ~.** 1775: Tésolára valo Sikotyú [Szentdemeter U; LLt Fasc. 153] * **tezsla végére való ~.** 1745: Ténsala vegire valo Sikotyuk [Boroskrakkó AF; BfN dobozott anyag VI]. 1750: Negy falko szekerek es azokhoz valo negy kötő lanczok valami vaslottak Tésola Vegere valo sikotyú N: 8 [Gyeke K; Ks 83] * **vasas ~.** 1699: kilencz tésla mely(ne)k harma Vasas sikolyúkkal [Szentdemeter U; LLt].

2. a malom hidjának deszkáit összefogó fadarab; piesă de lemn care ține laolaltă scindurile de la podul morii; Kloben, der die Brücke der Mühle zusammenhält. 1851: A' Malom Vagyon egy vas karo, és két sikolyuk, melyek össze mérve nyomnak 15 fontot [Erdősztygyörgy MT; Tsb 34].

3. kapcsoló karika; inel de legare; Verbindungskloben. 1691: Az forrasztón uagyon két fúuó, azon fúuókon eőt uas horogh, két sikolyú, kús horgokkal edgyütt [CsVh 114]. 1703: Kovácsok vagy vas veretők eszközei ... fúvó farkára való öreg horog nro. 1, kisebb horgok sikolyústól nro. 4 [CsVh 118].

4. **cövekverő ~** láncos verőkos; berbec de bătut piloți; Rammbock. 1849: Két tsövek (!) verő Sikotyú [Somkerék SzD; Ks 73/55].

Ha. 1591: Chikolto [Kv; AggmLt A. 53]. 1627: chikoltio [Kv; RDL I. 134]. 1628: Egy chikoltiu [Gyalu K/Kv; JHbK XII.44. 7]. 1637: egy czikoltiu [Teremi KK; Ks 69. 50. 44]. 1656: Czikotiú [Doboka; Mk Inv. 4]. 1685 e.: sikolyústól [Borberek AF; MvRKLev. Urb. 11]. 1692: sikotyú [Szárhegy Cs; LLt]. 1693: sikolyoval [Ne; DobLev. 38/I. 7a]. 1694: sikotyústól [Torda; Told. 11/34]. 1743: Sikotsu [Buza SzD; LLt 221. B]. 1745: Sikotyú [A. karácsonfva AF; Told. 18] | sikotyú [Marossztkirály AF; i.h.]. 1775: Sikotyó [Déva; Ks 76. IX. 18 1/4]. 1779: Sikattyú [Rücs MT; Ks 21. XV. 23]. 1782: sikotyú [Szentimre Cs; Hr Inv.]. 1784: Sikotyó [Fintoág H; Ks 113 Vegyes ir.]. 1797: Sikolyú [Déva; Ks 96]. 1801: sikolyú [Szjk 253]. 1827: Sikotyújával [F. zsuk K; SLt Vegyes perir.].

sikattyúkarika, sikolyúkarika kapcsoló karika; belciugul de la circeie; Klobenring. 1587: Az Ispotalybely Zekerhez es Ekehez walo keolchyege Eztendeott által 13. May ... Andras kowachy ... forraztott megh egy Chy-

koltyo karykath d. 3 [Kv; Szám. 3/XXXIV 2–3 Zabo György isp. m. kezével]. 1664: Czikotu Nro 3 Czikotu karika Nro 1 [Dés; Hr 2/23]. 1685 e.: Sikoty Karika Nro 1 [Borberek AF; MvRKLev. Urb. 7].

sikattylánc, sikoltylánc láncszemekből való kapcsoló eszköz; lant scurt (cu belciuge la capete) cu care se leaga tinjala de protpap; Klobenkette. 1599: Keouetkeznek az Atzeloknak Czorosziaknak es czykultiu lantzoknak száma, kiket az Varosiaktól el uottem, Feier Antaltól hoztam 1 Rud atzelt d 50 [Kv; Szám. 8/XI. 18]. 1865: Egy sikótyu láncz [Szárhegy Cs; LLt].

sikattylús, sikoltylús 1. sikattylóval ellátott; (prevázut) cu círcie/círcea; mit Kloben versehen. Szk: ~ *tézsza*. 1647: Egi szeker elejében valo Rud, vas karika rajta, őt czikoltjos tensola [Marosillye H; Vlt 55/5415]. 1660: Egy sikoltys tesola [Lázárfva Cs; LLt Fasc. 117]. 1687: Bérés Eke minden készségeivel nro 2. Sikottys Tensola vásás nro 2 [Veresmart TA; Berz. 11 87/1]. 1694 k.: sikoltys tesolya jarmastol [Kilyén Hsz; BLt]. 1736: Bérés szeker Hátulso Tengelyen van két darabotska marokvas ezen Szekérrel edgiutt jár egy huszan hat particulakból álló kötő Lantz, egy hosszu kéndér kötél, őt ökör fejére valo lstrang, három lárom két Sikoltys Tesola [Várhegy MT; CU XIII/1. 92 néhai gr. Keresztes Márton gyermekei kúriájának leírásában]. 1854: Találattik Két Bérés Szekér vasas Talpu Vasas Tengelijel 5 Vas Kávaju Lötsel — Ruddal, és egy Járommal — és egy vas derék szeggel — Sikotyus Tésalával [Sárd KK; WassLt].

2. csikos; cu dungi, vārgat; streifig. 1824: Vagyon Három Derekaly 2. két hēlyyal, melyek köztől 3-ma sikotyus 3-on viseltes 100 Rfr [Kanta Hsz; HSzjp].

◊ Hn. 1818: Sikottysba (sz) [Sepsiszkirály Hsz; EHA].

sikemlő kantárszár; frú, hāt; Zaumzügel. 1662: Végre az erdőön elestveledvén, és az eső is nyakokba szakadván, hogy éjszaka az vízbe ne kezdenének veszni, ugyancsak az árvízben meghálni kényszerítették vala, magok a lovak hátairól, ki egyik, ki másik makktermő fákra mászván fel, nagy vízesen sikemlőnél fogva nyereg szárnyáig való vízben tartván egész virradtig [SKr 189].

siker 1. kedvező eredmény; succes, reușită; Erfolg. 1847: Továbbá hallottam az emberektől, hogy az idevaló uradalmi tekintetes ispány úr is kiment volna a gornyikokkal és hajdúkkal Bucsum-Pojényiba, hogy Varga Katát elfogassa, azomba az emberek ellent állottak, s minden siker nélkül hazajött [VKp 227]. 1849 u.: Bethlen János későre érkezett arra, hogy a székely gyűlés összehívását meg gátolja, de ő és mások mindent el követtek, hogy a székelyek tömegestől ki mozdítása meg ne történjék, de fájdalom! siker nélkül [EM XLIX, 548 Zeyk Károly kezével]. 1853: küldöttünk vala egy tudóstást Urasághoz, hogy mint meg bizottya a több kül birtokos uraknak mentől hamarabb velünk edgyet értőleg, erdeink posztulását meg menthető modot kigondolva egy új rendet (törvényt) hozzunk, de még eddig semmi sükerit nem látok mire nézt ujbol fel szolittjuk Uraságot a többekkelis közölve [Pálfa U; Pf]. 1890: Igyekezünk azon — a siker reménytelenségével bár — hogy olyan keretet rendezünk a Nagyságod előadásához, amely méltó legyen [Plev. 153 Petelei István Prielle Kornéliához].

Szk: *anyagi* ~. 1887: Úgy az erkölcsi, valamint az anyagi siker legelső sorban a Tekintetes Szerkesztő Úr lelkes és buzgó működésének az érdeme [Plev. 134 EMKE Petelei Istvánhoz] * *erkölcsi* ~ → *anyagi* ~.

2. visszhang, hatás; rezultat, efect; Anklang, Wirkung. 1855: Látva a sükert, mely első léptein nyíllott, békén haladt a fölébredt óriás, s rémületesnek látszott kezében a fegyver az önmegtartás fegyvere [ÚjFE 336].

3. ~e *van/lesz/nincs* tetszik, hatással van vkire/vmire; a (nu) avea influență asupra cuiva/unui lucru; auf jn/etw. Eindruck (nicht) machen, (nicht) einwirken. 1764: Bátyám Uram A mint írja Nintsen sükere az az Látván az én világi szorgalmatosságomnak sükeretlen voltát azt itéli ... s úgy igyekezi szaporítani amije vagyon [Középlak K; BfR]. 1806: a' peteleiek előtt nem lett volna sem(m)i sükere [Felfalu MT; Born. G. XII. 11 Gyárfás József tt kezével]. 1829: nem lett azomban ezenn foglalásnak egyéb sükere, mint az hogy egy Buzilla Luka nevű ember az általa termesztett Vetésekből alattomoson lopott el a' mit lehetett [Toplica MT; Born. XVc.6 Pap Juon a Petri (70) vall.]. 1847: Hát arról mit tud a tanú, hogy Varga Katának ott tartózkodása ideje alatt törvényes esketés vitetett-e véghez S az esketésnek mi sikere lett? [VKp 208–9].

4. ~rel eredményesen; cu succes; erfolgreich. 1847: Mídon Varga Katalina leg először megjelent Bucsumba 5 vagy 6 évvel ezelőtt, az embereket azzal biztatta, hogy ő a királyi fiscussali perekbe eljár, s reményli, hogy sikerrel [VKp 196]. 1858: Szabó Sándor fel szabadítatott miután arról hogy a' vasárnapi iskolákat jo sikerrel hallgatta tanusított az illető előljároság által ki adott bizonyítványal [Kv; FésCjk 36]. 1879: Czakó Imre tegnap jött haza Kolozsvárról Tudósít, hogy Csemátóni az egyetemen szép sikerrel gyűjt* [Plev. 64 Petelei István Jakab Ödönhöz. — *Előfizetőket egy verskötetire].

sikér 1. gabonafélék magvában levő fehérje; gluten; Kleber. 1687: Egy köből Zabnak is mivel jól meg száraztyák kemenczeben s, úgy örlik meg apron csak egy véka korpáját ejtik mert 30. 30 czipot hogy sükere nincsen belőle nem süthetnének ha több kupát vennének ki [Sziget Mm; Törzs].

2. tápanyag; substantia nutritivă; Nährstoff. 1820: Igen kevés haszon vehető kaszállonk vagyon, mert többnyire mint diszno Serte, es Bóktók, úgy hogy némelyek nem is kaszálják le hanem a' mezőn pusztájában hadják minden Süker nélkült valok lévén [Kisvajdafa F; MvAlt Fogaras vidéki urbéri összeír. 619. 4].

sikeres sikerrel járó; cu succes; erfolgreich. 1755: Szabo András ur(am) Zalogositott volt egy örökséget rajta levő házsal s épülettel ... De tsak Interesbeli beneficiuma Sem jövőn bé ... ezen Relicta és gyermekei meg kínáltatván a venditor Batsfalusi Sigmond Uramot hogy redimalja mert másnakis eladgiak hogy a Pénznek Sükereseb hasznát vehessék de Batsfalusi ur(am) nem ügyekezvén relualni által adák azon Zalogos jóságot Arkosi Nagj Gabor ur(na)k s mind két ágh Posteritassa(na)k Legatariussa(na)k [Gyf; Jhb XXVI/21]. 1784: rut az atyafinak az Atyafijáét el-kivánni, 's nem-is szokott sükeres lenni [Mv; Told. 20].

sikerebben nagyobb sikerrel; cu mai mult succes; erfolgreicher. 1762: Valaminthogy azért a Gubernium az eő Fel(sé)ge szolgálatjának Sükeresebben lehető elő mozdittása véget jo példa adással elől járt ... ugj bizonyos reménség-

gel vagjon hogj Kegjelmedis maga személljesen dicséretes példát mutottni, és azzal másokotis hathatoson fel Serkentenii ell nem mulattja [Nsz; Ks 18. XCIII. 7 gub.]. 1807: az én nyukhatatlan fáradtságam arra vitt, hogy Esztendönként bizonyos hasznotis hajto Jokban részesüllyek, hogy pedig feltett czélomban annál sikeresebben boldogullyak minden Szükséges Leveleket meg Szereztem [Kv; Incz. XII. 3a br. Josinczi József lev.]. 1815: nintsen egy plántánkis, mely a gabona szükít és nem létét, mind tápláló erejére, mind mivelésére nézve, sikeresebben ki potolna mint a Krumpi [Kováts Sámuel, Utasítás a Krumpi termesztésére (nyomt.)].

sikeresen sikerrel; cu succes; erfolgreich. 1840: a Flgs Királyi Fő Kormány Székhez téendő ajánlás mellett eszközölthetik ki sikeresen az érintett kívánság [Dés; DLT 981]. 1847: elérte azt is^a, hogy ő Bucsum, Kerpenyes és Abrudfalva nevű helységeknek a kincstári uradalommal az úrbéri szolgálat aránt fennforgó pereket költség nélkül sikeresen elé nem mozdíthatja, mivel mind az utazásokra, mind a szószóló uraknak fizetni kell [VKp 224. — *Varga Katalin].

sikerésít sikerre visz; a rezolva cu succes; zum Erfolg führen. 1868–1869: róka, farkas mindenféle sok, melynek kiirtását a kormány jutalommal törekedett régen s most is sikeresíteni [Benkő, Mszlsm. 11].

sikeretlen l. sikertelen

sikéretlen sikértartalom nélküli; care este fără gluten; ohne Klebergehalt. 1682: it inkább abajdocz Buza vagyon mint Tiszta mellyet Süttetésre forditanak, az Tisztát pedig vettetésre s, az is igen meg Szokot változni, az abajdocz Buzát apron Szokták meg őrleni hogy az 60 / 60 czipo ki tellyék belőle, s, így egy véka korpája nem esik mert mivel sikeretlen a Szegény Buza nem telnék ki másként véka szám után a Czipo [Sziget Mm; Törzs].

sikerítés sikerre vitel; rezolvarea cu succes; Lösung mit Erfolg. 1847: Azon szín alatt, hogy Varga Kata a nevezett három helységek érdekében fáradott, s jelesen azoknak mint fölpereseknek a királyi fiscus ellen indított úrbéri perök sikerítésén munkálódik, hány versen távozott el Varga Kata ezen helységekéből? [VKp 208].

sikertelen, sikeretlen l. sikerrel nem járó; nereuşit, fără succes; erfolglos. 1764: Rollam azertis tálam gondolta Bátyam Uram hogy A mint írja Nintsen Sükere az az: Látván az én világi szorgalmatosságomnak sikeretlen voltát azt itéli s úgy igyekszí szaporítani amiye vagyon [Középlak K; BfR]. 1792: Nem tudjuk mitsoda sikeretlen praetensit formalt a praetendens Aszszony ket hold szanto föld bonificatiort [Ne; DobLev. IV/701]. 1810: nagyon czéltalan és sikeretlennek látom [KLev.]. 1829: az Aprob. Con: 3 része 25k Tit. 10 art. meg határozta in verbis az aviticum Bonumokba Testamentum vagy egyéb Fassiók által való abalienatioknak hely ne adottassék, ebben a pontban ... tett sikeretlen Iratások Biroi figyelmet nem érdemelnek [Ne; DobLev. V/1155. 10a]. 1837: minden módok sikeretlenek voltak [Kv; KLev.]. 1847: Bátorandom excellenciának hozzám bocsátani méltóztatott rendelete következtetésében magam részéről is hivatalosan

feljelenteni, hogy a bucsumi közönséget huzamos időtől fogva lázszasztó Varga Katalin, kinek elfogatása iránti próbátételek eddigelő sikertelenek valának disunitus puspóki helyettes Saguna András úr közbejöttével, el van fogva [VKp 150–1]. 1868–1869: itt^a kútat ásni nem lehet, többször próbálták, de bár mily méljen sükertelen [Benkő, Mszlsm. 142. — *Tekerőpatakon Cs].

2. hsz-szerű haszn-ban; cu funcție de adverb; in attributivem Gebrauch: siker nélkül, sikertelenül; fără succes; erfolglos. 1784: Sükertlen fārasztotta magát [Mv; Told. 20]. 1855: Mondják s tán nem is ok nélkül, hogy a magyar nemzet függetlenségi vágya merőben értelmetlen volt, s épen ezért kellett sükertlen elenyésznie [ÚjFE 334].

sikertelenül siker nélkül; fără succes; erfolglos. 1847: ezen kincstári középső uradalmi tekintetes ispány úr is egy versben több servitorokkal kiment volt a bucsum-pojényi kerületbe, hogy Varga Katalint elfogassa, de az odavaló emberek azonnal Varga Katalin mellett felállottak, s amian sikertelenül tért vissza [VKp 270]. 1855: hátra vagyon 67 f. 53 xr ezüstbe — mely őszveget tartozik Dobolyi Balint ur fizetni — több izbe meg szolítottam a feljúl jaro résznek nékem léendő kifizetésire, de sikertelenül, kéntelen valék tehát a tisztelt ur ellen ezen keresetet be adni [Fejér m.; DobLev. V/1388].

sikerül l. eredményesnek/sikeresnek bizonyul; a reuşi, a avea succes; gelingen, gut ausfallen. 1840/1841: erőszakoson is küldött a Zsithveiek erdejibe; de nem sükertült czélja [EMLT]. 1853: Sok helylen a Birot eltították^a, hogy a Falu petsétjét a petsételésre által ne adja, mi azomba, a rendelet felmutatására, nem Sükertüle nékiek [Szilágycséh; BfN Szipolly Elek lev. — *Ti. a falusiak]. 1868: Okos András előbbi nyilatkozata mellett maradván a békekieis-let^a az uttal nem sikerült [M.bikal K; RAK 27. — *Ti. a férj és feleség között]. 1873: Gombár Jozsefné Turák Juliska, azon panasza folytán, mely szerint férje, Gombár József őt, mint nejét rongálja, veri gyilkolja, békére szolítottuk fel, de a béke nem sikerült, mert a nő azon feltételt alatt békél, ha férje többé nem veri, erre a férj magát nem kötelezi [Búrjánosóbuda K; RAK 19]. 1889: Fontos dolog, hogy ez első vállalkozás erkölcsileg s anyagilag is jól sikerüljön [PLev. 147 Petelei István Jakab Ödönhöz].

2. sikerrel jár; a reuşi/izbuti; Erfolg haben. 1847: helyettes-alispán Pogány György atyánkfia és szolgabíró Tóvissi Gergely erélyes közremunkálásuk következtetésében sikerült a több éveken keresztül annyi bajt okozó bujtogató Varga Katalint Bucsumból nemcsak eltávolítani, hanem e megyei börtönbe is juttatni [VKp 150]. 1849 u.: a b. Vay ellen fel dühűt nép tömegtől csak éltém koczáztaatásával sikerült ő nagy méltóságát a legnagyobb méltatlanságoktól talán a haláltól is megmenteni [EM XLIX, 549 Zeyk Károly kezével]. 1896: gratuláljon Szóts Ákos táblabíró úrnak, akinek sikerült az én révén (!) kifacsarni magától egy jó cikket a kaszinó érdekében [PLev. 188 Petelei István Gyalui Farkashoz].

sikerülhet sikerrel járhat; a putea reuşi/izbuti; gelingen können. 1843: Jeles nevű kanczát okszerűnek gondolám más családba hágatni, hogy osztán nekünk is sikerülhessen annak idejében az elegyítés, tehát őt a Cato családból Comus nevű — gyönyörű alkotó egygyetlen egy ménnel vegyítetttem [F.zsuk K; SLt évr. Szigethi Cs. Zsigmond P. Horváth Ferenchez].